INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

GHEORGHE CHIVU • EMANUELA BUZĂ •
ALEXANDRA ROMAN MORARU

DICȚIONARUL

împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ
București, 1992

Coordonare redacțională: GABRIELA DANȚIȘ

Coperta: DUMITRU VERDEȘ

ISBN 978-44-0092-4

CUVÎNT ÎNAINTE

Volumul de față, elaborat în cadrul Colectivului de limbă literară și filologie al Institutului de Lingvistică din București, își propune să contribuie la mai buna cunoaștere a unuia dintre aspectele cele mai interesante și totodată mai puțin studiate ale limbii vechi românești: influența latinei și a idiomurilor romanice moderne.

Conceput ca un dicționar al împrumuturilor latino-romanice înregistrate în texte românești scrise sau copiate cel tîrziu în anul 1760, el își propune să satisfacă și exigențele unei cercetări lexicografice cu caracter descriptiv și etimologic. În cadrul articolelor sînt oferite, de asemenea, celor interesați date utile pentru cercetarea procesului de adaptare a cuvintelor noi la structura fonetică și morfologică a limbii noastre. Cele mai importante și mai generale observații prilejuite de studierea materialului inclus în lucrare au fost reunite în introducere. Îndrumările pentru utilizarea dicționarului, care succedă Introducerii, oferă lămuriri asupra conținutului cărții, asupra izvoarelor utilizate, asupra selecției și organizării cuvintelor.

Realizat în colaborare, conform unor principii teoretice și unor norme de lucru general acceptate, volumul reprezintă totuși însumarea activității individuale desfășurate de fiecare dintre autori timp de aproape 5 ani (1978—1982). Ni se pare de aceea firesc să precizăm contribuția fiecăruia la acest important efort colectiv. Emanuela Buză a redactat literele H — O, R — Ș, Tom — Z și a elaborat capitolul din introducere referitor la productivitatea împrumuturilor latino-romanice. Alexandra Roman Moraru a redactat literele C și P și a elaborat capitolele din studiu referitoare la adaptarea fonetică, morfologică și semantică a cuvintelor înregistrate. Gheorghe Chivu a redactat literele A, B, D — G, Titlul, normele tehnice și îndrumările pentru utilizarea dicționarului și a elaborat preambulul și concluziile studiului, respectiv capitolele referitoare la originea, cronologia, repartiția geografică și stilistică și la

analiza semantică a împrumuturilor latino-romanice. Lista de izvoare, lucrări de referință și abrevieri a fost întocmită de toți autorii.

În elaborarea concepției teoretice și a metodei de lucru, precum și redactarea propriu-zisă a dicționarului, primul de acest tip din literatura de specialitate, autorii au fost îndrumați și sprijiniți permanent de Ion Gheție, șeful Colectivului de limbă literară și filologie.

De un real folos în definitivarea lucrării pentru tipar au fost și observațiile colegilor noștri, Liana Lupaș și Ion Dănăilă, referenți oficiali desemnați de Consiliul științific al Institutului de Lingvistică.

Le adresăm tuturor și pe această cale mulțumirile noastre.

INTRODUCERE

Cercetările întreprinse asupra lexicului limbii române vechi, privit în ansamblu [1] ori cu atenție specială asupra vocabularului utilizat de un autor sau într-un grup de scrieri [2], au consemnat prezența unui însemnat număr de termeni latino-romanici îndeosebi la cronicarii moldoveni [3] și în scrierile lui Dimitrie Cantemir [4].

---

[1] Vezi, dintre lucrările de sinteză care abordează problema influenței lexicale latino-romanice asupra limbii române vechi, Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1938, p. 543—549, 553—554; Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, 1971, p. 149, 266—267, 286—288, 338—339, 386—387; Ion Gheție, *Istoria limbii române literare. Privire sintetică*, București, 1978, p. 95, 117—118.

[2] Vezi, în primul rînd, J. Byck, *Vocabularul științific și tehnic în limba română din secolul al XVIII-lea*, în SCL, V, 1954, nr. 1—2, p. 31—43; N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962; Mario Ruffini, *L'influsso italiano in Valacchia nell' epoca di Costantino-Vodă Brâncoveanu (1688—1714)*, în „Acta Historica", Monachii, XI, 1974 (în special cap. IV: *I calendari di Giovanni Candido Romano*, p. 77—135); Gh. Chivu, *Stilul celor mai vechi texte științifice românești*, în LR, XXIX, 1980, nr. 2, p. 111—122, XXX, 1981, nr. 1, p. 45—60, nr. 2, p. 139—147, nr. 3, p. 221—231, nr. 5, p. 505—514.

[3] Vezi B. Cazacu, *Influența latină asupra limbii și stilului lui Miron Costin*, în „Cercetări literare", V, 1943, p. 41—64; Iorgu Iordan, *Limba și stilul lui Ion Neculce*, în *De la Varlaam la Sadoveanu*, București, 1958, p. 61—119; Al. Rosetti, *Observații asupra limbii lui Miron Costin*, București, 1950; idem, *Studii lingvistice*, București, 1955, p. 17—32.

[4] Vezi Al. Rosetti, *Observații asupra limbii lui Dimitrie Cantemir în „Istoria ieroglifică"*, în „Buletinul științific al Secției de științe ale limbii, literatură și arte", I, 1951, nr. 1—2, p. 17—38; Paul Miron, *Der Wortschatz Dimitrie Cantemirs. Eine lexikalische Untersuchung von „Divanul" und „Istoria ieroglifică" im Vergleich zu Texten aus dem XVI, XIX und XX Jahrhundert*, Frankfurt am Main, Bern, Las Vegas, 1978.

INTRODUCERE

Elemente lexicale împrumutate din limba latină au fost semnalate însă și în textele bisericești, de pildă în *Noul Testament* de la Bălgrad [5], în *Pînea pruncilor* [6], în lucrările lui Dosoftei [7] sau în manuscrise religioase din secolul al XVII-lea [8]. O situație similară, dar avînd, evident, alte caracteristici, a putut fi consemnată și în cazul unor termeni pătrunși în limba română din italiană încă din secolul al XV-lea [9].

Faptul este în măsură să sugereze ideea că orientarea limbii române vechi către domeniul latino-romanic tinde să devină independentă de cultura unora dintre reprezentanții scrisului vechi românesc sau de modelul, respectiv de originalul scrierilor apărute în această epocă în țările române.

Ipoteza diferită de opinia curentă întîlnită în studiile de specialitate, are nevoie însă pentru verificare și argumentare, nu de o simplă coroborare și reinterpretare a datelor cuprinse în cercetările publicate pînă în prezent, cum s-a procedat în cazul studierii influenței limbii italiene [10], ci de o cercetare nouă, aprofundată, care să aibă în vedere cele mai reprezentative scrieri vechi românești. Selecția surselor trebuie făcută în așa fel încît să poată ilustra toate tipurile de texte, deci toate stilurile limbii române, asigurîndu-se totodată acoperirea corespunzătoare a tuturor perioadelor și ariilor geografice.

Este ceea ce au încercat să ofere specialiștilor autorii prezentului volum, consacrat, după cum indică titlul, prezentării, după principii lexicografice, a împrumuturilor latino-romanice excerptate din scrieri datate sau databile cel mai tîrziu în anul 1760 [11].

---

[5] G. F. Țepelea, *Cîteva precizări în legătură cu izvoarele și glosele Noului Testament de la Bălgrad (1648)*, în LR, XII, 1963, nr. 3, p. 274—282.

[6] Șt. Pașca, *Pînea pruncilor (Bălgrad, 1702)*, în DR, X, partea a II-a, 1941, p. 328—329.

[7] Al. Andriescu, *Studiu introductiv*, în Dosoftei, *Opere, 1. Versuri*, București, 1978, p. V—LXXXIV.

[8] Florentina Zgraon, *Un neologism de origine latină în prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în LR, XXV, 1976, nr. 6, p. 624—626.

[9] Lucia Djamo-Diaconiță, *Elemente lexicale de origine italiană în limba documentelor slavo-române (sec. XIV—XVI)*, în SCL, XXI, 1970, nr. 5, p. 577—582.

[10] Marin Z. Mocanu, *Periodizarea împrumuturilor italiene pătrunse în limba română*, în SCL, XXIX, 1978, nr. 6, p. 641—652, XXX, 1979, nr. 1, p. 23—30.

[11] Pentru stabilirea perioadei cercetate, vezi mai jos p. 71.

ORIGINEA ÎMPRUMUTURILOR

Materialul, organizat cronologic în cadrul articolelor, dar avîndu-se în vedere şi exigenţele unei cercetări descriptive, reprezintă, în mod firesc, numai o parte din ceea ce s-ar fi putut obţine prin fişarea exhaustivă a izvoarelor. Cu toate că această fişare a fost imposibil de realizat în momentul de faţă, cuvintele latino-romanice extrase depăşesc, cantitativ şi ca diversitate, aşteptările iniţiale, numărul cuvintelor-titlu înregistrate în dicţionar fiind de 1427. Dintre acestea, 1203, deci marea majoritate, sînt împrumuturi propriu-zise, iar 224 sînt formate în cadrul limbii române prin derivare, prin schimbarea valorii gramaticale şi prin compunere.

Dintre împrumuturi, cele mai multe au la bază un etimon latinesc (719) sau pot fi explicate deopotrivă prin limba latină şi prin limba italiană (83). Termenii proveniţi din limbile romanice sînt mult mai puţin numeroşi (238), între aceştia cuvintele cu etimon italienesc deţinînd primatul (196)[12], iar acelea împrumutate din franceză (41) şi din spaniolă (1) avînd o pondere mult mai scăzută. Un număr destul de mare de cuvinte-titlu (163) se explică la fel de bine, datorită formei, sensului şi tipului de text în care s-a făcut înregistrarea, prin latină, respectiv italiană, pe de o parte, şi (neo)greacă, pe de altă parte.

Avînd în vedere ansamblul explicaţiilor etimologice adoptate pentru un cuvînt-titlu şi pentru variantele acestuia, 574 de termeni au pătruns în limba română direct din latină sau din italiană; pentru explicarea completă a provenienţei altor 222 de cuvinte, etimonului latin sau romanic trebuie să i se adauge diverse filiere neromanice (germană, maghiară, neogreacă, polonă, rusă etc.); 247 de împrumuturi au fost efectuate doar prin intermediul unor idiomuri neromanice cu care limba noastră a venit în contact înainte de 1760.

Împrumuturi din limba latină

1. Avînd în vedere forma sub care este înregistrat pentru prima dată în scris termenul *florin*, se poate afirma că **influenţa directă a limbii latine**, în varianta ei medievală (ajutată, eventual, de mediogreacă), a fost semnalată, sporadic, încă din prima jumătate a secolului al XV-lea (1431). Atestări foarte puţin numeroase pot fi

[12] În această cifră nu sînt incluse cuvintele care se pot explica deopotrivă prin limba latină şi prin italiană (83) şi nici acelea la care etimonul latin sau/şi italienesc este la fel de probabil ca acela neogrecesc (14).

consemnate de asemenea la sfîrşitul secolului următor, în *Palia de la Orăştie (acates)* şi în documente aparţinînd deopotrivă Ţării Româneşti şi Moldovei *(adamască)*, respectiv Transilvaniei *(confişcui)*. În *Cronica* lui Moxa se află de asemenea la prima atestare *legat* „ambasador".

Numărul termenilor împrumutaţi direct din limba latină creşte considerabil la mijlocul secolului al XVII-lea, cînd unele texte religioase transilvănene *(Noul Testament* de la Bălgrad, *Catechismul creştinesc* tipărit în 1648 la Alba Iulia, *Scutul catichizmuşului)*, *Cazania* lui Varlaam şi *Pravila lui Matei Basarab* utilizează pentru prima dată cuvinte ca *alabastru, aran, coriu, epistolă, idi* „ide", *libertin, nonă, notariu, repondie, roman* „catolic", *samaritean, sicar, tiron* „sutaş".

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, atestărilor extrase din texte religioase provenite din toate zonele ţării *(carbuncul, democraţie, letargus, orator, retor* etc.) li se adaugă termenii do origine latină înregistraţi în scricri cu caracter istoric *(actuariu, autoritate, dac, ital, superbie* etc.) şi aceia prezenţi în documente redactate, în primul rînd, în Transilvania *(bonum publicum, gubernium, legat* „dispoziţie testamentară", *tăştimonie*), dar şi în Ţara Românească *(ţircumstanţie)*. Frecvenţa cea mai mare o au însă, în această perioadă, neologismele latineşti utilizate de Constantin Cantacuzino, Vito Pilutio, Mihail Halici, Dosoftei şi, în mod special, de Dimitrie Cantemir, toţi buni cunoscători ai latinei. În scrierile lor pot fi întîlnite, printre altele, *adaghiu, apostat, capitolium, cauză, colocfium, comentarie, consţienţie, contumaţie, crudelitate, depozitum, diferenţie, eloghiu, fabulă, firmament, florileg, gheneros, ghentil, index, lustrat, maculă, matroană, nimfă, peregrinăciune, plenitudosţienţie, prezenţie, proprictate, retorică, substanţie, tristicie.* Numeroase sînt de asemenea neologismele latineşti utilizate în părţile *Foletului Novel* anterioare anului 1700 *(constelaţie, expediţie, figuraţie, intenţie, obstentaţie, propozălui, propoziţie*).

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în afara termenilor excerptaţi din celelalte capitole ale calendarului citat *(confederaţie, coniuncţie, facţie, invenţie, monarcu, opinie, report* „raport diplomatic", *sustentului* etc.) şi din alte lucrări ale lui Constantin Cantacuzino şi mai ales ale lui Dimitrie Cantemir *(activitas, afectaţie, anale, arcubalista, barbara, bibliotecă, capitolin,-ă, cfestor, cfiditas, colega, comentator, cruţiat, descripţie, efecaţie, experienţie, exţentru, fasţicul, interiecţie, intituli, mapă* „hartă", *martiales, monstru, neapolitan, nervos, -oasă* „puternic, viguros", *ocazie, opune, palatin, prefaţie, privat, -ă, senatorie, sens, situaţie, temperament, text, triumvir, ţerber* etc.), se cuvin a fi semnalate numeroasele împrumuturi latineşti întîlnite pentru prima dată

la Miron și Nicolae Costin [13] (*belghi, dictatură, etică, heroicesc, -ească, hidropică, ibări, maligna, medeolan, oratorie, potentat, septentrion, termă, transalpin, tensor, tensorin, tilții, volsci* etc.).

Comparativ cu situația existentă în lucrările autorilor care cunoșteau limba latină și în *Foletul Novel*, neologismele înregistrate în celelalte scrieri literare moldovenești și muntenești anterioare anului 1760 sînt mult mai puțin numeroase *(balenă, exelenție, medicină, partițipie, plenipotențial, predicație, rebel, sicurs, succesiv, total,-ă, țircumferenție)*, constatarea fiind valabilă și pentru documentele redactate în Țara Românească *(exelentisum, memoria)* și în Moldova *(superior* „stareț"*)*.

Un loc aparte îl ocupă însă termenii de origine latină în textele transilvănene, religioase *(Pinea pruncilor: cardinărie, comendatoriu, ieiunium, indulghințe, limbus, oștiaruș, șolenitașu, țiliție* etc.*)* sau laice *(borac, cadențe, carminativa, decocta, esențe, gramatista, iurizdecția, laxativ, mercurialia, papist, sacristie, scorbut, speție, umerali* „humeral", *vesicaria, vomitorium* etc.*)* și în documente. În această ultimă categorie de scrieri, actelor transilvănene li se alătură acelea emise în Oltenia în timpul ocupației austriece *(apelație, arendator, brachium, consolație, conscripție, cvietanție, dependențe, deputat, donație, esmișie, evicție, fundație, gobernă, inventarium, matricula, menție, obligatorie* „angajament", *perțeptor, potențe, protecștație, regulament, relatorie, specificație, suplicat, statuta, termin, titulă* etc.*)*.

În acest cadru de puternică influență lexicală a latinei asupra limbii scrierilor din Transilvania se detașează însă net lucrarea *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, tradusă de Teodor Corbea, care conține, probabil sub influența originalului, un mare număr de prime atestări ale unor neologisme latinești *(adverbium, animal, aprobator, assensor, bassus, carmin* „cîntec", *casus, consonă, decan, declamație, declinație, filip, gherundium, halțion, iambus, iurist-conzultus, labirint, lectică, lustrum, narțisus, oratie, parcă, peripateticus, pronomen, scolastic* „școlar", *scriptori, silabă, spațium, traghicus, țentaurus, verbum, vocalisă* „vocală").

2. Mai puțin numeroase, **cuvintele cu etimologie multiplă,** a căror formă se poate explica deopotrivă prin latină și prin o altă limbă romanică (italiana) sau neromanică (germana, maghiara, neogreaca, polona, rusa sau vechea slavă, care au împrumutat la rîndul lor ter-

[13] Cronologia termenilor incluși în lucrare are în vedere anul sau perioada în care a fost scris sau copiat textul din care s-a făcut excerptarea și nu datarea originalului acestuia. Vezi, pentru detalii, *Îndrumări pentru utilizarea dicționarului*, p. 72 — 73.

menul tot din domeniul latino-romanic), sînt înregistrate în sursele cercetate încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Atestate sporadic pînă la mijlocul secolului al XVII-lea, cuvintele în explicarea etimologiei cărora italiana se alătură latinei și unor limbi neromanice (de obicei germana, maghiara, neogreaca sau polona) *(balsam, cardinal, căpitan, coroană, istorie, mod, sumă)* devin din ce în ce mai frecvente după 1650 în special în domeniul organizării vieții sociale *(castel, comandant, dux*, cu variantele *duc* și *duca*, *familie, grație, parolă, procurator, punct*, cu variantele *ponct, pont(u), pontum, punctu* și *punt(um), republică* etc.*)*.

Existența, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, a unor autori buni cunoscători ai limbii italiene (Constantin Cantacuzino, de exemplu) și traducerea din această limbă a unor scrieri precum *Foletul Novel* și, după toate probabilitățile, *Cartea de bucate* [14], fac ca unii dintre termeni să-și explice forma și sensul doar dacă luăm în considerare deopotrivă un etimon italienesc alături de cel latinesc *(academic, armistiție, avocat, curios*, cu varianta *curioz, curiozitate*, cu variantele *curiozita* și *curiozitas, expedelui*, cu variantele *spedelui* și *spedului, monctă, otoman, paralelă*, cu variantele *paralel* și *paralelo, pol*, cu variantele *polo* și *polus, posterior, -ă, rebel, stat, traghedie*, cu varianta *trăgedie, tritura, vitriol*, cu varianta *vitriolo* etc.*)*.

În vechile texte bisericești provenite în special din Țara Românească și din Moldova, vechea slavă trebuie avută și ea în vedere în explicarea etimologiei unor termeni ca *biblie, latin, tribun* (cu varianta *trivun)*, în alte cîteva situații fiind necesar ca latinei și slavei vechi să i se alăture limba maghiară *(tablă)* sau neogreaca *(palat, pretoriu)*.

Această din urmă limbă (în varianta ei modernă sau în cea bizantină) va oferi, începînd de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, al doilea etimon posibil alături de cel latinesc pentru împrumuturi de tipul *corona* (cu varianta *coroni*), *cubiculariu* (cu varianta *cubiculărie*), *curopalat* (cu va-

[14] Manuscrisul, copie a unui text anterior (vezi însemnarea de pe fila 64^r), conține sintagme italienești *(apena* 57^r, *(untu de tartariu) cum de licfi⟨d⟩o* 63^r) și un număr impresionant de termeni împrumutați din italiană, mulți neadaptați la structura fonetică și morfologică a limbii române. Faptul este în măsură să sugereze existența unui original sau cel puțin a unui model italienesc pentru scrierea în discuție. Acesta ar trebui căutat, după cum sugerează un fragment din textul scris pe fila 61^r *(Învățătură de a face cerneala de scris bună. Învățătura lui Fioravanti)*, între scrierile medicului și alchimistului italian Leonardo Fioravanti. Vezi și Gh. Chivu, *Cuvinte de origine italiană într-un manuscris românesc din prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în SCL, XXXIV, 1983, nr. 4, p. 341—346.

rianta *coropalat*), *falchedie* (cu variantele *falchidios* și *falchidiu*), *referendar* (cu varianta *referindar*), *secundichi* și altele.

În aceeași perioadă, unii dintre termenii de origine latină înregistrați în texte moldovenești au fost receptați și prin intermediul limbilor rusă *(apotecar*, cu variantele *apticar* și *apticari*, *autor*, cu varianta *avtor*, *gubernie*, *imperator*, *luteran*, cu variantele *liuteran* și *liuterean* etc.*)* sau polonă *(aritmetic*, *comandă*, cu variantele *comendă* și *comendie*, *consul*, cu varianta *conzul*, *electie*, cu varianta *elexie*, *rezident* etc.*)*, limbi avute în vedere separat (exemplele citate) sau împreună *(cometă*, *matematic*, *senat*, *senator*, *tribunal* ș.a.*)*.

În scrierile religioase și în documentele redactate sau copiate în teritoriile de peste munți etimonul latin este dublat, încă din 1582, de cel maghiar. Anumite variante fonetice ale cuvîntului-titlu se explică astfel numai prin traducerea din această limbă, prin cunoașterea ei de către autorul scrierii respective sau prin contactul lingvistic direct dintre intelectualii români și maghiari. Se află în această situație termeni ca *articul* (cu varianta *articulus*), *constituție* (cu varianta *constituție*), *element* (cu varianta *elementom*), *fundament* (cu varianta *fundamentom*), *notar* (cu variantele *notareș* și *notariuș*), *parie* (cu varianta *pario*), *sacrament* (cu variantele *șacrament*, *șacramentom* și *șacramentum*), *safir* (cu varianta *șafir*), *salvie* (cu varianta *șalie*) ș.a.

Alături de maghiară, limba germană a intervenit și ea, ca limbă de cultură și, ulterior, ca limbă a administrației, în istoria unor împrumuturi lexicale din limba latină. *Comisie* (cu variantele *comesie* și *comision*), *informație* (cu varianta *informațion*), *inspector* (cu variantele *espector*, *inspectoriu* și *ispector*) și altele provin astfel deopotrivă din latină, germană și maghiară. Etimologie dublă, latină și germană au de asemenea mulți termeni administrativi înregistrați în documentele redactate în primul rînd în Transilvania și Oltenia *(cancelista*, cu varianta *cancelist*, *instrucție*, *maiestat*, *protecție*, cu variantele *protecțion* și *protexie*, *referat*, *soțietate* etc.*)*.

3. Împrumuturile latino-romanice indirecte, făcute de română doar prin intermediul limbilor de cultură cu care a venit în contact în momente diverse ale existenței sale, sînt semnalate în texte la fel de timpuriu ca termenii pătrunși direct.

Cele mai vechi și mai frecvente împrumuturi indirecte din limba latină au intrat în română prin intermediul maghiarei. Aceasta este înregistrată ca filieră din secolul al XVI-lea prin *crijolită*, *pint*, *procator* și *ujură*. Atestările, din ce în ce mai frecvente în etapele următoare *(areianăș*, *călămariș*, *evangheliom*, *formălui*, *lămpaș*, *mișă*, *oloeș*, *papiște*, *plăntălui*, *reghiștrom*, *tintă*, *țărcălat*, *țedruș*, *virghină* etc.*)*, ating numărul maxim în epoca de după 1700, cînd și sferele de cuprindere a

noțiunilor desemnate se diversifică, acoperind domenii diverse ale vieții materiale și culturale, spre deosebire de începuturi, cînd majoritare erau elementele specifice terminologiei juridico-administrative *(calculuș, colțghiom, conșcribălui, dișcreție, ecjorțișta, funduș, gimberi, incfijițiș, obștinență, orălui, parohuș, pătică, prctendălui, publican* „pelican", *rituș, ștație, terminuș, țentrom* ș.a.).

Foarte rar după 1600, au pătruns în limba română cîțiva termeni de origine latină a căror formă se poate explica numai prin intermediul slavei vechi *(costelă, lazur* etc.*)*.

În cîteva situații *(calande, custodie)*, cuvîntul a putut proveni la fel de bine din vechea slavă sau din neogreacă. În altele însă, nu foarte numeroase *(acusat* „scutit de anumite obligații", *comendarisie, defendiosi, florentin, primichiri* etc.*)*, forma și sensul cuvintelor indică în mod indiscutabil filiera grecească.

Limbile polonă, rusă și (mult mai rar) ucraineană mediază și ele, începînd cu sfîrșitul secolului al XVII-lea, pătrunderea unor termeni latino-romanici, în primul rînd în textele moldovenești. Prin polonă au pătruns astfel în limba română, între alții, *auditor, caștelean, eczăcuție, formație, harmată, hișpan, țirulic*, prin rusă, *maistru, scrină, uniat, unie*, prin ucraineană, *aptică*, iar etimologie dublă, polonă sau / și rusă au *adiutant, capral, comunicație* sau *universal* „decret".

Limba germană intervine ca filieră de pătrundere a unor împrumuturi de origine latină abia la începutul secolului al XVIII-lea. Marea majoritate a termenilor latinești intrați prin această filieră aparține, în mod firesc, dacă avem în vedere condițiile istorice concrete din epocă, limbajului administrativ *(administrație*, cu varianta *administrațion, aghent, cameralist, capital, congregațion, contribuțion, memorial, pinzion, prezes*, cu varianta *prizăș, provezion, provințial, provizor, rește, siseon, suplicațion* ș.a.)

Deopotrivă prin germană și prin maghiară se pot explica *arest* (cu variantele *arestu, areșt, arișt* și *harest*), *așișor, colonel, comision* (cu variantele *comișeu* și *comișiu*), *patent* (cu varianta *patenș*) și *terpentină*, celor două limbi alăturîndu-li-se, în cazul lui *poștă* (cu variantele *postă, poșt* și *poște*), polona.

Împrumuturi din limba italiană

1. **Influența directă a limbii italiene** a fost semnalată, prin atestări sporadice în documente redactate în Țara Românească, încă din prima jumătate a secolului al XV-lea *(ducat)* [15].

[15] Lucia Djamo-Diaconiță, *art. cit.*, p. 577—580.

Prin relaţii comerciale a pătruns, ca şi cuvîntul citat anterior, *balaş*, atestat la sfîrşitul secolului următor, de asemenea în documente din Ţara Românească şi din Moldova. Forma *barbir*, înregistrată într-un document muntenesc din 1561 şi apoi în cea mai veche versiune românească a *Florii darurilor*, se poate explica tot prin italiană, deşi ipoteza pătrunderii termenului prin filieră neogreacă nu poate fi exclusă. O posibilă dublă etimologie, italiană şi maghiară, pare să aibă *baştie*, cea mai veche formă a lui *baştă*, prezentă pentru prima dată în documentele emise de cancelaria lui Mihai Viteazul. Includerea acestui termen într-o serie mai largă de cuvinte aparţinînd terminologiei militare, înregistrate sporadic înainte de 1650 *(trăbîcie)*, dar destul de frecvent după aceea *(armată, cfartir*, cu varianta *cartirie, fortalitiu, granadir*, cu varianta *granatiariu, granată* etc.*)*, şi luarea în considerare a faptului că aceeaşi variantă, *baştie*, este prezentă şi în paginile *Foletului Novel*, ar susţine această ipoteză, dar, în stadiul actual al cercetărilor, este greu să atribuim şi acestei prime atestări a lui *baştă* o posibilă provenienţă directă din limba italiană [16].

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea se constată o creştere masivă a influenţei limbii italiene asupra românei. Ea se datorează, cu foarte puţine excepţii *(italian, ligă, montanist)*, culturii unora dintre autorii scrierilor vechi româneşti *(barbarezi, gondulă, liră* „monedă italiană", *marchiz, stomac* au prime atestări în scrierile lui Constantin Cantacuzino), traducerii *Foletului Novel* din limba italiană [17] (*alcoran, altiera, asecura, belonă, bombă, campanie, canochial, cfadrant, convoliu, damă, desgustu, flotă, folet, gabinet, golf, inglez, mercuriar*, „sfetnic",

[16] Într-un studiu publicat recent, N.A. Ursu atribuie traducerea *Foletului Novel* lui Teodosie Veştemeanul *(Teodosie Veştemeanul, adevăratul autor al* **Istoriei Ţării Rumâneşti,** *atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino (II)*, în „Cronica", XVII, 1982, nr. 33, p. 5).

[17] Mario Ruffini *(op. cit.*, p. 92—101), include în seria italienismelor existente în *Foletul Novel* şi termeni ca *achuio, aereo, cercator, innio*, respectiv *ajunat, ajung, a se arma, armă, casă, crudătate, cure, curs, curte, întort, vechiu*. În lucrarea de faţă am făcut însă abstracţie de astfel de cuvinte, întrucît ele sînt fie părţi ale unor nume proprii care nu au fost asimilate în limba română ca nume comune *(Trigonul Achuio, Trigonul Aereo, Cercatorul de Stele, Curtea Innia* etc.), fie elemente lexicale româneşti vechi care au primit eventual o accepţie nouă prin calchierea termenilor italieneşti corespunzători. Am lăsat de asemenea deoparte numele geografice preluate de *Foletul Novel* din izvoarele italieneşti (vezi Mario Ruffini, *op. cit.*, p. 115—119; Marin Z. Mocanu, *art. cit.*, p. 647—648) şi termenii care, în studiul lui Mario Ruffini, par a fi rezultatul unei reproduceri greşite a textului editat de Emil Vîrtosu (vezi de exemplu *moru* „maur", p. 99, căruia, în ediţia lui Emil Vîrtosu, îi corespunde adjectivul *mări*).

neutral, *nort*, *plic*, *prințipeasă*, *sinior*, *sinioară*, *tregvă*, *zviţer* etc.) şi mai puţin relaţiilor comerciale *(pălărie)*.

În secolul al XVIII-lea, aceste direcţii sînt amplificate prin activitatea altor cărturari (Silvestro Amelio: *cardinal*, *-ă*, *tabacină* şi Dimitrie Cantemir: *recetă*, variantă a lui *reţetă*) şi, mai ales, prin continuarea traducerilor din limba italiană (ultimele părţi ale *Foletului Novel: acfilon*, *almanac*, *bagaliu*, *comediant*, *consetului*, *ecfatore*, *influs*, *macaroană*, *manifest*, *pastet*, *protest*, *straortinariu*, *suvran*, cu variantele *sovran* şi *şovran*, *trătător* etc. şi, după cît se pare, manuscrisul cunoscut sub numele de *Cartea de bucate* [18]: *aromatico*, *belgioin*, *biaca*, *ceruză*, *cremotartaro*, *fuzion*, *galanga*, *ginepro*, *ipocratic*, *licfida*, *pimpinelă*, *pomice*, *storace*, *tartariu* etc.). Prin traduceri pătrund, după cum s-a putut observa deja din exemplele citate pentru *Cartea de bucate*, numeroşi termeni ştiinţifici. Alăturăm cuvintelor reproduse anterior alte cîteva aparţinînd aceleiaşi serii terminologice înregistrate pentru prima dată în cel mai vechi tratat românesc de medicină, ale cărui două părţi sînt păstrate în manuscrisele cunoscute sub numele de *Meşteşugul doftoriei* şi *Meşteşugul doftoricesc: alchiermez*, *copaibă*, *peruvian*, *salvatella*, *solatro*, *soldanella*, *tintură*, *tormentilla*, *ungvento*. Se cuvine, în sfîrşit, evidenţiat numărul destul de mare de împrumuturi din italiană specifice vieţii sociale: *benevolenţă*, *danezi*, *fiameng*, *gentilon*, *losterie*, *misionar*, *olandez*, *sădesfacţie*, *serenisăm*, *siţilian*, *straordinariu* ş.a.

2. Contactul dintre limba italiană şi diverse limbi europene, precum neogreaca, polona, rusa, maghiara şi germana, pe de o parte, şi acela dintre respectivele limbi şi română, pe de altă parte, au făcut ca, în cîteva cazuri, etimonului italian să i se alăture, în explicarea formelor unui cuvînt românesc, etimoane neromanice [19].

Dintre aceste **cuvinte cu etimologie multiplă**, cele mai numeroase se pot explica deopotrivă prin italiană şi neogreacă *(confet*, cu variantele *cofet*, *comfet* şi *confeto*, *contesă*, *felucă*, *reţetă*, cu varianta *recetă*, *salam*, *salată*, *sardelă*), prin italiană şi rusă *(cfartir*, cu variantele *sfartirie* şi *cfartil*, *manifest*, *musulman)*, prin italiană şi polonă *(batalion*, *colegat*, cu variantele *colegatur* şi *coligat*, *flotă*, *mediator)* sau prin italiană, rusă şi polonă concomitent *(bombă*, *granată*, *milion*, *ministru)*.

Varianta *confect* a termenului *confet* nu se poate explica decît prin influenţă germană, iar forma *talian*, sub care apare, în *Meşteşugul doftoricesc*, cuvîntul *italian*, trebuie raportată la un intermediar maghiar.

---

[18] Vezi supra, nota 14.

[19] Pentru cuvintele a căror formă se explică prin italiană şi latină, singure sau ajutate de etimoane neromanice, vezi p. 12, 17, 18.

Deopotrivă prin italiană, neogreacă, germană şi polonă trebuie explicat *galion* „navă mare cu pînze", cu varianta *galeon*.

3. Împrumuturile italieneşti indirecte sînt mult mai puţin numeroase decît acelea prezentate în paginile anterioare.

Cele mai vechi atestări, datînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, le au termenii de origine italiană pătrunşi prin filieră neogreacă: *canavaţă* (atestările ulterioare, din cronica lui Ion Neculce, pot fi explicate şi prin influenţa limbii polone), *carnaval*, *cursar*, *furcată*, *perucă*, *prevedor*, *stambă*, *tămbariu* etc.

Li se alătură, cu cronologie şi frecvenţă aproximativ egale, împrumuturile italieneşti mediate de limba maghiară *(conci*, *figă*, *grană*, *paij*, *piaţ* ş.a.*)*.

Documentele transilvănene atestă, în secolul al XVIII-lea, existenţa unei influenţe italieneşti exercitate, sporadic, prin intermediul limbii germane *(creditor* „nume al unei stofe", *finet*, *lazaret*, *ţucăr)*. În acelaşi timp, texte provenind din Moldova şi, mai rar, documente redactate în Muntenia conţin cuvinte de origine italiană apărute sub influenţa polonei *(avizie*, *gazet*, *gvardie* ş.a.*)*, a limbii ruse *(canonir*, *fregată*, *soldat*, *standart*, cu varianta *ştandart* etc.*)*, sau a ambelor idiomuri citate luate împreună *(cavaler*, *cavalerie*, *proviant* etc.*)*.

Cu totul accidental, neologismele italieneşti au fost preluate prin intermediul limbii ucrainene *(benchet)*, al sîrbocroatei sau, eventual, al maghiarei *(boltă)* şi al limbii turceşti *(caşcaval*, ale cărui atestări ardeleneşti s-ar putea explica şi prin maghiară*)*, dublată, eventual, de neogreacă *(levent)*.

Împrumuturi din limba franceză

1. Absenţa unor relaţii culturale sau economice nemijlocite între poporul român şi cel francez în perioada de timp anterioară anului 1760 face puţin probabilă ipoteza unor **împrumuturi lexicale directe** din franceză în limba română veche.

Cu toate acestea, dacă *comte*, variantă fonetică pentru *conte*, înregistrată într-un document sibian din anul 1735, şi *mareşal*, prezent în *Pseudo-Amiras*, în contrast cu *marşal*, majoritar, nu sînt greşeli de (tran)scriere, influenţa franceză directă trebuie considerată, cel puţin teoretic, posibilă încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

2. Acelaşi caracter de probabilitate îl are explicarea prin intermediul limbii franceze a formei cuvîntului *turmizol* „turnesol", atestat într-un document sibian din anul 1754, varianta fonetică citată putînd fi la fel de bine rezultatul unei influenţe a limbii italiene.

3. Limba franceză a influențat însă indirect lexicul limbii române vechi începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Cel mai adesea, aceste **împrumuturi lexicale indirecte** au fost făcute prin intermediul limbii germane *(baron, derectorat, flănel, magazin, mască, nație, parmazan, repartiție,* cu varianta *repartițion, topel* „dublu", *vapel* etc.*)* sau prin cel al limbilor rusă *(belacoasă, bregadir, cazarmă, galiotă, leitenant, madamă, mortir, ordinanț, prinț, volonter* etc.*)* și polonă *(furier, galion* „șiret de lînă", *muzicant, șvadron)*, luate separat (termenii de mai sus) sau, uneori, împreună *(acord, artilerie, cornet, dragon,* cu varianta *dragun, fuzeler, fuzie, manta, serjant)*.

Prin neogreacă a pătruns *bazea* (a cărei formă se poate explica însă la fel de bine și prin intermediul limbii turcești) și *baghiunetă*, iar prin maghiară (singură sau dublată de germană) *bagdatelu* și *marșută*.

Împrumuturi din limba spaniolă

În *Meșteșugul doftoriei* și în *Meșteșugul doftoricesc* a fost înregistrat *bezoar*, cu varianta *bezuar*, singurul termen de origine spaniolă împrumutat de limba română înaintea anului 1760 prin intermediul germanei.

În cazul cuvîntului *infanterie*, atestat pentru prima dată într-o cronică moldovenească din 1715, urmare a influenței rusei sau polonei, nu este exclus ca, luînd în considerare etimologia propusă pentru cuvîntul rusesc corespunzător [20], să ne aflăm în fața unui împrumut indirect din spaniolă sau italiană.

Împrumuturile cu etimologie latino-romanică sau neogrecească

Existența în limbile latină și italiană a unor termeni de origine grecească care, din punct de vedere fonetic și semantic, reflectă fidel etimonul face ca, în anumite situații bine precizate, prin cultura unui autor sau copist, respectiv prin originalul sau modelul unei scrieri, forma și sensul unui cuvînt să se poată explica la fel de bine prin latină sau/și italiană, respectiv neogreacă.

1. Cei mai mulți dintre termenii pentru care etimonul latin și cel neogrecesc sînt la fel de posibile se recoltează din scrierile autorilor care

[20] Vezi Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, I, Heidelberg, 1953, p. 485.

cunoşteau deopotrivă latina şi neogreaca. Ne referim în primul rînd la Dimitrie Cantemir, dar îi avem în vedere şi pe Constantin Cantacuzino, pe Dosoftei sau pe Nicolae Costin, în operele cărora sînt atestate pentru prima dată *arctic, atomist, axiomă, cataractă, climate, dialectică, dietă, emisferiu, etimolog, fisiognom, fizică*, cu varianta *fisică, ghenealoghie, ghigant, metafizic, museu, muză, palestră, poema, scandal, teorie, tip, tom* etc.

Frecvente sînt şi cuvintele extrase din textele traduse după un izvor redactat în limba latină *(anapest, eleghie, erisipelă, fistulă, flegmă, practic, rapsodie, ritm, santal, sofist, tartar* etc.*)* sau influenţate de astfel de izvoare *(antimoniu, calamintha, cataplasmă, eleniu, melilot, timpanit* ş.a.*)*.

Mai puţin numeroşi sînt termenii cu etimologie latină sau neogreacă în scrierile tipărite sau copiate în Transilvania şi în Banat-Hunedoara *(stoic, -ă, teatru, teolog, tigru* ş.a.*)*, aici celor două etimoane alăturîndu-li-se, de regulă, maghiara *(coral, eleghie*, cu varianta *alaghie, paralisie*, cu variantele *paralij, paralis* şi *paraliş, pelican, pergament* etc.*)* şi, mult mai puţin frecvent, germana *(diplomă*, cu varianta *diplom;* vezi şi *protocol*, a cărui etimologie include, în afară de latină, neogreacă şi germană, limba maghiară).

În cîteva situaţii înregistrate în aceleaşi texte, termenii latino-greceşti au fost asimilaţi în forme ce indică o filieră maghiară *(aşpiş, catecheziş, paradiciom)*.

2. Limba italiană se alătură limbii latine şi celei neogreceşti în explicarea unora dintre cuvintele înregistrate în textele traduse din limba italiană *(amazoană*, cu varianta *amazonă, astronom, atom, capere, disenterie, metal, podagră, prognostic* ş.a.*)* sau datorate unor autori ca stolnicul Constantin Cantacuzino, cunoscător la fel de bun al celor trei limbi *(metafizică*, cu varianta *metafisică, sferă* etc.*)*.

3. În acelaşi tip de scrieri şi la acelaşi autor savant au fost înregistraţi, printre alţi termeni, *ana, atlanta, delfin, trigon*. Aceştia pot proveni la fel de bine din italiană, limbă cunoscută lui Constantin Cantacuzino din timpul studiilor în Italia şi în care au fost redactate originalele *Foletului Novel* şi al *Cărţii de bucate*, sau din neogreacă.

CRONOLOGIA ÎMPRUMUTURILOR LATINO-ROMANICE

Sintetizînd datele cu privire la originea împrumuturilor latino-romanice şi la perioadele în care au fost înregistrate acestea în scrierile româneşti de pînă la 1760, se poate afirma că influenţa limbilor la-

tină şi italiană asupra lexicului românei vechi s-a exercitat sporadic încă din prima jumătate a secolului al XV-lea.

Manifestată direct, în primul rînd datorită relaţiilor comerciale, sau indirect, prin scrierile traduse din slavonă, în Ţara Românească şi în Moldova, sau din maghiară, în Transilvania şi în Banat-Hunedoara, această influenţă va avea, pînă la jumătatea secolului al XVII-lea, o pondere scăzută. După 1650, tendinţa de înnoire a lexicului literar românesc capătă însă o amploare crescîndă, împrumutarea masivă a unor termeni din latină sau din italiană depăşind, în primul rînd în Transilvania, cadrul strict al textelor traduse din aceste idiomuri sau redactate de autori care foloseau în mod curent cele două limbi de cultură.

Această influenţă lexicală directă este amplificată, din secolul al XVII-lea, şi de faptul că limbile cu care româna venea în contact (neogreaca, maghiara, germana, rusa şi polona) sufereau, la rîndul lor, o puternică presiune lexicală din partea limbii latine sau a limbii italiene.

În aceste condiţii, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea sînt consemnate şi primele influenţe ale limbii franceze. Dacă facem abstracţie de cîteva exemple susceptibile de altă interpretare, cuvintele de origine franceză au pătruns în limba română doar prin intermediul germanei, al rusei, al polonei (aceste două limbi împrumutînd ele însele în mod frecvent termenii francezi din germană), al limbii neogreceşti şi, mult mai rar, al limbii maghiare.

Influenţa spaniolă, pur accidentală, se rezumă la unu, eventual două cuvinte atestate în scrieri de la mijlocul secolului al XVIII-lea ca urmare nu a unui contact direct, ci a unuia mediat de germană sau de polonă.

REPARTIŢIA GEOGRAFICĂ A ÎMPRUMUTURILOR

Vechimea împrumuturilor latino-romanice şi circulaţia lor prin texte aparţinînd unor stiluri şi zone diverse au determinat constituirea unui nucleu terminologic latino-românic general utilizat în scrisul vechi românesc, în fond un nucleu de vocabular literar aflat deopotrivă la îndemîna savanţilor şi a persoanelor mai puţin instruite. Acest vocabular, din care făceau parte, printre altele, cuvinte ca *armată*, *balsam*, *baştă*, *bărbier*, *biblie*, *calendar*, *cancelar*, *cardinal*, *ceremonie*, *co-*

metă, coroană, cronică, dant, doctor, familie, figură, formă, grație, guvernator, latin, materie, mod, muzică, oratie, patrie, patron, pompă, principiu, punct, regulă, rubin, sacrament, secretar, sumă, școală, tablă, testament, titlu, verș, intră în opoziție, la nivelul lexicului de origine latino-romanică, pe de o parte cu termenii utilizați de un singur autor sau traducător sau înregistrați într-un singur document (excelează în această privință Dimitrie Cantemir, Teodor Corbea și actele sinodale ale bisericii greco-catolice din Alba Iulia și Făgăraș) și, pe de altă parte, cu aceia utilizați numai într-o anumită zonă geografică.

Principala cauză a repartiției geografice restrînse a unor împrumuturi latino-romanice o constituie filiera prin care ele au pătruns în limba română veche. Astfel, unele cuvinte de origine latină adoptate prin intermediul limbii neogrecești sînt înregistrate doar în scrieri muntenești *(acusat, defendivsi, visectos* etc.*)*. Termenii latino-romanici a căror receptare a fost mediată de maghiară sau de germană au fost înregistrați, de regulă, în izvoare provenind din Transilvania *(aspiș, calculuș, conjistorium, ecjorțista, ecțedălui, funduș, incfijitiș, obștinență, oștie* „cuminecătură", *paradiciom, pașuș* „pașaport", *pătică, reghiuș, rituș, ștație, ujură, uzuș, vocș* „vot"; *congregație, creditor* „nume al unei stofe", *lazaret, nație, pinzion, provezion* „cauțiune", *suplicație, topel, țucăr* etc.*)* sau din Banat-Hunedoara *(carpit, călămariș, figă, paij, păpiroș, reghiștrom, țedruș, țiproș, unicornuș, virghină* „un fel de spinetă" ș.a.*)*. În același timp, termenii pătrunși prin polonă, rusă sau ucraineană au, de obicei, ca zonă de circulație specifică Moldova *(adiutant, aptică, benchet, canonir, capral, eczăcuție* „post de pază, strajă", *fuzeler, gazet, gvardie, harmată, metrică* „condică", *proviant, scrină* etc.*)*.

Trebuie însă avută în vedere, în motivarea repartiției geografice restrînse a unor cuvinte de origine latino-romanică și influența pe care a exercitat-o în Transilvania limba latină, utilizată deopotrivă ca limbă de cult și ca limbă a administrației. Ca urmare a acestui fapt, textele religioase transilvănene se individualizează prin termeni de tipul: *ieiunium, indulghinție, lector* „cititț (la biserică)", *oștiaruș, sicar, șolenitașu* sau *țilițium* „veșmînt monahal de penitență", documentelor provenite din aceeași zonă fiindu-le specifice, printre altele: *admonălui, conscripție, contradicălui, ecțipălui, eșmișie, evicție, obligatorie, pertepelui, potență* „abuz de putere", *principalis* „șef", *refundălui, relatorie* „chitanță", *spetificatio, suplicat, statuta, teștimonialiș, vidimului.*

CLASIFICAREA SEMANTICĂ A ÎMPRUMUTURILOR LATINO-ROMANICE

Cuvintele latino-romanice şi derivatele lor pe teren românesc înregistrate în textele scrise pînă în 1760 se referă deopotrivă la viaţa social-politică (viaţa politică, viaţa militară, viaţa psihică, ierarhia socială, justiţie şi administraţie, familie, corespondenţă, distracţii), la viaţa spirituală (învăţămînt, carte-tipografie-bibliotecă, mitologie, religie, diverse ştiinţe: filozofie, istorie, medicină-farmacie, stilistică şi teorie literară, lingvistică, matematică, geografie şi astronomie, artă) şi la viaţa materială (substanţe, plante, animale, obiecte, construcţii, produse culinare, meserii, producţie materială şi comerţ: nume de monezi, mijloace de transport, locuri de păstrare, de transport sau de vămuire a mărfurilor).

Vom selecta în paginile următoare cîţiva dintre termenii reprezentativi pentru aceste sfere semantice. Citarea se va face sub forma indicată în titlul articolelor din dicţionar, iar evoluţia în timp a diverselor terminologii va fi sugerată de gruparea cuvintelor în funcţie de secolul în care a fost înregistrată prima atestare a fiecărui termen avut în vedere.

I. Termeni referitori la viaţa social-politică

1. Viaţa politică: sec. al XVII-lea: *apostat, autoritate, consul, democraţie, alecţie, gabinet, gubernium, încorona, legat, libertin, patrie, politică, rebelie, republică, stat, tractat* etc.; sec. al XVIII-lea: *aghent, candidat, confederaţie, deputat, dictatură, elector, manifest, mediator, naţie, plenipotenţial, protest, report* „raport diplomatic", *rezident, sotietate, trăctui, ţinsorie, vocş* etc.

2. Viaţa militară: sec. al. XVI-lea: *căpitan*; sec. al XVII-lea: *armată, armistiţie, baştă, bombă, campanie, comandant, companie, convoliu, defendălui, dragon, expediţie, flotă, gheneral, harmată, ofiţer, păvăţaş, prezidiu* „fortăreaţă", *reghiment, tiron* „sutaş", *tregvă* „armistiţiu" etc.; sec. al XVIII-lea: *acord, adiutant, artilerie, baghiunetă, batalion, bregadir, canonir, capral, cazarmă, colonel, decan* „decurion", *ecăcuţie* „post de pază; strajă", *facţie, fortaliţiu, fuzie, granadir, gvardie, infanterie, levent, mahină* „bombardă; tun", *maior, mareşal, mortir, pistol, proviant, serjant, soldat, şvadron, veteran, volonter* etc.

3. Viaţă psihică — atitudini — manifestări — însuşiri — calităţi: sec. al XVII-lea: *armonie, conştienţie, crudelitate, curiozitate, desgustu, eloghiu, graţie, intenţie, maculă, obstenaţie, superbie, tristicie* etc.; sec. al XVIII-lea: *afectuţie, benevolenţă, caracter, compliment, content, dispoziţie, efecaţie, heroicesc, -ească, încomodaţie, înfiguros, -oasă, melanco-*

licesc, -ească, nervos, -oasă, obştinenţie, opinie, peripateticus, respect, sădesfacţie, şolenitaşu, temperament, triplicita, ţeremoniţeaşte etc.

4. Ierarhia social-politică: sec. al XVI-lea: *cancelar;* sec. al XVII-lea: *augustă, curopalat, damă, dux, eghemon, gheneros, marchiz, matroană, optimate, prinţip, sinior, tiran, tribun* etc.; sec. al XVIII-lea: *avgust, baron, conte, contesă, dictator, exelenţie, ghentilon, imperator, madamă, monarcu, palatin, prinţ, suvran, triumvir* etc.

5. Justiţie-administraţie: sec. al XVI-lea: *acusat, cănţălărie, confişcui, procator, secretar, ujură* etc.; sec. al XVII-lea: *articul, aşişor, avocat, bonum-publicum, cauză, comisar, diplomă, falchedie, legat, maghistru, notar, parie, pretenţie, privileghie, procurator, reghiştrom, repondie, scriniariu, tăştimonie, testament* etc.; sec. al XVIII-lea: *administraţie, admonălui, apelaţie, arendă, atiştaţie, brachium, cameralist, comision, consenţie, contract, coietanţie, deliberat, deputaţie, document, ecjecutor, ecţedălui, eşmişie, fişcuş, formulă, gobernă, impoşiţiu, instrucţie, inştanţie, iurist-conzultus, maghistrat, memorial, metrică, obligatorie, ofichiu, ordinanţ, pasaport ,perţeptor, poliţă, pretext, probăluitori, răştanţie, referat, regulament, rezoluţic, scriptori, speţificaţio, suplică, statuta, termin, teştimonialiş, tribunal, ţensor, ţidulă, uzuş, vidimului* etc.

6. Familie: sec. al XVII-lea: *familie, titor;* sec. al XVIII-lea: *trigeamăn, trinepot, tutorie.*

7. Corespondenţă: sec. al XVI-lea: *poştă;* sec. al XVII-lea: *expedelui, plic;* sec al XVIII-lea: *corespondenţie, spedeluit.*

8. Distracţii: sec. al XVI-lea: *danţ;* sec. al XVII-lea: *dănţui, dănţuire, tăbliţă* „pul"; sec. al XVIII-lea: *benchet.*

II. Termeni referitori la viaţa spirituală

1. Învăţămînt: sec. al XVII-lea: *academic, şcoală, şcolear;* sec. al XVIII-lea: *academie, înformălui, profesi, profesui, scolastic* „şcolar", *seminarium, şcolesc, -ească, şcolişoară.*

2. Carte — tipografie — bibliotecă: sec. al XVII-lea: *alcoran, biblie* „carte", *catalog, colocfium, corector, epistolă, florileg, index, parentesic, probă, publicălui, tom;* sec. al XVIII-lea: *almanac, autor, bibliotecă, capitul, decadă, dicţionar, fasţicul, gazet, museu* „bibliotecă", *prefaţie, publicare, stambă* „tipar", *text* etc.

3. Mitologie: sec. al XVII-lea: *muză, nimfă;* sec. al XVIII-lea: *gorgonesă, parcă, sibilă, sirenă, ţentaurus, ţerber.*

4. Artă (muzică): sec. al XVII-lea: *muzică, muzicesc, -ească;* sec. al XVIII-lea: *armonie, bassus, notă.*

5. Ştiinţe: **a) filozofie**: sec. al XVII-lea: *atom, dialectică, disputaţie, filosof, filosofie, fizică, împregiur-stanţie, material, metafizică, practică, probă, prognostic, siloghism, stoic, teorie, ţircumstanţie* etc.; sec. al XVIII-lea: *anomalie, argument, atomist, axiomă, barbara, cabală, cabalist,*

categorie, cfiditas, dialectic, disputare, element, fantastic, fizic, formă, gheneralis, ghimnosofiste, metafizic, practic, propozit, sofist etc.

b) **istorie**: sec. al XVII-lea: *cronică, istoric, istorie; alamani, barbarezi, dac, franțoz, gali, inglez, ital, longobardi, musulman, otoman, roman, sarmat, spaniol, trachi, vandali, zviter* etc.; sec. al XVIII-lea: *anale, cronicar; african, alani, bactriani, bastarni, burgundi, cvadi, dacoromani, danezi, epiroți, fiameng, franchi, ghepidi, heruli, hispancă, ibări, liguri, marcomani, medeolan, neapolitan, olandez, padovan, portogal, romancă, rutuli, sabini, scoti, sițilian, tebanusean, turinghi, țelteni, țiltiberi, visegoti, volsci* etc.

c) **medicină-farmacie**: sec. al XVII-lea: *apotecar, balsam, cangrenă, colurie, confet, disenterie, doftorie, frenție, frențit, letargus, plastor, spital, stomac;* sec. al XVIII-lea: *alchiermez, alhimista, anatomic, apoplexie, balsamica, bezoar, calcinatu, carminativa, colică, conserva, decocta, destilat, dietă, elixir, emetica, esenție, fistulă, flegmă, fuzion, hidropică, laxativ, lazaret, maligna, medicină, paralisie, pilulă, pulsus, rețetă, salvatella, scorbut, speție, timpanit, tintură, umerali, ungvento, vențuză, vezicatoriu* etc.

d) **stilistică și teorie literară**: sec. al XVII-lea: *adaghiu, fabulă, iambicesc, -ească, orator, poema, poet, poetică, retor, retorică, teatru, temă, verș* etc.; sec. al XVIII-lea: *anacreonticesc, anapest, bucolicesc, cadenție, carmin, comedie, dactil, dramaticesc, eclogă, eleghie, homericesc, -ească, iambus, leonicesc, metricesc, odă, oratie, paralelă, period, rapsodie, ritm, satiră, sențenție* „aforism", *traghedie, troheu* etc.

e) **lingvistică**: sec. al XVII-lea: *gramatic, gramatică;* sec. al XVIII-lea: *adverbium, casus, consonă, declinație, elipsis, etimolog, etimologhie, gherundium, gramatista, interiecție, paradigmă, pronomen, sens, silabă, sinonimie, verbum, vocalisă* etc.

f) **matematică**: sec. al XVI-lea: *milă;* sec. al XVII-lea: *aritmetic, gheometrie, matematică, sumă;* sec. al XVIII-lea: *aritmetică, calculuș, exțentru, figură, gheometru, milion, patrangolo, punctură* „centru", *țentrom, țircumferenție* etc.

g) **geografie**: sec. al XVII-lea: *antarctic, arctic* adj., *golf, nort, pol, sferă;* sec. al XVIII-lea: *acfilon, arctic* „Polul Nord", *atlanta, cataractă, climate, ecfatore, emisferiu, gheograf, gheografie, mediteran, -ă, natură, paralelă, partițipie, septentrion, transalpin* etc.

h) **astronomie**: sec. al XVII-lea: *astrolog, astronom, cfadrant, cometă, constelație, figurație, firmament, planetă, trigon;* sec. al XVIII-lea: *astronomi, capricorn, coniuncție, tropic.*

6. **Religie**: sec. al XVI-lea: *biblie, latin* „catolic", *papă, protocari* „a propovădui"; sec. al XVII-lea: *apoștol, areianăș, cardinal, catichizmuș, catolic, evanghcliom, ghentil* „păgîn", *luteran, mirac, mișă, necro-*

mantie, paradiciom, providenție, purgatoriu, sacrament, teologhie, țintirim etc.; sec. al XVIII-lea: *apocrif, catechezis, cler, duminecan, empiriu, franțiscan, ieiunium, indulghinție, limbus, misionar, oștie, papist, prepojit, rituș, sacristie, sectă, tartar, teolog, unație, uniat, vicareș* etc.

III. Termeni referitori la viața materială

1. Substanțe: sec. al XVI-lea: *acates, balaș, crijolită, rubin, safir;* sec. al XVII-lea: *alabastru, brundzu, cristal, hiațint, metal, minău, mirhă, substanție, tintă*; sec. al XVIII-lea: *alamă, antimoniu, arsenic, belgioin, berillus, borac, camfor, ceruză, cremotartaro, ghips, granat, lazur, magnes, mineralia, smaragd, tartariu, terpentină, turmizol, vitriol* etc.

2. Plante: sec al XVI-lea: *coliandru;* sec. al XVII-lea: *cumăn* „chimen", *fig, oloeș, rozmarin, rută, salată, salvie, țedruș, țiproș, viola;* sec. al XVIII-lea: *amomo, anagalidă, betonna, calamintha, capere, copaibă, elenia, galanga, ginepro, ladanum, malvă, melilot, narțisus, pimpinelă, saniculă, sasafrasă, soldanella, tamariscă, tormentilla, vesicaria* etc.

3. Animale: sec. al XVI-lea: *castor;* sec. al XVII-lea: *aran, aspiș, idră, pelican, țet, unicornuș;* sec. al XVIII-lea: *animal, balenă, coral, delfin, elefant, halțion, monstru, papagalo, sardelă, sepie, tigru* etc.

4. Obiecte: sec. al XVI-lea: *adamască, canavață, călțun, pavăză, tămbariu;* sec. al XVII-lea: *bazea, canochial, capot, cordovan, dardă, mască, paij, pălărie, rotulă,* „rotiță", *șărvit, țimbalm, țiteră, vapel, virghină* etc.; sec. al XVIII-lea: *arcubalista, baston, belacoasă, creditor, damascu, finet, flănel, lectică, manta, mapă, ocălari, ochian, palestră, perucă, tabacină, țiliția* etc.

5. Construcții: sec. al XVI-lea: *boltă, capitolium, castel, coloană, palat, piramidă* etc; sec. al XVII-lea: *boltiță, colos, for, labirint, losterie, termă, trofeu* „monument".

6. Produse culinare: sec al XVII-lea: *caşcaval;* sec. al XVIII-lea: *condimă, cremă, giulep, macaroană, parmazân, rozol, salam, salată, sirop, supă, țucăr;*

7. Meserii: sec. al XVI-lea: *bărbier, doctor;* sec. al XVII-lea: *cofetar, cursar, flăutar, sicar, spițer;* sec. al XVIII-lea: *architect, bărbierie, caretaș, comediaș, comedietoare, formăluitori, inginiariu, miner, muzicant, muzicaș, păticari, știucatur, traghediari, țimbălitori, țirulic* etc.

8. Producție materială-acțiuni: sec al XVII-lea: *formi, formui, fundălui, înformui, plântălui;* sec. al XVIII-lea: *activitas, capital, căscăvălărie, doftori, fundație, ghipsi, instrument, invenție, înfigura, plântăluire, poetici, țimbăli* etc.

9. Comerț: a) **monede**: sec. al XV-lea: *ducat, florin;* sec al XVI-lea: *florincior, sicluș;* sec. al XVII-lea: *liră;* sec al XVIII-lea: *filip, monetă.*

b) **unități de măsură**: sec. al XVI-lea: *pint;* sec. al XVIII-lea: *uncie.*

c) **mijloace de transport**: sec. al XVII-lea: *carită, felucă, galion, gondulă;* sec. al XVIII-lea: *fregată, furcată, galiotă.*

d) **locuri de păstrare, de transport sau de vamă**: sec. al XVI-lea: *scală;* sec. al XVII-lea: *depozitum;* sec. al XVIII-lea: *magazin* „magazie", *stație.*

Influența lexicală exercitată de limba latină și de idiomurile romanice moderne asupra limbii române vechi s-a manifestat, după cum arată studiul comparativ al sferelor semantice prezentate anterior, în primul rînd în domeniul vieții spirituale și al aceleia social-politice. Influența manifestată în terminologiile specifice vieții materiale, deși anterioară celorlalte două, are o pondere mai scăzută.

REPARTIȚIA STILISTICĂ A TERMENILOR LATINO-ROMANICI

Prezenți în scrieri din cele mai diverse, ca urmare a „presiunii" originalelor străine sau a culturii autorilor români, mulți dintre termenii incluși în volumul de față fac parte din ceea ce a fost numit „terminologie de cultură generală" [21]. Specifice de obicei scrisului oamenilor instruiți, cuvintele componente ale acestui vocabular apar uneori chiar în izvoare datorate unor persoane cu mai puțină cultură, de obicei documente, faptul fiind nu de puține ori dovada certă a pătrunderii definitive a termenului respectiv în structura lexicală a limbii române.

Cele mai multe dintre împrumuturile lexicale latino-romanice înregistrate în scrisul vechi românesc sînt însă specifice unor autori (Dimitrie Cantemir și Teodor Corbea au, din acest punct de vedere, o situație aparte), unor texte sau unor tipuri de texte (avem în vedere în primul rînd documentele transilvănene și scrierile științifice din secolul al XVIII-lea). În ciuda faptului că au, de obicei, o frecvență absolută scăzută, aceste cuvinte se constituie, începînd cu secolul al XVII-lea, în autentice terminologii de specialitate.

Cînd afirmăm aceasta, avem în vedere în primul rînd terminologia juridico-administrativă, parte componentă definitorie a stilului documentelor și al vechilor texte de lege elaborate sau traduse în țările române înainte de 1760. Pentru exemplificare, alături de cuvintele re-

[21] Ion Gheție, *op. cit.*, p. 121.

produse în paginile anterioare ca exemple ilustrînd viața politică (p. 22), activitatea justiției și a administrației din epocă (p. 23), pot fi citate, dintr-o serie extrem de bogată: *administrălui*, *aprobălui*, *arendator*, *asignație*, *calculuș*, *confișcui*, *conșcripție*, *conștitălui*, *contribuțion*, *copie*, *descreție*, *donație*, *ecjecuție*, *ecțipălui*, *evicție*, *funduș*, *gravamină*, *inșpector*, *inventarium*, *iurizdecție*, *menție*, *obligălui*, *perțepelui*, *pretendălui*, *protecștație*, *protocol*, *protesuș*, *relătorie*, *remonștrație*, *repartiție*, *suplicat*, *tăștimonie*, *terminuș*, *țărcălui*, *țităluit*.

Ne referim apoi la numărul destul de mare de nume de popoare, înregistrate, de regulă, în scrierile cu caracter istoric, datorate cronicarilor moldoveni și munteni sau lui Dimitrie Cantemir. Și în acest caz, exemplelor reproduse în cadrul capitolului referitor la sferele semantice ilustrate de împrumuturile latino-romanice (p. 24) le pot fi alăturate cuvinte ca: *avari*, *belghi*, *britani*, *bructeri*, *dani*, *gherman*, *gheți*, *got*, *hun*, *italian*, *latin*, *masagheti*, *misi*, *ostrogoti*, *parti*, *rughi*, *sabineani*, *saxoni*, *spartani*, *trachi*, *țimbri*.

Menționăm, în sfîrșit, existența unor terminologii specifice lucrărilor consacrate filozofiei, lingvisticii, stilisticii și teoriei literare sau medicinii, bogat exemplificate în capitolul anterior (p. 23—24). Vocabularul specific ultimei științe menționate includea însă, în secolul al XVIII-lea, după cum arată textele de specialitate din epocă, alături de termenii medicali propriu-ziși (p. 24), numeroase împrumuturi latino-romanice care denumeau plante (de regulă medicinale) sau substanțe chimice. Citățm, dintr-o serie bogată, pe: *betonică*, *solatro*; *biaca*, *storace*, *tinctură*, *trementină*[22].

PROBLEME DE ADAPTARE A ÎMPRUMUTURILOR LATINO-ROMANICE

Adaptarea fonetică

Materialul pe care ni l-a pus la dispoziție corpusul propriu-zis al lucrării evidențiază caracteristica esențială a perioadei cercetate: prezența formelor multiple și oscilante. Acestea ilustrează dificultățile reale legate de diversele aspecte ale adaptării formale [23], în condițiile presiu-

[22] Vezi, pentru alte exemple, p. 25.

[23] Aspectele teoretice și practice ridicate de adaptarea neologismelor în limba română au constituit obiectul a numeroase cercetări. Pentru o bibliografie detaliată a problemei, vezi Luiza și Mircea Seche, *Despre adaptarea neologismelor în limba română literară (Unele considerații generale)*, în LR, XIV, 1965, nr. 6, p. 677—689. Din motive de spațiu ne-am rezumat, în această lucrare, la citarea principalelor studii care interesează una sau alta dintre problemele de care ne-am ocupat.

nii sistemului limbii, care dă dovadă de stabilitate şi soliditate încă din epoca respectivă. Cele mai multe împrumuturi nu au o formă consacrată; recenta lor apartenenţă la vocabularul românesc explică existenţa diverselor fluctuaţii.

Cu toate acestea, adeseori sînt puşi în circulaţie termeni care au îmbrăcat haină românească şi pe care îi regăsim în fondul lexical actual, într-o formă identică. Alteori, cititorul poate fi contrariat de prezenţa unor adevărate analogisme („pumnisme"), care au avut o anumită viabilitate în limbă într-o epocă, fiind scoase apoi din uz de perechi neologice (din franceză, italiană etc.).

Caracteristic este faptul că forme alternante (atît variantele fonetice, cît şi cele morfologice) coexistă chiar la nivelul unui singur uz lingvistic (la un singur autor sau într-un acelaşi text). Apariţia şi coexistenţa variantelor poate fi pusă în legătură cu cauze A) aparent „exterioare" în raport cu sistemul limbii române sau B) din interiorul acestuia. Mai mult, un fenomen apare, de multe ori, ca rezultat al suprapunerii (sau interferenţei) unor cauze din cele două categorii.

A) În prima pot fi incluse: **1.** Variante explicabile prin tratamentul fonetic diferit al unor sunete (grupuri de sunete) în raport cu anumiţi factori, între care timpul şi spaţiul joacă un rol primordial: a) diferenţe între latina clasică şi cea medievală; b) variante datorate evoluţiei diferenţiate a limbilor romanice (în raport cu latina); c) pătrunderea unor variante (şi) prin filiere neromanice, eventual în epoci diferite (de exemplu, coexistenţa unor variante lexicale mai vechi, populare, cu altele, culte, de tipul *caştel, coştei — castel; dohtor, doftor — doctor*) sau d) modelarea după reguli de pronunţare a cuvintelor romanice în limbi neromanice cu care româna a fost în contact. **2.** Dublete care reproduc aspectul oral, respectiv cel scris al unor termeni etc.

B) În cea de a doua categorie se includ alternanţele care se explică prin adaptarea propriu-zisă: a) acelea care reflectă conformarea la transformările fonetice vechi (manifestarea unor tendinţe analogiste); b) forme datorate acţiunii unor transformări fonetice regionale (inovaţii restrînse la un anumit spaţiu geografic) şi c) modificări fonetice permanente, cu caracter popular, care sînt rezultat al unor tendinţe generale (unele pot fi regăsite şi în alte limbi, deci aparţin şi categoriei de sub A)[24].

Aşa cum se va vedea, există autori la care împrumuturile recente latino-romanice (pătrunse direct sau prin intermediul unor filiere neromanice) încep să aibă aceleaşi tratamente ca termenii pătrunşi

[24] Pentru economia expunerii, nu vom avea în vedere, în cele ce urmează, transformările datorate unor „accidente" fonetice.

mai de mult în limbă sau ca cei moşteniţi. Fluctuaţiile între formele „neadaptate" şi cele modificate în conformitate cu sistemul limbii române reflectă însă nu numai dificultăţile legate de procesul adaptării; ele constituie dovezi ale utilizării unor forme alternante *existente în epocă*, unele devenite curente şi exercitînd o presiune a cărei direcţie nu este întotdeauna în sensul modelării la sistemul limbii române, aşa cum se va vedea mai jos.

De foarte multe ori este greu, dacă nu imposibil, de decis dacă o variantă reflectă o formă „adaptată" pe teren românesc (asupra căreia s-au aplicat anumite transformări analogice sau inovaţii existente în sistemul limbii române) sau dacă e vorba de preluarea ca atare a unei forme existente în alt sistem lingvistic (latina medievală, arii dialectale ale altor limbi romanice sau neromanice). Ne vom opri la un singur exemplu, întrucît problema va fi reluată în paginile următoare, în diverse rînduri. Substantivul *cardinărie* („demnitatea de cardinal"), înregistrat în *Pînea pruncilor*, care ne oferă un model de adaptare (cu *a* aton > *ă* în silaba a treia şi cu *r* analogic, în locul lui *l*, vezi mai jos, p. 33) ar putea reda însă nu numai forma „literară" din latina medievală *(cardinalia)*, ci şi varianta „vulgară" *(cardinaria)* înregistrată de Du Cange în cunoscuta sa lucrare, după cum termenul ar putea fi şi un derivat pe teren românesc de la **cardinar* (cf. *gărdinar(iu)*) + suf. *-ie*. În cele ce urmează, vom prezenta principalele transformări fonetice (atît cele analogice sau acelea care se explică prin modelări după transformări cu caracter regional, cît şi acelea care reprezintă tendinţe cu caracter popular, cu un mai mare grad de generalitate [25]).

Vocalism

1. *a* aton > *ă*, prin analogie cu termenii vechi moşteniţi din latină şi cu împrumuturile vechi din alte limbi [26] în exemple ca: *fămilie* (într-un act din Ţara Românească), *lăternă* (în *Anonymus Caransebesiensis*), *năturăl* (la Neculce; cf. *natură*), *nemăculat* (la Dosoftei), *orători* (la Corbea; cf. *orator*), *sălată* (la C. Cantacuzino, T. Corbea, în *Cartea de bucate* şi *Meşteşugul doftoricesc*; cf. *salată*), *spănior* (în *Anony-*

[25] Am preferat o tratare „în bloc" a acestor aspecte ale adaptării datorită spaţiului redus care ne stă la dispoziţie, dorinţei de a nu dispersa materialul şi explicaţiilor multiple pe care le poate avea un fenomen.

[26] Vezi G. Ivănescu şi L. Leonte, *Fonetica şi morfologia neologismelor române de origine latină şi romanică*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, seria filologie, VII, 1965, fasc. 2, p. 10—11; N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, p. 119—120.

mus Caransebesiensis; cf. *spaniol, ṣpaniol*), etc. Transformarea, o adaptare la sistemul fonetic popular, s-a produs în texte provenind atît din Moldova şi Transilvania, cît şi din Muntenia.

Majoritare sînt însă, după cum reiese din materialul pe care l-am avut la dispoziţie, variantele cu *a* aton [27].

2. *é* + *n* (urmat mai ales de consoană) > *i, î* [28]. Fenomenul a avut loc de regulă atunci cînd *é* (+ *n* + cons.) era precedat de labiala *m*, în cuvinte terminate în *-ment*. Astfel, *é* + *n* (+ cons). > *i* în *conferinţie* (într-un document braşovean; cf. *conferenţie*); *indulghinţie* (în *Pinea pruncilor*), *sentinţie* (la Cantemir; cf. *sentenţie*) etc.; *é* (+ *n*) > *î* în *arîndă, orîndă* (în două documente, unul braşovean, altul moldovenesc; cf. *arendă*). Terminaţia *-ment* a fost modificată în *-mînt* (prin stadiul *-mint*) în cazul unui singur termen, *testament* (cf. variantele *tăstămînt, testamint, testamînt, testămînt, tistemînt*, foarte frecvente, înregistrate alături de forme în *-ment*); transformarea apare, de regulă, la scriitori transilvăneni (o întîlnim totuşi şi la Dosoftei sau în vocabularul lui Amelio). Din atestările pe care le deţinem, majoritare sînt însă situaţiile care l-au menţinut pe *é;* cf. *consenţie, patent, pretenţie; argument, element, temperament* etc.

3. *é* (urmat de *ă, e* în silaba următoare) > *eá*, rareori.[29]: *cangreană* (într-o ordonanţă din 1756; cf. *cangrenă*), *conteasă* (într-un document muntenesc; cf. *contesă*), *receate* (la D. Cantemir; cf. *reţetă*) etc. În cele mai multe situaţii, transformarea analogică nu s-a produs; cf. *cometă, sferă, termă* etc.

4. *e* aton > *i*, adeseori: *adistaţion, atistaţie* (în documente ardeleneşti, alături de forme cu *e*), *mimorial* (într-un act din Ţara Românească), *referindar* (la Cantemir; cf. *referendar(i)*), *sicret* (la un scrib din Ardeal), *sicurs* (în Pseudo-Costin), *sinat, sinator* (la Cantemir, Neculce, M. Costin, alături de *senat, senator*) etc.

Fluctuaţiile între *e* şi *i* atoni (ca şi acelea între *o* şi *u* atoni, pentru care vezi mai jos p. 31, 32) sînt rezultatul unei tendinţe generale cu caracter popular care a acţionat şi continuă să acţioneze şi în cazul

---

[27] O cercetare mai detaliată ar putea urmări în ce măsură fenomenul s-a produs sau nu la diverşi autori, avîndu-se în vedere şi o repartiţie geografică a formelor. Desigur că într-o seamă de texte *a* aton ar putea reflecta o presiune a unei inovaţii fonetice regionale (analogia cu forme de tipul *barbat* < *bărbat*); cf. *bătălie — batalie* (în texte moldoveneşti).

[28] Vezi G. Ivănescu şi L. Leonte, *art. cit.*, p. 12—13, N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, p. 120.

[29] Fenomenul se datorează mai degrabă unei analogii morfologice şi nu fonetice; vezi Iorgu Iordan, *Diftongarea lui* **e** *şi* **o** *accentuaţi în poziţiile* **ă** *şi* **e**, Iaşi, 1920, p. 249—251; G. Ivănescu şi L. Leonte, *art. cit.*, p. 11—12.

împrumuturilor neologice (nu numai în cuvinte vechi) [30]. Din exemplele prezentate se observă că transformarea îl afectează mai ales pe *e* medial aton, unde *i* (< *e*) poate fi datorat şi unei inovaţii regionale. Urmărind repartiţia geografică a variantelor cu *i*, reţinem că fenomenul a fost deosebit de activ în texte de provenienţă moldovenească şi transilvăneană, deşi el nu lipseşte nici de la unii autori munteni[31].

5. *e* > *ă* în *ghenăral, gobărnator, împărător, răbelie, răcomendălui, răcomenduit, răspundeţie, răzădent, săcretariu, sănator, şărvit, tăştimonie, ţărămonie, vicarăşu* etc. Evoluţia lui *e* aton la *ă* în elemente vechi de origine latină a fost explicată ca un fenomen condiţionat de consoana precedentă [32]. Peste fenomenul vechi se suprapune ulterior acela dialectal, de durificare a lui *e* după consoane labiale, dentale, *r*. De aceea, prezenţa variantelor fonetice de tipul celor reproduse mai sus (care se înregistrează la o serie de autori moldoveni şi transilvăneni) se poate explica nu atît printr-un proces de adaptare de tip analogic la sistemul limbii române (*împărător, răspundeţie*), cît, mai degrabă, ca rezultat al unei transformări fonetice regionale [33].

6. *i* aton > *e* în numeroase exemple: *dectatoriu* şi *dectatură* (la N. Costin; cf. *dictatoriu, dictatură*), *derector, derectorat* (într-un document oltenesc, alături de atestări cu *i* din diverse alte texte), *desgustu, despoziţie* (ambele în *Foletul Novel*), *desputaţie* (într-un cronograf moldovenesc şi la Cantemir; cf. *disputaţie*), *meleon* (la C. Cantacuzino; cf. *milion*), *manefest* (în *Viaţa lui Petru;* cf. *manifest*), *preveleghiu, priveleghie* (într-un act ardelenesc, la Brancovici şi în *Anonimul Brîncovenesc*, alături de variante cu *i*, în alte texte), *provezion* (într-un document scris la Alba Iulia), *reghement* (la Tempea şi R. Greceanu; cf. *reghiment*), *treumf* (la N. Costin; cf. *triumf*) etc. După cum se ştie, modificarea fonetică *i* aton > *e* (ca revers al transformării *e* aton > *i*) apare ca rezultat al unei tendinţe generale care a acţionat atît în cadrul sistemului limbii române cît şi în alte sisteme lingvistice (vezi

---

[30] Această tendinţă are un caracter general, manifestîndu-se nu numai în cadrul sistemului limbii române. Faptul explică prezenţa fluctuaţiilor cu *e*—*i* şi *o*—*u* atoni în diverse limbi romanice şi neromanice. Vezi Iorgu Iordan, *Mots savants et mots populaires*, în „Bulletin linguistique", Bucureşti, IV, 1936, p. 8—10.

[31] Fenomenul vechi, popular, pare să fi fost „activat" în unele zone datorită inovaţiei regionale, lucru confirmat de repartiţia geografică aproximativă a formelor fluctuante.

[32] Transformarea s-a produs după labiale, după *s, d, n, t, r*, după consoană + *r*, după *z, j, ş, ţ*, etc.; vezi Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, p. 22—23; O. Nandris, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 24.

[33] Vezi Iorgu Iordan, *art. cit.*, p. 11—12.

mai sus, p. 30 şi nota 30). În unele din exemplele citate mai sus, *e* (<*i*) se poate datora şi unui proces de asimilare *(derector, derectorat, manefest, preveleghiu, reghement);* în altele, dimpotrivă şi disimilării *(provezion)*. Se observă, de asemenea, că fenomenul s-a produs în cazul unor împrumuturi de origine latină sau romanică care îl conţineau pe *dis-*, asimilat la unii autori prefixului românesc moştenit, *des- (desgustu, despoziţie, desputaţie* etc.*)*. În unele situaţii este greu de stabilit dacă fenomenul a fost preluat prin etimoane străine cu *i* aton > *e* sau dacă el apare ca rezultat al unui proces de adaptare pe teren românesc. Astfel, în cazul variantei *preveleghiu* (cf. *privileghie*) nu e exclusă influenţa pe care o putea exercita varianta ngr. πρεβελεγιον, -α (lit. πριβιλεγιον, -α), după cum *reghement* (din texte ardeleneşti) ar putea reflecta forma din germana veche *Regement* (lit. *Regiment*) sau varianta magh. *regement* (lit. *regiment*). Se poate releva, aşadar, coexistenţa pe teren românesc a unor forme care s-ar putea datora pătrunderii unor termeni prin diverse filiere. Totuşi, cea dintîi explicaţie trebuie căutată, credem, în interiorul sistemului limbii române.

7. *im, in* atoni > *în, îm* (şi în prefixul *in-*, adaptat după cel latin moştenit la *în-*): *împărător* (la N. Costin), *împerator (iu)* (la M. Costin, N. Costin şi în *Pseudo-Costin;* cf. *imperator*), *încomodaţie* (într-un document din Alba Iulia), *înflus* (şi *influs*, ambele în *Foletul Novel*), *înforma, înformălui, înformui, înformuit* (la Dosoftei, Cantemir; cf. *informui*), *înştanţie* (în documente transilvănene, alături de variante cu *in-*) etc. Totuşi, în raport cu formele cu *îm-, în-*, cele cu *im-, in-* sînt mai numeroase: cf. *impoziţiu, infanterie, informaţie, instrument, inspector, invenţie* etc.

8. *ó*, urmat de *e, a, ă* în silaba următoare, a fost diftongat (> *oá*), în unele cazuri: *agoană* (la Cantemir; cf. *agonă*), *amazoană* (la acelaşi; cf. *amazonă*), *floată* (în *Foletul Novel;* cf. *flotă*), *macaroană* (în *Foletul Novel*), *matroană* (la Dosoftei), *persoană* (la Cantemir şi Tempea; cf. *personă*), *şcoală* (la numeroşi autori; cf. *scolă, şcolă*) etc. Dacă în unele situaţii formele cu *oá* coexistă cu variantele cu *ó*, nu de puţine ori diftongarea analogică (vezi mai sus, p. 30 şi nota 29) nu s-a produs: cf. *bombă, formă, parolă, probă* etc.

9. *o* aton > *u*, adeseori: *avucat* (la stolnicul Cantacuzino şi în *Mărgăritare;* cf. *avocat*), *culegat* (în *Foletul Novel;* cf. *colegat, colegatur*), *cumpanie* (în diverse documente; cf. *companie*), *înbumbărdat, suvran* (ambele în *Foletul Novel;* cf. *sovran, şovran*) etc. Este cunoscut faptul că trecerea lui *o* aton la *u* reprezintă un fenomen cu caracter popular care a avut loc nu numai în cadrul limbii române, ci şi în alte sisteme lingvistice (latina vulgară, medievală, unele dialecte italiene). Trans-

formarea se produce şi în limba română contemporană în cazul adaptării împrumuturilor (vezi mai sus, p. 30 şi nota 30).

10. Succesiunile vocalice greco-latine *au, eu* au fost păstrate sau au fost redate prin *av, ev* (datorită fie influenţei pronunţiei neogreceşti, fie preluării lor printr-o sursă slavă): vezi *august* (şi *avgustă*), *autoritate* (şi *avtoritas*), *autor* (şi *avtor*), *audienţă, audienţie, auditor, neutral.*

Consonantism

1. *r* analogic (în etimoane de origine latino-romanică conţinînd un *l* intervocalic) apare în cîteva situaţii: *cardinărie, carindar(iu), cristar(iu), gărdinar(iu), ghenărar(iu), ghenerariusemus, mercuriar;* cf. *pirulă.*

Prezenţa lui *r* poate reflecta o tendinţă cu caracter popular care se explică prin: a) factori de natură fonetică, de exemplu disimilare *(pilulă > pirulă)*, asimilare progresivă *(cardinărie, cristar(iu), gărdinar(iu), ghenărar(iu), mercuriar)* sau regresivă *(carindar(iu)* [34]*)*; b) etimologie—dublete cu *r—l* au fost înregistrate pentru unii termeni în latina medievală (de ex., variantele *cardinalia-cardinaria*); fenomenul e reflectat şi de variante ale unor împrumuturi preluate de alte limbi (cf. magh. *pirula*, variantă a formei *pilula* [35]); c) analogia morfologică cu seria substantivelor (mai ales nume de agent) în *-ar(iu), -ărie* (în cazul substantivelor *cardinărie, gărdinar(iu), ghenărar(iu), mercuriar* etc.).

2. *h* iniţial. Deopotrivă reprezentate sînt variantele neologice cu *h* conservat şi cele fără *h* iniţial [36]: *emestihie* (la Eustatievici), *emisferiu* (la C. Cantacuzino), *hiaţint* şi *hibernicesc* (ambele la Corbea), *hidropică* (la N. Costin), *ispan* (la Cantacuzino şi Cantemir; cf. *hişpan*, la Corbea, Miron şi Nicolae Costin), *istoric* (şi *historic*), *istorie* (şi *istorie*, frecvent alături de *historie* în *Noul Testament* de la Bălgrad şi la N. Costin), *uni* (la Cantemir şi Cantacuzino; cf. *huni* la aceiaşi autori) etc. Formele fără *h* se datorează nu numai unui proces de adaptare care are la bază diferenţa dintre pronunţia, respectiv ortografia

---

[34] Forma *carindar(iu)* „calendar" se poate datora şi analogiei cu numele vechi, popular, al lunii ianuarie.

[35] *Pirulă* este atestat la D. Cantemir; e greu de precizat dacă, la învăţatul moldovean, forma cu *r* redă un etimon maghiar (varianta putea reprezenta eventual o infiltraţie ardelenească în Moldova) sau e rezultatul unei disimilări.

[36] Pentru această problemă, vezi N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, p. 120; F. Hasan, *Dublete neologice cu sau fără h- la iniţială*, în LR, XXVI, 1977, nr. 2, p. 131—134.

unor termeni de origine latină[37], ci şi altor factori, în primul rînd aceluia etimologic: influenţa atît grafică cît şi fonetică a etimonului grec (în cazul termenilor greco-latini), respectiv a etimonului italian (fără *h-*); cf. *emestihie*, *emisferiu*, *istorie* etc. Formaţia culturală a unor scriitori (cunoscători ai latinei — Dosoftei, Cantemir, Corbea, N. Costin) a contribuit la apariţia şi menţinerea unor variante cu *h* (deşi adeseori se înregistrează şi la aceştia dublete cu sau fără aspiraţie, de tipul *historie — istorie*, *huni — uni* etc.). De asemenea, se remarcă prezenţa lui *h* iniţial la unii termeni (*hiaţint*, *hişpan* etc.) întîlniţi la unii scriitori transilvăneni şi moldoveni (Corbea, Miron şi Nicolae Costin, Cantemir), datorată nu numai influenţei ortografiei termenilor latini, ci, probabil, şi pronunţiei cu aspirată a termenilor corespunzători din germană, polonă.

3. *ch* este redat prin *c*, *ch*, *h*, oscilaţie curentă şi în epoca ulterioară[38]; cf. *alhimista* (la Cantemir), *anhoră* (la Corbea şi într-un act din Transilvania), *architect* (la Cantemir), *caracter* (şi *character*, în *Pînea prunciior*), *coriu* (la Dosoftei), *cronică* (la Dosoftei, Corbea, C. Cantacuzino, N. Costin), *machină* (şi *mahină*, ambele la Cantemir), *melancolicesc* (la Corbea), *patriarc* (la Corbea) etc.

4. Un tratament multiplu au avut în grupurile *ce*, *ci*, *ge*, *gi* consoanele (realizate ca velare în latina clasică). Variantele cu *chc*, *chi* au fost înregistrate mai ales în cazul termenilor greco-latini şi se datorează influenţei pronunţiei neogreceşti, slave sau aceleia din latina clasică: vezi, de ex. *falchedie*, *franchi* (cf. *franţi*, ambele variante la Cantemir), *schiti* (cf. *ştiti*), *primichiri* etc.[39]. Formele cu *ghe*, *ghi* se explică nu numai prin influenţa neogreacă sau latină cultă (*adaghiu*, *cleghie*, *ghenealoghie* etc.), ci şi prin alte influenţe (germană, maghiară, polonă: cf. *aghent*, *ghenerał*, *maghistrat*, *reghiment* etc.).

Formele cu africatele prepalatale *č*, *ǧ* (care se vor impune mult mai tîrziu) apar în această perioadă sporadic; ele reflectă pronunţia din latina medievală[40] sau etimoane romanice: *cancelar* (o singură atestare, în *Anonimul Cantacuzinesc*; formele cu africată sînt evasigene-

[37] După unele opinii, *h* nu mai funcţiona ca fonem încă din epoca latinei clasice.

[38] Vezi Iorgu Iordan, *Un dicţionar de neologisme româneşti*, în SCL, I, 1950, nr. 1, p. 72.

[39] Formele *franchi — franţi*, *schiţi — ştiţi* ar putea reprezenta variante lexicale din greacă — latina clasică, respectiv din latina tîrzie (pentru formele cu africată).

[40] Seria africatelor *č*, *ǧ* apare încă din latina tîrzie; vezi Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, Bucureşti, 1965, p. 101.

rale în epocă), *ceremonie* (o singură atestare transilvăneană; cf. *țeremonie*, variantă uzuală în epocă), *gentilon* (și *gintilon*, la Miron și Nicolae Costin), *oficer* (la Neculce; cf. *ofițer*, *ofițiar*, la alți autori), *receată* (la Cantemir) etc.

Se remarcă și frecvența deosebit de mare a variantelor cu africata *ț* datorate mai ales pătrunderii unor împrumuturi prin filiere neromanice (germană, maghiară, polonă, neogreacă etc.); cf. *canțelar*, *țedruș*, *țeremonie* etc.

În privința grupului *g* + *i*, semnalăm varianta *maistrat* (pentru care deținem cîteva atestări, alături de varianta *maghistrat*, frecventă); cf. termeni moșteniți ca *măiestru* < *magister*.

5. Labiovelarele k^w, g^w (*qu*, *gu* din termenii latini și italieni). k^w e redat de obicei prin *cf* (< *cv*), mai rar prin *cv*, iar g^w, prin *gv*, datorită mai ales pronunției neogrecești, dar și aceleia din alte limbi (germană, maghiară, polonă, rusă): *cfartana* (la Cantemir), *cfitanție* (într-un document oltenesc, alături de *cvietanție*, în texte transilvănene), *ecfatore* (în *Foletul Novel*), *incfijițiș* (într-un document brașovean), *licfida* (în *Cartea de bucate*); *gvardie* (în *Pseudo-Costin*), *tregvă* (în *Foletul Novel*), *ungvento* (în *Meșteșugul doftoricesc*) etc.

6. *t* + *i* (+ vocală) din cuvinte latine apare, de obicei, alterat (asibilat), prin analogie cu termenii vechi și prin influență romanică tîrzie (latină medievală, italiană) sau neromanică (germană, maghiară, neogreacă, polonă); cf. *afectație*, *benevolență*, *dicționar(iu)*, *instanție*, *nație*, *rezoluție*, *spațium* etc.

7. *j* este conservat în *coniuncție* (în *Foletul Novel*), *interiecție* (la Cantemir), *iurista* (la Corbea și Eustatievici), *maiestat* (într-un act brașovean și în *Antologhionul* din 1737) etc. Formele cu *j* sînt ulterioare perioadei cercetate și se datorează influențelor romanice tîrzii.

8. O transformare care reflectă exclusiv un fenomen dialectal este palatalizarea labialelor. Se știe că, de obicei, ea nu afectează termenii neologici. În lucrarea noastră au fost însă înregistrate variantele *schițiarie* și *schițier* (ambele în vocabularul moldavo-italian al lui Amelio; cf. *spețiarie*, *spițărie*, *spițer*, din diverse texte, între care și unele moldovenești).

9. *s* intervocalic Sonorizarea este un fenomen fonetic care apare atît în cazul unor consoane intervocalice, cît și în grupuri consonantice (pentru aceasta, vezi mai jos). Foarte bine reprezentate sînt variantele cu *s* — *z* (care se întîlnesc curent în uzul aceluiași scriitor); ele reflectă oscilații în privința reproducerii aspectului scris (sau/și pronunției culte cu *s*) din greacă și latina clasică, respectiv a pronunției cu *z* din latina tîrzie sau din unele limbi romanice (italiana, pentru pe-

rioada noastră) sau neromanice (în cazul termenilor veniţi prin filieră germană, maghiară, polonă, rusă); vezi *ceruză*, *filosof*, *fizică* (cf. *fisică*), *metafizic(ă)* (cf. *metafisică*), *museu*, *muză* (cf. *musă*), *muzică* (cf. *musică*), *ocazie*, *paralisie*, *rezoluţie* (cf. *resoluţie*) etc.[41].

Grupuri consonantice

1. Sonorizări ale unor grupuri consonantice (datorate fie acomodării, fie diferenţierii consonantice); frecvente în limbajul popular contemporan, apar şi în această perioadă: *cr* > *gr* *(demograţie*, cf. *democraţie)*; *ct* > *gt* *(dirgtor*, cf. *director;* aici poate şi sub influenţa lui *d(i)rc(a)ge)*; *nf* > *mf* *(comfederaţie*, cf. *confederat*, *confederaţie; comfuzie*, cf. *confuzie; cumfurmuit; comfeta*, cf. *confet(o)*); *ns* > *nz* *(conzerva*, cf. *conserva; conziliar*, cf. *consili(i)ar(iu)*; *conzul*, cf. *consul; pretenzie*, cf. *pretensie)*; *nt* > *nd* *(venduză*, cf. *ventuză)*; *sd* > *zd* *(iurizdecţie)*; *sm* > *zm* *(cozmografie)* [42] etc.

2. *n* (din grupuri consonantice) are tendinţa de a dispărea în împrumuturi devenite populare, după cum atestă variante de tipul: *comandaş*, *comendaş*, *comăndat*, *comendat* (care apar la scriitori moldoveni, transilvăneni şi munteni; cf. *comandant*, *comendant*, *comendanş*); *corespondeţie* şi *răspundeţie* (în Moldova, alături de *corespondenţie*, *răspundenţie*); *istrument*, *ištrument* (în *Pînea pruncilor* şi la Cantemir; la acesta din urmă şi *instrument*); *şetenţie* (în *Pînea pruncilor*; cf. *sentenţie*, *sentinţie*) etc. Tendinţa, existentă şi în limba actuală în adaptarea în graiuri a neologismelor[43], a fost înregistrată încă din latina vulgară (mai ales pentru *n* urmat de *s;* cf. *consuo* > *cos* etc.) şi a continuat să acţioneze pînă tîrziu, nu numai la nivelul unor limbi romanice (inclusiv româna), ci şi neromanice (în cazul împrumuturilor romanice). De aceea, formele *ištrument*, *şetenţie*, în care *n* a suferit o disimilare totală, ar putea reda eventual variante maghiare fără *n*, neînregistrate

---

[41] Variante cu *s*—*z* apar adeseori la aceiaşi autori: *musă*—*muză*, la Corbea; *musică*—*muzică*, la Dosoftei, N. Costin etc.

[42] În unele cazuri (*nz*, *nd*, *zd* etc.) avem a face şi cu pronunţii datorate influenţei limbilor germană, polonă, neogreacă (prin care au intrat unele variante). De aceea, forme de tipul *consul* (la Dosoftei, Cantemir, N. Costin) — *conzul* (la Corbea) trebuie privite ca variante lexicale din latină — polonă, respectiv germană, iar *venduză* — *ventuză* pot fi variante lexicale din neogreacă (unde *nt* se realiza ca *nd* şi *nt*), respectiv din italiană.

[43] Pentru această problemă, vezi O. Nandris, *op. cit.*, p. 122; Stelian Dumistrăcel, *Adaptarea fonetică a neologismului în graiurile populare româneşti* în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", Iaşi, XXIII, 1972, p. 26.

însă în dicţionare; cf. *ispector*, *istanţie*, care reproduc variante maghiare populare *(ispektór*, *istáncia*), ilustrînd acest fenomen.

3. Grupul *ct*, menţinut de regulă, a fost redat prin *pt* (prin analogie cu tratamentul din termenii vechi) [44] în *trăptălui* (în *Foletul Novel;* cf. *trăctălui*, care apare în aceeaşi sursă şi într-un document muntenesc). Tot într-un singur exemplu *ct* (> *ht*) > *ft* în *leftică* (la N. Costin; cf. *lectică*, la acelaşi autor, la Corbea şi la Cantemir) [45].

4. *nct* > *nt* în *punt(um)*, *pont(um)* (în texte din cele trei provincii), *puntură* (în *Biblia de la Bucureşti*) [46] etc. Fenomenul, vechi, a operat şi în elemente moştenite (cf. *sînt* „sfînt", *untură*). Tendinţa e confirmată şi de o falsă reconstituire: *conferencţie* (la Tempea; cf. *conferinţie*).

Adaptarea morfologică

Existenţa unor multiple variante morfologice apare ca o trăsătură caracteristică în cazul adaptării substantivelor, adjectivelor şi verbelor neologice. Ea reflectă atît provenienţa multiplă a cuvintelor, cît şi oscilaţiile în privinţa acomodării lor la sistemul morfologic al limbii române. Împrumuturile lexicale capătă anumite caracteristici formale datorate adaptării la tipurile flexionare existente.

Substantivul

Criteriul formal a constituit un factor decisiv în privinţa adaptării substantivelor împrumutate la sistemul morfologic românesc, creat pe baza fondului latinesc moştenit. Provenienţa multiplă a unor termeni [47], deosebirea dintre tipurile formale substantivale în diverse limbi din care pătrund aceştia şi nesiguranţa oamenilor de cultură în privinţa adaptării lor au creat dificultăţi reflectate de variantele înregistrate.

---

[44] Vezi S. Puşcariu, *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, [Bucureşti], 1959, p. 213 şi harta 28.

[45] Pentru repartiţia geografică a formelor cu *ft*, vezi S. Puşcariu, *loc. cit.* La N. Costin fonetismul a apărut, probabil, şi datorită analogiei cu evoluţia lui *ht* la *ft* în termeni de origine slavă, inclusiv în neologisme (cf. *pohtă* > *poftă*, *dohtor* > *doftor* etc.).

[46] Varianta *pont* se poate explica şi etimologic (prin forme fără *c* existente în alte limbi). În ceea ce priveşte varianta *puntură* din *Biblia de la Bucureşti*, este greu de crezut provenienţa sa din it. *puntura*.

[47] Includem aici nu numai variantele care se explică prin etimologia multiplă a unui termen, ci şi pe acelea provenite dintr-o singură limbă (de exemplu, variantele care se explică prin preluarea temei de nominativ, respectiv de acuzativ a unui cuvînt).

Forma etimonului (terminația sa) decidea și asupra încadrării într-un gen sau altul, în măsura în care intervenea presiunea modelelor de flexiune românească, a tipurilor formale sau a cîmpurilor semantice caracteristice genurilor substantivelor românești.

În ceea ce privește terminația substantivelor împrumutate în perioada la care ne-am raportat, o caracteristică importantă o reprezintă productivitatea deosebită a formelor cu *-ie*, de declinarea a III-a [48]. Majoritatea substantivelor din această categorie sînt feminine și corespund termenilor de origine latină în *-io, -ionis* [49] (intrați din latină, italiană sau prin intermediar neromanic). Un mare număr dintre ele sînt consacrate pînă astăzi în această declinare și cu această terminație (suferind uneori numai modificări fonetice); cf. *administrație, constituție, contradicție, instrucție, obstenație* etc. Unele sînt considerate astăzi învechite sau au ieșit din uz, fiind înlocuite de perechi substantivale, provenite din infinitive lungi; altele aparțin și azi declinării a III-a, dar au suferit modificări în terminație; cf. *afectație, consolație, coronație; menție, nație, rebelie* etc.

De menționat faptul că multe din substantivele feminine de declinarea a III-a în *-ie* (care au la bază substantive de origine latină în *-io, -ionis*) au în această perioadă ca temă forma latină de nominativ (și nu pe aceea a cazului oblic, în *-ione(m)*). Acest lucru se datorează faptului că vechile împrumuturi substantivale în *-ie* (feminine și masculine) de proveniență veche slavă și neogreacă creaseră de timpuriu o adevărată normă în privința adaptării terminației substantivelor, normă care va fi aproape generalizată apoi și în cazul împrumuturilor latino-romanice (situația este favorizată și de terminația pe care o căpătaseră cuvintele în anumite filiere neromanice prin care sînt introduse la noi: maghiara, neogreaca, polona, slavona cărturărească). De notat că prin adaptarea substantivelor neologice în *-ie* s-a urmat o direcție diferită în raport cu situația termenilor moșteniți din această categorie (intrați în flexiunea românească cu tema cazului oblic și cu terminația *-iune*). Terminația *-iune* (care va fi revitalizată ulterior, datorită influențelor romanice tîrzii) apare extrem de rar în perioada de pînă la 1760: *peregrinăciune*, termen înregistrat la Dosoftei, reprezintă, în raport cu „norma" epocii, un „analogism" cu caracter de excepție [50]. Multe dintre substantivele feminine în *-ie*, aparținînd acum

[48] Vezi și Elena Slave, *Sufixele -ie, -ărie*, în SMFC, III, p. 167.

[49] Rareori substantive de origine latină în *-io, -ionis* sînt încadrate în declinarea a II-a (cf. *impositiu*) sau apar cu terminația latinească (cf. *specificatio*).

[50] Facem abstracție aici de seria substantivelor în *-țion* (neutre), datorate filierei germane.

declinării a III-a; vor fi încadrate ulterior în declinarea I, datorită concurenței terminației *-ă*, revitalizată și ea într-o epocă ulterioară datorită contactelor romanice (influența limbilor italiană, franceză); vezi *acatie, gvardie, parenthesie, prefație* etc., substantivele în *-anție, -ență, -ință*, de tipul *audiență* (cf. *audiență*), *dependințe, instanție, rezidență* (cf. *rezidență*), *substanție* etc.[51].

Foarte multe împrumuturi (sau variante), astăzi de declinarea a II-a (neutre, mai rar masculine, provenite din neutre latine în *-(i)um*, respectiv din masculine în *-(i)us*), aveau terminația *-ie* (și erau nu numai feminine, ci și masculine și neutre). Dintre cele feminine, multe prezentau și variante lexicale neutre de declinarea a II-a; vezi *colurie* (cf. *colurium*), *(o)spitalie* (cf. *(o)spital(i)*), *privileghie* (cf. *privileghiu*), *spație* (cf. *spațium*) etc. Încadrarea lor în seria substantivelor în *-ie* (și schimbarea genului) se explică prin mai multe cauze. Pe de o parte ea se datorează instabilității neutrelor în *-(i)um* în latina târzie și medievală, care sînt „atrase" în categoria femininelor din cauza morfemului de plural[52]. În al doilea rînd, pătrunderea lor (și) prin filieră (slavona cărturărească, neogreaca, polona, maghiara) a favorizat apariția variantelor în *-ie*.

De asemenea, în categoria substantivelor în *-ie* sînt incluse și o serie de substantive masculine și neutre (azi de declinarea a II-a); vezi s.m. *canzelarie, comendarisie, ilustrie* (cf. *ilustris*), *notarie* (cf. *notar(iu)*), *patrichie* (cf. *patric*); s.n. *comentarie, partițipie*. Principala cauză a apariției acestor forme în *-ie* (care au circulat mai ales în Moldova, mai puțin în Țara Românească și Transilvania) o constituie, probabil, influența cărturărească a modelelor oferite de limba veche, care a determinat substituirea aproape generală a terminațiilor *-(i)us, (-i)um* cu *-ie* (chiar și în cazul numelor proprii latinești). Aceste variante în *-ie* (neutre și masculine), livrești, par a fi fost concurate încă de la început de acelea care aparțin declinării a II-a.

Substantive terminate în *-ătate, -itate*, aparținînd declinării a III-a, sînt înregistrate sporadic, alături de forme în *-as* (vezi *activitas; autoritate — avtoritas*[53]; *crudelitate, curiozitate — curiozita, curiozitas; proprietas* — pl. *proprietăți*).

În privința substantivelor încadrate în declinarea a II-a (masculine și neutre), menționăm faptul că mulți termeni circulau (și) în variante terminate în *-(i)us, -(i)um* (uneori maghiarizate), mai ales în

[51] Deși forme cu *-anță, -ență, -ință* se înregistrează și în această perioadă, ele sînt rare în raport cu cele în *-anție, -ență, -ință*.

[52] Vezi Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *op. cit.*, p. 128—129.

[53] Cf. forma de g.-d. *avtoritasului* (la Brancovici) indicînd genul neutru al substantivului inclus în flexiunea românească.

Transilvania (şi Banat), deşi pot fi întîlnite şi la scriitori din Moldova şi Ţara Românească; vezi *comisariatuş*, *consilium*, *polus*, *prefăctuş*, *siloghizmuş* etc.

Cîteva substantive masculine cu terminaţia *-a* (de declinarea I), întrebuinţate de unii cărturari, indică mai degrabă o atitudine culturală şi nu dificultatea legată de încadrarea morfologică (cf. *apostata* şi *apostat*, *gramatista*, *iurista*, *poeta* etc.).

Tot în legătură cu terminaţia substantivelor, semnalăm cîteva exemple în care finalul unor cuvinte a suferit modificări datorită procesului de adaptare: a) în cîteva cazuri, terminaţia *-ulus*, *-ulum* din termenii latineşti cade — vezi *artic* (cf. *articul*), *mirac* (< *miraculus*), *tit* (cf. *titul(uş)*); variantele se explică prin trunchierea etimonului, datorată falsei analize a cuvîntului împrumutat (asimilat unui termen românesc articulat enclitic); b) în sufixul italian *-mento* din it. *condimento*, *-ento* a fost asimilat în mod greşit cu desinenţa neogreacă -εντο(ν), fapt care explică varianta *condim* din *Cartea de bucate;* c) în *guvernat* („guvernator", la Neculce) terminaţia *-or* (din sufixul *-tor*) cade, ca în unele cuvinte vechi *(împărat* < *imperator* etc.); tendinţa este ilustrată, credem, şi de varianta „hipercorectă" *colegatur*, cu un fals *-ur* < *or* [54] („colegat", la acelaşi autor moldovean; cf. *colegat*).

În ceea ce priveşte genul substantivelor neologice din limba română, este cunoscut faptul că, în general, forma unui împrumut decide asupra genului său, iar nu genul gramatical din limba de origine[55]. Acest fapt apare cu cea mai mare pregnanţă în cazul substantivelor cu variante feminine şi neutre provenite din termeni de origine latină în *-io*, *-ionis* (şi pătrunşi la noi nu numai direct, ci şi prin diferite filiere). Formele neutre reflectă de cele mai multe ori etimoane venite prin filieră germană (fiind acolo de gen feminin) [56]; vezi *informaţion* (cf. *informaţie*), *naţion* (cf. *naţie*), *repartiţion* (cf. *repartiţie*) etc. De obicei, fluctuaţiile de gen dintre variante indică pătrunderea lor prin filiere diferite; vezi *cartirie—cfartil*, *cfartir* (din italiană — rusă); *costelă—*

[54] Terminaţia *-ur* < *-or* (datorată trecerii lui *o* aton la *u*) apare la Neculce şi în alte cazuri (cf. *mediátur*, *sănátur*) şi se explică prin accentuarea termenilor ca în latină, polonă-rusă şi nu ca în limba actuală, pe terminaţie. Şi în unele împrumuturi preluate de limba actuală a fost semnalată tendinţa atăşării unui fals *-or*, la subst. în *-(c)t* (de ex. *arhitector* „arhitect"); vezi Al. Graur, *Note etimologice*, în LR, XVIII, 1969, nr. 5, p. 485—486.

[55] Vezi Despina Ursu, *Încadrarea morfologică a substantivelor neologice*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", Iaşi, XIV, 1965, p. 114.

[56] Rar, cu caracter livresc, substantive în *-ţion* (încadrate în declinarea a II-a românească) şi-au păstrat genul din limba de origine: cf. *acea coniuncţion*, în *Foletul Novel.*

castel, coștei (din v.sl.—italiană, maghiară etc.), *nație — nație* (latină, maghiară — germană) etc.

Dintre substantivele care aparțin astăzi genului feminin și care apar și cu variante neutre, vezi: *canavăț* (cf. *canavață*), *paralij, paraliș* (cf. *paralisie*), *period, piaț, poșt, șiseon, suplicație* etc.

Alteori, substantive astăzi neutre erau feminine (sau prezentau și variante feminine); vezi *avizie, capetolie* (cf. *capitolium*), *crijolită, minută, (o)spitalie* (cf. *(o)spital(ium)*), *spație* (cf. *spațium*), *ștatută* etc.

Unele fluctuații înregistrate în forma de plural indică variante diferite (de același gen sau de gen diferit) ale unor forme de singular (cf. *atestaționuri — atiștații; calendarii — calendare; corespondenții — coroș-pondeanțe; palaturi—palații; privileghiomuri—privileghii* etc.) De asemenea, există fluctuații între desinențele *-uri* și *-e* la plurale neutre (cf. *castele, caștele — casteluri; perioade — perioduri, standarte — standarturi* etc.). Așa cum era de așteptat, la plural sînt majoritare formele cu *-uri* (chiar pentru situații în care limba actuală a optat pentru *-e*); cf. *capituluri, casteluri, complimenturi, palaturi, perioduri, protesturi, pun(c)turi*, etc.

Există și cazuri cînd apare desinența de pl. *-e* în situații în care limba actuală l-a preferat pe *-uri;* cf. *almanace, cașcavale* etc.

În unele cazuri, textele prezintă acum numai variante de plural în *-e*, deși într-o perioadă ulterioară se vor înregistra fluctuații; cf. *carnavale, climate, comete, pistoale* etc. Semnalăm și cîteva forme livrești de *pluralia tantum*: *carminativa, cartana* (și *cfartana*), *comfeta, mineralia* etc. Uneori e greu de decis dacă o formă reflectă un plural neutru sau o variantă feminină la singular (provenită dintr-un plural neutru); cf. *cordovana.*

Formele de plural fără alternanțe consonantice sînt frecvente, mai ales în cazul unor termeni livrești, denotînd nu numai o tradiție, ci și o atitudine culturală; cf. *alhimisti, goti, ministri* etc.

O formă de plural neadaptată (latinizantă) apare în cazul subst. *cănțăpiște* într-un document din Ardeal (sg. *cănțăpișta* < lat. *concepista*, cu pronunție maghiară).

În concluzie, se observă că un mare număr de substantive împrumutate în această perioadă au fost încadrate la declinarea și genul cărora aparțin și în limba actuală, modificîndu-și ulterior terminația (ne referim la productivitatea în epocă a lui *-ie*). Este adevărat că adeseori formele fluctuante indică o anumită nesiguranță în privința adaptării la flexiunea românească sau căile multiple prin care au pătruns termenii, căi care au avut repercusiuni asupra declinării, genului. Multe substantive nu s-au adaptat sau s-au adaptat parțial, circulînd cu formele din limba de origine. Dacă în unele cazuri acest lucru se datora

unor dificultăți de ordin morfologic, în altele avem a face cu un uz regional cu caracter „cult" (cazul substantivelor cu terminații latinești, uneori cu pronunții maghiarizante, pătrunse direct din latină sau prin filieră, care au avut curs mai ales în Transilvania și Banat); în fine, în cazul unor oameni de cultură (Dosoftei, Cantemir, Corbea, Cantacuzino, N. Costin), prezența lor poate constitui și o problemă de stil și de atitudine culturală.

Adjectivul

Principala problemă din cadrul adaptării morfologice a adjectivului privește împrumuturile terminate în *-icesc*, care apar cu o mare frecvență în această perioadă, în comparație cu formațiile sau adaptările cu alte sufixe.

În perioada la care ne-am limitat, se observă că o seamă de adjective terminate în *-icesc* nu pot fi considerate derivate pe teren românesc de la substantivele corespunzătoare, în lipsa atestărilor acestora din urmă în aceeași epocă. De aceea, este de presupus că, în cazul lor, avem a face cu adaptări ale unor adjective străine, prin substituirea sufixelor originale cu *-icesc* [57]: *anacreonticesc*, *anapesticesc* (ambele la Eustatievici), *balearicesc* (la Corbea), *bucolicesc* (la Eustatievici), *goticesc* (la Cantemir), *heroicesc*, *homericesc* (la Corbea), *iambicesc* (la Dosoftei), *melancolicesc* (la Corbea), *metricesc* (la Eustatievici), *olimpicesc* (și *olimpițesc*, la Corbea), *paneghiricesc* (la Cantemir), *patronimicesc* (la Eustatievici), *practicesc* (la Dosoftei), *troheicesc* (la Eustatievici), *țeltibericesc* (la Corbea) etc.

După cum se poate observa, ele apar în puține texte [58], majoritatea întîlnindu-se la Eustatievici, Corbea și Cantemir, cunoscători deopotrivă ai limbilor latină și neogreacă. În cazul lui Eustatievici, care și-a făcut studiile la Academia din Kiev, și a lui D. Cantemir, se poate presupune proveniența rusească a adjectivelor și nu neapărat o adaptare pe teren românesc. De asemenea, nu este exclus ca, în unele cazuri, să avem a face nu cu o substituire de sufix (ngr. -ικός, lat. *-icus*, germ. *-isch*, acesta din urmă, în cazul lui Corbea) cu rom. *-icesc*, ci poate cu formații pe teren românesc de la substantivele corespunzătoare. Dubla valoare, adjectivală, dar și substantivală, a sufixului neogrecesc -ικός stă, probabil, la originea corespondenței stabilite inițial între ngr.

---

[57] Vezi N. A. Ursu, *Observații asupra adaptării adjectivelor neologice la sistemul morfologic al limbii române în jurul anului 1800*, în LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 413—422; cf. Fulvia Ciobanu, *Sufixul adjectival* **-icesc**, în SMFC, I, p. 101.

[58] Avem în vedere doar adjectivele în **-icesc** care pot avea la bază (și) corespondente latino-romanice.

-ικός — rom. *-ic*, în cazul substantivelor, respectiv ngr. -ικός — rom. *-icesc*, în cazul adjectivelor. Probabil că fenomenul nu are la bază atît evitarea unei omonimii semantice (între substantive și adjective în *-ic*), cît necesitatea unei precizări de ordin morfologic și dorința de încadrare a adjectivelor neologice într-o serie morfologică uzuală în epocă (avem în vedere productivitatea deosebită a sufixului adjectival *-esc*).

Verbul

Majoritatea împrumuturilor verbale latino-romanice, atît cele pătrunse direct (din latină, italiană), cît și cele introduse la noi prin diverse filiere (germană, maghiară, slavă, mai puțin neogreacă) sînt incluse în perioada de pînă la 1760 în cadrul conjugării a IV-a. Acest fapt este explicabil prin productivitatea deosebită în epocă a acestei conjugări în raport cu celelalte (ne referim la situația cuvintelor vechi și a împrumuturilor de alte origini). În timp ce în celelalte limbi romanice conjugarea I a fost și este cea mai bogată, la noi conjugarea a IV-a a manifestat o superioritate netă (atît în privința numărului verbelor, cît și a productivității lor). De-abia începînd cu jumătatea secolului trecut conjugarea I a fost revitalizată (datorită contactelor romanice mai tîrzii), ajungînd în prezent să cîștige teren în raport cu conjugarea a IV-a (ne referim la situația din limba literară; în unele graiuri — de exemplu în cel moldovenesc — este și în prezent mai puternică conjugarea a IV-a)[59].

Conjugării întîi îi aparțin, în epoca la care ne-am raportat, numai cîteva împrumuturi de origine latină și italiană: *asecura* (în *Foletul Novel*), *(în)corona* (în *Biblia de la București*, *Evanghelia* din 1682, la Cantemir, în documente din Transilvania și Țara Românească; cf. *(în)coroni* și derivatele, mult mai frecvente) [60], *înforma* și *obliga* (ambele la Cantemir; cf. însă *înformălui*, *înformui*, *obligălui*, *obligui*, mult mai frecvente).

În ceea ce privește formele de conjugarea a IV-a, se remarcă faptul că cel mai productiv pare să fi fost sufixul *-ălui*, care apare nu numai la verbele de origine maghiară (terminate în *-álni*) [61], ci și la acelea pre-

[59] Vezi Despina Ursu, *Încadrarea morfologică a verbelor neologice în limba română din perioada 1760—1860*, în LR, XIV, 1965, nr. 3, p. 371—379.

[60] Nu este exclus ca în acest caz, avînd în vedere productivitatea substantivului *coroană*, să avem a face cu o formație pe teren românesc.

[61] În cele ce urmează ne vom referi numai la verbele cu terminația *-ălui* care se explică printr-un proces de substituire a sufixului și nu și la acelea introduse prin etimoane maghiare. Nu este exclus ca unele din exemple să reflecte etimoane maghiare de orgine latino-romanică, pe care nu le întîlnim în dicționarele curente.

luate direct din latină, italiană sau pătrunse prin filieră germană, în cazul cărora substituie sufixele verbale originale. Urmărind repartiția lor geografică, am observat că verbele în *-ălui* se înregistrează, așa cum era de așteptat, mai ales la scriitori transilvăneni. Cu totul sporadic am înregistrat forme în *-ălui* (sau derivate de la verbe de acest tip) în Moldova și în Țara Românească (vezi mai jos). Prezentăm cîteva împrumuturi neologice în *-ălui* (și derivate ale lor), care apar în documente transilvănene, la Tempea și Corbea: *admonălui, aprobălui, condeștendăluit, conformolui (conformului), conștitălui, declămălui, declămăluire, perțepelui, promovălui, refundălui* etc. Este posibil ca la baza acestor împrumuturi (pentru care nu am aflat corespondente maghiare în *-álni*) să se afle, în unele cazuri, și etimoane germane în *-ieren* (nu doar latine); substituția sufixului *-ălui* în cazul unor împrumuturi germane (în *-ieren*) a fost semnalată deja[62].

În Moldova a fost înregistrat *înformălui*, la Cantemir[63], iar în Muntenia exemplele, multe la număr, sînt toate din *Foletul Novel*[64]: *asistălui, bumbărdălui consetului, defendălui* (și *defendului*), *expedelui (expedălui, spedelui), necontentăluit, propozălui, sustentului, trăctălui (trăptălui)*.

În ceea ce privește sufixul *-ălui* (folosit în procesul adaptării unor verbe de origine latino-romanică) menționăm că varianta cu *ă* are cea mai mare productivitate, deși în unele cazuri se înregistrează și variantele *-elui, -olui, -ului* (cf. *conformolui, conformului, consetului, defendului, spedelui, perțepelui, sustentului* etc.).

În procesul adaptării împrumuturilor verbale de origine latino-romanică sufixul *-ălui* și variantele sale sînt concurate însă, în Moldova, de sufixul *-ui*; prezentăm cîteva verbe (și derivate) din această categorie[65]: *cumfurmuit, explicui, înformui, obligui, prezentui, probui, profesui, trăctui* etc., care apar la Cantemir, Dosoftei, N. Costin. În Transilvania

---

[62] Vezi Despina Ursu, *art. cit.*, p. 375; Laura Vasiliu, *Sufixul verbal* **-ui** *și compusele lui*, în SMFC, IV, p. 116, 118.

[63] La Cantemir se întîlnesc și o serie de verbe în *-ălui* de proveniență maghiară, care se explică prin penetrația unor ardelenisme în Moldova (cf. *publicălui, recomendălui, pretendălui* etc.).

[64] În legătură cu paternitatea acestui text, atribuit de curînd unui transilvănean, vezi N. A. Ursu, *Teodosie Veștemeanul, adevăratul autor al* **Istoriei Țării Rumânești,** *atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, p. 5—8.

[65] În timp ce *-ălui* are o mare productivitate în adaptarea împrumuturilor verbale în Ardeal, *-ui* a constituit un element derivativ sau de adaptare a verbelor neologice (de proveniență nu numai latino-romanică, ci și polonă, ucraineană, maghiară, germană) care apar mai ales în Moldova; vezi Laura Vasiliu, *art. cit.*; E. Petrovici, *Sufixul* **-ui** *al verbelor de origine maghiară*, în DR, XI (1948), p. 184—193. Unele

deţinem o singură atestare, într-un document *(confişcui,* probabil din magh. *konfiskálni*, cu substituţia sufixului *-álni* prin *-ui*).

Adaptarea semantică

Conştiinţa noutăţii termenilor împrumutaţi, caracterul cult al unui mare număr dintre ei [66], redusa lor circulaţie explică de ce, în foarte multe cazuri, scriitorii au apelat la diverse modalităţi de explicare a neologismelor. Ea se face, de cele mai multe ori, în context, cu ajutorul adverbului *adică(te)*, alteori prin explicaţii integrate în context cu ajutorul verbelor *a numi, a zice* etc. În multe cazuri, se recurge la paranteze, iar alteori glosarea se face marginal[67]. În fine, Dosoftei [68] şi D. Cantemir apelează la cîte un glosar, la o „scară" a cuvintelor pe care se simt datori să le explice cititorilor; la acesta din urmă, caracterul deliberat al introducerii neologismelor este declarat în nota care precedă cunoscuta *Scară* (anexată *Istoriei ieroglifice*). În ea este subliniată importanţa pe care o prezintă introducerea termenilor noi şi se explică necesitatea neologismelor pentru cultivarea limbii. Cam în aceeaşi perioadă, braşoveanul Teodor Corbea întreprinde o uriaşă muncă lexicografică. Dicţionarul său, de tip explicativ, enciclopedic, recurge pentru definirea termenilor nu numai la traduceri integrale, perifraze sau împrumuturi semantice, ci şi la echivalente româneşti care aveau curs în diverse zone ale dacoromânei (dintre care unele nu aparţineau uzului său lingvistic). De asemenea, sînt remarcabile eforturile lui de a găsi corespondente româneşti prin recurgerea la împrumutul semantic (cînd se apelează la termeni româneşti), şi la derivare (este impresionantă tentativa lui de creare a unor termeni, pe baza derivării, de la teme neologice).

Dăm, în continuare, cîteva exemple care ilustrează diverse modalităţi de explicare a unor termeni neologici:

1) traducere integrală: *architectul, adecă mai marele meşterilor,* la Cantemir etc.;

---

verbe cu *-ui* de la scriitori moldoveni ar putea reprezenta şi împrumuturi pătrunse prin diverse filiere slave (polona, rusa, ucraineana), pe care nu le-am întîlnit însă în dicţionare.

[66] Una dintre opoziţiile care pot fi stabilite între împrumutul popular şi acela savant (cult) constă în caracterul spontan, respectiv conştient al preluării lor.

[67] Nu de puţine ori între paranteze sau marginal apar termeni neologici cărora în context le sînt date echivalente româneşti, calcuri; cf. mai jos.

[68] La sfîrşitul *Parimiilor* este anexată o listă în care se glosează şi unii termeni neologici latino-romanici care apar în tipăritură.

2) perifraze: *procatorii să cheamă cei ce grăiescu trebi şi lucru altora la judecată* (Neagoe, *Învăţături*); *limbusu, ce-i în partea cea mai din gios a pămîntului (Pînea pruncilor); porii, găurici prin pielea omului, prin carile ies sudorile* (Cantemir) etc.;

3) glose:

a) Se glosează cu termeni moşteniţi sau mai vechi, uneori cu regionalisme, făcîndu-se apel în unele cazuri la împrumutul semantic: *argumenturi, întăriciuni* (Corbea); *audienţie, adecăte ascultare* (Greceanu); *conferenţie, adecă divan mare* (Tempea); *se i lasă iosagul, se nu se confişcuiască* (într-un document din Transilvania); *losterii sau făgădaie* (într-un decret clujean); *fără prihană, fără ocă, fără maculă, nemăculată* (Dosoftei); *menistru, adecă visternic* (Neculce); *pretoriie, adecă giudeţ* (într-un cronograf moldovenesc), *prezenţiia, adecăte chipul* (Greceanu); *birşoguitori, bănătuitori, probăluitori* (Corbea); *purgaţie, adecă curăţenie* (*Meşteşugul doftoriei*) etc.

b) Se glosează cu grecisme, turcisme (mai ales în Ţara Românească, Moldova, uneori însă şi în Transilvania): *cfartir-maistru (adecă velconacciu)*; *minerii, adecă lacumgiii*; *serjant (adecă başciauş)* (toate în *Pseudo-Costin*), *chipul conzulului, arhipat* (Corbea); *curiozitas (adecăte perierghia) (Foletul Novel); prezidii, adecăte muhavezeale* (în acelaşi almanah) etc.

c) Se glosează făcîndu-se apel (şi) la termeni sinonimi neologici de origine latino-romanică: *la contumaţia, adecă la locul lazaretului* (într-o ordonanţă transilvăneană); *palestra (arcubalista)* (Cantemir) *procatori sau notari* (Corbea); *protestant sau liuteran (Viaţa lui Petru) păticari, apticari, spiceari* (Corbea).

De obicei, termenii neologici se află în context şi sînt urmaţi de traduceri (perifraze, glose), cu care se află într-un raport de juxtapunere (vezi mai sus), mai rar de coordonare (cf. *mulţămiţi şi contentuiţi vom fi*, la Cantemir). Uneori termenii neologici (mai ales „barbarisme") secondează termenii româneşti (perifraze), alteori sînt plasaţi între paranteze sau marginal: *hatman sau cum zicé atuncé romanii, consul* (Cantemir); *şteargerea păcatelor* [...] *ce să zice indulghinţiia (Pînea pruncilor); giupînease, care matroane le dzîc* (Dosoftei); *alsău* (gl. marg. *proprium*) (Dosoftei); *urătoriu* (gl. marg. *carele e grăitor sau procatăr*) (*Noul Testament* de la Bălgrad); *scriitoriu, adecă canzelaric* (Antim) etc.

În unele cazuri glosele sînt neîndemînatice, inexacte sau avem a face cu folosirea improprie a unor neologisme: *costelaţiia, adecăte fiinţa aceştii eclipsis* (în *Foletul Novel*); *consulat* [...], *adică purtătoriu de grijă*

al negustătorilor (Istoria Moreei); *boală carea să chiamă letargus, adecă de boala ceaea ce, cînd dorm, ei hrăpesc şi fac grozav (Mystirio)*.

În continuare ne vom opri asupra unor cuvinte de origine latino-romanică (pătrunse direct sau prin filiere neromanice) care au fost întrebuinţate la noi cu sensuri derivate (extensiuni, restricţii semantice) sau speciale preluate din latină (clasică, medievală), devenită o limbă prin excelenţă a ştiinţei şi culturii: a filozofiei, teologiei, medicinii, jurisprudenţei, cancelariei, politicii. De asemenea, vom prezenta cîţiva termeni al căror sens special e preluat din italiană sau se datorează unor evoluţii semantice explicabile prin limbile intermediare.

a) Mulţi termeni de origine latină apar cu accepţii derivate sau speciale preluate din latina clasică: *a admonălui* (sens juridic: „a soma un debitor ", în documente transilvănene, nu „a admonesta"); *a conformălui* (administraţie; „a da o formă definitivă (unui act)", într-un document din Transilvania şi la Tempea, nu „a conforma"); *a (se) conştitălui* (sens juridic: „a fixa termenul cînd se compare în instanţă", într-un act din Ardeal, nu „a (se) constitui"); *a (se) contradicălui* (sens juridic, despre o lege: „a (se) refuta", la un scrib din Transilvania, nu „a (se) contrazice"); *parţialiş* (sens juridic: „de partaj", nu „parţial"; v. sintagma *săbor*~).

b) O serie de termeni apar cu sensuri preluate din latina medievală; alteori dezvoltările semantice au avut loc în cadrul unor idiomuri romanice (italiană, franceză) sau neromanice: *aptică, pătică, paticarie* („farmacie", în texte din toate zonele, sens tîrziu, medieval; în greacă şi latina clasică, „magazie"); *comendătoriu* („guvernator al unei cetăţi", în *Pinea pruncilor*, sens derivat, din latina medievală şi italiană; în latina clasică, „cel care recomandă"); *parolă* (sensul militar, înregistrat la cronicarii moldoveni, a fost preluat prin intermediul polonei din italiană şi latina medievală); *pulsus* („nume dat arterei jugulare externe", la Corbea; sensul special, datorat unei extensiuni, e înregistrat în latina medievală) etc. Mai rar, sensurile unor termeni se explică prin filierele neromanice prin care ne-au parvenit: *harmată* („tun", la cronicarii moldoveni; sens datorat polonei sau rusei).

O serie de termeni sînt cunoscuţi astăzi cu alte accepţii. În unele cazuri, acest lucru se datorează preluării lor, iniţial, cu sensuri speciale, derivate, astăzi dispărute sau învechite (vezi *cavalerie* „decoraţie", *cornet* „ofiţer de cavalerie", *pinzion* „termen fixat pentru o plată") În alte cazuri, motivul constă în utilizarea unor cuvinte cu accepţiile lor originare, dispărute azi sau devenite învechite în cursul evoluţiei semantice ulterioare a termenilor în cadrul idiomurilor romanice (vezi *conserva* „preparat dulce folosit în farmacie", *ghentil* „păgîn", *gheneros* „nobil" etc.).

Mulţi termeni apar (şi) cu accepţiuni figurate; vezi *anhoră*, *coloană*, *danţ*, *doftor*, *instrument*, *palat*, *pavăză*, *planetă* etc. Foarte mulţi termeni sînt polisemantici; vezi *articol*, *cancelar*, *căpitan*, *cornet*, *materie*, *punct*, *tablă*, *titlu* etc.

Caracterul cult şi circulaţia lor redusă explică de ce împrumuturile neologice nu prezintă deocamdată sensuri noi datorate unei evoluţii semantice interne. Este explicabilă, de asemenea, grija cărturarilor în legătură cu folosirea lor proprie, preocuparea de a oferi cititorilor traduceri sau glose adecvate. Rareori se întîlnesc glosări sau definiţii inadecvate sau greşite (cf. mai sus) sau utilizări improprii ale unor termeni neologici; de exemplu, *dişcreţie* este folosit într-un document ardelenesc în loc de *instanţie* „instanţă".

VIABILITATEA ÎMPRUMUTURILOR LATINO-ROMANICE

Se ştie că împrumuturile lexicale ale unei limbi cunosc o circulaţie inegală în spaţiu şi în timp: unele sînt adaptate complet şi sînt incluse chiar în fondul principal lexical, altele, care cunosc o circulaţie deosebită într-o anumită epocă, devin arhaisme într-o etapă ulterioară de dezvoltare a limbii. Multe îşi modifică forma sau sensul. Sînt reţinute numai variante (sau dublete) pătrunse ulterior în limbă (de obicei, prin alte filiere); o serie de termeni sau variante dispar sau se menţin doar la nivelul limbajului popular (sau în unele graiuri). În procesul stratificării variantelor se produc, aşadar, schimbări importante.

Raportul dintre împrumuturile latino-romanice atestate pînă la jumătatea secolului al XVIII-lea şi evoluţia lexicului limbii române ar pretinde un studiu aparte. În funcţie de menţinerea lor în lexicul limbii române contemporane, neologismele ar putea fi grupate în trei mari categorii, după cum: a) intră, în lexicul actual, în alcătuirea fondului activ, b) aparţin compartimentului pasiv al lexicului actual şi c) au ieşit din lexicul limbii române contemporane. Cu toate că nu am putut întreprinde o cercetare specială în legătură cu această problemă, vom face cîteva observaţii, raportînd unii termeni cuprinşi în dicţionarul nostru la lista întocmită de acad. Al. Graur[69].

Se observă că un mare număr de termeni atestaţi pînă la 1760 există în lexicul limbii române contemporane şi au intrat în alcătuirea fondului principal lexical; vezi *capital*, *căpitan*, *cauză*, *doctor*, *familie*,

[69] Vezi Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Bucureşti, 1954, p. 47—55.

formă, muzică, naţiune etc. Dintre aceştia, unii aparţin chiar nucleului principal; vezi *linie, politic, propriu, punct, regulă, şcoală* etc. Alţii fac parte din fondul activ, dar nu din cel principal, vezi: *bibliotecă, calendar, director, filosofie, istoric, materie, matematică, natură, patrie, poştă, republică* etc.

Unele dintre împrumuturi (care aparţin astăzi fondului principal sau activ) aveau, aşa cum s-a văzut, o formă diferită în raport cu situaţia din limba actuală; vezi *articul, avizie, bagaliu, dependinţie, gabinet, gheneral, gheografie, naţie (nation), piaţ, răştanţie, reghement, sentenţie, sicret, staţie, ţircumferenţie* etc.

O serie de termeni continuă să existe în lexicul limbii române contemporane, în fondul pasiv, ca de exemplu: *adamască, arendă, caretă (carită), franţozesc* etc. Dintre aceştia, unii se păstrează în limba contemporană în altă formă (cf. *bagdatelu* „bagatel(ă)"), alţii au o circulaţie regională (cf. *coştei*).

Mulţi sînt consideraţi învechiţi (termeni legaţi de noţiuni dispărute sau pe cale de dispariţie); în sfîrşit, o serie de cuvinte au ieşit din lexicul limbii române contemporane (cf. *baştă, balaş, lazaret, losterie* etc.) Unele au fost înlocuite de dublete neologice care le-au scos din uz (cf. *caplan, căpral, fantazie, gobernă, mahină* etc.).

Un foarte mare număr de neologisme reprezintă însă apariţii efemere. Ne referim nu numai la termenii neadaptaţi (latinisme, italienisme), ci şi la aceia adaptaţi, dar care au avut un caracter mai mult întîmplător în epocă (deşi ulterior vor fi reintroduşi şi se vor impune, ajungînd uneori chiar în fondul principal lexical); aceştia se explică aproape exclusiv prin contactul cîtorva cărturari cu limba latină sau cu italiana. Ne este greu să ne pronunţăm în ce măsură s-ar putea vorbi de o viabilitate, de o continuitate în limbă a acestor termeni. Este greu de crezut că ei s-ar fi impus încă din vremea primei lor atestări. Probabil că în majoritatea situaţiilor au fost reintroduşi de alţi scriitori într-o epocă ulterioară; problema va putea fi elucidată numai pe baza unei comparaţii cu situaţia neologismelor din etapa imedat următoare.

O cercetare mai largă a lexicului din perioada de pînă la 1760 va putea urmări (prin înregistrarea nu numai a elementelor lexicale neologice, ci şi a împrumuturilor semantice) raportul dintre termenii noi şi aceia moşteniţi (sau împrumuturile mai vechi) în limba vremii, concurenţa dintre variante (dublete) mai vechi şi mai noi (de diverse origini): *armată ~oaste, oştire; atiştaţie ~mărturie; calculuş ~ socoteală; caraeter~ fire; cronică ~hronică; doctor, doftor, dohtor ~ vraci; doftorie, dohtorie ~leac, tămăduire, vracevanie; boltă~dugheană, prăvălie; reghiment ~ceată, polc, şleahtă* etc.

De asemenea, s-ar putea detalia motivele introducerii unor termeni neologici: polisemia termenilor vechi, necesitatea introducerii în limbă a unor noțiuni noi, atitudinea culturală (orientarea spre latinitate a unor cărturari formați la școala din Constantinopol, la universități apusene sau la școli umaniste din Polonia, Rusia), preocuparea pentru stil etc.

PRODUCTIVITATEA ÎMPRUMUTURILOR LATINO-ROMANICE

Derivarea

I. Derivarea cu sufixe. Procedeul formării de noi cuvinte în limba noastră cu ajutorul sufixelor este, după cum o demonstrează diferitele cercetări consacrate acestei probleme [70], un mijloc principal de îmbogățire a vocabularului românesc din cele mai vechi timpuri.

Și în textele cercetate de noi am înregistrat un număr relativ mare de derivate prin sufixare ale unor cuvinte împrumutate din latină sau din limbile romanice moderne. Analiza acestor derivate ne-a permis să selectăm o serie largă de sufixe, pe care le vom prezenta în paginile de mai jos [71].

1. -ar(iu), în combinație cu substantive, realizează termeni care denumesc agentul[72]. Exemplele, destul de numeroase, pot fi întîlnite atît în documente cît și în texte literare: *cofetar* (Iorga, SD) *comediar* (Corbea), *cronicar* (Ureche, N. Costin), *flăutar* ((Eustratie), *granatar* (N. Costin), *traghediari* (Corbea).

O situație aparte notăm în cazul substantivelor *păticari* (Corbea) și *școlear* — cu varianta *școleri* (Dosoftei, Corbea), care ar putea fi interpretate și ca posibile împrumuturi din maghiară *(patikárius)* sau din latină *(scholaris)*.

---

[70] Vezi Eugenia Contraș et Magdalena Popescu-Marin, *La suffixation dans le roumain des XVIe—XVIIIe siècles*, în „Revue roumaine de linguistique", XII, 1967, nr. 5, p. 398; I. Anghel și F. Șerban, *Probleme ale reconstituirii sistemului de derivare al limbii române dintre secolele al IX-lea și al XV-lea*, în „Cercetări de lingvistică", XIX, 1974, nr. 1, p. 67 ș.u.

[71] În cele ce urmează, prezentăm sufixele numai sub formele consemnate de material. Sufixele complexe vor fi discutate sub sufixul de bază de la care provin.

[72] Ecaterina Ionașcu, *Sufixele* **-ar** *și* **-aș** *la numele de agent*, în SMFC, I, p. 77—80.

2. **-aş,** ca şi sufixul discutat mai sus, derivă substantive denumind agentul sau profesiunea, de la substantive [73]. În lucrările cercetate de noi am înregistrat derivatele: *caretaş* (DLR), *comediaş* (Corbea), *muzicaş* (Cantacuzino, Corbea), *păvăţaş* (BB). Cît priveşte substantivele *comediaş* şi *muzicaş*, extrase din *Dicţionarul latin-român*, tradus, se pare, după o versiune maghiară a *Lexiconului latin-maghiar* al lui Albert Molnar [74], poate fi presupusă şi preluarea ca atare din maghiară a celor doi termeni *(komédiás, muszikás)*.

3. **-ă,** sufix moţional pentru formarea femininului, a fost notat în cîteva exemple: *gramatică* „gramaticiană" (Corbea), *hişpană* (Corbea), *matematică* „matematiciană" (Corbea), *muzicaşă* „muzicantă" (Corbea), *prinţipă* „principesă" (VP) şi în derivatul care denumeşte originea locală: *goteană*, notat la Corbea.

4. **-ătură,** ataşat la participiul verbelor, creează substantive [75]. Singurul derivat de acest gen în textele cercetate este *iluminătură* (Amelio).

5. **-că,** sufix moţional, derivă substantive feminine. Am notat astfel de derivate la T. Corbea, D. Cantemir, N. Costin: *hişpancă*, *romancă*, *sabincancă*, *ţeltibereancă*. De remarcat faptul că la ultimul autor am înregistrat şi forma moţională cu **-ă** de la aceeaşi bază: *hişpană— hişpancă*.

6. **-ean, -cană** creează substantive şi adjective de genul masculin şi feminin care denumesc originea etnică. Productivitatea lui este relativ mare, sufixul în discuţie fiind ataşat frecvent la termeni neologici. Astfel de formaţii notăm la D. Cantemir, T. Corbea, N. Costin: *gotean, -ă*, *sabinean*, *sarmatean*, *şpaniolean*, *tebanusean*, *ţeltean* şi *ţeltiberean*.

7. **-easă,** sufix moţional ca şi sufixele **-ă, -că,** a fost consemnat în cîteva documente din Ţara Românească în componenţa termenului *căpităneasă* „soţie de căpitan" (DIB).

8. **-e(a)şte** (**-ăneaşte, -ieneşte, -ăţeaşte, -iţeaşte**) este un sufix adverbial cu mare productivitate, după cum reiese din atestările extrase din materialul parcurs.

Derivatele provin de la substantive sau adjective [76], putînd fi întîlnite la autori din toate provinciile româneşti (Dosoftei, Corbea,

---

[73] *Ibidem*, p. 80—84.

[74] Ion Gheţie, *Preocupări lingvistice în cultura românească veche (pînă la 1780)*, în *Istoria ştiinţelor în România. Lingvistica*, Bucureşti, 1975, p. 16.

[75] Vezi Luiza Seche, *Sufixul* **-ură** (**-atură, -ătură, -etură, -itură, -sură, -tură**), în SMFC, III, p. 187—196.

[76] Gherghina Haneş, *Sufixele adverbiale* **-eşte** *şi* **-ieşte,** în SMFC, II, p. 139—148.

C. Cantacuzino, D. Cantemir, N. Costin), precum și în scrieri ca *Anonymus Caransebesiensis*, *Viața lui Petru*, *Meșteșugul doftoriei* și în documentele brașovene.

Majoritatea derivatelor realizate cu acest sufix exprimă modul, felul în care se realizează o acțiune. Cîteva sînt păstrate și astăzi în limba română literară: *italienește*, *latinește* [77], *matematicește*, *poeticește*. Alături de acestea, menționăm și pe acelea care au suferit mici modificări fonetice: *frențozează* (înregistrat de noi fie cu sensul „latinește", fie cu sensul „după moda occidentală") și *spanioleșe*. Unele au dispărut însă din uz: *filosofează*, *înfigurățează* „în mod figurat", *taliineață*, *tirăneață*.

Alte adverbe înregistrate de noi sînt excerptate din *Dicționarul* lui T. Corbea. Acestea, necunoscute limbii actuale, au fost atestate numai în lucrarea amintită și par a fi mai degrabă creații personale ale autorului. Ele au luat naștere din necesitatea imediată de a glosa cu un singur termen, nu cu o perifrază, unele cuvinte latinești care nu aveau corespondent în limba română: *coșteiașe*, glosează latinescul *castellatim*, iar *țeremoniețașe* „în mod ceremonios" este corespondentul românesc al cuvîntului latinesc *solenniter*. În ultimul dintre exemplele citate notăm prezența sufixului complex **-iței** (care provine de la adjectivele terminate în **-icesc** [78]), ca variantă a formei de bază, **-icește**. Un derivat parasintetic, întîlnit în aceeași lucrare, realizat prin folosirea formei complexe **-ăne(a)ște**, este adverbul *neînpersonăneașe*, corespondent al latinescului *impersonaliter* și glosat de autor „fără de persoană", deci „impersonal". Tot cu o formă complexă (**-ienește**) este creat și adverbul *sarmatienește*, corespunzător adjectivului *sarmațian*, notat tot ca o excepție in *Dicționarul* lu T. Corbea.

9. -el, sufix substantival cu funcție diminutivală, a fost înregistrat în componența termenului *lămpășăl (Anonymus Caransebesiensis)*. Forma sub care apare sufixul se datorează rostirii dure a lui **ș**.

10. -esc, -ească este cel mai frecvent dintre sufixele înregistrate în izvoarele cercetate. Acesta derivă adjective de la substantive sau de la adjective. În prima categorie notăm un foarte mare număr de formații pe teren românesc, extrase din lucrări și de la autori provenind de pe întreg cuprinsul țării *(Pravila* lui Vasile Lupu, *Anonymus Caransebesiensis*, Gr. Ureche, Dosoftei, Gh. Brancovici, Antim Ivi-

---

[77] Am selectat o serie de variante pentru adverbul *latinește (lătineuște, letănește, letineașe)*, care desigur au dispărut din limba română actuală, ele fiind, în perioada la care ne referim, rezultatul existenței mai multor variante ale termenului *latin*, de la care au fost derivate.

[78] Vezi Gherghina Haneș, *art. cit.*, p. 143.

reanul, Constantin Cantacuzino, R. Greceanu, *Foletul Novel*, T. Corbea, D. Cantemir, N. Costin, *Istoria Moreei*, *Pseudo-Amiras*, I. Neculce, *Cartea de bucate*, *Anonimul Brîncovenesc*, *Viața lui Petru*, D. Eustatievici, *Meșteșugul doftoriei* ș.a.) și din culegerile de documente (DRA; Uricariul; Iorga, SD).

Materialul oferit de izvoarele cercetate este foarte bogat: *africănesc, -ească*[79]; *amazonesc, -ească; anapestesc, -ească; astronomesc, -ească; augustesc, -ească; bărbieresc, -ească; căpitănescu; comediesc; comisariesc, -ească; dațesc, -ască; doftoresc(u); filosofăsc, -ască* (cu varianta *filosofesc, -ească*); *fiziognomăsc, -ască, franțuzesc, -ească* (cu numeroase variante: *franțojescu, franțozesc, franțujesc, frănțozesc, frunțujască*, provenite de la diferitele forme ale termenului de bază); *ghetesc; gotesc, -ească; goțesc, -ască; hișpaniolesc, -ească; iezovițesc; inglezesc, -ască* (cu varianta *inglizescu*); *(i)tali(e)nesc, -ească; latinesc, -ească* (cu variante ca *lătenesc, lătinesc(u), letinesc* — cu un mare număr de ocurențe); *materiesc, -ască; muzicesc, -ească; otomănesc, -ească; păpăsc; romanesc; saxonesc, -ească; senatoresc, -ească; sițilienesc, -ească; școlesc, -ească; spaniolesc* (cu variantă *spănioresc*); *tăblesc*; *tirănesc, -ească; unesc.*

Am înregistrat, la autori provenind din toate cele trei provincii românești (Antim, Dosoftei, Corbea, Cantemir, N. Costin, D. Eustatievici ș.a.), nouă derivate cu sufixul **-esc** de la substantive masculine terminate în **-ic**[80]: *academicesc, catolicesc, dialecticesc, etimologhicesc, fizicesc, matematicesc, poeticesc, -ească, retoricesc, satiricesc, -ească.*

Pe lîngă aceste derivate am extras doi termeni realizați de la substantive în altă finală, cu sufixul **-icesc**[81]. Acesta este frecvent întîlnit în textele epocii de care ne ocupăm (în componența unor derivate de la termeni moșteniți sau mai vechi în limba română). Derivatele notate de noi sînt: *doftoricesc* (MD_2) și *matericesc* (Antim).

Restul adjectivelor terminate în sufixul **-icesc**, de tipul *asiaticesc, canonicesc, epicesc, gheometricesc, ghermanicesc, heroicesc, italicesc, scor-*

---

[79] Forma de feminin a adjectivelor este notată numai atunci cînd textele ne-au oferit această posibilitate.

[80] Vezi Fulvia Ciobanu, *Sufixul adjectival* **-icesc**, în SMFC, I, p. 105.

[81] Opiniile referitoare la acest sufix sînt împărțite; vezi Fulvia Ciobanu, *art. cit.*, p. 101 ș.u.; N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, p. 123—124; idem, *Observații asupra adaptării adjectivelor neologice la sistemul morfologic al limbii române, în jurul anului 1800*, p. 413; Eugenia Contraș et Magdalena Popescu-Marin, *art. cit.*, p. 403.

buticesc, *teologhicesc* ş.a., pe care le-am extras din materialul cercetat, sînt, în absenţa unei baze substantivale în limba română, adaptări pe teren românesc ale unor adjective latineşti sau neogreceşti, terminate în *-icus*, respectiv în *-ικός* [82].

În afara creaţiilor pe teren românesc amintite, am notat apariţia unui sufix compus, **-ienesc** (<suf. *-ian* + *-esc*), în termeni excerptaţi din *Dicţionarul* lui T. Corbea. Aceştia au fost realizaţi, probabil, după modelul unor adjective deja existente în limbă, derivate cu sufixul **-esc**, de tipul *italienesc*, *siţilienesc*. Creaţiile notate la Corbea sînt: *hişpanienesc*, *ştitienesc*, care se înscriu, credem, în aceeaşi largă categorie a formaţiilor personale ale acestui autor.

11. -eţ a fost notat cu valoare diminutivală numai în componenţa substantivului *verşuleţ* (Corbea), în varianta sa complexă, **-uleţ** [83]. În derivatul *comedieţ* (Corbea), sufixul denumeşte agentul. Şi acest termen ar putea fi o creaţie proprie lui T. Corbea.

12. -i derivă verbe de la substantive. Am înregistrat o serie destul de mare de derivate de acest tip. Exemplele au fost preluate din texte literare *(Evangheliarul de la Sibiu*, *Foletul Novel*, *Istoria ieroglifică*, *Hronicul* lui D. Cantemir, *Sindipa)*, din dicţionare *(Lexiconul Marsilian* şi *Dicţionarul* lui Corbea*)*, precum şi din culegerile de documente (Stinghe, DRŞ). Toate derivatele extrase de noi au ieşit astăzi din uz: *astronomi*, *doftori*, *formi*, *ghipsi*, *orăţii*, *poetici*, *protocari*, *retorici*, *tirăni* (şi *tirani*), *tituli*, *ţimbăli*. Dintre aceste formaţii, aproape jumătate aparţin lui T. Corbea, care le-a folosit, probabil, din aceeaşi dorinţă şi necesitate de a glosa cu cît mai mare rigurozitate termenii latineşti incluşi în *Dicţionarul* său.

13. -ică, sufix diminutival cu productivitate redusă în materialul cercetat de noi (o ocurenţă), a fost consemnat, sub forma **-îcă**, în derivatul *sălăţică* (Corbea), ca urmare a rostirii dure a lui **-ţ**.

14. -ie, sufix cu mare productivitate [84], ataşat la substantive, derivă substantive. Am notat o serie largă de derivate cu acest sufix, în toate tipurile de texte avute în vedere, provenind din toate zonele

---

[82] Vezi N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, p. 124; idem, *art. cit.*, p. 413; Ion Gheţie; *Introducere în studiul limbii române literare*, Bucureşti, 1982, p. 132.

[83] În legătură cu amplificarea sufixelor, vezi şi Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 264—266; idem, *Suffixes roumains élargis*, în „Revue roumaine de linguistique" XIV, 1969, nr. 4, p. 327—332; Elena Carabulea, *Interfixul [vocală +] -l- în derivarea non-verbală din limba română*, în SMFC, VI, p. 117—135; Fulvia Ciobanu, *Unele observaţii în legătură cu sufixele adjectivale complexe în limba română*, în SCL, XXVI, 1975, nr. 4, p. 347.

[84] Vezi Elena Slave, *Sufixele* **-ie, -ărie,** în SMFC, III, p. 163—174.

țării. Dintre acestea, unele s-au menținut în uz pînă astăzi: *doftorie* (cu modificarea aspectului fonetic), în timp ce altele, mai numeroase (vezi mai jos), au dispărut din limbă, fiind înlocuite cu alți termeni neologici.

Cele mai multe dintre derivatele cu *-ie* extrase de noi denumesc „calitatea, rangul, profesia, funcția de ...": *bărbierie, căpitănie, contie, conzilierie, ghenerălie, gubernatorie, notarie, păpie, procatorie, tutorie, țensorie*. Termenul *căpitănie*, pe lîngă valoarea semantică, denumește „teritoriul supus autorității unui căpitan" *(Anonymus Caransebesiensis, Pseudo-Amiras)* și „reședința unui căpitan", ultimul dintre sensuri fiind atestat în documente redactate pe întreg teritoriul Dacoromaniei.

Celelalte derivate cu sufixul *-ie*, ieșite astăzi din uz, pe care le-am notat, se subordonează mai multor sfere semantice; nume de acțiuni: *protocarie, rebelie, unație*, nume de boli: *frenție* (cu variantele *frînție, sfrînție*), nume colectiv: *latinie* (cu variantele *lătinie, letinie*); un derivat denumește locul unde se produce sau se desface ceva: *paticarie* (cu variantele *paticărie, pătică'rie, peiccărie*).

Ultimul exemplu ar putea fi interpretat și ca un posibil împrumut direct din latinescul *(a)pothecaria*, cu atît mai mult cu cît termenul apare în *Meșteșugul doftoriei*, în *Meșteșugul doftoricesc* și într-un document brașovean (Iorga, SD).

Forma complexă *-ărie* este prezentă în componența substantivelor *cășcăvălărie* (întîlnit într-un document moldovenesc) și *poștărie* (notat într-un document transilvănean). În primul exemplu, sufixul exprimă locul unde se fabrică un produs, în cel de-al doilea, denumirea unei activități [85].

15. -ior, -ioară au, în derivatele notate în materialul cercetat de noi, funcția de sufix diminutival: *florincior* (Coresi), *păvăjioară* (Corbea) și *pevecioară* (BB). Formele complexe **-işor, -(i)şoară**, cu valoare diminutivală, derivă substantive de la termeni cu aceeași valoare gramaticală: *modișor, sumșoară* (notate la Corbea) și *școlișoară* (C. Cantacuzino).

16. -iță participă la crearea unor diminutive, în unele cazuri, iar în altele are valoare de sufix moțional. Din prima categorie notăm următoarele exemple: *boltiță* (Tempea) și *țuduliță* (Iorga, SD). Alături de ele am întîlnit și termeni ca *formuliță (furmuliță)* și *sumuliță*, extrași din *Dicționarul* lui Corbea; în acest caz, avem a face cu un sufix complex [86], **-uliță** (< *ul* + *iță*), cu aceeași valoare diminutivală ca și *-iță*.

---

[85] *Ibidem*, p. 167.
[86] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 264—266.

O situație aparte consemnăm în cazul lui *tăbliță*, derivat polisemantic, ale cărui sensuri au fost schimbate în uz (deoarece, raportat la bază, termenul are tot valoare diminutivală): „pul" *(Lexiconul* lui Mardarie*)*, „placă mică pentru gravat" *(Ceasornicul domnilor*, tradus de N. Costin*)* și „monedă" (Cantemir, *Istoria ieroglifică*).

Sufixul are valoare moțională [87] în derivatele *căpitaniță* „soție de căpitan" (Bălan, DB) și *ghinărăriță* „soție de general" (Iorga, SD). De remarcat faptul că alături de *căpitaniță* există, în epocă, dar în altă zonă geografică, sinonimul său, derivat cu sufixul **-easă**, *căpitănească* (DIB).

17. -nic a fost înregistrat numai în componența sufixului complex **-eanic** (< *ean* + *nic*), cu o singură atestare în cuvîntul *catedreanic* „care ține de catedră" (Corbea). Termenul creat cu acest sufix glosează latinescul *cathedralitius*, *-a*, *-um* și a fost format, probabil, pentru a suplini absența unui corespondent românesc.

18. -or derivă un nume de agent, notat într-un document șcheian: *comișioru* „comisionar, delegat". De fapt, termenul ar putea fi considerat și un posibil împrumut din maghiară, unde există *kómmissiora*, cu același sens.

19. -os, -oasă, atașat la substantive, formează adjective: *pompos*, *-oasă* (Corbea), *silitros* (Corbea). În cazul derivatului *înfiguros*, *-oasă* „care se lasă pradă imaginației, visător", notat tot ca un termen de excepție în *Dicționarul* lui Corbea, avem a face cu un derivat parasintetic (< *în-* + *figură* + *-os*).

Același sufix, **-os,** face parte din componența derivativului complex **-icios** [88], care participă la realizarea de adjective, putînd fi atașat fie la alte adjective: *flegmaticios* (MD_2), fie la verbe: *dișputuluicios*, *-oasă* (Corbea). Primul dintre derivate înregistrează patru ocurențe în textul menționat, în timp ce al doilea este notat o singură dată.

20. -tor(i), -toare, sufix de agent, derivă atît substantive, cît și adjective. Mai numeroase, în materialul cercetat de noi, sînt substantivele realizate cu acest sufix: *comedietori*, *-toare*, *dișputuluitor*, *-toare*, *formăluitori*, *probăluitori*, *țimbălitori*. Cu valoare de adjectiv am notat două derivate: *întruducătoare* (Cantemir) și *prăcticăluitori*, *-toare* (Corbea). După cum se poate observa, sufixul **-tor(i)** are o productivitate relativ ridicată în epoca la care ne referim.

---

[87] Vezi D. Bîrsan, *False diminutive*, în SMFC, III, p. 89—97.

[88] Vezi și Ana Buzi, *Sufixul* **-cios** *[-(ă)cios, -(i)cios]*, în SMFC, II, p. 125—128; Fulvia Ciobanu, *Unele observații în legătură cu sufixele complexe în limba română*, în SCL, XXVI, 1975, nr. 4, p. 349.

21. -ui este un sufix cu valoare verbală, consemnat de o serie largă de derivate de la substantive sau de la adjective [89], notate, de regulă, la autori sau în texte provenind din Ţara Românească şi Moldova (Mardarie, Dosoftei, Cantemir, Amelio, N. Costin, *Pravila* lui Matei Basarab, *Lexicon* — sfîrşitul secolului al XVII-lea: *argumentui, comendui, contentui, coronui, dănţui, formui* (şi *furmui*), *obligui, protăcvălui, testămentui.*

Se marchează astfel, preferinţa scrierilor din aceste zone pentru derivatele cu acest sufix, spre deosebire de izvoarele provenite din Transilvania, în care predomină formele verbale în **-ălui**, fie că este vorba de împrumuturi prin intermediul maghiarei *(obligălui, orălui, recomendălui*, de exemplu), fie că avem a face cu adaptarea unor verbe de provenienţă latino-romanică la sistemul morfologic al limbii române, urmînd acelaşi model morfologic al verbelor terminate în **-ălui** (*remitălui*, de exemplu).

Şi textele din celelalte zone (Ţara Românească, Moldova) înregistrează forme verbale în **-ălui** (în *Foletul Novel*, în scrierile lui Cantemir, de pildă *înformălui, trăctălui* ş.a.), dar acestea predomină, după cum am mai spus, în texte provenite din Transilvania [90].

Dintre derivatele realizate cu sufixul **-ui**, numai *dănţui* nu a ieşit din uz. Două dintre exemplele citate pot reflecta şi adaptarea la sistemul morfologic al limbii noastre a unor eventuale împrumuturi din rusă *(comendui* — cf. rus. *командовать*) sau din limba poloneză *(formui* — cf. pol. *formować)*.

22. -uţă, sufix cu valoare diminutivală, ultimul în ordine alfabetică dintre sufixele înregistrate în materialul la care se referă cercetarea de faţă, este notat într-un singur derivat, *tăbluţă (Anonymus Caransebesiensis)*, provenit dintr-un substantiv. Spre deosebire de **-iţă**, folosit mai frecvent, **-uţă** are o productivitate redusă.

II. Derivarea cu prefixe. În comparaţie cu procedeul discutat în paginile anterioare, derivarea prin prefixare este foarte slab reprezentată în materialul cercetat. Numărul derivatelor realizate în acest mod este redus, iar frecvenţa cu care au fost folosite acestea e·te, de asemenea, mică.

Lista prefixelor înregistrate cuprinde doar trei derivative: **în-(îm-), ne-** şi **pre-.**

1. Prefixul **în-(îm-)**, participă la crearea de adjective: *împăvăzat, -ă, înfiguros* (notate în *Dicţionarul* lui Corbea), substantive, cu sens apro-

---

[89] Laura Vasiliu, *Sufixul verbal* **-ui** *şi compusele lui*, în SMFC, IV, p. 118, 123—124.

[90] Vezi în lucrarea de faţă, p.44 .

piat de bază: *înfigurare* (Corbea), verbe: *înfigura* (Corbea) sau adverbe: *înfigurăţeaşte* (Corbea).

El este înregistrat şi în forma de participiu *îmbumbărdat, -ă*, care a fost notată în *Foletul Novel*, ca semicalc după verbul italienesc *imbombardare* [91]. A mai fost întîlnit în verbele semicalchiate *încorona, înformui* şi *înforma* (dintre care primul a fost notat foarte frecvent), corespunzătoare formelor latineşti medievale *incoronare* şi *informare* [92].

2. Prefixul **ne-** derivă, în materialul cercetat de noi, adjective cu valoare negativă faţă de termenul de bază: *necontentăluit* „nemulţumit" *(Foletul Novel)*, *nefurmuluitor* „care nu se formează" (Corbea), derivat parasintetic, şi *nepractic* (Eustatievici).

În afara derivatelor notate mai sus am mai întîlnit două formaţii pe teren românesc, de fapt două semicalcuri. Ne referim la adjectivul *nemăculată*, înregistrat în *Molitvenicul* lui Dosoftei, corespondent al latinescului *immaculatus, -a, -um*, şi la adverbul *neînpersonăneaşte*, creaţie personală a lui Corbea, care calchiază adverbul latinesc *impersonaliter*.

De remarcat faptul că în opera lui Dosoftei întîlnim termenul *mac(u)lă*, dar nu şi corespondentul său verbal *măcula* (sau *macula*), astfel încît considerăm, în această situaţie, adjectivul *nemăculat* mai curînd un semicalc decît un derivat propriu-zis.

În privinţa lui *neînpersonăneaşte*, creat de traducător din necesităţi de moment, el se înscrie în seria largă a formaţiilor personale ale lui Corbea. Termenul a luat naştere prin derivare parasintetică (vezi, în acelaşi sens, adjectivul *înfiguros*), pentru a glosa cît mai exact termenul latin corespunzător. Dîndu-şi seama că această creaţie nu este totuşi foarte clară, autorul adaugă *fără de persoană*.

3. Prefixul **pre-** a fost notat numai în componenţa unui verb care exprimă trecerea dintr-o formă în alta: *preformui* „a preschimba", întîlnit la Dosoftei.

Numărul restrîns de termeni creaţi prin prefixare înregistraţi în bogatul material pe care l-am cercetat demonstrează că, într-o perioadă mai veche a istoriei limbii române (toţi termenii amintiţi au fost extraşi din texte datate între 1681—1757), acest procedeu era mult mai puţin utilizat decît cel al sufixării. Un argument în plus l-ar putea

---

[91] Mario Ruffini, *L'influsso italiano in Valacchia nell'epoca di Costantino-Vodă Brâncoveanu (1688—1714)*, p. 104.

[92] Vezi *Formarea cuvintelor în limba română*, volumul al II-lea. *Prefixele* de Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Florica Ficşinescu, Cristina Gherman, Finuţa Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, I. Rizescu, Laura Vasiliu, Bucureşti, 1978, p. 140, 141.

constitui și situația care reiese din *Dicționarul* lui T. Corbea, în care frecvența sufixării este covîrșitoare în raport cu prefixarea.

III. Derivarea regresivă este un mod de creare de noi termeni extrem de rar folosit, după cum rezultă din materialul excerptat, fapt care atestă rara sa utilizare în procesul îmbogățirii vocabularului limbii noastre în epoca la care ne referim.

Am notat un singur derivat de acest tip, *fig* „smochin" (<*figă*), cu circulație numai în texte de proveniență bănățeană-hunedoreană: *Anonymus Caransebesiensis* și *Psaltirea* lui I. Viski.

Similară cu o derivare regresivă (de fapt, o falsă analiză) poate fi considerată crearea termenului *gubernat* din *gubernator*, înregistrat cu o frecvență relativ mare *(Foletul Novel*, R. Tempea, I. Neculce, documente transilvănene etc.).

Ar mai putea fi adus în discuție și substantivul *artic* „articol", notat prima dată în *Pravila* lui Vasile Lupu și în *Anonymus Caransebesiensis*. Ne aflăm în fața unui fals derivat regresiv de la substantivul *articul*. Deși acesta din urmă este atestat ulterior (1691), e posibil totuși ca el să fi existat și mai devreme în limba română, dar textele să nu-l fi consemnat.

Compunerea

Spre deosebire de derivare, procedeul compunerii este mai slab reprezentat. Cu toate acestea am întîlnit în materialul cercetat o serie destul de largă de formații pe teren românesc.

Părțile de vorbire care participă cel mai des la compunerea de noi termeni sînt substantivul și adjectivul.

Substantivele nou compuse iau naștere, de regulă, prin asocierea a două părți de vorbire de același fel, exemplele în care compusul rezultă din cuplarea a două părți de vorbire diferite fiind mai puțin numeroase.

1. În categoria termenilor realizați prin juxtapunerea[93] a două substantive cu formă de nominativ-acuzativ am notat, la Cantemir, compusul *dacoroman*, care exprimă originea etnică.

Mai amplă este însă grupa termenilor formați prin asocierea a două substantive între care se poate presupune un raport de subordonare apozitivă. Acestea sînt substantive comune nume de persoane[94]. Numărul compuselor care alcătuiesc această grupă este destul de mare: *cfartir-maistru* (Pseudo-Costin), *comendir-gheneral* (notat în documente

[93] Vezi *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan, București, 1970, p. 46.

[94] Cf. *ibidem*, p. 53—54.

de proveniență brașoveană) și *comendir-ghineral* (Tempea), *gheneral-adiutant* „general-adjutant", *gheneral-auditor* „general care are funcția de comandant al unui tribunal militar" (ultimele două notate la Pseudo-Costin), *gheneral-comenda(n)ș* și *gheneral-comendant* „general de corp de armată" (consemnate în documente din Oltenia, Transilvania), *gheneral-feldmarșal* „general cu funcția de feldmareșal" (Pseudo-Costin), *gheneral-marșal* „general cu funcție de mareșal" (întîlnit în documente oltenești), *gheneral-leitenant* „general-locotenent" (Pseudo-Costin), *gheneral-maior* „general-maior" (Pseudo-Costin, I. Neculce, documente din Oltenia).

După cum se poate observa, toți termenii înregistrați denumesc grade din ierarhia militară. Majoritatea, notați la Pseudo-Costin, sînt preluați, probabil, din limba rusă [95] (v. de exemplu, rus. *квартирмейстер, генерал-лейтенант, генерал-фельдмаршал* ș.a.), unde au fost creați pe baza unor elemente de origine latino-romanică.

Pe lîngă exemplele discutate, amintim un termen provenit din combinarea a două substantive aflate în raport de subordonare apozitivă, în care apoziția indică rangul social [96]: *căpitan-pașa* „mare amiral la turci" *(Istoria Moreei*, Neculce*)*.

3. Dintre compusele realizate din substantiv-prepoziție-substantiv am întîlnit o singură posibilă creație pe teren românesc: *armată (armadă)-de-mare*, cu sensul de „flotă militară", deși structura poate fi explicată și prin traducerea it. *armata di mare*[97].

Termenul astfel constituit a fost notat numai în *Foletul Novel*, spre deosebire de *armată (armadă)* care apare și separat, în texte ca *Anonimul Brîncovenesc* și *Istoria Moreei*, la M. Costin, Pseudo-Costin ș.a.

4. Pe lîngă compusele amintite mai sus, am înregistrat cîteva formații realizate prin asocierea substantiv-adjectiv. În toate cazurile întîlnite de noi substantivul precedă adjectivul [98]. Termenii nou creați aparțin următoarelor sfere semantice:

— nume de boli: *boala-franțozească* „sifilis" (MD_2);

— nume geografice: *polul antarctic* și *polus antarcticus* „polul sud" (Cantemir), *polul arctic* și *polus arcticus* „polul nord" (Cantemir);

— nume de substanțe: *vin ipocratic* (CB).

---

[95] *Ibidem*, p. 62—63.

[96] *Ibidem*, p. 54.

[97] Cf. Mario Ruffini, *op. cit.*, p. 93.

[98] *Ibidem*, p. 77.

Se poate observa că adjectivul indică fie proveniența: *boala-franțozească*, fie locul: *polul arctic* și *polus arcticus*, *polul antarctic* și *polus antarcticus*.

5. Am notat, în *Molitvenicul* tipărit de Dosoftei, un substantiv compus din adverb + substantiv, *împregiur-stanție*, de fapt un semicalc, realizat după modelul latinescului *circumstantia*. De subliniat faptul că, în epocă, unele texte (*Molitvenicul* citat deja, *Divanul* și *Istoria ieroglifică* aparținînd lui D. Cantemir și un document de la jumătatea veacului al XVII-lea) consemnează și neologismul ca atare *(țircumstanție)*.

6. Din materialul parcurs am extras și o serie de compuse realizate cu elemente de compunere. Am notat astfel în această categorie pe **viță** (< lat. *vice*), pătruns prin filieră maghiară și **vel,** de origine slavă (< v.sl. *velij*). Acestora li se alătură **tri-,** de origine latină, întîlnit numai în *Dicționarul* lui Corbea: *trigeamăn*, *trinepot*.

Compusele create cu elementul de compunere **viță-,** întîlnite în documente redactate în cele trei provincii românești, denumesc fie funcții de conducere: *viță-prefect* „vice-prefector", fie grade militare: *viță-colonel* „locotenent-colonel". Compusul *viță-prefect* poate fi considerat și un eventual împrumut din latină *(vice-praefectus)*, iar *viță-colonel* este, credem, compus pe teren românesc după modelul împrumuturilor care conțineau pe **viță-.**

Elementul de compunere de origine slavă **vel-** „mare" este utilizat pe lîngă nume de ranguri militare. L-am întîlnit astfel alături de termenii *căpitan* și *comisar*. Cele două formații pe teren românesc cu elementul vel- au fost create, probabil, după modelul termenilor care denumeau rangurile boierești: *vel-comisar* „comisar-șef" și *vel-căpitan* „comandant militar și administrativ al unui ținut, mare căpitan". Dintre acestea, ultimul are o largă circulație în epocă.

În cazul substantivului *sas-nația* „săsime", notat într-unul din documentele șcheiene, termenul *sas* se comportă ca un element de compunere, deoarece este constituit numai din temă. Cuvîntul românesc citat calchiază germanul *Sächsische Nation*.

7. Grupuri sintactice și locuțiuni verbale. În afara formațiilor pe care le-am discutat mai sus, am mai notat, în materialul cercetat, două grupuri de cuvinte care nu pot fi încadrate în categoria compuselor pe teren românesc. Ne referim la *cal de poștă* „cal destinat exclusiv transportului cu poștalionul" și *piatră-pomice* „piatră ponce", notate în cronica lui Axinte Uricariul și în *Cartea de bucate*.

Mai aducem în discuție în cadrul acestui paragraf, trei sintagme, dintre care prima, *Corierul Stealelor (Corierul de Steale)*, întîlnită frecvent în *Foletul Novel*, reproduce titlul unui almanah astrologic ita-

lienesc, *Corriere delle Stelle*[89]. Celelalte două grupuri sintactice se referă la anumite părți ale *Bibliei: Noul Testament, Testamîntul cel nou* și *Teștamentul Vechiu, Tistamentul cel vechiu*. Ambele au o frecvență mare în texte religioase provenind din toate cele trei provincii românești.

Alături de aceste grupuri sintactice am mai înregistrat existența cîtorva locuțiuni verbale realizate cu participarea unor termeni neologici: *a nu avea modru* „a fi imposibil", notată într-un document transilvănean, *a (-și) da (pune) parola* „a promite, a făgădui" și *a (-și) ține parola* „a respecta o promisiune", ultimele înregistrate în texte istorice de proveniență moldovenească (Ion Neculce, N. Costin, Pseudo-Costin și Axinte Uricariul).

Materialul cercetat oferă, după cum putem observa, o serie de 6 tipuri de compunere, toate avînd ca rezultat obținerea de noi substantive. În toate cele 6 tipuri participă la compunere substantivul asociat cu alt substantiv (aflat în nominativ, în genitiv sau în acuzativ), cu adjective, adverbe și elemente de compunere.

Numărul relativ însemnat de compuse se explică, desigur, atît prin realizarea unor mai numeroase traduceri de texte, cît și prin faptul că literatura originală, îndeosebi cea istorică, este foarte bine reprezentată în perioada la care ne referim.

Schimbarea valorii gramaticale

Acest mod de îmbogățire a vocabularului este unul dintre procedeele relativ frecvent înregistrate în textele pe care le-am cercetat. Am notat, în acest sens, folosirea unor substantive în contexte specifice adjectivelor sau invers. Mult mai dese sînt situațiile în care infinitivele lungi ale verbelor sînt utilizate cu valoare substantivală, iar formele de participiu, cu valoare adjectivală.

1. Am consemnat în două rînduri în materialul cercetat apariția unor substantive în contexte specifice adjectivelor, substantivele în cauză dobîndind prin aceasta o valoare adjectivală. Astfel, la N. Costin, în *Ceasornicul domnilor*, am înregistrat termenul *cristal, -ă: Suptu gheața cristală dzace tina*, iar în *Dicționarul* lui T. Corbea, substantivul devenit adjectiv, *tiran, -ă: ucigători pre tiranul domn*. Acest din urmă adjectiv a mai fost consemnat de asemenea la R. Tempea: *Au fost și mai-nainte răzvrătiri între limbile cele tirane* și la N. Costin: *Trăniile ... acestui cumplit tiran domnu.*

[89] V. Mario Ruffini, *op. cit.*, p. 85.

2. O frecvență puțin mai ridicată are utilizarea unor adjective în contexte specifice substantivelor, faptul ducînd la preluarea valorii gramaticale a acestora[100].

Situația amintită poate fi întîlnită atît în documente, cît și la autori ca Dosoftei, D. Cantemir, T. Corbea, N. Costin, I. Neculce, în *Foletul Novel* și în *Anonimul Brîncovenesc*. Iată mai jos termenii care se înscriu în această grupă: *african: L-au numit africanul; curiioz: Curiiozi vor ședea mănioș; hidropică: Au murit Traian* [...] *de boală ce-i dzic hidropică.*

3. Mult mai numeroase sînt situațiile în care infinitivul lung este folosit cu valoare substantivală[101]. Procedeul este consemnat în lucrările multor autori: Varlaam, Mardarie, Dosoftei, Corbea, Cantemir, R. Greceanu: *băștire: Munitio g.f. Întărire, ... băștire* (Corbea); *dănțuire: Dănțuire ..., petrecanie* (Lex.$_2$); *declămăluire: De declămăluit această declămăluire* (Corbea); *dișputare* și *dișputăluire: Dișputare, dișputăluire, certare* (Corbea); *formăluire: Direaptă formăluire, înnoire* (Corbea); *formuire: Să audză acea fericită formuire și graiu* (Dosoftei); *ghieștăluire: Ghieștăluire, cînd face oratorul cu mîna și arată* (Corbea); *încoronare* (cu varianta *încorunare*): *Socoteala încorunării la Beligrad era să să facă* (Greceanu); *înfigurare: Înfigurare, chitire, gîndire* (Corbea); *înformăluire: Să dăm cititorului ... puțină înformăluire* (Cantemir); *modulare: De cîntece modulare, măsurare* (Corbea); *orăluire: Declamatio g. f. Orăluire, zîcere de oratii* (Corbea); *plăntăluire: Sădire noao, plăntăluire* (Corbea); *probăluire: Probăluire, ispitire, începere spre ceva* (Corbea); *publicare: Din ziua publicării* (DC).

După cum se observă, procedeul este foarte frecvent utilizat de T. Corbea în *Dicționarul* său.

4. Constatăm, din materialul parcurs, că folosirea formelor de participiu ale verbelor cu valoare adjectivală este deosebit de frecventă. Am notat un număr de ocurențe, atît în texte literare, juridice și științifice (*Pravila lui Matei Basarab, Foletul Novel, Cartea de bucate, Meșteșugul doftoriei*, la autori ca Dosoftei, Corbea, Cantemir, Neculce, Amelio, N. Costin, în *Anonymus Caransebesiensis* și *Lexiconul Marsilian*); cît și în documente provenite din diferite zone ale țării.

Dintre termenii extrași unii sînt folosiți (cu mici modificări fonetice) și în limba actuală: *boltit, calcinatu, dcstilat* și *încoronat* (cu varianta *încorunat*). Restul participiilor cu valoare adjectivală în-

---

[100] Vezi Ioana Diaconescu, *Substantivarea adjectivului în limba română*, în SMFC, III, p. 197—218.

[101] Elena Carabulea și Magdalena Popescu-Marin, *Exprimarea numelui de acțiune prin substantive cu formă de infinitiv lung și de supin*, în SMFC, IV, p. 277—279, 283—290.

registrate de noi provin de la verbe ieşite azi din uz: *apelăluit, bumbărdăluit, concludăluit, condensţendăluit, contentuit, coronat* şi *coronuit, cumfurmuit, -ă, formuit, -ă, frenţit* (cu varianta *sfrenţit*), *furmăluit, -ă, ghipsit, îmbumbărdat, -ă, înformuit, moduluit, orăluit, -ă, probăit, probăluit, răcomănduit, spedeluit, ţităluit.*

Totalizînd datele pe care ni le oferă studiul derivatelor înregistrate în texte, constatăm că nu am notat apariţia nici unui sufix sau prefix neologic de origine latino-romanică. Derivativele înregistrate sînt fie moştenite din latină (cele mai multe), fie preluate, într-o epocă mai veche, din slavă sau din maghiară.

După cum se poate observa, cele mai frecvente sufixe sînt cele care participă la crearea de substantive: **-ar(iu), -aş, -ă, -(ă)tură, -că, -ean, -easă, -el, -eţ, -ică, -ic, -ior, -(i)şor, -iţă, -or, -tor, -uţă,** unele dintre ele avînd valori semantice multiple **(-ar(iu), -aş, -ic, -tor).**

Sufixele care conferă valoare adjectivală derivatelor sînt mai puţin numeroase: **-esc,** cu variantele sale amplificate, **-icesc** şi **-ienesc,** apoi sufixele **-eanic** (atestat o singură dată), **-os,** cu varianta sa dezvoltată **-icios,** şi **-tor.** Alături de ele amintim şi două dintre prefixele notate de noi care conferă valoare de adjectiv derivatelor: **în- (îm-)** şi **ne-,** de regulă în componenţa unor derivate parasintetice *(înfiguros, nefurmuluitor* etc.*).*

Dintre derivativele care participă la crearea de verbe de la substantive sau adjective, am înregistrat sufixele **-i** şi **-ui** şi prefixele **în-** şi **pre-.**

Cît priveşte sufixele cu ajutorul cărora se pot realiza adverbe, notăm în materialul parcurs doar pe **-e(a)şte,** cu variantele sale complexe **-ăneaşte** şi **-iţeaşte,** ambele întîlnite la Corbea.

Constatăm că unele dintre derivatele pe care le-am discutat în capitolul de faţă se mai păstrează şi astăzi în limbă, ca de pildă *cofetar, cronicar, italieneşte, latinesc* etc.

Paralel cu menţinerea unor derivate de tipul celor menţionate mai sus, înregistrăm înlocuirea celor mai mulţi dintre termenii discutaţi în cadrul derivării prin sufixare cu termeni neologici, împrumutaţi ulterior. Un exemplu elocvent îl constituie derivatele cu **-esc,** care, cu rare excepţii, au cedat locul formelor nesufixate sau terminate în **-ic.** De asemenea, derivatele cu **-icesc** au fost înlocuite cu corespondentele, uzuale astăzi, terminate în **-ic.**

Şi în epoca respectivă constatăm apariţia formelor neologice în **-ic,** dar introducerea lor în limbă nu are încă un caracter sistematic. Acestea apar sporadic, în perioade şi la autori diferiţi. Uneori ele precedă, alteori sînt posterioare derivatelor sau termenilor adaptaţi în **-esc** ori **-icesc,** de multe ori putîndu-se constata chiar coexistenţa

celor două tipuri de forme *(asiatic, schitic; catolic, politic, practic; dialectic-dialecticesc, etic — eticesc, fizic — fizicesc, sarmatic — sarmaticesc* ș.a.). Paralel cu concurența dintre formele neologice în *-ic* și cele derivate pe teren românesc notăm și pe aceea dintre formațiile românești realizate cu sufixele *-esc* și *-icesc*: *doftoresc — doftoricesc, materiesc — matericesc.*

Unele dintre adjectivele derivate cu sufixul *-esc* (*-icesc*) sau împrumutate cu terminația *-ic* coexistă cu formele nesufixate: *filosofăsc — filosoficesc — filosof, -oafă; romanesc — roman, -ă; schitic, -ă — schiticesc — schit, -ă* etc.) sau cu forme derivate cu alt sufix (de pildă *gotean* este notat alături de *gotesc — goticesc — gotesc*).

Concomitent cu studierea derivativelor care participă la realizarea de formații pe teren românesc, aducem în discuție și temele la care se atașează acestea. Cercetînd materialul, întîlnim următoarele situații:

a) Derivatul este atestat ulterior termenului de bază, situația respectivă fiind cea mai frecvent întîlnită: *academic* (s.m.) — *academicesc; astronom — astromomi — astronomesc; boltă — boltit — boltiță; căpitan — căpitănie — căpitaniță — căpitănească — căpitănescu; coștei — coșteiaște; figură — înfigura — înfigurățeaște — înfiguros; materie — materiesc — matericesc; pavăză — păvăjioară — păvățaș; poștă — poștărie; silitră — silitros; școală — școlear — școlesc — școlișoară; țimbalm — țimbăli — țimbălitori; vers — versuleț* ș.a.

b) Termenul de bază și derivatul sînt consemnate aproximativ în aceeași perioadă: *anapest — anapestesc; comișiu — comișioru; ghips — ghipsi — ghipsit; notar — notarie; pătică — păticari — paticarie; rebel — rebelie* ș.a.

c) În unele situații, atestarea cuvîntului de bază este ulterioară derivatului: *africănesc* (c. 1700) < *african* (s.m., 1726); *artic* (1646) < *articul* (1691); *catolicesc* (1651) < *catolic* (s.m., 1691); *cofetar* (1672—1673) < *cofet* (1724); *etimologhicesc* (1705) < *etimologhic* (s.m., 1717); *fiziognomăsc* (1705) < *fisiognom* (1717); *hișpanienesc* (c. 1700) < *hișpan* (s.m., 1736—1738); *politicesc* (1682) < *politic* (s.m., 1705); *sabinean, -că* (1717) < *sabini* (1736—1738); *sițilienesc* (c. 1700) < *sițilian* (1726) etc.

În acest ultim caz, considerăm că termenul de bază era cunoscut deja, dar materialul pe care l-am cercetat nu-l semnalează decît la o dată mai tîrzie, ulterioară pătrunderii sale în limba română.

Același lucru se poate afirma și despre exemplele în care derivatul este atestat în textele avute în vedere, fără ca tema să fi fost întîlnită în materialul cercetat *(apelăluit, frențit, necontentăluit, nemăculat* etc.*)*.

Paralel cu derivarea, capitolul de față a adus în discuție și alte procedee, mai puțin utilizate în epocă: schimbarea valorii gramaticale și compunerea.

Prima modalitate are o pondere mai scăzută față de derivare, care rămîne, totuși, cel mai des utilizat mod de îmbogățire lexicală din limba română. În privința compuselor, se poate constata că, alături de formațiile pe teren românesc, textele conțin și calcuri, semicalcuri, rezultate ale pronunțatului proces de modernizare lexicală pe care l-a cunoscut limba română în perioada la care ne-am referit.

Se remarcă o preponderență a derivatelor cu caracter abstract care se subsumează activității spirituale, în defavoarea formațiilor ce pot fi încadrate în sfera largă a activității materiale. Comparînd această situație cu aceea pe care o oferă formațiile românești realizate prin compunere, vom constata că, în acest din urmă caz, termenii nou creați se subordonează, în majoritate, vieții social-politice.

Marea productivitate a unora dintre termenii împrumutați este dovedită, la nivelul prezentului dicționar, de existența unui număr însemnat de familii lexicale. Trebuie să subliniem de asemenea că cele mai bogate familii sînt alcătuite din termenul de bază și din derivatele lui pe teren românesc. Alături de acestea am notat și unele familii lexicale realizate numai din derivate, iar altele numai din împrumuturi [102].

În cadrul unora dintre ele notăm existența unor sinonime (un derivat și un împrumut, de tipul *prinț — prințipă — prințipească*).

Din numărul foarte mare de familii de cuvinte pe care le-am înregistrat, amintim cîteva care au în componență și derivate pe teren românesc: *academie — academic — academicesc; bărbier — bărbieresc — bărbierie; bombă — bumbărdălui — bumbărdăluit — îmbumbărdat; comedie — comediant — comediar — comediaș — comediesc — comedietori — comedietoare — comedieț; conte — contesă — contie; coroană — corona — coronat — coronație — coronui — coronuit — încorona — încoronare — încoronat — încoronație; doctor — doftoresc — doftori — doftoricesc — doftorie; flegmă — flegmatec — flegmaticios; gheneral — gheneralisim — gheneralie — ghinărăriță; latin — latinesc — latinește — latinie; muzică — muzicant — muzicaș — muzicesc; papă — papist — papiște — păpăsc — păpie; sumă — sumeaște — sumșoară — sumuliță; tablă — tăblesc — tăbliță — tăbluță* ș.a.

Cele mai multe dintre familiile lexicale citate au fost înregistrate în *Dicționarul* lui Teodor Corbea, faptul explicîndu-se prin caracterul

[102] Acestea nu fac însă obiectul capitolului de față, ele fiind derivate în cadrul limbii latine sau limbilor romanice.

lexicografic al lucrării. Oferind corespondentul românesc al termenilor latini grupați, de cele mai multe ori, pe familii de cuvinte, era firesc ca situația să se repete și în limba română (vezi mai sus, familia termenului *comedie* sau, de exemplu, *disputație — disputare — disputului — disputuluicios — disputuluire — disputuluitor*, în care, cu excepția primului termen și a lui *disputului*, restul sînt atestați numai în scrierea lui Corbea).

Bogăția lexicală constatată în cadrul familiilor de cuvinte care conțin și formații pe teren românesc dovedește o dată în plus productivitatea împrumuturilor la nivelul limbii române, dar și tendința sa de îmbogățire prin mijloace interne, dintre care, după cum s-a observat, preponderența revine sufixării. În raport cu aceasta, creațiile realizate prin prefixare, derivare regresivă sau parasintetică (înregistrată numai în cîteva situații), prin schimbarea valorii gramaticale sau compunere sînt mai reduse ca număr și frecvență.

Concluzia aceasta întărește ideea că, în perioada veche a limbii noastre, sufixarea era procedeul preferat de îmbogățire lexicală.

CONCLUZII

1. Influența latino-romanică asupra lexicului limbii române vechi se dovedește a fi, potrivit datelor cuprinse în volumul de față, mult mai puternică decît se credea pînă în prezent și mult anterioară perioadei general acceptate în studiile de specialitate. Ea are drept urmare apariția în textele românești de pînă la 1760 a nu mai puțin de 1427 cuvinte-titlu, cele mai vechi împrumuturi din latină sau dintr-un idiom romanic fiind consemnate în scris în prima jumătate a secolului al XV-lea.

Limba latină, din care provine mai mult de jumătate dintre cuvintele incluse în dicționar, influențează direct, în varianta ei medievală, lexicul limbii române încă din anul 1431. Atestați sporadic pînă la mijlocul secolului al XVII-lea, termenii proveniți din această limbă devin din ce în ce mai frecvenți după 1650. Împrumuturile din latină, înregistrate în primul rînd în lucrările unor autori buni cunoscători ai acestei limbi sau în scrieri traduse după originale latinești, pătrund și în vocabularul textelor religioase, în scrieri cu caracter istoric și chiar în documente.

Influența lexicală a limbii italiene este similară, din punctul de vedere al cronologiei și al evoluției, cu aceea exercitată de limba latină. Cuvintele împrumutate din această limbă, mai puțin numeroase decît acelea ale căror formă și sens se explică printr-un etimon latinesc,

sînt înregistrate cu începere din anul 1421. Numărul lor crește sensibil în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cînd contactelor comerciale sau social-politice li se alătură relațiile culturale (autori care și-au făcut studiile în Italia sau care cunosc limba italiană, traduceri ale unor texte italienești).

Influența limbii franceze, mult mai puțin importantă decît cea exercitată de limbile latină și italiană, s-a manifestat, de regulă indirect, prin intermediul limbilor germană, rusă sau polonă, abia în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

La sfîrșitul perioadei cercetate a fost consemnată, ca un fenomen lingvistic pur accidental, aparția unuia sau eventual a două cuvinte de origine spaniolă.

Datorate inițial relațiilor comerciale sau social-politice și, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, traducerilor din slavonă, în Țara Românească și în Moldova, respectiv din maghiară, în Transilvania și în Banat — Hunedoara, împrumuturile din latină sau din idiomurile romanice moderne își sporesc deci considerabil numărul și frecvența după 1650. Fenomenul este în primul rînd o urmare firească a activității autorilor sau traducătorilor de formație latino-romanică. În Transilvania trebuia luată în considerare, pentru aceeași epocă, și utilizarea latinei ca limbă a administrației și ca limbă de cultură și de cult. Nu trebuie neglijat apoi faptul că, în perioada de timp ulterioară mijlocului secolului al XVII-lea, o serie de idiomuri cu care româna a venit în contact (neogreaca, maghiara, germana, rusa și polona) se aflau ele însele sub o puternică influență lexicală a latinei, a limbii italiene sau a limbii franceze, mulți dintre termenii de cultură preluați din aceste limbi fiind, de fapt, împrumuturi latino-romanice indirecte.

2. Influența lexicală latino-romanică s-a manifestat în primul rînd în domeniul vieții spirituale. Foarte numeroși sînt de asemenea termenii pătrunși în vocabularul social-politic, în vreme ce cuvintele specifice vieții materiale au, în ansamblu, o pondere mai scăzută.

Rezultat al acestei influențe, iau naștere autentice terminologii de specialitate, cel mai bine reprezentate fiind acelea specifice textelor juridico-administrative și scrierilor cu caracter științific.

O serie de termeni, extrași din izvoare de cea mai diversă apartenență stilistică și proveniență geografică, constituie deja în secolul al XVII-lea un nucleu de vocabular literar. Acesta este utilizat atît de autori sau de traducători de aleasă cultură, cît și de persoane mai puțin instruite.

3. Cultura persoanelor care utilizează un termen de tip neologic este, după cum se știe, determinantă pentru forma sub care apare în

scris respectivul cuvînt, pentru accepţia sau accepţiile ce îi sînt acordate şi pentru încadrarea lui morfologică. Avînd de aceea în vedere instrucţia, uneori deosebit de înaltă, a unora dintre autorii textelor cu cea mai mare pondere între izvoarele lucrării de faţă, devine firească constatarea că, cel mai adesea, împrumuturile latino-romanice excerptate din scrierile româneşti de pînă la 1760 conservă forma, sensul şi încadrarea morfologică a etimonului. Specifică perioadei şi, în cadrul ei, îndeosebi lucrărilor cu caracter ştiinţific este, de altfel, coexistenţa variantelor adaptate la sistemul limbii române cu acelea care reflectă fidel forma şi caracteristicile morfologice ale cuvîntului din limba de origine.

Adaptarea fonetică a termenilor noi s-a făcut, în perioada cercetată, de obicei după modelul cuvintelor vechi. În cazul autorilor care cunoşteau bine limba latină se observă chiar tendinţa de a aplica împrumuturilor legi fonetice a căror acţiune a încetat de mult în evoluţia limbii noastre. Rostirile de tip cult, obţinute fie printr-o adaptare de tip analogic, fie prin respectarea aspectului fonetic al etimonului sînt, în aceste condiţii, majoritare. Ele alternează însă, la nivelul ansamblului, cu fonetisme de tip popular sau chiar dialectal, fenomenul explicîndu-se deopotrivă prin pătrunderea unora dintre termenii latino-romanici în vorbirea persoanelor cu mai puţină instrucţie sau prin receptarea altor cuvinte prin viu grai.

În adaptarea morfologică a împrumuturilor latino-romanice s-a avut, de regulă, în vedere genul sau aspectul fonetic al cuvintelor din limba de origine. Oscilaţiile de încadrare morfologică a elementelor lexicale noi se datorează de aceea în primul rînd filierelor diverse de pătrundere a termenilor în limba română sau etimologiei multiple.

4. Productivitatea cuvintelor pătrunse din latină sau dintr-un idiom romanic pînă la 1760 este, potrivit materialului de care dispunem, scăzută. Sufixele şi prefixele utilizate sînt vechi sau au origine neromanică. Datorită caracterului recent al împrumuturilor şi deci al derivatelor, se constată adesea oscilaţii, chiar în operele aceluiaşi autor, pe de o parte între un termen de tip neologic şi unul creat în cadrul limbii române de la o bază latino-romanică şi, pe de altă parte, între două derivate de la acelaşi termen de bază cu afixe româneşti sinonime.

5. Concluziile consemnate în paginile anterioare, obţinute prin studierea unei perioade încă insuficient cunoscute a scrisului românesc, arată o dată în plus importanţa cercetării cît mai aprofundate a procesului de înnoire a structurilor limbii române prin contactul cu limba latină şi cu limbile romanice moderne. Implicit ele indică şi utilitatea acestui prim dicţionar datat al împrumuturilor lexicale latino-romanice

consemnate în texte scrise sau copiate cel mai tîrziu în anul 1760. Cei interesați de istoria limbii noastre, în general, sau de evoluția lexicului vechi românesc, în special, pot găsi aici, alături de confirmarea unora din datele cuprinse în dicționarul tezaur al limbii române (DA—DLR), un număr foarte mare de termeni aflați acum la prima înregistrare într-o lucrare lexicografică cu caracter istoric. Majoritatea articolelor consacrate celor 658 de cuvinte-titlu aflate în această situație reprezintă, de regulă, contribuții lexicografice și etimologice originale ale autorilor volumului. Corectări ale etimologiei au fost necesare și în cazul unora din cele 537 cuvinte-titlu pentru care sînt aduse în lucrare atestări mai vechi (uneori chiar cu două secole) decît acelea cunoscute pînă în prezent.

Sperăm că, prin toate acestea, dicționarul de față își va dovedi utilitatea.

ÎNDRUMĂRI PENTRU UTILIZAREA DICȚIONARULUI

1. Conținutul dicționarului

1760

Lucrarea de față cuprinde termenii latino-romanici înregistrați în texte românești sau slavone scrise pînă la anul 1760.

Limitarea intervalului de timp, arbitrară, dacă avem în vedere etapele de dezvoltare a limbii române, în general, și ale lexicului românesc, în special, își găsește justificarea în faptul că, de multă vreme, N. A. Ursu, cunoscut specialist în istoria vocabularului românesc, cercetează cele mai importante texte ulterioare anului 1760, în vederea redactării unui amplu „studiu monografic asupra tuturor neologismelor limbii române de pînă la 1860"[1]. În aceste condiții, am considerat că, efectuării în paralel a unor cercetări asupra aceleiași perioade (1760—1780) și, foarte posibil, asupra acelorași texte îi este de preferat conjugarea eforturilor menite să aducă date noi asupra etapelor mai vechi, atît de puțin cunoscute ale limbii noastre.

În ceea ce privește conținutul propriu-zis al lucrării, selectarea împrumuturilor latino-romanice ar fi justificat un titlu de tipul *Neologisme latino-romanice în limba română veche (1421—1760)*. Consacrarea termenului *neologism* pentru cuvintele pătrunse recent în limbă și excerptarea, alături de împrumuturile directe, a termenilor pătrunși prin intermediul unor idiomuri neromanice și a derivatelor, respectiv a compuselor pe teren românesc ne-au determinat însă să ne oprim asupra titlului înscris pe coperta cărții.

Urmare firească a acestei lărgiri a sferei de cuprindere a lucrării, în dicționar ar fi putut fi incluse și cuvinte ca *altar*, *cioaie*, *gătin*, *grana*, *guler*, *tirnaț* etc. Etimologia neclară a unora dintre ele *(cioaie, gătin, grana)*, vechimea destul de mare a atestărilor altora în limbile din care au fost preluate de română *(găraș, groș, guler, tîrnaț)* și caracterul popular al cîtorva împrumuturi românești *(altar, bumbac)* ne-au impus însă renunțarea la astfel de cuvinte.

Au fost în schimb excerptați *avizie*, *baghiunetă*, *disputului*, *ecjecuție*, *harmată*, *lămpaș*, *magazin* etc. Aceștia, deși au pătruns în limba română numai prin intermediul unor limbi neromanice, fapt marcat prin prezența semnului ° la umărul stîng al titlului de articol, sînt în mod indiscutabil împrumuturi de tip neologic.

Au fost avute în vedere și formele încă neadaptate ale unor cuvinte (structuri lexicale) latino-romanice (marcate prin semnul ◇, imprimat înaintea titlului de articol ori de cîte ori forma respectivă este singura înregistrată în texte), întrucît aceasta este prima etapă de pătrundere

---

[1] N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, p. 5

a unui cuvînt în limbă. Mai mult chiar, selecţia îşi găseşte justificarea în preferinţa unor variante stilistice ale limbii române (stilul ştiinţific şi cel juridic-administrativ) pentru astfel de forme *(adverbium, balsamica, barbara, elipsis, mineralia, ungvento; bonum-publicum, brachium, statuta* ş.a.).

Au fost reţinuţi, de asemenea, termenii latino-romanici înregistraţi în cuvinte compuse, în expresii sau în sintagme create în interiorul limbii române şi aceia aflaţi în compuse care, calchiind structuri străine, sînt formate doar din elemente de origine latină sau romanică *(gheneral-adiutant, gheneral-leitenant, viţă-colonel, viţă-prefect* etc.). Nu au fost avute în vedere însă cuvintele de tipul *fărmaşant* „feldmareşal", *forşpont* ş.a. care, împrumutate ca atare dintr-o limbă neromanică, au în componenţă şi un formant lexical neromanic.

Pentru a putea urmări evoluţia neologismelor în limba română, au fost excerptate şi derivatele româneşti ale termenilor latino-romanici, indiferent dacă elementul lexical de bază a fost înregistrat sau nu în cadrul dicţionarului. Toate aceste derivate sînt marcate prin semnul •, plasat la umărul stîng al titlului de articol.

Au fost lăsate însă deoparte cuvinte de tipul *amazonca* sau *frenţuş*, care, deşi au la bază un termen latino-romanic, sînt derivate apărute în afara limbii române, în cadrul unui idiom neromanic.

Nu au fost excerptate nici derivatele, destul de numeroase, de la numele proprii, chiar dacă, uneori, forma termenului de bază trimitea cu certitudine la limba latină *(africesc, balearean, daţian, fenician, traţian* etc.).

2. Izvoarele lucrării

Istoriile limbii române şi unele studii de specialitate au semnalat prezenţa unor termeni latino-romanici în scrierile vechi româneşti.

Lucrarea de faţă, pornind de la aceste constatări, şi-a propus să ofere o imagine mai cuprinzătoare asupra fenomenului. Pentru atingerea acestui scop s-a procedat la cercetarea unora dintre cele mai reprezentative texte datate sau databile cel tîrziu în anul 1760.

Nu au fost avute de aceea în vedere copiile ulterioare ale unor texte redactate înainte de 1760 (de ex. *Istoriile domnilor Ţării Rumâneşti* de Radu Popescu), datarea termenilor, formelor şi sensurilor făcîndu-se, în lucrarea de faţă, numai pe baza anului sau perioadei în care a fost scris sau copiat textul din care a fost extras un anumit exemplu.

În selectarea surselor am urmărit ilustrarea tuturor tipurilor de texte şi a stilurilor limbii române vechi, precum şi acoperirea corespunzătoare a tuturor perioadelor şi ariilor geografice.

Fără să se procedeze la o fişare exhaustivă a izvoarelor, imposibil de realizat în intervalul de timp şi în spaţiul tipografic rezervate pentru realizarea lucrării de faţă, au fost selectate exemple ce acoperă sensuri, variante şi forme flexionare pe cît posibil diferite din paginile care ofereau, în urma sondajelor efectuate, un material faptic mai bogat. S-a acordat însă o atenţie specială scrierilor datorate unor autori cunoscuţi pentru cultura lor de tip latin sau romanic (Dimitrie Cantemir, Constantin Cantacuzino, Nicolae Costin, Dosoftei), textelor despre

care se știe că au la bază un original redactat în limba latină sau într-o limbă romanică *(Ceasornicul domnilor, Foletul novel, Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, partea finală a *Gramaticii* lui Dimitrie Eustatievici), dicționarelor (între care un loc aparte îl ocupă lucrarea datorată lui Teodor Corbea) și documentelor (cu privire specială asupra acelora provenite din Transilvania).

Au fost folosite de asemenea semnalările existente în *Dicționarul limbii române* (părțile tipărite și versiunea manuscrisă), precum și datele furnizate de unele lucrări care se ocupă de aspecte particulare ale lexicului românesc din perioada respectivă.

3. Organizarea materialului

Termenii selectați pentru lucrarea de față au fost organizați în articole după principiile lexicografice uzuale.

Au fost lucrate astfel într-un articol toate variantele considerate, de obicei, a reprezenta o singură unitate lexicală. Au fost grupate, de asemenea, în același articol și cuvintele cu forme diferite pentru masculin și feminin care pot primi aceeași definiție, forma de feminin fiind indicată doar prin desinența specifică *(asiatic, -ă)*. La fel s-a procedat cu cuvintele compuse, sintagmele, expresiile sau locuțiunile înregistrate, acestea fiind lucrate împreună cu termenul neologic pe care îl au în componență. În cazul în care îmbinările lexicale menționate conțin două neologisme latino-romanice, forma a fost menționată la ambii termeni împrumutați, în partea finală a articolelor respective făcîndu-se trimiterile necesare pentru corelare.

Titlul de articol încearcă să ofere de la început celor interesați diverse informații despre cuvintele incluse în dicționar. Astfel titlul de articol îl constituie forma literară actuală a termenului latino-romanic numai atunci cînd aceasta a fost înregistrată în textele parcurse. Dacă forma literară actuală nu a fost semnalată *(abstinență, bagaj, factiune, hiacint, lanternă, raport* etc.) sau dacă ea, avînd o proveniență neromanică *(englez*, de exemplu), nu a fost selectată, titlul de articol devine varianta cea mai frecventă și, în cazul unor frecvențe egale, aceea care este mai apropiată de etimon. Forma literară actuală, neînregistrată în texte, figurează totuși în dicționar din rațiuni practice, de orientare a cititorului, la locul indicat de ordinea alfabetică, precedată de asterisc (*) și urmată de trimiterea la titlul de articol unde este lucrat cuvîntul.

În ceea ce privește titlul articolelor care cuprind adjective, forma de feminin este indicată numai dacă sursele consultate o atestă.

Sensurile cuvintelor înregistrate în prezentul dicționar au fost redactate cu ajutorul surselor lexicografice uzuale, scopul principal urmărit fiind acela de a permite celor ce vor consulta lucrarea să identifice cu precizie cuvintele, respectiv diversele nuanțe semantice stabilite de noi. S-a redus, de aceea, definiția sensurilor la strictul necesar, în cazul cuvintelor monosemantice păstrate cu aceeași accepție și în limba literară actuală renunțîndu-se chiar la definiție.

Ordinea sensurilor de bază marcată cu cifre arabe aldine, este strict cronologică, data sau perioada primei atestări a sensului unui cuvînt fiind indicată totdeauna între paranteze rotunde, după cifra de ordine

a sensului sau, în cazul cuvintelor monosemantice, după categoria gramaticală de bază.

Filiaţia sensurilor secundare s-a făcut potrivit cu normele existente în lexicografia românească actuală. Nuanţele semantice ce impun o definire au fost astfel precedate de ◆, iar accepţiile figurate ale unor sensuri de bază înregistrate în lucrare de ◇.

După ultimul semn grafic sînt înregistrate şi cuvintele compuse, sintagmele şi locuţiunile, data primei atestări a acestora şi sensul lor fiind consemnate tot după regulile prezentate mai sus.

Citatele ilustrative extrase direct din texte sînt reproduse în transcriere interpretativă, iar acelea preluate din ediţii, din studii sau din dicţionare respectă, de regulă, grafia acestora. Punctuaţia citatelor extrase din ultimele surse citate, precum şi modul de folosire a semnelor diacritice, de notare a vocalei *î* sau de ortografiere a numelor de popoare în aceleaşi izvoare au însă în vedere normele ortografice în vigoare astăzi.

Extensiunea citatelor nu depăşeşte, de obicei, întinderea necesară pentru evidenţierea clară a sensurilor. Pasajele eliminate sînt marcate prin [...].

Ordinea de reproducere a citatelor este cronologică. Întrucît, în cazul cuvintelor pentru care dispunem de atestări numeroase, o reproducere exhaustivă ar fi fost imposibilă şi inutilă, am procedat la selecţie, ţinînd însă seama de necesitatea de a ilustra, pe cît posibil proporţional, toate epocile, zonele geografice şi variantele stilistice cărora le aparţin textele în care am înregistrat un anumit termen sau un anumit sens. Trimiterile la citatele eliminate sînt inserate tot cronologic, după cf., menţionîndu-se doar sigla sursei şi pagina, respectiv fila pe care se află exemplul.

Formele gramaticale ale termenilor latino-romanici excerptaţi sînt indiscutabil utile cercetătorilor preocupaţi de studierea procesului de adaptare a neologismelor la structura limbii române. Aceste forme flexionare pot furniza uneori informaţii preţioase şi cercetărilor privind alte aspecte ale limbii române vechi.

Avînd în vedere aceste considerente, am grupat într-o rubrică specială toate formele cuvintelor flexibile la care se face trimitere în prima secţiune a articolelor din dicţionar, consacrată descrierii semantice a împrumuturilor. Evident, această rubrică lipseşte de la termenii neadaptaţi încă la sistemul limbii române şi de la cuvintele româneşti neflexibile.

Ordinea formelor flexionare este dată de ordinea consacrată a categoriilor gramaticale. În cazul substantivelor care au variante lexicale încadrabile la două genuri diferite, s-a dat întîi paradigma variantei de genul masculin şi apoi aceea a variantei de feminin sau neutru.

Transcrierea formelor flexionare este totdeauna interpretativă şi ţine seamă de regulile ortografice actuale. Variantele grafice înregistrate în textele pe care le-am cercetat indirect, prin intermediul unor ediţii, studii sau dicţionare, sînt menţionate însă, pentru control, în paranteză.

Trimiterile la formele gramaticale se dau totdeauna în paranteză, siglele surselor, ortografiate cu majuscule, fiind ordonate cronologic

Variantele fonetice și lexicale ale cuvîntului titlu de articol sînt inventariate sub forma morfologică de bază, și, tipărite cu litere de rînd aldine, într-o rubrică specială a articolelor din dicționar.

Ordinea acestor variante este alfabetică. În cazul încadrării în alte categorii gramaticale decît acelea ale cuvîntului titlu, variantele sînt însoțite de abrevierea categoriei specifice.

Variantele sînt menționate de asemenea în dicționar la locul indicat de alfabet, cu trimitere la titlul articolului unde sînt lucrate.

Etimologia cuvintelor incluse în lucrare reflectă opinia autorilor cu privire la limba din care au provenit sau au putut proveni acestea. S-a avut în vedere, pe lîngă aspectul formal al termenilor, sensul acestora, influența străină exercitată în perioada sau în provincia în care au fost scrise textele din care a fost extras un termen, formația culturală a autorului sau a traducătorului care l-a utilizat, limba din care s-a tradus sau se presupune că s-a tradus scrierea cercetată.

Rezultatele cercetărilor etimologice întreprinse, avînd ca punct inițial de pornire etimologiile incluse în dicționarele românești, sînt consemnate în rubrica finală a articolelor din prezenta lucrare.

Etimoanele latino-romanice ale termenilor selectați sînt, în mod firesc, primele menționate în cazul împrumuturilor directe din limba latină sau dintr-o limbă romanică. Formele din limbile neromanice care au contribuit, alături de etimonul latin sau romanic, la constituirea formei sau a sensului cuvîntului românesc sînt menționate în continuare, în alfabetul originar, în ordinea alfabetică a numelui respectivelor idiomuri.

Împrumuturile latino-romanice pătrunse în limba română prin filieră au etimonul sau etimoanele neromanice ordonate de asemenea alfabetic, cuvîntul latin sau romanic care constituie etimonul indirect fiind menționat între paranteze rotunde.

Cuvintele cu etimologie dublă, latină sau neogreacă, sînt extrase de regulă din scrierile autorilor care cunoșteau la fel de bine ambele limbi, soluția adoptată în lucrare consemnînd, de fapt, imposibilitatea de a atribui unuia dintre idiomuri împrumutul respectiv. Cele două etimoane, latin și (neo)grecesc, sînt menționate, în această ordine, fără nici o indicație suplimentară.

Etimologia formațiilor apărute în cadrul limbii române a fost stabilită pe baza cunoștințelor existente în momentul de față cu privire la istoria afixelor lexicale. Conform principiilor etimologiei interne, am căutat totdeauna originea unui compus sau derivat mai întîi în limba română. Cuvîntul străin care ar fi putut, teoretic, sta la baza formei românești a fost totuși menționat (cu cf.), după etimonul considerat mai probabil.

Trimiterile corelative, utile în orice lucrare de tipul celei de față, oferă cititorilor posibilitatea de a face ușor corelațiile necesare între o formă literară actuală, neînregistrată în dicționar, și aceea existentă în texte sau între variantele fonetice și lexicale ale unui cuvînt și forma titlu de articol unde acestea sînt lucrate. Întrucît la aceste corelații s-au făcut referiri în paginile anterioare, adăugăm doar faptul că, la sfîrșitul unora dintre articolele dicționarului, se fac trimiteri (V. și) între cuvintele cu același etimon, dar cu formă diferită datorată filierei sau adaptării termenului latino-romanic la modele românești diverse (*formălui, formi, formui; intituli, tituli* etc.).

4. Semne grafice speciale

În lucrare au fost utilizate cîteva semne grafice speciale cu scopul de a oferi cititorilor, în mod rapid, informații suplimentare asupra unora dintre caracteristicile cuvintelor titlu de articol. Deși cei interesați pot afla semnificația și rolul acestor semne pe baza lămuririlor date în paginile referitoare la modul de stabilire a titlului de articol sau de indicare a etimologiei termenilor selectați, le reluăm mai jos pentru o mai rapidă informare:

* = cuvîntul nu a fost înregistrat în forma literară actuală în textele parcurse sau nu a fost selectat, neavînd origine latino-romanică, menționarea lui justificîndu-se prin rațiuni de ordin practic, de orientare a cititorului.

° = cuvîntul a pătruns în limba română prin intermediul unor idiomuri neromanice.

• = cuvîntul este format în cadrul limbii române prin derivare sau prin schimbarea valorii gramaticale.

◇ = cuvîntul (sintagma) nu este adaptat(ă) la structura morfologică a limbii noastre.

În ceea ce privește semnele utilizate în interiorul articolelor din dicționar, ele au valoarea cunoscută din lucrările lexicografice uzuale: ◆ precedă nuanțele semantice ce impun o definire, iar ◇ accepțiile figurate ale unui sens de bază, respectiv compusele, sintagmele și locuțiunile în care a fost înregistrat cuvîntul titlu de articol.

Menționăm faptul că aceste semne grafice speciale sînt plasate totdeauna la umărul stîng al cuvintelor titlu de articol.

IZVOARE ŞI LUCRĂRI DE REFERINŢĂ *

AARON, PP = Petru Pavel Aaron, *Păstorniceasca poslanie*, Blaj, 1760.

ALEX. = *Alexandria*, copiată de Ion Românul în Sîmpetru-Braşov, în 1620 (BAR, ms. rom. 3821, f. 1^{r}—76^{v}).

AMELIO, CAT. = Silvestro Amelio, *Katekismu krestinesku*, Iaşi, 1719; ed. Ov. Densusianu, în „Grai şi suflet", I (1924), fasc. 2, p. 291—293, 297—299.

AMELIO, PD = Silvestro Amelio, *Pătimirea domnului nostru, Isus Christos*, Iaşi, 1719 (BAR, ms. rom. 4791 — copie modernă după manuscrisul original).

AMELIO, VIM = Silvestro Amelio, *Breve vocabulario italiano-muldavo*, Iaşi, 1719; ed. Ov. Densusianu, în „Grai şi suflet", I, (1924), fasc. 2, p. 300—311.

ANON. BR. = *Istoria Ţării Româneşti de la octombrie 1688 pînă la martie 1717 (Cronica anonimă despre Brîncoveanu)*; ed. M. Gregorian, în *Cronicari munteni*, II, Bucureşti, 1961, p. 273—374.

ANON. CANT. = *Istoria Ţării Rumâneşti de cînd au descălecat pravoslavnicii creştini (Letopiseţul Cantacuzinesc)*; ed. M. Gregorian, în *Cronicari munteni*, I, Bucureşti, 1961, p. 83—224.

ANON. CAR. = *Dictionarium valachico-latinum*; ed. Gr. Creţu, *Anonymus Caransebesiensis, cel mai vechi dicţionariu al limbei române*, în „Tinerimea română", serie nouă, I, Bucureşti, 1898, fasc. III, p. 320—380.

ANT. = *Antologhion*, Iaşi, 1726.

ANTIM, CL = *Carte sau lumină cu dreapte dovediri din dogmele besearicii Răsăritului asupra dejghinării papistaşilor*, Snagov, 1699.

ANTIM, O. = Antim Ivireanul, *Opere*, Bucureşti, 1972; ed. G. Ştrempel.

B = *Bucoavnă*, Bălgrad, 1699.

---

* Am consemnat în paginile ce urmează siglele tuturor izvoarelor puse la contribuţie în mod direct pentru redactarea dicţionarului. Nu am inclus în listă abrevierile titlurilor la care se face trimitere prin intermediul dicţionarelor, al *Bibliografiei româneşti vechi*, al unor ediţii sau studii, cei interesaţi putînd face cu uşurinţă corelaţiile şi identificările necesare. Menţionăm totuşi că, în trimiterile făcute prin mijlocirea lucrării lui Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen* (TAMÁS, EW), am înlocuit, în încercarea de a păstra modelul de siglare utilizat de noi, AGYAGF cu CARTE DE CÎNTECE 1642 şi ZsD cu PSALTIRE c. 1660.

BĂLAN, DB, I—IV = Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, I—IV, Cernăuți, 1933(I), 1934(II), 1937(III), 1938(IV).
BB = *Biblia, adecă dumnezeiasca Scriptură*, București, 1688.
BOGDAN, GLOSARUL = D. P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slave*, București, 1946.
BRANCOVICI, CR. SLOV. = Gheorghe Brancovici, *Cronica slovenilor*; ed. N. Iorga, *Operele lui Gheorghe Brancovici*, în „Revista istorică", III, 1917, nr. 1, p. 26—118.
BRV, I, II = Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche. 1508—1830*, București, 1903(I), 1910 (II).
BRV, IV = Ioan Bianu, Dan Simonescu *Bibliografia românească veche. 1508—1830*, IV, București, 1944.
BUITUL, CAT. = *Catechismus sau summă credinței catolicești*, tradus de G. Buitul, Cluj, 1703.
CALENDAR = Petcu Șoanul, *Calendari*, Brașov, 1733.
CANDREA, PS = I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, II, București, 1916, p. 341—512.
CANTACUZINO, IST. = Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești*; ed. M. Gregorian, în *Cronicari munteni*, I, București, 1961, p. 1—79.
CANTACUZINO, NI = Stolnicul Constantin Cantacuzino, [*Note și însemnări de pe vremea studiilor în Italia*]. (BAR, ms. rom. 1498, f. 127^r—129^r, 131^r—132^r.
CANTACUZINO, VIR = Stolnicul Constantin Cantacuzino, [*Vocabular italo-român*]; ed. C. Tagliavini, *Un frammento di terminologia italo-rumena ed un dizionarietto geografico dello stolnic Cost. Cantacuzino*, în „Revista filologică", I, 1927, p. 167—184.
CANTEMIR, D = Dimitrie Cantemir, *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul*, Iași, 1698; ed. V. Cândea, București, 1969.
CANTEMIR, HR. = Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*; ed. Gr. Tocilescu, în Dimitrie Cantemir, *Opere*, VIII, București, 1901.
CANTEMIR, II, I—II = Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*; ed. P. P. Panaitescu și I. Verdeș, I—II, București, 1965.
CAT. C = *Catechismus atsaja ej atsaja; Summa szau Meduua a ulutej si a kredinciej christinaszkae, kuprinsze en entreberj si reszpunszurj szkurtae*, Bălgrad, 1648.
CB = *Carte întru carea să scriu mîncările*, copiată de Mihai logofăt din Greci — Țara Românească, în 1749 (BAR, ms. rom. 1120).
CEASLOV = *Ceaslov*, Govora, c. 1640; ed. Ștefan Pașca, *O tipăritură muntenească necunoscută din secolul al XVII-lea*: **Cel mai vechi ceaslov românesc**, București, 1939.
CIP = *Cozmografie, ce să zice împărțeala pămîntului pre hotară și pre alte seamne ce sînt în cercurile ceriului*, copiată de Costea Dascălul din Brașov, în 1703 (BAR, ms. rom. 1436, f. 68^r—75^r).
CIPARIU, CR. = Tim. Cipariu, *Crestomația sau Analecte literarie din cărțile mai vechi și nouă românești tipărite și manuscrise, începînd de la secolul XVI pînă la al XIX, cu notiția literaria*, Blasiu, 1858.
CÎ = *Cheaia înțelesului*, București, 1678.

COD. S = *Codex Sturdzanus;* ed. B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni. [II]. Cărţile poporane ale românilor în secolul XVI în legătură cu literatura poporană cea nescrisă*, Bucureşti, 1879.

CORBEA, D. = Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, [Braşov], c. 1700, (BAR, filiala Cluj-Napoca, ms. rom. 43).

CORESI, A = Coresi, *Apostol*, Braşov, c. 1567; ed. I. Bianu, *Texte de limbă din secolul XVI. IV. Lucrul apostolesc. Apostolul tipărit de diaconul Coresi în Braşov la anul 1563*, Bucureşti, 1930.

CORESI, C_2 = Coresi, popa Iane, popa Mihai, *Evanghelia cu învăţătură*, Braşov, 1581; ed. Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, *Diaconul Coresi, Carte cu învăţătură*, I, Bucureşti, 1914.

CORESI, CAT. = Coresi, *Întrebare creştinească*, [Braşov], [c. 1559—1560].

CORESI, L = Coresi, *Liturghier*, Braşov, 1570; ed. Al. Mareş, *Liturghierul lui Coresi*, Bucureşti, 1969.

CORESI, M = Coresi, *Molitvenic*, [Braşov?], c. 1567—1568.

CORESI, P = Şerban Coresi, *Psaltire slavo-română*, Braşov, 1577; ed. Stela Toma, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589*, Bucureşti, 1976.

CORESI, PRAV. = Coresi, *Pravila*, [Braşov], c. 1560—1562.

CORESI, T = Coresi, *Tetraevanghel*, Braşov, 1561; ed. Florica Dimitrescu, *Tetraevanghelul tipărit de Coresi. Braşov, 1560—1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicesti*, Bucureşti, 1963.

M. COSTIN, CU = Miron Costin, *Istorie de crăiia ungurească*; ed. P. P. Panaitescu, în M. Costin, *Opere*, [Bucureşti], 1958, p. 277—314.

M. COSTIN, L = Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aaron Vodă încoace;* ed. P. P. Panaitescu, în M. Costin, *Opere*, [Bucureşti], 1958, p. 41—201.

M. COSTIN, NM = Miron Costin, *De neamul moldovenilor, din ce ţară au ieşit strămoşii lor;* ed. P. P. Panaitescu, în M. Costin, *Opere*, [Bucureşti], 1958, p. 241—274.

N. COSTIN, C = **Ceasornicul domnilor** *de Antonio de Guevara. Traducere din limba latină de Nicolae Costin*; ed. G. Ştrempel, Bucureşti, 1976.

N. COSTIN, L = Nicolae Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*; ed. Const. A. Stoide şi I. Lăzărescu, în Nicolae Costin, *Opere*, I, Iaşi, 1976.

CRON. = *Hronograf den începutul lumii*, copiat de Gavril diiac din Bălţăteşti, în 1689 (BAR, ms. rom. 86).

CS = *Cărare pre scurt*, Bălgrad, 1685.

DA = *Dicţionarul limbii române*, I—II, Bucureşti, 1913 (tom I, partea 1), 1934 (tom II, partea 1), 1937 (tom II, partea a 2-a), 1940 (tom I, partea a 2-a), 1949 (tom I, partea a 3-a).

DC = *[Decretul cancelariei aulice pentru scăderea cărăuşiilor]*. Viena, 1748.

DERS = *Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române. 1374—1600*, Bucureşti, 1981.

DIB, [I] = George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1594—1821)*, [I], [Bucureşti], [1961].

DIOPTRA = *Dioptra*, copiată de Silvestru ieromonahul, în 1688 (BAR, ms. rom. 2472).

DÎ = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea.* Text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magda-

lena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Morariu, București, 1979.

DJAMO, DOC. = Lucia Djamo-Diaconiță, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV și XV*, București, 1971.

DJAMO, ELEMENTE = Lucia Djamo-Diaconiță, *Elemente lexicale de origine italiană în limba documentelor slavo-române (sec. XIV—XVI)*, în „Studii și cercetări lingvistice", XXI, 1970, nr. 5, p. 577—582.

DLR = *Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă București, 1965—1968 (tom VI), 1969—1971 (tom VII), 1972—1974 (tom VIII, părțile 1—2), 1975 (tom IX), 1977 (tom VIII, partea a 3-a), 1978 (tom XI, partea 1), 1980 (tom VIII, partea a 4-a), 1982 (tom XI, partea a 2-a).

DLR ms. = *Dicționarul limbii române*, manuscris (literele D, E, L, P, S, T, Ț, U, V, Z).

DOSOFTEI, L = Dosoftei, *Liturghier*, Iași, 1679.

DOSOFTEI, M = Dosoftei, *Molitvenic de-nțăles*, Iași, 1681.

DOSOFTEI, O = Dosoftei, *Opere. 1. Versuri*, Ediție critică de N. A. Ursu, București, 1978, p. 3—9, 336—387.

DOSOFTEI, P = Dosoftei, *Parimiile preste an*, Iași, 1683.

DOSOFTEI, PV = Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, Uniev, 1673; ed. N. A. Ursu, Iași, 1974.

DOSOFTEI, VS = Dosoftei, *Viața și petreacerea svinților*, Iași, 1682—1686.

DR = „Dacoromania", Cluj, I, 1920—1921 ș.u.

DRA, I—II = *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, I. *Țara Românească*, [București], [1961]; II. Moldova, [București], 1966.

DU = *[Decretul Maricei Tereza pentru unitarieni]*, Blaj, 1760.

ES = *Evangheliar slavo-român*, [Sibiu], c. 1551—1553; ed. Emil Petrovici, L. Demény, București, 1971.

ESOPIA = *Istoria lui Isop*, copiată de Costea Dascălul din Brașov, în c. 1703 (BAR, ms. rom. 1436, f. 122^{r}—145^{v}).

EUSTATIEVICI, GR = Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica rumânească*, Brașov, 1757; ed. N. A. Ursu, *Dimitrie Eustatievici Brașoveanul*, **Gramatica rumânească. 1757. Prima gramatică a limbii române**, București, 1969.

FL.D$_1$ = *Floarea darurilor*, [Putna], c. 1592—1604 (BAR, ms. rom. 4620, f. 457^{r}—627^{v}).

FL.D$_2$ = *Floarea darurilor*, copiată de Ioan Românul din Sîmpietru Brașov, în 1620 (BAR, ms. rom. 3821, f. 78^{r}—126^{v}).

FL.D$_3$ = *Floarea darurilor*, copiată de Costea Dascălul din Brașov în 1693 (BAR, ms. rom. 1436, f. 13^{r}—44^{v}).

FN = *Foletul novel, calendarul lui Constantin Vodă Brîncoveanu*, 1693—1704; ed. Emil Vîrtosu, București, 1942.

FT = *Fragmentul Todorescu*, [Cluj], c. 1560—1570; ed. Ion Gheție, în *Texte românești din secolul al XVI-lea*, București, 1982, p. 336—343.

GÁLDI, MOTS = Ladislas Gáldi, *Les mots d'origine neogrecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapest, 1939.

GRECEANU, IST. = Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu Voievod (1688—1714)*; ed. Aurora Ilieș, București, 1970, p. 53—237.
GS_1 = *[Tîlcuirea sau arătarea gramaticii slovenești]*, copiată de Mihai, în 1672—1673 (BAR, ms. rom. 3473, f. 370—403).
GS_2 = *[Tîlcuirea sau arătarea gramaticii slovenești]*, copiată de Staicu logofătul (BAR, ms. rom. 312, f. 217^v—254^r).
HALICI, C = Mihai Halici, *Carmen primo et uni-genitum Linguae Romano-Rumanae Honoribus Fortuna et Auspiciis Impenetrabilis Dacici Argonautae Praenobilis Domini Francisci Paricii Papensis etc...*, 1674; ed. N. Drăganu, în „Dacoromania", IV, partea 1, 1924—1926, p. 106—107 (facsimil).
HV = *[Hrisovul lui C. Racoviță pentru vădrărit]*, [Iași], 1756.
HVc. = *[Hrisov împotriva văcăritului]*, [Iași], 1757.
II = *Iithica ieropolitica*, Cozia, 1747 (BAR, ms. rom. 2344).
IM = *Istoria oștirii ce s-au făcut asupra Moreii la anul 7223*; ed. N. Iorga, *Cronica expediției turcilor în Moreea. 1715. Atribuită lui Constantin Diichiti*, București, 1913.
IORDAN, NECULCE = Iorgu Iordan, *Limba și stilul lui Ion Neculce*, în *De la Varlaam la Sadoveanu. Studii despre limba și stilul scriitorilor*, [București, 1958], p. 61—119.
IORGA, SBD = N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ed. a II-a, Văleni, 1925.
IORGA, SD = N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, I, V—VIII, X, XII — XIV, București, 1901 (I), 1903 (V), 1904 (VI, VII), 1905 (X), 1906 (VIII, XII, XIII), 1907 (XIV).
IORGA, SN = N. Iorga, *Scrisori de negustori*, București, 1925.
ÎZ = *Învățături preste toate zilele*, Cîmpulung, 1642.
LEX_1 = *[Lexicon slavo-român]*, copiat de Mihai, în 1672—1673 (BAR, ms. rom. 3473, f. 1^r—369^r).
LEX_2 = *[Lexicon slavo-român]*, copiat de Staicu logofătul (BAR, ms. rom. 312, f. 24^r—216^v).
LM = *Lexicon latinum, walachicum et ungaricum*; ed. C. Tagliavini, *Il „Lexicon Marsilianum", dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII. Studio filologico e testo*, București, 1930.
LR = „Limba română", București, I, 1952 ș.u.
LUCACI, PRAV. = *[Pravila ritorului Lucaci]*, Putna, 1581; ed. I. Rizescu, București, 1971.
LUPAȘ, DIT = I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, I (1599—1699), Cluj, 1940.
MARDARIE, L = Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-român*, 1649; ed. Gr. Crețu, *Mardarie Cozianul. Lexicon slavo-român și Tîlcuirea numelor din 1649*, București, 1900.
MĂRG. = *Mărgăritare adecă cuvinte de multe feliuri*, București, 1691.
MD_1 = *Meșteșugul doftoriei*, [Țara Românească], c. 1760—1770 (BAR, ms. rom. 933).
MD_2 = *Meșteșugul doftoricesc*, [Țara Românească], c. 1760—1770 (BAR, ms. rom. 4841).
MILESCU, CÎ = Nicolae Milescu, *Carte cu multe întrebări foarte de folos*, [Moldova], 1699 (BAR, ms. rom. 494, f. 269, 261, 275^v—278^v, 267.
MINIAT, C = *Cazaniile lui Ilie Miniat*, București, 1742.

MISC. = *[Miscelaneu]*, copiat de popa Giurgiu din Lunca Sprie (BAR, ms. rom. 4642).

MOLDOVANU, AS, I = *Acte sinodali ale baserecei romane de Alba Iulia şi Fagarasiu.* Date la lumina de Ioane M. Moldovanu, tomu I, Blasiu, 1869.

MOXA, C = Moxa, *Cronograf*, 1620; ed. B. P. Hasdeu, în *Cuvente den bătrîni*, I, Bucureşti, 1878, p. 345—406.

MP = *Mîntuirea păcătoşilor*, [Moldova], 1699 (BAR, ms. rom. 494, f. 191^{v}—281^{v}).

MYST. = *Mystirio sau Sacrament sau Taine 2 den cele 7, Botezul şi Sf. Mir*, Tîrgovişte, 1651.

NĂSTUREL, VI = Udrişte Năsturel, *Varlaam şi Ioasaf*; ed. P. V. Năsturel, *Viaţa sfinţilor Varlaam şi Ioasaf tradusă din limba elenă la anul 1648 de Udrişte Năsturel de Fierăşti, al doilea logofăt*, Bucureşti, 1904.

NEAGOE, ÎNV. = *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, Text ales şi stabilit de Florica Moisil şi Dan Zamfirescu, Bucureşti, 1970.

NECULCE, C = Ion Neculce, *O samă de cuvinte*; ed. Iorgu Iordan, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*, ed. a II-a, revăzută, [Bucureşti], 1959, p. 7—29.

NECULCE, L = Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*; ed. Iorgu Iordan, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*, ed. a II-a, revăzută, [Bucureşti], 1959, p. 31—388.

NT = *Noul Testament*, Bălgrad, 1648.

OC = [*Ordonanţa Comisiei sanitare din Transilvania contra ciumei*], Cluj, 1744.

PA = *Povestea ţărîlor şi a împăraţilor cîte-s în pămîntul Asiei*, copiată de Costea Dascălul din Braşov, în 1703 (BAR, ms. rom. 1436, f. 49^{r}—68^{r}).

PAR. PR. = *Paraclisul Precestii*, [Iaşi], c. 1645.

PB = *Psaltire*, Bălgrad, 1651.

PILUTIO, DC = Vito Pilutio, *Dottrina christiana*, Roma, 1677.

PM = *Pravoslavnica mărturisire*, Buzău, 1691; ed. Niculae M. Popescu, Gheorghe I. Moisescu, *Mărturisirea ortodoxă*, Bucureşti, 1942.

PO = *Palia*, Orăştie, 1582; ed. Viorica Pamfil, *Palia de la Orăştie. 1581—1582*, Bucureşti, 1968.

POV. M. = *Poveste la 40 de mucenici*, Bălgrad, 1689.

P. PR. = *Pînea pruncilor*, Bălgrad, 1702.

PRAV. G. = *Pravila*, Govora, 1640; ed. *Pravila bisericească numită cea mică*, tipărită mai întîiu la 1640, în Mănăstirea Govora, Bucureşti, 1884.

PRAV. MB = *Îndreptarea legii*, Tîrgovişte, 1652; ed. Colectivul de drept vechi românesc condus de acad. Andrei Rădulescu, Bucureşti, [1962].

PRAV. VL = *Carte românească de învăţătură*, Iaşi, 1646; ed. Colectivul de drept vechi românesc condus de acad. Andrei Rădulescu, [Bucureşti], [1961].

PS.-AM. = *Cronica anonimă a Moldovei (Pseudo-Amiras)*. Studiu şi ediţie critică de Dan Simonescu, Bucureşti, 1978.

PS.-COSTIN, L. = Neculai Costin, *Leatopisețul Țării Moldovii de la Ștefan-sin Vasilie vodă*, în M. Kogălniceanu, *Letopisițile Țării Moldovii*, II, Iași, 1845, p. 3—77.

RIZESCU, EUSTRATIE = I. Rizescu, *Considerații filologice și lexicale asupra Pravilei lui Eustratie Logofătul (Pravila aleasă)*, în *Studii de limbă literară și filologie*, [I], București, 1969, p. 295—315.

ROSETTI, CAZACU, ONU, ILRL = Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, București, 1971.

SA = *Sicriul de aur, carte de propovedanie la morți*, Sas-Sebeș, 1683.

SC = *Scutul catichizmușului cu răspunsu*, Bălgrad, 1656.

SCL = „Studii și cercetări lingvistice", București, I, 1950 ș.u.

SINDIPA = *Cuvînt și pocitaniia [!] filosofului Sintipa*, copiat de Costea Dascălul din Brașov, în c. 1703 (BAR, ms. rom. 1436, f. 79^{r}—121^{v}).

SMFC, I—VI = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, I—VI, [București], 1959 (I), 1961 (II), 1962 (III), 1967 (IV), 1969 (V), 1972 (VI).

STINGHE, DRȘ = Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șchei (1700—1783)*, I, Brașov, 1901.

TAMÁS, EW = Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966.

TEMPEA, IST. = Radu Tempea, *Istoria sfintei beserici a Șcheilor Brașovului*; ed. O. Șchiau și L. Bote, București, 1969.

TP = [*Teologie polemică*], [Țara Românească], 1667—1669 (BAR, ms. rom. 1570).

URECHE, L = Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*. Texte stabilite, studiu introductiv, note și glosar de L. Onu, București, 1967.

URICARIUL = Theodor Codrescu, *Uricariul cuprinzetoriu de hrisoave, anaforale și alte acte din suta a XV—XIX, atingătoare de Moldova*, V, XI, Iași, 1862 (V), 1889 (XI).

VARLAAM, C = Varlaam, *Carte românească de învățătură*, Iași, 1643; ed. J. Byck, București, 1943.

VARLAAM, RC = Varlaam, *Cartea carea să cheamă* **Răspunsul împotriva catihismusului calvinesc**, [Mănăstirea Dealu], 1645.

VERESS, D = Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, IX—XII, București, 1937—1939.

VISKI, CC = Ioan Viski, *Carte de cîntece*, Sîntămăria — Orlea și Geoagiul de Jos, 1697 (BAR, F. ms. 24, IV, p. 34—76).

VISKI, PV = Ioán Viski, *Psaltire în versuri*, Sîntămăria — Orlea și Geoagiul de Jos, 1697 [BAR, F. ms. 24, I—III, IV (p. 1—3)].

VP = *Viața marelui Petru, samoderjeț a toată Rosiia*, copiată de Gavriil, ierodiacon din Huși, în 1756 (BAR, ms. rom. 49, f. 1—109^{v}, 160^{r}—211^{v}).

Abrevieri

ac.	= acuzativ
adj.	= adjectiv
adv.	= adverb
aor.	= aorist
ap.	= apud
apr.	= aprilie
aug.	= august
bg.	= limba bulgară; bulgar
c.	= circa
cf.	= confer (compară)
comp.	= compus
comp. sup.	= comparativul de superioritate
cond.	= condiţional-optativ
conj.	= conjunctiv
d.	= dativ
dec.	= decembrie
expr.	= expresie
f.	= feminin
febr.	= februarie
fig.	= figurat
fr.	= limba franceză; francez
g.	= genitiv
ger.	= gerunziu
germ.	= limba germană; german
gl. marg.	= glosă marginală
gr.	= limba greacă; grec
gr. med.	= greaca medievală
ian.	= ianuarie
imper.	= imperativ
imperf.	= imperfect
ind.	= indicativ
inf.	= infinitiv
invar.	= invariabil
it.	= limba italiană; italian
iul.	= iulie
iun.	= iunie
înc.	= începutul
jum.	= jumătate
lat.	= limbă latină; latinesc
lat. med.	= latina medievală
loc.	= locuţiune
m.	= masculin
magh.	= limba maghiară; maghiar
mart.	= martie
m.m.c.pf.	= mai mult ca perfect
n.	= neutru
ngr.	= limba neogreacă; neogrec
n.m.	= notă marginală

nom. = nominativ
nov. = noiembrie
oct. = octombrie
pas. = diateza pasivă; pasiv
p. ext. = prin extensiune
pf. c. = perfectul compus
pf. s. = perfectul simplu
pl. = plural
pol. = limba poloneză; polonez
poz. = pozitiv
pr. = prezent
pref. = prefață
p. restr. = prin restricție
r (la umărul unei cifre) = recto
refl. = diateza reflexivă; reflexiv
rus. = limba rusă; rus
s. = substantiv; substantivizat
scr. = limba sîrbo-croată; sîrbo-croat.
sec. = secol
sept. = septembrie
sf. = sfîrșitul
sg. = singular
sl. = limba slavonă; slavon
sp. = limba spaniolă; spaniol
sup. = supin
sup. abs. = superlativ absolut
sup. rel. = superlativ relativ
s.v. = sub voce
tranz. = tranzitiv
ucr. = limba ucraineană; ucrainean
v (la umărul unei cifre) = verso
v. = vezi
vb. = verb
ven. = dialectul venețian
v. fr. = vechea franceză
viit. = viitor
voc. = vocativ
v.sl. = vechea slavă

DICȚIONAR

A

*ABSTINENȚĂ s.f. v. **obștinență.**

ACADEMIC s.m. (1667—1669) Profesor într-o academie. *Îl cheamă Antonie Dalacfa, academicul.* CANTACUZINO, NI, 128^{v}. *Plotinus g.m. Un înțelept academic vestit.* CORBEA, D, 249^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **academic** (CORBEA, D, 249^{r}); **academicul** (CANTACUZINO, NI, 128^{v}).

— Lat. *academicus*, it. *accademico*; cf. magh. *akadémikus*, gr. ἀκαδημαϊκός.

*ACADEMIC, -Ă adj. v. **academicesc, -ească.**

*ACADEMICESC, -EASCĂ adj. (1726) Care aparține unei academii (1). *Întoarsă și tipărită în Sâmbăta-Mare, în tipografia academičască.* IORGA, SD, XIII, 10. *Tipărit în Cluj, în tipografia academițască.* OC.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. f. **academicească** *(academičască*: IORGA, SD, XIII, 10), **academițască** (OC).

Variantă: **academițăsc, -ască.**

— *Academic* + suf. *-esc*; cf. rus. *академический.*

ACADEMIE s.f. **1.** (c. 1700) Școală înaltă. *Iaste iarăș acolo o academie vestită în care de demult mulți înțelepți oameni s-au învățat.* CORBEA, D, 26^{r}. *Bucoavnă [...] acum a doa oară tipăriiă la Cluj, cu tipariul cinstiti ⟨i⟩ academii.* BUCOAVNĂ 1744, in BRV, II, 79. *Mergi la școală, mergi la academie, să înveți știință și altă bună politie.* II, 54^{v}; cf. CORBEA, D, 133^{r}, 166^{v}, 262^{r}; II, 1^{v}, 55^{r}.

2. (1717) Societate de învățați. *De la [...] Academia științelor de Berolin [...] rugați fiind pentru ca de începătură, némul și vechimé moldovénilor [...] să-i înștiințăm.* CANTEMIR, HR., 179.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **academie** (CORBEA, D, 26^{r}; II, 54^{v}); **academia** (CANTEMIR, HR., 179; II, 1^{v}; *academiia*: II, 55^{r}); g.-d. **academiei** (CORBEA, D, 166^{v}, 262^{r}), **academii** (BUCOAVNĂ 1744, in BRV, II, 79); pl. nom.-ac. **academiile** (CORBEA, D, 133^{r}).

— Lat. *academia*, magh. *akadémia*; cf. gr. ἀκαδήμεια.

ACADEMIȚĂSC, -ASCĂ adj. v. **academicesc, -ească.**

ACATES s.f. (1582) Agat. *Și-l grămădește acesta cu patru rîndure de pietri. [...] În al treile: ligurie, acatie și amatie.* PO, 272; cf. PO, 311.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **acates** (PO, 311), **acatie** (PO, 272).

Variantă: **acatie.**

— Lat. *achates;* cf. gr. ἀχάτης.

ACATIE s.f. v. **acates.**

ACFILON s.n. (1703) Nord. *Mearge spre acfilon (adecă spre miază-noapte).* FN, 119.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **acfilon** (FN, 119).

— It. *aquilone.*

°ACORD s.n. (1715) Învoire. *Neprietenii au socotit şi au trimis pe gheneral [...], cerînd acord ca să se închine.* PS. -COSTIN, L, 70.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **acord** (PS. -COSTIN, L, 70).

— Pol. *akord,* rus. *аккордъ* (pol., rus., < fr. *accord,* lat. *accordium*).

ACTIVITAS s.f. (1705) Activitate. *Activitas. lăt. Făcătoriia, lucrarea lucrului.* CANTEMIR, II, I, 8. *Fietecarea, [...] sfera activitatii sale sărind, să nu covîrşească.* CANTEMIR, II, I, 200.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **activitas** (CANTEMIR, II, I, 8); g. **-d. activitatii** (CANTEMIR, II, I, 200).

— Lat. *activitas, -tatis.*

*ACTIVITATE s.f. v. **activitas.**

ACTUARIU s.m. (1689) Persoană însărcinată cu aprovizionarea armatei. *Actuariul.* CRON., 424[r].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **actuariul** (CRON., 424[r]).

— Lat. *actuarius.*

°ACUSAT adj. (1529) Scutit de anumite obligaţii. ин єдн(н) чл҃вкъ *acusat* да нѣ(ст). DOCUMENT 1529, in DERS, 1. сиго ра(аї) да нѣ(ст) ин єдн(н) чл҃къ *acusat.* DOCUMENT ‹1529›, in DERS, 1. *Alţii care pre unde i-ar găsi, au în sat domnescu, au boerescu, [...] au pre la oraşă, au acusaţi pre lingă niscai slujitori.* DRA, I, 190.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **acusat** (DOCUMENT ‹1529›, in DERS, 1; DOCUMENT 1529, in DERS, 1); pl. nom. -ac. m. **acusaţi** (DRA, I, 190).

— Gr. med. ἐξκουσᾶτος (< lat. med. *excusatus, -a, -um*).

ADAGHEU s.n. v. **adaghiu.**

ADAGHIU s.n. (1667—1669) Adagiu. *Adaghiile, adecă parimiile lui Erajmu.* CANTACUZINO, NI, 112[r]. *Pre lesne iaste fietecui a cunoaşte precum să zice adagheul* (gl. marg. *zicătoare*) *de pre unghe leului.* CANTEMIR, HR., 88.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **adagheul** (CANTEMIR, HR., 88); pl. nom. -ac. **adaghiile** (CANTACUZINO, NI, 112[r]).

Variantă: **adagheu.**

— Lat. *adagium.*

*ADAGIU s.n. v. **adaghiu.**

ADAMASCĂ s.f. (1588) Damasc. *1 patrafir de adamască vearde, cu 6 canafi.* DÎ, 164. *2 poale, ce stau în tindă, între stîlpi, de adămăscă cu obraze.* DÎ, 164. *1 sucnă adamască turungi.* IORGA, SD, VII, 177; cf. IORGA, SD, V, 120.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **adamască** (DÎ, 164; IORGA, SD, VII, 177), **adămăscă** (DÎ, 164; IORGA, SD, V, 120).

Variantă: **adămăscă.**

— Lat. med. *adamascus, -a, -um.*

V. şi d a m a s c u.

ADĂMĂSCĂ s.f. v. **adamască.**

ADESTAŢION s.n. v. **atiştaţie.**

ADISTAŢION s.n. v. **atiştaţie.**

°ADIUTANT s.m. (1715) Aghiotant. *Gheneralii a lui feldmarşal ce au fost adiutanţi, doi fraţi, grafii Duglesie şi graf Bonde.* PS. -COSTIN

L, 72. *Sosi la Petrupol un aghitant* (gl. marg. *gheneral*) *[...] de la craiul sfeesc.* VP, 185r; cf. PS. -COSTIN, L, 71. ◇ S. comp. **Gheneral-adiutant** = general adjutant. *După aceea neprietenii au socotit şi au trimis [...] pe gheneral-adiutant, graf Duklas, la cneazul Menjicul.* PS. -COSTIN, L, 70.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **adiutant** (PS. -COSTIN, L, 70), **aghitant** (VP, 185r); pl. nom. -ac. **adiutanţi** (PS. -COSTIN, L, 71, 72).

Variantă: **aghitant.**

— Pol. *adjutant*, rus. *адъютантъ* (pol., rus. < germ. *Adjutant* < lat. *adiutans, -tis*).

V. şi g h e n e r a l².

*ADMINISTRA vb. I v. **administrălui.**

°ADMINISTRAŢIE s.f. (1722) Conducere administrativă a unei provincii. *Să-i ia părintele ezumen carte de la chesaricească administraţie.* DRA, I, 304. *Den porunca chesariceştii administraţion.* IORGA, SD, XIV, 29. *Am luat comision de la cinstita administraţie.* IORGA, SD, XII, 224. *Prea cinstită chesaricească administraţiio, cu căzută plecăciune.* DRA, I, 341; cf. DRA, I, 305, 314, 317, 318; IORGA, SD, XIV, 30, 32; DRA, I, 322, 323, 331, 332, 333, 335; IORGA, SD, XII, 223; DRA, I, 336, 337, 338, 342, 343, 344, 352; IORGA, SD, XIV, 53, 54, 55; IORGA, SN, 98; DRA, I, 363, 367, 368, 369.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom.-ac. **administraţie** (DRA, I, 304; IORGA, SD, XIV, 27; DRA, I, 318, 331, 332, 333, 335, 336, 337, 338, 342, 343; IORGA, SD, XII, 224; DRA, I, 352; IORGA, SD, XIV, 53, 55; IORGA, SN, 98; DRA, I, 367, 368, 369; *admin[i]straţie*: IORGA, SD, XII, 223); g.-d. **administraţii** (DRA, I, 305, 317, 318, 337, 342, 344; IORGA, SD, XIV, 53, 54; DRA, I, 363; *administraţei*: IORGA, SD, XIV, 30, 32); **administraţici** (DRA, I, 304, 314; IORGA, SD, XIV, 32; DRA, I, 322, 323, 343, 344); voc. **administraţio** (*administraţiio*: DRA, 1, 341); pl. nom. -ac. **administraţiile** (DRA, I, 344); s. n. sg. nom. -ac. **administraţion** (IORGA, SD, XIV, 29).

Variantă: **administraţion** s.n.

— Germ. *Administration* (< lat. *administratio, -onis*).

ADMINISTRAŢION s. n. v. **administraţie.**

°ADMINISTRĂLUI vb. IV (1742) A administra, a gospodări. *Toate reştanţiile să să administrăluiască la mîna perţeptorilor.* MOLDOVANU, AS, I, 147. *Oricare [...] n-au administrăluit sau n-ar administrălui cu direptate [...] să să globească.* MOLDOVANU, AS, I, 149.

Forme gramaticale: ind. pf. c. 3 sg. **n-au administrăluit** (MOLDOVANU, AS, I, 149); cond. pr. 3 sg. **n-ar administrălui** (MOLDOVANU, AS, I, 149); refl. conj. pr. 3 pl. **să să administrăluiască** (MOLDOVANU AS, I, 147).

— Magh. *adminisztrálni* (< lat. *administrare*).

ADMONĂLUI vb. IV (1742) A soma. *Nu l-au admonăluit după legile ţării la ecjecuţie.* MOLDOVANU, AS, I, 154.

Forme gramaticale: ind. pf. c. 3 pl. **nu au admonăluit** (MOLDOVANU, AS, I, 154).

— Lat. *admonere* (după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară).

*ADVERB s.n. v. **adverbium.**

ADVERBIUM s.n. (c. 1700) Adverb. *Adverbililiter* (!). *După tocmala adverbiumului.* CORBEA. D, 8r.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **adverbiumului** (CORBEA, D. 8[r]). — Lat. *adverbium.*

ADVOCAT s.m. v. **avocat.**

AFECTAȚIE s.f. (1717) Laudă. *Multe a multora mărturii a aduce [...] pentru ca de cleveta affectații a scapa să putem.* CANTEMIR, HR., 62. *În scrisorile sau în affectațiile sale lunecate și peste hotarul cel ce s-au căzut sărite au văzut.* CANTEMIR, HR., 116.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **afectații** *(affectații;* CANTEMIR, HR., 62); pl. nom.-ac. **afectațiile** *(affectațiile:* CANTEMIR, HR., 116).

— Lat. *affectatio.*

AFRICAN[1] adj. **1.** (c. 1700) Care aparține Africii; originar din Africa. *Aphricanus, -a, -um. African, -ască.* CORBEA, D, 22[v]. *Emilian, om de niam african. [...] toți banii [...] i-au făgăduit slujitorilor.* CANTEMIR, HR., 209—210.

2. (1717) Supranume al lui Publius Cornelius Scipio. *Așé pre amîndoi Știpionii, din carii unul au biruit Africa și l-au numit Africanul, iară altul Asia și l-au numit Asiatic.* CANTEMIR, HR., 118. *Aceluia Știpion acela Africanul. nemulțămitoare patrida nice oasăle a le avea n-au priimit.* N. COSTIN, C, 640; cf. N. COSTIN, C, 33.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. și n. **african** (CORBEA, D, 22[v]; CANTEMIR, HR., 209); **africanul** (CANTEMIR, HR., 118; N. COSTIN, C, 33, 640).

— Lat. *africanus. -a, -um.*

°AFRICAN[2] s.m. (1726) *Africanii. arapii. mavritanii]...] ades să rîdica de mergea într-acele părți a apusului.* N. COSTIN, L, 27.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **africanii** (N. COSTIN, L, 27).

— *African*[1] (prin schimbarea valorii gramaticale).

°AFRICĂNESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) African. *Hippo g.f. Oraș africănesc unde au fost vlădică svîntul Agoston.* CORBEA, D, 134[v]. *Hyaena g.f. Fiară africănească care învață glasul omenesc și așa înșală.* CORBEA, D, 137[v]; cf. CORBEA, D, 22[v].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **africănească** (CORBEA, D, 22[v], 137[v]); n. **africănesc** (CORBEA, D, 134[v]).

— *African*[2] + suf. *-esc.*

*AGENT s.m. v. **aghent.**

°AGHENT s.m. (1716—1742) Reprezentant oficial al unui stat, agent. *I-au venit din Beci aghentul sîrbilor.* TEMPEA, IST., 163. *Am mai făgăduit aghentului fr. 54.* STINGHE, DRȘ, I, 148; cf. STINGHE, DRȘ, I, 216.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **aghentul** (TEMPEA, IST., 163; STINGHE, DRȘ, I, 216); g.-d. **aghentului** (STINGHE, DRȘ, I, 148, 216).

— Germ. *Agent* (< lat. *agens, -entis*).

*AGHIOTANT s.m. v. **adiutant.**

AGHITANT s.m. v. **adiutant.**

AGOANĂ s.f. v. **agonă.**

AGONĂ s.f. (1705) Agonie. *Ca cei în agona morții dzăceam.* CANTEMIR, II, I, 171. *În agoana morții (în tragerea sufletului de moarte) și în oglinda pieirii și a prăpădenii să priviia și să chinuia.* CANTEMIR, HR., 360; cf. CANTEMIR, II, I, 8.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **agoana** (CANTEMIR, HR., 360), **agona** (CANTEMIR, II, I, 8, 171).

Variantă: **agoană.**

— Lat. *agon* (ac. *agona*), gr. ἀγών (ac. ἀγῶνα).

ALABASTRU s.n. (1648) *Veni către el o muiare având un vas de alabastru cu unsoare.* NT, 34^{v}. *Alabaster, -strum. Vas făcut din alabastrum sau sticlă albă.* CORBEA, D, 13^{r}. *Să apropie de dinsu o fămeie cu unsori de alabastru scumpu.* AMELIO, PD, 47^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **alabastru** (NT, 34^{v}; AMELIO, PD, 47^{r}), **alabastrum** (CORBEA, D, 13^{r}).

Variantă: **alabastrum.**

— Lat. *alabastrum.*

ALABASTRUM s.n. v. **alabastru.**

ALAGHIE s.f. v. **eleghie.**

ALAMANI s.m. pl. (1667—1669) Alemani. *Scrise leage ca den latini să se puie papă în Rim, iar în Vretaniia împărat den alamani.* TP, 24^{v}. *Svezii, danii, saxonii]...] tot den rădăcina cea veche a alamanilor sînt.* N. COSTIN, L, 54; cf. M. COSTIN, NM, 268.

Forme gramaticale: pl.nom.-ac. **alamani** (TP, 24^{v}); g.-d. **alamanilor** (M. COSTIN, NM, 268; N. COSTIN, L, 54).

— Lat. *Alamanni*, gr. med., ἀλαμαν(ν)οί.

ALAMĂ s.f. (1715) *18 puşce de alamă.* PS. -COSTIN, L, 73. *1 sfeşnic mare de alamă.* IORGA, SD, XIV, 27. *Învăţătură de a spăla argintu-rile i vase de cositor i de alamă i de cioaie.* CB, 62^{r}; cf. CB, 62^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **alamă** (PS. -COSTIN, L, 73; IORGA, SD, XIV, 27; CB, 62^{r}, 62^{v}); **alama** (CB, 62^{v}).

— It. *lama* (probabil prin contaminare cu *aramă*).

ALANI s.m. pl. (1717) Locuitori ai părţii europene a Sarmaţiei. *Însoţitu-s-au dară cu înpăratul Rîmului [...], Sarghiban, a alanilor crai.* CANTEMIR, HR., 288. *Alanii, ghepidii, strămoşii litvinilor,* [...] *toţi dentru niam, dentru amîndoi ficiorii lui Afet.* N. COSTIN, L, 29; cf. N. COSTIN, L, 27.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **alanii** (N. COSTIN, L, 29), **elanii** (N. COSTIN, L, 27); g.-d. **alanilor** (CANTEMIR, HR., 288).

Variantă: **elani.**

— Lat. *Alani*, gr. med., ἀλανοί.

ALCHIERMEZ s.n. (c. 1760) Sirop preparat din cîrmîz. *Să mănînce de acest fel magiun care să fie a treia parte alchiermez sau a patra parte si a treia parte să fie zaharoton.* MD_2, 41^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **alchiermez** (MD_2, 41^{r}).

— It. *alchermes.*

*ALCHIMIST s.m. v. **alhimista.**

ALCORAN s.n. (1694) Coran. *Dumnezeu noročască armele creştineşti care să bat pentru a lăţirea evanghelia unde cu alcoranul să înşală proştii.* FN, 37.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **alcoranul** (FN, 37).

— It. *alcorano.*

ALECTOR s.m. v. **elector.**

ALECŢIE s.f. v. **elecţie.**

*ALEMANI s.m.pl. v. **alamani.**

ALHIMISTA s.m. (1705) Alchimist. *Alhimista. arăp. Cela ce siléște a face din aramă aur, cela ce știe a preface formele materiii.* CANTEMIR, II, I, 9. *Nu ucinică, ce didascală alhimistilor ieste.* CANTEMIR, II, I, 60.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **alhimista** (CANTEMIR, II, I, 9); pl. g.-d. **alhimistilor** (CANTEMIR, II, I, 60).

— Lat. *alchimista*; cf. ngr. ἀλχημιστής.

ALMANAC s.n. (1701) Almanah, calendar. *Astrologhii [...] de aceaste almanace fac.* FN, 89. *Vin a mă închina mării tale, cu obiciuita-mi pre an datorie a-m plăti, adecăte cu a almanacelor tălmăcire.* FN, 89.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **almanace** (FN, 89); g.-d. **almanacelor** (FN, 89).

— It. *almanacco.*

*ALMANAH s.n. v. **almanac.**

*ALOE s.f. v. **oloeș.**

◇ALTIERA adj. f. (1693) De condiție înaltă. *Au furat și albiia în care făcea păine siniora altiera.* FN, 19.

— It. *altiera.*

AMAZOANĂ s.f. (1693) Femeie aparținînd unui trib războinic legendar. *Vor fi silite [...] a primi semnul acei amazoane.* FN, 21. *Amazoanele, vestite în vitejie mueri, dentr-acelaș neam purcease [...] să fie.* CANTEMIR, HR., 59; cf. FN, 44; CANTEMIR, HR. 503; N. COSTIN, C, 451.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **amazoană** (FN, 44); g.-d. **amazoane** (FN, 21); pl. nom.-ac. **amazoanele** (CANTEMIR, HR., 59, 503); g.-d. **amazonilor** (N. COSTIN, C, 451).

Variantă: **amazonă.**

— Lat. *amazones*, it. *amazzone*, gr. ἀμαζών.

AMAZONĂ s.f. v. **amazoană.**

°AMAZONESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Specific amazoanelor. *Amazonius, -a, -um, Amazoneană, -neascā.* CORBEA, D, 16^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. f. **amazonească** (CORBEA, D, 16^{v}).

— *Amazoană* + suf. *-esc.*

AMBERĂ s.f. v. **amvră.**

*AMBRĂ s.f. v. **amvră.**

◇AMOMO s.n. (1749) Plantă din familia cruciferelor, ghimber. *Ia [...] cardamomo [...], amomo, udagaci, ana dram 3.* CB, 53^{v}.

— It. *amomo;* cf. gr. ἄμωμον.

°AMVRĂ s.f. (c. 1700) Ambră. *Ambarum g.n. Nume de amberă. bun miros.* CORBEA, D, 16^{v}. *Ia cîteva amvra să tragă ca cinci grăunțe de meiu și o topeaște întru o lingură de vin bun.* MD$_2$, 41^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **amberă** (CORBEA, D, 16^{v}); pl. nom.-ac. **amvra** (MD$_2$, 41^{r}).

Variantă: **amberă.**

— Germ. *Amber*, ngr. ἄμβρα (germ. < lat. *ambra*; ngr. < it. *ambra*).

◇ANA adv. (1749) Termen utilizat în rețete pentru a arăta că din substanțele prescrise trebuie luată o parte sau o cantitate egală. *Să iai rozmarin, jaleș, izmă, pelin, ana miini 2.* CB, 54^{r}; cf. CB, 53^{v}.

— It. *ana*, ngr. ἀνά.

*ANACREONTIC, -Ă adj. v. **anacreonticesc, anacreontici.**

ANACREONTICESC adj. (1757) Anacreontic, cu structură metrică specifică poeziilor atribuite lui Anacreon. *Pentru stihul cel anacreon-*

ticesc. EUSTATIEVICI, GR, 138; cf. EUSTATIEVICI, GR, 134.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **anacreonticesc** (EUSTATIEVICI, GR, 134, 138).

— Lat. *anacreonticus, -a, -um,* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

V. și anacreontici.

◇ANACREONTICI s.m. pl. (c. 1700) Versuri anacreontice. *Anacreon g.m. Nume al unui poetic și de la acela au găsit stihurilor nume anacreontici.* CORBEA, D, 19r.

— Lat. *anacreonticus, -a, -um.*

V. și anacreonticesc.

ANAGALIDĂ s.f. (c. 1760) Răcoină albastră. *Și anagalida parte fămeiască (care are flori albastre), bîndu-se cu oțet amestecat cu apă sau oțet cu miere, lucrează prea minunat.* MD2, 14v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **anagalida** (MD2, 14v).

— It. *anagallide*; cf. lat. *anagallis, -idis,* gr. ἀναγαλλίς, -ιδος.

ANALE s.f. pl. (1717) Numele unei scrieri istorice. *Scrie Tațitus în Analile sale.* CANTEMIR, HR., 165.

Forme gramaticale: pl.nom. -ac. **analile** (CANTEMIR, HR., 165).

— Lat. *annales.*

ANAPEST s.m. (c. 1700) *Anapaesticus, -a, -um. Din anapest, anapestească.* CORBEA, D, 19r. *Întru locurile cele neasemine [...] pre iamv, spondei, trivraheu, anapest sau pre dactil priimește.* EUSTATIEVICI, GR. 136; cf. EUSTATIEVICI, GR, 134, 138.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **anapest** (CORBEA, D, 19r; EUSTATIEVICI, GR, 134, 136, 138).

— Lat. *anapaestus,* gr. ἀνάπαιστος.

*ANAPESTESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Care conține anapești. *Anapaesticus, -a, -um. Din anapest, anapestească.* CORBEA, D, 19r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. f. **anapestească** (CORBEA, D, 19r).

— *Anapest* + suf. *-esc.*

*ANAPESTIC, -Ă adj. v. **anapesticesc.**

ANAPESTICESC adj. (1757). Anapestic. *Pentru stihul cel aristofanicesc sau anapesticesc.* EUSTATIEVICI, GR, 139; cf. EUSTATIEVICI, GR, 134.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **anapesticesc** (EUSTATIEVICI, GR, 134, 139).

— Lat. *anapaesticus, -a, -um,* gr. ἀναπαιστικός, -ή, -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

ANATOMIC s.m. (1705) Anatomist. *Anatomic el. Cela ce știe meșterșugul mădularelor trupului, despicător de stîrvuri.* CANTEMIR, II, I, 8 ◇ Persoană care taie, spintecă, sfîșie. *Adevărat, între toate jigăniile nu numai bun și adevărat filosof, ce încă și ispitit, iscusit anatomic Lupul ieste.* CANTEMIR, II, I, 87.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **anatomic** (CANTEMIR, II, I, 8, 87).

— Lat. *anatomicus,* ngr. ἀνατομικός.

*ANCORĂ s.f. v. **anhoră.**

ANGLICAN, -Ă adj. (1717) Englezesc. *Sacsonii, [...] la ostroavele Britanii trecînd, crăiia anglicană și scotică au așezat.* CANTEMIR, HR., 12.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. f. **anglicană** (CANTEMIR, HR., 12).

— Lat. med. *anglicanus, -a, -um.*

ANHORĂ s.f. (c. 1700) Ancoră (de vas). *Şi stare anhorei méle nu e unde între valuri să se puie.* CORBEA, PSALTIRE, în DA s.v. *ancoră.* ◇ (1701) Fig. *Facă-vă-să dară milă [...] de viaţa noastră cé năcăjită şi ne tindeţ anhora cé de linişte.* STINGHE, DRŞ, I, 22.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **anhora** (STINGHE, DRŞ, I, 22); g.-d. **anhorei** (CORBEA, PSALTIRE, în DA s.v. *ancoră*).

— Lat. *anchora.*

ANIMAL s.n. (c. 1700) Fiinţă, vietate. *Animal g.n. Stare, vieţuitoare, dobitoc sau ce ară fi în lume care să mişcă tot iaste animal.* CORBEA, D, 20^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **animal** (CORBEA, D, 20^{v}).

— Lat. *animal.*

ANOMALIE s.f. (1705) Ceea ce se abate de la normal. *Pre amănuntul sama de-i vom lua, toată anomaliia şi rătăcirea firii la dinsa vom afla.* CANTEMIR, II, I, 193; cf. CANTEMIR, II, I, 10.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **anomalia** (CANTEMIR, II, I, 10; *anomaliia*: CANTEMIR, II, I, 193).

— Lat. med. *anomalia*, gr. ἀνωμαλία.

ANTARCTIC adj. (1698) *Una polus arcticus, iară alta polus antarcticus le număsc.* CANTEMIR, D, 7. *Cu mîna dreaptă despre polul arctic spre polul antarctic, cu dégetul întins, ceasurile arăta.* CANTEMIR, II, I, 170; cf. CANTEMIR, II, I, 20.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **antarctic** (CANTEMIR, II, I, 20, 170), **antarcticus** (CANTEMIR, D, 7).

Variantă: **antarcticus.**

— Lat. *antarcticus, -a, -um.*

ANTARCTICUS adj. v. **antarctic.**

ANTIMONIE s.f. v. **antimoniu.**

ANTIMONIU s.n. (c. 1760) *Pentru antimoniu. Antimonion iaste un feliu şi o materie metaliceaşcă tare şi greu.* MD$_2$, 244^{r}. *Pentru antimonie, adică piiatra răsticului.* MD$_1$, 22^{r}.

Forme gramaticale: s.f. sg. nom.-ac. **antimonie** (MD$_1$, 22^{r}); s.n. sg. nom.-ac. **antimoniu** (MD$_2$, 244^{r}).

Variantă: **antimonic** s.f.

— Lat. med. *antimonium*, ngr. ἀντιμόνιον.

APELAŢIE s.f. (1733) Apel (la o instanţă de judecată). *Cînd nu vor fi odihniţi pe judecata dumneavoastră, atunci pot să facă apelaţie.* DRA, I, 338. *Fiind lipsă, a să lua legea în apelaţie la scaunul mai de sus.* MOLDOVANU, AS, I, 157.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **apelaţie** (DRA, I, 338; MOLDOVANU, AS, I, 157).

— Lat. *appellatio.*

APELĂLUIT, -Ă adj. (1742) Care a constituit obiectul unui apel. *Va pierde puterea a judeca caujele apelăluite de la ĕ. prot. la sfinţia sa.* MOLDOVANU, AS, I, 157.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. f. **apelăiuite** (MOLDOVANU, AS, I, 157).

— *Apelălui* (< magh. *apellálni* < lat. *appellare*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

APOCRIF s.m. (1717) Autor nerecunoscut de biserică. *Pre cîţiva din proroci în izvodul apocrifilor îi scriu.* CANTEMIR, HR., 171.

Forme gramaticale: pl. g.-d. **apocrifilor** (CANTEMIR, HR., 171).

— Lat. *apocryphus*, gr. ἀπόκρυφος.

APOPLEXIE s.f. (1726) Dambla. *Au murit Traian în Chilichiia [...] de boală ce-i dzic hidropică, mestecată cu apoplexia.* N. COSTIN, L, 57. *Acela să ferească să nu cumva să cază la apoplexie (adică la cataroi).* MD_1, 24^v; cf. MD_1, 33^r, 38^v, 75^v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **apoplexie** (MD_1, 24^v, 33^r, 38^v); **apoplexia** (N. COSTIN, L, 57; *apoplexiia*: MD_1, 75^v).

— Lat. *apoplexia*, pol. *apopleksija*; cf. gr. ἀποπληξία.

APOSTAT adj. (1682) Care a săvîrşit o apostazie. *În dzilele lui apostat* (gl. marg. *preastîpnic*) *Iulian.* DOSOFTEI, VS, oct., 97^v. *Şi, astînd naintea lui apostata Iulian, l-au îmbrăcatu-l într-o haină de păr cu ciuline de her înveninate.* DOSOFTEI, VS, nov., 127^v—128^r.

Forme gramaticale: sg. g.-d. m. **apostat** (DOSOFTEI, VS, oct., 97^v), **apostata** (DOSOFTEI, VS, nov., 127^v).

Variantă: **apostata.**

— Lat. *apostata* .

APOSTATA adj. v. **apostat.**

*APOSTOL s.m. v. **apoştol.**

°APOŞTOL s.m. (c. 1660) Apostol. *Pal apoştol grejeşte.* PSALTIRE c. 1600, ap. TAMÁS, EW, 76. *Inimile a apoştolilor.* VIŞKI, CC, IV, 72.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **apoştol** (PSALTIRE, c. 1600, ap. TAMÁS, EW, 76); pl. g.-d. **apoştolilor** (VIŞKI, CC, IV, 72).

— Magh. *apostol* (< lat. *apostolus*).

APOTECAR s.m. (1673) Farmacist. *Aduc şi pre Asclipis, [...] care au fost doftor şi apotecar, ce să zice spiţiiar.* NĂSTUREL, VI, 216. *Collurium iaste apa de fac apticarii pentru tămăduirea ochilor.* CÎ, 63^v. *Myropola g.m. Păticari, apticari, spiceari.* CORBEA, D, 199^v. *Lucrurile apotecarilor nu ştie.* CANTEMIR, II, II, 72; cf. CANTEMIR, II, I, 9; PS.-COSTIN, L, 71; CANTEMIR, HR., 81.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **apotecar** (NĂSTUREL, VI, 216; PS. -COSTIN, L, 71), **apotecariu** *(apothecariu:* CANTEMIR, II, I, 9), **apticari** (CORBEA, D, 199^v); pl. nom.-ac. **apotecari** *(apothecari:* CANTEMIR, HR., 81); **apticarii** (CÎ, 63^v); g.-d. **apotecarilor** (CANTEMIR, II, II, 72).

Variante: **apotecariu, apticar, apticari.**

— Lat. med. *apothecarius*, rus. *аптекарь* (rus. < germ. *Apotheker* < lat. med.); cf. ngr. ἀποθηκάριος.

APOTECĂRIU s.m. v. **apotecar.**

*APROBA vb. I v. **aprobălui.**

APROBATOR s.m. (c. 1700) Persoană care aprobă o opinie sau o atitudine. *Assensor g.m. Bine-văditori, pre carele, de-l vei întreba de ceva, bine te va învăţa şi-ţ va fi ţie aprobator şi assensor.* CORBEA, D, 29^r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **aprobator** (CORBEA, D, 29^r).

— Lat. *approbator.*

APROBĂLUI vb. IV (1742) A aproba, a încuviinţa. *De tot s.s. mare s-au aprobăluit.* MOLDOVANU, AS, I, 152.

Forme gramaticale: refl. ind. pf. c. 3 sg. **s-au aprobăluit** (MOLDOVANU, AS, I, 152).

— Lat. *approbare* (după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară).

APTICAR(I) s.m. v. **apotecar.**

◦APTICĂ s.f. (c. 1740) Farmacie, spițerie. *Oamenii bolnavi de oase, să cheltuiască cu dinșii și <...> aptică. să le dè oțăt și usturoi.* NECULCE, L, 371.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **aptică** (NECULCE, L, 371).

— Ucr. *aptika* (< germ. *Apotheke* < lat. med. *apotheca*).

V. și p ă t i c ă.

ARAN s.m. (1656) Păianjen. *Să-și poată schimba aranul fața sa și rîsul pestrițitura lui.* SC, 46^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **aranul** (SC, 46^{v}).

— Lat. *araneus.*

ARCHITECT s.m. (1717). Arhitect. *Fost-au zice architectul (adecă mai marele meșterilor) acestui lucru Apollodor Damaschinénul.* CANTEMIR, HR., 322.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **architectul** (CANTEMIR, HR., 322).

— Lat. *architectus*; cf. gr. ἀρχιτέκτων.

ARCTIC [1] adj. (1698) *Una polus arcticus, iară alta polus antarcticus le număsc.* CANTEMIR, D, 7. *Cu mîna dreaptă despre polul arctic spre polul antarctic, cu dégetul întins, ceasurile arăta.* CANTEMIR, II, I, 170; cf. CANTEMIR, II, I, 20.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **arctic** (CANTEMIR, II, I, 20, 170), **arcticus** (CANTEMIR, D, 7).

Variantă: **arcticus.**

— Lat. *arcticus, -a, -um*, gr. ἀρκτικός, -ή, -όν.

◦ARCTIC [2] s.n. (1705) Polul Nord. *Mută-se arcticul, strămută-se andarcticul.* CANTEMIR, II, II, 139.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **arcticul** (CANTEMIR, II, II, 139).

— *Arctic* [1] (prin schimbarea valorii gramaticale).

ARCTICUS adj. v. **arctic** [1].

◇ARCUBALISTA s.f. (1705) Arbaletă. *Ciobanul, de după spini, cu palestra* (gl. marg. *arcubalista*) *sigeata printr-inimă îi pătrunsă.* CANTEMIR, II, I, 256.

— Lat. *arcuballista.*

◦AREIANĂȘ s.m., (1600) Unitarian. *Numai să gonești calvini și areianăș și să le iei beseareca, să o dai unde veri vrea domneta.* DÎ, 129.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **areianăș** (DÎ, 129).

— Magh. *ariánus* (< lat. *arianus*).

ARENDATOR s.m. (1737) Arendaș. *Vor mai face arendatorii jalbă.* DRA, I, 368. *Veți avea poruncă de la zișii mai sus arendatori pentru lucrul bălților.* DRA, I, 368.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **arendatori** (DRA, I, 368); **arendatorii** (DRA, I, 368).

— Lat. med. *arendator.*

ARENDĂ s.f. **1.** (1737) Sumă de bani plătită de arendaș proprietarului. *Să faceți garduri după rînduială pentru închisul peștelui spre venitul arendii.* DRA, I, 368. *Să nu se întîmpleze pagubă arendei.* DRA, I, 368. *De nu ai găsi om cu nădeajde să poată plăti arănda la tearmin, să n-o dai, ci să bagi morari.* DOCUMENT 1748, ap. TAMÁS, EW, 80.

2. (1744) Cîrciumă; han. *Au vîndut orînda acelui sat unui jidov de acolo din sat.* IORGA, SD, V, 155.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **arînda** (*arănda*: DOCUMENT 1748, ap. TAMÁS, EW, 80), **orînda** (*orănda*: IORGA, SD, V, 155); g.-d. **arendei** (DRA, I, 368), **arendii** (DRA, I, 368).

Variante: **arîndă, orîndă.**

— Lat. med. *arenda*, magh. *árenda*, ucr. *orenda*.

°AREST s.n. **1.** (1728) Detenţiune. *Numai făr dă chizaş bun, au arestu să nu fie.* IORGA, SD, X, 419. *Pănă în zio de astăz răbdă harestŭ.* STINGHE, DRŞ, I, 194; IORGA, SD, V, 152; STINGHE, DRŞ, I, 191.

2. (1736) Închisoare, loc de detenţiune. *Şi pe cucernic protopop chir Radul au pus la harestŭ.* STINGHE, DRŞ, I, 194. *Să-l ia de aici de la arest.* DRA, I, 367. *Iaste pus aici la arest.* DRA, I, 367. *L-a ţinut [...] la arești.* TEMPEA, IST., 169; cf. IORGA, SN, 102; TEMPEA, IST., 166.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **arest** (DRA, I, 367), **arestu** (IORGA, SD, X, 419), **arești** (IORGA, SN, 102; TEMPEA, IST., 169); **arişt** (STINGHE, DRŞ, I, 191), **harest** (TEMPEA, IST., 166; *harestŭ*: STINGHE, DRŞ, I, 194); g.-d. **arestului** (IORGA, SD, V, 152).

Variante: **arestu, arești, arişt, harest.**

— Germ. *Arrest*, magh. *arest*, *áristom* (germ. <it. *arresto*; magh. < lat. med. *arrestum*); cf. scr. *arrešt*.

ARESTU s.n. v. **arest.**

ARESTI s.n. v. **arest.**

ARGUMENT s.n. (c. 1700) Raţionament, dovadă adusă în sprijinul unei demonstraţii. *Analitica g.n.pl. Darea argumenturilor, adecă a întăriciunilor.* CORBEA, D, 19r. *Argumenturile arătării de faţă mai tari sint decît toate chitélele.* CANTEMIR, II, I, 64. *Tare şi nebiruit argument să avem.* CANTEMIR, HR., 218; cf. CORBEA, D, 349r; CANTEMIR, II, I, 9, 65, 128, 160, 212, II, 103, 121, 199; CANTEMIR, HR., 131, 133, 178.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **argument** (CANTEMIR, II, I, 9; CANTEMIR, HR., 131, 218); **argumentul** (CANTEMIR, II, I, 160); pl. nom.-ac. **argumenturi** (CORBEA, D, 349r; CANTEMIR, II, I, 128, 212, II, 103, 121; CANTEMIR, HR., 178); **argumenturile** (CANTEMIR, II, I, 64; CANTEMIR, HR., 133); g.-d. **argumenturilor** (CORBEA, D, 19r; CANTEMIR, II, I, 65, II, 199).

— Lat. *argumentum*.

•ARGUMENTUI vb. IV (1705) A argumenta. *Din gură neîncredinţarea argumentuia.* CANTEMIR, II, II, 164.

Forme gramaticale: ind. imperf. 3 sg. **argumentuia** (CANTEMIR, II, II, 164).

— *Argument* + suf. *-ui*.

*ARHITECT s.m. v. **architect.**

*ARIAN s.m. v. **areianăş.**

ARIŞT s.n. v. **arest.**

ARITMETIC s.m. (1678) Persoană care ştie, care practică aritmetica. *Carele om iaste orator, filosof* [...], *matematec, aritmetic* [...] *să va înălţa firea lui spre trufie.* CÎ, 91r. *Arithmeticus g.m. Dascăl aritmetic (socotitor).* CORBEA, D, 26v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **aritmetic** (CÎ, 91^{r}; CORBEA D, 26^{v}).

— Lat. *arithmeticus*, pol. *arytmetyk*; cf. gr. ἀριθμητικός.

ARITMETICĂ s.f. (1705) Știință, parte a matematicii. *Sémnele arithmeticăi destul te vor învăța.* CANTEMIR, II, II, 247. *De la dodzeci în sus pînă la intunerecul aritmetichii* (gl. marg. *învățăturii punerii numărului*) *[...] adaogă această părticea* de. EUSTATIEVICI, GR., 110.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **aritmeticăi** *(arithmeticăi;* CANTEMIR II, II, 247), **aritmetichii** (EUSTATIEVICI, GR., 110).

— Lat. *arithmetica*; cf. gr. ἀριθμητική.

ARÎNDĂ s.f. v. **arendă.**

ARMADĂ s.f. v. **armată.**

ARMADIE s.f. v. **armată.**

ARMATĂ s.f. **1.** (1689) Flotă militară. *Și-ș trimisă toată armata asupra crîmeanilor, adecă toate catarge cîte au avut.* CRON., 251^{v}. *Urmează multe hărțuiri în mare, să înmulțescu cursarii, armade să prăpădescu.* FN, 61. *Mergănd cu armada la ostrovul Suda (care iaste lăngă ostrovul Critului), l-au luat.* IM, 106. *Să meargă cu armada pe Dunăre la Rușava.* ANON. BR., 288; cf. CRON., 251^{v}, 256^{r}; FN, 28, 80, 103; ANON. BR., 308; VP, 184^{v}, 185^{r}, 186^{r}.

2. (1693) Trupe militare terestre. *Armada, în Savoia, face o ca* (!) *bună procopseală.* FN, 10. *Într-acea vreame, cănd o armată iaste să să învărtejască și să dea ostașilor ernatec, în părțile Răsăritului nostru, îi stă deasupra un hicleșug.* FN, 65. *Pe de această parte, ca o milă mică de la armadia neprietenului au stătut.* PS.-COSTIN, L, 67: cf. FN, 18, 61, 73. ◇ (1694) S. comp. *Armată (armadă)-de-mare*=flotă militară. *Să întărească tare o armadă de mare.* FN, 32. *Iaste de a cădea în măinile unii armade de mare vrăjmașe, o flotă încărcată de feliuri de negoțuri.* FN, 65; cf. FN, 57, 79, 113.

3. (1710) Forțele militare care mînuiesc tunurile; artilerie. *Iară Zamoyschii singur cu pedestrimea și cu armata, adecă cu pușcile, au ținut mijlocul.* M. COSTIN, L, 53. *Și au venit toată pedestrimea a lui Mihai vodă cu toată armata pre mînule lui Zamoyschii.* M. COSTIN, L, 54; cf. M. COSTIN, L, 56.

4. (1753) Tunuri, artilerie. *Și deodată trimisă 1000 de oameni călări aleși și cîtăva armată, adecă tunuri, și altele ce ar trebui de apărare la Gheorghie Martinuzi.* M. COSTIN, CU, 303.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **armadă** (FN, 28, 32, 73; ANON. BR., 308), **armată** (FN, 65, 103, 113; M. COSTIN, CU, 303; VP, 185^{r}); **armada** (FN, 10, 79, 80; IM, 106; ANON. BR., 288), **armadia** (PS.-COSTIN, L, 67), **armata** (CRON., 251^{v}, 256^{r}; M. COSTIN, L, 53, 54, 56; VP, 184^{v}, 186^{r}); g.-d. **armade** (FN, 61, 65); pl. nom.-ac. **armade** (FN, 18, 61), **armate** (FN, 57).

Variante: **armadă, armadie.**

— It. *armata, armada*, magh. *ármádia*, ngr. ἀρμάδα, ἀρμάτα pol. *armata* (magh., ngr. < it.; pol. < lat. *armata*).

V. și h a r m a t ă.

ARMISTIȚI s.n. v. **armistiție.**

ARMISTIȚIE s.f. (1699) Armistițiu. *Armistiția (adecăte contenirea armelor) vine hotărîtă.* FN, 85. *Pentru acel armistiți dobăndește acea țară oarece răpaos.* FN, 150. *Într-aceasta vréme de armistiție, vrajea*

vrăjitoriului mijlocitoriu aşeşi de tot să închisă. CANTEMIR, II, II 209; cf. FN, 171; CANTEMIR, II, I, 9, 209.

Forme gramaticale: s.f. sg. nom.-ac. **armistiţie** (CANTEMIR, II, I, 9, II, 209); **armistiţia** (FN, 85); g.-d. **armistiţii** (CANTEMIR, II, II, 209); s.n. sg. nom.-ac. **armistiţi** (FN, 150), **armistiţium** (FN, 171).

Variante: **armistiţi** s.n., **armistiţium** s.n.

— Lat. *armistitium*, it. *armistizio*.

*ARMISTIŢIU s.n. v. **armistiţie.**

ARMISTIŢIUM s.n. v. **armistiţie.**

ARMONIE s.f. **1.** (1694) Bună înţelegere. *În Ţarigrad, armon ie vîrtoasă.* FN, 28.

2. (1705) Îmbinare melodioasă a mai multor sunete muzicale. *Din multe organe o harmonie într-o simfonie fac.* CANTEMIR, II, I, 142. ◆ Melodie caracterizată prin armonia sunetelor. *Harmonie. el. Cîntare dulce, după meşterşug tocmită.* CANTEMIR, II, I, 25. *O harmonie tînguioasă la toată urechea aducea.* CANTEMIR, II, II, 136.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **armonie** (FN, 28), **harmonie** (CANTEMIR, II, I, 25, 142, II, 136).

Variantă: **harmonie.**

— Lat. *harmonia*, it. *armonia*; cf. gr. ἁρμονία.

*AROMATIC, -Ă adj. v. **aromatico.**

◇AROMATICO adj. (1749) În s. comp. **calamo-aromatico** = plantă din familia araceelor, obligeană. *Ia vin, ocă 10, calamo aromatico, anghelică, galanga, dram 3.* CB, 56r; cf. CB, 54r.

— It. *(calamo) aromatico.*

ARSENIC s.n. (c. 1700) *Chrysocolla g.f. Arsenic, văpseală gălbănă ca aurul.* CORBEA, D, 51v. *Santerna g.f. Neam al arsenicului.* CORBEA, D, 296v; cf. CORBEA, D, 27v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **arsenic** (CORBEA, D, 27v, 51v); g.-d. **arsenicului** (CORBEA, D, 296v).

— Lat. *arsenicum*; cf. ngr. ἀρσενικόν.

• ARTIC s.n. **1.** (1646) Petiţie. *Cela ce va da vreun artic la mîna domniei şi va scrie acolea hulă şi ocară* [...] *nu să va certa.* PRAV. VL, 153. *Ieu articele cele ce sînt de jalobă la împărăţie.* SIMION DASCĂLUL, în DA s.v.

2. (1651 — 1700) Parte a unui text. *Artik. Articulus.* ANON. CAR, 328. *Dară ce vrea sămna altă adăosura articului fără aceasta?* DOSOFTEI, VS, nov., 177r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **artic** (PRAV. VL, 153; *artik*: ANON. CAR., 328); g.-d. **articului** (DOSOFTEI, VS, nov., 177r); pl. nom.-ac. **articele** (SIMION DASCĂLUL, în DA s.v.).

— *Articul* (prin derivare regresivă).

*ARTICOL s.n. v. **articul.**

ARTICUL s.n. **1.** (1691) Punct al unei dogme sau credinţe religioase. *Cuvînt pre limbă proastă la ceale 12 articule ale credinţei.* MĂRG., 5v. *Creştinul* [...] *să crează şi să mărturisească ceale doaosprăzeace articule ale credinţii noastre ceii pravoslavnice.* MĂRG., 158r.

2. (1699) Dispoziţie, parte a unei legi sau a unui decret. *Se văd dintr-ace lege din parte dintăiu al titulusului şi articulusul.* LUPAŞ, DIT, 481. *Gloaba articulusului, 200 de florinţi* [...] *nescăzut o va da.* DC, 3r; cf. DC, 4r.

3. (1705) Capitol. *Articule. lăt.* [...] *A voroavei capete.* CANTEMIR, II, I, 9.

4. (1705) Articulație. *Articule. lăt. Încheietura osului.* CANTEMIR, II, I, 9.

5. (1705) Pronunție, rostire (clară). *Prin glasul fără articule din piept și din gîrtan acéstea îi clocotiia.* CANTEMIR, II, I, 234. *Scrîșnetul glasului articulul și înțelégerea cuvîntului îi astupa.* CANTEMIR, II, II, 140; cf. CANTEMIR, II, II, 227.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **articulul** (CANTEMIR, II, II, 140, 227), **articulușul** (LUPAȘ, DIT, 481); g.-d. **articulușului** (DC, 3^r, 4^r); pl. nom.-ac. **articule** (MĂRG., 5^v, 158^r; CANTEMIR, II, I, 9, 234).

Variantă: **articuluș.**

— Lat. *articulus*, magh. *artikulus.*

ARTICULUȘ s.n. v. **articul.**

°ARTILERIE s.f. **1.** (1715) Ansamblu de arme de foc care servesc la aruncarea de proiectile grele la distanță; tunuri. *Și într-acea zi cu tot ce au fost ale oștii, cu artilerie și cu alte ce-au fost de a pușcărici* [...], *s-au trimes la gheneral-leitenant Baur.* PS.-COSTIN, L, 70. *Aice am scris alt izvod cîtă oaste șvezească s-au închinat la moscali* [...] *și cîtă artilerie s-au luat de la dînșii.* PS.-COSTIN, L. 72.

2. (1715) Parte a armatei care mînuiește tunurile. *Artilerie, adecă pușcărie.* PS.-COSTIN, L, 73. *De cavalerie, infanterie și artilerie uciși.* PS.-COSTIN, L, 75.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **artilerie** (PS.-COSTIN, L, 70, 72, 73, 75).

— Pol. *artyleria*, rus. *артилерия* (pol., rus. < fr. *artillerie*).

ASECURA vb. I (1694) A asigura, a încredința. *Nu te asecura de liniște, căci puțin ține.* FN, 30.

Forme gramaticale: refl. imper. 2 sg. **nu te asecura** (FN, 30)

— It. *assecurare.*

*ASESOR s. m. v. **așișor.**

ASIATEC, -Ă adj. v. **asiatic, -ă.**

ASIATIC, -Ă adj. **1.** (1701—1750) Care este situat în Asia. *Mai mulți zic să fie venit de la Dais, carii sînt în Schitia asiatică.* CANTACUZINO, IST., 9. *Întîiaș dată de la hotarăle Indiii înnainte ne vine Schythia asiatică.* CANTEMIR, HR., 61.

2. (1717) Care este originar din Asia. *Unnii, rod de tătari asiatici,* [...] *crăii ungurești și nume i-au dat și corona i-au pus.* CANTEMIR, HR., 12. *Unor asiiatici varvari pre lesne li-au lăsat.* CANTEMIR, HR., 15.

3. (1717) Supranume al lui Lucius Cornelius Scipio. *Unul au biruit Africa și l-au numit Africanul, iară altul Asia și l-au numit Asiatic* CANTEMIR, HR., 118.

4. (1736—1738) Care provine din Asia. *Nu știu de va putia cineva a prii Asiei, a vrea bine Asiei, a grăi bine de Asiia sau a fi voitoriu de bine lucrurilor asiatice.* N. COSTIN, C, 192.

5. (1736—1738) Care duce spre Asia. *Mainte de ce luă cale asiatecă Roma, bogați, păciuitori, triaji* [...], *toți, fieștecine cu al său eram îndestulați.* N. COSTIN, C, 193.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **asiatic** (CANTEMIR, HR., 118); f. **asiatecă** (N. COSTIN, C, 193), **asiatică** (CANTACUZINO, IST., 9; CANTEMIR, HR., 61); **asiatica** (CANTACUZINO, IST., 9); pl. nom.-ac. m. **asiatici** (CANTEMIR, HR., 12); g.-d. m. **asiatici** (*asiiatici*: CANTEMIR, HR., 15); n. **asiatice** (N. COSTIN, C, 192).

Variantă: **asiatec, -ă.**

— Lat. *asiatieus, -a, -um*, gr. ἀσιατικός, -ή, -όν.

V. și a s i a t i c e s c.

ASIATICESC adj. (1705) Care trăiește în Asia, asiatic. *Asupra corbului scriind, între jigăniile și vrăjitorii asieticești l-ai dat.* CANTEMIR, II, II, 184. *Între atîté asiaticești și evropești vestite némuri, iei numai pe a lui Batie cumpleciune și a tătarilor lui vrăjmășie bărbătește au timpit.* CANTEMIR, HR., 19.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. m. **asieticești** (CANTEMIR, II, II, 184); n. **asiaticești** (CANTEMIR, HR., 19).

Variantă: **asieticesc.**

— Lat. *asiaticus, -a, -um*, gr. ἀσιατικός, -ή, -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

V. și a s i a t i c, -ă.

ASIENESC adj. (c. 1700) Care este situat în Asia. *Lycaonia g.f. Ținut asienesc către Frighiia.* CORBEA, D, 179r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **asienesc** (CORBEA, D, 179r).

— Lat. *asianus, -a, -um*, gr. ἀσιανός, -ή, -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

ASIETICESC adj. v. **asiaticesc.**

ASIGNAȚIE s.f. (1748) Mandat de plată. *Să va da de la mai mare comisareșul țării asignație.* DC, 1v. *Domnul gubernator îi deade signație.* DC, 2v; cf. DC, 1r, 2r, 3r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **asignație** (DC, 1r, 1v, 3r), **signație** (DC, 2v); **asignația** (DC, 1v, 2r).

Variantă: **signație.**

— Lat. *assignatio*, germ. *Assignation*.

*ASIGURA vb. I v. **asecura.**

*ASISTA vb. I v. **asistălui.**

ASISTĂLUI vb. IV. (1699) A asista (pe cineva). *Dentr-acest eclipsis cunoscu că foarte bine va fi asistăluit, den credința fericitelor sale progresuri, un stăpînitoriu supt Săgetătoriu.* FN, 87.

Forme gramaticale: pas. ind. viit. 3 sg. **va fi asistăluit** (FN, 87).

— It. *assistere* (după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară).

*ASPIDĂ s.f. v. **aspiș.**

◇ASSENSOR s.m. (c. 1700) Persoană care aprobă sau aderă la o opinie. *Assensor g.m. Bine-văditori, pre carele, de-l vei întreba de ceva, bine te va învăța și-ț va fi ție aprobator și assensor.* CORBEA, D, 29r.

— Lat. *assensor*.

ASTROLOG s.m. (1682) Persoană care practică astrologia. *Eu eram astrolog la Rîm.* DOSOFTEI, VS, nov., 154r. *Iată* [...] *prognostice, dupre 4 calendare a 4 astrologhi osebiți italiani scoase.* FN, 22. *Deci la acesta lucru, întîi ca astrologhii să facem să cade.* CANTEMIR, II, I, 113; cf. FN, 23, 50, 89; CALENDAR, 1; N. COSTIN, C, 240.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **astrolog** (DOSOFTEI, VS, nov., 154r; CALENDAR, 1); **astrologul** (N. COSTIN, C, 240); pl. nom.-ac.

astrologhi (FN, 22); astrologhii (FN, 23, 89; CANTEMIR, II, I, 113); g.-d. astrologhilor (FN, 50).

— Lat. *astrologus*, it. *astrologo*, gr. ἀστρολόγος, pol. *astrolog* (pol. < lat.).

ASTRONOM s.m. 1. (1693) Astrolog. *Mai adaos-am şi alte, ale altor astronomi, prognostice.* FN, 5. *Bătrinii şi astronomii în Ţara leşască a mare răutăţi că sîntŭ acéstor ţări meniia.* M. COSTIN, L, 165. *De care mulţi astronomi, stringîndu-se pintr-alte ţeri, au făcut prognitic.* PS.-COSTIN, L, 23; cf. FN, 16, 50, 117; CANTEMIR, HR., 368.

2. (1698) Astronom. *Astronomii, adecă a stélelor cunoscători, [...] doaă numai neclătitoare şi nemutătoare a fi arată.* CANTEMIR, D, 7. *Eudoxus,-i g.m. Foarte un înţelept astronom au fost.* CORBEA, D, 103^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **astronom** (CORBEA, D, 103^{v}); **astronomul** (CANTEMIR, HR., 368); pl. nom.-ac. **astronomi** (FN, 5, 16; PS -COSTIN, L, 23); **astronomii** (FN, 50; CANTEMIR, D, 7; FN, 117; M. COSTIN, L, 165).

— Lat. *astronomus*, it. *astronomo*, ngr. ἀστρονόμος, pol. *astronom* (pol. < lat.).

•ASTRONOMESC, -EASCĂ adj. (1710) Care se referă la astronomie. *Şi pe urmă i s-au dat titlul Exaporito, adecă tainicul din luntru la împărăţie, om pre învăţat în toate învăţăturile, aşe filosofeşti, astronomeşti, cum şi teologeşti.* N. COSTIN, L, 291.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. f. **astronomeşti** (N. COSTIN, L, 291).

— *Astronom* + suf. *-esc.*

•ASTRONOMI vb. IV (1703) A citi în stele. *Într-această noapte să facem cercare pentru norocul şi naşterile tale şi pentru aceastea pre cît voi putea să astromescu* (!). SINDIPA, 80^{r}.

Forme gramaticale: conj. pr. 1 sg. **să astronomescu** (*să astromescu*: SINDIPA, 80^{r}).

— *Astronom* + suf. *-i.*

◦AŞÎŞOR s.m. (sec. XVII) Judecător. *Popa Pinte, aşîşor sobor[u][ui]* IORGA, SD, XII, 233. *Noi, [...] popa Pinte, aşuşorŭ de sobor şi popa Lupul, preut a satului, demu ştire.* IORGA, SD, XII, 233.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **aşîşor** (IORGA, SD, XII, 23), **aşuşoru** (IORGA, SD, XII, 233).

Variantă: **aşuşoru.**

— Germ. *Assessor*, magh. *asszesszor* (germ. magh. < lat. *assessor*).

◦AŞPIŞ s.n. (c. 1660) Aspidă. *Ka aspis szurd jej viadze.* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 84. *Ca aşpişul surd viadză, ce-ş astupă urechile.* VISKI, PV, II, 26; cf. VISKI, PV, III, 89.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **aşpiş** (VISKI, PV, III, 89; *aspis*: PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 84), **aşpişul** (VISKI, PV, II, 26).

—Magh. *áspis* (< lat. *aspis*).

AŞUŞORU s.m. v. **aşîşor.**

ATEIST s.m. (1705) Ateu. *Nu mai slobodă ieste limba atheistului spre blăstăm decît tropurile ritorului spre hula sau lauda aninată.* CANTEMIR, II, I, 143. *De la ateist.* EUSTATIEVICI, GR, 41. *Numele cele străine care să sfîrşesc în* **-sta**, *precum:* **gramatista, sintaxista,** [...] **ateista** (gl. marg. *făr de Dumnezeu, care nu crede întru Dumnezeu*).

EUSTATIEVICI, GR, 41; cf. CANTEMIR, II, I, 10; EUSTATIEVICI, GR, 41.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ateist** (EUSTATIEVICI, GR, 41; *atheist:* CANTEMIR, II, I, 10), **ateista** (EUSTATIEVICI, GR, 41); **ateistul** (EUSTATIEVICI, GR, 41); g.-d. **ateistului** (EUSTATIEVICI, GR, 41; *atheistului:* CANTEMIR, II, I, 143); voc. **ateiste** (EUSTATIEVICI, GR, 41), **ateisto** (EUSTATIEVICI, GR, 41); **ateistule** (EUSTATIEVICI, GR, 41); pl. nom.-ac. **ateisti** (EUSTATIEVICI, GR, 41); **ateistii** (EUSTATIEVICI, GR, 41); g.-d. **ateistilor** (EUSTATIEVICI, GR, 41); voc. **ateisti** *(ateist[i]*: EUSTATIEVICI, GR, 41); **ateistilor** (EUSTATIEVICI, GR, 41).

Variantă: **ateista.**

— Lat. med. *atheista.*

V. și a t e i s t, -ă.

ATEIST, -Ă adj. (1694) Ateu. *Vor face o jupînească mai mult de a o ținea că iaste atheistă, decât catolică.* FN, 30. *Și așa au fost traiul țării într-acea iarnă cu acel domn atheista.* PS.-COSTIN, L, 13; cf. PS.-COSTIN, L, 27.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **ateista** *(atheista:* PS.-COSTIN, L, 13, 27); f. **ateistă** *(atheistă:* FN, 30).

Variantă: **ateista.**

— Lat. med. *atheista*, it. *ateista*, pol. *ateista.*

V. și a t e i s t.

ATEISTA [1] adj. v. **ateist, -ă.**

ATEISTA [2] s.m. v. **ateist.**

ATESTAȚIE s.f. v. **atiștație.**

ATESTAȚION s.n. v. **atiștație.**

ATISTAȚIE s.f. v. **atiștație.**

ATIȘTAȚIE s.f. (1724) Atestat, adeverință. *Si jate ke trimitem și atsaszta atistatie la domnul baron Fikter.* STINGHE, DRȘ, I, 107. *Să i să dea și un cinstit adistațion dă la cinstitul sfat.* IORGA, SD, X, 329. *Am cerut și neu dat atiștație.* STINGHE, DRȘ, I, 177. *Dupe ateștațiia popei lui Stan de la Fărcași, au făcut carte de slobozenie de rumânie.* DRA, I, 367. *Pentru aceaia am datu această atistație a noastră.* IORGA, SD, XII, 60; cf. STINGHE, DRȘ, I, 107, 110, 115; IORGA, SD, X, 329; DRA, I, 344; IORGA, SD, XII, 37; DRA, I, 367; IORGA, SD, XII, 59.

Forme gramaticale: s.f. sg. nom. -ac. **atestație** (Iorga, SD, XII, 37; DRA, I, 367), **atistație** (IORGA, SD, XII, 59, 60), **atiștație** (STINGHE, DRȘ, I, 177; *atistație:* STINGHE, DRȘ, I, 107, 110); **atestația** *(atestațiia:* DRA, I, 367), **atiștația** *(atistaczija:* STINGHE, DRȘ, I, 115; *atistația:* STINGHE, DRȘ, I, 117); pl. nom. -ac. **atestațiile** (IORGA, SD, XII, 37); g. -d. **atiștații** *(atistatij:* STINGHE, DRȘ, I, 110); s.n. sg. nom. -ac. **adestațion** (IORGA, SD, X, 329), **adistațion** (IORGA, SD, X, 329); pl. nom. -ac. **atestaționuri** (DRA, I, 344); **adestaționurile** (IORGA, SD, X, 329).

Variante: **adestațion** s.n., **adistațion** s.n., **atestație** s.f., **atestațion** s.n., **atistație** s.f.

— Lat. *attestatio*, germ. *Attestation.*

ATLANTA s.n. (1719) Colecție de hărți, atlas. *Mă rog Mării Sale să priimească de la nehărnicia mea un atlanta, care l-am fost cumpărat când am fost la Viena.* CANTACUZINO, ap. GÁLDI, MOTS, 155.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **atlanta** (CANTACUZINO, ap. GÁLDI, MOTS, 155).

— It. *atlante*, ngr. ἄτλαντας.

*ATLAS s.n. v. **atlanta**.

ATOM s.n. (1694) Cel mai mic element constitutiv al corpurilor. *De unde toate să spănzură și să otcărmuescu, pănă la atomul cel mai mic.* FN, 22. *Neschimbată* [...] *în féțe, iar nu în atomuri, trebuie să înțelegi, de vréme ce toate atomurile în toate féțele, în toată vrémea* [...] *tînd la nemica, tînd la a fi a lucrului să întorc.* CANTEMIR, II, II, 173; cf. CANTEMIR, II, I, 10.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **atomul** (FN, 22); pl. nom.-ac. **atomuri** (CANTEMIR, II, I, 10, II, 173); **atomurile** (CANTEMIR, II, II, 173).

— Lat. *atomus*, it. *atomo*, gr. ἄτομον.

ATOMIST s.m. (1705) Persoană care admite, propagă, susține atomismul. *Atomistii. el. Filosofii carii sînt din ceata epicurilor și dzic că toate în lume sînt tîmplătoare.* CANTEMIR, II, I, 9—10. *Filosofiia atomistilor socotélele muritorilor și cu dînsele împreună lucrurile lumești ar stăpîni.* CANTEMIR, II, II, 129.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **atomistii** (CANTEMIR, II, I, 9); g. -d. **atomistilor** (CANTEMIR, II, II, 129).

— Lat. med. *atomista*, ngr. ἀτομιστής.

AUDERE s.f. (c. 1700) Faptul de a auzi, auz. *Cînd zice cineva un lucru frumos în chip de orație întru auderea tuturor.* CORBEA, D, 77^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **auderea** (CORBEA, D, 77^{v}).

— Lat. *audire*.

AUDIENȚĂ s.f. (1690) Faptul de a asculta. *Ne rugăm a ni da audiență a veni la luminata Poartă.* IORGA, SBD, 93. *Mai înainte nu se-au putut da audiențíe, adicăte ascultare la cele ce domnul din porunca Porții ti zisese.* GRECEANU, IST., 186. *N-au dat audiențíe împărăția sclului Mazovițchi.* AXINTE URICARIUL, în DA s.v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **audiență** (IORGA, SBD, 93), **audiențíe** (GRECEANU, IST., 186; AXINTE URICARIUL, în DA s.v.).

Variantă: **audiențíe**.

— Lat. *audientia*, it. *audienza*, pol. *audjencja*.

AUDIENȚIE s.f. v. **audiență**.

°AUDITOR s.m. (1715) Judecător militar. *A polcurilor auditori (adecă judecători).* PS. -COSTIN, L, 73. ◇ S. comp. **Gheneral-auditor** = general având funcția de comandant al unui tribunal militar. *Și mai mult decît 260 s-au prins de gonași, întru carii au fost și gheneral-auditor și alții.* PS. -COSTIN, L, 70.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **auditor** (PS. -COSTIN, L, 70, 73); pl. nom. -ac. **auditori** (PS. -COSTIN, L, 73).

— Pol. *audytor* (< lat. *auditor*).

V. și g h e n e r a l.[2]

*AUGUST [1] s.m. invar. v. **avgust** [1].

*AUGUST [2] s.m. v. **avgust** [2].

AUGUST, -Ă adj. **1.** (1694) Slăvit. *Cea avgustă (adecă slăvită), cinstită bătrînă stă cumpănind un tractat.* FN, 31.

2. (1715) Împărătesc; aparținînd unui împărat. *Cîteva metereze au făcut* [...], *asupra cărora au comenduit pe un brigadir august.* PS.-COS-

TIN, L, 67. *Vrednicia și slujba care au arătat cu credință și cu tărie către avgusta casa noastră.* TEMPEA, IST., 116.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **august** (PS. -COSTIN, L, 67); f. **avgustă** (FN, 31); **avgusta** (TEMPEA, IST., 116).

Variantă: **avgust, -ă.**

— Lat. *augustus, -a, -um*, it. *augusto.*

V. și a u g u s t ă, a v g u s t [2].

AUGUSTĂ s.f. (1682) Împărătească. *Iară fericitul Porfirie luă de la augusta* (gl. marg. *împărăteasa*) *2 cîntare de aur.* DOSOFTEI, VS, febr., 78[r].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **augusta** (DOSOFTEI, VS, febr., 78[r]).

— Lat. *augustus, -a, -um.*

V. și a u g u s t, -ă, a v g u s t [2].

AUGUSTU s.m. v. **avgust.**

AUTOR s.m. (c. 1700) Scriitor. *Amometus g. m. Numele al unui autor.* CORBEA, D, 17[v]. *Aceștii sententii precum ellini așé latini căti-va avtori a avé putem.* CANTEMIR, HR., 62. *Autorul arată pricinele, pentru căci au însămnat toți craii ungurești.* CANTEMIR, HR., 506; cf. CORBEA, D, 14[r].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **autor** (CORBEA, D, 14[r]); **autoriul** (CANTEMIR, HR., 506); **autorul** (CANTEMIR, HR., 506); g. -d. **autor** (CORBEA, D, 17[v]); pl. nom. -ac. **avtori** (CANTEMIR, HR., 62).

Variante: **autoriu, avtor.**

— Lat. *au[c]tor*, rus. *автор.*

AUTORITATE s.f. **1.** (c. 1685) Hegemonie, dominație. *Sloveanii* [...] *au pretensia avtoritasului.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 91.

2. (1716—1742) Numele persoanelor oficiale care garantează sau întăresc un act. *Să întărim această alegere cu prea mare autoritate a noastră chiesaro-crăiască.* TEMPEA, IST., 117.

Forme gramaticale: s.f. sg. nom. -ac. **autoritate** (TEMPEA, IST., 117); s. n. g. -d. **avtoritasului** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 91).

Variantă: **avtoritas** s.n.

— Lat. *autoritas, -atis.*

AUTORIU s.n. v. **autor.**

AVARI s.m.pl. (1682). *Făcînd viteție mare în războiul avarilor* [...] *fu trimis voivod de-mpăratul la Italiia.* DOSOFTEI, VS, febr., 78[v]. *Mărturie ne aduce precum avarii, sclavonii, ghepidii și alte némuri varvare* [...] *toate mai sus de Volohia să fie lăcuit.* CANTEMIR, HR., 329.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **avarii** (CANTEMIR, HR., 329); g. -d. **avarilor** (DOSOFTEI, VS, febr., 78[v]).

— Lat. med. *Avari*, gr. med. ἄβαροι.

AVGUST [1] s.m. invar. (c. 1700) Luna august. *Augustus g.m. Avgust (lună).* CORBEA, D, 32[r]. *Luna lui avgust mult ne va face a suspina.* FN, 127. *Augustus = augustu.* AMELIO, VIM, 311; cf. FN, 147; IORGA, SD, XII, 44.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **augustu** (AMELIO. VIM, 311), **avgust** (CORBEA, D, 32[r]; FN, 147; IORGA, SD, XII. 44); g.-d. **avgust** (FN, 127).

Variantă: **augustu.**

— Lat. *augustus.*

AVGUST [2] s.m. **1.** (1701—1750) Titlu dat împăraților romani. *Și le-au dat și tituluș de ei, a să zice și a să scrie; împărații romanilor și pururea avgusti.* CANTACUZINO, IST., 60. *Unde-s a clinilor împărăți, chesarii, / Ș-a Rîmului avguști, bogaț, puternicii și tarii?* DOSOFTEI, O, I, 377.

2. (1716—1742) Împărat. *Noi, Leopold,* [...] *în toată vremea avgust Țărei nemțești și ungurești și Bohemiei crai.* TEMPEA, IST., 78. *Noi, Caroli,* [...] *pururea avgust al Ghermaniei.* TEMPEA, IST., 116; cf. TEMPEA, IST., 76, 77.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **avgust** (TEMPEA, IST., 76, 78, 116), **avgustu** (TEMPEA, IST., 77); pl. nom. -ac. **avgusti** (CANTACUZINO, IST., 60), **avguști** (DOSOFTEI, O, I, 377).

Variantă: **avgustu.**

— Lat. *augustus.*

V. și a u g u s t, -ă, a u g u s t ă.

AVGUST, -Ă adj. v. **august, -ă.**

*AVGUSTESC adj. (1717) Împărătesc. *Lui Annie Fabian, triumvirului a acelor mai de frunte, tribunului polcului al doilé avgustesc.* CANTEMIR, HR., 161. *Solului avgustesc, celui dintăi prefect a provinții Darcomanilor.* CANTEMIR, HR., 161.

Forme gramaticale: sg. g.-d. m. **avgustesc** (CANTEMIR, HR., 161).

— *Avgust* [2] + suf. *-esc.*

AVGUSTU s.m. v. **avgust** [2].

*AVIZ s.n. v. **avizie.**

°AVIZIE s.f. (1755) Informație scrisă asupra unor fapte (războinice). *Această veste o simțise și Nicolai-vodă din niște avizii, ce scriea că craiul Stanislav au purces din Holsația, de la Meklemburg.* AXINTE URICARIUL, în DA, s.v. *aviz.*

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **avizii** (AXINTE URICARIUL, în DA, s.v. *aviz*).

— Pol. *awizy* (< it. *avvisi*).

AVOCAT s.m. (1667—1669) *Viind împreună cu jupînul Pană și cu Raul Santomi, avucatul, și cu frate-său, Ioan Antonie.* CANTACUZINO, NI, 128[v]. *Iază pentru cărle cailor care trec la alergătură cu multă socoteală răspund de armele știutorilor, avucaților și ritorilor.* MĂRG., 14[r]. *Moimța* [...], *ca cum advocatul Liliacului s-ar fi făcut* [...], *într-acesta chip a mateologhisi au început.* CANTEMIR, II, I, 195; cf. CANTACUZINO, NI, 131[v]; CANTEMIR, II, I, 8.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **avocat** (CANTEMIR, II, I 8); **advocatul** (CANTEMIR, II, I, 195), **avucatul** (CANTACUZINO, NI, 128[v], 131[v]); pl. g.-d. **avucaților** (MĂRG., 14[r]).

Variante: **advocat, avucat.**

— Lat. *advocatus*, it. *avvocato*.

AVTOR s.m. v. **autor.**

AVTORITAS s.n. v. **autoritate.**

AVUCAT s.m. v. **avocat.**

AXIOMĂ s.f. (1705) Adevăr fundamental, postulat. *Puteţi strica axioma vechilor filosofi şi mathematici.* CANTEMIR, II, I, 50. *Meşterşugul face ca această axiomă de multe ori să nu să adeverească.* CANTEMIR, II, I, 94. *Povéste* [...] *dovedéşte precum şi adevărată axioma zice că cineva nu poate da ce nu are.* CANTEMIR, HR., 385; cf. CANTEMIR, II, I, 10, 42, 193.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **axiomă** (CANTEMIR, II, I, 42, 94, 193); **axioma** (CANTEMIR, II, I, 10, 50; CANTEMIR, HR., 385).

— Lat. *axioma*, gr. ἀξίωμα.

B

BACTRIANI s.m. pl. (1717) Locuitorii Bactriei. *În zădar ieșindu-i pofta să fie luat pe fata domnului batrianilor.* CANTEMIR, HR., 289.

Forme gramaticale: pl. g. -d. **bactrianilor** (CANTEMIR, HR., 289).

— Lat. *Bactriani.*

BAGALIU s. n. (1703) Echipament de campanie. *Vom auzi meargere de ostaș, rânduială de bagalii și alte ostășești porunci.* FN, 124.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **bagalii** (FN, 124).

— It. *bagaglio.*

*BAGATELĂ s. f. v. **bagdatelu.**

°BAGDATELU s. n. (1728) Lucru lipsit de importanță, fleac. *Și să va duce veastea și pă la alte țări și crăii dă lungime multă ce facu la un lucru bagdatelu.* IORGA, SD, X, 419.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **bagdatelu** (IORGA, SD, X, 419).

— Germ. *Bagatelle*, magh. *bagatell* (magh. < germ. < fr. *bagatelle*).

°BAGHIUNETĂ s.f. (1715) Baionetă. *Au inceput a-i goni și a-i giunghia cu șpege și cu baghiunete.* PS. -COSTIN, L, 68.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **baghiunete** (PS. -COSTIN, L, 68).

— Ngr. μπαγιονέττα (< fr. *baïonnette*).

*BAÏONETĂ s. f. v. **baghiunetă.**

BALAȘ s. n. (1594) Rubin trandafiriu. *1000 tal. argît, on sitifan cu balaș, cu margaritar.* DÎ, 193. *Mi-au dat bani gata 9000 și o părcachie de cercei cu balaș drept bani 3000.* DOCUMENT 1644, in DA s. v.; cf. DÎ, 194; IORGA, SD, VII, 178.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **balaș** (DÎ, 193, 194; DOCUMENT 1644, in DA s.v.; IORGA, SD, VII, 178).

— It. *balascio.*

BALEARICESC adj. (c. 1700) Provenit din insulele Baleare. *Balearicus, -a, -um. Balearesc, -ească, din ostrovul Balcares, balearicesc.* CORBEA, D, 34r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **balearicesc** (CORBEA, D, 34r).

— Lat. *balcaricus, -a, -um* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

BALENĂ s. f. (1756) Mamifer marin. *Untură de pește ce-i zic balena.* VP, 3r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **balena** (VP, 3r).

— Lat. *ballaena.*

BALJAMOM s. n. v. **balsam.**

BALSAM s. n. 1. (1642) Substanță mirositoare, rășinoasă, folosită la îmbălsămarea cadavrelor sau la prepararea unor medicamente.

Şi pînză cumpără şi cu unsori de balsamu unse trupul. CAZANIE 1642, în DA s.v. *Care luînd neşte creştini, înfăşară cu pîndze curate cu unsori şi mirosuri scumpe* (gl. marg. *balsame*). DOSOFTEI, VS, dec., 214^{r}. *Îi vei aduce ceale cu terevinth şi cu balsam.* MD$_2$, 85^{r}; cf. P. PR., 95^{r}; AMELIO, CAT., 296.

2. (1697) Arbust din care se extrage o substanţă mirositoare, răşinoasă. *Cu oleiul de balsam care bun şi frumos miros are.* VISKI, PV, III, 79. *Balsamelon g.n. Zamă de balsam.* CORBEA, D, 34^{r}. *Rodul balsamului şi piatră din bureaţi* [...] *pisează-le toate împreună.* MD$_2$, 53^{v}.

3. (1736—1738) Preparat farmaceutic întrebuinţat ca medicament extern împotriva durerilor fizice. *Şi-ţ trimite o ocă de balsam de a Palistinii, cu carele, de-ţ vei unge faţa, nice un sămnu de lovitură nu va rămînea.* N. COSTIN, C, 603—604. *Grijîndu-i trupul cu balsam, l-au dus la ţara lui.* AXINTE URICARIUL, în DA s.v. *Ales iaste balsamul de copaibe, iar mai ales foarte iaste balsamul peruvian.* MD$_2$, 85^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **baljamom** (P. PR., 95^{r}), **balsam** (VISKI, PV, III, 79; CORBEA, D, 34^{r}; N. COSTIN, C, 603; AXINTE URICARIUL, în DA s.v.; MD$_2$, 85^{r}), **balsamu** (CAZANIE 1642, în DA s.v.), **balsomu** (AMELIO, CAT., 296); **balsamul** (MD$_2$, 85^{r}); g. -d. **balsamului** (MD$_2$, 53^{v}); pl. nom. -ac. **balsame** (DOSOFTEI, VS, dec., 214^{r}).

Variante: **baljamom, balsamu, balsomu.**

— Lat. *balsamum*, it. *balsamo*, magh. *bal(z)sam(om)*, ngr. μπάλσαμο, pol. *balsam* (magh., pol. < lat.; ngr. < it.).

◇BALSAMICA s. pl. (c. 1760) Preparate farmaceutice realizate din balsam. *Să să ajutoreze nu numai cu ceale mai nainte păziri de obşte, ci deosebite aducînd balsamica răşinoase şi amară.* MD$_2$, 32^{r}.

— It. *balsamico*; cf. lat. med. *balsamitica.*

BALSAMINOS, -OASĂ adj. (c. 1700) De balsam. *Balsaminus, -a, -um, Balsaminos, -ă,* CORBEA, D, 34^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **balsaminos** (CORBEA, D, 34^{r}); f. **balsaminoasă** sau **balsaminosă** (CORBEA, D, 34^{r}).

— Lat. *balsaminus, -a, -um* (după modelul adjectivelor terminate în *-os*).

BALSAMU s. n. v. **balsam.**

BALSOMU s. n. v. **balsam.**

*BANCHET s. n. v. **benchet.**

BARBAR s. m. (1717) Nume dat, în antichitate, de greci şi de romani oricui nu era grec sau roman. *Toţi barbarii, pănă la unul, din giur-împregiurul Dachiii bătuţi, suppuşi.* CANTEMIR, HR., 288.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **barbarii** (CANTEMIR, HR., 228).

— Lat. *barbarus, -a, -um.*

◇BARBARA s. f. (1705) Numele scolastic al primului mod al figurii întîi a silogismului, în care toate judecăţile sînt universal afirmative. *Barbara lăt. Ieste o formă de siloghismuri carile să face din toate protasele adeveritoare şi părtniceşti.* CANTEMIR, II, I, 10. *Siloghismul Corbului făcut în barbara, în véci neplătit şi nedieresit să rămîie.* CANTEMIR, II, I, 241; cf. CANTEMIR, II, II, 178.

— Lat. med. *barbara.*

BARBARESI s. m. pl. v. **barbarezi.**

BARBAREZI s. m. pl. (1667—1669) Locuitorii Berberiei. *Avînd teamă mare de barbarezi.* CANTACUZINO, NI, 127^{v}. *Barbaresii gonescu cîteva corăbii.* FN, 8. *Căriia dzicem noi barbaredzii.* N. COSTIN, L, 46; cf. N. COSTIN, L, 37.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **barbarezi** (CANTACUZINO, NI, 127^{v}); **barbaredzii** (N. COSTIN, L, 37, 46), **barbaresii** (FN, 8).

Variantă: **barbaresi.**

— It. *barbaresco.*

BARBIAR s. m. v. **bărbier.**

BARBIR(U) s. m. v. **bărbier.**

°BARON s. m. (1716—1742) *Fost-au trimis* [...] *poruncă la baron Tiș.* TEMPEA, IST., 113. *Cinstite și al mieu bun și adevăratu patron, dumneata baron Buda Ianco, de la cerescul împăratu rog și poftescu.* IORGA, SD, XII, 224. *Vilhelm, baron de Reghendorf,* [...] *purcede fără izbîndă de la Buda.* M. COSTIN, CU, 293; cf. TEMPEA, IST., 115; STINGHE, DRȘ, I, 108; DRA, I, 323; IORGA, SD, XII, 41.

— Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **baron** (TEMPEA, IST., 113, 115; STINGHE, DRȘ, I, 108; DRA, I, 323; IORGA, SD, XII, 224, 41; M. COSTIN, CU, 293).

— Germ. *Baron* (< fr. *baron*).

*BAS s. m. v. **bassus.**

◇BASSUS s. m. (c. 1700) Registrul cel mai jos al vocii bărbătești. *Succentor g. m. Cîntător de temei sau de bassus.* CORBEA, D, 328^{v}.

— Lat. *bassus.*

°BASTARDĂ s. f. (1715) Vas de război. *Apropiindu-să către chioș-chiu, încep a slobozi tunuri și pușci din bastardă și, într-același chip și celelalte catarge după dînsa urmînd,* [...] *trec toate pe denăintea împăratului.* IM, 14.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **bastardă** (IM, 14).

— Ngr. μπαστάρδα (< it. *bastardo*).

BASTARNI s. m. pl. (1717) Populație de origine germanică care locuia în nord-vestul Daciei. *Strînsu-s-au dară acolo schithii, gotthii* [...], *bastarnii* [...] *și franții.* CANTEMIR, HR., 287.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **bastarnii** (CANTEMIR, HR., 287).

— Lat. *Bastarnae.*

*BASTION s. n. v. *baștă.*

BASTON s. n. **1.** (1726) Bucată de lemn lungă și subțire, de obicei curbată la un capăt, care se poate ține în mînă. *Mai sînt lui Tănase, de la prăvălia lui Pandazi, taleri 6 noi; trei să să oprească pentru un baston nou ce mi l-au petrecut.* DIB, [I], 314.

2. (1734) Cîrjă de arhiereu. *Carii, propuindu-să prin mitropolit domnului, îi va numi, dîndu-le baston și carte de egumenie.* DOCUMENT 1734, în DA s.v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **baston** (DIB, [I], 314; DOCUMENT 1734, în DA s.v.).

— It. *bastone.*

°BAȘTĂ s. f. **1.** (1600) Apărătoare și susținătoare activă a unor idealuri sau credințe. *Aceaste 2 țări, carele sîntu baștele ce se cheamă strejile și apărătură a toată creștinătatea.* DÎ, 133. *Feritorul si basta me.* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 96; cf. DÎ, 131.

2. (1688) Bastion, redută. *Surpă zidul Ierusalimului și băștile lui le arse cu foc.* BB, 334. *Numimen g. n. Răz<î>mare, întărire, îngrădire, baște, stobor, pălancă.* CORBEA, D, 198r. *Lagum aprinsu mare stricăciune face la acea baștie.* FN, 99. *Și au făcut cu socoteala lui Zamoyschii hatmanul și denafară de șanțuri băști de pământu.* M. COSTIN, L, 44; cf. BB, 630; M. COSTIN, L, 53, 71, 82; TEMPEA, IST., 92; N. COSTIN, L, 90, 134.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **baștă** (M. COSTIN, L, 71, 82; N. COSTIN, L, 90), **baște** (CORBEA, D, 198r; TEMPEA, IST., 92), **baștie** (FN, 99); **bașta** (M. COSTIN, L, 71; *basta*: PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 96), **baștea** (BB, 630); pl. nom. -ac. **baște** (N. COSTIN, L, 134), **băști** (M. COSTIN, L, 53), **băști** (M. COSTIN, L, 44); **baștele** (DÎ, 133; *baștele*: PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 96), **băștile** (DÎ, 131; BB, 334).

Variante: **baște, baștie.**

— Magh. *bastya*, pol. *baszta* (magh., pol. < it. *bastia*).

BAȘTE s. f. v. **baștă.**

BAȘTIE s. f. v. **baștă.**

BATALIE s. f. v. **bătălie.**

BATALION s. m. și n. (1703) Unitate de infanterie cu un efectiv aproximativ egal cu al unei companii. *A rîndui batalioni în multe părți a Evropii.* FN, 120. *Și s-au ales dintru dînșii 3 batalioane de s-au trimis cu polcovnicul Galovin.* PS.-COSTIN, L, 68; cf. PS. -COSTIN, L, 67.

Forme gramaticale: m. pl. nom. -ac. **batalioni** (FN, 120); n. pl. nom. -ac. **batalioane** (PS. -COSTIN, L, 67, 68).

— It. *battaglione*, pol. *bataljon.*

◦BAZEA s. f. (1669) Pînză de bumbac cu urzeală de ață. *Un capot de bazea cu vapeluri.* DOCUMENT 1669, in DA s.v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **bazea** (DOCUMENT 1669, in DA s.v.).

— Ngr. μπαζές, tc. *baze* (ngr., tc. < fr. *basin*).

BĂRBER s. m. v. **bărbier.**

BĂRBIAR(I) s. m. v. **bărbier.**

BĂRBIARIU s. m. v. **bărbier.**

BĂRBIER s. m. 1. (1561) Felcer. ѡ(т) бαрια(м) сн нвα(н) *barbir.* DOCUMENT 1561, in DERS, 12. *Tremitimu un berbiru alu loru și o slugă a mea să cumpere.* DÎ, 118. *Atunce să creade și mai bine decît are fi altul mai prost, bărbiariu sau descîntătoriu.* PRAV. VL, 107. *Nemaiavînd cîrpe bărbiarii de a lega ranele* [...], *însuși ale lui haine nu ș-au cruțat.* CANTACUZINO, IST., 17. *Au trimis domnii bărbieri să vază de e ciumată au ba.* TEMPEA, IST., 93; cf. IORGA, SN 72; BOGDAN, GLOSARUL, 29; ANON. CAR., 330; PRAV. MB, 252; CORBEA, D, 50r, 50v; N. COSTIN, C, 325, 526, 538.

2. (1592—1604) Frizer. *Făgăduiră unii (!) barbiru alu împăratului mulți florinți ca să taie capul împăratului.* FL. D_1, 527v. *Noi, bărbiarii, care ședem pre locul bisericii domnești cu chirie.* DIB, [I], 159. *Nice dănăoară n-au credzut să-ș lase barbă la bărbiariu.* N. COSTIN, C, 33. *Nedelcu Bărbierul* [...] *cu briciul să hrănește.* IORGA, SD, VI, 362; cf. FL. D_1, 528r; FL. D_2, 95r; ANON. CAR., 330; DIB, [I], 160; FL. D_3, 27v; DIB, [I], 215; FLOAREA DARURILOR 1700, in DA s.v.; DIB, [I], 301, 310; N. COSTIN, C, 33; DIB, [I], 410, 447. ◇ (1704) S. comp. **Ulița Bărbierilor** și **Bărbieri** = stradă unde își desfășura

activitatea breasla bărbierilor. *I-am vîndut dumnealui o prăvălie în Uliţa Bărbierilor.* DIB, [I], 230. *I-am dat dumnealui prăvălia mea din Bărbieari.* DIB, [I], 260. *Din faţă, din colţul magazii, la vale spre Bărbieri.* DIB, [I], 253; cf. DIB, [I], 309, 310.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **barbir** (DOCUMENT 1561, in DERS, 12), **bărber** (BOGDAN, GLOSARUL, 29), **bărbiari** (*bărbiiari*: CORBEA, D, 50^{r}, 50^{v}), **bărbiariu** (N. COSTIN, C, 33; *bărbiiariu:* PRAV. VL, 107; PRAV. MB, 252), **bărbier** (DIB, [I], 447), **bărbir** (*bĕrbir*: ANON. CAR., 330), **berbiru** (DÎ, 118); **barbirul** (FL. D_1, 528^{r}), **bărbiariul** (*bărbiiariul:* N. COSTIN, C, 538), **bărbiarul** (DIB, [I], 215; *bărbiiarul*: FL. D_3, 27^{v}; DIB, [I], 301), **bărbierul** (IORGA, SD, VI, 262; DIB, [I], 310); g.-d. **barbiru** (FL. D_1, 527^{v}), **bărbiariu** (*bărbiiariu*: FLOAREA DARURILOR 1700, in DA s.v.); **bărbiariului** (DIB, [I], 160; *bărbiiariului:* IORGA, SN, 72; N. COSTIN, C, 33), **bărbirului** (FL. D_2, 95^{r}); pl. nom. -ac. **bărbiari** (*bărbiiari*: DIB, [I], 260; N. COSTIN, C, 33; DIB, [I], 410), **bărbieri** (DIB, [I], 253; TEMPEA, IST., 93); **barbiarii** (*barbiiarii:* N. COSTIN, C, 526), **bărbiarii** (DIB, [I], 159; *bărbiiarii*: N. COSTIN, C, 325; CANTACUZINO, IST., 17); g.-d. **bărbiarilor** (DIB, [I], 309), **bărbierilor** (DIB, [I], 230, 310).

Variante: **barbiar, barbir(u), bărber, bărbiar(i), bărbiariu, bărbir, berbiru.**

— It. *barbiere*, ngr. μπαρμπέρης; cf. scr. *berber.*

°BĂRBIERESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Care aparţine bărbieriei, care se referă la bărbierie. *Cheirurgicus, -a, -um, Vrăcesc, -ă, bărbieresc, -ă.* CORBEA, D, 50^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **bărbieresc** (CORBEA, D, 50^{r}); f. **bărbierească** (CORBEA, D, 50^{r}).

— *Bărbier* + suf. *-esc.*

°BĂRBIERIE s.f. (c. 1700) Meseria de bărbier, chirurgie. *Cheirurgia g.f. Vindecare de rane, bărbierie, vrăciuire.* CORBEA, D, 50^{r}; cf. CORBEA, D, 50^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **bărbierie** (CORBEA, D, 50^{r}, 50^{v}).

— *Bărbier* + suf. *-ie.*

BĂRBIR s. m. v. **bărbier.**

°BĂŞTIRE s.f. (c. 1700) Fortificare. *Munitio g. f. Întărire, îngrădire înlăuntru, băştire, facere de palangă.* CORBEA, D, 198^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **băştire** (CORBEA, D, 198^{r}).

— *Băşti* (< *baştă* + suf. *-i*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

°BĂTĂLIE s. f. (1715). *Şi aşa la al 9 ceas din zi s-au început bataliia foarte iute.* PS. -COSTIN, L, 68. *Au fost întocma silitori la acea bătăliie de pe apă.* VP, 185^{v}; cf. PS. -COSTIN, L, 74; VP, 10^{r}, 185^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **bătălie** (*bătăliie;* VP, 185^{v}); **batalia** (*bataliia*: PS. -COSTIN, L, 68), **bătălia** (*bătăliia;* VP, 185^{r}); g. -d. **bataliei** (PS. -COSTIN, L, 74); pl. nom. -ac. **bătălii** (VP, 10^{r}).

Variantă: **batalie.**

— Ngr. μπατάλια (< it. *battaglia*).

°BELACOASĂ s. f. (1730) Ţesătură de mătase (înfloratǎ). *1 ghiordei bilacoas*[*ă*], *cu flori de fir, cu cacum blăniţă.* IORGA, SD, VII, 191. *O rochie de belacoasă cu flori de fir.* DIB, [I], 341. *Trimité giupînesilor*

daruri, canavețe, bilacoase. NECULCE, L, 85; cf. IORGA, SD, VII, 194; NECULCE, L, 324—325; IORGA, SD, V, 157.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **belacoasă** (DIB, [I], 341; NECULCE, L, 324—325; IORGA, SD, V, 157; *belacoas[ă]*: IORGA, SD, VII, 191), **bilacoasă** *(bilacoas[ă]*: IORGA, SD, VII, 191, 194); pl. nom. -ac. **bilacoase** (NECULCE, L, 85).

Variantă: **bilacoasă.**

— Rus. *бялокос* (< fr. *belle Ecosse*).

BELGHI s. m. pl. (1718) Belgi. *Mai apoi alte numere despărțite ca crăngile dintr-un copaciu; șvedzii, danii, frațozii, saxonii, belghii.* M. COSTIN, NM, 268. *Șvezii, danii, saxonii, franțozii, belgîi* [...] *tot den rădăcina cea veche a alamanilor sînt.* N. COSTIN, L, 54.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **belghii** (M. COSTIN, NM, 268; *belgîi*: N. COSTIN, L, 54).

— Lat. *Belgae.*

*BELGI s. m. pl. v. **belghi.**

BELGIOIN s. n. (1749) Smirnă. *La gura țevii pune moscos au belgioin au storace licfida, cînd vei scoate apa.* CB, 61r. *Să iai foi de trandafir* [...], *oc. 1, cuișoare, dram. 8, belgioin, dram. 4, scorțișoare, dram 12, toate aceastea piseză-le bine și le amestecă cu florile de trandafir.* CB, 61r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **belgioin** (CB, 61r).

— It. *belgioino.*

BELONĂ s. f. (1694) Război. *Trăiaște belona (adecăte oastea); înpotriva răsăritului să va putea grija bine și nici cătră cea despre apus nu va fi scădeare.* FN, 26.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **belona** (FN, 26).

— It. *Bellona.*

°BENCHET s. n. (1710) Petrecere, chef. *Cu toții au mîncat carne și mare benchetu au fost toată dzua.* N. COSTIN, L, 303. *Și au venit și în tîrg în Iași, de au făcut bencheturi.* PS. -COSTIN, L, 40. *Conuiuio* = = *benket.* AMELIO, VIM, 301.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **benchet** *(benket:* AMELIO, VIM, 301), **benchetu** (N. COSTIN, L, 330); pl. nom. -ac. **bencheturi** (PS. -COSTIN, L, 40).

Variantă: **benchetu.**

— Ucr. *benket* (< it. *banchetto*).

BENCHETU s. n. v. **benchet.**

BENEVOLENȚĂ s. f. (1742) Bunăvoință, îngăduință. *Această benevolență să nu să cunoască a fi uzuș.* MOLDOVANU, AS, I, 157.

Forme gramaticale: **benevolență** (MOLDOVANU, AS, I, 157).

— It. *benevolenza.*

BERBIRU s. m. v. **bărbier.**

*BERIL s. n. v. **berillus.**

◇BERILLUS s. n. (c. 1700) Beril. *Beryllus g. m. O piatră scumpă care să chiiamă berillus.* CORBEA, D, 36r.

— Lat. *Beryllus.*

BETONICĂ s. f. (c. 1760) Vindecea. *Să faci și alifie într-acestaș chip; unt de rută, unt de crin,* [...] *betonică.* MD_1, 26v. *Să fiarbă în apă foi de dafin* [...] *și de betonică.* MD_1, 53v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **betonică** (MD_1, 26v, 53v).

— Lat. *betonica.*

◇BETONNA s.f. (c. 1700) Vindecea. *Veronica g. f.* [...] *Iarbă betonna.* CORBEA, D, 364r.

— Lat. *Bettones.*

◦BEZOAR s.n. (c. 1760) Concreţiune formată pe căile digestive sau urinare ale unor rumegătoare, utilizată în medicina populară. *Tămăduiri osebite şi cuviincioase la această boală a ciumii.* [...] *4. Pentru piiatra ce să chiamă bezoar.* MD_1, 21v. *Să ia bezuar să tragă ca cinci sau şase grăunţe de orzu.* MD_2, 41r.

— Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **bezoar** (MD_1, 21v), **bezuar** (MD_2, 41r).

Variantă: **bezuar.**

— Germ. *Bezoar* (< sp. *bezoar*).

BEZUAR s. n. v. **bezoar.**

◇BIACA s. f. (1749) Alb de plumb. *Ia untură de rîmător, untu-delemn, iară noao, biaca, adecă ceruza, amestecă-le toate dinpreună şi le topeaşte pe foc lin.* CB, 63v.

— It. *biacca.*

BIBLIE s. f. **1.** (1588) Cartea sacră a creştinismului. *I tetruvanghel puţinel ferecat de la Birlădan;* [...]*I biblie.* DÎ, 164. *Biblia, adecă dumnezeiasca scriptură ale cei vechi şi ale cei noao leage.* BB, foaie de titlu. *Biblia g. n. pl. Scriptura svîntă, bibliia.* CORBEA, D, 36v.

2. (c. 1645) Carte. *Începătura stihurilor, jitie aceasta prea frumoasă şi din biblie veache scoasă, la oameni să le cetească.* PAR. PR., 23.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **biblie** (DÎ, 164; PAR. PR., 23); **biblia** *(bibliia;* BB, foaie de titlu; CORBEA, D, 36v).

— Lat. *biblia,* v. sl. БИБЛИА; cf. gr. βιβλίον.

BIBLIOTECĂ s. f. (1717) Colecţie de cărţi. *Au strîns nenumărată mulţime de cărţi şi, mare bibliothică făcînd, le-au pus într-însa.* CANTEMIR, HR., 194. *Pline sînt bibliotecile şi turceşti şi creştineşti de minunate şi mari faptele lor.* CANTEMIR, HR., 441.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **bibliotică** *(bibliothică:* CANTEMIR, HR., 194); pl. nom. -ac. **bibliotecile** (CANTEMIR, HR., 441).

Variantă: **bibliotică.**

— Lat. *bibliotheca*; cf. gr. βιβλιοθήκη.

BIBLIOTICĂ s. f. v. **bibliotecă.**

BILACOASĂ s. f. v. **belacoasă.**

*BISECT adj. v. **visectos.**

◦BOLTĂ s.f. **1.** (1643) Partea superioară arcuită a unei construcţii. *Neaflîndu-să meşteri buni la noi în ţară, ca să poată lucra bine la uşi şi la ferestri şi la bolte.* DOCUMENT 1643, în DA s.v. *La-ntratul curţilor era o boltă lungă cît ai svîrli cu piatra.* DOSOFTEI, VS, oct., 46v. *Podul* [...] *iaste foarte nalt, ca o boltă adus.* IM, 98; cf. CANTEMIR, HR., 189.

2. (1680) Prăvălie; circiumă. *Iată un trimis preste tot să deschiză bolta.* IORGA, SD, X, 112. *Au făcut cutie şi umblă în cetate,* [...] *la bolte şi prin cămări; dau cine ce vor.* TEMPEA, IST., 168. *Să protăştăluiţi la bolta lui Nedelco.* IORGA, SD, X, 418; cf. IORGA, SD, X, 327, 423, XII, 47, 49.

3. (c. 1700) Cămară. *Camera g. f. Cămară, boltă.* CORBEA, D, 42r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **boltă** (DOSOFTEI, VS, oct., 46v; CORBEA, D, 42r; CANTEMIR, HR., 189; IORGA, SD, X, 327; IM, 98; IORGA, SD, X, 423, XII, 47); **bolta** (IORGA, SD, X, 112,

418, XII, 49); pl. nom. -ac. **bolte** (DOCUMENT 1643, in DA s.v.; TEMPEA, IST., 168).

— Magh. *bolt*, scr. *bolta* (scr. < it. *volta*; magh. <scr.).

•BOLTIT adj. (1654) În formă de boltă, arcuit. *Şi făcu un cerdăcel [...] foarte minunat boltit.* VIAŢA LUI NIFON, in DA s.v. *bolti.*

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **boltit** (VIAŢA LUI NIFON, in DA, s.v. *bolti*).

— *Bolti* (< *boltă* + suf. *-i*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

•BOLTIŢĂ s.f. (1716—1742) Diminutiv al lui b o l t ă. *S-au îngropat cu cinste supt zidul acela ce împarte boltiţa.* TEMPEA, IST.. 59.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **boltiţa** (TEMPEA, IST., 59).

— *Boltă* + suf. *-iţă*.

*BOMBARDA vb. I v. **bunbărdălui.**

BOMBĂ s. f. (1694) Proiectil. *O mare furtună de bombe iaste pre cea ticăloasă de cetate.* FN, 35. *Ş-au început a bate cetatea marĭ [...] ş-a arunca bombi.* NECULCE, L, 347. *Şi au început moscalii a-i împroşca den puşci şi den bombe de piste Nistru.* NECULCE, L, 364; cf. FN, 36, 37, 66; NECULCE, L, 343.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **bombe** (FN, 35, 37; NECULCE, L, 343, 364), **bombi** (NECULCE, L, 347); **bombele** (FN, 36, 66).

— It. *bomba*, pol. *bomba*, rus. *бомба*.

◇BONUM PUBLICUM s.n. (1673) Interes public. *Care între noi este legat pentru bonum publicum.* LUPAŞ, DIT, 330.

— Lat. *bonum publicum.*

BORAC s. n. (c. 1760) Borax. *Sămînţă de patlagină, borac calţinat, cite 36* (?). MD_2, 123^r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **borac** (MD_2, 123^r).

— Lat. med. *boracum.*

*BORAX s. n. v. **borac.**

◇BRACHIUM s. n. (1742) Forţă, sprijin. *Să nu iasă de la datoraşi pînă vor plăti tot. Şi unde ar fi lipsă, să cée brachium din afară.* MOLDOVANU, AS, I, 156.

— Lat. *brachium.*

BRAGADIR(I) s. m. v. **bregadir.**

•BREGADIR s.m. (1715) Ofiţer superior care comandă o brigadă; general de brigadă. *Fiind un bregadir cu oaste de strajă acolo, pe marginea ţării leşeşti.* PS. -COSTIN, L, 76. *Ca să isprăvască alt oarecare scopos, la care era rînduit bregadiriul Megdan.* VP, 186^r. *Cînd au fostu îndesară, au sositşi bregadirul Cropotul.* N. COSTIN, L, 327. *Iar frate-său, Costantin Cantimir, ce era bregadiri, au luatu de la Işnovăţ Jijia în gios.* NECULCE, L, 370; cf. PS. -COSTIN, L, 67, 74; NECULCE, L, 187, 217, 220, 227, 232.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **bragadir** (NECULCE, L, 187), **bregadir** (PS. -COSTIN, L, 74; 76; N. COSTIN, L, 327), **bregadiri** (NECULCE, L, 370), **brigadir** (PS. -COSTIN, L, 67); **bragadiriu** (NECULCE, L, 220); **bragadiriul** (NECULCE, L, 217), **bregadiriul** (VP, 186^r), **bregadirul** (N. COSTIN, L, 327); pl. nom. -ac. **bragadiri** (NECULCE, L, 227); **bragadirii** (NECULCE, L, 232).

Variante: **bragadir(i), bregadiri, brigadir.**

— Rus. *бригадир* (< fr. *brigadier*).

BREGADIRI s. m. v. **bregadir.**

*BRIGADIER s. m. v. **bregadir.**

BRIGADIR s. m. v. **bregadir.**

BRITANI s. m. pl. (1736—1738). Locuitori ai Britaniei. *Am petrecut ţările franţozilor, a britanilor, a hişpanilor.* N. COSTIN, C, 289; cf. N. COSTIN, C, 501.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **britani** (N. COSTIN, C, 501); g. -d. **britanilor** (N. COSTIN, C, 289).

— Lat. *Britanni*, pol. *brytan.*

*BRONZ s. n. v. **brundzu.**

BRUCTERI s. m. pl. (1717) Populaţia germanică ce locuia în Westfalia. *Strînsu-s-au dară acolo schithii, gotthii* [...], *bructerii, saxonii şi franţii.* CANTEMIR, HR., 287.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **bructerii** (CANTEMIR, HR., 287).

— Lat. *Bructeri.*

°BRUNDZU s. n. (1689) Bronz. *Să să hiarbă la un locu. Adecă să puie: aur, argintu, pietri scumpe* [...], *cosîtoriu, brundzu.* CRON., 218^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **brundzu** (CRON., 218^{v}).

— Ngr. μπροῦντζος (< it. *bronzo*).

*BUCOLIC, -Ă adj. v. **bucolicesc.**

BUCOLICESC adj. (1757) Bucolic. *Ce este <ritmul> cel bucolicesc sau gheorghicesc? Este cuvîntare pentru lucrurile cele sălbatice.* EUSTATIEVICI, GR, 141.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **bucolicesc** (EUSTATIEVICI, GR, 141).

— Lat. *bucolicus, -a, -um* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

BUMBĂRDĂLUI vb. IV (1703) A bombarda. *Să bumbărdăluiaşte acea straje lăngă mare.* FN, 142.

Forme gramaticale: refl. ind. prez. 3 sg. *să bumbărdăluiaşte* (FN, 142).

— It. *bombardare* (după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară).

•BUMBĂRDĂLUIT, -Ă adj. (1703) Bombardat. *Vor auzi veşti de cetăţi bumbărdăluite.* FN, 128.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. f. **bumbărdăluite** (FN, 128).

— *Bumbărdălui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

BURGUNDI s. m. pl. (1717) Populaţie germanică stabilită în Galia. *Însoţitu-s-au dară cu împăratul Rimului* [...] *Gunderic a burgundilor.* CANTEMIR, HR., 288.

Forme gramaticale: pl. g.-d. **burgundilor** (CANTEMIR, HR., 288).

— Lat. *Burgundi.*

BURGUNDIONI s. m. pl. (1717) Populaţie germanică stabilită în Galia. *Strînsu-s-au dară acolo schithii, gotthii* [...], *burgundionii* [...] *şi franţii.* CANTEMIR, HR., 287.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **burgundionii** (CANTEMIR, HR., 287).

— Lat. *Burgundiones.*

C

CABALĂ s. f. (1705) Doctrină mistică medievală. *Cabala. Evr. Învățătură disidemonească cu carea evreii Sfinta Scriptură după voie tîlcuiesc.* CANTEMIR, II, I, 14.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cabala** (CANTEMIR, II, I, 14).

— Lat. med. *cabbala;* cf. ngr. καββάλα.

CABALIST s.m. (1705) Adept al cabalei. *Care stihii pre amănuntul, după meșterșugul cabalistilor tălmăcindu-să, va să dzică.* CANTEMIR, II, II, 218.

Forme gramaticale: pl. g. -d. **cabalistilor** (CANTEMIR, II, II, 218).

— Lat. med. *cabbalistae*; cf. ngr. καββαλιστής.

*CABINET s.n. v. **gabinet.**

*CADENȚĂ s. f. v. **cadență.**

CADENȚIE s. f. (1757) Cadență. *Cealaltă parte a stihului, care să numește cadenția, stă întru șase sloveniri.* EUSTATIEVICI, GR., 140.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cadențiа** (EUSTATIEVICI, GR., 140).

— Lat. *cadentia.*

*CALAMINTĂ s. f. v. **calamintha.**

◇CALAMINTHA s. f. (c. 1760) Nume al unei varietăți de mentă. *Să pornească pîntecele cu glistir de calamintha.* MD_1, 104^v.

— Lat. *calamintha*, gr. καλαμίνθη.

CALANDAR s. n. v. **calendar.**

°CALANDE s. f. pl. (1652) Calende. *Calande să chiamă ceale zeace zile ale lunii de întîi.* PRAV. MB, 292.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **calande** (PRAV. MB, 292).

— Gr. καλάνδαι, v. sl. КАЛАНДЫ(v. sl. < gr. < lat. *calendae*).

*CALCINAT, -Ă adj. v. **calcinatu.**

•CALCINATU adj. (1749). Calcinat. *Să iai cositoriu calcinatu, să fie curat, făr de plumbu.* CB, 63^r. *Sămînță de patlagină, borac calținat.* MD_2, 123^r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **calcinatu** (CB, 63^r), **calținatu** (MD_2, 123^r).

Variantă: **calținat.**

— *Calcina (calțina)* (< it. *calcinare*; cf. germ. *kalzinieren*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

*CALCUL s. n. v. **calculuș.**

°CALCULUȘ s. n. (1748) Calcul. *După fieștecare* [...] *calculuș să să arunce chilin cîte 50 de florinți.* DC, 3^r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **calculuș** (DC, 3^r).

— Magh. *kalkulus* (< lat. med. *calculus*).

CALENDAR s. n. *1.* (1655) Sistem de împărțire a timpului. *25 zile, după călindarul cel vechiu.* IORGA, SBD, 70. *Să fim slobozi a le ține după calindariul vechiu.* LUPAȘ, DIT, 467. *Toată leagea noastră, slujba besearicii și carindariul* [...] *să stea pre loc.* LUPAȘ, DIT, 467. *Și s-au ales pace, septevrie 29 dzile, pre calendariul nostru.* M. COSTIN, L, 84. *Care zi, după calendariul lui Iulian, cade la începutul lunii lui iunie.* CANTEMIR, HR., 163; cf. LM, 214; CORBEA, D, 165^{v}; N. COSTIN, L, 80, 150; TEMPEA, IST., 140.

2. (1695) Almanah. *Nu alta aduc, fără cît un mic calandar.* FN, 4. *Să ne trimeți vro 2 călindare.* LUPAȘ, DIT, 410. *Au tipărit niște calendare.* TEMPEA, IST., 132; cf. FN, 22, 50, 51, 69, 70, 89, 90, 118, 150; CALENDAR, 1.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **calandar** (FN, 4), **calendar** (LM, 214), **calendari** (CALENDAR, 1), **calindariu** (FN, 51), **călindari** (CORBEA, D, 165^{v}); **calendariul** (FN, 70, 89; M. COSTIN, L, 84; CANTEMIR, HR., 163; N. COSTIN, L, 80, 150; TEMPEA, IST., 140), **calindariul** (FN, 90, 156; LUPAȘ, DIT, 467), **carindariul** (LUPAȘ, DIT, 467), **călindarul** (IORGA, SBD, 70); pl. nom. -ac. **calendare** (FN, 22; TEMPEA, IST., 132), **călindare** (LUPAȘ, DIT, 410); **calindarele** (FN, 50, 118), **calindariile** (FN, 50); g. -d. **calendarelor** (FN, 69).

Variante: **calandar, calendari(u), calindar(iu), carindariu, călindar(i).**

— Lat. *calendar(i)um*, it. *calendario*, ngr. καλανδάρι(ον), καλεντάρι cf. rus. *календар* (rus. < ngr. < lat.).

CALENDARI(U) s. n. v. **calendar.**

*CALENDE s. f. pl. v. **calande.**

CALINDAR(IU) s. n. v. **calendar.**

CALȚINAT adj. v. **calcinatu.**

°CAMERALIST s. m. (1729—1730) Agent financiar sau comercial. *Cameralisti.* IORGA, SD, V, 148.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **cameralisti** (IORGA, SD, V, 148).

— Germ. *Kameralist* (< lat. med. *cammeralistis*).

CAMFOR s. n. (1754). *2 loț camfur.* IORGA, SD, XII, 68. *Să se ungă cu ungvento de zahar cu camfor.* MD$_2$, 123^{r}; cf. MD$_2$, 3^{v}, 81^{v}, 82^{r}, 169^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **camfor** (MD$_2$, 82^{r}, 123^{r}, 169^{r}); **camfur** (IORGA, SD, XII, 68; MD$_2$, 3^{v}); **camforul** (MD$_2$, 81^{v}).

Variantă: **camfur.**

— Lat. *camphora*, ngr. κάμφορα, κάφουρα.

CAMFUR s. n. v. **camfor.**

CAMPANIE s. f. (1693). Operații militare. *Împăratul gîndește de cantpania cea viitoare, pentru că sînt multe a găti.* FN, 15. *Iată cercătoriule, în campania noastră nu să număscu bani, fără ceia ce-s păciuitori.* N. COSTIN, C, 67; cf. FN, 18, 20, 34, 35.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **campanie** (FN, 18, 20, 35); **campania** (FN, 15; N. COSTIN, C, 67); g. -d. **campanii** (FN, 34).

— It. *campagna*, pol. *kampanja.*

°CANAVAȚĂ s. f. (1565) Nume al unei țesături. Пак дадє жѣпанницѧ рѧ(дѧ) єдн(ꙋ) канавзь(ц). DOCUMENT 1565, in DERS, 32. *Trimitè giupînesilor daruri, canavețe, bilacoase.* NECULCE, L, 85. *O sucnă de*

canavață cu flor[i] de firu. IORGA, SD, VI, 250; cf. IORGA, SD, V, 322.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom. -ac. **canavață** (IORGA, SD, VI, 250); pl. nom. -ac. **canavețe** (NECULCE, L, 85); s. n. sg. nom. -ac. **canavăț** (DOCUMENT 1565, in DERS, 32; IORGA, SD, V, 322).

Variantă: **canavăț** s.n.

— Ngr. καν(ν)αβᾶτσο (pl. καν(ν)αβᾶτσα), pol. *kanawac(a)* (ngr., pol. < it. *canavaccio, canevazza*).

CANAVĂȚ s. n. v. **canavață.**

CANCELAR s.m. 1. (1599) Înalt dregător, prim-ministru. *Să se roage* [...] *și măriii lui, canțelerului.* DÎ, 112. *Canțălarești celui mai mare.* P. PR., II[r]. *Canțelieriul cel mare, anume Olosinschii.* M. COSTIN, L, 126. *În săborul de la Bazilia fiind referindar canțilariului.* CANTEMIR, HR., 115; cf. DÎ, 113, 128; CORBEA, D, 42[v]; ANON. CANT., 130; ANTIM, O, 280; M. COSTIN, L, 52, 127, 167; N. COSTIN, L. 126, 258.

2. (1709) Scriitor de cancelarie, grămătic. *Nathan au fost proroc. Saronie scriitoriu, adecă canzelarie.* ANTIM, O, 278. *Toți cantalierii ce au fost de treaba oștilor căzăcești.* PS. -COSTIN, L, 76. *La cănzeliiariul care né-u învățat.* STINGHE, DRȘ, I, 144; cf. PS. -COSTIN, L, 70, 76; VP, 15[v].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cantelear** (M. COSTIN, L, 127), **cantiler** (VP, 15[v]), **canzelarie** (ANTIM, O, 278), **canzelaris** (ANTIM, O, 280), **cănțălari** (CORBEA, D, 42[v]); **cancelarul** (ANON. CANT., 130), **cantelearial** (M. COSTIN, L, 127), **cantelerial** (DÎ, 113, 128; M. COSTIN, L, 52), **canțeliariul** (M. COSTIN, L, 167), **canțelieriul** (M. COSTIN, L, 126), **canțileriul** (N. COSTIN, L, 258), **canțilerul** (N. COSTIN, L, 126), **cănzeliariul** (*cănzeliiariul*: STINGHE, DRȘ, I, 144); g. -d. **cantelerului** (DÎ, 112), **canțilariului** (CANTEMIR, HR., 115), **cănțălareșului** (P. PR., II[r]); pl. nom. -ac. **cantalieri** (PS. -COSTIN, L, 70); **cantalierii** (PS. -COSTIN, L, 76).

Variante: **cantalier (iu), cantelear(iu), canteler, canțeliariu, canțelieriu, canțilariu, canțiler(iu), canzelarie, canzelaris, cănțălareș, cănțălari, cănzeliariu.**

— Lat. *cancellarius*, germ. *Kanzler*, magh. *kancellár(es)*, pol. *kancelarzysz*, rus. *канцлер* (rus. < pol. *kanclerz* < lat.).

*CANCELĂRIE s.f. v. **cănțălărie.**

CANCELISTA s. m. (1729—1730) Funcționar de cancelarie. *La 4 canțeliști rumănești.* IORGA, SD, V, 149. *P. Ri<o>ș<ianul>, cancelista și Badea Părăianul, către administrație.* IORGA, SD, XIV, 301.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cancelista** *(cancelista*: IORGA, SD, XIV, 301); pl. nom. -ac. **canțeliști** (IORGA, SD, V, 149).

Variantă: **cantelist.**

— Lat. med. *cancellista*, germ. *Kanzelist (Kanzlist).*

CANDIDAT s. m. (1735). *Cînd se va porni acel candidat la Belgrad.* STINGHE, DRȘ, I, 172. *Pentru congregaționul a toat(ă) țara, al candidaților* [...] *foarte cu bucurie am luat.* STINGHE, DRȘ, I, 172; cf. IORGA, SD, V, 151.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **candidat** (STINGHE, DRȘ, I, 172); pl. nom. -ac. **candidați** (IORGA, SD, V, 151); g. -d. **candidaților** (STINGHE, DRȘ, I, 172).

— Lat. *candidatus*, germ. *Kandidat;* cf. magh. *kandidátus*.

CANGREANĂ s. f. v. **cangrenă.**

CANGRENĂ s. f. (1648). *Sinagoga şi poblican şi gangrena* [...] *carele nu să ştiu rumâneaşte.* NT, V^{v}. *Această veninoasă rană sau mai bine a-i zice cangreană.* HV, 2^{r}. *Pentru cangrenă şi sfachel.* MD$_1$, 22^{r}. *Poate să aducă gangrină şi carchin.* MD$_2$, 32^{r}; cf. HV, 3^{r}; MD$_2$, 32^{v}, 94^{v}, 232^{v}. ◇ (1736—1738) Fig. *Nice cangrena defăimării n-ari mînca lauda cia bună.* N. COSTIN, C, 149.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cangreană** (HV, 2^{r}, 3^{r}), **cangrenă** (MD$_1$, 22^{r}), **gangrenă** (MD$_2$, 94^{v}), **gangrină** (MD$_2$, 32^{r}); **cangrena** (N. COSTIN, C, 149), **gangrena** (NT, V^{v}; MD$_2$, 32^{v}).

Variante: **cangreană, gangrenă, gangrină.**

— Lat. *gangraena*, gr. γάγγραινα, γκάγγραινα, it. *cangrena*.

CANOCHIAL s. n. sau m. (1699) Binoclu; lupă. *Mulţi mercuriari (adecăte oameni de sfat) au porăncă de la stăpînii lor a avea canochial gătit.* FN, 77.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **canochial** (FN, 77).

— It. *can(n)occhiale*.

*CANONIC, -Ă adj. v. **canonicesc, -ească.**

CANONICESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Canonic. *Canonicus, -a, -um. Canonicesc, -ă.* CORBEA, D, 42^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **canonicesc** (CORBEA, D, 42^{v}); f. **canonicească** (CORBEA, D, 42^{v}).

— Lat. *canonicus, -a, -um* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

°CANONIR s. m. (1715) Artilerist, tunar. *Serjant (adecă başciauş), canoniri, fuzeleri.* PS. -COSTIN, L, 75.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **canoniri** (PS. -COSTIN, L, 75).

— Rus. *канонир* (<germ. *Kanonier* < it. *cannoniere*).

CANTOR s. m. (c. 1700) Psalt, cîntăreţ. *Chorostates g.m. Cantor, care începe cîntecul.* CORBEA, D, 51^{r}. *Au chemat şi o sască a cantorului în curtea besericci sasilor.* TEMPEA, IST., 92.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cantor** (CORBEA, D, 51^{r}); g. -d. **cantorului** (TEMPEA, IST., 92).

— Lat. *cantor*, germ. *Kantor*, magh. *kántor*.

CANŢALIER(IU) s. m. v. **cancelar.**

CÂNŢĂLĂRIE s. f. v. **cănţălărie.**

CANŢELARIE s. f. v. **cănţălărie.**

CANŢELEAR(IU) s. m. v. **cancelar.**

CANŢELER s. m. v. **cancelar.**

CANŢELIARIU s. m. v. **cancelar.**

CANŢELIERIU s. m. v. **cancelar.**

CANŢELIST s. m. v. **cancelista.**

CANŢILARIE s. f. v. **cănţălărie.**

CANŢILARIU s. m. v. **cancelar.**

CANŢILER s. m. v. **cancelar.**

CANŢILERIE s. f. v. **cănţălărie.**

CANŢILERIU s. m. v. **cancelar.**

CANZELARIE s. m. v. **cancelar.**

CANZELARIS s. m. v. **cancelar.**

*CAPELAN s. m. v. **caplan.**

*CAPER s. m. v. **capere.**

*CAPERĂ s. f. v. **capere.**

CAPERE s. f. **1.** (c. 1700) Bobocii unui arbust, folosiți în bucătărie. *Capparis. Capere.* CORBEA, D, 43^{r}. *Capere, cucunari pisați.* CB, 6^{r}; cf. CB, 2^{r}, 2^{v}, 3^{r}, 9^{v}, 10^{r}, 11^{v}, 37^{v}, 41^{r}, 50^{r}, 50^{v}.

2. (c. 1760) Arbust a cărui rădăcină este întrebuințată în medicină. *Să-i aducă doftorii cîte împuternicesc splina, adecă: pojghița rădăcinii de capere, buruiana ce să chiamă limba cerbului, buruiana selinii.* MD$_2$, 12^{r}; cf. MD$_2$, 14^{v}, 15^{r}.

Forme gramaticale: sg. (?) nom. -ac. **capere** (MD$_2$, 12^{r}, 14^{v}, 15^{r}); pl. nom. -ac. **capere** (CORBEA, D, 43^{r}; CB, 2^{r}, 2^{v}, 3^{r}, 6^{r}, 9^{v}, 10^{r}, 11^{v}, 37^{v}, 41^{r}, 50^{r}, 50^{v}).

— Lat. *capparis*, gr. κάππαρι(ς), it. *cappero;* cf. germ. *Kap(p)er.*

CAPETAN s. m. v. **căpitan.**

CAPETOLIE s. n. v. **capitolium.**

CAPETOLIU s. n. v. **capitolium.**

°CAPITAL s. n. (1759) Fond bănesc. *Capitalul fundații besearicii Bolgarsegului Brașovului.* IORGA, SD, XIII, 236.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **capitalul** (IORGA, SD, XIII, 236).

— Germ. *Kapital* (< lat. *capitalis*).

CAPITAN(I) s. m. v. **căpitan.**

*CAPITOL s. n. v. **capitul.**

CAPITOLĂ s. f. v. **capitul.**

CAPITOLIN, -Ă adj. (1717) *Tabla capitolină, Ist. latină.* CANTEMIR, HR., 55.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **capitolină** (CANTEMIR, HR., 55).

— Lat. *capitolinus, -a, -um.*

*CAPITOLIU s. n. v. **capitolium.**

CAPITOLIUM s. n. (1683) Capitoliu. *Și ieșind de la vraje, Avgust au rădicat în capetolie oltariu.* DOSOFTEI, P, II, 139^{v}. *Și la capetoliul Rîmului* [...] *să afla lăcuitoriu un zmău mare și groaznic.* CRON., 152^{v}. *Capitolium. Casa cia de frunte în Rim.* N. COSTIN, C, 566; cf. N. COSTIN, C, 53, 568.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **capetolie** (DOSOFTEI, P, II, 139^{v}), **capitolium** (N. COSTIN, C, 53, 566, 568); *capetoliul* (CRON., 152^{v}).

Variante: **capetolie, capetoliu.**

— Lat. *capitolium* (pl. *capitolia*); cf. gr. καπετώλιον (pl.καπετώλια).

CAPITUL s. n. (1705) Articol, paragraf, capitol. *Capituluri. Lăt. Zaceale, condéie, capete.* CANTEMIR, II, I, 14. *Toate capitulurile și punturile* [...] *să le păzim.* CANTEMIR, II, I, 236. *Capitola, adecă întăritura.* N. COSTIN, L, 319; cf. CANTEMIR, II, I, 241.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom. -ac. **capitola** (N. COSTIN, L, 319); s. n. pl. nom. -ac. **capituluri** (CANTEMIR, II, I, 14); **capitulurile** (CANTEMIR, II, I, 236, 241).

Variantă: **capitolă** s.f.

— Lat. *capitulum* (pl. *capitula*); cf. pol. *kapitul(a).*

°CAPLAN s. m. (1702) Capelan. *Caplanii cei vestiți ai eminenții*<*i*>*tale.* P. PR., IV^{r}.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **caplanii** (P. PR., IV^{r}).

— Magh. *káplán* (< germ. *Kaplan* < lat. *capellanus*).

*CAPORAL s. m. v. **capral.**

°CAPOT s. n. (1669) Haină femeiască. *Un capot de bazeà cu vapeluri.* DOCUMENT 1669, in DA s. v. *bazea.*

Forme gramaticale; sg. nom. -ac. **capot** (DOCUMENT 1669, in DA s.v. *bazea*).

— Germ. *Kapotte* (< it. *cappotto*, fr. *capot*).

°CAPRAL s. m. (1715) Caporal. *Capralul de la drăbani.* PS. -COSTIN, L, 71; cf. PS. -COSTIN, L, 74.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **capralul** (PS. -COSTIN, L, 71); pl. nom. -ac. **caprali** (PS. -COSTIN, L, 74).

— Pol. *kapral*, rus. *капрал* (rus. < pol. < lat. med. *caporalis*, it. *caporale*).

CAPRICORN s. m. (1705) Numele unei constelații. *Tropic să cheamă dunga ceriului din carea soare să întoarce, veri la suit, veri la coborît, Racul, Capricornul.* CANTEMIR, II, I, 24; cf. CANTEMIR, II, II, 138.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **capricornul** (CANTEMIR, II, I, 24, II, 138).

— Lat. *capricornus.*

°CARABIN s. n. (1745) Carabină. *O flintă, un struț, un carabin, o sabie ferecată.* IORGA, SD, V, 157.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **carabin** (IORGA, SD, V, 157).

— Scr. *karabin* (< it. *carabina*); cf. rus. *карабин.*

*CARABINĂ s. f. v. **carabin.**

CARACTER s. n. (1702) Particularitate fundamentală a unei persoane. *Ce iaste character? A sufletului neșters semn.* P. PR., 92^{v}—93^{r}. *Ce folos are ungerea cu mir? Mila lui Dumnezeu și darea characterului.* P. PR., 95^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **caracter** *(characterː* P. PR., 92^{v}); g.-d. **caracterului** *(characterului:* P. PR., 95^{v}).

— Lat. *character*; cf. magh. *karakter.*

CARĂTĂ s. f. v. **carîtă.**

CARBUNC s. n. v. **carbuncul.**

CARBUNCUL s. n. 1. (1683) Varietate de piatră scumpă. *A căriia preț iaste mai scump decît piatra scumpă, cade-să a ști, a carbunculuiː* SA, 71^{v}. *Antrax, -cis g.m. Cărbune stins, iarăș piatră carbunculus.* CORBEA, D, 22^{r}. *Antrax. El. Piatră scumpă roșie, rubin mare, carvuncul.* CANTEMIR, II, I, 8; cf. SA, IV^{v}, 74^{v}.

2. (1736—1738) Furuncul, abces. *Că mai de perire iaste un grăunțu de năsip întrat într-un ochiu, decît boala ce-i dzic carbu<n>cul, în picior făcută.* N. COSTIN, C, 227.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **carbu<n>cul** (N. COSTIN, C, 227), **carbunculus** (CORBEA, D, 22^{r}), **carbunculuș** (SA, IV^{v}), **carvuncul** (CANTEMIR, II, I, 8); **carbunculușul** (SA, 74^{v}); g.-d. **carbunculuiː** (SA, 71^{v}).

Variante: **carbunc(ulus), carbunculuș, carvuncul.**

— Lat. *carbunculus.*

CARBUNCULUS s.n. v. **carbuncul.**

CARBUNCULUȘ s.n. v. **carbuncul.**

CARDENAL s.m. v. **cardinal.**

CARDINAL s.m. (1600) Titlu din ierarhia bisericii catolice. *Ce se-au tîmplat între domnealui și între gărdinariul* [...], *acealea se-au*

oprăvit deodată cu moartea gărdinarului. DÎ, 135. *Cardinalișului sfintei de obște beseărecei Romei.* P.PR., II[r]. *Eneas Silvie* [...], *mai mare socotindu-să prin stepenele de episcop și de cardinal.* CANTEMIR, HR. 114. *Fost-au la acel săbor Hristofor, papa, cu gardinalii săi.* N. COSTIN, L, 85; cf. DÎ, 136; TP, 24[v], 25[r]; BRANCOVICI, CR. SLOV., 104, 105; CORBEA, D, 44[r]; CANTEMIR, HR., 115, 247; URECHE, L, 72; N. COSTIN, L, 76, 99, 106, 126; TEMPEA, IST., 74; M. COSTIN, CU, 284, 285; VP, 13[v]; AARON, PP, 98.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cardinal** (TP, 25[r]; BRANCOVICI, CR. SLOV., 104; CORBEA, D, 44[r]; CANTEMIR, HR., 114; N. COSTIN, L, 76, 106; AARON, PP, 98), **cardenalul** (CANTEMIR, HR., 247), **cardinalul** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 105; CANTEMIR, HR., 115; N. COSTIN, L, 126; TEMPEA, IST., 74; M. COSTIN, CU, 284, 285), **gărdinariul** (DÎ, 135); g. -d. **cardenalului** (N. COSTIN, L, 99), **cardinalișului** (P.PR., II[r]), **gărdinariului** (DÎ, 136), **gărdinarului** (DÎ, 135); pl. nom. -ac. **cardinali** (TP, 24[v]); **cardinalii** (CORBEA, D, 44[r]; VP, 13[v]), **gardinalii** (URECHE, L, 72; N. COSTIN, L, 85).

Variante: **cardenal, cardinaliș, gardinal, gărdinar(iu).**

— Lat. *cardinalis*, it. *cardinale*, germ. *Kardinal*, magh. *kardinális*, ngr. καρδινάλιος, γκαρδινάλιος, pol. *kardynał.*

CARDINAL, -Ă adj. (1719). *Aciej urednicije kę sę dzycie cardinali.* AMELIO, CAT., 295.

Forme gramaticale: sg. g. -d. f. **cardinali** (AMELIO, CAT., 295).

— It. *cardinale.*

CARDINALIȘ s.m. v. **cardinal.**

CARDINĂRIE s.f. (1702) Rangul de cardinal. *Pre eminenția ta te-au rădicat spre marea preoție* [...], *arhipiscopie și cardinărie.* P. PR., V[v].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cardinărie** (P. PR., V[v]).

— Lat. med. *cardinaria (cardinalia).*

*CARETAȘ s.m. (1754). *Dat-am acest adevărat zapis al nostru la mîna dumnealui jupîn Gabăr caretașul domnesc.* DIB, I, 424; cf. DIB, I, 430.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **caretaș** (DIB, I, 430); **caretașul** (DIB, I, 424).

— *Caretă* + suf. *-aș.*

*CARETĂ s.f. v. **carîtă.**

CARINDARIU s.n. v. **calendar.**

°CARÎTĂ s.f. (1682) Caretă. *Au venit carîta cea împărătească să-l rădice.* DOSOFTEI, VS, nov., 145[r]. *În carîte împărătești* [...] *să primbla.* CANTEMIR, II, I, 248. *Și-l duseră* [...] *în carîtă.* NEAGOE, ÎNV., 162. *Iar în cale, el le purta în carătă.* ANON. CANT., 103; cf. DOSOFTEI, P, II, 26[r], 87[v]; VISKI, PV, I, 44; M. COSTIN, L, 86; NEAGOE, ÎNV., 195, 200; N. COSTIN, L, 338; NECULCE, L, 85, 108; NECULCE, C, 12; GRECEANU, IST., 127, 138, 235; STINGHE, DRȘ, I, 189; PENTICOSTAR 1743, in BRV, II, 74; M. COSTIN, CU, 297.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **carătă** (ANON. CANT., 103; M. COSTIN, L, 86; STINGHE, DRȘ. I, 189; NECULCE, C, 12; M. COSTIN, CU, 297), **carîtă** (DOSOFTEI, P, II, 87[v]; NEAGOE, ÎNV., 162, 195, 200; GRECEANU, IST., 127, 235; PENTICOSTAR 1743, in BRV, II, 74); **carăta** (NECULCE, L, 85), **carîta** (DOSOFTEI, VS, nov., 145[r]); pl. nom. -ac. **carăte** (M. COSTIN, L, 86; N. COSTIN,

L, 338; *carete;* VISKI, PV, I, 44), **carîte** (DOSOFTEI, P, II, 26^{r}; CANTEMIR, II, I, 248; GRECEANU, IST., 138); **carăteli** (NECULCE, L, 108).

Variantă: **carătă.**

— Ucr. *karyta,* pol. *kareta* (ucr. < pol. < it. *carretta*).

CARMIN s.n. (c. 1700) Compoziție poetică, cîntec. *Metricus, -a, -um. De carminuri și de versuri.* CORBEA, D, 191^{r}.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **carminuri** (CORBEA, D, 191^{r}).

— Lat. *carmen, -inis.*

*CARMINATIV s.n. v. **carminativa.**

◇CARMINATIVA s.n. pl. (c. 1760) Purgativ. *Tămăduiaște-să această patimă cu ceale ce să chiamă carminativa.* MD$_2$, 94^{v}.

— Lat. med. *carminativum* (pl. *carminativa*).

°CARNAVAL s. n. (1693) Petrecere populară. *În Veneția, gătiri frumoase pentru oamenii de cinste ce sînt a veni la carnavalele viitoare.* FN, 15.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **carnavalele** (FN, 15).

— Ngr. καρναβάλι (< it. *carnevale*).

°CARPIT s. n. (1697) Tapiserie. *Cerurile ca o piele le-ai lucit / Și ca un carpit, așa le-ai podobit.* VISKI, PV, III, 15.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **carpit** (VISKI, PV, III, 15).

— Magh. *kárpit* (< lat. med. *carpita,* it. *carpita*).

CARTANA s. f. (1705) Nume al unor friguri care revin din patru în patru zile. *Cfartana. Lăt. Frigurile a patra dzi.* CANTEMIR, II, I, 15. *Pentru frigurile de a patra zi, adecă cartana.* MD$_1$, 21^{v}. *Frigurile de a patra zi, care să numesc cartana.* MD$_2$, 165^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cartana** (MD$_1$, 21^{v}; MD$_2$, 165^{v}), **cfartana** (CANTEMIR, II, I, 15); g. -d. **cartanei** (MD$_2$, 165^{v}).

Variantă: **cfartana.**

— Lat. *quartana,* lat. med. *cartana.*

CARTIRIE s. f. sau n. v. **cfartir.**

CARVUNCUL s. n. v. **carbuncul.**

CASTEL s. n. (1667—1669) Cetate, turn. *Sosit-au dar la strejile Mării Albe, ce să zic și sînt castele.* CANTACUZINO, NI, 127^{v}. *Să apără cu mare vitejie cel castel.* FN, 79. *Castelele, adecă cetățui mai mici.* CANTEMIR, HR., 332. *Cele mai vechi, mai mici, sînt și ca niște caștele, adecă turnuri.* M. COSTIN, NM, 265; cf. CANTEMIR, HR., 411, 417.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **castel** (FN, 79); pl. nom. -ac. **castele** (CANTACUZINO, NI, 127^{v}), **casteluri** (CANTEMIR, HR., 411, 417), **caștele** (M. COSTIN, NM, 265); **castelele** (CANTEMIR, HR., 332).

Variantă: **caștel.**

— Lat. *castellum,* it. *castèllo,* pol. *kas(z)tel.*

V. și costelă, coștei.

*CASTELAN s. m. v. **caștelean.**

CASTOR s. m. (1592—1604) Biber. *Poate să se închipuiască pacea unii gadine ce se chiamă castori.* FL. D$_1$, 483^{v}. *Unt de scorpie și unt de castor.* MD$_2$, 76^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **castor** (MD$_2$, 76^{r}), **castori** (FL. D$_1$, 483^{v}).

Variantă: **castori.**

— Lat. *castor, -oris,* gr. κάστωρ, -ορος.

CASTORI s. m. v. **castor.**

CASUS s. n. (c. 1700) Caz (gramatical) *Triptofon g. n. Cuvînt numai cu trei casusuri în declinaţiile grammaticei.* CORBEA, D, 355^r.
Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **casusuri** (CORBEA, D, 355^r).
— Lat. *casus.*

°CAŞCAVAL s. n. şi m. (1693) *30 oca de caşcaval.* CONDICA 1693, in DA s. v. *Vor face tot caşcaval, iar nu brînză.* TEMPEA, IST., 180. *Mănîncă* [...] *caşcavali care sînt rîncedzi.* N. COSTIN, C, 116. *Caşcavalii ce i-au dat în anul trecut.* IORGA, SD, VI, 369; cf. IORGA, SD, V, 351; DOCUMENT 1719, in DA s. v.; CB, 26^r, 28^v, 43^r, 43^v; IORGA, SD, VI, 248; DOCUMENT 1760, in DA s. v.
Forme gramaticale: s. m. (sau n.) sg. nom. -ac. **caşcaval** (CONDICA 1693, in DA s. v.; IORGA, SD, V, 351; TEMPEA, IST., 180; IORGA, SD, VI, 248; CB, 26^r, 28^v, 43^r, 43^v); s. m. pl. nom. -ac. **caşcavali** (N. COSTIN, C, 116); **caşcavalii** (IORGA, SD, VI, 369); s. n. pl. nom. -ac. **caşcavale** (DOCUMENT 1760, in DA s. v.), **caşcavealo** (DOCUMENT 1760, in DA s. v.).
Variantă: **caşcaveal** s. n.
— Tc. *kaşkaval* (< it. *cascavallo, caciocavallo*); cf. magh. *kaskavál.*
CAŞCAVEAL s. n. v. **caşcaval.**
CAŞTALEAN s. m. v. **caştelean.**
CAŞTALIAN s. m. v. **caştelean.**
CAŞTEL s. n. v. **castel.**
CAŞTELAN s. m. v. **caştelean.**

°CAŞTELEAN s. m. (1710) Castelan. *Deci şi leşii au ales* [...] *pe Joravinschii, caşteleanul de Bîlza.* M. COSTIN, L, 83. *Unul era caştelean Cracovschie.* PS. -COSTIN, L, 30. *A caştelénilor leşeşti după lége a singelui amestecare.* CANTEMIR, HR., 26. *Iar craiul leşăscu au trimis pre Dombeţchii, căştelianul de Belza.* URECHE, L, 96; cf. M. COSTIN, NM, 261; N. COSTIN, L, 47, 79, 110, 114, 118.
Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **caştalian** (N. COSTIN, L, 47), **caştelean** (PS. -COSTIN, L, 30); **caştalianul** (N. COSTIN, L, 110), **caştelanul** (N. COSTIN, L, 118), **caşteleanul** (M. COSTIN, L, 83), **caştelianul** (N. COSTIN, L, 114), **căştelianul** (URECHE, L, 96); g. -d. **caştalianului** (N. COSTIN, L, 79); pl. nom. -ac. **caştaleani** (M. COSTIN, NM, 261); g. -d. **caşteleanilor** (*caştelénilor*: CANTEMIR, HR., 26).
Variante: **caştalean, caştalian, caştelan, caştelian. căştelian.**
— Pol. *kasztelan* (< lat. *castellanus*, it. *castellano*).
CAŞTELIAN s. m. v. **caştelean.**

CATALOG s. n. 1. (1667—1669) Listă, catastif. *Aici fac catalog de cărţile ce cumpăr.* CANTACUZINO, NI, 112^r. *Catalog. El. Izvod, catastih, însămnarea numerelor după orînduială.* CANTEMIR, II, I, 14. *Vidra iată că din catalogul jiganiilor cu sfatul a tot statul s-au ras.* CANTEMIR, II, I, 147; cf. CANTEMIR, D, 361.
2. (1688) Tablă de materii. *Catalog au arătarea capetelor a Dioptrii cei dintîi.* DIOPTRA, 49^v.
Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **catalog** (CANTACUZINO, NI, 112^r; DIOPTRA, 49^v; CANTEMIR, II, I, 14); **catalogul** (CANTEMIR, D, 361; CANTEMIR, II, I, 147).
— Lat. *catalogus*, gr. κατόλογος, pol. *katalog*; cf. it. *catalogo.*

CATAPLASMĂ s. f. (c. 1760) *Să faci o cataplasma, adecă plastor.* MD$_1$, 26^r. *Sfărîmă busiioc şi fă cataplasma.* MD$_1$, 30^r; cf. MD$_1$, 58^v.
Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cataplasma** (MD$_1$, 26^r, 30^r, 58^v).

— Lat. *cataplasma*, gr. κατάπλασμα.

CATAR s. n. (c. 1760) Guturai. *Pentru cataru, adecă troahnă.* MD_1, 55^r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cataru** (MD_1, 55^r).

— Lat. *catarr(h)us*, gr. κατάρρους.

CATARACTĂ s. f. (1705) Cascadă. *Cataracte. El. Praguri în apă, pre carile apa să răstoarnă, sau zăstalniță la mori.* CANTEMIR, II, I, 14. *Cataractele, adecă pragurile de la Dunăre, unde să zice locul Poarta de Fier.* CANTEMIR, HR., 491; cf. CANTEMIR, II, I, 184, 185, 186; CANTEMIR, HR., 330.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **cataracte** (CANTEMIR, II, I, 14, 184); **cataractele** (CANTEMIR, II, I, 185, 186; *catarractele*: CANTEMIR, HR., 491); g. -d. **cataractelor** (CANTEMIR, HR., 330).

— Lat. *cataracta*, gr. καταρ(ρ)άκτης.

°CATECHEZIȘ s. n. (1742) Catehează. *Preoții* [...] *să facă catechezis sau învățătură creștinească.* MOLDOVANU, AS, I, 148.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **catechezis** (MOLDOVANU, AS, I, 148).

— Magh. *katekezis* (< lat. med. *catechesis*, gr. κατήχησις).

CATECHISMUS s.n. v. **catichizmuș.**

CATECHISMUȘ s. n. v. **catichizmuș.**

CATECHIZMUȘ s. n. v. **catichizmuș.**

CATEDRĂ s. f. (c. 1700) Scaun bisericesc. *Cathedra g. f. Scaun de facerea cazaniilor, cathedră, jeț.* CORBEA, D, 46^r. ◆ (1716—1742) Eparhie. *Să porți grije* [...] *de poclonul și alte ce să cad catedrei noastre.* TEMPEA, IST., 161. *Rinduiala și datoriia ce ați avut în supuneré cathedrei a svintei episcopii a Rîmnicului.* STINGHE, DRȘ, I, 182.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **catedră** *(cathedră:* CORBEA, D, 46^r); g. -d. **catedrei** (TEMPEA, IST., 161; *cathedrei*: STINGHE, DRȘ, I, 182).

— Lat. *cathedra*, gr. καθέδρα; cf. magh. *katédra*, germ. *Katheder.*

°CATEDREANIC, -Ă adj. (c. 1700) Care aparține unei catedre. *Cathedralitius, -a, -um. Cathedreanic, -ă.* CORBEA, D, 46^r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **catedreanic** *(cathedreanic:* CORBEA, D, 46^r); f. **catedreanică** *(cathedreanică:* CORBEA, D, 46^r).

— *Catedră* + suf. *-eanic.*

CATEGORIE s. f. (1705) Noțiune filozofică fundamentală. *Categorii sînt zecc forme supt carile Aristotel toate ființele lucrurilor cuprinde.* CANTEMIR, II, I, 14. *Categoriile loghicăi n-au citit.* CANTEMIR, II, I, 78; cf. CANTEMIR, HR., 179.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **categorii** (CANTEMIR, II, I, 14; CANTEMIR, HR., 179); **categoriile** (CANTEMIR, II, I, 78).

— Lat. *categoria*; cf. gr. κατηγορία.

*CATEHEZĂ s. f. v. **catechezis.**

CATICHIJMUȘ s. n. v. **catichizmuș.**

CATICHIZMUȘ s. n. (1645) Carte cuprinzînd o expunere sumară a principiilor religiei creștine; catehism. *Răspuns împotriva catihismusului calvinesc.* VARLAAM, RC, I^r. *În deșert au defăimat catichizmușul nostru.* SC, 2^r. *În 36 de glave a catichijmușului nostru.* SC, 62^v. *Preoți datori să fie a cumpăra batăr un catechizmuș.* MOLDOVANU, AS, I, 148; cf. VARLAAM, RC, 6, 8; CAT. C, 7^r; SC, 1^r, 1^v, 2^r; CATEHISM 1726, in BRV, II, 27.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **catechismus** (CAT. C, 7[r]), **catechismuş** (CATEHISM 1726, in BRV, II, 27), **catechizmuş** (MOLDOVANU, AS, I, 148), **catihizmus** (VARLAAM, RC, 6); **catichizmuşul** (SC, 1[v], 2[r]); g. -d. **catihizmus** (VARLAAM, RC, 8); **catichijmuşului** (SC, 62[v]), **catichizmuşului** (SC, 1[r], 2[r]), **catihismusului** (VARLAAM, RC, I[r]).

Variante; **catechismus, catechismuş, catechizmuş, catichijmuş, catihismus, catihizmus.**

— Lat. *catechismus*, germ. *Katechismus*, magh. *katekismus*, *katekizmus*; cf. gr. κατηχισμός.

CATIHISMUS s. n. v. **catichizmuş.**

CATIHIZMUS s. n. v. **catichizmuş.**

CATOLIC s. m. (1691) Adept al catolicismului. *Care patimă, tu, Hristoase împărate, dezrădăcineaz-o den inimile catolicilor şi pravos laovnicilor creştini.* PM, 310. *Cine-i creştin şi catholic.* BUITUL, CAT., 3. *Ei sînt catolici.* TEMPEA, IST., 143. *Aşa îi numéşte hronicul pe catolici, eretici.* CANTEMIR, HR., 140. *O mărturisesc cei uniţi în credinţă, catolici.* AARON, PP, 16; cf. CANTEMIR, HR., 141; NECULCE, L, 35; URICARIUL, V, 418.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **catolic** (NECULCE, L, 35; *catholic*: BUITUL, CAT., 3); pl. nom. -ac. **catolici** (TEMPEA, IST., 143; AARON, PP, 16; *catholici*: CANTEMIR, HR., 140); **catolicii** (URICARIUL, V, 418; *catholicii*: CANTEMIR, HR., 141); g. -d. **catolicilor** (PM, 310).

— Lat. *catholicus*, ngr. καθολικός; cf. germ. *Katholik*.

CATOLIC, -Ă adj. (1694) Care aparţine bisericii romane. *Pentru a îngrozi bătainicii ostaşi catolici, vor face otomanii toată sila lor de a aduna oameni de oaste.* FN, 25. ◆ (1694) Credincios, creştin. *Vor face o jupîneasă mai mult de a ţinea că iaste atheistă, decît catolică.* FN, 30.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **catolică** (FN, 30); pl. nom. -ac. m. **catolici** (FN, 25).

— It. *cattolico*.

•CATOLICESC, -EASCĂ adj. **1.** (1651) Universal. *Să nemerească cu mintea după cum iaste obiceaiul [....] besearicii catholiceşti.* MYST., 15[r]. *Aiasta biserica pentr-acie se dzice svîntă şi catoliciasca.* PILUTIO, DC, 8. *Besearecă [...] săbornică catolicească, adecă adunarea oamenilor credincioşi.* CÎ, 27[r-v]. *Biserica katoliciaska szy apostoliciaska.* AMELIO, CAT., 297. *Eu întru sfînta credinţă catholicească să moriu.* N. COSTIN, C, 334; cf. MYST., IV[r]; PILUTIO, DC, 5, 8; BB, IV[v]; B, 11[v]; ANTIM, O, 321; AMELIO, CAT., 293, 296, 298, 299; TEMPEA, IST., 74, 153, 154; AARON, PP, 4, 10, 100.

2. (1677) Care aparţine bisericii romane. *De învăţătura besericii catoliciască.* PILUTIO, DC, 16. *Ne unim cu biserica Romei cea catolicească.* LUPAŞ, DIT, 464. *Parochuşul besearicii catholiceşti.* P. PR., I[r]. *Summa credinţei catholiceşti.* BUITUL, CAT., I[r]. *Săminariumele catholiceşti.* MOLDOVANU, AS, I, 151; cf. LUPAŞ, DIT, 464, 478, 480; URICARIUL, V, 406, 410, 418; IORGA, SD, VI, 347.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **catolicească** (CÎ, 27[r]; PILUTIO, DC, 5, 8; LUPAŞ, DIT, 464, 478, 480; AMELIO, CAT., 293, 296, 297, 298, 299; URICARIUL, V, 410; TEMPEA, IST., 74, 153, 154; IORGA, SD, VI, 347; AARON, PP, 100; *catholicească*: MYST., IV[r]; B, 11[v]; ANTIM, O, 321; N. COSTIN, C, 334); nom. -ac. f. pentru g. d. f. **catoliceasca** (PILUTIO, DC, 16); **catoliceasca** *(catholiceasca:*

BB, IV^{v}; AARON, PP, 4); g. -d. **catolicești** (LUPAȘ, DIT, 464; URICARIUL, V, 406; *catholicești*: MYST., 15^{r}; P.PR., I^{r}; AARON, PP, 10; *catholicești*: BUITUL, CAT., I^{r}); **catolicștii** (*catholicștii*: BB, IV^{v}); pl. nom. -ac. **catolicești** (MOLDOVANU, AS, I, 151); g.-d. m. **catolicești** (LUPAȘ, DIT, 478, 480).

— *Catolic* + suf. *-esc.*

CAUJĂ s. f. v. **cauză.**

CAUSĂ s. f. v. **cauză.**

CAUZĂ s. f. 1. (1682) Motiv, prilej, ocazie. *De cînd hirișa viață și a vieții prilej* (gl. marg. *cauză*) *întru morți s-au socotit.* DOSOFTEI, VS, II^{r}. *Și pentru ca să oprească gurile și a nemulțămitorilor jidovi* [...], *pentr-aceaea vină* (gl. marg. *cauză*), *apoi după opt dzile vru să aducă de* (!) *maica sa.* DOSOFTEI, VS, ian., 1^{r}; cf. DOSOFTEI, VS, dec., 216^{r}, 217^{r}.

2. (1742) Caz, pricină, proces. *Caujăle cele mai mari și mai grele* [...] *să le trimiță c. protopop la scaunul arhierèsc.* MOLDOVANU, AS, I, 149. *Caujele mai mici să nu le îndrépteze la Măr. sa D. Vldca.* MOLDOVANU, AS, I, 150; cf. MOLDOVANU, AS, I, 151, 154, 155, 156, 157.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **caujă** (MOLDOVANU, AS, I, 151, 155), **cauză** (DOSOFTEI, VS, ian., 1^{r}), **cavză** (DOSOFTEI, VS, II^{r}, dec., 217^{r}); **cauja** (MOLDOVANU, AS, I, 154, 157); **causa** (MOLDOVANU, AS, I, 156); **cavza** (DOSOFTEI, VS, dec., 216^{r}); pl. nom. -ac. **caujăle** (MOLDOVANU, AS, I, 149), **caujele** (MOLDOVANU, AS, I, 150, 157).

Variante: **caujă, causă, cavză.**

— Lat. *causa.*

°CAVALER s. m. 1. (1715) Soldat de cavalerie. *Au fost de toți o sumă 14 000 într-armați, mai mare parte de cavaleri.* PS. -COSTIN, L, 70.

2. (1717) Titlu nobiliar. *Și cavalerii de Rodos și comesii de Franghipan* [...] *i-au venit într-agiutoriu.* CANTEMIR, HR., 451. *Apoi face craiul cavaleri, dîndu-le săbii goale iproci.* N. COSTIN, L, 142; cf. CANTEMIR, HR., 473, 526.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **cavaleri** (PS. -COSTIN, L, 70; N. COSTIN, L, 142); **cavalerii** (CANTEMIR, HR., 451, 473, 526).

— Pol. *kawaler*, rus. *кавалер* (rus. < pol. < it. *cavaliere*).

°CAVALERIE s. f. 1. (1715) Călărime. *Așijdere și 6 polcuri de cavalerie luînd din aripa direaptă și s-au dus de din dos de pedestrime.* PS. -COSTIN, L, 68. *Iar îndeobște de cavalerie, infanterie și artilerie uciși.* PS. -COSTIN, L, 75; cf. PS. -COSTIN, L, 71, 74.

2. (c. 1740) Ordin de cavaler, decorație. *S-au întors Luca vistiernicul la Dumitrașco vodă aducînd lui vodă de la împăratul daruri, un leftu cu diamanturi, cavalerie, pecete împărătească și cîțiva soboli.* NECULCE, L, 213.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cavalerie** (PS. -COSTIN, L, 68, 71, 74, 75; NECULCE, L, 213).

— Pol. *kawalerja*, rus. *кавалерия* (rus. < pol. < it. *cavalleria*).

CAVZĂ s. f. v. **cauză.**

*CAZ s. n. v. **casus.**

°CAZARMĂ s. f. (1736) *Cazarmele de la Fometești.* IORGA, SD, V, 152.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **cazarmele** (IORGA, SD, V, 152).

— Rus. *казарма* (< fr. *caserne*, germ. *Kaserne*; germ. < fr.).

CĂLARIŞ s. n. v. *coral*.

°CĂLĂMARIŞ s. n. (1651—1700) Călimară. *Kelemarish. Atramentarium.* ANON. CAR., 345. *Atramentarium. Kalamarisul. Tinta hordo.* LM, 189.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **călămariş** (*kelemarish:* ANON. CAR., 345); **călămarişul** (*kalamarisul:* LM, 189).

— Magh. *kalamáris* (< lat. *calamarius, -a, -um*).

CĂLINDAR(I) s. n. v. **calendar**.

°CĂLŢUN s. m. **1.** (1561). Gheată, cizmă, încălţăminte. *Nu-s destoinic a mă pleca să dezleg cureaoa călţunului lui.* CORESI, T, 68^{v}. *Nu-s destoinic călţunii a purta.* TETRAEVANGHEL 1574, in DA s. v. *вьлсо тѣпѫ*: *iminei au călţuni înalţi.* MARDARIE, L, 124. *Koltzunile vel enkelczementul. Soccus, calceus.* ANON. CAR., 347. *Căputele cizmelor lor (şi călţunii lor) vechi şi cîrpăcite în picioarele lor.* BB, 159; cf. CORESI, T, 4^{v}, 19^{r}, 79^{v}, 118^{v}, 139^{v}, 155^{v}; ŞERBAN CORESI, ap. CANDREA, PS, II, 114, 234; NT, 41^{r}, 47^{v}, 70^{r}, 99^{v}; MARDARIE, L, 180, 195, 230; ANON. CAR., 344, 347; IM, 57.

2. (1649) Ciorapi înalţi. *гащи*: *izmeane, călţuni.* MARDARIE, L, 126. *Trăgîndu-i cibotile, numai cu colţuni au fost încălţat.* NECULCE, L, 12.

Forme gramaticale: s. m. sg. nom. -ac. **călţun** (*kĕlczun:* ANON. CAR., 344; *koltz⟨un⟩:* ANON. CAR., 347); **călţunul** (ŞERBAN CORESI, ap. CANDREA, PS, II, 114, 234); g. -d. **călţunului** (CORESI, T, 68^{v}, 118^{v}); pl. nom. -ac. **călţuni** (CORESI, T, 19^{r}, 79^{v}, 139^{v}, 155^{v}; MARDARIE, L, 124, 126, 180, 195, 230; IM, 57), **colţuni** (NT, 47^{v}, 99^{v}; NECULCE, L, 12); **călţunii** (CORESI, T, 4^{v}; TETRAEVANGHEL 1574, in DA s. v.; BB, 159); g. -d. **colţunilor** (NT, 41^{r}, 70^{r}); s. n. sg. nom. -ac. **colţunile** (*koltzunile:* ANON. CAR., 347).

Variante: **colţun** s. m., **colţune** s. n.

— Ngr. καλτσούνι, magh. *kalcon* (ngr., magh. <*it. calzone*); cf. bg. *kalcun*, scr. *kalcine*.

CĂNŢALARIE s. f. v. **cănţălărie**.

CĂNŢĂLAREŞ s. m. v. **cancelar**.

CĂNŢĂLARI s. m. v. **cancelar**.

°CĂNŢĂLĂRIE s. f. (1593—1594) Cancelarie. *4 gal. canţilariia.* DÎ, 187. *Loc de obşte ţiitori de răvaşuri, de cărţi, cănţălăria oraşului.* CORBEA, D, 336^{v}. *Logofătul de la canţelariia chesariceştii administraţii.* DRA, I, 318; cf. DÎ, 190; CORBEA, D, 42^{v}; STINGHE, DRŞ, I, 144; IM, 61—62; DRA, I, 336; DC, 1^{r}; STINGHE, DRŞ, I, 224; VP, 10^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **canţălărie** (STINGHE, DRŞ, I, 144), **cauţelario** (IM, 61—62), **cantilerie** (VP, 10^{r}), **cănţalarie** (STINGHE, DRŞ, I, 224), **cănţălărie** (CORBEA, D, 42^{v}; DRA, I, 336; DC, 1^{r}); **cantelaria** (*cantelariia:* DRA, I, 318), **cantilaria** (*cantilariia:* DÎ, 187, 190), **cănţălăria** (CORBEA, D, 336^{v}; DC, 1^{r}).

Variante: **cantălărie, cantelarie, cantilarie, cantilerie, cănţalarie**.

— Magh. *kancellária*, pol. *kancelar(i)ja* (magh., pol. < lat. med. *cancellaria, canzel(l)aria*).

CĂNŢĂPIŞTA s. m. v. **conţepista**.

CĂNZELIARIU s. m. v. **cancelar**.

CĂPITAN s. m. 1. (1563) Căpetenie cu atribuţii militare şi administrative în vechea organizare a ţărilor române. кѣпитана вѣрапана дърмана. DOCUMENT 1563, in DERS, 35. *Judeţul de la Maramurăş, de la Hust, biruri 442; şi iaste acum de al patrul anu de cînd n-au dat căpitanul seama.* DÎ, 114. *Dat-am scrisoarea noastră Lucăi, căpitanului de curteni de ţinutul Sucevei.* BĂLAN, DB, III, 70. *Alţii zic cum au dat şi Costii căpitanului cîţiva bani.* PS. -COSTIN, L, 51; cf. DOCUMENT 1591—1592, DOCUMENT 1597, DOCUMENT 1600, in DERS, 35; DÎ, 122, 134, 136, 146; IORGA, SD, X, 289; IORGA, SBD, 52, 75; DIB, [I], 114, 126, 156; IORGA, SD, XIV, 243, 289, 290; GRECEANU, IST., 81; DRA, I, 207, II, 119, 120; IORGA, SD, XIV, 265; DRA, II, 125, I, 269, 270; PS. -COSTIN, L, 10; TEMPEA, IST., 102, 168; DRA, II, 169, 177, 208; IORGA, SD, VI, 303, XIV, 64; DRA, I, 422; BĂLAN, DB, III, 30; DRA, II, 289; ANON. BR., 280, 282; DIB, [I], 421; DRA, II, 342; DIB, [I], 447. ◇ (1654) S. comp. **Vel-căpitan** = comandant militar şi administrativ al unui ţinut, căpitan mare. *Vel căpitan Bălăceanul.* DIB, [I], 112. *Scriem domnie me la boieriul nostru Vasăle Ropceanul, vel-căpitan de Cernăuţi.* BĂLAN, DB, III, 186; cf. DIB, [I], 140, 188, 200, 201, 228; DRA, I, 211, 270, 271; IORGA, SD, X, 415; DRA, I, 281, 296, 297, II, 156, 180, 181, 185, 237, 264.

2. (1599—1600). Căpetenie militară. *Dărăbanţii Jivco Negrul, Miclăuş, căpitani, i Dumitru hotnog darabanţi 2010, lafă talere 6535.* DÎ, 124. *Făcea cină boiarilor săi şi căpitanilor şi mai marilor a Galileii.* NT, 48r. *Era în cetatea Chesariii un căpitan oştilor Italiei care era foarte temătoriu.* CÎ, 33v. *Ca căpitanii pe dinaintea gloatelor* [...] *să primbla.* CANTEMIR, II, I, 246; cf. DOCUMENT 1609, ap. BOGDAN. GLOSARUL, 76; BB, 263; SA, 95v; POV. M, 5v; CRON., 125v, 424v; FN, 25; VISKI, CC, IV, 32; ANON. CAR., 345; NEAGOE, ÎNV., 158, 256, 293; ANTIM, O, 285; M. COSTIN, L, 49, 55, 59, 81, 130; URECHE, L, 83; CANTEMIR, HR., 231; NECULCE, L, 23, 58, 287; VP, 7r. ◆ (1646) Căpetenie, şef. *Slujitoriul iaste datoriu să agiute căpitanului său.* PRAV. VL, 105. *Noi, căpitanii breaslii.* IORGA, SD, VI, 224; cf. NĂSTUREL, VI, 64, 156. ◆ (1682—1686) Duce, voievod. *Făcînd vitejie mare* [...], *fu trimis voivod* (gl. marg. *căpitan*) *de-mpăratul la Italiia să muncească pre creştini.* DOSOFTEI, VS, febr., 78v. *Dux. Capitany. Kapitany.* LM, 201.

3. (1620) Şef militar care avea în subordine 1000 de ostaşi, miiaş. *Şi-l iertă împăratul şi-l puse căpitan (pre 1000) şi-l boieri.* ALEX., 64r. *Deaca auzi sutaşul aceasta, mearse la căpitan şi spuse lui.* NT, 165r. *Căpitan: carele iaste preste 1000 de oameni, miiaş.* MARDARIE, L, 256; cf. MARDARIE, L, 263.

4. (1667—1669). Comandant al unui vas sau al unei flote. *Călătorind dar în corabiia căriia era căpitan Barnard Martinenco.* CANTACUZINO, NI, 127r. *Navarchis g. f. Corabiia unui căpitan.* CORBEA, D, 201r. *Ali-paşa, căpitan de la Dunăre.* ANON. BR., 288; cf. CANTACUZINO NI, 127v. ◆ (1730) S. comp. **Căpitan-paşa** = comandant al flotei turceşti. *După ce au mers Ceauşlar emini la capitan-paşa, numaidecît i-au dat pe dragomanul lui.* IM, 102. *Au şi pornit pe capitan-paşe cu cîteva galioane cu levenţii.* NECULCE, L, 341; cf. NECULCE, L, 347.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **capctan** (IM, 102), **capitan** (ALEX., 64r; M. COSTIN, L, 81; IM, 102; NECULCE, L, 341, 347), **capi-**

tani *(capitany:* LM, 201), **căpitan** (DOCUMENT 1591—1592, DOCUMENT 1600, in DERS, 35; DÎ, 124; NT, 165[r]; MARDARIE, L, 256, 263; DIB, [I], 112, 114; CANTACUZINO, NI, 127[r]; DIB, [I], 140, 156; CI, 33[v]; DOSOFTEI, VS, febr., 78[v]; DIB, [I], 188; BB, 263; CRON., 424[v]; DIB, [I], 200; IORGA, SD, XIV, 243; DIB, [I], 201; FN, 25; IORGA, SD, XIV, 289, 290; NEAGOE, ÎNV., 256; GRECEANU, IST., 81; DIB, [I], 228; DRA, I, 211; ANTIM, O, 285; DRA, II, 125, I, 270, 271; IORGA, SD, X, 415; TEMPEA, IST., 168; DRA, I, 296, 297, II, 156, 180, 181, 185, 208; LEX.$_2$, 103[v], 148[r], 151[v], 153[v]; NECULCE, L, 58, 287; DRA, II, 237, 264; BĂLAN, DB, III, 30; DRA, II, 289; ANON. BR., 288; DIB, [I], 421; DRA, II, 342; DIB, [I], 447; VP, 7[r]; *kĕpitan*; ANON. CAR., 345); **căpitanul** (DOCUMENT 1600, in DERS, 35; DÎ, 114, 122, 134, 146; DOCUMENT 1609, ap. BOGDAN, GLOSARUL, 76; IORGA, SBD, 52; NT, 165[r]; IORGA, SBD, 75; DIB, [I], 126; CANTACUZINO, NI, 127[v]; NĂSTUREL, VI, 64, 156; CRON., 125[v]; DRA, II, 119, 120; PS. -COSTIN, L, 10; TEMPEA, IST., 102; DRA, II, 177; NECULCE, C, 23; IORGA, SD, VI, 303; ANON. BR., 280, 282); g. -d. **căpitan** (CORBEA, D, 201[r]; CANTEMIR, HR., 231); **căpitanului** (PS. -COSTIN, L, 51; PRAV. VL, 105; *căpitanulu⟨i⟩*: DÎ, 136; IORGA, SD, X, 289); voc. **căpitane** (IORGA. SD, XIV, 265; DRA, I, 272, 281); pl. nom. -ac. **capitani** (DÎ, 124; *kapitany*: VISKI, CC, IV, 32), **căpitani** (GRECEANU, IST., 81; URECHE, L, 83; IORGA, SD, XIV, 64; DRA, [I], 422); **capitanii** (M. COSTIN, L, 59), **căpitanii** (SA, 95[v]; POV. M, 5[v]; NEAGOE, INV., 158, 293; CANTEMIR, II, I, 246; M. COSTIN, L, 55, 130; DRA, II, 169; IORGA, SD, VI, 224); g. -d. **capitanilor** (M. COSTIN, L, 49), **căpitanilor** (NT, 48[r]); voc. **căpitanilor** (DRA, I, 207, 269).

Variante: **capetan, capitan(i).**

— Lat. (med.) *capitan(e)us*, it. *capitano*, magh. *kapitány*, ngr. καπιτάν, scr. *kapetan*, tc. *kap(i)tan*.

CĂPITANIE s. f. v. **căpităníe.**

•CĂPITANIȚĂ s. f. (1741) Soție de căpitan. *Manoli Zamfir, căpitan, și eu, Maranda, căpitanița.* BĂLAN, DB, IV, 194.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **căpitanița** (BĂLAN, DB, IV, 194).

— *Căpitan* + suf. *-iță*.

•CĂPITĂNEASĂ s. f. (1720) Soție de căpitan. *Acel loc au fost cu casă de la căpităneasa Rondii.* DIB, [I], 291. *Pionița care meargе spre ulița despre grădina domnească* [....] *pînă în locul căpitănеasei Tomei.* DIB, [I], 293; cf. DIB, [I], 421.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **căpitănеasa** (DIB, [I], 291); g. -d. **căpităneasei** (DIB, [I], 293), **căpitănеasii** (DIB, [I], 421).

— *Căpitan* + suf. *-easă*.

•CĂPITĂNESCU adj. (1742) *Să nu fie volnic a vinde vin sau rachiu pe moșiile sfintei mitropolii, nici vin domnescu, nici căpitănescu.* DRA, I, 404.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **căpitănescu** (DRA, I, 404)

— *Căpitan* + suf. *-esc*.

•CĂPITĂNIE s. f. **1.** (1696) Slujba de căpitan. *Nu numai căci l-am scos den căpităniia ce era, ce încă va păți și mare nevoie.* IORGA-SD, X, 365. *Și într-acea începătură au fost domnia ca o căpitănie.* URECHE, L, 66; cf. IORGA, SD, VI, 236, 330, 397, 398.

2. (Sf. sec. XVII) District supus autorității unui căpitan. *Kĕpitĕnie: capitaneatus.* ANON. CAR., 345. *Grigorie vodă l-au făcut stolnic mare și i-au dat și căpitănia Codrului și tot ținutul Fălciului.* PS.-AM., 160.

3. (1733) Reședința unui căpitan. *Căpitănie era la Hliviște.* BALAN, DB, IV, 112. *La circiuma baciului, unde s-au făcut căpitănia acum.* DRA, I, 461; cf. DRA, I, 458; IORGA, SD, XIV, 279.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **căpitanie** (BĂLAN, DB, IV, 112), **căpitănie** (URECHE, L, 66; BĂLAN, DB, IV, 112; IORGA, SD, VI, 236, 330, 308; *kĕpitĕnie*: ANON. CAR., 345); **căpitănia** (PS. -AM., 160; DRA, I, 458; *căpităniia*: IORGA, SD, X, 365; DRA, I, 461; IORGA, SD, XIV, 279); g. -d. **căpitănii** (IORGA, SD, VI, 397).

Variantă: **căpitanie.**

— *Căpitan* + suf. *-ie.*

◦ CĂȘCĂVĂLĂRIE s. f. (1741—1742) *Să aducă oile la 18 munți [...] să facă căscăvălărie.* IORGA, SD, VI, 248.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cășcăvălărie** (IORGA, SD, VI, 248).

— *Caşcaval* + suf. *-ărie.*

CĂȘTELIAN s. m. v. **caștelean.**

*CEDRU s. m. v. **țedruș.**

*CELTIBER s. m. v. **țiltiberi.**

*CELTIBERIC, -Ă, adj. v. **țeltibericesc, -ească.**

*CELȚI s. m. pl. v. **țilți.**

*CENTAUR s. m. v. **țentaurus.**

*CENTRU s. n. v. **țentrom.**

*CENZOR s. m. v. **țensor.**

*CENZORIE s. f. v. **ținsorie.**

*CERBER s. m. v. **țerber.**

CEREMONIE s. f. **1.** (1648) Formă care însoțește săvîrșirea unui rit religios; ceremonial. *Zîcu-să carii venea den păgîni de să făcea jidovi și toate țeremoniile lui Moisi le lua sus.* NT, 136^{v}, marg. *Și spălarea numai ce iaste cin sau țărămonie.* SC, 124^{r}. *Toate ceremoniile, serbările, posturile [...] să fim slobozi a le ține după calindariul vechiu.* LUPAȘ, DIT, 467. *La capiște să mérgem și țeremoniile obiciuite plinind, la giuruita noastră să ne întoarcem.* CANTEMIR, II, I, 175; cf. CAT. C., 7—8; MYST., 12^{v}, 16^{r}, 21^{v}, 36^{v}, 64^{r}; TIRNOSANIE 1652, in BRV, I, 205; SC, 124^{r}; LITURGHIE 1680, in BRV, I, 232; CORBEA, D, 40^{v}, 48^{v}, 251^{v}; P. PR., 3^{v}, 104^{v}, 134^{v}; BUITUL, CAT., 33, 34; CANTEMIR, II, I, 11; N. COSTIN, L, 263; NECULCE, L, 98.

2. (1687) Formă care însoțește celebrarea unei solemnități; fast, pompă. *Țeremoniile letinești [...] nu i-au plăcut.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 51. *Solenitas g. f. Lucru ghizdav, cu țeremonii ca un ospăț de nuntă.* CORBEA, D, 314^{v}. *Céle ce să cădea țeremonii spre încoronarea lui făcură.* CANTEMIR, II, II, 127; cf. CANTEMIR, HR., 179.

3. (1710) Formă de reverență. *După aceasta țărămonie, au purces Vasilie vodă de la Țarigrad cu domniia în țară.* M. COSTIN, L, 108. *Multă țirimonie și orație s-au făcut.* GRECEANU, IST., 138. *S-au împreunat cu Nicolai vodă cu multe țeremonii.* AXINTE URICARIUL, in DA s. v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **țărămonie** (SC, 124^{r}; M. COSTIN, L, 108), **țeremonie** (CORBEA, D, 40^{v}, 48^{v}), **țirimonie** (GRECEANU, IST., 138); **țărămonia** (NECULCE, L, 98), **țeremonia** (BUITUL, CAT.

34), **ţermonia** *(ţermoniia*: P.PR., 134[r]); pl. nom. -ac. **ţărămonii** (CANTEMIR, II, I, 11), **ţeremonii** (MYST., 16[r], 21[v]; LITURGHIE 1680, in BRV, I, 232; CORBEA, D, 314; BUITUL, CAT., 33; CANTEMIR, II, I, 127; N. COSTIN, L, 263; AXINTE URICARIUL, in DA s.v.), **ţermonii** (P. PR., 104[v]); **ceremoniile** (LUPAŞ, DIT, 467), **ţărămoniile** (GRECEANU, IST., 138), **ţerămoniile** (CANTEMIR, HR., 179), **ţeremoniile** (NT, 136[v], marg.; MYST., 12[v], 36[v], 64[r]; TÎRNOSANIE 1652, in BRV, I, 205; CORBEA, D, 251[v]; BRANCOVICI, CR. SLOV., 51; CANTEMIR, II, I, 175), **ţeremonile** *(ceremonile*: CAT. C., 7—8), **ţermoniile** (P. PR., 3[v]).

Variante: **ţărămonie, ţerămonie, ţeremonie, ţermonie, ţirimonie.**

— Lat. *caeremonia, caerimonia*, magh. *ceremónia*, ngr. τσερεμόνια, pol. *ceremonja*; cf. germ. *Zeremonie.*

CERUZĂ s. f. (1749) Carbonat de plumb. *Ia ceruza pisată şi o amcastică cu catran şi unge armele cu aceaea.* CB, 63[v].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ceruza** (CB, 63[v]).

— It. *cerussa.*

CFADRANT s. n. (1695) Spaţiu închis într-un unghi drept de cerc; cvadrant. *Ţara de supt cel dintîi cfadrant iaste să ia uşurare pren mijlocul banilor.* FN, 68.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cfadrant** (FN, 68).

— It. *quadrante.*

CFARTANA s. f. v. **cartana.**

CFARTIL s. n. v. **cfartir.**

CFARTIR s. n. (1694) Loc ocupat de trupe; cartier. *Destul sînge, o, ostaşilor! Păsaţi la cfartilurile voastre.* FN, 41. *Ostaş la cartirie au tare poruncă a să ţinea gata.* FN, 101; cf. FN, 40. ◇ (1715) S. comp. **Cfartir-maistru** = ofiţer însărcinat cu aprovizionarea şi cazarea unui corp de trupe; cvartir-maistru. *S-au luat în robie un cfartir-maistru (adecă vel-conacciu).* PS.-COSTIN, L, 69.

Forme gramaticale: s. f. sau n. sg. nom. -ac. **cartirie** (FN, 101); s. n. sg. nom. -ac. **cfartir** (PS. -COSTIN, L, 69); pl. nom. -ac. **cfartiluri** (FN, 40); **cfartilurile** (FN, 41).

Variante: **cartirie** s. f. sau n., **cfartil** s. n.

— It. *quartiere*, rus. *квартир* (rus. < germ. *Quartier* < it.).

V. şi m a i s t r u.

CFESTOR s. m. (1717) Chestor. *Lui Annie Fabian [...] tribunului polcului al doilé avgustesc, cfestorului turbanţilor.* CANTEMIR, HR., 161.

Forme gramaticale: sg. g. -d. **cfestorului** (CANTEMIR, HR., 161).

— Lat. *quaestor.*

◇CFIDDITAS s. f. (1705) Esenţă, natură a unui lucru. *Cfidditas. Lăt. Ceinţa, singură fiinţa lucrului céia ce ieste.* CANTEMIR, II, I, 15.

— Lat. med. *quidditas.*

CFINET s. n. v. **finet.**

CFITANŢIE s. f. v. **cvietanţie.**

*CHESTOR s. m. v. **cfestor.**

*CHIRURG s. m. v. **ţirulic.**

*CHITANŢĂ s. f. v. **cvietanţie.**

*CIMBAL s. n. v. **ţimbalm.**

*CIMBRI s. m. pl. v. **ţimbri.**

*CIMITIR s. n. v. țementerium, țintirim.
*CIRCUMFERINȚĂ s. f. v. țircumferenție.
*CIRCUMSTANȚĂ s. f. v. împregiur-stanție, țircumstanție.
*CITERĂ s. f. v. țiteră.

CLER s. n. (1742) *Au fost rînduit lîngă arhiereu și č. cler un theolog.* MOLDOVANU, AS, I, 147. *Vrăjbile acealea care între cleru unit și cel neunit* [...] *s-au scornit.* DU.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. cler (MOLDOVANU, AS, I, 147); cleru (DU).

— Lat. *clerus*; cf. germ. *Klerus*, magh. *klérus*.

CLIMACTERIC adj. (1717) Ajuns la un punct critic, simptomatic. *Climateric era acesta vechi împăraților Romii; împărații toți ucigîndu-se, ucigașii împărățiia apuca.* CANTEMIR, HR., 207. *Murit-au la 63 de ani, în care să află anul ce să numéște climacteric, în care* [...] *să timplă mare grijă.* N. COSTIN, C, 58.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. climacteric (N. COSTIN, C, 58), climaterie (CANTEMIR, HR., 207).

Variantă: climateric.

— Lat. *climactericus, -a, -um*; cf. gr. κλιμακτηρικός, -ή, -όν.

CLIMATE s. n. sau f. pl. (1717) Climă. *Alalte toate, zămisliré climatelor friguroase fugînd* [...], *în părțile Evropii despre apus să fie năpădit.* CANTEMIR, HR., 11.

Forme gramaticale: pl. g. -d. climatelor (CANTEMIR, HR., 11).

— Lat. *clima, -atis*, gr. κλίμα, -ατος.

CLIMATERIC adj. v. climacteric.

*CLIMĂ s. f. v. climate.

COFET s. n. v. confet.

*COFETAR s. m. (1672—1673). *Mihail Cofetar.* IORGA, SD, VI, 276. *Giupînului Savii, cofetariului.* IORGA, SD, V, 73.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. cofetar (IORGA, SD, VI, 276); g. -d. cofetariului (IORGA, SD, V, 73).

Variantă: cofetariu.

— *Cofet* + suf. *-ar*.

COFETARIU s. m. v. cofetar.

*COLEG s. m. v. colega.

COLEGA s. m. (1717) (La romani) Magistrat ales în același timp cu alții. *Ghetii aceștè întîiași dată au venit supt știința romanilor pre vrémé cînd au fost consul Știpion și collega, adecă tovarăș lui Știpion, Flacus.* CANTEMIR, HR., 77.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. colega (*colega*: CANTEMIR, HR., 77).

— Lat. *collega*.

COLEGAT s. m. (1693) Aliat, confederat. *Văzuiu, așijderea, cu hicleșug dobîndit un ostrov foarte de treabă, cu scădearea colegaților.* FN, 17. *Numai în pază sta, ca să nu scape nici într-o parti, căci esti colegatur Neamțului și prietin Moscalului.* NECULCE, L, 330; cf. FN, 32, 54, 61, 105, 113, 120, 123; M. COSTIN, ap. IORDAN, NECULCE, 75; NECULCE, L, 212, 367.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. colegat (NECULCE, L, 212), colegatur (NECULCE, L, 330), coligat (M. COSTIN, ap. IORDAN, NECULCE, 75); pl. nom. -ac. colegaturi (NECULCE, L, 367), colegați

(FN, 61, 105, 113, 120); **colegații** (FN, 54, 123), **culegații** (FN, 136); g. -d. **colegaților** (FN, 17); voc. **colegaților** (FN, 32).

Variante: **colegatur, coligat, culegat.**

— It. *collegato*, pol. *koligat* (pol. < lat. *colligatus*).

COLEGATUR s. m. v. **colegat.**

°COLEGHIOM s. n. (1702) Colegiu. *Ai nevoit spre săturarea sufletelor celor flămînde* [...], *cu direagerea besearecilor și coleghiomurilor și cu scumpă înfrumusețare acelora.* P. PR., III^{r}.

Forme gramaticale: pl. g. -d. **coleghiomurilor** (P. PR., III^{r}).

— Magh. *kollégium* (< lat. *collegium*).

*COLEGIU s. n. v. **coleghiom.**

COLF(O) s. n. v. **golf.**

COLIANDREȘ s. n. v. **coliandru.**

COLIANDRU s. n. (1582) Coriandru. *Această mană* [...] *era ca sămînța corieandului albă.* PO, 234. *Și iată pre fața pustiiului, mărunt ca coliandreșul, albu ca ghiața pre pămînt.* BB, 51. *Coriandrum g. n. Sămînță de iarbă de coriandrom.* CORBEA, D, 69^{v}. *Coliandru întreg, drame 40.* CB, 53^{v}; cf. BB, 101; CB, 54^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **coliandru** (CB, 53^{v}, 54^{r}), **coriandrom** (CORBEA, D, 69^{v}); **coliandreșul** (BB, 51); g. -d. **coliandreșului** (BB, 51), **coliandrului** (BB, 101), **coriandului** (*corieandului*: PO, 234).

Variante: **coliandreș, coriand(rom).**

— Lat. med. *coliand(r)us, coriandrum*, gr. κολίανδρον, κορίανδρον, magh. *koriándrom.*

COLICĂ s.f. (c. 1700) *Colicus g.m. Colicaș, pre care-l bintuiaște colica.* CORBEA, D, 57v. *Iar amorțirea care curge din boala de colică* [...], *să tămăduiaște mai bine.* MD$_1$, 33^{r}; cf. MD$_1$, 21^{r}; MD$_2$, 33^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **colică** (MD$_1$, 21^{r}, 33^{r}); **colica** (CORBEA, D, 57^{v}); g. -d. **colicii** (MD$_2$, 33^{r}).

— Lat. med. *colica*, it. *colica*; cf. magh. *kolika*, ngr. κωλική.

COLIGAT s.m. v. *colegat.*

*COLIR s.n. v. *colurie.*

COLOANĂ s.f. (1691) Stîlp care susține o parte dintr-un edificiu. Fig. *Acel luciafăr al lumii, stîlpul și coloana besearecii răsăritului* [...], *Ioan Zlataust, zicea.* MĂRG., II^{v}. *Ca niște coloane vîrtoase neclătite și ca niște stîlpi nesurpați țin toată zidiré credinței noastre.* ȘAPTE TAINE 1702, pref., in BRV, I, 435. ◆ (1694) Statuie, monument. *Să rădică coloane în slava celui mare ostaș.* FN, 41; cf. FN, 45.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **coloana** (MĂRG., II^{v}); pl. nom. -ac. **coloane** (FN, 41, 45; ȘAPTE TAINE 1702, pref., in BRV, I, 435).

— It. *colonna*, ngr. κολώνα; cf. rus. *колонна.*

COLOCFIUM s.n. (1667—1669) Colocviu. *Colocfium lu Ludovic.* CANTACUZINO, NI, 112^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **colocfium** (CANTACUZINO, NI, 112^{r}).

— Lat. *colloquium.*

*COLOCVIU s.n. v. *colocfium.*

°COLOFĂNIO s.n. (1749) Sacîz, colofoniu. *Dupre aceaea să iei* [...], *colofănio, untu de scorpie.* CB, 63^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. *colofănio* (CB, 63^{r}).

— Magh. *kalafonia* (< lat. *colophonia*); cf. gr. κολοφώνιον.

*COLOFONIU s.n. v. **colofănio.**

COLON s.m. (1717) (La romani) Locuitor al unei colonii, agricultor. *Însă colonii, ca cum și carii grija casii purta, acoloș au rămas.* CANTEMIR, HR., 152.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **colonii** (CANTEMIR, HR., 152).

— Lat. *colonus*.

*COLONEL s.m. (1714—1716) *La domnu au trimes anume pre colonelul grof Șlic.* GRECEANU, IST., 60. *Tremăs-au atunce ghenărar Heizăr pe un culonel cu vro sută de nemți.* NECULCE, L, 103. *S-au perit și colonelul.* NECULCE, L, 354; cf. DRA, I, 345. ◇ (1725) S. comp. **Viță- colonel** = locotenent colonel. *Au lucrat la măriia-sa, viță-colonel Pivoda.* DRA, I, 315.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **colonel** (DRA, I, 315; *collo⟨nel⟩*: DRA, I, 345), **culonel** (NECULCE, L, 103); **colonelul** (GRECEANU, IST., 60; DRA, I, 315; NECULCE, L, 354).

Variantă: **culonel.**

— Germ. *Kolonel*, magh. *kolonel* (magh. < germ. < lat. med. *colonellus*, it. *colonnello*).

COLONIE s.f. (1682) Cetate sau oraș construit de romani sau de alte popoare, avînd un rol economic, administrativ și militar. *Aceasta era de la coloniia Ellispontului.* DOSOFTEI, VS, nov., 143r. *Au trimis [...] Carol și coloniia nemțească de la Saxoniia în Ardeal.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 93. *Românii din coloniile lui Traian să să fie trăgînd.* CANTEMIR, HR., 128; cf. CANTEMIR, HR., 14, 105, 134, 463, 464; M. COSTIN, NM, 258, 260; N. COSTIN, L, 46, 47.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **colonie** (M. COSTIN, NM, 258); **colonia** (N. COSTIN, L, 46; *coloniia:* DOSOFTEI, VS. nov., 143r; BRANCOVICI, CR. SLOV., 93; CANTEMIR, HR., 105); pl. nom. -ac. **colonii** (CANTEMIR, HR., 14; M. COSTIN, NM, 260; N. COSTIN, L, 46, 47); **coloniile** (CANTEMIR, HR., 128, 134, 463, 464).

— Lat. *colonia*, pol. *kolonia*.

COLOS s.m. (1703) Statuie gigantică. *Acel dimon l-au fost făcut ei [...] și i-au fost pus numele colosul.* PA, 67r. *Piramidele Eghiptului, colosul Rodosului [...] cu cită nevoie și cu cită osteninţă s-au făcut.* CANTEMIR, II, II, 89; cf. PA, 67v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **colosul** (PA, 67r, 67v; CANTEMIR, II, II, 89).

— Lat. *colossus*, gr. κολοσσός.

COLȚUN s.m. v. **călțun.**

COLȚUNE s.n. v. **călțun.**

COLURIE s.f. (1678) Medicament pentru ochi, colir. *Precum colluriia iaste de tămăduirea ochilor, care fac apticarii den zahar și dentr-apă de trandafir.* CÎ, 63v. *Collurium iaste apa de fac apticarii pentru tămăduirea ochilor.* CÎ, 63v, marg.; cf. CÎ, 64r.

Forme gramaticale: s.n. sg. nom. -ac. **colurium** *(collurium:* CÎ, 63v, marg.); s.f. sg. nom. -ac. **colurie** *(collurie:* CÎ, 63v, 64r); **coluria** *(colluriea:* CÎ, 63v; *colluriia:* CÎ, 63r).

Variantă: **colurium** s.n.

— Lat. *collyrium*, (pl. *collyria*), gr. κολλύριον (pl. κολλύρια).

COLURIUM s.n. v. **colurie.**

*COMANDA vb. I v. **comendălui.**

COMANDANT s.m. (1682) *Iară comendatul o dojeni să-ș aleagă ce-i mai bine [...] și să nu moară cu acei legați.* DOSOFTEI, VS., sept.,

26r. *Un comendant să să păzească de oamenii lui de casă.* FN, 28. *Aşé turcii pe comendantul de Gălata şi pe alţii a' altor tîrguri, voevoda ti chémă.* CANTEMIR, HR., 131. *S-au socotit asupra lui Jintiş comăndat alţii bani.* IORGA, SD, X, 219. *Dece ficiorii lui Miron au prinsu de veste ş-au scăpat la comăndatul de Cetatea Neamţului.* NECULCE, L, 114; cf. FN, 28, 32, 34, 39, 64, 70, 123, 126, 128, 133, 143, 145; IORGA, SD, X, 66, 171, 219; DRA, I, 310, 311, 341; NECULCE, L, 256, 291; ANON. BR., 289, 321, 328. ◇ (1722) S. comp. **Gheneral-comenda(n)ş, gheneral-comendant** = general de corp de armată. *Poruncă iaste de la măriia sa gheneralul-comendant.* DRA, I, 304. *Va fi acela cu ştirea gheneral comendanşului.* DC, 3v; cf. DRA, I, 305, 309; IORGA, SD, XIV, 18; PS.-AM., 76; STINGHE, DRŞ, I, 157; DC, 1v, 2v, 3r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comandant** (FN, 160), **comandaş** (IORGA, SD, X, 219), **comăndat** (IORGA, SD, X, 219; ANON. BR., 289), **comendanş** (DC, 1v), **comendant** (FN, 28, 32, 34; DRA, I, 304, 305, 309, 311; IORGA, SD, XIV, 18; STINGHE, DRŞ, I, 157; DC, 2v), **comendat** (FN, 123); **comăndatul** (NECULCE, L, 114), **comendantul** (IORGA, SD, X, 66, 171; CANTEMIR, HR., 131; DRA, I, 310; PS.-AM., 76), **comendaşul** (DRA, I, 341), **comendatul** (DOSOFTEI, VS, sept., 26r; NECULCE, L, 256, 291); g.-d. **comendat** (FN, 133); **comendanşului** (DC, 3v), **comendaşului** (DC, 1v, 3r); pl. nom. -ac. **comendanţ** (FN, 128), **comendanţi** (FN, 34, 39, 70); **comăndaţii** (ANON. BR., 321, 328), **comendanţii** (FN, 64, 126); g.-d. **comendaţilor** (FN, 143, 145).

Variante: **comandaş, comăndat, comendanş, comendant, comendaş, comendat.**

— Lat. med. *commandans, -tis, commendans, -tis,* it. *comandante,* germ. *Kommandant, Kommendant,* magh. *kommandans, kommendant, kommendas,* pol. *komendant.*

V. şi g h e n e r a l[2].

COMANDAŞ s.n. v. **comandant.**

COMANDĂ s.f. **1.** (1715) Acţiunea de a comanda. *Au poroncit luminăţiea lui, cneazul Menjicul, fără perdere de vreme celor ce se afla supt a lui comendie* [...] *ca să meargă asupra neprietenilor.* PS.-COSTIN, L, 69—70. *Ce Iraclie* [...], *oştile în trei polcuri împărţind, o parte au trimis la Ţarigrad, o parte au dat supt comenda frăţine-său.* CANTEMIR, HR., 333. *Ce-m dă comenda oştii în mîna mé.* NECULCE, L, 245.

2. (1729—1730) Comandament. *Comande.* IORGA, SD, V, 148. *Fiind comanda aproape, iau murariul totdeauna la slujbe şi lucrări.* DRA, I, 341.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comendie** (PS.-COSTIN, L, 70); **comanda** (DRA, I, 341), **comenda** (CANTEMIR, HR., 333; NECULCE, L, 245); pl. nom. -ac. **comande** (IORGA, SD, V, 148).

Variante: **comendă, comendie.**

— Lat. med. *com(m)anda, commenda,* pol. *komenda,* rus. *команда.*

COMĂNDAT s.n. v. **comandant.**

COMEDIANT s.m. (1704) Actor. *Să spune, într-o curte, o comedie şi ministrii sînt comediianţi.* FN, 168.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **comedianţi** *(comediianţi:* FN, 168).

— It. *commediante.*

•COMEDIAR s.m. (c. 1700) Autor de comedie. *Nanium g.n. Cuvînt scornit de la comediiari, care însămnează fămeiţă frumoasă.* CORBEA, D, 200r.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **comediari** *(comediiari:* CORBEA, D, 200[r]).

— *Comedie* + suf. *-ar.*

•COMEDIAȘ s.m. **1.** (c. 1700) Actor. *Proscynium g.n. Loc înnalt de joc unde vorbăsc comediiașii.* CORBEA, D, 266[v].

2. (c. 1700) Autor dramatic. *Plautius g.m. Un poietic comediiaș, decît care nu iaste altul mai glumăț între poeticii letenești.* CORBEA, D, 248[v]; cf. CORBEA, D, 26[v].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comediaș** *(comediiaș;* CORBEA, D, 26[v], 248[v]); pl. nom. -ac. **comediașii** *(comediiașii:* CORBEA, D, 266[v]).

— *Comedie* + suf. *-aș;* cf. magh. *komédiás.*

COMEDIE s.f. **1.** (c. 1700) Piesă de teatru. *Perphanes g.m. Un înțelept scriitori de comedii.* CORBEA, D, 236[r]; cf. CORBEA, D, 59[r], 243[r]; VP, 7[v], 11[v]; EUSTATIEVICI, GR., 142.

2. (c. 1700) Spectacol de teatru. *Comoedia g.f. Comedie, joc ca aceia în care adevărate feațe, toate ale acestii lumi obiceaiuri și năravuri ca într-o oglindă le arată înnainte.* CORBEA, D, 60[r]. *Pre Irod Aticul, pe Fonto și pe Pollion am avut, oameni prea știuți întru meșterșugul oratorii⟨i⟩ și întîi în comidii.* N. COSTIN, C, 69; cf. CORBEA, D, 60[r], 135[v], 300[r]; CANTEMIR, D, 93, 311; CANTEMIR, II, I, 15.

3. (c. 1700) Spectacol public (la bîlciuri). *Histrio, -onis. Jucători de comedii; bărdăoază, cucă.* CORBEA, D, 135[v]. *Să spunc, într-o curte, o comedie.* FN, 168; cf. CORBEA, D, 248[r].

4. (1705) Întîmplare ciudată, istorie hazlie. *Comedie ca aceasta și buiguire într-acesta chip din gura Papagaii în mințile tuturor dihaniilor răvărsindu-să* [. . .] *mare tăcere să făcu.* CANTEMIR, II, I, 150; cf. VP, 1[v].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comedie** (CORBEA, D, 59[r], 60[r], 248[r]; CANTEMIR, D, 93; FN, 168; CANTEMIR, II, I, 15, 150; VP, 7[v], 11[v]); **comédia** (VP, 1[v]; EUSTATIEVICI, GR., 142; *comediia:* CORBEA, D, 300[r]); pl. nom. -ac. **comedii** (CORBEA, D, 59[r], 60[r], 135[v], 236[r], 243[r], 251[r]; CANTEMIR, D, 93), **comidii** (N. COSTIN, L, 69); g. -d. **comediilor** (CANTEMIR, D, 311).

Variantă: **comidie.**

— Lat. *commoedia,* it. *commèdia,* germ. *Kommoedie,* magh. *komédia,* pol. *komedja.*

•COMEDIESC, -ASCĂ adj. (c. 1700) Comic. *Comicus, -a, -um. De comedie sau comediesc, -ă.* CORBEA, D, 59[r].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **comediesc** (CORBEA, D, 59[r]); f. **comediască** (CORBEA, D, 59[r]).

— *Comedie* + suf. *-esc.*

•COMEDIETOARE s.f. (c. 1700) Actriță. *Planipes, -dis g.o. Jucători de voroave de miljoc, comedietori, -re.* CORBEA, D, 248[r].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comedietoare** (CORBEA, D, 248[r]).

— Comedie + suf. *-toare.*

•COMEDIETORI s.m. (c. 1700) Actor. *Planipes, -dis g.o. Jucători de voroave de miljoc, comedietori, -re.* CORBEA, D, 248[r].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comedietori** (CORBEA, D, 248[r]).

— *Comedie* + suf. *-tor.*

•COMEDIEȚ s.m. (c. 1700) Autor dramatic. *Phereerates g.m. Un poetic comedieț în Athina.* CORBEA, D, 242[v].

Forme gramticale: sg. nom. -ac. **comedieț** (CORBEA, D, 242ᵛ).
— *Comedie* + suf. *-eț*.
COMENDANȘ s.m. v. **comandant.**
COMENDANT s.m. v. **comandant.**
°COMENDARISIE s.m. (1682) Demnitar care comanda și ținea evidența unui grup de soldați. *Și să rugă lui comendarisie, adecă mai marelui, să fie și ea într-acea prinsoare.* DOSOFTEI, VS, sept., 26ʳ. *Acest Ioav [...] au fost peste oastea lui Iosafat comendarisie, adecă scriitor celor ce să făcea.* ANTIM, O, 278; cf. DOSOFTEI, VS, ian., 3ᵛ.
Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **comendarisie** (DOSOFTEI, VS, ian., 3ᵛ; ANTIM, O, 278); **comendarisiul** *(comendarisiiul:* DOSOFTEI, VS, ian., 3ᵛ); g.-d. **comendarisie** (DOSOFTEI, VS, sept., 26ʳ).
Variantă: **comendarisiu.**
— Gr. med. κομενταρήσιος (< lat. med. *commentarisius*); cf. v. sl. комен(ъ)тарисий.
COMENDARISIU s.m. v. **comendarisie.**
COMENDAȘ s.m. v. **comandant.**
COMENDAT s.m. v. **comandant.**
*COMENDATOR s.m. v. **comendatoriu.**
COMENDATORIU s.m. (1702) Guvernator al unei cetăți. *Mai marelui următorilor sfîntului Ioannu de la Ierusalim, comendatoriului Egrii.* P.PR., IIʳ.
Forme gramaticale: sg. g.-d. **comendatoriului** (P.PR., IIʳ).
— Lat. med. *commendatorius.*
COMENDĂ s.f. v. **comandă.**
°COMENDĂLUI vb. IV (Sf. sec. XVII) A recomanda, a propune. *Commendo. Comendaluesk. Commendalok.* LM, 194.
Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **comendăluiesc** *(comendaluesk:* LM, 194*)*.
— Magh. *kommendálni* (< lat. *commendare*).
COMENDIE s.f. v. **comandă.**
°COMENDIR s.m. (1716—1742) Comandant. În s. comp. **Comendir(i)-gheneral** = general comandant. *După aceea, fiind comendir-ghineral Tighe, pentru această treabă v-au dat scrisoare.* TEMPEA, IST., 153. *Apoi îș va lua slobozenie și voe cu scrisoare de la măria sa, cinstitul director, comendiri-gheneralu.* IORGA, SD, X, 333.
Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comendir** (TEMPEA, IST., 153), **comendiri** (IORGA, SD, X, 333).
— Magh. *kommendiroz* (< germ. *Kommandeur* < fr. *commandeur*). V. și g h e n e r a l².
°COMENDUI vb. IV (1715) A numi un comandant, a da comanda cuiva. *Citeva metereze au făcut [...], asupra cărora au comenduit pe un brigadir august.* PS.-COSTIN, L, 67.
Forme gramaticale: ind. pf. c. 3 sg. **au comenduit** (PS.-COSTIN, L, 67).
— *Comendă* + suf. *-ui.*
COMENTARIE s.n. sau f. (1682) Comentariu. *Commentarie de svîntul apostol Andrei, întîi chematul.* DOSOFTEI, VS, nov., 176ᵛ.
Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comentarie** *(commentarie:* DOSOFTEI, VS, nov., 176ᵛ*)*.
— Lat. *commentarium* (pl. *commentaria*).

*COMENTARIU s.n. v. **comentarie.**

COMENTATOR s.m. (1717) *Bovinus, comentator latin.* CANTEMIR, HR., 53.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comentator** (CANTEMIR, HR., 53).

— Lat. *commentator.*

COMES s.m. (1682) Comandant al unei cetăți sau al unei armate. *Și să botedză și comesul și 6 voinici ce era cu dînsul.* DOSOFTEI, VS, dec., 246^{r}. *Și pre Chiric comitul, adecă hatmanul de Anatol, nevătămat în războaie l-au feritu-l.* DOSOFTEI, VS, ian., 10^{v}. *Căzut-au și Doloicos, comesul de Pelce.* CANTEMIR, HR., 426; cf. DOSOFTEI, VS, oct., 40^{v}, nov., 103^{r}, mart., 85^{r}; CANTEMIR, HR., 451.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comes** (DOSOFTEI, VS, mart., 85^{r}); **comesul** (DOSOFTEI, VS, dec., 246^{r}; CANTEMIR, HR., 426), **comitul** (DOSOFTEI, VS, oct., 40^{v}, nov., 103^{r}, ian., 10^{v}); pl. nom. -ac. **comesii** (CANTEMIR, HR., 451).

Variantă: **comit.**

— Lat. *comes, -itis;* cf. ngr. κόμης, -ητος.

COMESARIATUȘ s.n. v. **comisariatuș.**

COMESIE s.f. v. **comisie.**

COMETĂ s.f. (1672—1673) *Iar numele* [...] *la ei să sfîrșesc spre -iș, la sloveani spre -a, cum e cometa, planeta.* GS$_{1}$, 403^{r}. *Xiphiac g.f. De-ale cometelor steale.* CORBEA, D, 375^{v}. *Ivitu-s-au pre cer o stea cu coadă, căriia îi zic latinii cometa.* PS.-COSTIN, L, 22; cf. GS$_{2}$, 231^{r}; M. COSTIN, L, 165; PS.-COSTIN, L, 23; URECHE, L, 193; N. COSTIN, L, 160, 243.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cometa** (GS$_{1}$, 403^{r}; GS$_{2}$, 231^{r}; M. COSTIN, L, 165; PS.-COSTIN, L, 22, 23; N. COSTIN, L, 160, 243; *cometha:* URECHE, L, 193); pl. g. -d. **cometelor** (CORBEA, D, 375^{v}).

— Lat. *cometa,* pol. *kometa,* rus. *комета.*

COMFEDERAȚIE s.f. v. **confederație.**

COMFET s.n. v. **confet.**

COMFUZIE s.f. v. **confuzie.**

*COMIC, -Ă adj. v. **comicus.**

◇ COMICUS adj. (c. 1700) Comic. *Philippides g.m. Un poetic comicus vestit.* CORBEA, D, 243^{r}.

— Lat. *comicus, -a, -um.*

COMIDIE s.f. v. **comedie.**

COMISAR s.m. **1.** (1698) Persoană avînd atribuții administrative în vechea organizare a țărilor române. *Voao, vării aț fost comisari în vreamea neamților* [...], *vă facem în știre.* IORGA, SD, X, 205. *Au luat și răvaș de seamă de la comisariul.* ANON. BR., 286. *Comisarișilor* [...] *li s-au fost dat înainte să facă adeverit înștiințare.* DU; cf. IORGA, SD, XIII, 124, VI, 243, XIV, 90; DC, 1^{v}; IORGA, SN, 104; IORGA, SD, XII, 50, 51, XIV, 83, X, 226. ◇ (1725) S. comp. **Vel-comisar(iu)** = comisar șef. *Să să ia zapisele și zăloagele după cum scrie foaia lor ce iaste la vel-comisariu.* IORGA, SD, XIV, 38; cf. IORGA, SD, XIV, 41.

2. (1715) Comandant militar. *A polcurilor auditori (adecă judecători) și comisari.* PS.-COSTIN, L, 73. *Era comisar oștii nemțești, adecă ca un vistiar mare.* GRECEANU, IST., 112. *Va trebui să să înseamne*

şi la mai mare comisareşul oastei. DC, 1ᵛ; cf. PS.-COSTIN, L, 71; NECULCE, L, 144, 145, 147, 244.

3. (1726) Trimis al unui guvern, având o misiune diplomatică sau o însărcinare temporară. *Le trimitea cîte doi domni comisari mai mari şi acecea comisari le făcea giudeţă şi cîrmuiia.* M. COSTIN, L, 116; cf. ANON. CANT., 129; N. COSTIN, L, 274, 275.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comisar** (GRECEANU, IST., 112; PS.-COSTIN, L, 71; NECULCE, L, 147), **comisariu** (IORGA, SD, XIV, 38, 41, 83), **comişar** (IORGA, SD, XIII, 124); **comisareşul** (DC, 1ᵛ), **comisariul** (ANON. BR., 286; IORGA, SD, X, 226), **comisarul** (IORGA, SD, XIV, 90; IORGA, SN, 104; IORGA, SD, XII, 51); g.-d. **comisariului** (IORGA, SD, VI, 243; IORGA, SN, 104; IORGA, SD, XII, 50), **comisariuşului** (DC, 1ᵛ); voc. **comisarule** (IORGA, SD, X, 226); pl. nom. -ac. **comisari** (IORGA, SD, X, 205; M. COSTIN, L, 116; ANON. CANT., 129; PS.-COSTIN, L, 73), **comişari** (ANON. CANT., 130); **comisarii** (N. COSTIN, L, 274, 275; NECULCE, L, 144, 145, 244); g.-d. **comisarişilor** (DU).

Variante: **comisareş, comisari(ş), comisariu(ş), comişar, comîşar.**

— Lat. med. *commissarius*, germ. *Kommissar*, magh. *komis(s)zárius, komiszáros.*

COMISAREŞ s.m. v. **comisar.**

COMISARI s.m. v. **comisar.**

*COMISARIAT s.n. v. **comisariatuş.**

°COMISARIATUŞ s.n. (1748) Comisariat. *Cu comisariatuşul nostru cel ostesc* [...] *s-au aşezat.* DC, 1ʳ. *Vestitoriul îl va spune comesariatuşurilor.* DC, 3ʳ; cf. DC, 2ᵛ.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comisariatuşul** (DC, 1ʳ); g.-d. **comisariatuşului** (DC, 2ᵛ); pl. g.-d. **comesariatuşurilor** (DC, 3ʳ).

Variantă: **comesariatuş.**

— Magh. *kommis(s)zariátus* (< lat. med. *commissariatus*).

*COMISARIESC, -ASCĂ adj. (1748) Care aparţine unui comisariat. *Fără numai de va fi acela cu ştirea gheneral-comendaşului pe lîngă asignaţia comisariască.* DC, 3ᵛ.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **comisariască** (DC, 3ᵛ).

— *Comisar* + suf. *-iesc.*

COMISARIŞ s.m. v. **comisar.**

COMISARIU(Ş) s.m. v. **comisar.**

COMISIE s.f. (1716—1742) Consiliu, comitet. *Era trimişi cîţiva orăşani şi preoţi* [...] *să stea la comision cu domnii cetăţii.* TEMPEA, IST., 160. *N-au avut domnii acei⟨i⟩ comisii poruncă.* TEMPEA, IST., 164. *Fiind aicea comisie împărătească* [...] *ne-am sfătuit mai bine să nu dăm.* STINGHE, DRŞ, I, 191; cf. OC; STINGHE, DRŞ, I, 188, 189; IORGA, SD, XIV, 195.

Forme gramaticale: s.f. sg. nom. -ac. **comesie** (STINGHE, DRŞ, I, 191), **comisie** (STINGHE, DRŞ, I, 191); **comisia** (OC); g.-d. **comisii** (TEMPEA, IST., 164); **comesici** (STINGHE, DRŞ, I, 191); s.n. sg. nom.-ac. **comision** (TEMPEA, IST., 160, 164; STINGHE, DRŞ, I, 188; IORGA, SD, XIV, 195).

Variante: **comesie** s.f., **comision** s.n.

— Lat. med. *commissio, -onis*, germ. *Kommission*, magh. *kommiszió.*

V. şi **comision²**.

COMISION [1] s.n. v. **comisie.**

°COMISION [2] s.n. (1727) Ordin, mandat. *Pentru copiia comisionului, tl. 1.* STINGHE, DRŞ, I, 144. *Cu toate restanţiile banilor* [...], *precum ţ-am scris şi în celalalt comişiu, să te afli.* STINGHE, DRŞ, I, 161. *Să scoţ un comision di la măriia sa ghinarariul.* IORGA, SD, XII, 225; cf. IORGA, SD, XII, 224, XIV, 301, 302; STINGHE, DRŞ, I, 203, 222; MOLDOVANU, AS, I, 148.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comision** (IORGA, SD, XII, 224, 225, XIV, 301, 302; STINGHE, DRŞ, I, 222), **comişeu** (MOLDOVANU, AS, I, 148), **comişiu** (STINGHE, DRŞ, I, 161); **comisionul** (STINGHE, DRŞ, I, 203); g.-d. **comisionului** (STINGHE, DRŞ, I, 144).

Variante: **comişeu, comişiu.**

— Germ. *Kommission*, magh. *kom(m)is(s)zió, kom(m)issió* (< lat. med. *commissio, -onis*).

V. şi c o m i s i e.

COMIŞAR s.m. v. **comisar.**

COMIŞEU s.n. v. **comision [2].**

•COMIŞIORU s.m. (1727) Comisionar, delegat. *Pentru un comişioru, tl. 3.* STINGHE, DRŞ, I, 144.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comişioru** (STINGHE, DRŞ, I, 144).

— *Comişiu* + suf. *-or;* cf. magh. *komissióra.*

COMIŞIU s.n. v. **comision [2].**

COMIT s.m. v. **comes.**

COMÎŞAR s.m. v. **comisar.**

°COMPANIE s.f. **1.** (1656) Subunitate militară. *Zis-au măriia s[a] că i-ar da o companie de neamţi.* IORGA, SD, IV, 48. *Au reghimenturi întregi, au companii* [...] *a-şă trimite.* DC, 1[v].

2. (1694) Asociaţie comercială. *Fiindu dumnealui ispravnicu cumpanii⟨i⟩ neguţitorilor ot Sibiu.* IORGA, SD, XII, 5. *Grecii fiind în companiia grecilor în Braşov.* TEMPEA, IST., 76. *Neguţătorii greci din companiia grecilor* [...] *ne vom iscăli.* STINGHE, DRŞ, I, 83; cf. IORGA, SD, XII, 9, 11; IORGA, SN, 87; TEMPEA, IST., 77, 78, 97; IORGA, SD, XII, 21, 26, X, 419; IORGA, SN, 114, 100, 101, 102, 103; IORGA, SD, XII, 36; STINGHE, DRŞ, I, 207; IORGA, SD, XII, 64, 65.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **companie** (IORGA, SD, IV, 48), **cumpanie** (IORGA, SD, X, 419; IORGA, SN, 114; STINGHE, DRŞ, I, 207); **compania** (TEMPEA, IST., 76, 77, 78, 97; *companiia*: STINGHE, DRŞ, I, 83), **companie** (IORGA, SD, XII, 5), **copania** *(copaniia*: IORGA, SD, XII, 21), **cumpania** *(cumpaniia;* IORGA, SD, XII, 11; IORGA, SN, 87; IORGA, SD, XII, 26; IORGA, SN, 101, 102), **cupania** *(cupaniia:* IORGA, SN, 100; IORGA, SD, XII, 36); g.-d. **companii** (IORGA, SD, XII, 9), **cumpanii** (IORGA, SN, 103); **cumpaniei** (IORGA, SN, 87; IORGA, SD, XII, 64, 65), **cumpanii⟨i⟩** (IORGA, SD, XII, 5, 64); pl. nom. -ac. **companii** (DC, 1[v]).

Variante: **copanie, cu(m)panie.**

— Germ. *Kompanie*, magh. *kompánia, kapánia, kumpáni*, ngr. κομπανία (germ., magh., ngr., < it. *compagnia*).

°COMPLIMENT s.n. (1721—1740) Cuvînt de laudă, de măgulire. *După cele multe zise şi complimenturi, s-au urcat sus.* GRECEANU,

IST., 139. *Trimitea și solii* [...] *de-i zicea complimenturi și-l mîngîia.* A XINTE URICARIUL, in DA s.v.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **complimenturi** (GRECEANU, IST., 139; AXINTE URICARIUL, in DA s.v.).

— Ngr. κομπλιμέντο (< it. *complimento*).

COMTE s.m. v. **conte.**

°COMUNICAȚIE s.f. (1715) Comunicare, legătură, contact. *S-au trimis cu polcovnicul Galovin în deal la mănăstire, pentru comunicație cu cetatea și cu hatmanul Scoropadeschi.* PS.-COSTIN, L, 68.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comunicație** (PS.-COSTIN, L, 68).

— Pol. *kommunikacja*, rus. *коммуникация* (rus. < pol. < lat. *communicatio*).

°CONCI s.n. (1651—1700). *Koncs.* ANON. CAR., 347.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **conci** (*koncs*: ANON. CAR., 347).

— Magh. *koncs* (< it. *cóncio*).

•CONCLUDĂLUIT, -Ă adj. (1742) Stabilit, hotărît. *S-au cetit punctурile eri concludăluite.* MOLDOVANU, AS, I, 148.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. n. **concludăluite** (MOLDOVANU, AS, I, 148).

— *Concludălui* (< magh. *konkludálni* < lat. *concludere*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

•CONDESȚENDĂLUIT adj. (1742) Condescendent, binevoitor. *Milostivindu-să, măria sa au fost condesțendăluit.* MOLDOVANU, AS, I, 153.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **condesțendăluit** (MOLDOVANU, AS, I, 153).

— *Condesțendălui* (< lat. *condescendere*, după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară) (prin schimbarea valorii gramaticale).

CONDIM(Ă) s.n. (sau f.) (1749) Condiment. *Să iai flori de năramză au de lămtie au chitră, condime drame 8.* CB, 48r.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **condime** (CB, 48r).

— It. *condimento.*

*CONDIMENT s.n. v. **condim(ă).**

CONDIȚIE s.f. (1676) Clauză, învoială. *Făgăduințele și condițiile vor ținea.* IORGA, SBD, 82. *Condiții. Lăt. Aședzăminturi, legături, tocmêle de pace.* CANTEMIR, II, I, 15. *Condițiile supt care au făgăduit ș. cler acei bani.* MOLDOVANU, AS, I, 147; cf. CANTEMIR, II, II, 244; CANTEMIR, HR., 276, 313, 330, 411; MOLDOVANU, AS, I, 157.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **condiție** (MOLDOVANU, AS, I, 157); pl. nom. -ac. **condiții** (CANTEMIR, II, I, 15, II, 244; CANTEMIR, HR., 276, 313, 411); **condițiile** (IORGA, SBD, 82; CANTEMIR, HR., 330; MOLDOVANU, AS, I, 147).

— Lat. *conditio*, magh. *kondíció.*

CONFECT s.n. v. **confet.**

CONFEDERAT s.m. (1694) Aliat. *Silit sînt niște confederaț* [...] *a să despreuna.* FN, 25. *Ghiulușurile întărescu propozițiile confederaților.* FN, 36.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **confederaț** (FN, 25); g.-d. **confederaților** (FN, 36).

— It. *confederato.*

CONFEDERAȚIE s. f. (1704) Alianță. *Să hotărască confederație de treabă între doi putearnici.* FN, 161. *Legătură de confederație cu împărăția răszaritului să fie făcut.* CANTEMIR, HR., 312; cf. FN, 162.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comfederație** (FN, 162), **confederație** (FN, 161; CANTEMIR, HR., 312).

Variantă: **comfederație.**

— Lat. *confoederatio*; cf. it. *confederazione.*

CONFERENCȚIE s. f. v. **conferență.**

CONFERENȚIE s. f. (1716—1742) Adunare, consiliu. *S-au făcut și conferențiе, adecă divan mare.* TEMPEA, IST., 106. *Vei szti dumneta, pentru conferenctia, k-aicsi s-au fekut.* STINGHE, DRȘ, I, 105; cf. STINGHE, DRȘ, I, 120, 126.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **conferențiе** (TEMPEA, IST., 106); **conferencția** *(conferenctia:* STINGHE, DRȘ, I, 105), **conferența** *(conferentia:* STINGHE, DRȘ, I, 126); g. -d. **conferințiеi** *(conferinczijei:* STINGHE, DRȘ, I, 120).

Variante: **conferencție, conferințiе.**

— Lat. med. *conferentia,* magh. *konferencia;* cf. germ. *Konferenz.*

*CONFERINȚĂ s. f. v. **conferențiе.**

CONFERINȚIE s. f. v. **conferențiе.**

CONFET s. n. **1.** (Sf. sec. XVII) Preparat de cofetărie. годинак. *Tocmiri, cumu e confeturile, ghidinac, dulcеț.* LEX.$_2$, 124^r. *Duc dulceți și cofeturi la masa domnului, la zile mari.* URECHE, L, 69; cf. LEX.$_2$, 138^v.

2. (1754) Preparat dulce folosit în farmacie. *1/2 ll. turmizol, 1 sunător, 3 ll. confectur[i] de Vineție.* IORGA, SD, XII, 67. *Acest fel de lucru amorțitor iaste confeto, ce să chiamă filonion la păticarie.* MD$_1$, 141^r. *Iar pentru doftorie să ia în gură ceva comfeta, precum iaste zaharul cel rozat.* MD$_2$, 2^v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **confeto** (MD$_1$, 141^r); pl. nom. -ac. **cofeturi** (URECHE, L, 69), **comfeta** (MD$_2$, 2^v), **confecturi** *(confectur[i]:* IORGA, SD, XII, 67), **confeturi** (LEX.$_2$, 138^v); **confeturile** (LEX.$_2$, 124^r).

Variante: **cofet, comfet, confect, confeto.**

— It. *confetto,* germ. *Konfekt,* ngr. κομφεττί (pl. κομφεττά), κονφεττί (pl. κονφεττά), κο(ν)φέτο (pl. κο(ν)φέτα) (germ. < lat. med. *confectus, -a, -um*; ngr. < it.).

CONFETO s. n. v. **confet.**

*CONFIDENȚĂ s. f. v. **confidențiе.**

CONFIDENȚIE s. f. (1740) Confidență. *În trecut[e]le zile, cu frățească confidentie am scris dum. asupra halului meu.* IORGA, SD, V, 56—57.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **confidențiе** *(confidentie:* IORGA, SD, V, 56—57).

— Lat. *confidentia.*

CONFIRMAȚIE s. f. (1717) Confirmare. *Adeverința istoriii cercăm și urmăm, pentru a căriia confirmație cu bună frunte, îi giuruim.* CANTEMIR, HR., 365.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **confirmație** (CANTEMIR, HR., 365).

— Lat. *confirmatio.*

*CONFIRMĂLUIT adj. (1735) Confirmat. *Confirmăluit.* IORGA SD, V, 151.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **confirmăluit** (IORGA, SD, V, 151).

— *Confirmălui* (magh. *konfirmálni* < lat. *confirmare*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

*CONFISCA vb. I v. **confișcui.**

CONFIȘCUI vb. IV (1593) A confisca. *Și așă s-au invoitu, că de aru remâne careva fârâ sâminție, cealaltu se i lasă iosagulŭ, se nu se confișcuiască.* DÎ, 205.

Forme gramaticale: refl. cj. prez. 3 sg. **se se confișcuiască** (DÎ, 205).

— Lat. *confiscare* (după modelul verbelor terminate în *-ui*); cf. magh. *konfiskálni.*

*CONFORMA vb. I v. **conformolui.**

*CONFORMAT, -Ă, adj. v. **cumfurmuit, -ă.**

CONFORMOLUI vb. IV (1727) A confirma; a da o formă definitivă. *La ișteniia prevelegăeului, ca să-l conformoluiască, ug. 2.* STINGHE, DRȘ, I, 144. *Măria sa o au confurmuluit aceea treabă.* TEMPEA, IST., 153.

Forme gramaticale: ind. pf. c. 3 sg. **au confurmuluit** (TEMPEA, IST., 153); cj. prez. 3 sg. **să conformoluiască** (STINGHE, DRȘ, I, 144).

Variantă: **confurmului.**

— Lat. *conformare* (după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară).

CONFURMULUI vb. IV v. **conformolui.**

CONFUSIE s. f. v. **confuzie.**

CONFUZIE s. f. (1717) Încurcătură, lipsă de orientare, tulburare. *Istoriile streinilor vecini, nu puțină confusie în cunoștința [...] numerilor fac.* CANTEMIR, HR., 308. *Prin venire episcopului Nicanor s-au făcut niscar comfuzii.* STINGHE, DRȘ, I, 183. *S-au legat că nu va face nice o protivnicie au confuzie.* TEMPEA, IST., 165; cf. CANTEMIR, HR., 396, STINGHE, DRȘ, I, 195.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **confusio** CANTEMIR, HR., 308), **confuzie** (CANTEMIR, HR., 396; TEMPEA, IST., 165); **confuzia** (STINGHE, DRȘ, I, 195); pl. nom. -ac. **comfuzii** (STINGHE, DRȘ, I, 183).

Variante: **comfuzie, confusio.**

— Lat. *confusio;* cf. germ. *Konfusion,* pol. *konfuzja.*

*CONGREGAȚIE s. f. v. **congregație.**

°CONGREGAȚION s. n. (1735) Adunare, consiliu. *Acuma cu întoarcere de la Craiova pentru congregaționul a toat(ă) țara, al candidaților [...] foarte cu bucurie am luat.* STINGHE, DRȘ, I, 172.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **congregaționul** (STINGHE, DRȘ, I, 172).

— Germ. *Kongregation* (< lat. med. *congregatio, -onis*).

CONIUNCȚIE s. f. (1703) Întâlnire a două astre. *Acea prea mare coniunțion, adecă împreunare.* FN, 121. *Nici acea coniunție iaste pricină să se răsipească acea tabără.* FN, 126.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **coniunție** (FN, 126), **coniunțion** (FN, 121).

Variantă: **coniunțion.**

— Lat. *coniunctio, -onis.*

CONIUNCȚION s. f. v. **coniuncție.**

°CONJIȘTORIUM s. n. (1752) Organ administrativ și disciplinar în conducerea unei biserici; consistoriu. *Pohtindu-le eu ca să le dé la conjiștorium.* IORGA, SD, XII, 64.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **conjiștorium** (IORGA, SD, XII, 64).

— Magh. *konzisztórium* (< lat. *consistorium*).

*CONJUNCȚIE s. f. v. **coniuncție.**

*CONSCRIE vb. III v. **conșcribălui.**

*CONSCRIPȚIE s. f. v. **conșcripție.**

CONSCRIPȚION s. n. v. **conșcripție.**

CONSELIO s. n. v. **consilium.**

CONSENS s. n. (1717) *Din tîmplarè vrémilor și consensul istoricilor, curat să cunoaște că sclavénii* [...] *s-au vinit în părțile hotarălor împărățiii comanilor.* CANTEMIR, HR., 324.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **consensul** (CANTEMIR, HR., 324).

— Lat. *consensus.*

CONSENȚIE s. f. (1738) Acord, consens. *Într-acesta chip știm și mărturisim în consențiia sufletelor noastre, noi, toți călugării din sfînta mănăstire.* IORGA, SD, XIV, 58.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **consențiia** *(consențiia;* IORGA, SD, XIV, 58).

— Lat. med. *consentia,* gr. med. κονσεντία.

◇CONSERVA s. n. pl. (c. 1760) Preparat dulce folosit în farmacie. *Și a treia parte să fie zaharoton conserva din flori de limba leului.* MD_1, 41^r. *Puțin rabarbaron* [...] *căruia îi zic speției latinești conzerva.* MD_2, 122^v.

Variantă: **conzerva.**

— Lat. *conserva,* ngr. κονσέρβα ; cf. magh. *konzerva.*

CONSETULUI vb. IV (1703) A concede. *Acel suvran nu va a consetului unor făgăduiale.* FN, 130.

Forme gramaticale: inf. **a consetului** (FN, 130).

— It. *consettare* (după modelul verbelor terminate în *-ului (-ălui)*).

CONSILEAR(IU) s. m. v. **consilier.**

CONSILIAR(IU) s. m. v. **consilier.**

CONSILIARU s. m. v. **consilier.**

CONSILIER s. m. (1723) Grad în ierarhia unor funcții; persoană care deține acest rang. *Să-i așaze la satul dumnelui, consiliiariului Știrbei la Mlecănești.* DRA, I, 305—306. *Cartea dumnealui, consilieriului Băleanului, de porânca la dijmăritu.* IORGA, SD, XIV, 272. *Vorbind cu dumnealui consiliarul Băleanul pentru helești mi-au spus.* IORGA, SD, XIV, 18; cf. IORGA, SD, XIV, 24, 27, 32, 34, 41, 42, 43; DRA, I, 318; STINGHE, DRȘ, I, 144; DRA, I, 322, 323, 332; IORGA, SD, XIV, 45, 297; DRA, I, 343, 344, 339.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **consiliaru** *(consiliiaru:* IORGA, SD, XIV, 297), **consilieriu** (DRA, I, 318, 343, 344); **consiliariul** (IORGA, SD, XIV, 34), **consiliariul** *(consiliiariul:* IORGA, SD, XIV, 41; DRA, I, 318), **consilieriul** (IORGA, SD, XIV, 24; DRA, I, 344), **consiliarul** (IORGA, SD, XIV, 18), **conziliarul** *(conziliiarul:* STINGHE, DRȘ, I, 144); g.-d. **consiliariului** (DRA, I, 344; *consiliiariului:* DRA, I,

305; IORGA, SD, XIV, 32), **consilieriului** (IORGA, SD, XIV, 272. DRA, I, 344), **consilierului** (DRA, I, 344); pl. nom. -ac. **consilear**, (IORGA, SD, XIV, 27), **consiliari** (DRA, I, 323, 332, 339; *consiliiari:* IORGA, SD, XIV, 41, 42, 43; DRA, I, 322; IORGA, SD, XIV, 45).

Variante: **consilear(iu)**, **consiliar(iu)**, **consiliaru**, **consilieriu**, **consșiliar**, **conziliar**.

— Lat. *consiliarius*, germ. *Konsiliarius*, ngr. κονσιλιάριος.

CONSILIERIU s. m. v. **consilier**.

*CONSILIU s. n. v. **consilium**.

◇CONSILIUM s. n. (1718) Adunare, sfat. *Consilium, lătinește ieste sfatul.* M. COSTIN, NM, 252. *Strânsu-s-au toți doftorii de au făcut conselio.* IM, 103. *La secretariș Gheneș de la conzilium, bel., fl. 8, 40.* STINGHE, DRȘ, I, 216.

Variante: **conselio**, **conzilium**.

— Lat. *consilium*, germ. *Konzilium*, gr. med. κονσέλιον (ngr. < it. *consiglio*).

*CONSISTORIU s. n. v. **conjistorium**.

*CONSOANĂ s. f. v. **consonă**.

CONSOL s. m. v. **consul**.

CONSOLAȚIE s. f. (1742) Consolare. *Dobîndind ș. cler ceva consolație afară din fundușul ce s-au rînduit.* MOLDOVANU, AS, I, 150; cf. MOLDOVANU, AS, I, 147.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac **consolație** (MOLDOVANU, AS, I, 147, 150).

— Lat. *consolatio, -onis*; cf. germ. *Konsolation*.

CONSONĂ s. f. (c. 1700) Consoană. *Positio g. f. La gramatici, iaste cînd după o vocalisă doao consone să urmează.* CORBEA, D, 253r.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **consone** (CORBEA, D, 253r).

— Lat. *consona*.

CONSTELAȚIE s. f. (1694) Planetă. *Cea înfocată constelație, adecăte Marsu.* FN, 24. *Costelațiia, adecăte ființa aceștii eclipsis.* FN, 68; cf. FN, 159, 163.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **constelație** (FN, 24), **custelație** (FN, 159); **costelația** *(costelațiia:* FN, 68); pl. nom. -ac. **constelații** (FN, 163).

Variante: **costelație**, **custelație**.

— Lat. *constellatio, -onis*, it. *costellazione*.

*CONSTITUI vb. IV v. **conștitălui**.

CONSTITUȚIE s. f. (1717) Edict, rescript. *Scrie Istoriia care să chiamă Constituțiile, adecă așezămînturile împăraților.* CANTEMIR, HR., 285. *Iară lége înceapă în săborul protopopesc [...], după conștituțiile S. S.* MOLDOVANU, AS, I, 157; cf. CANTEMIR, HR., 54.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **constituțiile** (CANTEMIR, HR., 54, 285), **conștituțiile** (MOLDOVANU, AS, I, 157).

Variantă: **conștituție**.

— Lat. *constitutio*, magh. *konstitúcio*; cf. germ. *Konstitution*.

CONSȚIENȚIE s. f. (1681) Gîndire, spirit; conștiință. *Și dăruiaște-mi în curată consțienție pînă la suflarea mea cea de fîrșenie.* DOSOFTEI, M, 102r. *Numai a neimatii consțienții întregiune să păzim.* CANTEMIR, HR., 10; cf. CANTEMIR, HR., 179, 197.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **conștienție** (DOSOFTEI, M, 102[r]; CANTEMIR, HR., 10, 179); g. -d. **conștiențîi** (CANTEMIR, HR., 10); **conștiențiii** (CANTEMIR, HR., 197).

— Lat. *conscientia.*

CONSUL s. m. (1682—1686) (La romani) Nume dat primilor magistrați. *Au fost boiarin* [...] *mare, ce să dzîce ipat și consul.* DOSOFTEI, VS, ian., 11[v]. *Proconsul, -is. g. m. Chipul conzulului, arhipat.* CORBEA, D, 262[r]. *Au fost hatman sau, cum zicé atuncé romanii, consulŭ.* CANTEMIR, HR., 72; cf. CRON., 129[r]; CANTEMIR, HR., 14, 77, 117, 121, 504; M. COSTIN, NM, 248, 252; N. COSTIN, L, 37; N. COSTIN, C, 469.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **consol** (N. COSTIN, C, 469), **consul** (DOSOFTEI, VS, ian., 11[v]; CANTEMIR, HR., 77, 117, 121, 504; M. COSTIN, NM, 248, 252; *consulŭ:* CANTEMIR, HR., 72); g. -d. **conzulului** (CORBEA, D, 262[r]); pl. nom. -ac. **consuli** (CRON., 129[r]; CANTEMIR, HR., 14; N. COSTIN, L, 37).

Variante: **consol, conzul.**

— Lat. *consul*, germ. *Konsul*, ngr. κώνσουλ, pol. *konsul(u).*

CONSULAT s. n. **1.** (1717) Perioadă de guvernare a unui consul. *Să-i scrie* [...] *lucrurile carile pre vrémea consulatului său să tîmplasă.* CANTEMIR, HR., 5; cf. CANTEMIR, HR., 121, 490.

2. (1730) Reședința unui consul. *Iaste și consulat al franțozului, adică purtătoriu de grijă al neguțătorilor.* IM, 27.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **consulat** (IM, 27; CANTEMIR, HR., 490); g. -d. **consulatului** (CANTEMIR, HR., 5, 121).

— Lat. *consulatus.*

°CONȘCRIBĂLUI vb. IV (1742) A consemna, a recenza. *Pînă acum s-a conșcribăluit prin cărțăpiște.* MOLDOVANU, AS, I, 148.

Forme gramaticale: refl. ind. pf. c. 3 sg. **s-a conșcribăluit** (MOLDOVANU, AS, I, 148).

— Magh. *konskribálni* (< lat. *conscribere*).

CONȘCRIPȚIE s. f. (1729—1730) Adunare de fonduri, chetă. *Catastih de conscripționul județului Vălcii de munte.* IORGA, SD, V, 148. *Să să facă conșcripție pentru fundușurile și locurile beséricești.* MOLDOVANU, AS, I, 148.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom. -ac. **conșcripție** (MOLDOVANU, AS, I, 148); s. n. sg. nom. -ac. **conscripționul** (IORGA, SD, V, 148).

Variantă: **conscripțion** s. n.

— Lat. *conscriptio, -onis*, germ. *Konskription* (varianta *conșcripție* < lat., cu rostire maghiarizantă).

CONȘILIAR s. m. v. **consilier.**

*CONȘTIINȚĂ s. f. v. **conștiențe.**

CONȘTITĂLUI vb. IV (1742) A fixa ziua cînd se compare în instanță. *Într-această caujă a răspunde să conștitălueșce.* MOLDOVANU, AS, I, 155.

Forme gramaticale: refl. ind. prez. 3 sg. **să conștitălueșce** (MOLDOVANU, AS, I, 155).

— Lat. *constituere* (după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară, și cu rostire maghiarizantă).

CONȘTITUȚIE s. f. v. **constituție.**

CONTE s. m. (1735). Persoană avînd un rang nobiliar. *Dăn Săbii, oștenerie 10 dni, lt. 1735, n. conte de Ros[e]lt.* IORGA, SD, XIV, 341.

Locul care au fost al dumnealui conte Ferate. DIB, [I], 385; cf. DU.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **comte** (IORGA, SD, XIV, 341), **conte** (IORGA, SD, XIV, 341; DIB, [I], 385; DU).

Variantă: **comte.**

— It. *conte*, ngr. κόντες, fr. *comte.*

CONTEASĂ s. f. v. **contesă.**

CONTENT adj. (1717) Mulțumit. *Și cu cît am dovedit, pare-ni-se că cetitoriul va fi content.* CANTEMIR, HR., 124. *Cu împărtala de la părinte content și îndestulat au fost.* CANTEMIR, HR., 247.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **content** (CANTEMIR, HR., 124, 247).

— Lat. *contentus, -a, -um.*

*CONTENTUI vb. IV (1717) (Refl.) A se mulțumi. *Cu cinstea de chezar s-au contentuit* (gl. *au fost mulțămit*). CANTEMIR, HR., 246.

Forme gramaticale: refl. ind. prez. 3 sg. **s-au contentuit** (CANTEMIR, HR., 246).

— *Content* + suf. *-ui.*

*CONTENTUIT adj. (1717) Mulțumit. *Cu atîta mulțămiți și contentuiți vom fi.* CANTEMIR, HR., 298.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. m. **contentuiți** (CANTEMIR, HR., 298).

— *Contentui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

CONTESĂ s. f. (1740) Soție de comite. *Contesa mea, cumnata dumitale.* IORGA, SBD, 106. *Eu, Mariia conteasa, împreună cu fiul meu, Iosif, vel comis, adeverim.* DIB, [I], 385; cf. IORGA, SBD, 107; IORGA, SD, XIV, 341; DIB, [I], 386.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **contesă** (IORGA, SD, XIV, 341); **conteasa** (DIB, [I], 385), **contesa** (IORGA, SBD, 106, 107), **cotesa** (DIB, [I], 386).

Variante: **conteasă, cotesă.**

— It. *contessa*, ngr. κοντέσσα.

*CONTIE s. f. (c. 1750) Demnitatea, rangul de conte. *Luase cărți de contii grofii, de la amîndoi monarhii creștini.* ANON. BR., 344.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **contii** (ANON. BR., 344).

— *Conte* + suf. *-ie.*

CONTINUAȚIE s. f. (1717) Continuare. *Pentru nedezruptă continuația lui [...], cîteva am zis.* CANTEMIR, HR., 107. *Arată greutate acestii istorii și pricina a continuațiii ei.* CANTEMIR, HR., 297.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **continuația** (CANTEMIR, HR., 107); g. -d. **continuațiii** (CANTEMIR, HR., 297).

— Lat. *continuatio.*

CONTOMAȚIE s. f. v. **contumație.**

CONTRABAND s. n. (1735) Contrabandă. *Contraband.* IORGA, SD, V, 151.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **contraband** (IORGA, SD, V, 151).

— It. *contrabbando.*

*CONTRABANDĂ s. f. v. **contraband.**

CONTRACT s. n. (1758) *Această sfîntă biserică, care să află în satul nostru Bumigard, adevărat este din temei zidită [...], precum arată contracturile.* IORGA, SD, XII, 69—70. *Am întărit acestu contractuș iscălit cu mîna mea și peceatie.* IORGA, SD, XII, 233.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **contractuș** (IORGA, SD, XII, 233); pl. nom. -ac. **contracturile** (IORGA, SD, XII, 70).

Variantă: **contractuș.**

— Lat. med. *contractus*, germ. *Kontrakt.* Varianta *contractuș* ‹lat., cu rostire maghiarizantă.

CONTRACTUȘ s. n. v. **contract.**

CONTRADICĂLUI vb. IV (1742) A dezbate; a refuta. *Alte obiceaiuri să contradicăluesc, să nu se facă.* MOLDOVANU, AS, I, 147.

Forme gramaticale: refl. ind. prez. 3 pl. **să contradicăluiesc** *(să contradicăluesc*: MOLDOVANU, AS, I, 147).

— Lat. *contradicere* (după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară).

CONTRADICȚIE s. f. (1742) Dezbatere. *Aceasta fundație iaste sup contradicție.* MOLDOVANU, AS, I, 147.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **contradicție** (MOLDOVANU, AS, I, 147).

— Lat. *contradictio*, magh. *kontradikcio*; cf. germ. *Kontradiktion.*

*CONTRAZICE vb. III v. **contradicălui.**

CONTREBUȚION s. n. v. **contribuțion.**

*CONTRIBUȚIE s. f. v. **contribuțion.**

°CONTRIBUȚION s. n. (1729—1730) Impozit, contribuțic bănească. *Contribuționul de tot anul.* IORGA, SD, V, 149. *De la 3 ani pentru contribuțion va plăti.* DRA, I, 336. *Să face repartițion nou contrebuționului chesaricesc.* DRA, I, 358; cf. DRA, I, 341.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **contribuțion** (DRA, I, 336, 358); **contribuționul** (IORGA, SD, V, 149; DRA, I, 341); g. -d. **contrebuționului** (DRA, I, 358).

Variantă: **contrebuțion.**

— Germ. *Kontribution* (< lat. *contributio, -onis*).

°CONTROMAȚ s. m. (1760) Director al unui lazaret. *Cinstiților ș-ai noștri buni priiatini și de-aproape vecini, dereptul contromaț* [...], *ne închinăm dumneavoastre.* IORGA, SD, X, 223.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **contromaț** (IORGA, SD, X, 223).

— Scr. *kontromanać* (< lat. *contumacia*); cf. germ. *Kontumaz.*

V. și c o n t u m a ț i e.

*CONTUMACIE s. f. v. **contromaț, contumație.**

CONTUMAȚIE s. f. (1667) Carantină, lazaret. *Pre noi, călătorii, ținutu-ne-au dar aici, într-această contumație.* CANTACUZINO, NI, 128r-v. *La contumația, adecă la locul lazaretului, mai de aproape cu toată marha să vor duce.* OC; cf. CANTACUZINO, NI, 128r, IORGA, SD, V, 151.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **contomație** (IORGA, SD, V, 151), **contumație** (CANTACUZINO, NI, 128r; OC; *contumații*: CANTACUZINO, NI, 128r); **contumația** (OC); g. -d. **contumații‹i›** (OC).

Variantă: **contomație.**

— Lat. *contumacia*; cf. germ. *Kontumaz.*

V. și c o n t r o m a ț.

CONȚEPISTA s. m. (1742) Funcționar de cancelarie, contopist. *S-a conscrăbăluit prin cănțăpiște.* MOLDOVANU, AS, I, 148. *Numele cele streine care să sfîrșesc la -ista, precum; gramatista, sintaxista, conțepista* (gl. marg.: *cel ce este foarte învățat la scrisori*). EUSTATIEVICI, GR., 41.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **conţepista** (EUSTATIEVICI, GR., 41); pl. nom. -ac. **cănţăpişte** (MOLDOVANU, AS, I, 148).
Variantă: **cănţăpişta.**
— Lat. med. *concepista*, magh. *koncepista.*
*CONŢINE vb. III v. **cunţine.**
*CONVOI s. n. v. **convoliu.**

CONVOLIU s. n. (1693) Convoi. *În Veneţia să găteaşte un convoliu foarte mare, să purcează spre ţeara grecească.* FN, 6. *Fericită călătorie unui cumvolio, că va sosi în vreame.* FN, 31.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **convolin** (FN, 6); g. -d. **cumvolio** (FN, 31).
Variantă: **cumvolio.**
— It. *convoglio.*
CONZERVA s. n. pl. v. **conserva.**
CONZILIAR s. m. v. **consilier.**

*CONZILIERIE s. f. (1730) Rangul de consilier. *Scaunul ţi-ai împodobit cu vrednicia [...] nălţimei conzilieriei a prea sfinţitei chesariceştii măriri.* MOLITVENIC 1730, în BRV, II, 40.

Forme gramaticale: sg. g. -d. **conzilieriei** (MOLITVENIC 1730, în BRV, II, 40).
— *Consilier* (în varianta *conzilier*) + suf. *-ie.*
CONZILIUM s. n. v. **consilium.**
CONZUL s. m. v. **consul.**
CONZULTUS s. m. v. **iurist-conzultus.**

COPAIBĂ s. f. (c. 1760) Plantă leguminoasă originară din Brazilia din care se prepară un balsam. *Ales iaste balsamul de copaibe, iar mai ales foarte iaste balsamul peruvian.* MD_2, 85^r.
Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **copaibe** (MD_2, 85^r).
— It. *copaibe.*
COPANIE s. f. v. **companie.**

COPIE s. f. (1700). Reproducere exactă a unui text. *Ačasta cinstita scrisoaré sf. tale, ce ne-i trimis [...] denpreună cu copiia.* STINGHE, DRŞ, I, 1. *Au căutat copia acelor diplome.* TEMPEA, IST., 107. *Va vedea cinstita administraţie şi copiia ce iaste scoasă.* DRA, I, 345; cf. TEMPEA, IST., 83, 136, 171, 173; STINGHE, DRŞ, I, 143, 186, 216.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **copie** (TEMPEA, IST., 83, 136, 171); **copia** (TEMPEA, IST., 107, 173; STINGHE, DRŞ, I, 186, 216; *copiia*: DRA, I, 345; STINGHE, DRŞ, I, 1); pl. nom. -ac. **copiile** (STINGHE, DRŞ, I, 143).
— Lat. med. *copia*, germ. *Kopie.*
*CORS. n. v. **coriu.**

CORAL s. n. **1.** (c. 1700) Animal din încrengătura celenteratelor, mărgean. *Coralium g. n. Feliul ierbii, iarbă coral.* CORBEA, D, 69^v. *Piatră din iarbă coralium, care să rodeaşte în mare.* CORBEA, D, 69^v. *Antidotos cel făcut de corallion, adecă de pietri roşii* (gl. marg. *antidotos de coralliu*). MD_2, 110^r.

2. (c. 1700) Bijuterie de mărgean. *Corallium. g.n. Piiatră coral* CORBEA, D, 69^v. *De lanţ de argint şi de călarişe nimica nu ştiu.* MOLDOVANU, AS, I, 154.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **coral** (CORBEA, D, 69^{v}), **coraliu** *(coralliu:* MD$_{2}$, 110^{r}), **coralium** (CORBEA, D, 69^{v}); pl. nom. -ac. **călarişe** (MOLDOVANU, AS, I, 154).

Variante: **călariş, coraliu(m).**

— Lat. med. *corallis, corall(i)um*, gr. κορά̀λ(λ)ι(ον), magh. *kaláris, korall.*

CORALIU(M) s. n. v. **coral.**

CORĂSPONDINŢIE s. f. v. **corespondenţie.**

CORĂSPUNDEŢIE s. f. v. **corespondenţie.**

CORDOVAN s. n. (1651—1700) Piele de Cordoba, marochin. *Kordovan, Pel[l]is caprina.* ANON. CAR., 347. *Pentru o povară de cordovana, saftian şi alt fealiu de piei.* OC.

Forme gramaticale: s. f. sg. (sau n. pl.) nom. -ac. **cordovana** (OC); s. n. sg. nom. -ac. **cordovan** (*kordovan:* ANON. CAR., 347).

Variantă: **cordovana** s. f. (sau s. n. pl.).

— Lat. med. *cordovanum* (pl. *cordovana*), magh. *kordovan(y)* (magh. < it. *cordovano*).

CORDOVANA s. f. (sau s. n. pl.) v. **cordovan.**

°CORECTOR s. m. (1680) Persoană care corectează un text. *Inochentie ermonah, corector.* LITURGHIE 1680, in BRV, I, 237.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **corector** (LITURGHIE 1680, in BRV, I, 237).

— Gr. med. κορρέκτωρ (< lat. *corrector*).

*CORESPONDENŢĂ s. f. v. **corespondenţie.**

CORESPONDENŢIE s. f. (1705) Schimb de scrisori sau mesaje, corespondenţă. *Corespondenţii. Lăt. Unul cu altul pre taină răspunsuri a avea.* CANTEMIR, II, I, 15. *Ştiu că are corospondeanţe cu judeţul cel mare.* IORGA, SD, XII, 30. *Îi era dragă învăţătura, corăspundeţii din toati ţările străine să aibă.* NECULCE, L, 326; cf. CANTEMIR, II, I, 241; NECULCE, L, 128, 343, 371, 372; IORGA, SD, VI, 284, 287.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **corăspondinţie** (IORGA, SD, VI, 287), **corespondenţie** (CANTEMIR, II, I, 241), **corespondeţie** (*corespondeţie:* IORGA, SD, VI, 284), **răspundenţie** (NECULCE, L, 128), **răspundenţie** (NECULCE, L, 371, 372); pl. nom. -ac. **corăspundeţii** (NECULCE, L, 326), **corespondenţii** *(corespondenţii:* CANTEMIR, II, I, 15), **coroşpondeanţe** (IORGA, SD, XII, 30), **răspundeţii** (NECULCE, L, 343).

Variante: **corăspondinţie, corăspundeţie, corespondeţie, coroşpondeanţă, răspunde(n)ţie.**

— Lat. med. *correspondentia*, germ. *Korrespondenz*, magh. *korrespondencia*, pol. *korespondencja.*

CORESPONDEŢIE s. f. v. **corespondenţie.**

CORIAND(ROM) s. n. v. **coliandru.**

*CORIANDRU s. n. v. **coliandru.**

CORIER s. n. (1695) Nume dat unor publicaţii. În sintagma **Corierul Stealelor, Corierul de Steale** = nume al unui almanah. *Corierul Stealelor zice: Corabiile creştinilor fac mare pagubă.* FN, 58. *Corierul de steale zice: Să face sfat pentru oştirile la răsărit.* FN, 63; cf. FN, 59, 60.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **corierul** (FN, 58, 59, 60, 63).

— It. *corriere (corriero).*

CORIFEU s. m. (1717) Conducător, căpetenie. *Pe corifeii apostolilor, Petră și Pavel, au omorît.* CANTEMIR, HR., 164.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **corifeii** (CANTEMIR, HR., 164).

— Lat. *coryphaeus*, gr. κορυφαῖος.

CORIU s. n. (1643) Ceată, adunare. *Și așea da năroadelor de-ș împărțiia, că era tocmiți coriu cîte o sută și cîte cincidzeci.* VARLAAM, C, 194. *Apostol Filip, unul din întîiul coriu apostolesc a celor doispreace.* DOSOFTEI, VS, nov., 123^{v}; cf. DOSOFTEI, M, 145^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **coriu** (VARLAAM, C, 194; DOSOFTEI, VS, nov., 123^{v}); pl. nom. -ac. **coriuri** (DOSOFTEI, M, 145^{r}).

— Lat. *chorus*.

°CORNET [1] s. m. (1715) Ofițer de cavalerie. *6 podpurușnici și corneți.* PS. -COSTIN, L, 74.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **corneți** (PS. -COSTIN, L, 74).

— Pol. *kornet*, rus. *корнет* (rus. < pol. < it. *cornetto*, fr. *cornette*).

°CORNET [2] s. n. **1.** (1715) Stindard al unei companii de cavalerie. *Se ducea moscalii gloate cu corneturi.* PS. -COSTIN, L, 115.

2. (1715) Subunitate militară de cavalerie. *16 corneturi și stegari.* PS. -COSTIN, L, 71.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **corneturi** (PS. -COSTIN, L, 71, 115).

— Pol. *kornet*, rus. *корнет* (rus. < pol. < it. *cornetto*, fr. *cornette*).

COROANĂ s. f. **1.** (1642) Cunună. *Korona tot den spiny.* CARTE DE CÎNTECE 1642, ap. TAMÁS, EW, 272. *Să putem dobîndi corona cea nevețezită.* SA, 12^{r}. *Capul îl sfredeliră cu corona cea de spini.* VISKI, CC, IV, 23; cf. P. PR., 17^{v}.

2. (1648) Însemn al posesorilor unor calități deosebite, încununare. *Luoa-va corona vieții carea au făgăduitu domnul.* NT, 176^{v}. *Pusă-mi iaste corona dreptății carea-m va da mie domnul.* SA, 4^{r}. *Cu înfrumsețate coronne i-am încoronat.* CANTEMIR, D, 83; cf. CANTEMIR, D, 193; P. PR., 152^{v}.

3. (c. 1660) Obiect din metal prețios purtat de un suveran. *Corona csa krejaske.* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 272. *Scumpă iaste corona de aur în capetele crailor.* SA, 74^{v}. *Corona cea de împărăție ce o purta.* CRON., 163^{v}. *Corona g.f. Cunună, stemă, coroană.* CORBEA, D, 70^{r}. *Corona i-au pus.* CANTEMIR, HR., 12; cf. CORBEA, D, 321^{r}; CANTEMIR, II, I, 22, II, 127; N. COSTIN, L, 138; TEMPEA, IST., 122; NECULCE, L, 359. ◆ (1693) Putere monarhică, suveranitate, monarhie. *Văz o coroană deșartă.* FN, 16. *Niște tractaturi aduce unii corone nădeajde de pace.* FN, 158. *În véci vrédnică de împărat ca acela coroană să rămîie.* CANTEMIR, HR., 15; cf. FN, 84; TEMPEA, IST., 81. ◆ (1705) Suveran, monarh. *A căror tractate coroană era ca corbul [...] nevoitoriu să fie.* CANTEMIR, II, II, 191.

4. (1703) Tiară papală. *Să nevoiașe un cap cu 3 coroane coronat a tămădui această oftică.* FN, 122. *Corona besericii apusului au purtat.* CANTEMIR, HR., 114.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **coroană** (FN, 16), **coronă** (CORBEA D, 70^{r}, 321^{r}; CANTEMIR, II, I, 22, II, 191; CANTEMIR, HR., 15; TEMPEA, IST., 122; NECULCE, L, 359); **coroana** (N. COSTIN, L, 138), **corona** (NT, 176^{v}; PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 272; SA, 4^{r}, 12^{r}, 74^{v}; CRON., 163^{v}; VISKI, CC, IV, 23; CANTEMIR, D, 193; P. PR., 17^{v}, 152^{v}; CANTEMIR, II, II, 127; CANTEMIR, HR.,

12, 114; N. COSTIN, L, 138; *korona*: CARTE DE CÎNTECE 1642, ap. TAMÁS, EW, 272); g.-d. **corone** (FN, 158); pl. nom.-ac. **coroane** (FN, 84, 122), **corone** (*coronne*: CANTEMIR, D, 83).

Variantă: **coronă.**

— Lat. *corona*, it. *corona*, magh. *korona*, ngr. κορώνη, κορώνα, pol. *korona*.

CORONA vb. I (1682) A încorona. *Pre acestu domnu luminat însuți l-ai coronatu.* EVANGHELIE 1682, in BRV, I, 248. *L-au coronat cu domniia.* BB, I^{r}. *L-au coronit craiu.* N. COSTIN, L, 204. *Să coroneaască și pe hatmanul.* NECULCE, L, 59; cf. MĂRG., I^{v}; GRECEANU, IST., 83; N. COSTIN, L, 244; NECULCE, L, 64, 346.

Forme gramaticale: vb. I ind. pf. c. 2 sg. **ai coronatu** (EVANGHELIE 1682, in BRV, I, 248); 3 sg. **au coronat** BB, I^{r}; MĂRG., I^{v}); refl. conj. prez. 3sg. **să să coroneaze** (*să să coronéze*: GRECEANU, IST., 83); vb. IV ind. pf.c. 3 pl. **au coronit** (N. COSTIN, L, 204); **coronit-au** (NECULCE, L, 64); conj. prez. 3 pl. **să coronească** (NECULCE, L, 54); ger. **coronindu** (NECULCE, L, 386); pas. ind. pf. s. 3 sg. m. **fu coronit** (N. COSTIN, L, 244).

Variantă: **coroni** vb. IV.

— Lat. *coronare*, ngr. κορωνάω, κορωνιῶ.

V. și încorona.

•CORONAT adj. (1694) Încoronat. *A să stinge cel foc mare trebuescu musturi de un cap coronat.* FN, 26. *Înălția sa împăratul și coronatul craiul nostru.* LUPAȘ, DIT, 464; cf. FN, 122.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **coronat** (FN, 26, 122); m. **coronatul** (LUPAȘ, DIT, 464).

— *Corona* (prin schimbarea valorii gramaticale); cf. it. *coronato*.

CORONAȚIE s.f. (1714—1716) Încoronare. *Pentru corunațiia lui Tucheli.* GRECEANU, IST., 82. *La coronația acestui craiu să fi fostu și oamenii lui Ștefan vodă.* N. COSTIN, L, 93; cf. N. COSTIN, L, 79, 125, 204; ANON. BR., 331.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **coronația** (N. COSTIN, L, 93; *coronațiia*: N. COSTIN, L, 79, 125; ANON. BR., 331), **corunația** (*corunațiia*: GRECEANU, IST., 82); g.-d. **coronației** (N. COSTIN, L, 204).

Variantă: **corunație.**

— Lat. *coronatio*, pol. *koronacja*. Varianta *corunație*, și prin apropiere de *corună* (ngr. κορούνη).

V. și încoronație.

CORONĂ s.f. v. **coroană.**

CORONI vb. IV v. **corona.**

•CORONUI vb. IV (1719) A încorona: *Au fost [...] coronuitu ku spin.* AMELIO, CAT., 293.

Forme gramaticale: pas. ind. pf.c. 3 sg. m. **au fostu coronuitu** (AMELIO, CAT., 293).

— *Coroană* + suf. *-ui*.

•CORONUIT adj. (1719) Încoronat. *Coronuitu*: *coronato*. AMELIO, VIM, 70^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **coronuitu** (AMELIO, VIM, 70^{r}).

— *Coronui* (prin schimbarea categoriei gramaticale).

COROPALAT s.m. v. **curopalat.**

COROȘPONDEANȚĂ s.f. v. **corespondență.**

*CORSAR s.m. v. **cursar.**

CORUNAȚIE s.f. v. **coronație.**

*COSMOGRAFIE s.f. v. **cozmografie.**

COSTELAȚIE s.f. v. **constelație.**

°COSTELĂ s.f. (1667—1669) Biserică catolică. *Noile prefăcătorii s-au arătat la lătineasca costelă* (gl. marg. *costelă: bescarecă papească*). TP, 77v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **costelă** (TP, 77v).

— V.sl. КОСТЕЛА (< lat. *castellum*).

V. și c a s t e l, c o ș t e i.

COSTODIE s.f. v. **custodie.**

COȘTEAI s.n. v. **coștei.**

°COȘTEI s.n. (1651—1700) Castel; fortăreață. *Koshtéj. Castellum.* ANON. CAR., 347. *Fu mai apoi dus intr-o cetate coșteai a varvarilor ce veciniia acolo.* DOSOFETI, VS, oct., 66v. *Castellum g.n. Coștei.* CORBEA, D, 45v. *Luund multe alte coștéie și stricîndu-le [...], au ocolit cetatea.* CANTACUZINO, IST., 27.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **coșteai** (DOSOFTEI, VS, oct., 66v), **coștei** (CORBEA, D, 45v; *koshtéj*: ANON. CAR., 347); pl. nom.-ac. **coșteie** (*coștéie*: CANTACUZINO, IST., 27).

Variantă: **coșteai.**

— Magh. *kastély* (< lat. *castellum*, lat. med. *castellio*).

V. și c a s t e l, c o s t e l ă.

°COȘTEIAȘTE adv. (c. 1700) În chipul unor fortărețe. *Castellatim. Coșteiaște.* CORBEA, D, 45v.

— *Coștei* + suf. *-ește.*

COTESĂ s.f. v. **contesă.**

COZMOGRAFIE s.f. (1703) Cosmografie. *Cozmografie, ce să zice împărțeala pămîntului pre hotară.* CIP, 68r. *După acéstia [...] m-am dat după învățătura cozmografiei în orașul Arghilet.* N. COSTIN, L, 71.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cozmografie** (CIP, 68r); g.-d. **cozmografiei** (N. COSTIN, L, 71).

— Lat. *cosmographia*, gr. κοσμογραφία.

CREATURĂ s.f. (1681) Ființă, individ. *Cu a ta virtute impreună stringi creatura și cu a ta înainte gîndire porți de tocmești lumea.* DOSOFTEI, M, 12r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **creatura** (DOSOFTEI, M, 12r).

— Lat. *creatura.*

°CREDITOR s.n. (1750) Nume al unei stofe. *De o căi[ă] creditori, 3/4 lot cipce de aur.* IORGA, SD, XII, 59. *96 coț creditor vearde.* IORGA, SD, XII, 68.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. *creditor* (IORGA, SD, XII, 68), *creditori* (IORGA, SD, XII, 59).

Variantă: *creditori.*

— Germ. *Kreditor* (< it. *creditore*).

CREDITORI s.n. v. **creditor.**

°CREMĂ s.f. (1754) Alifie. *1 lotu badiar, 6 cremi, 12 coț pantlice.* IORGA, SD, XII, 67.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **cremi** (IORGA, SD, XII, 67).

— Ngr. κρέμα (< it. *crema*); cf. germ. *Kreme*.

◇CREMOTARTARO s.n. (1749) Bitartrat de potasiu; cremă de tartru. *Să iai cenușă cernută și cremotartaro și să faci leștie foarte iute.* CB, 62r.

— It. *cremortartaro*.

V. și tartariu.

CREȚĂ s.f. (c. 1700) Varietate de calcar poros. *Chalcidicus, -a, -um. Calțidean, -că sau feliul cretăi.* CORBEA, D, 49v.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **cretăi** (CORBEA, D, 49v).

— Lat. *creta*; cf. magh. *kréta*.

°CRIJOLITĂ s.f. (1582) Crisolit. *Și-l grămădește cu patru rînduri de pietri*: [...] *crijolita, onifiros și iaspie.* PO, 272; cf. PO, 311.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **crijolita** (PO, 272, 311).

— Magh. *chrisolitus* (< lat. *chrysolithus*).

CRIMINAL adj. (1736) Care constituie un delict. *Acest lucru iaste criminal.* IORGA, SD, V, 152.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **criminal** (IORGA, SD, V, 152).

— Lat. *criminalis, -e*.

*CRISOLIT s.n. v. **crijolită**.

CRISTAL s.n. **1.** (1620) Cuarț. *Păharele (era) totu de [...] zamfir și de prohiracta și de cristar.* ALEX., 52r. *Minule de cristal și sabiile de foc țiind amîndă.* DOSOFTEI, VS, oct., 81v. *Chrystallum g.n. Cristari.* CORBEA, D, 73r; cf. NT, ap. TAMÁS, EW, 241; BB, 101; MISC., 121r; CRON., 218v; CANTEMIR, II, I, 169; DOCUMENT 1716, in DA s.v.

2. (Sf. sec. XVII) Sticlă de cristal. *Cumu iaste cristariul, în chipul oglindei, prevede-să printr-însa.* MISC., 121r. *Socoti să facă un grădiu tot de sticlă de cristal.* IORGA, SD, VII, 192. *El bé vin mai mult din oală roșie decît din păhar de cristal.* NECULCE, L, 32; cf. CORBEA, D, 73r; DOCUMENT 1726—1733, in DA s.v.; CB, 62v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cristal** (DOSOFTEI, VS, oct., 81v; CRON., 115v, 218v; DOCUMENT 1726—1733, in DA s.v.; NECULCE, L, 32), **cristialu** (DOCUMENT 1716, in DA s.v.), **cristal** (NT, ap. TAMÁS, EW, 241; CANTEMIR, II, I, 169; IORGA, SD, VII, 192; CB, 62v), **cristar** (ALEX., 52r), **cristari** (CORBEA, D, 73r), **cristariul** (MISC., 121r); g.-d. **cristalului** (BB, 101), **cristariului** (MISC., 121v).

Variante: **cristialu, cristal, cristar(i), cristariu.**

— Lat. *crystallus*, gr. κρύσταλλο(ν) κρύσταλλο(ς), magh. *kristál(y)*, pol. *krisztal*.

CRISTIALU s.n. v. **cristal.**

CRIȘTAL s.n. v. **cristal.**

•CRIȘTAL, -Ă adj. (1736—1738) Ca cristalul, cristalin. *De multe ori suptu ghiața cristală dzace tina.* N. COSTIN, C, 314.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **cristală** (N. COSTIN, C, 314).

— *Cristal* (prin schimbarea valorii gramaticale).

CRIȘTAR(I) s.n. v. **cristal.**

CRIȘTARIU s.n. v. **cristal.**

•CRONICAR s.m. (1724). Autor de cronici și letopisețe. *Cronicarii lor neavînd altă treabă.* URECHE, L, 76. *Fiind monarh [...] au*

stăpînit, după mărturia cronicarilor de obște, în anul de la zidirea lumii 4441. N. COSTIN, L, 22; cf. URECHE, L, 80, 83; N. COSTIN, L, 77, 80, 81, 200.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cronicariul** (URECHE, L, 83; N. COSTIN, L, 80, 81), **cronicarul** (URECHE, L, 80); pl. nom. -ac. **cronicarii** (URECHE, L, 76; N. COSTIN, L, 77, 200); g.-d. **cronicarilor** (N. COSTIN, L, 22).

Variantă: **cronicariu.**

— *Cronică* + suf. *-ar.*

CRONICARIU s.m. v. **cronicar.**

CRONICĂ s.f. (1656) Scriere cu caracter popular alcătuită pe baza izvoarelor istorice combinate cu legende biblice și populare; cronograf. *Cronici 2, a lui Ezdra.* SC, 81^{v}. *De-a lui destoinicie scrie și-n cronice.* DOSOFTEI, O, 5. *Annales g.m. Cronică.* CORBEA, D, 20^{v}. *Cum zice Carion în cronica lui.* CANTACUZINO, IST., 13; cf. CORBEA, D, 51^{r}; N. COSTIN, L, 65, 84, 200.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cronică** (CORBEA, D, 20^{v}); **cronica** (CANTACUZINO, IST., 13; N. COSTIN, L, 65, 84); pl. nom. -ac. **cronice** (DOSOFTEI, O, 5; CORBEA, D, 51^{r}; N. COSTIN, L, 200), **cronici** (SC, 81^{v}).

— Lat. *chronica*, pol. *kronika*, magh. *krónika.*

*CRUCIAT s.m. v. **cruțiat.**

CRUDELITATE s.f. (1682) Cruzime. *Ei strigară cu glas omenesc probrăzînd nemila și crudelitatea împăratului.* DOSOFTEI, VS, dec., 247^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **crudelitatea** (DOSOFTEI, VS, dec., 247^{v}).

— Lat. *crudelitas* (ac. *-atem*).

CRUȚIAT s.m. (1717) Cruciat. *Acéste atunce să chema cruțiati.* CANTEMIR, HR., 451. *Cruțiații, un féliu de čata osteniască. Acéste-s cavalerii.* CANTEMIR, HR., 529; cf. CANTEMIR, HR., 452, 458.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **cruațiati** (CANTEMIR, HR., 451); **cruțiații** *(cruțiiații;* CANTEMIR, HR., 529), **cruțictii** (CANTEMIR, HR., 458); g.-d. **cruțiați** (CANTEMIR, HR., 451); **cruțiaților** (CANTEMIR, HR., 452).

Variantă: **cruțiet.**

— Lat. med. *cruciatus.*

CRUȚIET s.m. v. **cruțiat.**

CUBICULARIE s.m. v. **cubiculariu.**

CUBICULARIU s.m. (1682) (La romani și în imperiul bizantin) Custode. *Într-aceastaș dzi, svîntul mucenic Elefterie cubiculariul.* DOSOFTEI, VS, dec., 220^{v}. *Fu dat de dînsul pre sama lui Amantie cubicularie.* DOSOFTEI, VS, febr., 78^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cubicularie** (DOSOFTEI, VS, febr., 78^{r}); **cubiculariul** (DOSOFTEI, VS, dec., 220^{v}).

Variantă: **cubiculariu.**

— Lat. *cubicularius*, gr. med. κουμπικούλάριος.

CULEGAT s.m. v. **colegat.**

CULONEL s.m. v. **colonel.**

CUMĂN s.n. (1651—1700) Chimen. *Kuměn. Cuminum.* ANON. CAR., 348.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cumăn** *(Kumĕn*: ANON. CAR., 348*)*.

— Lat. *cuminum*.

•CUMFURMUIT, Ă adj. (1736—1738) Adecvat; potrivit. *Priviaştia cu mintia cumfurmuită spria (!) acea viacinică casă.* N. COSTIN, C, 4.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **cumfurmuită** (N. COSTIN, C, 4).

— *Cumfurmui* (< lat. *conformare*, după modelul verbelor terminate în *-ui*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

CUMPANIE s.f. v. **companie.**

CUMVOLIO s.n. v. **convoliu.**

CUNŢINE vb. III (1677) A conţine. *A patra porunca ce cunţine?* PILUTIO, DC, 19; cf. PILUTIO, DC, 20.

Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **cunţine** (PILUTIO, DC, 19, 20).

— Lat. *continere*.

CUPANIE s.f. v. **companie.**

*CURIER s.n. v. **corier.**

CURIOS, -OASĂ adj. **1.** (1693) Care stîrneşte curiozitatea, ciudat. *În Paris ajunge veaste curioază.* FN, 12; cf. FN, 15, 37, 38, 55.

2. (1717) Dornic de a cunoaşte. *Pofta curiosului nostru cititoriu să facem.* CANTEMIR, HR., 371.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **curioz** (FN, 15, 37); f. **curioază** (FN, 12); g.-d. m. **curiosului** (CANTEMIR, HR., 371); pl. nom. -ac. f. **curioaze** (FN, 38, 55).

Variantă: **curioz.**

— Lat. *curiosus, -a, -um*, it. *curioso*.

•CURIOZ s.m. (1703) Persoană care manifestă curiozitate, curios. *Pentru care lucru curiiozi vor şedea mănioş.* FN, 142. *În graţiia curiozilor cu pomeniré nu vom tréce.* CANTEMIR, HR., 248.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **curiozi** *(curiiozi*: FN, 142); g.-d. **curiozilor** (CANTEMIR, HR., 248).

— *Curios -oasă* (în varianta *curioz, -oază*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

CURIOZ, -OAZĂ adj. v. **curios, -oasă.**

CURIOZITA s.f. v. **curiozitate.**

CURIOZITAS s.f. v. **curiozitate.**

CURIOZITATE s.f. **1.** (1694) Dorinţă de a cunoaşte. *Ştiind şi ei că curiozitas (adecăte pericrghia) omenească iaste poftitoare a şti unele şi altele.* FN, 22. *Ţine lumea în curiosita.* FN, 122.

2. (1703) Lucru ciudat, care incită interesul. *Frumoase curiozitate, zău, să vor vedea.* FN, 151.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **curiozita** *(curiosita*: FN, 122); **curiozitas** (FN, 22); pl. nom. -ac. **curiozitate** (FN, 151).

Variante: **curiozita, curiozitas.**

— Lat. *curiositas* (ac. *-atem*), it. *curiosità*.

CUROPALAT s.m. (1682) (În imperiul bizantin) Majordom. *Stătînd împărat Mihail Rangave ce au fost curopalat.* DOSOFTEI, VS, oct., 62^{v}. *Boieriia ce să chema curopalat, adică purtătoriu de grija curţii.* CANTEMIR, HR., 326; cf. CANTEMIR, HR., 325.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **coropalat** *(cororopalat:* CANTEMIR, HR., 325), **curopalat** (DOSOFTEI, VS, oct., 62^{v}; CANTEMIR, HR., 326).

Variantă: **coropalat.**

— Lat. med. *curopalates*, gr. med. κουροπαλάτης.

°CURSAR s.m. (1694) Corsar, pirat. *Cursarii sînt rău purtați de vrăjmașii lor.* FN, 30. *Cea corabie cade în mîinile cursarilor.* FN, 32. *Nu ne teamem* [...] *de robia cursarilor.* MĂRG. 1746, în DA s.v. *corsar;* cf. FN, 33, 35, 36, 38, 40, 61, 73, 77.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cursar** (FN, 33); pl. nom. -ac. **cursari** (FN, 30, 35, 40); **cursarii** (FN, 36, 38, 61, 77); g.-d. **cursarilor** (FN, 32, 73; MĂRG. 1736, în DA s.v. *corsar*).

— Ngr. κουρσάρης (< it. *corsaro*, lat. med. *cursarius*).

CUSTELAȚIE s.f. v. **constelație.**

°CUSTODIE s.f. (1635) Strajă, corp de gardă. *Custudii.* DOCUMENT 1635, ap. BOGDAN, GLOSARUL, 50. *Custodiia* [...] *însămneadză aceia sută de voinici ce străjuia.* VARLAAM, C, 126^{v}; cf. DOCUMENT 1636, ap. BOGDAN, GLOSARUL, 50; ANTIM, O, 370. ◆ (1682) Pază la mormînt, veghe. *Și la dumnădzăiescu mormînt, strajea custodiei să străjuiască cu suta sa.* DOSOFTEI, VS, oct., 67^{v}. *Și zise lor Pilat: Aveți custodie, meargeți de întăriți cum știți. Iară ei mearsără și întărîră mormîntul, pecetluind piatra cu custodia.* BB, 773; cf. PM, 220.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **costodie** (PM, 220), **custodie** (BB, 773; ANTIM, O, 370); **custodia** (BB, 773; *custodiia:* VARLAAM, C, 126^{v}); g.-d. **custodici** (DOSOFTEI, VS, oct., 67^{v}); pl. nom. -ac. **custudii** (DOCUMENT 1635, ap. BOGDAN, GLOSARUL, 50; DOCUMENT 1636, ap. BOGDAN, GLOSARUL, 50).

Variante: **costodie, custudie.**

— Ngr. κουστωδία, v. sl. кустодиꙗ (ngr., v. sl. < lat. *custodia*).

CUSTUDIE s.f. v. **custodie.**

CVADI s.m. pl. (1717) Popor germanic înrudit cu sarmații. *Strînsu-s-au dară acolo schithii, gotthii [...], sarmații, cvadii.* CANTEMIR HR., 287.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **cvadii** (CANTEMIR, HR., 287).

— Lat. *Quadi.*

*CVADRANT s.n. v. **cfadrant.**

CVIETANȚIE s.f. (1733) Chitanță. *Să-și ia cfitanție de cîte cărți îi va da.* IORGA, SD, XIV, 50. *Să-și aducă toate cvietanțiile.* MOLDOVANU, AS, I, 153. *Să va lua în loc de cvietanție.* MOLDOVANU, AS, I, 157; cf. MOLDOVANU, AS, I, 156.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cfitanție** (IORGA, SD, XIV, 50), **cvietanție** (MOLDOVANU, AS, I, 156, 157); pl. nom. -ac. **cvietanțiile** (MOLDOVANU, AS, I, 153).

Variantă: **cfitanție.**

— Lat. med. *quietantia.*

D

DAC s.m. (1673). *Pre cela pod au trecut Moldoavei strămoşii, bătînd război cu dachii.* M. COSTIN, ap. DOSOFTEI, O, I, 336. *Dahii şi dachii tot unii sînt.* M. COSTIN, L, 42. *Dzice că ghetii şi dachii tot o limbă să fie avut.* CANTEMIR, HR., 130; cf. CANTACUZINO, IST., 9, 12, 35, 55; CANTEMIR, HR., 118, 129; M. COSTIN, NM, 254, 255; N. COSTIN, L, 29, 30, 31, 43; N. COSTIN, C, 521.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **dac** (CANTACUZINO, IST., 55; CANTEMIR, HR., 118); **dacul** (CANTEMIR, HR., 118); pl. nom- ac. **dachi** (CANTACUZINO, IST., 12, 35; CANTEMIR, HR., 118; M. COSTIN, NM, 254), **dahi** (M. COSTIN, NM, 254; N. COSTIN, L, 31), **daţi** (N. COSTIN, L, 29, 30); **dachii** (M. COSTIN, ap. DOSOFTEI, O, I, 336; CANTACUZINO, IST., 9, 55; M. COSTIN, L, 42; CANTEMIR, HR., 130; M.COSTIN, NM, 255), **daţii** (M. COSTIN, NM, 254; N. COSTIN, L, 43); g.-d. **dachilor** (CANTEMIR, HR., 129; M. COSTIN, NM, 255; N.COSTIN, C, 521), **daţilor** (N. COSTIN,L , 29, 30).

— Lat. *dacus.*

*DACOROMANI s.m. pl. (1717) Locuitorii Dacoromaniei. *Dacoromanii, pentru ce în Dachia să nu fie lăcuit, pricină împîngătoare sau gonitoare n-au avut.* CANTEMIR, HR., 201. *Solului avgustesc, celui dintăi prefect a provinţii darcoromanilor (poate fi daco-romanilor).* CANTEMIR, HR., 161.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **dacoromanii** (CANTEMIR, HR., 201); g.-d. **dacoromanilor** (CANTEMIR, HR., 161).

— *Dac + roman.*

DACTIL s.m. (1757). *Să cuprinde dintru şase pasuri, a cărora patru sînt dactili sau spondei.* EUSTATIEVICI, GR, 135; cf. EUSTATIEVICI, GR, 133.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **dactil** (EUSTATIEVICI, GR., 133); pl. nom. -ac. **dactili** (EUSTATIEVICI, GR, 135).

— Lat. *dactylus*, gr. δάκτυλος.

*DAMASC s.n. v. **adamască, damascu.**

DAMASCU s.n. (1747) *1 măhram[ă] de damascu.* IORGA, SD, XII, 45.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **damascu** (IORGA, SD, XII, 45).

— It. *damasco*, ngr. δαμάσκο.

V. şi adamască.

DAMĂ s.f. (1699) Doamnă, cucoană. *Un cap coronat, pren mijlocul unii dame, face a înţeleage părerile sale.* FN, 85. *O dama [...] iaste a fi nor⟨ă⟩ a unui mare cap.* FN, 147.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **dama** (FN, 147); g. -d. **dame** (FN, 85).

— It. *dama.*

DANEZI s.m. pl. (1717) *Prusii, sfezii, danezii, moscalii, cîteva domnii [...] de la birùitorii lèși să fie apucat videm.* CANTEMIR, HR., 175; cf. CANTEMIR, HR., 176.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **danezi** (CANTEMIR, HR., 176); **danezii** (CANTEMIR, HR., 175).

— It. *danese.*

DANI s.m. pl. (1717) Danezi. *În titul scrisorii s-au numit [...] craiul hunnilor, midilor, gotthilor și a danilor.* CANTEMIR, HR., 287. *Svedzii, danii, saxonii [...] tot den rădăcina cea veche a alamanilor sînt.* N. COSTIN, L, 54; cf. M. COSTIN, NM, 253, 268.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **danii** (M. COSTIN, NM, 253, 268; N. COSTIN, L, 54); g.-d. **danilor** (CANTEMIR, HR., 287).

— Lat. med. *Dani.*

*DANS s.n. v. **danț.**

°DANȚ s.n. 1. (Sf. sec. XVI — înc. sec. XVII) Dans, joc. *Ce iaste năravul dracului? Măriile și săltăturile și zbiiarătele și danțurele.* COD. S., 227. *Vom sălta în giocuri și în danțuri.* VARLAAM, C, 354. *Sicinnium g.n. Joc, danț, ca acela precum obicinuiesc satiruseanii a sări.* CORBEA, D, 310^r; cf. MARDARIE, L, 165; LEX.$_1$ 125^r; NĂSTUREL, VI, 44; PM, 326; CANTEMIR, II, I, 138; ANTIM, O, 269; NECULCE, L, 69; LEX.$_2$, 93^r. ◈ (1643) Petrecere la care se dansează. *Giocurile și danțurile veseliia-l.* VARLAAM, C, 283. *Și au cules viile lor și au călcat și au făcut danțuri.* BB, 181; cf. MISC., 142^r.

2. (1649) Ceată, șir. ликъ *Danț, pîlc, ceată.* MARDARIE, L, 165. *Și movilă văzind danțul fiilor pren munci n-ai lăcrămat.* BB, 749. *Danțuri de fecioare [...] cu năhrăm[i] albe ștergea sudorile bolnavei.* COZMA 1692, in DA s.v. ◇ (1688) Fig. *Întinzînd danțul bunei credințe, îndemnară-se unul pe altul.* BB, 747.

3. (c. 1740) Uneltire. *Cantemir-vodă și Cupăreștii s-au mai apucat și de alt danțu asupra muntenilor și muntenii asupra lor.* NECULCE, L, 113.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **danț** (MARDARIE, L, 165; LEX.$_1$, 125^r; MISC., 142^r; CORBEA, D, 310^r; LEX.$_2$, 93^r), **danțu** (NECULCE, L, 69, 113); **danțul** (MARDARIE, L, 165; BB, 747, 749; ANTIM, O, 269); pl. nom. -ac. **danțuri** (VARLAAM, C, 354; NĂSTUREL, VI, 44; BB, 181; COZMA 1692, in DA s.v.; CANTEMIR, II, I, 138; NECULCE, L, 69); **danțurele** (COD. S., 227), **danțurile** (VARLAAM, C, 283; PM, 326).

Variantă: **danțu.**

— Gr. med. δάντσα (<it. *danza*).

DANȚU s.n. v. **danț.**

DANȚUIRE s.f. v. **dănțuire.**

°DARDĂ s.f. (1649) Suliță scurtă. дароношенми. *Purtare de darde, încunjurare.* MARDARIE, L, 131. *4 bărbați sta acolea [...] și naintea lor darde ascuțite de luciia.* DOSOFTEI, VS, oct., 80^r. *Întinde mîna ta cu darda [...] asupra cetății.* BB, 158. *Darda cu mîna-ț ian prinde.* VISKI, PV, I, 77; cf. PSALTIRE c. 1660, ap. TAMAS, EW, 289; CORBEA, D, 167^v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **dardă** (CORBEA, D, 167^{v}); **darda** (PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 289; BB, 158; VISKI, PV, I, 77); pl. nom. -ac. **dardc** (MARDARIE, L, 131; DOSOFTEI, VS, oct., 80^{r}); **dărdzîle** (DOSOFTEI, VS, oct., 80^{r}).

— Magh. *dárda*, pol. *darda*, scr. *darda* (magh., pol., scr. < it. *dardo*).

DĂFENDELUI vb. IV v. **defendălui.**

©DĂNȚUI vb. IV. **1.** (1643) A petrece. *Să dănțuiască și lucruri fără ispravă să prăvească.* VARLAAM, C, 259; cf. VARLAAM, C, 207.

2. (1649) A dansa, a juca. *Dănțuiesc sau dereptez danțul.* MARDARIE, L, 165. *Pentru să nu joace sau să dănțuiască mireanul.* PRAV. MB, 495; cf. MARDARIE, L, 166; LEX.$_{2}$, 96^{r}.

Forme gramaticale: ind. pr. 1 sg. **dănțuiesc** (MARDARIE, L, 165, 166; LEX.$_{2}$, 96^{r}); conj. pr. 3 sg. **să dănțuiască** (VARLAAM, C, 259; PRAV. MB, 495); 3 pl. **să dănțuiască** (VARLAAM, C, 207).

— *Dant* + suf. *-ui.*

©DĂNȚUIRE s.f. **1.** (1643) (Fig.) Petrecere. *Să vor duce spre odihna și spre răpaosul cel ceresc [...] întru dănțuire nesfîrșită.* VARLAAM, C, 25. ПИРОВАНІЄ. *Ospătare, dănțuire.* LEX.$_{1}$, 4^{r}. ТОРЖЕСТВО. *Dănțuire, tînguire, petrecanie, zbor, adunare.* LEX.$_{2}$, 151^{v}; cf. MARDARIE, L, 194; LEX.$_{1}$, 276^{v}.

2. (1649) Dans, joc. ЛИКОВАНІЄ. *Dănțuire.* MARDARIE, L, 165; LEX.$_{1}$, 125^{r}; LEX.$_{2}$, 93^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **danțuire** (MARDARIE, L, 194), **dănțuire** (VARLAAM, C, 25; MARDARIE, L, 165; LEX.$_{1}$, 4^{r}, 125^{r}, 276^{v}; LEX.$_{2}$, 93^{r}, 151^{v}).

Variantă: **danțuire.**.

— *Dănțui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

•DĂȚESC, -ASCĂ adj. (1723) De origine dacică. *Șlice au de pîslă, pe limba noastră dățască: cuglă.* N. COSTIN, in DA s.v. *dac, -ă.*

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **dățască** (N. COSTIN, in DA s.v. *dac, -ă*).

— *Dac* + suf. *-esc.*

DECADĂ s.f. (1701—1750) Parte a unei cărți formată din zece capitole. *În cartea-i dintîi, în decada dentîiu, oareceși osebire face între Dachia și Ghetia.* CANTACUZINO, IST., 9. *După Iazighi, zice decada 1, cap 1, alături cu Dunăre Dachia urmază.* CANTEMIR, HR., 65; cf. CANTACUZINO, IST., 24.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **decadă** (CANTACUZINO, IST., 24); **decada** (CANTACUZINO, IST., 9; CANTEMIR, HR., 65).

— Lat. *decada.*

DECAN s.m. (c. 1700) Decurion. *Decanus g.m. Decan, îmblătoriu înainte la zeace.* CORBEA, D, 77^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **decan** (CORBEA, D, 77^{r}).

— Lat. *decanus.*

DECFĂNDĂLUI vb. IV v. **defendălui.**

DECFENDELUI vb. IV v. **defendălui.**

*DECLAMA vb I v. **declămălui.**

DECLAMAȚIE s.f. (c. 1700) Discurs. *Cînd face oratorul cu mîna și arată multe lucruri întru oratiia sau declamațiia sa.* CORBEA, D, 125^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **declamaţia** *(declamaţiia:* COR BEA, D, 125[r]*)*.

— Lat. *declamatio.*

DECLĂMĂLUI vb. IV (c. 1700) A declama. *Declamatorius, -a, -um. De declămăluit această declămăluire.* CORBEA, D, 77[v].

Forme gramaticale: sup. **de declămăluit** (CORBEA, D, 77[v]).

— Lat. *declamare* (după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară).

*DECLĂMĂLUIRE s.f. (c. 1700) Declamaţie, discurs. *Declamatorius, -a, -um. De declămăluit această declămăluire.* CORBEA, D, 77[v].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **declămăluire** (CORBEA, D, 77[v]).

— *Declămălui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

DECLINAŢIE s.f. (c. 1700) Declinare. *Datiους, -a, -um. O cădeare a declinaţiilor, dătători.* CORBEA, D, 76[v]; cf. CORBEA, D, 355[r].

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **declinaţiile** (CORBEA, D, 355[r]); g.-d. **declinaţiilor** (CORBEA, D, 76[v]).

— Lat. *declinatio.*

*DECOCT s. n. v. **decocta.**

◇DECOCTA s. n. pl. (c. 1760) Decoct. *Iar din zemuri — decocta, adecă ape de buruieni fierte.* MD$_2$, 41[r].

— Lat. *decoctum* (pl. *decocta*).

DECRET s. n. (1698). *În milostenia decretumului înălţiei sale ne face părtaşi.* LUPAŞ, DIT, 464. *Le-au dat, cînd s-au dat înlăuntru şi paria decretului împărătesc.* TEMPEA, IST., 158. *Dupe aşezaré cu milostivnic decret [...] putem cunoaşte la ce vă rămîne sfatul.* STINGHE, DRŞ, I; 182. *Trimiţîndu-i dicret de întărire.* CAZANII 1748, în BRV, II, 106; cf. TEMPEA, IST., 152, 160; STINGHE, DRŞ, I, 142, 172; MOLDOVANU, AS, I, 147; IORGA, SD, XII, 49.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **decret** (TEMPEA, IST., 160; STINGHE, DRŞ, I, 142, 182; IORGA, SD, XII, 49), **decretum** (TEMPEA, IST., 152; STINGHE, DRŞ, I, 172), **dicret** (CAZANII 1748, în BRV, II, 106); **decretul** (TEMPEA, IST., 160; *decretutul;* MOLDOVANU, AS, I, 147); g. -d. **decretului** (TEMPEA, IST., 158), **decretumului** (LUPAŞ, DIT, 464).

Variante: **decretum, dicret.**

— Lat. *decretum*, magh. *dekrétum*, germ. *Dekret.*

DECRETUM, s. n. v. **decret.**

DECTATORIU s. m. v. **dictator.**

DECTATURĂ s. f. v. **dictatură.**

DEFENDĂLUI vb. IV (1699) A apăra, a păzi. *Cine iaste de defendăluiaşte o cetate să fie foarte cu ochii deschişi.* FN, 82. *Cu armele să dăfendeluiască direptatea sa.* FN, 97; cf. FN, 86, 92, 94, 98, 122, 126, 133, 135.

Forme gramaticale: tranz. ind. pr. 3 sg. **decfendeluiaşte** (FN, 122), **defendăluiaşte** (FN, 82); 3 pl. **fendeluiescu** *(fendeluescu:* FN, 94); inf. **defendelui** (FN, 92), **defendului** (FN, 98); refl. ind. pr. 3 sg. **să decfendeluiaşte** (FN, 126), **să defendăluiaşte** (FN, 86), **să defenduluiaşte** (FN, 135); conj. pr. 3 sg. **să dăfendeluiască** (FN, 97); inf. **a să decfăndălui** *(a să decăndălui:* FN, 133).

Variante: **dăfendelui, decfăndălui, decfendelui, defendelui, defendului, fendelui.**

— Lat. *defendere*, it. *difendere* (după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară).

V. și d e f e n d i v s i.

DEFENDELUI vb. IV v. **defendălui.**

°DEFENDIVSI vb. IV. (1756) A apăra, a păzi. *Alții carii își defendivsăsc strămoșescul lor rit, însă numai cu numele.* DRA, II, 334.

Forme gramaticale: ind. pr. 3 pl. **defendivsăsc** (DRA, II, 334).

— Gr. med. δηφεντεύω (aor. δηφεντευσα) (< lat. *defendere*).

V. și d e f e n d ă l u i.

DEFENDULUI vb. IV v. **defendălui.**

DELFIN s. m. (1701) Mamifer marin. *Delfinii [...] joacă cînd va să să facă furtună.* FN, 101.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **delfinii** (FN, 101).

— It. *delfino*, gr. δελφίς, -ῖνος.

DELIBERAT s. n. (1716—1742) Hotărîre, decizie (judecătorească). *Cinstitul sfat au făcut deliberatum cum el tot să ție casa.* TEMPEA, IST., 111. *După deliberatum i-am dat pe un an după facerea deliberatului, cît au fost fata la dmnéei* (!) MOLDOVANU, AS, I, 154; cf. MOLDOVANU, AS, I, 152, 153, 157.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **deliberatum** (TEMPEA, IST., 111; MOLDOVANU, AS, I, 152, 153, 154); **deliberatumul** (MOLDOVANU, AS, I, 154); g. -d. **deliberatului** (MOLDOVANU, AS, I, 154), **deliberatumului** (MOLOVANU, AS, I, 157).

Variantă: **deliberatum.**

— Lat. *deliberatum.*

DELIBERATUM s. n. v. **deliberat.**

DEMOCRAȚIE s. f. (1678). *În trei chipuri iaste biruința lumii: una să cheamă monarhia, a doao aristocrația, a treia democrația.* CÎ, 30^{v}; cf. CÎ, 31^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **democrația** (CÎ, 30^{v}), **demograțiia** (CÎ, 31^{r}).

Variantă: **demograție.**

— Lat. *democratia;* cf. gr. δημοκρατία.

DEMOGRAȚIE s. f. v. **democrație.**

*DEPENDENȚĂ s. f. v. **dependență.**

DEPENDENȚIE s. f. (1741) Dependență. *Pentru dependența acei sfinte bisérici Bolgarseg, acum alt răspunsu nu ve putem da.* STINGHE, DRȘ, I, 211.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **dependența** (STINGHE, DRȘ, I, 211).

— Lat. med. *dependentia.*

*DEPOZIT s. n. v. **depozitum.**

◇DEPOZITUM s. n. (1682—1686) Loc de păstrare, ascunzătoare. *Și pre alt mort au învis pînă cînd au spus locul unde îngroapă de ascunsease nește dată pre mînăș aveare, destătut* (gl. marg. *depozitum*). DOSOFTEI, VS, ian, 19^{r}

— Lat. *depositum.*

DEPUTAT s. m. (c. 1740) Delegat, sol. *Au trimis părintele Dosithei și cu Staico Bengescul, cănd era deputați, pe Badea Părăianul și pe Mihai Cărtiță.* IORGA, SD, XIV, 60. *Cu deputatușii în deputația curții crăiești s-au cercetat.* DC, 1^{r}.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **deputaţi** (IORGA, SD, XIV, 60); **deputaţii** (DC, 1r).

Variantă: **deputatus.**

— Lat. med. *deputatus.*

DEPUTATUS s. m. v. **deputat.**

DEPUTAŢIE s. f. (1748) Deputăţie, comisie. *Cu deputaţii în deputaţia curţii crăieşti s-au cercetat.* DC, 1r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **deputaţia** (DC, 1r).

— Lat. med. *deputatia*, magh. *deputácio.*

*DEPUTĂŢIE s. f. v. **deputaţie.**

DERECTOR s. m. v. **director.**

°DERECTORAT s. n. (1729) Directorat, conducere administrativă a unei provincii. *Au întărit cu puterea derectoratului mare.* DRA, I, 323.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **derectoratului** (DRA, I, 323).

— Germ. *Direktorat* (< fr. *directorat*).

DERECTORIU s. m. v. **director** ;

DERECTORU s. m. v. **director.**

°DESCREŢION s. n. (1729—1730) Contribuţie obligatorie impusă de administraţia unui stat locuitorilor unei provincii. *Descreţion de grâu şi de porumbu şi de făn.* IORGA, SD, V, 148.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **descreţion** (IORGA, SD, V, 148).

— Germ. *Diskretion* (< lat. med. *discretio, -onis*).

V. şi d i ş c r e ţ i e.

DESCRIPŢIE s. f. (1717) Descriere. *Pentru podanii Moldovei, având noi deosebit dzis, în Descripţia Moldovei.* CANTEMIR, HR., 325.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **descripţia** (CANTEMIR, HR., 325).

— Lat. *descriptio.*

DESGUSTU s. n. (1693) Supărare. *Craiul de Danimarca [...] are desgustu cu vecinii lui.* FN, 9.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **desgustu** (FN, 9).

— It. *disgusto.*

DESINTIRIE s. f. v. **disenterie.**

DESPOTAŢIE s. f. v. **disputaţie.**

DESPOTAŢÎIE s. f. v. **disputaţie.**

DESPOZIŢIE s. f. **1.** (1704) (În astrologie) Poziţie, aşezare într-o anumită ordine. *Iar despoziţie a Dodeca Temorii a Noao [...] arată mărire a unui crai mare a Berbeacelui.* FN, 159; cf. FN, 156.

2. (1704) Stare, mod de existenţă. *În ţările aproape de Taur şi de Leu groaznice cutremuri vor fi şi alte despoziţii ale aerului.* FN, 159.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **despoziţie** (FN, 159); pl. nom. -ac. **despoziţii** (FN, 159); **despoziţiile** (FN, 156).

— Lat. *dispositio*, it. *disposizione.*

DESPUTAŢIE s. f. v. **disputaţie.**

°DESTILAT adj. (1749) Distilat. *Untul de ceară destilat singur păstrează foarte bine metalurile de rugină.* CB, 63v. *Iarbă grasă de cea mare, amestecîndu-o cu oţet făcut destilat.* MD2, 130r; cf. CB, 63r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **destilat** (CB, 63r, 63v; MD2, 130r).

— *Destila* (< lat. *destillare*) (prin schimbarea valorii gramaticale); cf. it. *destillato.*

DESPOTOLUI vb. IV v. **dişputului.**

*DEZGUST s. n. v. **desgustu.**

DIALECTIC s. m. (1705) Dialectician. *Nu dialectic, ce filosof la această slujbă trebuieşte.* CANTEMIR, II, I, 85; cf. CANTEMIR, II, I, 11, 22.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **dialectic** (CANTEMIR, II, I, 11, 85); pl. nom. -ac. **dialectici** (CANTEMIR, II, I, 22).

— Lat. *dialecticus.*

DIALECTIC, -Ă adj. (1705). *Şi aşé şi Vulpea, dialectică, iară nu filosoafă să află.* CANTEMIR, II, I, 86.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **dialectică** (CANTEMIR, II, I, 86).

— Lat. *dialecticus, -a, -um,* gr. διαλεκτικός, -ή, -όν.

DIALECTICĂ s. f. (1682) (În filozofia antică) Arta de a discuta în contradictoriu în scopul ajungerii la adevăr. *Mi-i jeale c-am învăţat toate meşteşugurile dăscăliii, filosofiei, ritorichi⟨i⟩, dialectichi⟨i⟩.* DOSOFTEI, VS, dec., 192r. *Au găsît învăţătura dialectica.* CORBEA, D, 376r. *Din meşteşugul dialecticăi i să pare că va puté dovedi părére sa.* CANTEMIR, HR., 130; cf. CORBEA, D, 85r; CANTEMIR, HR., 127.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **dialectică** *(diialectică:* CORBEA, D, 85r); **dialectica** (CORBEA, D. 376r; CANTEMIR, HR., 127); g. -d. **dialecticăi** (CANTEMIR, HR., 130), **dialectichi⟨i⟩** (DOSOFTEI, VS, dec., 192r).

— Lat. *dialectica,* gr. διαλεκτική.

•DIALECTICESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Dialectic. *Dialecticus, -a, -um, Diialecticesc, -ă.* CORBEA, D, 85r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **dialecticesc** *(diialecticesc:* CORBEA, D, 85r); f. **dialecticească** *(diialecticească:* CORBEA, D, 85r).

— *Dialectic* + suf. *-esc.*

DIAŢINT s. n. v. **hiaţint.**

DICRET s. n. v. **decret.**

DICTATOR s. m. (c. 1700) (În Roma antică) Conducător militar cu puteri nelimitate. *Dictatura g. f. Vrednicia dictatoriului.* CORBEA, D, 85v. *Senatul au ales pe Iulie Chesar să fie dictator vecinic.* CANTEMIR, HR., 163; cf. CANTEMIR, HR., 518; N. COSTIN, C, 504, 542.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **dectatoriu** (N. COSTIN, C, 504), **dictator** (CANTEMIR, HR., 163, 518; N. COSTIN, C, 542), **dictatoriu** (CORBEA, D, 85v); g. -d. **dictatoriului** (CORBEA, D, 85v).

Variante: **dectatoriu, dictatoriu.**

— Lat. *dictator.*

DICTATORIU s. m. v. **dictator.**

DICTATURĂ s. f. (1736—1737) (La romani) Perioadă în care o persoană îşi exercită calitatea de dictator. *Dintru dictatura lui Cvintu Cincinat pînă la acel şliahteciu Marco Marchel au fostu vremile împărăţiei Rîmului mai norocite.* N. COSTIN, C, 188; cf. N. COSTIN, C, 467.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **dectatura** (N. COSTIN, C, 467), **dictatura** (N. COSTIN, C, 188).

Variantă: **dectatură.**

— Lat. *dictatura.*

DICŢIONAR s. n. (1717) *Tîlcuiré acésta iaste a lui Maienburg, din carele apucă [...] Moreri în dicţionarul istoricesc, la numele gotth.* CANTEMIR, HR., 263; cf. CANTEMIR, HR., 54, 113, 221.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **dicţionar** (CANTEMIR, HR., 54); **dicţionarlul** (CANTEMIR, HR., 113, 221), **dicţionarul** (CANTEMIR, HR., 263).

Variantă: **dicţionariu.**

— Lat. med. *dictionarium.*

DICŢIONARIU s. n. v. **dicţionar.**

DIETĂ s. f. (1705) Regim alimentar. *Nici diieta doftoriilor mă lăsa.* CANTEMIR, II, I, 210. *Şi cel ce pătimeşte durere de umezeală să ţie dietă, adecă cumpătare, împotriva celor mai sus arătate.* MD_1, 26^v. *Acest fel de bolnav să păzească la hrana lui pre aceaiaşi dietă care am arătat mai sus.* MD_2, 32^v; cf. MD_1, 30^r, 74^r, 104^v; MD_2, 7^r, 20^r, 71^v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **dietă** (MD_1, 26^v; MD_2, 20^r, 32^v); **dieta** (MD_1, 30^r, 74^r; MD_2, 71^v; *diieta*: CANTEMIR, II, I, 210); g. -d. **dietii** (MD_1, 104^v; MD_2, 7^r).

— Lat. *diaeta*, gr. δίαιτα.

*DIFERENŢĂ s. f. v. **diferenţie.**

DIFERENŢIE s. f. (1682) Diferenţă, deosebire. *Dară cunoscut-ai cită diferenţie* (gl. marg. *dessămănare*) *iaste de la lumina ceastă lumască, pînă la cea cerească.* DOSOFTEI, VS, mart., 4.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **diferenţie** (DOSOFTEI, VS, mart., 4).

— Lat. *differentia.*

DIPLOM s. n. v. **diplomă.**

DIPLOMĂ s. f. (1699) (În orînduirea feudală) Act prin care se acorda unei persoane sau unei instituţii anumite privilegii. *Diploma înnălţii împărăteşti şi crăeşti.* LUPAŞ, DIT, 480. *Aflat-am şi cestui craiu o diplomă.* CANTEMIR, HR., 452. *Acseste toate siliczi se se pue in diploma biserecsii.* STINGHE, DRŞ, I, 97. *Să aducem diplomă împărătească.* TEMPEA; IST., 148. *Să face mentia diplomi.* MOLDOVANU, AS, I, 147; cf. CANTEMIR, HR., 446; STINGHE, DRŞ, I, 83, 96, 106; TEMPEA, IST., 76, 78, 97, 106; MOLDOVANU, AS, I, 147.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom. -ac. **diplomă** (CANTEMIR, HR., 446, 452; STINGHE, DRŞ, I, 83; TEMPEA, IST., 97, 148; MOLDOVANU, AS, I, 147); **diploma** (LUPAŞ, DIT, 480; STINGHE, DRŞ, I, 97, 106; TEMPEA, IST., 78); g.-d. **diplomei** (TEMPEA, IST., 76), **diplomii** (*diplomi*: MOLDOVANU, AS, I, 147); pl. nom. -ac. **diplome** (TEMPEA, IST., 106); s. n. sg. nom. -ac. **diplomul** (STINGHE, DRŞ, I, 96).

Variantă: **diplom** s. n.

— Lat. *diploma*, gr. δίπλωμα, germ. *Diplom.*

DIRECTOR s. m. **1.** (1716—1742) Conducător administrativ al unei provincii. *Are porunca marelui director.* TEMPEA, IST., 145. *Poruncă iaste de la măriia sa gheneralul comendant, derectorul nostru.* DRA, I, 304. *Ci să apucaţi Măria Voastră mai nainte să isprăviţi cu d[o]mnu directoru.* IORGA, SD, X, 333. *Am eşit de la exelenţiia sa dom. Inteş, directorul ţării.* STINGHE, DRŞ, I, 225; cf. TEMPEA, IST., 117; DRA, I, 305, 307, 309; IORGA, SD, XIV, 18, 20; DRA, I, 315; IORGA, SD, XIV, 43; STINGHE, DRŞ, I, 142; DRA, I, 323, 335, 336, 337; IORGA, SD, XIV, 50; IORGA, SD, XII, 225; ANTOLOGHION 1737, in BRV, II, 52; IORGA, SD, X, 333, 222.

2. (1750) Persoană care conduce o instituţie. *S-au milostivit domnul direactorul de la lăzăretul nostru.* IORGA, SD, XII, 53.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **derector** (DRA, I, 323, 337; IORGA, SD, XII, 225), **director** (IORGA, SD, XIV, 18; DRA, I, 335; IORGA, SD, X, 333), **directoru** (IORGA, SD, X, 333), **diregtor** (DRA, I, 315), **drector** (IORGA, SD, XIV, 20; ANTOLOGHION 1737, in BRV, II, 52; IORGA, SD, X, 222), **drectoru** (IORGA, SD, XIV, 43; IORGA, SD, X, 222); **derectoriul** (DRA, I, 305), **derectorul** (DRA, I, 304, 309), **directorul** (TEMPEA, IST., 117; DRA, I, 336; STINGHE, DRS, I, 225; *direactorul*: IORGA, SD, XII, 53); g. -d. **derector** (DRA, I, 307; STINGHE, DRS, I, 142), **derectoru** (IORGA, SD, XIV, 50), **director** (TEMPEA, IST., 145).

Variante: **derector(iu)**, **derectoru**, **directoru**, **diregtor**, **drector(u)**.

— Lat. *director*, germ. *Direktor*.

*DIRECTORAT s. f. v. **derectorat**.

DIRECTORU s. m. v. **director**.

DIREGTOR s. m. v. **director**.

*DISCREȚIE s. f. v. **descreție**, **discreție**.

DISENTERIE s. f. (1694) Dizenterie. *Veștile reale pricinescu disenterie unui om mare.* FN, 29. *De boala ce-i zic desintiria, adecă deznodarea vintrelui, și-au sfîrșitu viiața.* M. COSTIN, NM, 263. *Nu iaste orice pornire a pîntecelui disenterie.* MD_1, 143^r; cf. M. COSTIN, NM, 416; MD_2, 21^r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **disenterie** (FN, 29; MD_1, 21^r, 143^r); **desinteria** (M. COSTIN, NM, 263), **disinteria** (*disinteriia*: M. COSTIN, NM, 416).

Variante: **desintirie**, **disinterie**.

— Lat. *dysenteria*, it. *dissenteria*, gr. δυσεντερία, pol. *dysenterja*.

DISINTERIE s. f. v. **disenterie**.

*DISPOZIȚIE s. f. v. **despoziție**.

*DISPUTA vb. I v. **dișputului**.

*DISPUTARE s. f. v. **dișputare**, **dișputuluire**.

DISPUTAȚIE s. f. (c. 1650) Dispută, controversă. *Disputațiia preafericitului papei lui Silvestru cu Zamvri, jidovul vrăjitoriul.* CRONOGRAF c. 1650, in DLR s. v. *papă*. *Feace despotație mare [...] și pricină den svintele scrisori cu un jidovu.* CRON., 153^v. *Mă gîlcevesc și desputații fac.* CANTEMIR, D, 111; cf. CRON., 16^r, 393^r; CANTEMIR, HR. 127, 260.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **despotație** (CRON., 153^v), **despotățiie** (CRON., 393^r), **disputație** (CANTEMIR, HR., 127); **despotația** (*despotațiia;* CRON., 16^r), **despotățiia** (CRON., 393^r), **disputația** (*disputațiia*: CRONOGRAF c. 1650, in DLR s. v. *papă*); pl. nom. -ac. **desputații** (CANTEMIR, D, 111; CANTEMIR, HR., 260).

Variante: **despotație**, **despotățiie**, **desputație**.

— Lat. *disputatio*, pol. *dysputacja*.

*DISTILAT, -Ă adj. v. **destilat**.

DISTRICT s. n. (1724). *Pravoslavnic ep[i]scop al Temișvarului și al Lipovii și al altor districturi.* IORGA, SD, XIII, 9; cf. IORGA, SD, IV, 84.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **dișterictu** (IORGA, SD, IV, 84); pl. g. -d. **districturi** (IORGA, SD, XIII, 9).

Variantă: **dișterict**.

— Lat. med. *districtus*.

°DIȘCREȚIE s. f. (1752) Instanță judecătorească. *Toată cheltuiala ce s-ar face ori la procatur sau la altă dișcreții sau or măcar la ce să fie.* STINGHE, DRȘ, I, 223.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **dișcreții** (STINGHE, DRȘ, I, 223).

— Magh. *diszkréció* (< lat. med. *discretio, -onis*).

V. și descreție.

DIȘPOTOLUITORI s. m. v. **dișputuluitor, -oare.**

DIȘPUTARE s. f. (c. 1700) Dispută, controversă. *Disputatio g. f. Dișputare, dișputuluire, certare.* CORBEA, D, 89r.

Forme gramaticale: sg. rom. -ac. **dișputare** (CORBEA, D, 89r).

— Lat. *disputare* (cu rostire maghiarizantă).

°DIȘPUTULUI vb. IV. Refl. **1.** (c. 1700) A se disputa, a se controversa. *Disputo, -as. Mă dișputuluiescu, mă certu.* CORBEA, D, 89r; cf. CORBEA, D, 344r.

2. (1716—1742) A se dezbate. *Și altele multe s-au deșpotoluit ca la doao ceasuri.* TEMPEA, IST., 114.

Forme gramaticale: refl. ind. pr. 1 sg. **mă dișputuluiescu** (CORBEA, D, 89r); 3 sg. **să dișputuluiaște** (CORBEA, D, 344r); pf. c. 3 pl. **s-au deșpotoluit** (TEMPEA, IST., 114); inf. **dișputului** (CORBEA, D, 89r).

Variantă: **deșpotolui.**

— Magh. *disputálni* (< lat. *disputare*).

•DIȘPUTULUICIOS, -OASĂ adj. (c. 1700) Care poate fi disputat. *Disputabilis, -e, Dișputuluicios, -ă, care să poate dișputului.* CORBEA, D, 89r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **dișputuluicios** (CORBEA, D, 89r); f. **dișputuluicioasă** (CORBEA, D, 89r).

— *Dișputului* + suf. *-icios.*

•DIȘPUTULUIRE s. f. (c. 1700) Dispută, controversă. *Disputatiuncula g. f. Dișputuluire micșoară.* CORBEA, D, 89r. *Disputatio g. f. Dișputare, dișputuluire, certare.* CORBEA, D, 89r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **dișputuluire** (CORBEA, D, 89r)

— *Dișputului* (prin schimbarea valorii gramaticale).

•DIȘPUTULUITOR, -OARE, s. m. și f. (c. 1700) Persoană care gîndește sau își argumentează opiniile potrivit regulilor dialecticii. *Dialecticus g. m. Dișpotoluitori derept diialectică.* CORBEA, D, 85r. *Disputatrix g. f. Dișputuluitoare.* CORBEA, D, 89r.

Forme gramaticale: s. m. sg. nom. -ac. **dișpotoluitori** (CORBEA, D, 85r), **dișputuluitor** (CORBEA, D, 89r); s. f. sg. nom. -ac. **dișputuluitoare** (CORBEA, D, 89r).

Variantă: **dișpotoluitori** s. m.

— *Dișputului* + suf. *-tor.*

DIȘTRICT s. n. v. **district.**

*DIZENTERIE s. f. v. **disenteric.**

DOCOMENT s. n. v. **document.**

DOCTOR s. m. **1.** (1535—1546) Medic. пнє(ж) тѣи сѫ̃ъ посла҃ш до гєрг *do(h)toru.* DOCUMENT <1535—1546>, in DERS, 69. *Dohtor Sitirăle, 100 de gulmi.* DÎ, 187. *Asclipis [...] au fost doftor și apotecar.* NĂSTUREL, VI, 216. *Cu doftori și doftorii liacul boalii [...] a afla silești și nevoiești.* CANTEMIR, D, 275. *Adeverim cu acest zapis al nostru la mîna dumnealui doctorul Dumitrache Pamperii.* DIB, [I], 352—353. *Dă încă și acest feliu de rețetă zisul doctor p. 274 latinește.*

MD_2, 172^v; cf. DÎ, 146; PRAV. VL, 107; MARDARIE, L, 289; PRAV. MB, 252; BB, 368; DIB, [I], 198; CORBEA, D, 139^v; PA, 56^r; SINDIPA, 87^r; CANTEMIR, II, I, 21, 230; M. COSTIN, L, 68, 200; PS. -COSTIN, L, 7, 71, 73; CANTEMIR, HR., 164, 203, 204; ANTIM, O, 3, 179; STINGHE, DRŞ, I, 110; CALENDAR, 1; N. COSTIN, C, 324; DIB, [I], 411; M. COSTIN, CU, 308, 311; MD_2, 196^r. ◇ (1698) Fig. *Cu sufleteştii doftori şi cu dumnădzăeştile doftorii spre a lui vindecare şi tămăduire, nevoinţe şi osteninţe a pune ţi să cade.* CANTEMIR, D, 275; cf. ANTIM, O, 3, 5.

2. (1674) Persoană care poartă un titlu academic. *Domny buny, mary doctory, daszkely şi bunele domnae.* HALICI, C, 107. *Am întrebat pe un dohtor iuris masa.* STINGHE, DRŞ, I, 216; cf. STINGHE, DRŞ, I, 95.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **doctor** (PS. -COSTIN, L, 71; STINGHE, DRŞ, I, 95; MD_2, 172^v), **doftor** (MARDARIE, L, 289; NĂSTUREL, VI, 216; CORBEA, D, 139^v; SINDIPA, 87^r; M. COSTIN, L, 68; PS. -COSTIN, L, 73; ANTIM, O, 3; MD_2, 196^r), **dohtor** (DÎ, 187; CALENDAR, 1; STINGHE, DRŞ, I, 216), **dohtoru** (DOCUMENT. 1535—1546, in DERS, 69), **duhtor** (DÎ, 146); **doctorul** (DIB, [I], 352—353), **doftoriul** (DIB, [I], 198); **doftorul** (CANTEMIR, II, I, 230; M. COSTIN, L, 200; CANTEMIR, HR., 164; STINGHE, DRŞ, I, 110; DIB, [I], 411); g. -d. **doftorului** (M. COSTIN, CU, 308); pl. nom. -ac. **doctori** *(doctory:* HALICI, C, 107), **doftori** (PRAV. VL, 107; PRAV. MB, 252; CANTEMIR, D, 275; PA, 56^r; ANTIM, O, 5), **dohtori** (BB, 368); **doftorii** (CANTEMIR, II, I, 21; PS. -COSTIN, L, 7; CANTEMIR, HR., 203; ANTIM, O, 3; M. COSTIN, CU, 311), **dohtorii** (ANTIM, O, 179); g. -d. **doftorilor** (CANTEMIR, HR., 204; N. COSTIN, C, 324; M. COSTIN, CU, 311).

Variante: **doftor(iu)**, **dohtor(u)**, **duhtor.**

— Lat. *doctor*, ngr. ντόχτορας, pol. *doktor*; cf. germ. *Doktor*, rus. *доктор.*

DOCUMENT s. n. (1733) Act. *Să aducă mănăstirile docomenturile, hrisovele şi scrisori tote.* IORGA, SD, XIV, 50. *Să dé [...] toate documenturile cu evicţie.* MOLDOVANU, AS, I, 156.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **dccomenturile** (IORGA, SD, XIV, 50), **documenturile** (MOLDOVANU, AS, I, 156).

Variantă: **docoment.**

— Lat. *documentum*, germ. *Dokument.*

DOFTOR s. m. v. **doctor.**

•DOFTORESC, -EASCĂ adj. 1. (1722—1724) De doctor, medical. *Céle înfricoşate porunci ale meşteşugului doftoresc să le oprească.* ANTIM, O, 3.

2. (1722—1724) Dietetic. *Oarecare zile, cu mîncări doftoreşti şi hrănitoare potolind durerile, să arate pre acela ce pătiméşte mîntuit de boală.* ANTIM, O, 3.

3. (1749) Medicinal. *Învăţături de a face vinuri frumoase şi de folos: vin doftorescu şi crăiescu.* CB, 53^r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **doftoresc** (ANTIM, O, 3), **doftorescu** (CB, 53^r); pl. nom. -ac. f. **doftoreşti** (ANTIM, O, 3).

Variantă: **doftorescu.**

— *Doftor* + suf. *-esc.*

DOFTORESCU adj. v. **doftorcsc, -ească.**

•DOFTORI vb. IV (1703) A îngriji un bolnav. *Și i s-au făcut stăpînului mieu o rană și mult pățiia și-l doftoriia un doftor.* SINDIPA, 87^r.

Forme gramaticale: ind. imperf. 3 sg. **doftoriia** (SINDIPA, 87^r).

— *Doftor* + suf. *-i.*

•DOFTORICESC adj. (c. 1760) De doctor, medical. *Cartea a cincea a meșterșugului doftoricesc.* MD_2, 1^r.

Forme gramaticale: sg. g. -d. n. **doftoricesc** (MD_2, 1^r).

— *Doftor* + suf. *-icesc.*

•DOFTORIE s. f. **1.** (1649) Lecuire. врачє(в)ство. *Lecuire, doftorie.* MARDARIE, L, 118. *Le încredințează în mîinile lor și în limbile doftoriia lumii.* ANTIM, O, 5.

2. (1667—1669) Leac, medicament. *Nu folosește dohtoriia celui sănătos.* TP, 97^r. *Cu doftori și cu doftorii liacul boalii [...] a afla silești și nevoiești.* CANTEMIR, D, 275. *Remedium g. n. Doftorie, leac.* CORBEA, D, 283^v; cf. CANTEMIR, II, I, 210; CALENDAR, 61; N. COSTIN, C, 326; MD_1, 37^r; MD_2, 32^v, 43^v, 122^v. ◇ (1682) Fig. *Trebuia multă doftorie, nu omenească, ce dumnedzăiască ca să să împarță la netari și la mișei.* DOSOFTEI, VS, mart., 1^r. *Tot feliul de doftorie sufletească în psalm să încuie.* PSALTIRE 1703, în BRV, IV, 30; cf. CANTEMIR, D, 275; ANTIM, O, 3; PSALTIRE 1756, în BRV, II, 135.

3. (1671) Medicină. *Știind și meșteșugul doftoriei, văz ochii tăi că nu sînt sănătoși.* NĂSTUREL, VI, 53. *Cari ca acestea și meșteșugul doftoriei le hulește.* PM, 320; cf. DOSOFTEI, VS, sept., 7^r; MD_1, 24^r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **doftorie** (MARDARIE, L, 118; DOSOFTEI, VS, mart., 1^r; CORBEA, D, 283^v; PSALTIRE 1703, în BRV, IV, 30; MD_1, 37^r), **dohtorie** (CALENDAR, 61; PSALTIRE, 1756, în BRV, II, 135); **doftoria** (MD_2, 32^v; *doftoriia*: ANTIM, O, 5), **dohtoria** (*dohtoriia*: TP, 97^r); g. -d. **doftoriei** (NĂSTUREL, VI, 53; DOSOFTEI, VS, sept., 7^r; PM, 320), **doftorii⟨i⟩** (MD_1, 24^r); pl. nom. -ac. **doftorii** (CANTEMIR, D, 275; ANTIM, O, 3; N. COSTIN, C, 326; MD_2, 122^v); **doftoriile** (MD_2, 43^v); g. -d. **doftoriilor** (CANTEMIR, II, I, 210).

Variantă: **dohtorie.**

— *Doftor* + suf. *-ie.*

DOFTORIU s. m. v. **doctor.**

DOHTOR s. m. v. **doctor.**

DOHTORIE s. f. v. **doftorie.**

DOHTORU s. m. v. **doctor.**

•DOMINICAN s. m. v. **duminecan.**

DONAȚIE s. f. (1709) Text scris înmînat cuiva. *După această jelaniie și donație mă rogu Mării Tale să mă (!) dai valotă.* IORGA, SD, IV, 74. *Începu a citi donația ce avea de la papa.* TEMPEA, IST., 103; cf. TEMPEA, IST., 79.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **donație** (IORGA, SD, IV, 74); **donația** (TEMPEA, IST., 103); pl. nom. -ac. **donații** (TEMPEA, IST., 79); **donațiile** (TEMPEA, IST., 103).

— Lat. *donatio.*

•DORIC, -Ă adj. v. **doricese, -ească.**

DORICESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Doric. *Doricus, -a, -um. Dorinean, -că, doricesc, -ă.* CORBEA, D, 92^r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **doricesc** (CORBEA, D, 92^{r}); f. **doricească** (CORBEA, D, 92^{r}).

— Lat. *doricus, -a, -um*, gr. δωρικός, -ή -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

°DRAGON s. m. (1656) Soldat din cavalerie, care lupta atît călare, cît și pedestru. *Pe dumnealui Boroș [...] cu dragonii și cu dărăbanții Mierăi [...] să-i scoață.* IORGA, SBD, 278. *Cu 6 polcuri de dragoni [...] s-au așezat la aripa cea stîngă.* PS. -COSTIN, L, 68. *Iar a doa dzi venit-au și Cropot bragadiriu numai cu un steagu de draguni la Ieși.* NECULCE, L, 220; cf. IORGA, SBD, 279; PS. -COSTIN, L, 72; NECULCE, L, 219.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **dragoni** (IORGA, SBD, 279; PS. -COSTIN, L, 68), **draguni** (NECULCE, L, 219, 220); **dragonii** (IORGA, SBD, 278); g. -d. **dragonilor** (PS. -COSTIN, L, 72).

Variantă: **dragun.**

— Pol. *dragon*, rus. *драгун* (pol., rus. < fr. *dragon*).

DRAGUN s. m. v. **dragon.**

*DRAMATIC, -Ă adj. v. **dramaticesc.**

DRAMATICESC adj. (1757) Specific pieselor de teatru, dramatic. *Ce este ⟨ritmul⟩ cel dramaticesc?* EUSTATIEVICI, GR, 142.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **dramaticesc** (EUSTATIEVICI, GR, 142).

— Lat. *dramaticus, -a, -um*, gr. δραματικός, -ή, -όν (după modelu adjectivelor terminate în *-esc*).

DRECTOR(U) s. m. v. **director.**

*DUBLU, -Ă adj. v. **topel.**

DUC s. m. v. **dux.**

DUCA s. m. v. **dux.**

DUCAT [1] s. m. (1421) Monedă de aur. колко сѫ коне толкоѣни *ducati.* DOCUMENT 1421, în DERS, 71. wт гѣвер єдно *ducato.* DOCUMENT 1422, ap. DJAMO, DOC., 348. *Am luat slugă, căruia să-i dau într-un an ducăți 150.* CANTACUZINO, NI, 136^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ducato** (DOCUMENT 1422, apl DJAMO, DOC., 348); pl. nom. -ac. **ducati** (DOCUMENT 1421, în DERS, 71), **ducăți** (CANTACUZINO, NI, 136^{r}).

Variantă: **ducato.**

— It. *ducato*, sl. дѣкатъ.

DUCAT [2] s. n. (1717) Teritoriu administrat de un duce. *Au venit la Turinghia, care iaste parte a familiii saxonești, între ducatul Misiii, Brunsvigului, Hassii și a Franconiii.* CANTEMIR, HR., 285.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ducatul** (CANTEMIR, HR., 285).

— Lat. med. *ducatus.*

DUCATO s. m. v. **ducat** [1].

*DUCE s. m. v. **dux.**

DUHTOR s. m. v. **doctor.**

DUMINECAN s. m. (1702) Dominican. *Unii să chiamă a fi duminecani.* P. PR., 1^{v}.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **duminecani** (P. PR., 1^{v}).

— Lat. *dominicanus* (prin apropiere formală de *duminică*).

DUX s. m. 1. (1682) Conducător militar. *Iară duxul Sevastian audzîndu-le, ți dzisă.* DOSOFTEI, VS, febr., 78^{v}. *Duca cel mare.* CRON.,

423^{v}. *Fără dux pliare oastea.* II, 41^{v}; cf. DOSOFTEI, VS, sept., 12^{v}, febr., 78^{v}.

2. (1693) Duce. *Duca de Saxonia ar vrea să facă cale.* FN, *Nici la dînșii nu era proastă putere și gătire, fiind duca de Saxonia cap mai mare oștilor.* GRECEANU, IST., 114. *Ducul de Austria [...] au strîns cîtăva oaste în Dalmația.* CANTEMIR, HR., 451. *Dau supărări acelui dux.* VP, 51^{v}; cf. FN, 5, 7; CANTACUZINO, IST., 60; TEMPEA, IST., 116; CANTEMIR, HR., 26, 449; NECULCE, L, 348; ANON. BR., 308, 322; VP, 6^{r}, 11^{r}, 152^{v}.

3. (1698) Fig. Îndrumător spiritual. *Pildă și arhetip [...] Is. Hs., duxul, credinții noastre au fost.* CANTEMIR, D, 347.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **dux** (DOSOFTEI, VS, febr., 78^{v}; TEMPEA, IST., 116; II, 41^{v}); **duca** (CRON., 423^{v}; FN, 5, 7; CANTACUZINO, IST., 60; GRECEANU, IST., 114; NECULCE, L, 348; ANON. BR., 308, 322), **ducul** (CANTEMIR, HR., 26, 449, 451), **duxu** (VP, 11^{r}), **duxul** (DOSOFTEI, VS, sept., 12^{v}, febr., 78^{v}; CANTEMIR, D, 347); g. -d. **dux** (VP, 6^{r}, 51^{v}), **duxului** (VP, 11^{r}, 152^{v}).

Variante: **duc, duca.**

— Lat. *dux*, it. *duca*, gr. med. δούξ, δούκας.

E

ECFATORE s. n. (1703) Ecuator. *Marsu gata are hicleşuguri [...] împotriva aceluia care iaste supt ecfatore.* FN, 128.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ecfatore** (FN, 128).

— It. *equatore*.

°ECJECUTOR s. m. (1742) Executor judecătoresc. *Să aducă la ecjecutori acéle reştanţii.* MOLDOVANU, AS, I, 156. *Unuia ecjecutor ⟨...⟩ un taler afară de mîncare.* MOLDOVANU, AS, I, 156.

Forme gramaticale: sg. g. -d. **ecjecutor** (MOLDOVANU, AS, I, 156); pl. nom. -ac. **ecjecutori** (MOLDOVANU, AS, I, 156).

— Magh. *egzekútor* (< lat. *executor*).

°ECJECUŢIE s. f. (1742) Execuţie judecătorească. *Are voie a face ejecuţie.* MOLDOVANU, AS, I, 153. *Să protădăluiască la ejecuţie.* MOLDOVANU, AS, I, 156; cf. MOLDOVANU, AS, I, 154; DOCUMENT 1755, in DR, III, 915.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ecjecuţie** (MOLDOVANU, AS, I, 154, 156), **ejecuţie** (MOLDOVANU, AS, I, 153), **gecuţie** (DOCUMENT 1755, in DR, III, 915); g. -d. **ecjecuţii** (MOLDOVANU, AS, I, 154).

Variante: **ejecuţie, gecuţie.**

— Magh. *egzekució* (< lat. *executio*).

V. şi e c z ă c u ţ i e.

°ECJORŢIŞTA s. m. (1702) Exorcist. *Ce are ecjorţişta? Să roagă pre cei descălecaţi de ceale reale.* P. PR., 103r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ecjorţişta** (P. PR., 103r).

— Magh. *exorcista* (< lat. *exorcista*).

ECLOGĂ s. f. (1736—1738) Eglogă. *Aceasta ce o am arătat historie nu iaste povéste a lui Ovidie, nice ecloga lui Verghilie.* N. COSTIN, C, 297.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ecloga** (N. COSTIN, C, 297).

— Lat. *ecloga;* cf. gr. ἐκλογή.

ECONOMIE s. f. (c. 1734) Gospodărie. *Să s[ă] opreaască (!) locurile şi livezile pentru trebuinţa economii meale.* IORGA, SD, XII, 224.

Forme gramaticale: sg. g. -d. **economii** (IORGA, SD, XII, 224).

— Lat. *oeconomia*.

°ECŢEDĂLUI vb. IV (1742) A comite un exces. *De va ecţedălui vrun preot în ceva, ĭ. prot. loc. să rînduiască om care să pîrască.* MOLDOVANU, AS, I, 147.

Forme gramaticale: ind. viit. 3 sg. **va ecţedălui** (MOLDOVANU, AS, I, 147).

— Magh. *excedálni* (< lat. *excedere*).

ECȚELENȚIE s. f. v. **exelenție.**

ECȚIPĂLUI vb. IV (1742) A excepta, a menționa o excepție. *Împotriva soroceli ecțipălui să l-ar fi sorocit în țîrg, împotriva legilor țări (!) și n-ar fi reghiuși amîndoi iscăliți.* MOLDOVANU, AS, I, 151.

Forme gramaticale: ind. pf. s. 3 sg. **ecțipălui** (MOLDOVANU, AS, I, 151).

— Lat. *excipere* (după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară); cf. magh. *excipiálni.*

*ECUATOR s. n. v. **ecfatore.**

°ECZĂCUȚIE s. f. (c. 1740) Post de pază; strajă. *Apoi, mai pe urmă, au pus și zacuții la caimacani.* NECULCE, L, 374. *Pănă și eczăcuți, adică strajă, i-au pus la casă.* IORGA, SD, V, 59.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **eczăcuții** *(eczăcuți*: IORGA, SD, V, 59), **zacuții** (NECULCE, L, 374).

Variantă: **zacuție.**

— Pol. *egzekucja* (< lat. *executio*).

V. și e c j e c u ț i e.

EFECAȚIE s. f. (1717) Trecere, prestigiu, autoritate. *Veri doi marturi adevărați, veri o sută tot o credință și o effecație* (gl. marg. *tréceré*) *au.* CANTEMIR, HR., 101.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **efecație** *(effecație*: CANTEMIR, HR., 101).

— Lat. *efficacia.*

EGHEMON s. m. (1682) Hegemon. *Ce văzînd [...] naintea lui eghemon strigă.* DOSOFTEI, VS, sept., 15^{v}.

Forme gramaticale: sg. g. -d. **eghemon** (DOSOFTEI, VS, sept., 15^{v}).

— Lat. *hegemon;* cf. gr. ἡγεμών.

*EGLOGĂ s.f. v. **eclogă.**

EJECUȚIE s.f. v. **ecjecuție.**

ELANI s.m. pl. v. **alani.**

ELECTOR s.m. (1721—1739) Persoană ce făcea parte din colegiul care îl alegea pe împărat. *Acel ales Carol alșasele [...] dă toți electorii [...] alegîndu-se.* GRECEANU, IST., 191. *Să nu dé agiutor lui Avgust craiu, fiindu-i neamțului alector.* NECULCE, L, 160; cf. NECULCE, L, 277, 378.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **alector** (NECULCE, L, 160); pl. nom. -ac. **alectorii** (NECULCE, L, 277, 378), **electorii** (GRECEANU, IST., 191).

Variantă: **alector.**

— Lat. *elector*, pol. *elektor.* (Varianta *alector*, prin apropiere formală de *alege.*)

ELECȚIE s.f. (1699) Electiune, alegere. *Ar vra să facă elecție unui cap dupre pofta lor.* FN, 72. *Să strîngu crai și alectorii la tîrgul Amburhu, la alecție.* NECULCE, L, 378. *Din elexiea țării, adecă alegerea, s-au pus Constantin-vodă domn.* ANON. BR., 280.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **alecție** (NECULCE, L, 378), **elecție** (FN, 72); **elexia** *(elexiea*: ANON,. BR., 280).

Variante: **alecție, elexie.**

— Lat. *electio*, pol. *elekcja.* (Varianta *alecție*, prin apropiere formală de *alege.*)

*ELECȚIUNE s.f. v. **elecție.**

ELEFANT s. m. (c. 1700) *În chipul elefantului zbieru, urlu.* CORBEA, D, 34^{v}. *Filul, elefantul [...] (Antioh-voda).* CANTEMIR, II, II, 254. *Fieri: elefant.* CALENDAR, 10; cf. CORBEA, D, 34^{v}, 97^{r}, 177^{r}, 261^{v}, 265^{r}, 288^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **elefant** (CORBEA, D, 34^{v}, 97^{r}, 177^{r}; CALENDAR, 14); **elefantul** (CORBEA, D, 34^{v}, 288^{v}; CANTEMIR, II, II, 254; g.-d. **elefantului** (CORBEA, D, 34^{v}, 261^{v}, 265^{r}).

— Lat. *elephantus*, magh. *elefánt;* cf. ngr ἐλέφας, -αντος.

ELEGHIACESC adj. (1757) Specific elegiei. *Pentru stihul cel eleghiacesc.* EUSTATIEVICI, GR, 135; cf. EUSTATIEVICI, GR, 134.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **eleghiacesc** (EUSTATIEVICI, GR, 134, 135).

— Lat. *elegiacus, -a, -um*, gr. ἐλεγειακός, -ή, -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

ELEGHIE s.f. (c. 1700) Elegie, specie a poeziei lirice. *Philetas g.m. Un poetic scriitori de eleghii.* CORBEA, D, 243^{r}. *Eleghii el. Un fel de stihuri amestecate.* CANTEMIR, II, I, 12. *Scriind eleghii, măcar căruia exametr să supune pentametron.* EUSTATIEVICI, GR, 139; cf. CORBEA, D, 96^{v}, 265^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **alaghie** (CORBEA, D, 96^{v}); pl. nom. -ac. **eleghii** (CORBEA, D, 243^{r}, 265^{v}; CANTEMIR, II, I, 12; EUSTATIEVICI, GR, 139).

Variantă: **alaghie.**

— Lat. *elegia*, gr. ἐλεγεῖα, magh. *alagya* (magh. < lat.).

*ELEGIAC, -Ă adj. v. **eleghiacesc.**

*ELEGIE s.f. v. **eleghie.**

ELEMENT s.n. (c. 1700) (În unele sisteme filozofice) Fiecare dintre cele patru aspecte fundamentale ale materiei. *Meteorus g.m. a. id. De loc înnalt, văzători sus, -re de elementurile ceale de sus.* CORBEA, D, 190^{v}. *Ce iaste materiia a botezului? Elementomul cel firesc este apa.* P. PR., 93^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **elementomul** (P. PR., 93^{r}); pl. nom. -ac. *elementurile* (CORBEA, D, 190^{v}).

Variantă: **elementom.**

— Lat. *elementum*, magh. *elementom.*

ELEMENTOM s.n. v. **element.**

ELENIU s.n. (c. 1760) Iarbă-mare, oman. *Dimineața pune rădăcină de asclipiadu, cumara, pelin, flori dă eleniu și inupere.* MD$_2$, 26^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **eleniu** (MD$_2$, 36^{r}).

— Lat. *helenium*, gr. ἑλένιον.

ELEXIE s.f. v. **electie.**

*ELIPSĂ s.f. v. **elipsis.**

◇ELIPSIS s.f. (1757) Elipsă, procedeu sintactic. *Ce este elipsis? Este cînd oareșice întru cuvîntare ales să lasă.* EUSTATIEVICI, GR., 123; cf. EUSTATIEVICI, GR, 91.

— Lat. *ellipsis*, ἔλλειψις.

ELIXIR s.n. (c. 1760) Soluție alcoolică utilizată ca medicament. *Aceaea care va curge a treia oară să socotească elixir cu usturoiu.* MD$_2$, 195^{v}. *Iată scriu și un elixir cu usturoiu, Elixir Alliatum.* MD$_2$, 195^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **elixir** (MD$_2$, 195^{v}).

— Lat. med. *elixir;* cf. ngr. ἐλιξήριον.

ELOGHIU s.n. (1667—1669) Elogiu. *Eloghiile domnilor Veneţii⟨i⟩*. CANTACUZINO, NI, 112r.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **eloghiile** (CANTACUZINO, NI, 112r).

— Lat. *elogium*.

*ELOGIU s.n. v. **eloghiu**.

•EMBRIONAT adj. (1705) Ajuns în stare de embrion. *Oaîle ohendrii [...] spre zămislire clătire a face începură şi acmu, embrionaţi, puii ohendrei după a lor fire ptntecele îi fărîma şi [...] vintrele îi spinteca*. CANTEMIR, II, II, 70.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. m. **embrionaţi** (CANTEMIR, II, II, 70).

— *Embrion* (< lat. med. *embryo, -onis*) (după modelul adjectivelor provenite din participiu).

EMISTIHIE s.f. (1757) Emistih. *Acest stih are cinci pasuri şi să împarte întru doao emestrihii (!)*. EUSTATIEVICI, GR, 135.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **emestihii** *(emestrihii:* EUSTATIEVICI, GR, 135).

— Lat. *hemistichium*, gr. ἡμιστίχιον.

*EMETIC s.n. v. **emetica**.

◇EMETICA s.n. pl. (c. 1760) Emetic. *Şi dcaca să va trimite aceastea întîi, să să slujască iarăşi cu emetica, adecă cu doftoriile ceale de vărsare*. MD_2, 43v.

— Lat. *emeticus, -a, -um*, (pl. n. *emetica*), ngr. ἐμετικόν (pl. ἐμετικά).

*EMINENŢĂ s.f. v. **eminenţie**.

EMINENŢIE s.f. (1702) Eminenţă. *Supt umbra arepilor eminenţii⟨i⟩ tale [...] nu să suguşă besareca noastră*. P. PR., 6. *Pre eminenţiia ta te-au rădicat spre marea preoţie*. P. PR., 4—5; cf. P. PR., 3, 5, 7.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **eminenţia** *(eminenţiia:* P. PR., 4—5, 6); g.-d. **eminenţii⟨i⟩** (P. PR., 3, 5, 6, 7).

— Lat. *eminentia*, magh. *eminencia*.

*EMISFERĂ s.f. v. **emisferiu**.

EMISFERIU s.n. (1701—1750) Emisferă. *Nice într-o ţară cîte putem şti că sînt în emisferiul nostru*. CANTACUZINO, IST., 53.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **emisferiul** (CANTACUZINO, IST., 53).

— Lat. *hemisphaerium*, gr. ἡμισφαίριον.

*EMISTIH s.n. v. **emestihie**.

*EMPIREU s.n. v. **empiriu**.

EMPIRIU s.n. (1736—1738) Empireu. *Ceriul empiriului, cel mai sus decît toate ceriurile, de lăcaş îngirilor au dat*. N. COSTIN, C, 307.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **empiriului** (N. COSTIN, C, 307).

— Lat. *empyrius;* cf. gr. ἐμπύριος.

EMPLASTRĂ s.f. (c. 1700) Emplastru. *Tetrapharmacum g. n. Emplastră puroitoare sau cîrpă cu ir*. CORBEA, D, 342v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. *emplastră* (CORBEA, D, 342v).

— Lat. *emplastrum* (pl. *emplastra*), gr. ἔμπλαστρον (pl. ἐμπλαστρα).

V. şi p l a s t o r.

*ENGLEZ s.m. v. **inglez**.

*EPIC, -Ă adj. v. **epicesc.**

EPICESC adj. (1757) (Despre versuri) Format din hexametri. *Care sînt ritmurile cele epicești și liricești?* EUSTATIEVICI, GR, 141. *Ce este stihul cel epicesc?* EUSTATIEVICI, GR, 141.

Forme gramaticale: sg. mon. -ac. n. **epicesc** (EUSTATIEVICI, GR, 141); pl. nom. -ac. n. **epicești** (EUSTATIEVICI, GR, 141).

— Lat. *epicus, -a, -um*, gr. ἐπικός, -ή, -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

EPICUREU s.m. (1648) *Să să ferească de amăgitura ocarnicilor ce să chiamă epicurei.* NT, 186^{v}.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. *epicurei* (NT, 186^{v}).

— Lat. *epicureus*, gr. 'Επικούρειος.

EPIROTE s.m. pl. v. **epiroți.**

EPIROȚI s.m. pl. (1710) Locuitori ai Epirului. *Spunu istoriile de Piru, împăratul epiroților, că, fiindu într-un războiu, [...] unul den copiei (!) lui ce-l păziia s-au apropiat.* M. COSTIN, L, 136. *Pentru acéia au zis un filosof al lui Pir, craiul epiroților, adecă al arbănașilor [...] că au văzut sfatul lor de împărați adunatu.* M. COSTIN, NM, 253; N. COSTIN, C, 663.

Forme gramaticale: pl. g.-d. **epirotelor** (N. COSTIN, C, 663), **epiroților** (M. COSTIN, L, 136; M. COSTIN, NM, 253).

Variantă: **epirotc.**

— Lat. *Epirotae.*

EPISTOLĂ s.f. (1648) (În textele religioase) Scrisoare. *Să cunoaște den Deania, 20 [...] și epistola a doaua a lui Timoteiu, în cap 4, stih 11.* NT, 64^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **epistola** (NT, 64^{v}).

— Lat. *epistola.*

ERISIPELĂ s.f. (1736—1738) Erizipel. *Erisipela, boală (ce-i dzic „focul iadului"), de moarte făcîndu-i-să, în scurtă vréme i s-au sfîrșit dzilele.* N. COSTIN, C, 602.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **erisipela** (N. COSTIN, C, 602).

— Lat. *erysipelas*, gr. ἐρυσίπελας.

*ERIZIPEL s.n. v. **erisipelă.**

*EROIC, -Ă adj. v. **heroicesc, -ească.**

ERULI s.m. pl. v. **heruli.**

*ESCADRON s.n. v. **șvadron.**

*ESENȚĂ s.f. v. **esenție.**

ESENȚIE s.f. (c. 1760) Lichid volatil cu miros aromatic, întrebuințat în farmacie. *De folos iaste essența din sare zburătoare.* MD$_2$, 119^{r}. *Cui va da mîna să ia esența de mărgean, Tinctura Corallocum.* MD$_2$, 225^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **esența** (MD$_2$, 225^{v}; *essența:* MD$_2$, 119^{r}).

— Lat. *essentia.*

EȘMIȘIE s.f. (1742) Notificare prin care se amînă pronunțarea sentinței în vederea audierii de noi martori. *Nu i să dă eșmișie ca să mai vălătuiască.* MOLDOVANU, AS, I, 153.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **eșmișie** (MOLDOVANU, AS, I, 153).

— Lat. med. *exmissio* (cu rostire maghiarizantă).

EȘPECTOR s.m. v **inșpector.**

ETIC, -Ă adj. (1705) Privitor la etică. *Unii în gramatică, iară alţii în poetică [...], unii în cea ethică, iară alţii în cea fizică filosofie mai isteţi [...] au ieşit.* CANTEMIR, II, I, 85.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **etică** *(ethică:* CANTEMIR, II, I, 85).

— Lat. *ethicus, -a, um;* cf. gr. ἠθικός, -ή, -όν.

V. şi e t i c e s c, -e a s c ă.

ETICĂ s.f. (1736—1738). *Nice unui filosof nu să cădea a învăţa în şcoală pînă n-ar fi arătat întîi dovadă întru învăţăturile fisicăi şi ethichii.* N. COSTIN, C, 522.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **etichii** *(ethichii:* N. COSTIN, C, 522*)*,

— Lat. *ethica;* cf. gr. ἠθική.

ETICESC, -EASCĂ adj. (1705) Etic. *Carea precum în pravilele ethiceşti ştiinţă să fie aşînd dzisése.* CANTEMIR, II, I, 195.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. f. **eticeşti** *(ethiceşti:* CANTEMIR, II, I, 195).

— Lat. *ethicus, -a, um;* cf. gr. ἠθικός, -ή, -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

V. şi e t i c, -ă.

ETIMOLOG s.m. (1717) *Ia, poftim, lexicoanele etymologhilor în mînă, în carile [...] după socotéla unora mai mult de o sută şi unsprezăce cuvinte hireşe lătineşti, în toată limba lătinéscă nu va puté afla.* CANTEMIR, HR., 104.

Forme gramaticale: pl. g.-d. **etimologhilor** *(etymologhilor:* CANTEMIR, HR., 104*)*.

— Lat. *etymologus,* gr. ἐτυμολόγος.

ETIMOLOGHIC s.m. (1717) Etimolog. *Homo, om, vor cei mai curaţi etimologhici precum purcéde de la cuvîntul ellinesc* ὁμῶς. CANTEMIR, HR., 103.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **etimologhici** (CANTEMIR, HR., 103).

— Lat. *etymologicus, -a, -um,* gr. ἐτυμολογικός, -ή, -όν.

*ETIMOLOGHICESC, -EASCĂ adj. (1705) Etimologic. *Etimologhicesc:* CANTEMIR, II, II, 293. *Scaligher, [...] cu mari şi netede socotéle etymologhiceşti (adecă tîlcuitóre de cuvinte), arată şi dovédéşte.* CANTEMIR, HR., 102.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. sau n. **etimologhicesc** (CANTEMIR, II, II, 293); pl. nom. -ac. f. **etimologhiceşti** *(etymologhiceşti;* CANTEMIR, HR., 102*)*.

— *Etimologhic* + suf. *-esc.*

ETIMOLOGHIE s.f. (1701—1750) Etimologie, stabilirea originii unui cuvînt. *Împotrivă am socotit a le zice, adecăte etimologiah făcîndu-le, de la cuvîntul grecesc ce să zice* [βάλλω]. CANTACUZINO, IST., 30. *Iară cît ieste despre etimologhie, fietecine o poate pricépe.* CANTEMIR, II, I, 83. *Deus, Dumnăzău, a căruia etymologhie cei mai învăţaţi o fac aşé,* θεός. CANTEMIR, HR., 103; cf. CANTEMIR, II, I, 13, 83.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **etimologhie** (CANTEMIR, II, I, 83); **etimologhia** (CANTACUZINO, IST., 30; CANTEMIR, II, I, 13; *etimologhiia:* CANTEMIR, II, I, 83); g.-d. **etimologhie** *(etymologhie:* CANTEMIR, HR., 103).

— Lat. *etymologia,* gr. ἐτυμολογία.

*ETIMOLOGIE s.f. v. **etimologhie.**

ETNIC adj. (1701—1750) Păgîn. *Acélea aflări omenești numai ce sînt [...] basme de céle ce făcea și scorniia poeticii ethnici în vrémea clinilor.* CANTACUZINO, IST., 7.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **etnici** *(ethnici:* CANTACUZINO, IST., 7).

— Lat. *ethnicus, -a, -um*, gr. ἐθνικός, -ή, -όν.

*EVANGHELIE s.f. v. **evangheliom.**

°EVANGHELIOM s.n. (1648) Evanghelie. *Pren povestuitura evangheliomului și cu vietură cu sacramenturi o întăresc.* CAT. C, 26. *Care se dzic fericăciunele evangheliomului? Acele prin care în evangheliom se chiamă fericaț.* BUITUL, CAT., 50; cf. CAT., C, 8; BUITUL, CAT., 51.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **evangheliom** (BUITUL, CAT., 50); g.-d. **evangheliomului** (CAT. C, 26; BUITUL, CAT., 50, 51); pl. nom. -ac. **evangheliomur⟨i⟩** (CAT. C., 8).

— Magh. *evangyéliom* (< lat. *evangelium*).

EVICȚIE s.f. (1742) Act, hotărîre judecătorească pe baza căreia se scoate un bun din posesia cuiva. *Pînă vom dobîndi evicție, să să ție la mîna perțeptorilor rînduiți.* MOLDOVANU, AS, I, 147. *Să dé [...] toate documenturile cu evicție.* MOLDOVANU, AS, I, 156.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **evicție** (MOLDOVANU, AS, I, 147, 156).

— Lat. *evictio.*

*EVICȚIUNE s.f. v. **evicție.**

*EXCEDA vb. I v. **ecțedălui.**

*EXCELENȚĂ s.f. v. **exelență.**

*EXECUTOR s.m. v. **ecjecuțor.**

*EXECUȚIE s.f. v. **ecjecuție, eczăcuție.**

EXELENTISUM adj. (1759) Excelentisim. *Preà-cinstitului și luminatului lustrisum, ecselentisumului ghenărar al Brașovului.* IORGA, SD, X, 217.

Forme gramaticale: sg. g.-d. m. **exelentisumului** *(ecselentisumului:* IORGA, SD, X, 217).

— Lat. *excellentissimus, -a, -um.*

EXELENȚIE s.f. (1737) Excelență. *Fiind drector Țării Ardealului și Valahiei ecțelențiia sa Grof de Vales.* ANTOLOGHION 1737, în BRV, II, 52. *Au trimis de s-au dat și exelenției sale gobernatului, domnului grof Ioanes Halăr.* STINGHE, DRȘ, I, 222; cf. STINGHE, DRȘ, I, 224.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ecțelența** *(ecțelențiia:* ANTOLOGHION 1737, în BRV, II, 52), **exelența** *(exelențiia:* STINGHE, DRȘ I, 224); g.-d. **exelenției** (STINGHE, DRȘ, I, 222).

Variantă: **ecțelențe.**

— Lat. *excellentia.*

*EXORCIST s.m. v. **ecjorțișta.**

EXPEDĂLUI vb. IV v. **expedelui.**

EXPEDELUI vb. IV (1699) A trimite. *Sănt expedăluiți comandanți noi la niște cetăți de mare.* FN ,76. *Să speduluescu olăcari cu mari*

porunci. FN, 106. *Se expedeluiaşte un norod înarmat spre ţărmurile unii gărle.* FN, 134; cf. FN, 107, 111, 112, 135, 140, 151, 153.

Forme gramaticale: tranz. ind. pr. 3 sg. **spedeluiaşte** (FN, 153), **speduluiaşte** (FN, 111); refl. ind. pr. 3 sg. **se expedeluiaşte** (FN, 134); 3 pl. **să expedeluiescu** *(să expedeluescu:* FN, 135), **să spedeluiescu** *(să spedeluescu:* FN, 112, 151), **să speduluiescu** *(să speduluescu:* FN, 106); pas. ind. pr. 3 pl. m. **sănt expedeluiţ** (FN, 140), **sănt expedăluiţi** (FN, 76); f. **sănt speduluite** (FN, 107).

Variante: **expedălui, spedelui, spedului.**

— Lat. *expedire,* it. *spedire* (după modelul verbelor terminate în *-ălui,* împrumutate din maghiară).

*EXPEDIA vb. I v. **expedelui.**

EXPEDIŢIE s.f. **1.** (1699) Grup de persoane oficiale, însărcinat cu îndeplinirea unei anumite misiuni. *Mişcare de tabere pre uscat şi expediţii cu porănci de taină spre sudalma unii ţări.* FN, 72. *Să arată dease călătorii, solii şi expediţie de ministri.* FN, 161.

2. (1703) Pregătiri în vederea iniţierii unei campanii militare. *Mari expediţii de ostaş să văd între doao ţăr.* FN, 125. *Să aceale expediţii cu pripă norocită şi mai apoi în slăbănog, adecăte cu pas de furnică, vin urmate, puţină grije ne vor aduce.* FN, 128.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **expediţie** (FN, 161); pl. nom. -ac. **expediţii** (FN, 72, 125, 128).

— Lat. *expeditio.*

*EXPERIENŢĂ s.f. v. **experienţie.**

EXPERIENŢIE s.f. **1.** (1705) Experiment. *Experienţia lăt. Dovadă, ispită carea să face cu lucrul, cu simţirea.* CANTEMIR, II, I, 12. *Experienţia şi ispita lucrului mai adevărată poate fi decît toată socoteala minţii.* CANTEMIR, II, I, 64.

2. (1717) Totalitatea cunoştinţelor dobîndite prin practică de cineva. *Însă nici cu atîta a lucrurilor omeneşti mascara deplin zugrăvită a fi poate, pentru carè experienţia şi dovada din toate zilele ne învaţă.* CANTEMIR, HR., 170.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **experienţia** (CANTEMIR, II, I, 12, 64; CANTEMIR, HR., 170).

— Lat. *experientia.*

*EXPLICA vb. I v. **explicui.**

EXPLICUI vb. IV. (1717) A explica. *O axiomă a filosofilor [...] acoloş am explicuit-o.* CANTEMIR, HR., 392.

Forme gramaticale: ind. pf. c. 1 sg. **am explicuit** (CANTEMIR, HR., 392).

— Lat. *explicare* (după modelul verbelor terminate în *-ui*).

EXTRACT s.n. **1.** (1732) Copie a unui act. *Să scoatem ecstract în limba românească.* DRA, I, 336. *Am scos ecstracturi letineşti dupe toate scrisorile pentru acea parte de moşie.* DOCUMENT 1732, in DLR ms.

2. (c. 1760) Substanţă sau amestec de substanţe chimice. *Extract şofran* [...] *cu sirop.* MD_2, 123^r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **extract** (MD_2, 123^r; *ecstract:* DRA, I, 336); pl. nom. -ac. **extracturi** *(ecstracturi;* DOCUMENT 1732, in DLR ms.)

— Lat. med. *extractum*, germ. *Extrakt*.

*EXTRAORDINAR, -Ă adj. v. **straordinariu, ştraortinariu.**

*EXTRAS s.n. v. **extract.**

EXŢENTRU s.n. (1705) Orice punct al suprafeţei unui cerc diferit de centru. *Exţentrum lăt. Loc carile ieste dinafară de mijloc.* CANTEMIR, II, I, 12. ◆ Cerc; circumferinţă a unui cerc. *Lăcomiia nici în hotarîle gheometriceşti să oprêşte, nici de exţentrurile astrologhiceşti să covîrşêşte.* CANTEMIR, II, I, 60.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **exţentrum** (CANTEMIR, II, I, 12); pl. nom. -ac. **exţentrurile** (CANTEMIR, II, I, 60).

Variantă: **exţentrum.**

— Lat. med. *excentrum*.

EXŢENTRUM s.n. v. **exţentru.**

F

FABULĂ s.f. (1698) Istorisire, povestire, de obicei cu subiect imaginar. *Pre săracii de corăbiiari* [...], *precum spune fabula, iale, în corabie sărind, îi îmbrăţăşadză.* CANTEMIR, D, 79. *Carté lui Noe în chipul fabulii silesc să o întoarcă.* CANTEMIR, HR., 171; cf. CANTEMIR, HR., 221.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **fabula** (CANTEMIR, D., 79); g.-d. **fabulii** (CANTEMIR, HR., 171); pl. nom. -ac. **fabule** (CANTEMIR, HR., 221).

— Lat. *fabula.*

FACŢIE s.m. (1703) Membru al unei trupe de soldaţi. *Într-o cetate* [...] *sînt doi facţie care între ei să vor bate.* FN, 140.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **facţie** (FN, 140).

— Lat. *factio.*

*FACŢIUNE s.f. v. **facţie.**

FALCHEDIE s.f. (1652) Principiu de lege privind împărţirea averii rămase după moartea tatălui între copiii acestuia. *Pentru falchidiu. Aceasta falchedia să chiamă leage sau judecată, pre limba lătineaşte. Glava 282.* PRAV. MB, 274. ◆ Lege care reglementează această împărţire. *Acesta nume ce zice falchidios iaste cuvînt romăneaşte e adecă latineaşte şi iaste leagea carea scoate de la ispravnici sau de la datornici a treia parte de avuţia părinţească.* PRAV. MB., 274.

Forme gramaticale: s.f. sg. nom. -ac. **falchedia** (PRAV. MB, 274); s.n. sg.nom. -ac. **falchidios** (PRAV. MB, 274), **falchidiu** (PRAV. MB, 274).

Variante: **falchidios** s.n., **falchidiu** s.n.

— Lat. *(lex) Falcidia,* ngr. φαλκίδιος (νόμος).

FALCHIDIOS s.n. v. **falchedie.**

FALCHIDIU s.n. v. **falchedie.**

FAMELIE s.f. v. **familie.**

FAMILIE s.f. **1.** (1696) Soţia şi copiii cuiva. *Pohtim să dăruiască Măriei Tal[e] viiaţă fericit[ă] şi bună sănătate împreun[ă] cu toat[ă] cinstit[ă] fameliia Măriei Tale.* IORGA, SD, X, 397. *Întîiu Noe, dreptul şi cu familiia lui, din a toată lumea potop* [...] *cu corabiia a vînsli.* CANTEMIR, D, 193. *Den toată inima şi sufletul mieu rog Mării Tale şi toatei luminatei casei şi familii Mării Tale.* FN, 70; cf. IORGA, SD, X, 81, 195, 199; FN, 90; IORGA, SD, X, 86; TEMPEA, IST., 173; CANTEMIR, HR., 408; IORGA, SD, X, 416, XII, 61, X, 224.

2. (1701) Gospodărie, avere imobilă aparţinînd unei familii. *Mure foc va pustii multe familii într-o ţară supt Trigonul Pămîntului.* FN, 91.

3. (1701—1750) Totalitatea persoanelor care descind din același strămoș. *Rămăsése din neamul și familia lui Cadar.* CANTACUZINO, IST., 78. *Eneas Sylvie, ce l-au poreclit din familie Piccolomini, [...] s-au născut în orașul Sinénilor.* CANTEMIR, HR., 115. *Catastiful cel vechiiu de împărțeală al cinstitei familiei Cantacuzine.* DRA, I, 322; cf. CANTACUZINO, IST., 75; CANTEMIR, HR., 25, 26, 427, 470; IORGA, SD, X, 336; VP, 152; EUSTATIEVICI, GR, 31, 33.

4. (1732) Soțul, soția și descendenții lor. *Acea mănăstire să aibă ⟨în⟩ acest féliu familii zéce.* DRA, I, 336. *3 ani să plătească fieștecare familie cîte 5 florenți contribuțion.* DRA, I, 336.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **familie** (IORGA, SD, X, 199; CANTEMIR, HR., 115, 408, 470; DRA, I, 336; IORGA, SD, XII, 61; EUSTATIEVICI, GR, 31); **famelia** *(fameliia:* IORGA, SD, X, 397, 224), **familia** (CANTACUZINO, IST., 75, 78; CANTEMIR, HR., 427; *familiia:* IORGA, SD, X, 81; CANTEMIR, D, 193; FN, 90; IORGA, SD, X, 416, 336), **fămilia** *(familiia:* IORGA, SD, X, 195); g.-d. **familiei** (DRA, I, 322), **familii** (FN, 70; EUSTATIEVICI, GR, 33); pl. nom. -ac. **famelii** (VP, 152^{v}), **familii** (FN, 91; CANTEMIR, HR, 25, 26; DRA, I, 336); **familiile** (TEMPEA, IST., 173).

Variante: **famelie, fămilie.**

— Lat. *familia*, it. *famiglia*, ngr. φαμίλια, φαμελιά.

FANTASTIC, -Ă adj. **1.** (1705) Format din vedenii. *Hameleonul, [...] în vise fantastice dușman [...], visul spre bine tîlcuia.* CANTEMIR, II, II, 85.

2. (1705) Lipsit de temei; neîntemeiat. *Tot presupusul fantastic în locul adevărului apucînd, o hulă drăgăstoasă [..] scornește.* CANTEMIR, II, II, 80.

3. (1710) Lipsit de simțul realității; fantast. *Mihnea-vodă [...], tiran direptu fantastic, adecă buiguitoriu în gînduri, au pus gîndu să să hăincască pre turci.* M. COSTIN, L, 186.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **fantastic** (M. COSTIN, L, 186); n. **fantastic** (CANTEMIR, II, II, 80); pl. nom. -ac. n. **fantastice** (CANTEMIR, II, II, 85).

— Lat. *phantasticus, -a, -um*, pol. *fantastyk;* cf. gr. φανταστικός, -ή, -όν.

FANTAZIE s.f. **1.** (1705) Imaginație. *Nici iuțimea și arsura focului de la acel din fantazie născut [...] ți poate opri.* CANTEMIR, II, I, 60. *Prin buiguirea fantaziii [...] stricarea aceii bucurii [...] cerca.* CANTEMIR, II, II, 74; cf. CANTEMIR, II, I, 24, 26.

2. (c. 1740) Un fel de joc militar, constînd în evoluții pe cal, cu descărcare de arme și cu muzică. *Dumitrașco-vodă arăta fantazie, de dzice surleli și trîmbițeli și băté dobeli.* NECULCE, L, 90.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **fantazie** (CANTEMIR, II, I, 24, 60; NECULCE, L, 90); **fantazia** (CANTEMIR, II, I, 26); g.-d. **fantazii** (CANTEMIR, II, II, 74).

— Lat. *phantasia*, pol. *fantazja;* cf. gr. φαντασία.

*FANTEZIE s.f. v. **fantazie.**

*FASCICUL s.n. v. **fașicul.**

FAȘICUL s.n. (1717) Fasciculă. *Leon cel tînăr [...], trăind, precum scriu Fașiculele Siculi, numai 17 luni [...], Iulie Nepos [...] au întrat în Italia.* CANTEMIR, HR., 292; cf. CANTEMIR, HR., 55.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **fașticulele** (CANTEMIR, HR., 55), **fașticulile** (CANTEMIR, HR., 292).

— Lat. *fasciculus*.

FĂMILIE s.f. v. **familie.**

*FEDERAT s.m. v. **federati.**

◇FEDERATI s.m. pl. (1717) Persoane care făceau parte din populațiile așezate în granițele Imperiului roman și care se angajau să apere aceste granițe în schimbul unor avantaje. *Împăratul cîteva locuri din Dachia au dat erulilor, [...] unde și acmu trăiesc, din care unii s-au scris și în izvodul oștenilor romani și s-au numit federati, adecă în credință luați.* CANTEMIR, HR., 319.

— Lat. *foederati*.

FELUCĂ s.f. (1695). *Sosind felucă (adecăte caic) purtătoare de veaste de o slăvită dobândă, să sărbează izbănditoare.* FN, 63. *Și corăbii, feluci vin cu bucate, cu lămăi, cu năramze și cu altele de la Enos.* IM, 19.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **felucă** (FN, 63); pl. nom. -ac. **feluci** (IM, 19).

— It. *feluca*, ngr. φελούκα.

FENDELUI vb. IV v. **defendălui.**

FIAMENG s.m. (1715) Flamand. *Luând veste de închisoarea solului, au fugit toți în toate părțile: cine pe la solul franțuzesc, cine la cel inglezesc, cine la fianmengul (!), cine pe unde au putut.* IM, 7).

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **fiamengul** *(fianmengul:* IM,7)

— It. *fiammingo*.

*FIG s. m. (1651—1700) Smochin. *Fig. Ficus arbor.* ANON. CAR., 339. *Zdrobi fighi⟨i⟩lor și toț arburi⟨i⟩.* VISKI, PV, III, 22.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **fig** (ANON. CAR., 339); pl. nom.-ac. **fighi⟨i⟩** (VISKI, PV, III, 22).

— *Figă* (prin derivare regresivă).

°FIGĂ s. f. (1642) Smochină. *Lemn de figae.* CARTE DE CÎNTECE 1642, ap. TAMÁS, EW, 338. смоква. *Smochina, figa.* MARDARIE, L, 237. *Lemn de figă au blestemat.* VISKI, CC, IV, 60; cf. ANON. CAR., 339.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **figă** (VISKI, CC, 60; *figaei*; CARTE DE CÎNTECE 1642, ap. TAMÁS, EW, 338; *figă:* ANON. CAR., 339); **figa** (MARDARIE, L, 237).

— Magh. *fige* (< ven. *figa*).

FIGURAȚIE s. f. (1694) Așezare, dispunere. *Vei vedea [...] ce au putut fieștecarele scoate den meșterșugul său și ce a găci din puiturile sau figurațiile (cum le zic) stealelor și a planitelor s-au silit.* FN, 50—51.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **figurațiile** (FN, 50).

— Lat. *figuratio*.

FIGURĂ s. f. **1.** (1681) Formă, înfățișare. *Dumnădzău ș-a lui fiiu, figură și icoană domnădzăirei.* DOSOFTEI, MOL., 129ᵛ. *Figură. lăt. Chip, formă, schizmirea trupului.* CANTEMIR, II, I, 24. *Somatopoeia g. f. Ca aceaea figură cînd lucrului fără de trup i să formăluiaște trup.* CORBEA, D, 315ʳ; cf. CORBEA, D, 114ᵛ, 281ᵛ.

2. (1682) Fel, chip, manieră de comportare. *Și luîndu-l aminte pre un om ca acela, vestit în figură* (gl. marg. *chip*) *ca aceaea, l-au fericitu-l cu răbdarea lui.* DOSOFTEI, VS, dec., 215ʳ. ◆ (1756) Model. *Luînd de-a pururea izvoade și figuri din tot fealiul de lucru care veade și cunoaște că ar fi fost de folos la locurile împărăției sale.* VP, 45ᵛ.

3. (c. 1700) Formă geometrică. *Isopleuron g. n. Figură cu dereaptă coastă.* CORBEA, D, 163^{v}. *Trigon el. Chipul, figura în trii colțuri, în trii unghiuri.* CANTEMIR, II, I, 24. ◆ Imagine grafică, desen. *Au găsit în herea lui 27 de petre roșii așa de late și de groase într-un chip, cumu-i această figură ce scrie aicea.* PS. -COSTIN, L, 36; cf. P.S-COSTIN, L, 37. ◆ (1703) Configurație de planete. *Sănt a le socoti de figurile ceriurești și mai multe de acea prea mare coniuncțion.* FN, 121. *Pînă aicea vine toată învățătura planitelor, după cum le arată anii cu figura lor.* CALENDAR, 53.

4. (c. 1700) Figură de stil, trop. *Hendiadys. Figură ca aceaea care cu graiul un lucru însămnează.* CORBEA, D, 132^{v}; cf. CANTEMIR, II, I, 15.

5. (1705) Ansamblu de mișcări și de poziții ale corpului. *Comedie el. Figuri, voroave carile scornesc rîsul și închipuiesc istoriile adevărate.* CANTEMIR, II, I, 15.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **figură** (DOSOFTEI, MOL., 129^{v}; DOSOFTEI, VS, dec., 215^{r}; CORBEA, D, 114^{v}, 132^{v}, 163^{v}, 315^{r}; CANTEMIR, II, I, 24; PS. -COSTIN, L, 36); **figura** (CANTEMIR, II, I, 24; CALENDAR, 53), **figurea** (CORBEA, D, 281^{v}); pl. nom. -ac. **figuri** (CANTEMIR, II, I, 15; PS. -COSTIN, L, 37; VP, 45^{v}); **figurile** (FN, 121).

Variantă: **figure.**

— Lat. *figura*, it. *figura*, magh. *figura*, pol. *figura.*

FIGURĂ s. f. v. **figură.**

FILIP s. m. (c. 1700) Numele unei monezi de aur. *Philippicus g. m. Florint de aur, filip.* CORBEA, D, 243^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **filip** (CORBEA, D, 243^{r}).

— Lat. *philippus.*

FILOSOF s. m. (1682) Filozof; gînditor. *Iară filosoful și podobitul de bunătăț Cozma, deaca audzî, îi păru bine.* DOSOFTEI, VS, dec., 192^{v}. *Har și mulțămită* [...] *să dăm filosofilor celor bătrîni.* CANTACUZINO. IST., 3. *Ași pofti să știu cu ce privileghie puteți strica axioma vechilor filosofi și mathematici.* CANTEMIR, II, I, 50; cf. CANTEMIR, D, 9; CORBEA, D, 131^{v}, 133^{v}, 244^{r}; CANTEMIR, II, I, 42, 51; CANTEMIR, HR., 53; N. COSTIN, C, 10, 11, 15, 325, 522.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **filosof** (CORBEA, D, 131^{v}, 133^{r}, 244^{r}); **filosoful** (DOSOFTEI, VS, dec., 192^{v}; CANTEMIR, D, 9; N. COSTIN, C, 15, 522); g. -d. **filosofului** (N. COSTIN, C, 10); pl. nom. -ac. **filosofi** (CANTEMIR, II, I, 42; N. COSTIN, C, 325); g. -d. **filosofi** (CANTEMIR, II, I, 50); **filosofilor** (CANTACUZINO, IST., 3; CANTEMIR, II, I, 51; CANTEMIR, HR., 53; N. COSTIN, C, 11).

— Lat. *philosophus;* gr. φιλόσοφος.

FILOSOF, -OAFĂ adj. (1705) Filozof, înțelept. *Spre trebuința a aceștii adeverință, precum mi să pare, nu pasire gramatică, ce jiganie filosoafă trebuie.* CANTEMIR, II, I, 83; cf. CANTEMIR, II, I, 86.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **filosoafă** (CANTEMIR, II, I, 83, 86).

— Lat. *philosophus, -a, -um*, gr. φιλόσοφος, -ος, -ον.

•FILOSOFĂSC, -ĂSCĂ adj. (c. 1700) Filozofic. *Philosophicus, -a, -um. Filosofăsc, -ă, de orînduiala și pornirea înțelepției.* CORBEA, D, 243^{v}. *Nici caută materia și forma filosofască, nici cunoaște deosăbirea și alcătuirea loghicească.* CANTEMIR, II, I, 60. *El, cu filosofăsc suflet,*

[...] *ceaș cuvînt rău de ficiorul său și de doftori n-au lăsat.* CANTEMIR, HR. 203; cf. CANTEMIR, II, I, 4, 10, II, 179; N. COSTIN, L, 291.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **filosofăsc** (CORBEA, D, 243^{v}); f. **filosofască** (CORBEA, D, 243^{v}; CANTEMIR, II, I, 10, 60); n. **filosofăsc** (CANTEMIR, HR., 203); pl. nom. -ac. f. **filosofești** (CANTEMIR, II, II, 179; N. COSTIN, L, 291); n. **filosofești** (CANTEMIR, II, I, 4).

Variantă: **filosofesc, -ească.**

— *Filosof* + suf. *-esc.*

•FILOSOFEAȘTE adv. (1717) În mod filozofic. *Socrat filosoful adevărat filosofește zicînd.* CANTEMIR, HR., 86.

— *Filosof* + suf. *-ește.*

FILOSOFESC, -EASCĂ adj. v. **filosofăsc, -ască.**

FILOSOFICESC, -EASCĂ adj. (1682) Specific filozofiei, filozofic. *Și, neputînd cu siloghizme filosoficești, apucă cu dezmierdări și cu măgulituri.* DOSOFTEI, VS, nov., 166^{v}.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. n. **filosoficești** (DOSOFTEI, VS, nov., 166^{v}).

— Lat. *philosophicus, -a, -um,* ngr. φιλοσοφικός, -ή, -ον (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

FILOSOFIE s. f. **1.** (1667—1669) Știință care reflectă și interpretează realitatea sub aspectele ei cele mai generale. *Am dat dascalului mieu de filosofie, Albanie Albanezul, galbeni venetici.* CANTACUZINO, NI, 132^{r}. *Mi-i jeale c-am învățat toate meșterșugurile dăscăliii filosofiei.* DOSOFTEI, VS, dec., 192^{r}; cf. DOSOFTEI, VS, oct., 64^{r}, dec., 243^{v}. ◆ (1705) Concepție despre lume și viață. *În locul filosofiii ctnești de batgiocură să să aibă.* CANTEMIR II, I, 241.

2. (1667—1669) (Cu determinări care indică domeniul) Ansamblu închegat de noțiuni și idei referitoare la un anumit domeniu al cunoașterii. *Am început loghica a învăța, [...] care este începătura fireștii filosofii.* CANTACUZINO, NI, 129^{r}. *Mai mult în filosofia obicéinică, decît în cea fizică s-au zăbăvit.* CANTEMIR, II, I, 84; cf. CANTEMIR, II, II, 129.

3. (c. 1700) Vorbă de duh; înțelepciune. *Philosophaster g. m. Iubitori de filosofii sau pohtitori, iubitori de înțelepții.* CORBEA, D, 243^{r}. *Cu mare filosofie Lupul viața sa își chivernisește.* CANTEMIR, II, I, 96; cf. CANTEMIR, II, I, 83.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **filosofie** (CANTACUZINO, NI, 132^{r}; CANTEMIR, II, I, 83, 96); **filosofia** *(filosofiia:* DOSOFTEI, VS, oct., 64^{r}; CANTEMIR, II, I, 84, II, 129); g. d. **filosofii** (CANTACUZINO, NI, 129^{r}); **filosofiei** (DOSOFTEI, VS, dec., 192^{r}, 243^{v}), **filosofiii** (CANTEMIR, II, I, 241); pl. nom. -ac. **filosofii** (CORBEA, D, 243^{r}).

— Lat. *philosophia,* gr. φιλοσοφία.

*FILOZOF s. m. v. **filosof.**

*FILOZOF, -OAFĂ, adj. v. **filosof, -oafă.**

*FILOZOFIC, -Ă adj. v. **filosofícesc, -ească.**

°FINET s. n. (1747). *6 coț tupoltăc finet.* IORGA, SD, XII, 45. *Zăbun negru de cfinet, cheptariu muieresc vechiu.* IORGA, SD, XII, 63.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **cfinet** (IORGA, SD, XII, 63), **finet** (IORGA, SD, XII, 45).

Variantă: **cfinet.**

— Germ. *Finette* (< it. *finetto*).

FIORIN(T) s. m. v. **florin.**

FIRMAMÉNT s. n. (1680) Boltă cerească. *Firmamentul.* DOSOFTEI, PSALTIRE, ap. CANDREA, PS, 394. *Şi iaste dară din sus de împărtoşitura* (gl. marg. *firmamentul*) *foc şi apă.* DOSOFTEI, VS, mai, 127r. *Firmamentum g. n. Tărie, iarăş firmamenturi cereşti, întăriri.* CORBEA, D, 115r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **firmamentul** (DOSOFTEI, PSALTIRE, ap. CANDREA, PS, 394; DOSOFTEI, VS, mai, 127r); pl. nom. -ac. **firmamenturi** (CORBEA, D, 115r).

— Lat. *firmamentum.*

*FISC s. n. v. **fişcuş.**

FISICĂ s. f. v. **fizică.**

FISIOGNÓM s. m. (1717) Fizionomist. *Lăsînd dialecticii, să apucă de fysiognomi.* CANTEMIR, HR., 130.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **fisiognomi** *(fysiognomi:* CANTEMIR, HR., 130).

— Lat. *physiognomon,* gr. φυσιογνώμων.

FISTULĂ s. f. (1736—1738) *Nu iaste acolo fistula unde ai făcut fînttnéle.* N. COSTIN, C, 644. *Aflară-să şi aice* [...] *rană fără leac şi să cheamă lepra sau fistula în pîntece.* NECULCE, L, 121. *Şi să naşte fistula precum ziserăm la multe părţi ale trupului.* MD_1, 160v; cf. MD_1, 159v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **fistula** (N. COSTIN, C, 644; NECULCE, L, 121; MD_1, 160v); pl. nom. -ac. **fistulae** (MD_1, 159v, 160v).

— Lat. *fistula,* ngr. φίστουλας.

°FIŞCUŞ s. n. (c. 1733) Fisc. *Aceia să va globi la fişcuş cu acea gloabă.* DRA, I, 337.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **fişcuş** (DRA, I, 337).

— Magh. *fiskus* (< lat. *fiscus*).

FIZIC s. m. (1705) Filozof cercetător al naturii. *Fizic el. Cela ce ştie ştiinţa firii.* CANTEMIR, II, I, 24.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **fizic** (CANTEMIR, I., I, 24).

— Lat. *physicus,* gr. φυσικός.

FIZIC, -Ă adj. **1.** (1705) (Despre filosofie) Referitor la natura lucrurilor. *Mai mult în filosofiia obicéinică decît în cea fizică s-au zăbăvit.* CANTEMIR, II, I, 84. *Alţii în cea fizică filosofie mai isteţi* [...] *au ieşit.* CANTEMIR, II, I, 85.

2. (1717) (Despre filozofi) Care cercetează natura. *Nu numai puţine desputaţii şi întrebări fac decît himicii, pentru piatra filosofilor, sau filosofii fizici, cum şi din ce să nasc lucrurile toate, din oaî, din putrejuné altui lucru?* CANTEMIR, HR., 260.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **fizică** (CANTEMIR, II, I, 84, 85); pl. nom. -ac. m. **fizici** (CANTEMIR, HR., 260).

— Lat. *physicus, -a, -um,* gr. φυσικός, -ή, -όν.

FIZICĂ s. f. (1667—1669). *Am început astăzi fisica.* CANTACUZINO, NI, 129r. *Deci, dintr-acéste patru, céle trii nainte mărgătoare* [...] *adevărat fizicăi slujesc.* CANTEMIR, II, II, 173; cf. CANTEMIR, II, I, 111, II, 27; N. COSTIN, C, 522.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **fisica** (CANTACUZINO, NI 129[r]); g. -d. **fisicăi** (N. COSTIN, C, 522), **fisicii** (CANTACUZINO, NI, 129[r]), **fizicăi** (CANTEMIR, II, I, 111, II, 27, 173).

Variantă: **fisică.**

— Lat. *physica*, gr. φυσική.

°FIZICESC adj. (1705) (Despre folozofi) Care cercetează natura. *Vestită axiomă între cei fizicești filosofi iește.* CANTEMIR, II, I, 42.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. m. **fizicești** (CANTEMIR, II, I, 42).

— *Fizic* + suf. *-esc.*

°FIZIOGNOMĂSC, -ASCĂ adj. (1705) Care aparține fiziognomoniei. *Către aceasta cu bună inimă îndrăznesc a dzice că știința fiziognomască* [...] *proroc a mă face făr-a minciunii primejdie mă îndeamnă.* CANTEMIR, II, II, 179.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **fiziognomască** (CANTEMIR, II, II, 179).

— *Fisiognom* (în varianta *fiziognom*) + suf. *-esc.*

*FIZIONOMIST s. m. v. **fisiognom.**

*FLAMAND s. m. v. **fiameng.**

*FLANELĂ s. f. v. **flănel.**

°FLĂNEL s. n. (1754) Țesătură ușoară de lînă sau de bumbac; flanelă. *2 coți flănel. 1 cotu futăflănel.* IORGA, SD, XII, 68.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **flănel** (IORGA, SD, XII, 68).

— Germ. *Flanell* (< fr. *flanelle*).

°FLĂUTAR s. m. (c. 1632) Flautist. *Cimpoiaș sau flăutar sau alt fealiu de măscărici.* EUSTRATIE, PRAV., 15, ap. RIZESCU, EUSTRATIE, 308.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **flăutar** (EUSTRATIE, PRAV., 15, ap. RIZESCU, EUSTRATIE, 308).

— *Flaut* (< it. *flauto*) + suf. *-ar.*

FLEGMATEC, -Ă adj. (c. 1700) Cu caracter nepăsător, flegmatic; mucos. *Phlegmaticus, -a, -um. Flegmatec, -că, mucos, -ă, sau în care de acest feli de umezeală domnește.* CORBEA, D, 243[v].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **flegmatec** (CORBEA, D, 243[v]); f. **flegmatecă** (CORBEA, D, 243[v]).

— Lat. *phlegmaticus, -a, -um*, gr. φλεγματικός, -ή, -όν.

*FLEGMATIC, -Ă adj. v. **flegmatec, -ă.**

°FLEGMATICIOS, -OASĂ adj. (c. 1760) Care are aspect cleios, vîscos, gelatinos. *Discrasia cea rece îngroașă pre umezeala cea flegmaticioasă și tare.* MD_2, 1[r]. *Aceasta nu numai pornește udul, ci și ceale flegmaticioase și putrede prisosuri.* MD_2, 28[r]; cf. MD_2, 76[r], 111[v].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **flegmaticioasă** (MD_2, 1[r], 76[r]); pl. nom. -ac. f. și n. **flegmaticioase** (MD_2, 28[r], 111[v]).

— *Flegmatec* (în varianta *flegmatic*) + suf. *-icios.*

FLEGMĂ s. f. (c. 1700) Secreție mucoasă. *Pituita g. f. Bale, gutunai, flegmă.* CORBEA, D, 247[r]. *Nici împins de flegmă a tuși macară nu mi s-ar că dea.* CANTEMIR, II, I, 75. *Deci dar durerea de cap să naște din prisosin ța fieri⟨i⟩ sau din flegmă.* MD_1, 24[r]; cf. CORBEA, D, 243[v]; MD_1, 25[r], 30[v], 38[v], 58[v], 79[v]; MD_2, 36[v], 98[r].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **flegmă** (CORBEA, D, 243[v], 247[r]; CANTEMIR, II, I, 75; MD_1, 24[r], 30[v], 38[v], 79[v]; MD_2, 36[v], 98[r]); **flegma** (MD_1, 25[r], 58[v]).

— Lat. *flegma*, gr. φλέγμα.

FLOATĂ s. f. v. **flotă.**

FLORENT s. m. v. **florin.**

FLORENTIN adj. (c. 1678) (Despre ţesături) Înflorat; executat în maniera ţesătorilor din Florenţa. *1 pilotă atlazu naramgiu florintin.* IORGA, SD, VII, 179. *1 oghial şahmarand agrăvan cu marginile atlaz florentin.* IORGA, SD, VII, 179.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **florentin** (IORGA, SD, VII, 179), **florintin** (IORGA, SD, VII, 179).

Variantă: **florintin.**

— Lat. med. *florentinus, -a, -um.*

FLORILEG s. n. (1667—1669) Florilegiu. *Colocfium lu Ludovic şi Florilegul.* CANTACUZINO, NI, 112[r].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **florilegul** (CANTACUZINO, NI, 112[r]).

— Lat. *florilegium.*

*FLORILEGIU s. n. v. **florileg.**

FLORIN s. m. (1431) Monedă de aur sau de argint. нлн сребро нлн *florini.* DOCUMENT 1431, in DERS, 82. мн прwсѣ за него помнwгw wт хlаlадж златеѫ *florini.* DOCUMENT 1431—1432, ap. DJAMO, DOC., 348. *Arătaţi-mi florintul dăjdiei!* CORESI, T, 48[r]. *Pus era să dea bir la anul un floriht de argint[...] derept un om.* MOXA, C, 370. *Primind 1100 fiorini de la Gabriel Moghila Vaivoda.* VERESS, D, IX, 264. *Florentul iaste un zlot, adecă 30 parale.* VP, 185[v]; cf. DOCUMENT 1469, ap. DJAMO, DOC., 348; DOCUMENT 1482—1507, ap. DJAMO, DOC., 348, 349; DÎ, 154, 203, 114, 115; DOCUMENT înc. s. XVII, ap. TAMÁS, EW, 356; LUPAŞ, DIT, 174; CORBEA, D, 310[r]; IORGA, SD, IV, 73; IORGA, SD, XIII, 149; DC, 3[r]; VP, 185[v].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **florint** (DÎ, 114, 115; MOXA, C, 370; CORBEA, D, 310[r]); **florentul** (VP, 185[v]), **florintul** (CORESI, T, 48[r]); pl. nom. -ac. **fiorini** (VERESS, D, IX, 264), **fiorinţ** *(fiorinţă:* IORGA, SD, IV, 73), **florini** (DOCUMENT 1431, in DERS, 82; DOCUMENT 1431—1432, ap. DJAMO, DOC., 348; DOCUMENT 1469, ap. DJAMO, DOC., 348), **florinţ** *(florinţă:* IORGA, SD, IV, 73), **florinţi** (DOCUMENT 1482—1507, ap. DJAMO, DOC., 348, 349; DÎ, 154, 203; LUPAŞ, DIT, 174; IORGA, SD, XIII, 149; DC, 3[r]; VP, 185[v]), **forinţi** *(voriţi;* DOCUMENT înc. s. XVII, ap. TAMÁS, EW, 356).

Variante: **fiorin(t), florent, florint, forint.**

— Lat. med. *florinus*, it. *fiorino*, gr. med. φλωρίνιον, magh *forint, florint.*

*FLORINCIOR s. m. (1581) Diminutiv al lui florin. *Unuia amu să dăm florinciorul, e altuia argintul, e unora ptine, e altora veşminţeale.* CORESI, C_2, 549.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **florinciorul** (CORESI, C_2, 549).

— *Florint* + suf. *-ior.*

FLORINT s. m. v. **florin.**

FLORINTIN adj. v. **florentin.**

FLOTĂ s. f. (1694) Totalitatea navelor unui stat. *Furtunile de mare răsipeaşte o flotă.* FN, 40. *Şi rea întâmplare unii floate pe mare face să suspine multe noroade.* FN, 167. *Meşterşuguia să meargă la Iazac*

să aprindă flotele (adecă galioanele) cele de oaste de pe apă ce se afla acolo, ale Moscului. PS. -COSTIN, L, 66; cf. FN, 41, 58, 62, 65, 137.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **floată** (FN, 41, 137), **flotă** (FN, 40, 58, 62, 65); g. -d. **floate** (FN, 167); pl. nom. -ac. **flotele** (PS. -COSTIN, L, 66).

Variantă: **floată.**

— It. *flotta*, pol. *flota.*

FOLET s. n. (1693) În sintagma **Foletul Novel** = numele unui calendar astrologic. *Calandar ce să chiamă Foletul Novel, de anul 1693.* FN, 4.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **foletul** (FN, 4).

— It. *foglietti (novelli).*

V. și n o v e l.

*FOND s. n. v. **fundu**ș.

FOR s. n. (1717) Piață publică în Roma antică. *Ducîndu-o în forul lui Cornilie să fie făcut cu dînsa nuntă.* CANTEMIR, HR., 276.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **forul** (CANTEMIR, HR., 276).

— Lat. *forum.*

FORINT s. m. v. **florin.**

*FORMA vb. I v. **formălui, formi, formui.**

1°FORMAȚIE s. f. (1742) Fel de întocmire; niodel. *Din vrem[e] ce nu știi a face cărți de judecăți, iată că cartia rupt[ă] ți-am trimis și ț-am trimis și formație, în ce chip să urmezi a face că[r]ț de ghid[e]cat[ă].* IORGA, SD, VI, 294.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **formație** (IORGA, SD, VI, 294).

— Pol. *formacja* (< lat. *formatio*).

FORMĂ s. f. 1. (1582) Înfățișare, aspect exterior al unui corp. *În trupină-i iară în formă de migdeale făcute patru fufeadze cu bumbi și cu flori.* PO, 263. *Venișî pre pămînt formă de șerb luînd.* DOSOFTEI, M, 53^{v}. *Ce e furma omului celui ce s-au suit întru întîmpinare voao?* BB, 265. *Hepatites g.m. Piatră scumpă în furma hiicatului.* CORBEA, D, 132^{v}; cf. PO, 306; CAT. C, 26; MYST., 12^{v}; DOSOFTEI, M, 12^{v}; DOSOFTEI, VS, II^{v}, nov., 164^{r}; DOSOFTEI, P, II, 75^{v}; CS, 13^{v}; LM, 207; CORBEA, D, 111^{r}, 114^{v}, 118^{r}, 351^{v}, 354^{r}; CANTEMIR, II, I, 110, 114, II, 87. ◆ (1698) Fel, mod, chip. *Trebuie întîi a cunoaște ce nu ești, ca din forma bunelor să te măsuri.* CANTEMIR, D, 150. *După cum arată în dos această planetă, așa și în cealealalte tot într-această formă merg.* CALENDAR, 4. *Au avut mai în multe forme scris.* IORGA, SD, XIII, 119; cf. CANTEMIR, II, I, 10. ◆ (c. 1700) Model. *Protypum g. n. Care iaste pă pilda sau furma cuiva.* CORBEA, D, 268^{r}. *Făcusă acestu domn [...] case domnești pe furma casălor celor de la Țarigrad.* PS.-AM., 309^{v}. ◆ (1757) Latura formală a unui cuvînt. *Ce este schimbarea neamului? Este o furmă ceea ce pre în loc de numele cel adăogitori îl împărțește în neamuri.* EUSTATIEVICI, GR, 42; cf. EUSTATIEVICI, GR, 32, 49, 79, 86, 89.

2. (1651) Mod de exprimare a unei concepții. *De forma au de obîrșirea a sfîntului botez.* MYST., 13^{v}. *Iară forma iaste rugăciunea carea zice arhiereul.* B, 26^{r}. *Spune ce iaste forma pocaianiei?* P. PR., 100^{v}; cf. SC, 121^{r}; VISKI, CC, IV, 21; B, 20^{v}, 24^{v}; CANTEMIR, HR., 27, 52. ◆ (c. 1700) Formular, tipar; schemă. *Concepta verba. Forma (sau izvodul) de obște zicătoare după notarius (scriptori), a scrisului jurămînt.* CORBEA, D, 61^{v}. *Picior în vers de patru sillabe a căruia*

formă sau izvod ochiiaşte-o în cărţile prosodiei. CORBEA, D, 101r. *După ăcasta ăcéle jalbi în ponct într-ăcă furmă au trimis.* STINGHE, DRŞ, I, 222; cf. TEMPEA, IST., 172.

3. (1656) Mod de a proceda (conform cu anumite reguli). *Această formă şi tocmală [...] cu adevăr şi cu destoinicie trebuiaşte să facă tot preotul.* SC, 132v.

4. (1705) (În filozofie) Categorie care desemnează structura internă şi externă a unui conţinut. *Categorii el. Sint zéce forme supt carile Aristotel toate fiinţele lucrurilor cuprinde.* CANTEMIR, II, 1, 14. *Nu vieţuiaşte într-alt chip fără numai cu vieţuirea formelor.* MINIAT, C, 50v; cf. CANTEMIR, II, I, 9, 41, 60, II, 63, 70; AARON, PP, 56, 59.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **formă** (PO, 263, 306; SC, 132v; VISKI, CC, IV, 21; DOSOFTEI, M, 12v, 53v; DOSOFTEI, VS, IIv, nov., 164r; DOSOFTEI, P, II, 75v; CORBEA, D, 101r, 114v, 118r; CANTEMIR, II, I, 10, II, 87; CALENDAR, 4), **furmă** (CORBEA, D, 351v; STINGHE, DRŞ, I, 222; EUSTATIEVICI, GR, 42); **forma** (MYST., 12v, 13v; SC, 121r; CS, 13v; CANTEMIR, D, 153; B, 20v, 24v, 26r; LM, 20; CORBEA, D, 61v; P. PR., 100v; CANTEMIR, II, I, 41, 60, 114, II, 70; TEMPEA, IST., 172; CANTEMIR, HR., 27, 52; AARON, PP, 56), **furma** (BB, 265; CORBEA, D, 111r; CORBEA, D, 132v, 268r; PS. -AM., 309v; EUSTATIEVICI, GR, 32, 86); g. -d. **formei** (CANTEMIR, II, I, 110; AARON, PP, 59); **formii** (CANTEMIR, II, I, 63), **furmei** (EUSTATIEVICI, GR, 49); pl. nom. -ac. **forme** (CORBEA, D, 354r; CANTEMIR, II, I, 14; MINIAT, C, 50v; IORGA, SD, XIII, 119; *formae:* CAT. C., 26), **furme** (EUSTATIEVICI, GR, 89); **formele** (CANTEMIR, II, I, 9), **furmele** (EUSTATIEVICI, GR, 79); g. -d. **formelor** (MINIAT, C, 50v).

Variantă: **furmă.**

— Lat. *forma*, magh. *forma*, ngr. φόρμα, φοῦρμα.

•FORMĂLUI vb. IV (c. 1660) A forma; a crea, a face. *Mie pilde au formeluit.* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 357. *Cei peşti mari înnoată cari i-ai în mare tu formăluit.* VISKI, PV, III, 17. *Somatopoeia g. f. Ca aceaea figură cînd lucrului fără de trup i să formăluiaşte trup.* CORBEA, D, 315r; cf. VISKI, PV, III, 10; CORBEA, D, 114v, 118r, 124v, 256r.

Forme gramaticale: ind. pr. 1 sg. **formăluiesc** (VISKI, PV, II, 10), **formăluiescu** (CORBEA, D, 114v, 118r, 256r); pf. c. 2 sg. **ai formăluit** (VISKI, PV, III, 17); 3 sg. sau 3 pl. **au formăluit** (*au formeluit:* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 357); refl. ind. pr. 3 sg. **să formăluiaşte** (CORBEA, D, 315r); 3 pl. **să formăluiesc** (CORBEA, D, 124v).

— Magh. *formálni* (< lat. *formare*).

V. şi formi, formui.

•FORMĂLUIRE s.f. (c. 1700) Formare. *Reformatio g. f. Aducere spre furma şi în figurea (!) cea de demult, direaptă formăluire, înnoire.* CORBEA, D, 281v. *Formatura g. f. Formăluire, obrăzire, înfigurare.* CORBEA, D, 118r; cf. CORBEA, D, 114v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **formăluire** (CORBEA, D, 114v, 118r, 281v).

— *Formălui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

FORMĂLUIT, -Ă adj. v. **furmăluit, -ă.**

•FORMĂLUITORI s. m. (c. 1700) Persoană care construiește, care dă formă unui lucru. *Fictor g. m. Furmăluitori, clădítori.* CORBEA, D, 114r. *Formator g.m. Formăluitori.* CORBEA, D, 118r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **formăluitori** (CORBEA, D, 118r), **furmăluitori** (CORBEA, D, 114r).

Variantă: **furmăluitori.**

— *Formălui* + suf. *-tor.*

•FORMI vb. IV (Sf. sec. XVII) A forma. *Formo. Formesck. Formalok.* LM, 207.

Forme gramaticale: ind. pr. 1 sg. **formesc** *(formesck:* LM, 207).

— *Formă* + suf. *-i.*

V. și formălui, formui.

•FORMUI vb. IV **1.** (1680) A face, a crea. *Ce-l formuiș.* DOSOFTEI, PSALTIRE, ap. CANDREA, PS, 216. *De am potrivi stricăciunia din care sîntem furmuiți [...], grije mare cu ce ne va fi a muri ar fi.* N. COSTIN, C, 592; cf. N. COSTIN, C, 499.

2. (1705) A formula. *Gîndul a le formui harnic nu ieste.* CANTEMIR, II, I, 166.

Forme gramaticale: ind. pr. 3 sg. **furmuiaște** (N. COSTIN, C, 499); pf. s. 3 sg. **formuiș** (DOSOFTEI, PSALTIRE, ap. CANDREA, PS, 216); inf. **a formui** (CANTEMIR, II, I, 166); pas. ind. pr. 1 pl. m. **sîntem furmuiți** (N. COSTIN, C, 592).

Variantă: **furmui.**

— *Formă* + suf. *-ui.*

V. și formălui, formi.

•FORMUIRE s. f. (1682) Formulare (a unui discurs); cuvîntare. *Și strîngîndu-să toț cătră svinția-sa să prăvască și să audză acea fericită formuire și graiu.* DOSOFTEI, VS, nov., 184r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **formuire** (DOSOFTEI, VS, nov., 184r).

— *Formui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

•FORMUIT, -Ă adj. (1682) Făcut, executat. *La cării să află și icoane a svinț formuite cu ceara de fruntè.* DOSOFTEI, VS, nov., 181v.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. f. **formuite** (DOSOFTEI, VS, nov., 181v).

— *Formui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

FORMULĂ s. f. (1742) Text cu formă fixă destinat prezentării în anumite ocazii. *S-au cetit formula jurămîntului pentru păter theolog și de tot S. S. mare s-au aprobăluit.* MOLDOVANU, AS, I, 152.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **formula** (MOLDOVANU, AS, I, 152).

— Lat. *formula*, măgh. *formula.*

•FORMULIȚĂ s. f. (c. 1700) Diminutiv al lui formă. *Formula g. f. Furmuliță, înfigurăre* (!) CORBEA, D, 118r. *Tessela g. f. Formuliță în patru cornuri, sămnișor.* CORBEA, D, 342r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **formuliță** (CORBEA, D, 342r), **furmuliță** (CORBEA, D, 118r).

Variantă: **furmuliță.**

— *Formă* + suf. *-uliță.*

FORTALIȚIU s. n. (c. 1750) Fortificație. *Niscareva cetăți mari și tări sau alte fortalițíi [...] nu sînt.* ANON. BR, 287.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **fortaliții** (ANON. BR., 287).
— It. *fortalizio*.

FORTUNĂ s. f. **1.** (1698) Împrejurare de obicei dificilă; primejdie. *Cîte forțuni în lume sînt, toate omului a le trage îi iaste.* CANTEMIR, D, 105. *În toate împotrivnicele forțuni nedespărțită soție.* CANTEMIR, II, I, 61.

2. (1705) Soartă, destin; noroc, șansă. *O, fortuna bună (de ieste în lume vreuna adevărat bună), cum și tată, și maică, și soră, și frate fortunei réle ești!* CANTEMIR, II, I, 123. *Și încă furtuna-i ré de n-ar fi zavistuit norocu lui bun și capătul cărărilor lui Iraclis ar fi văzut.* CANTEMIR, HR., 88; cf. CANTEMIR, II, I, 65, 122; CANTEMIR, HR., 8, 72, 75, 476.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **fortună** (CANTEMIR, II, I, 122); **fortuna** (CANTEMIR, II, I, 65; CANTEMIR, HR., 8, 476), **furtuna** (CANTEMIR, HR., 72, 75, 88); voc. **fortuna** (CANTEMIR, II, I, 123); pl. nom. -ac. **fortuni** (CANTEMIR, D, 105; CANTEMIR, II, I, 61).

Variantă: **furtună**.

— Lat. *fortuna;* cf. ngr. φουρτούνα.

*FRANCEZ s. m. v. **franțoz**.

FRANCHI s. m. pl. (1717) Uniune de triburi germanice. *Vandalii [...] s-au tras către ghermani carii astăzi îi chemăm franchi, pe apa Renului.* CANTEMIR, HR., 76. *Strînsu-s-au dară acolo schithii, gothii, [...] saxonii și franții.* CANTEMIR, HR., 287; cf. CANTEMIR, HR., 288.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **franchi** (CANTEMIR, HR., 76); **franții** (CANTEMIR, HR., 287); g. -d. **franchilor** (CANTEMIR, HR., 288).

Variantă: **franți**.

— Lat. *Franci;* cf. gr. med. φράγκοι.

*FRANCI s. m. pl. v. **franchi**.

*FRANCISCAN s. m. v. **franțiscan**.

FRANȚEZ s. m. v. **franțoz**.

FRANȚI s. m. pl. v. **franchi**.

°FRANȚISCAN s. m. (1702) Franciscan. *Unii să chiamă a fi duminecani, alții franțiscani.* P. PR., 1^{v}. *Franțiscanii.* IORGA, SD, I, 107.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **franțiscani** (P. PR., 1^{v}); **franțiscanii** (IORGA, SD, I, 107).

— Magh. *franciskánus* (< lat. med. *franciscanus*).

FRANȚOJESCU adj. v. **franțuzesc, -cască**.

°FRANȚOZ s. m. (1667—1669) Francez. *Această corabie este făcută în Veneția, iar otcîrmuitorii ei sînt franțozi.* CANTACUZINO, NI, 127^{v}. *Turcii, căzănbașii, ungurii, franțuzii, toț din neamul lătărăsc să trag.* PA, 63^{r}. *Franțonii, galii oț un neam sîntu.* M. COSTIN, NM, 268. *Întrebîndu-l ce om iaste, au spus că iaste Franțez granatiariu.* IM, 53; cf. FN, 18; CANTACUZINO, IST., 61; CANTEMIR, HR., 11, 12; M. COSTIN, NM, 245, 269; N. COSTIN, L, 54; N. COSTIN, C, 39, 53, 231, 289; NECULCE, L, 328, 329; ANON. BR., 337.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **franțez** (IM, 53), **franțoz** (CANTEMIR, HR., 12); **franțozu** (ANON. BR., 337), **franțozul** (FN, 18; NECULCE, L, 328; ANON, BR., 337); g. -d. **franțozului** (M. COSTIN,

NM, 245); pl. nom. -ac. **franțezi** (ANON. BR., 337), **franțoj** (NECULCE, L, 329), **franțoji** (M. COSTIN, NM, 269; N. COSTIN, 53), **franțozi** (CANTACUZINO, NI, 127^{v}; N. COSTIN, C., 39); **franțozii** (CANTACUZINO, IST., 61; M. COSTIN, NM, 268; N. COSTIN, L, 54), **franțuzii** (PA, 63^{r}); g.-d. **franțozilor** (CANTEMIR, HR., 11; N. COSTIN, C, 231, 289).

Variante: **franțez, franțuz.**

— Germ. *Franzose*, pol. *francuz*, rus. *француз*, ngr. φραντζός (pol., rus. < germ. < fr. *françois*; ngr. < it. *francese*).

*FRANȚOZEAȘTE adv. **1.** (înc. sec. al XVIII-lea) (În legătură cu verbul *a se îmbrăca*) După moda occidentală. *Acmu moscalii să îmbracă franțozeaște și nu crapă de frig.* M. COSTIN, NM, 416.

2. (c. 1760) Latinește. *Îi zic franțozeaște parietaria.* MD$_2$, 71^{v}.

— *Franțoz* + suf. *-ește.*

FRANȚOZESC, -EASCĂ adj. v. **franțuzesc, -ească.**

FRANȚOZESCO adj. v. **franțuzesc, -ească.**

FRANȚOZESCU adj. v. **franțuzesc, -ească.**

FRANȚUJESC, -EASCĂ adj. v. **franțuzesc, -ească.**

FRANȚUZ s. m. v. **franțoz.**

*FRANȚUZESC, -EASCĂ adj. (1690—1700) *Francia. Țara franțozească.* CANTACUZINO, VIR, 181. *Luând veste de închisoarea solului, au fugit toți în toate părțile; cine pe la solul franțuzesc, cine la cel inglezesc.* IM, 7. *Trecut-au la Poartă pen țară și un sol franțojescu.* N. COSTIN, L, 295; cf. FN, 8; CANTACUZINO, IST. 43; CANTEMIR, HR., 12, 24, 55, 450; M. COSTIN, NM, 269; NECULCE, L, 328; CB, 56^{v}; ANON. BR., 296, 338. ◇ (c. 1760) **Boala franțozească** = sifilis. *Pentru boala franțozească, adecă frinția.* MD$_2$, 235^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **franțojescu** (N. COSTIN, L, 295), **franțozesc** (CANTACUZINO, IST., 43; ANON. BR., 296), **franțozescu** (FN, 8); **franțujesc** (NECULCE, L, 328), **franțuzesc** (CANȚEMIR, HR., 450; IM, 7), **frănțozesc** (ANON. BR., 338); f. **franțozască** (CANTEMIR, HR., 12), **franțozească** (CANTACUZINO, VIR., 181; MD$_2$, 235^{r}), **frunțujască** (NECULCE, L, 328); n. **franțozesc** (CANTEMIR, HR., 55); **franțozesco** (CB, 56^{v}); pl. nom. -ac. m. **franțuzești** (CANTEMIR, HR., 24); f. **franțozești** (M. COSTIN, NM, 269), **franțujești** (NECULCE, L, 328).

Variante: **franțojescu, franțozesc(o), franțozescu, franțujesc, frănțozesc, frunțujesc.**

— *Franțuz* + suf. *-esc.*

*FRANȚUZEȘTE adv. v. **franțozeaște.**

FRĂNȚOZESC adj. v. **franțuzesc, -ească.**

°FREGATĂ s. f. (1756) *Rușii îi goniră după ce le luară 4 fregate.* VP, 185^{v}.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **fregate** (VP, 185^{v}).

— Rus. *фрегата* (< it. *fregata*).

*FRENȚIE s. f. (1672—1673) Sifilis. францѹго. *Frenție, boala curvarilor.* LEX.$_1$, 299^{v}. *Pentru malafranța, adică sfrinție.* MD$_1$, 22^{r}. *Pentru boala franțozească, adecă frinția.* MD$_2$, 235^{r}; cf. LEX.$_2$, 160^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **frenție** (LEX.$_1$, 299^{v}; LEX.$_2$, 160^{v}), **sfrinție** (MD$_1$, 22^{r}); **frinția** (MD$_2$, 235^{r}).

Variante: **frinție, sfrinție.**

— *Frenț* (< magh. *franc* < lat. *Franci*) + suf. *-ie*; cf. magh. *francia*.

*FRENȚIT adj. (1632) Sifilitic. *Pentru bărbatul sau muierea ce va fi procajen, ce să cheamă în vreamea de acum frențit.* EUSTRATIE, PRAV., 500, ap. RIZESCU, EUSTRATIE, 314. *De va zice nește-tine altuia sfrențite sau gîrbove [...] tot se va certa.* PRAV. MB, 135. *Muri cum ți mai rău, în dub, frențit.* NECULCE, L, 121; cf. PRAV. VL, 153.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **frențit** (EUSTRATIE, PRAV., ap. RIZESCU, EUSTRATIE, 314; NECULCE, L, 121); voc. m. **frențite** (PRAV. VL, 153), **sfrențite** (PRAV. MB, 135).

Variantă: **sfrențit.**

— *Frenți* (< *frenț* + suf. *-i; frenț* < magh. *franc* < lat. *Franci*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

FRINȚIE s. f. v. **frenție.**

FRUNȚUJESC, -ASCĂ adj. v. **franțuzesc, -ească.**

*FUNDA vb. I v. **fundălui.**

FUNDAMENT s. n. (1648) Bază, temei, temelie. *Veniț alduiți a tatălui mieu, biruit împărăția ce au gătit vouă de pusul fundamentomului acestii lumi.* CAT. C, 21. *Și-mblînd tot în tunerece fundamentul pămîntului, să clatină temeiul lui.* VISKI, PV, II, 86. *Și așé deciia, dintr-acei varvari sirepi [...], fundamenturile s-au aruncat.* CANTEMIR, HR., 277; cf. LM, 209; CANTEMIR, HR., 6, 221, 263, 317, 529.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **fundament** (LM, 209; CANTEMIR, HR., 263); **fundamentul** (VISKI, PV, II, 86; CANTEMIR, HR., 6, 221); g. -d. **fundamentomului** (CAT. C, 21); pl. nom.-ac. **fundamenturi** (CANTEMIR, HR., 252); **fundamenturile** (CANTEMIR, HR., 317, 529), **funtamenturile** (CANTEMIR, HR., 277).

Variante: **fundamentom, funtament.**

— Lat. *fundamentum*, magh. *fundámentom.*

FUNDAMENTOM s. n. v. **fundament.**

FUNDAȚIE s. f. (1742). Fundare, construire. *Această fundație iaste sup contradicție.* MOLDOVANU, AS, I, 147. *Capitalul fundații bisericii Bolgarsegului Brașovului.* IORGA, SD, XIII, 236.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **fundație** (MOLDOVANU, AS, I, 147); g. -d. **fundației** (*fundații:* IORGA, SD, XIII, 236).

— Lat. *fundatio.*

°FUNDĂLUI vb. IV (c. 1660) A funda; a crea. *Tu tot fundeluis vore cse jeszte en cseste.* PSALTIRE, c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 366. *Domnul au fundăluit lecuita.* VISKI, PV, II, 93. *Fundo, -as. Fundăluiescu, zidescu, clădescu.* CORBEA, D, 121^{r}.

Forme gramaticale: ind. pr. 1 sg. **fundăluiescu** (CORBEA, D, 121^{r}); pf. s. 2 sg. **fundăluiș** (*fundéluis:* PSALTIRE, c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 366); pf. c. 3 sg. **au fundăluit** (VISKI, PV, II, 93).

— Magh. *fundálni* (< lat. *fundare*).

°FUNDUȘ s. n. (1742) Fond; sumă. *Din fundușul care iaste să rînduiesc o sută de galbeni.* MOLDOVANU, AS, I, 148. *Să va cuveni de la comisaresul țării cu atîta plată, sau fundușcîtă să ajungă a plăti acea cărăușie.* DC, 1^{v}—2^{r}; cf. MOLDOVANU, AS, I, 148, 150; DC, 3^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **fundușcîtă** (MOLDOVANU, AS, I, 150; DC, 2^{r}, 3^{r}); **fundușul** (MOLDOVANU, AS, I, 148); pl. nom. -ac. **fundușurile** (MOLDOVANU, AS, I, 148).

— Magh. *fundus* (< lat. *fundus*).

FUNTAMENT s. n. v. **fundament.**

°FURCATĂ s. f. (c. 1750) Vas utilizat la transportul oştilor. *Să păzească vadul Dunării care trecea şăicile cu zaherea şi furcatele cu oşti.* ANON. BR., 310.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **furcatele** (ANON. BR., 310).

— Ngr. φουρκάδα (< ven. *furcada*).

°FURIER s. m. (1715) Subofiţer care se îngrijea de încartiruirea soldaţilor şi de distribuirea hranei. *Furieri şi pisari (adecă ţaingii şi conaccii şi gramatici).* PS. -COSTIN, L, 73.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **furieri** (PS. -COSTIN, L, 73).

— Pol. *furjer* (< germ. *Furier* < fr. *fourrier*).

FURMĂ s. f. v. **formă.**

•FURMĂLUIT, -Ă adj. (c. 1700) Făcut, modelat; imaginat. *Fictilis, -e. Den pămînt, den tină furmăluit, -ă (izvodit, -ă).* CORBEA, D, 114r. *Fictus, -a, -um. Scornit, -ă, furmăluit.* CORBEA, D, 114r; cf. CORBEA, D, 118r, 142r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **formăluit** (CORBEA, D, 118r); **furmăluit** (CORBEA, D, 114r, 142r); f. **formăluită** (CORBEA, D, 118r), **furmăluită** (CORBEA, D, 114r).

Variantă: **formăluit, -ă.**

— *Formălui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

FURMĂLUITORI s. m. v. **formăluitori.**

FURMUI vb. IV v. **formui.**

FURMULIŢĂ s. f. v. **formuliţă.**

FURTUNĂ s. f. v. **furtună.**

°FUZELER s. m. (1715) Puşcaş. *Serjant (adecă başciauş), canoniri, fuzeleri.* PS. -COSTIN, L, 75.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **fuzeleri** (PS. -COSTIN, L, 75).

— Rus. *фузелея*, pol. *fuzylier* (rus., pol. < germ. *Füsilier* < fr. *fusilier*).

°FUZIE s. f. (c. 1740) Puşcă. *Turcii ce vinu tot belacoasă, ceasornici di aur, fuzîi* [...] *le dau.* NECULCE, L, 324—325. *Învăţătură de a face iarbă de vînat pentru fuzie i de pistoale.* CB, 63v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **fuzie** (CB, 63v); pl. nom.-ac. **fuzîi** (NECULCE, L, 324).

Variantă: **fuziie.**

— Pol. *fuzyia*, rus. *фузея* (pol., rus. < fr. *fusil*).

FUZION s. n. (1749) Combinarea a două substanţe. *Lasă să stea în fuzion zile 2 şi apoi scoate vătcă.* CB, 56v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **fuzion** (CB, 56v).

— It. *fusione.*

*FUZIUNE s. f. v. **fuzion.**

FUZÎIE s. f. v. **fuzie.**

G

GABINET s. n. şi m. **1.** S. n. (1694) Cameră de lucru din casele senioriale. *În gabineturi (adecăte în casele domneşti de taină) vine mistuită o materie prea tăre.* FN, 27. *Domnul său, închis în gabinet, tot înfipt în mari gănduri.* FN, 120; cf. FN, 92, 114.

2. S. n. (1694) Şedinţă a unui guvern. *Propoziţiile celor prinţipi sănt primite în cel gabinet.* FN, 41. *Mari obraze să împreună, la un gabinet, a sfătui tractaturi de pace.* FN, 131; cf. FN, 74, 83, 94, 132.

3. S. n. (1701) Guvern. *Scrisori oprite vădesc tainile aceale mai ascunse, care un mare* **gabinet** *mistuia.* FN, 96. *Un gabinet, să dobăndească folos pentru ale sale hotărîri, manefesture spedeluiaşte.* FN, 153; cf. FN, 99, 155, 159, 170. ◆ S. m. (1703) Membrul unui guvern, ministru. *Mulţi să vor înşela, neputînd afla tainele gabineţilor.* FN, 152. ◆ S. n. (1704) Locul unde îşi desfăşoară activitatea un guvern. *La gabineturi să trăctăluiaşte pace, iară în cămp urmează războiul,* FN, 166.

Forme gramaticale: s. m. pl. g. -d. **gabineţilor** (FN, 152); s. n. sg. nom. -ac. **gabinet** (FN, 41, 74, 96, 114, 120, 131, 153, 155, 170), **gabinetu** (FN, 92); g. -d. **gabinet** (FN, 99); pl. nom. -ac. **gabineturi** (FN, 27, 83, 132, 159, 166), **gabinituri** (FN, 94).

Variante: **gabinetu** s. n., **gabinit** s. n.

— It. *gabinetto.*

GABINETU s. n. v. **gabinet.**

GABINIT s. n. v. **gabinet.**

GALANGA s. f. (1749) Rizomul unei plante medicinale. *Ia rădăcină de anghelină, dram* 16, *galanga.* CB, 53^{v}; cf. CB, 54^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **galanga** (CB, 53^{v}, 54^{r}).

— It. *galanga.*

GALI s. m. pl. **1.** (1689) Locuitorii Galiei. *Iară rîmleanii, daca oblicíră că vinu galii asupra lor, au trimis pre Malie, căpitanul oştilor, cu oşti multe.* CRON., 129^{r}. *Şi să mîntuiră rîmleanii de toată grijea galilor.* CRON., 129^{r}.

2. (1701—1750) Francezi. *Aşa făcînd cum şi ispanii, şi galii, şi italianii, adecăte spaniolii, franţozii şi frîncii, că aşa le zic ei, au făcut.* CANTACUZINO, IST., 38. *Franţozii, galii tot un neam sîntu.* M. COSTIN, NM, 268.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **galii** (CRON., 129^{r}; CANTACUZINO, IST., 38; M. COSTIN, NM, 268); g. -d. **galilor** (CRON., 129^{r}).

— Lat. *Galli,* ngr. Γάλλοι.

GALIC adj. (1701—1750) Franţuzesc. *Că zic alţii au din cuvîntul galic, adecăte franţozesc, ce zic valahos italianilor, adecăte frîncilor, au măcară altă pricină fie, cum le-au zis.* CANTACUZINO, IST., 43.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **galic** (CANTACUZINO, IST. 43).
— It. *gallico*, ngr. γαλλικός, -ή, -όν.

GALIOATĂ s. f. v. **galiotă.**

GALION [1] s. n. (1693) Navă mare cu pînze folosită de obicei pentru transportul oştilor. *În Inglitera să dreg galioanele ca să vatăme pre alţii.* FN, 10. *Myoparo, -onis g. m. Şaică, galion.* CORBEA, D, 199[v]. *Meşterşuguia să meargă la Iazac să aprindă flotele (adecă galioanele) cele de oaste de pe apă.* PS. — COSTIN, L, 66. *Au zis că au atîta şi atîta galeoane, corăbii şi altele pline de oşti.* ANON. BR., 349; cf. FN, 15, 44; M. COSTIN, L, 186; N. COSTIN, L, 86, 119, 223; IM, 13; NECULCE, L, 151, 201, 277.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **galion** (CORBEA, D, 199[v]; N. COSTIN, L, 119; NECULCE, L, 151); pl. nom. -ac. **găleoane** (ANON. BR., 349), **galioane** (FN, 15; N. COSTIN, L, 86; NECULCE, L, 277), **galionuri** (M. COSTIN, L, 186); **galioanele** (FN, 10; PS. — COSTIN, L, 66; N. COSTIN, L, 223; IM, 13; NECULCE, L, 201), **galionele** *(galioneale:* FN, 44).

Variantă: **găleon.**

— It. *galeone*, germ. *Galion*, ngr. γαλεῶνα, pol. *galjon* (ngr. < it.; pol. < germ. < fr. *galion*).

°GALION [2] s. n. (1735—1736) Şiret de lînă, de mătase sau de fir, cusut ca podoabă pe haine. *I rochie bilacoas[ă] roş[ie] cu firu, acestor toate cu pitiială di galioan[e] de fir.* IORGA, SD, VII, 194.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **galioane** (*galioan[e]:* IORGA, SD, VII, 194.

— Pol. *galon* (< fr. *galon*).

°GALIOTĂ s. f. (1730) Corabie uşoară cu pînze. *Trecînd cu mare pombă toate galioanele, toate catargele şi toate galioatele pe Paşa Chioschiu.* IM, 13. *Cu mulţime multă de vasă pe mare, galiote şi şăici, toate pline.* VP, 45[r].

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **galiote** (VP, 45[r]); **galioatele** (IM, 13).

Variantă: **galioată.**

— Rus. *галиот* (< germ. *Galliote* < fr. *galiote*).

*GALON s. n. v. **galion** [2].

GANGRENĂ s. f. v. **cangrenă.**

GANGRINĂ s. f. v. **cangrenă.**

*GARDĂ s. f. v. **gvardie.**

GARDINAL s. m. v. **cardinal.**

°GAZET s. n. (1742) Notă informativă; gazetă. *Gazetur[i]le č-au triimis de la nişti domni leşeşti, li-au adus ş[i] aceste gazeturi şint vech[i], nu-s nič de o triabă, nič trebui Mării Săli gazetur[i] de la domnii acei leşeşti, că Mărie Sa are de unde lua gazetur[i].* IORGA, SD, VI, 360. *Scria în gazeturi că au acea groază ce au avut troadenii cînd au văzut pe greci supt zidurile Troadei.* AXINTE URICARIUL, în DA s. v. *gazetă.*

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **gazeturi** (IORGA, SD, VII, 360; AXINTE URICARIUL, în DA s. v. *gazetă*; *gazetur[i]:* IORGA, SD, VII, 360); pl. nom. -ac. **gazeturile** *(gazetur[i]le:* IORGA, SD, VII, 360).

— Pol. *gazeta* (< it. *gazzetta*).

*GAZETĂ s. f. v. **gazet.**

GĂLEON s. n. v. **galion** [1].

GĂRDINAR(IU) s. m. v. **cardinal.**
GECUȚIE s. f. v. **ecjecuție.**
*GENEALOGIE s. f. v. **ghenealoghie.**
GENEPRO s. m. v. **ginepro.**
*GENERAL s. m. v. **gheneral** [2].
*GENERAL, -Ă adj. v. **gheneralis.**
*GENERALISIM s.m. v. **gheneralisim.**
*GENEROS, -OASĂ adj. v. **gheneros.**
*GENTIL s.m. v. **ghentil.**
*GENTILOM s.m. v. **gentilon.**
GENTILON s.m. (1718) Om cu purtări alese. *Oameni iscusiți, [...] cu mare omenie, supțiri, pentru acéia le zicu gentiloni, cum zicu grecii celebii.* M. COSTIN, NM, 246; cf. N. COSTIN, L, 40.
Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **gentiloni** (M. COSTIN, NM, 246), **gintiloni** (N. COSTIN, L, 40).
Variantă: **gintilon.**
— It. *gentil uomo.*
*GEOGRAF s.m. v. **gheograf.**
*GEOGRAFIE s.f. v. **gheografie.**
*GEOMETRIC, -Ă adj. v. **gheometricesc.**
*GEOMETRIE s.f. v. **gheometrie.**
*GEOMETRU s.m. v. **gheometru.**
GEPIDI s.m. pl. v. **ghepidi.**
*GEPIZI s.m. pl. v. **ghepidi.**
*GERMAN s.m. v. **gherman.**
*GERMANIC, -Ă adj. v. **ghermanicesc, -ească.**
*GERUNZIU s.n. v. **gherundium.**
*GEȚI s.m. pl. v. **gheți.**
GHENARAL s.m. v. **gheneral** [2].
GHENĂRAL(EȘ) s.m. c. **gheneral** [2].
GHENĂRALIU s.m. v. **gheneral** [2].
GHENĂRAR(IU) s.m. v. **gheneral** [2].
GHENEALOGHIE s.f. (1717) Genealogie. *Vom întreba [...] a ghenealoghiii rînd.* CANTEMIR, HR., 13. *Acéste adeverește Ricțiolul în ghenealoghia crailor ungurești.* CANTEMIR, HR., 445; cf. CANTEMIR, HR., 26, 58.
Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ghenealoghie** (CANTEMIR, HR., 58); **ghenealoghia** (CANTEMIR, HR., 445); g.-d. **ghenealoghii** (CANTEMIR, HR., 13, 26).
— Lat. *genealogia*, gr. γενεαλογία.
GHENERAL [1] adj. v. **gheneralis.**
°GHENERAL [2] s.m. (1600) General. и секи(л) мофи(ш) велики *ghinărareș.* DOCUMENT 1600, in DERS, 91. *Turcii [...] vor fi sparți și răsipiți de un gheneral.* FN, 21. *Să-l încarce sluga noastră, să-l ducă la Sibiiu, la ghenerariul.* IORGA, SD, X, 36. *Au tocmit cu oștile pre un gheneral al său, adecă hatman,* M. COSTIN, L, 49. *Au mers cu toții la ghinerariul.* TEMPEA, IST., 114. *Îndată să spuie birăului său și birăul tisturilor varmeghii⟨i⟩ [...], iară aceștia gheneraleșului.* DC, 2ᵛ; cf. FN, 29, 70; ANON. CANT., 170, 215, 216, 217, 222; FN, 123; IORGA, SD, X, 36, 348; M. COSTIN, L, 55; PS. — COSTIN, L, 4, 65; TEMPEA, IST., 114, 118, 145; GRECEANU, IST., 178; IORGA, SD, XIV, 17; DRA, II, 142; I,

304, 307; IORGA, SD, XIV, 272; DRA, I, 310; STINGHE, DRS, I, 95; DRA, I, 312; STINGHE, DRS, I, 112, 118; IORGA SD, XIV, 19; STINGHE, DRS, I, 134; IORGA, SD, XIV, 29; DRA, I, 316; STINGHE, DRS, I, 136; IORGA, SD, X, 420, 329; DRA, I, 321, 322, 322; PS.-AM., 68, 69; NECULCE, L, 73, 103, 143, 208, 231, 245, 274, 348; IORGA, SD, VI, 306, 231; ANON. BR., 284, 285, 289, 293, 322, 327, 354; IORGA, SD, X, 217, 226. ◇ S. comp. **Comendir(i) — gheneral** = general comandant. *După aceea, fiind comendir-ghineral Tighe, pentru această treabă v-au dat scrisoare.* TEMPEA, IST., 153. *Apoi îș va lua slobozenie și voe cu scrisoare de la Măria sa, cinstitul director comendiri-gheneralu.* IORGA, SD, X, 333; cf. STINGHE, DRS, I, 155. **Gheneral-adiutant** = general adjutant. *După aceea neprietenii au socotit și au trimis [...] pe gheneral-adiutant, graf Duklas.* PS.-COSTIN, L, 70. **Gheneral-auditor** = general având funcția de comandant al unui tribunal militar. *Întru carii au fost și gheneral-auditor și alții.* PS. — COSTIN, L, 70. **Gheneral-comenda(n)ș, gheneral-comendant** = general de corp de armată. *Iaste porunca mării sale gheneralului comendant.* DRA, I, 305. *Sînt cuvioase pricini [...] lîngă pașușul gheneral-comendașului.* DC, 1^{v}; cf. DRA, I, 304, 309; IORGA, SD, XIV, 18; DC, 3^{v}. **Gheneral-feldmarșal** = general având funcția de feldmareșal. *Gheneral-feldmarșal și al craiului sfetnic graf Renșelt.* PS. — COSTIN, L, 70. **Gheneral-leitenant** = general-locotenent. *Cu hazneaoa cu logofeții s-au trimes la gheneral-leitenant Baur.* PS. — COSTIN, L., 70 **Gheneral-maior** = general-maior. *Și numai pe doi gheneral-maiori [...] cu sine au luoat.* PS. — COSTIN, L, 69. *Al sfințitei împărății Romei grof și gheneral-maior.* DRA, I, 322; cf. PS.— COSTIN, L, 68, 70, 71; NECULCE, L, 370. **Gheneral-marșal** = general având funcția de mareșal. *Fiind poruncă de la măria sa gheneralul marșal.* DRA, I, 310; cf. DRA, I, 311. **Gheneral-porutcic** = general-locotenent. *Într-aceeași zi, [...] fură trimiși gheneral-porutcic și polcovnic de gvardie, cneazul Galiții, cu gvardia și gheneral-porutcic Baur.* PS. — COSTIN, L, 69.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ghenaral** (NECULCE, L, 231, 245), **ghenăral** (PS.-AM., 68; NECULCE, L, 348, 370), **gheneral** (FN, 21; M. COSTIN, L, 49; PS. — COSTIN, L, 4, 65, 68, 69, 70; DRA, I, 322; DC, 1^{v}; ANON. BR., 293, 322), **ghenerale** (DRA, I, 321), **ghenerale** (ANON. CANT., 222), **gheneralu** (IORGA, SD, X, 333), **gheneralum** (DRA, I, 323), **ghinăral** (NECULCE, L, 73), **ghinărareș** (DOCUMENT 1600, in DERS, 91), **ghinărari** (TEMPEA, IST., 153), **ghineral** (TEMPEA, IST., 153), **ghinerali** (TEMPEA, IST., 145); **ghenăraleșul** (ANON. CANT., 216), **ghenăraliul** (STINGHE, DRS, I, 155), **ghenăralul** (IORGA, SD, X, 329), **ghenărariul** (M. COSTIN, L, 55, IORGA, SD, X, 420; PS.-AM. 69; IORGA, SD, VI, 306), **ghenărarul** (NECULCE, L, 103), **gheneraleșul** (ANON. CANT., 222), **gheneralul** (DRA, I, 304, 307, 310; IORGA, SD, XIV, 18; DRA, I, 323; *generalul:* STINGHE, DRS, I, 134), **ghenerariul** (IORGA, SD, X, 36; PS.—COSTIN, L, 4; ANON. BR., 284, 285), **ghenerarul** *(ghen[e]rarul:* IORGA, SD, X, 226), **ghinaralul** (ANON. BR., 354), **ghinărariul** (IORGA, SD, XIV, 17; DRA, II, 142, I, 312; IORGA, SD, XIV, 19, VI, 231), **ghinăraru** (IORGA, SD, X, 348), **ghinărarul** (IORGA, SD, X, 329), **ghineraleșul** (ANON. CANT., 170), **ghineralul** (TEMPEA, IST., 114, 118; *gineralul:* STINGHE, DRS, I, 118), **ghinerariul** (TEM-

PEA, IST., 114; *ginerarjul:* STINGHE, DRŞ, I, 95; *ginerarül:* STINGHE, DRŞ, I, 112); g.-d. **ghenărar** (IORGA, SD, X, 217), **gheneral** (FN, 29, 70; DRA, I, 322, 323); **ghenărălului** (DRA, I, 309, 310), **ghenărarului** (NECULCE, L, 143), **gheneralesului** (DC, 2[v]), **generalului** (DRA, I, 304, 305; IORGA, SD, XIV, 272; DRA, I, 311; STINGHE, DRŞ, I, 136), **ghenerariului** *(ghen[er]ăriului:* IORGA, SD, X, 36*)*, **ghinărălului** (IORGA, SD, XIV, 29; DRA, I, 316), **ghinărarului** (IORGA, SD, X, 226); pl. nom. -ac. **ghenăraleşi** (ANON. CANT., 215), **ghenărari** (NECULCE, L, 274), **ghenerali** (PS. — COSTIN, L, 71; ANON. BR., 289, 322); **gheneralii** (NECULCE, L, 208; ANON. BR., 327), **ghinăralii** (GRECEANU, IST., 178); g.-d. **gheneraleşilor** (ANON. CANT., 217); voc. **ghenerari** (FN, 123).

Variante: **ghenaral, ghenăral(eş), ghenăraliu, ghenărar(iu), generale(ş), gheneralu(m), ghenerar(iu), ghinaral, ghinăral, ghinărar(eş), ghinărari(u), ghineral(eş), ghinerali, ghinerariu.**

— Germ. *General*, magh. *generál, generális*, pol. *general*, rus. *генералъ* (rus. < pol. < germ. < fr. *général* < lat. *generalis;* magh. < lat. *generalis*).

V. şi adiutant, auditor, comandant, comendir, leitenant, maior, mareşal.

GHENERALE(Ş) s.m. v. **gheneral**[2].

GHENERALIS adj. i. (1705) (Despre fenomene sau situaţii) Care îi priveşte pe toţi, care îi cuprinde pe toţi, la care participă toţi. *Gheneralis lăt. De niam, cel de mai frunte, cel ce cuprinde chipurile supt sine.* CANTEMIR, II, I, 11. *Cea mai adevărată şi mai gheneralis ieste aceasta: Hirişiia să cuvine totului, fieteçăruia şi pururea.* CANTEMIR, II, I, 62.

2. (1742) În s. comp. **Gheneraliş-perţeptor** = perceptor general. *Gheneraliş perţeptor bine să grijască obligatoria acéia.* MOLDOVANU, AS, I, 157. **Gheneral-vicariuş** = vicar general. *În ceale sufleteşti gheneral vicariuş.* GHERONTIE COTORE, în BRV, II, 149.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. poz. **gheneral** (GHERONTIE COTORE, în BRV, II, 149), **gheneralis** (CANTEMIR, II, I, 11), **gheneraliş** (MOLDOVANU, AS, I, 157); comp. sup. **mai gheneralis** (CANTEMIR, II, I, 62).

Variante: **gheneral, gheneraliş.**

— Lat. *generalis, -e*, magh. *generális.*

V. şi perţeptor, vicareş.

°GHENERALISIM s.m. (c. 1685) Generalisim: *O au dat cniazului Vălcului Brancovici, gheneralisimului.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 102. *Duca de Saxonia [...] era ghenerariusemus, adecă mai mare preste toţi gheneralii.* ANON. BR., 322.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ghenerariusemus** (ANON, BR., 322); g.-d. **gheneralisimului** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 102).

Variantă: **ghenerariusemus.**

— Rus. *генералиссимусъ*, germ. *Generalissimus* (rus. < germ. < fr. *généralissime*).

GHENERALIŞ adj. v. **gheneralis.**

GHENERALU(M) s.m. v. **gheneral**[2].

GHENERAR(IU) s.m. v. **gheneral**[2].

GHENERARIUSEMUS s.m. v. **gheneralisim.**

GHENERĂLIE s.f. (1720—1740) Funcția de general. *Dînd* [...] *țearul Tomii ghenerăliia.* GRECEANU, IST., 182.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ghenerălia** *(ghenerăliia:* GRECEANU, IST., 182).

— *Gheneral* + suf. *-ie.*

GHENEROS adj. (1682) Nobil, din familie bună. *Ghenerozul acela ritor dzisă așa cu mîndrie grăind.* DOSOFTEI, VS, nov., 165r. *Cela ce era mainte gheneros de-a hirea și slăvit.* DOSOFTEI, VS, dec., 196r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **gheneros** (DOSOFTEI, VS, dec., 196r); **ghenerozul** (DOSOFTEI, VS, nov., 165r).

Variantă: **gheneroz.**

— Lat. *generosus, -a, -um.*

GHENEROZ adj. v. **gheneros.**

GHENTIL s.m. (1682) Păgîn. *Deci Serghie era primichiri la școala ghentililor.* DOSOFTEI, VS, oct., 50r.

Forme gramaticale: pl. g.-d. **ghentililor** (DOSOFTEI, VS, oct., 50r).

— Lat. *gentilis.*

GHEOGRAF s.m. (c. 1700) Geograf. *Strabo, -onis g.m. Chior, tntortochiat; item, numele unui ghieograf vestit.* CORBEA, D, 322v. *Vom arăta cînd și pînă cînd zic istoricii și gheografii că au fost împreună.* CANTACUZINO, IST., 5. *Asijderé gheografii* [...] *au dat loc Ghetii și Dachii peste Dunăre.* CANTEMIR, HR., 66; cf. CANTACUZINO, IST., 9; CANTEMIR, HR., 53, 118, 157, 228, 284.

Forme gramaticale: **gheograf** (CANTEMIR, HR., 53; *ghieograf:* CORBEA, D, 322v); **gheograful** (CANTACUZINO, IST., 9); pl. nom. -ac. **gheografi** (CANTEMIR, HR., 228); **gheografii** (CANTACUZINO, IST., 5; CANTEMIR, HR., 66, 118); g.-d. **gheografilor** (CANTEMIR, HR., 157, 284).

— Lat. *geographus*, gr. γεωγράφος.

GHEOGRAFIE s.f. (1717) Geografie. *În cele vechi gheografii videm pusă Ghetiia peste Dunăre.* CANTEMIR, HR., 66. *Cetește gheografiile ceste mai de curund.* N. COSTIN, L, 53.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **gheografii** (CANTEMIR, HR., 66); **gheografiile** (N. COSTIN, L, 53).

— Lat. *geographia*, gr. γεωγραφία.

GHEOMETRICESC adj. (1705) Specific geometriei, geometric. *Lăcomiia nici în hotarile gheometricești să oprește, nici de extenturile astrologhicești să covîrșește.* CANTEMIR, II, I, 60. *Alții lor următori cu meșterșug gheometricesc la orînduială a le pune* [...] *au început.* CANTEMIR, HR., 59.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **gheometricesc** (CANTEMIR, HR., 59); pl. nom. -ac. n. **gheometricești** (CANTEMIR, II, I, 60).

— Lat. *geometricus, -a, -um*, ngr. γεωμετρικός, -ή, -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

GHEOMETRIE s.f. (1667—1669) Geometrie. *Adecă den partea matematicii, gheometria, care sînt stihiile lui Efclid.* CANTACUZINO, NI, 129r. *Meșterșugul cărții de toată înțălepciunea omenească: grammatica, filosofiia, astronomiia, gheometriia.* DOSOFTEI, VS, oct. 64r—64v; cf. DOSOFTEI, VS, dec., 192r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **gheometria** (CANTACUZINO, NI, 129r; DOSOFTEI, VS, dec., 192r; *gheometriia:* DOSOFTEI, VS, oct., 64v).

— Lat. *geometrîa*, gr. γεωμετρία.

GHEOMETRU s.m. (1705) Geometru, topograf. *După socoteala gheometrilor dînd, pre dunga dreaptă fac mile 4015.* CANTEMIR, II, I, 182.

Forme gramaticale: pl. g.-d. **gheometrilor** (CANTEMIR, II, I, 182).

— Lat. *geometra*, gr. γεωμέτρης.

GHEPIDI s.m. pl. (1701—1750) Gepizi. *Cine dară iaste carele nu foarte să se mire încă de atîtea dese întăriri și prăzi [...] ale hunilor, vandalilor și ale gepidilor?* CANTACUZINO, IST., 70. *Pre ghepidi și multe némuri de schythi asuprisă.* CANTEMIR, HR., 282. *S-au mutat pe semne den locurile sale [...] alanii, ghepidii.* N. COSTIN, L, 29; cf. CANTEMIR, HR., 76, 78, 288, 329.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **ghepidi** (CANTEMIR, HR., 282; *ghependi:* CANTEMIR, HR., 288); **ghepidii** (CANTEMIR, HR., 76; N. COSTIN, L, 29); g.-d. **gepidilor** (CANTACUZINO, IST., 70), **ghepidilor** (CANTEMIR, HR., 78, 329).

Variantă: **gepidi.**

— Lat. *Gepidae*, it. *gepidi.*

GHERMAN s.m. (1667—1669) German. *Logovardii și frîncii [...] și ghermani să chiamă.* TP, 50^{v}. *Multe războaie au bătut cu ghermanii.* CRON., 130^{r}. *Neamul nemțescu suptu acéste numere: întîi [...] alamani [...]; al doilea nume: gherman, adecă „doi frați", latinește ghermanus.* M. COSTIN, NM, 268; cf. CRON., 169^{v}; CANTACUZINO, IST., 70; CANTEMIR, HR., 20, 60, 170, 177; N. COSTIN, L, 54; VP, 6^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **gherman** (CANTEMIR, HR., 177; M. COSTIN, NM, 268); pl. nom. -ac. **ghermani** (TP, 50^{v}; CANTEMIR, HR., 20; N. COSTIN, L, 54); **ghermanii** (CRON., 130^{r}, 169^{v}; CANTEMIR, HR., 61); g.-d. **ghermanilor** (CANTACUZINO, IST., 70; CANTEMIR, HR., 170; VP, 6^{r}).

— Lat. *Germanus.*

GHERMANICESC, -EASCĂ adj. (c. 1760) Folosit de germani. *Cu care să face mòxa cea ghermanicească.* MD_2, 105^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **ghermanicească** (MD_2, 105^{r}).

— Lat. *germmanicus, -a, -um* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

◇GHERUNDIUM s.n. (c. 1700) Gerunziu. *Gerundiva g.n. pl. Cuvinte ca acealea în grammatică, care să formăluiesc de la gherundium.* CORBEA, D, 124^{v}.

— Lat. *gerundium.*

•GHEȘTĂLUIRE s.f. (c. 1700) Gesticulare. *Gestus, -us g.m. Ghieștăluire, cînd face oratorul cu mîna și arată multe lucruri întru oratia sau declamatiia sa.* CORBEA, D, 125^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **gheștăluire** *(ghieștăluire:* CORBEA, D, 125^{r}).

— *Gheștălui* [< *ghest* (< lat. *gestus*, cu rostire maghiarizantă) + suf. *-ălui*] (prin schimbarea valorii gramaticale).

•GHETESC, -EASCĂ adj. (1717) Getic. *Toate țările a tuturor neamurilor ghetești [...] va să cuprinză.* CANTEMIR, HR., 67.

Forme gramaticale: pl. g.-d. n. **ghetești** (CANTEMIR, HR., 67).

— *Ghet* + suf. *-esc.*

GHETI s.m. pl. v. **gheți.**

GHEȚI s.m. pl. (1673) Geți. *Strămoșii Moldoveei adus-au în țară/ Pre gheți cu sabiia scoțînd din hotară.* M. COSTIN, ap. DOSOFTEI,

O, 336. *Dachii ghetilor rudă sînt.* CANTACUZINO, IST., 9. *Graiul lor [...] odănăoară au fost tot unul cu a ghetilor.* CANTEMIR, HR., 130; cf. BRANCOVICI, CR. SLOV., 93; M. COSTIN, L, 248; CANTEMIR, HR., 118; N. COSTIN, L, 31.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **gheți** (N. COSTIN, L, 31), **gheți** *(ghieți:* M. COSTIN, L, 248); **ghetii** (CANTACUZINO, IST., 9; CANTEMIR HR., 118), **gheții** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 93; N. COSTIN, L, 31; *ghieții:* M. COSTIN, L, 248), **gheții** (M. COSTIN, ap. DOSOFTEI, O, 336); g.-d. **ghetilor** (CANTACUZINO, IST., 9; CANTEMIR, HR., 130), **gheților** (N. COSTIN, L, 31).

Variantă: **gheti.**

— Lat. *Getae*, gr. Γέται.

GHEZOVIT s.m. v. **iezovit.**

GHIGANT s.m. (1683) Gigant, ființă mitică. *Omul ce rătăceaște din calea învățăturii, în ceată de ghiganți va găzdălui.* DOSOFTEI, P, II, 20^{v}. ◆ (1695) Persoană foarte înaltă, uriaș. *Iaste deșărtăciune un pitic a să potrivi unui ghigantu.* FN, 46.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **ghigantu** (FN, 46); pl. nom.-ac. **ghiganți** (DOSOFTEI, P, II, 20^{v}).

Variantă: **ghigantu.**

— Lat. *gigas, -ntis*, gr. γίγας, -αντος.

GHIGANTU s.m. v. **ghigant.**

*GHIMBER s.n. v. **gimberi.**

◇GHIMNOSOFISTE s.m. pl. (1705) Nume dat membrilor unei grupări filozofice din vechea Indie. *Trii filosofi, ghimnosofiste, [...] pre gîrla Nilului în gios au purces.* CANTEMIR, II, I, 185.

— Lat. *gymnosophistae*, gr. γυμνοσοφισταί.

GHINĂRAL s.m. v. **gheneral**[2].

GHINĂRAL s.m. v. **gheneral**[2].

GHINĂRAR(EȘ) s.m. v. **gheneral**[2].

GHINĂRARI(U) s.m. v. **gheneral**[2].

•GHINĂRĂRIȚĂ s.f. (1737) Soție de general. *L-au apucat acum Măriia ta, doamna ghinărărița dă i-au dat tot deplin la mâna mea.* IORGA, SD, V, 154.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ghinărărița** (IORGA, SD, V, 154).

— *Ghinărar* + suf. *-iță.*

GHINERAL(EȘ) s.m. v. **gheneral**[2].

GHINERALI s.m. v. **gheneral**[2].

GHINERARIU s.m. v. **gheneral**[2].

GHIPS s.n. (c. 1700) Ipsos. *Gypsum g.n. Spoială, ghips.* CORBEA, D, 129^{r}. *Gypsatus, -a, -um. Pomestit, -ă, spoit, -ă cu ghips, ghipsit, -ă.* CORBEA, D, 129^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ghips** (CORBEA, D, 129^{r}).

— Lat. *gypsum*, magh. *gipsz.*

•GHIPSI vb. IV (c. 1700) A tencui cu ghips. *Gypso, -as, Albăscu, pomestescu, spoiescu, ghipsescu.* CORBEA, D, 129^{r}.

Forme gramaticale: ind. pr. 1 sg. **ghipsescu** (CORBEA, D, 129^{r}).

— *Ghips* + suf. *-i.*

•GHIPSIT, -Ă adj. (c. 1700) Tencuit cu ghips. *Gypsatus, -a, um. Pomestit, -ă, spoit, -ă cu ghips, ghipsit, -ă.* CORBEA, D, 129^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. ac. m. **ghipsit** (CORBEA, D 129^{r}); f. **ghipsită** (CORBEA, D, 129^{r}).

— *Ghipsi* (prin schimbarea valorii gramaticale).

*GIGANT s.m. **ghigant.**

°GIMBERI s.m. (c. 1700) Ghimber. *Zingiber, -beris g.n. Gimberi.* CORBEA, D, 376^{v}. *Gingiber g.m. vide Zingiber. Gimbir.* CORBEA, D, 125^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **gimberi** (CORBEA, D, 376^{v}), **gimbir** (CORBEA, D, 125^{r}).

Variantă: **gimbir.**

— Magh. *gyömbér* (< lat. med. *gingiber*).

GIMBIR s.m. v. **gimberi.**

*GIMNOSOFIST s.m. v. **ghimnosofiste.**

◇GINEPRO s.m. (1749) Ienupăr. *Grăunțe de ginepro, dram 20, pune să stea a moiu în vin ceasuri 24.* CB, 55^{v}. *Ia* [...] *grăunțe de genepro, dram* 8. CB, 53^{v}; cf. CB, 54^{r}.

Variantă: **genepro.**

— It. *ginepro.*

GINTILON s.m. v. **gentilon.**

GIULEP s.n. (1749) Sirop de zahăr în care s-au amestecat diverse arome, salep. *Decii strecurîndu-o , îndulceaște-o* [...] *cu giulep* [...] *de flori de naramză au de trandafir.* CB, 55^{v}; cf. CB 56^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. ac. **giulep** (CB, 55^{v}, 56^{v}).

— It. *giuleppo.*

GOBĂRNĂTOR s.m. v. **guvernator.**

GOBERNAT s.m. v. **gubernat.**

GOBERNĂ s.f. (1742) Primărie. *Goberna de Săbii.* IORGA, SD, VI, 231.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **goberna** (IORGA, SD, VI, 231).

— Lat. *guberna.*

GOLF s.n. (1694) Parte a unei mări care înaintează într-o deschizătură a uscatului. *Cursarii, în gura golfului, nemerescu rău norod.* FN, 36. *Să chiamă acea apă colfo de Veneția, cum dzic venețienii.* N. COSTIN, L, 39; cf. FN, 26.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **colfo** (N. COSTIN, L, 39); **colful** (FN, 26); g.-d. **golfului** (FN, 36).

Variante: **colf, colfo.**

— It. *golfo;* cf. gr. κόλπος.

*GONDOLĂ s.f. v. **gondulă.**

GONDULĂ s.f. (1667—1669) Tip de barcă lungă, folosită la Veneția, gondolă. *De aici au venit ale jupînului Pană gonduli de m-au luat și m-au adus în casa lui aici în Veneția.* CANTACUZINO, NI, 128^{v}.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **gonduli** (CANTACUZINO, NI, 128^{v}).

— It. *gondola.*

*GORGONĂ s.f. v. **gorgonesă.**

GORGONESĂ s.f. (c. 1700) Gorgonă. *Stennio g.f.* [...] *Una dintre gorgonese, adecă dintre featele lui Forcus.* CORBEA, D, 321^{r}.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **gorgonese** (CORBEA, D, 321^{r}).

— Lat. *Gorgones,* gr. Γοργόνες.

GOT s.m. (1682). *Născut și crescut în țara varvarilor ce-i cheamă goți.* DOSOFTEI, VS, sept., 18^{v}. *Cei mai aleși și ostași au fost gotii, vandalii, slovénii.* CANTACUZINO, IST., 65. *Nici un gotth nu putem găsi.* CANTEMIR, HR., 76; cf. CORBEA, D, 142^{r}; CANTACUZINO, IST., 9, 67, 70; URECHE, L, 75; CANTEMIR, HR., 280, 287; M. COSTIN, NM, 268, N. COSTIN, C, 209, 533.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **got** *(gotth:* CANTEMIR, HR., 76); pl. nom. -ac. **goți** (DOSOFTEI, VS, sept., 18^{v}; CANTACUZINO, IST., 9, 67; N. COSTIN, C, 533; *gothi;* URECHE, L, 75; *gotthi:* CANTEMIR, HR., 287), **goți** (CORBEA, D, 142^{r}); **gotii** (CANTACUZINO, IST., 65; *gothii:* CANTEMIR, HR., 287), **goții** (M. COSTIN, NM, 268), **goții** (DOSOFTEI, VS, sept., 18^{v}); g.-d. **gotilor** (CANTACUZINO, IST., 70; N. COSTIN, C, 209; *gothilor:* CANTEMIR, HR., 280).

— Lat. *Gothus,* gr. Γότθοι.

•GOTEAN, -Ă adj. (c. 1700) Gotic. *Gotticus, -a, -um. Gottean, -ă sau gottesc, -ă.* CORBEA, D, 126^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **gotean** *(gottean:* CORBEA, D, 126^{v}); f. **goteană** *(gotteană:* CORBEA, D, 126^{v}).

— *Got* + suf. *-ean.*

•GOTESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Gotic. *Gotticus, -a, -um. Gottean, -ă sau gottesc, -ă.* CORBEA, D, 126^{v}. *Némul gotthesc* [...] *însuș mărturisește.* CANTEMIR, HR., 178; cf. CANTEMIR, HR., 76.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **gotesc** *(gottesc:* CORBEA, D, 126^{v}); f. **gotească** *(gottească:* CORBEA, D, 126^{v}); n. **gotesc** *(gotthesc:* CANTEMIR, HR., 76, 178); pl. nom. -ac. n. **goteşti** *(gotthești:* CANTEMIR, HR., 178).

— *Got* + suf. *-esc.*

*GOTIC, -Ă adj. v. **goticesc, -ească.**

GOTICESC, -EASCĂ adj. (1717) Gotic. *Pre acesta cu multe păpriște întrece a lui Pretorie lumé gotthicéscă.* CANTEMIR, HR., 178; cf. CANTEMIR, HR., 271.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **goticească** *(gotthicéscă:* CANTEMIR, HR., 178); n. **goticeşc** *(gotthicesc:* CANTEMIR, HR., 271).

— Lat. *gothicus, -a, -um* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

•GOȚESC, -ASCĂ adj. (c. 1700) Gotic, care aparține goților. *Gotthia g.f. Țara goțască.* CORBEA, D, 126^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **goțască** (CORBEA, D, 126^{v}).

— *Goți* + suf. *-esc.*

GRAMATIC s.m. (1667 — 1669) Savant specialist în studierea limbii; filolog. *Doauă cărți ale lu Ioan grammaticul.* CANTACUZINO, NI, 113^{v}. *Aristarchus g.m. Un grammatic, întîiul lăudător scrisorii lui Homerus.* CORBEA, D, 26^{v}; cf. CORBEA, D, 127^{r}, 132^{v}, 261^{r}, 316^{v}. ◆ (1705) Secretar. *Școala, scaunul ritoricăi a ținea. Gramatic, scriitoriu de cărți a fi.* CANTEMIR, II, II, 264.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **gramatic** (CANTEMIR, II, II, 264; *grammatic:* CORBEA, D, 26^{v}, 127^{r}, 132^{v}, 261^{r}, 316^{v}); **gramaticul** *(grammaticul:* CANTACUZINO, NI, 113^{v}).

— Lat. *grammaticus;* cf. gr. γραμματικός.

GRAMATICĂ [1] s.f. **1.** (1667—1669) Manual care descrie sau studiază o anumită limbă. *O grammatică a lu Manuel.* CANTACUZINO, NI, 112[r].

2. (1682) Știință care studiază limba. *Meșterșugul cărții de toată înțălepciunea omenească: grammatica, filosofiia, astronomiia, gheometriia.* DOSOFTEI, VS, oct., 64[r]—64[v]. *Cuvînt numai cu trei casusuri în declinațiile grammaticei.* CORBEA, D, 355[r]. *Interiecție lăt. La gramatică, una din cele opt părți a cuvîntului.* CANTEMIR, II, I, 14; cf. CORBEA, D, 124[v], 127[r], 190[v], 253[r]; CANTEMIR, II, I, 60; CANTEMIR, HR., 363; N. COSTIN, C, 69.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **gramatică** (CANTEMIR, II, I, 14, 60; N. COSTIN, C, 69; *grammatică:* CANTACUZINO, NI, 112[r]; CORBEA, D, 124[v], 127[r]); **gramatica** *(grammatica;* DOSOFTEI, VS, oct., 64[r]); g.-d. **gramaticăi** *(grammaticăi:* CANTEMIR, HR., 363), **gramaticei** *(grammaticei:* CORBEA, D, 190[v], 355[r]); pl. nom. -ac. **gramatici** *(grammatici:* CORBEA, D, 253[r]).

— Lat. *grammatica.*

◆GRAMATICĂ [2] s.f (c. 1700) Gramaticiană. *Grammaticus, -a, -um. Grammatic, -că, care bine înțeleage la grammatică.* CORBEA, D, 127[r].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **gramatică** *(grammatică:* CORBEA, D, 127[r]).

— *Gramatic* + suf. *-ă.*

◇GRAMATISTA s.m. (1757) Gramatician. *Numele cele streine care să sfîrșesc la* **-sta,** *precum:* **gramatista** *(gl. cel ce învață la gramat[ică]).* ȘUSTATIEVICI, GR, 41.

— Lat. *grammatista*; cf. gr. γραμματιστής.

GRAN s.n. (1749) Boabă. *Decii pune într-însul piper albu, grane 4, piper lungu, grane 2, frunzișoară, grane 3.* CB, 57[r]. ◆ Substanță solidificată sub formă de boabă. *Deci pune-l într-o ulcea zmălțuită să fiarbă pe jiratic* [...], *puind într-însul un gran de moscos.* CB, 47[v]; cf. CB, 55[v], 56[v].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **gran** (CB, 47[v]); pl. nom. -ac. **grane** (CB, 55[4], 56[v], 57[r]).

— It. *grano.*

GRANADIR s.m. (1726) Infanterist care acționa cu grenada, grenadier. *Au aruncat granadirii cu granate peste zid în cetate.* N. COSTIN, L, 337. *Pre carele, întrebîndu-l ce om iaste, au spus că iaste frantez, granatiariu.* IM, 53.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **granatiariu** (IM, 53); pl. nom. -ac. **granadirii** (N. COSTIN, L, 337); g.-d. **granadirilor** (N. COSTIN, L, 337).

Variantă: **granatiariu.**

— It. *granatiere,* germ. *Grenadier* (< fr. *grenadier*).

V. și g r a n a t a r.

GRANAT s.n. (1747) Piatră semiprețioasă. *3 leg[ă]tur[i] granat glat.* IORGA, SD, XII, 45.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **granat** (IORGA, SD, XII, 45).

— Germ. *Granat* (< lat. med. *(lapis) granatus*).

◆GRANATAR s.m. (1726) Infanterist care acționa cu grenada, grenadier. *Au eșit însuș Petru, împăratul, de au dat poroncă, cu spanga, la niște roate de ofițeri și la grănatari.* N. COSTIN, L, 335.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **granatari** (N. COSTIN, L, 335).

— *Granată* + suf. *-ar* (probabil după modelul lui *granadir*). V. și granadir.

GRANATĂ s.f. (1720—1740) Proiectil ușor, grenadă. *Din șanțurile ce noaptea turcii făcuse, cu granatele i-au scos.* GRECEANU, IST., 184. *Au început [a] arunca cu granate asupra lor.* N. COSTIN, L, 336. *În revărsatul zorilor iar au început din cumbarale, din tunuri, din pușci și din granate [...] foc neîncetat.* IM, 50; cf. N. COSTIN, L, 337; IM, 68.

Forme gramaticale; pl. nom. -ac. **granate** (N. COSTIN, L, 336, 337; IM, 50, 68); **granatele** (GRECEANU, IST., 184).

— It. *granata*, rus. *гранама*, pol. *granat.*

GRANATIARIU s.m. v. **granadir.**

°GRANĂ s.f. (1582) În s. comp. **poamă-grană** = model de cusătură care reprezintă o rodie. *Și pre poalele lui să faci poamă-grane, de mătase galbenă, mătase mohorîtă și de mătase roșie, den giur împregiur.* PO, 273. *Și feaceră pre poale-i rrodii de mătase galbină* (gl. marg. *rodiia, poama-grană cu alt nume*). PO, 312,; cf. PO, 313.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **poama-grană** (PO, 312); pl. nom. -ac. **poamă-grane** (PO, 273), **poame-grane** (PO, 313); **poama-granele** (PO, 273).

— Magh. *pomagránát, pomograna* (< it. *pomogranato*).

GRAȚIE s.f. **1.** (1695) Răsplată; mulțumire. *Să împart grații obrazelor celor de cuviință.* FN, 57.

2. (sf. sec. XVII) Bunăvoință, favoare. *Gratia. Graczie. Kegyelem.* LM, 211. *În grațiia curiozilor cu pomenire nu vom trece.* CANTEMIR, HR., 248. *Să facă acăstă grație să-mi dea o carte.* IORGA, SD, XII, 224; cf. CANTEMIR, HR., 252.

3. (1716—1742) Milă, îndurare. *Să poci găsi leac milostiv înaintea fetei și grației măriilor voastre, care grație a măriilor voastre [...] să răsplătească.* TEMPEA, IST., 110. *Ne rugăm cu plecăciune să-l asculți după grația Mării Tale.* IORGA, SD, X, 335. *În grațiia împărătească să afla.* ANON. BR., 290; cf. STINGHE, DRȘ, I, 112; IORGA, SD, X, 334; MOLDOVANU, AS, I, 155; IORGA, SD, XII, 53.

4. (c. 1750) Promisiune. *Trimițînd nemții mincinoasă grație, s-au amăgit cei mai mulți și l-au părăsit pe Racoți.* ANON. BR., 337.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **grație** (TEMPEA, IST., 110; IORGA, SD, XII, 224; ANON, BR., 337; *graczie:* LM, 211; *gratie:* STINGHE, DRȘ, I, 112); **grația** (CANTEMIR, HR., 252; IORGA, SD, X, 334, 335; MOLDOVANU, AS, 155; IORGA, SD, XII, 53; *grațiia:* CANTEMIR, HR., 248; ANON. BR., 290); pl. nom. -ac. **grații** (FN, 57).

— Lat. *grātia*, it. *grazia*, magh. *grácia.*

GRAVAMINĂ s.f. **1.** (1738) Neplăcere, dificultate (care ar putea forma obiectul unei reclamații). *Judecată nu cerem cu magistratul pentru acéste gravamine (adecă greutăț).* STINGHE, DRȘ, I, 203.

2. (1742) Plîngere, reclamație. *Va căpăta răspuns de la înălțata curtea la gravaminile care au dat.* MOLDOVANU, AS, I, 149.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **gravamine** (STINGHE, DRȘ, I, 203); **gravaminile** (MOLDOVANU, AS, I, 149).

— Lat. *gravamen* (pl. *gravamina*), germ. *Gravamina.*

*GRENADĂ s.f. v. **grenată.**

*GRENADIER s.m. v. **granadir, granatar.**

GUBĂRNATOR s.m. v. **guvernator.**

•GUBERNAT s.m. (1660—1680) Guvernator. *Iancul-vodă* [...] *au fost gubernat pre Ţara Ungurească.* GEOGRAFIE c. 1660—1680, in DA s.v. *guvern. Ce vor fi dobitoace boereşti, cum ale gubernatului şi ale altor boiari, neamişi mari, să nu se supere.* IORGA, SD, X, 372. *Au pus împăratul pe acel cneaz gubernat la Chiov.* NECULCE, L, 288; cf. FN, 94; TEMPEA, IST., 105, 108, 111; GRECEANU, IST., 140; PS.-AM., 59; NECULCE, L, 225, 253; IORGA, SD, VI, 302; STINGHE, DRŞ, I, 222.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **gubernat** (GEOGRAFIE c. 1600—1680, in DA s.v. *guvern:* NECULCE, L, 288); **gobernatul** (IORGA, SD, VI, 302), **gubernatul** (TEMPEA, IST., 105, 108; GRECEANU, IST., 140; PS.-AM., 59; NECULCE, L, 225, 253); g.-d. **gobernatului** (STINGHE, DRŞ, I, 222), **gubernatului** (IORGA, SD, X, 372; TEMPEA, IST., 111); pl. g.-d. **gubernaţilor** *(guberna⟨n⟩ţilor:* FN, 94*).*

Variantă: **gobernat.**

— *Gubernator* (prin derivare regresivă); cf. lat. *gubernatus.*

GUBERNATOR s.m. v. **guvernator.**

•GUBERNATORIE s.f. (c. 1685) Funcţia de guvernator. *I s-au dat gubernatoriia.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 105.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **guvernatoria** *(gubernatoriia:* BRANCOVICI, CR. SLOV., 105).

— *Gubernator* + suf. *-ie.*

GUBERNATORIU s.m. v. **guvernator.**

GUBERNATUR s.m. v. **guvernator.**

GUBERNIE s.f. (1716—1742) Guvern. *N-au proteşteluit să ia la Sibii sau la gubernie, ce aşa au rămas prins.* TEMPEA, IST., 163. ◆ (1717) Teritoriu administrat de un guvern; provincie, ţinut. *Vrut-au să orînduiască şi guberniile împărăţiii.* CANTEMIR, HR., 241.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **gubernie** (TEMPEA, IST., 163); pl. nom. -ac. **guberniile** (CANTEMIR, HR., 241).

— Lat. *gubernio,* rus. *губерния.*

V. şi g u b e r n i u m.

GUBERNIU s.n. v. **gubernium.**

GUBERNIUM s.n. (1699) Guvern. *S-au isprăvit în ţară şi în gubernium despre rîndul popilor rumăneşti.* LUPAŞ, DIT, 480. *Preacinstitului* [...] *Samoil Herbert, domnu de guberniiu şi vel judeţ a cinstitei cetăţi a Braşov[u]lui.* IORGA, SD, X, 216—217. *În multe rînduri am dat rînduieli* [...] *guberniumului nostru.* DU; cf. STINGHE, DRŞ, I, 20; TEMPEA, IST., 109, 110, 160, 163; STINGHE, DRŞ, I, 91; DC, 3r; IORGA, SD, XII, 52.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **guberniu** *(guberniiu:* IORGA, SD, X, 217), **gubernium** (LUPAŞ, DIT, 480; STINGHE, DRŞ, I, 20; TEMPEA, IST., 109, 110, 160; STINGHE, DRŞ, I, 91; DU; *cubernium:* IORGA, SD, XII, 52); g.-d. **gubernium** (TEMPEA, IST., 163; DC; DU); **guberniumului** (DU).

Variantă: **guberniu.**

— Lat. med. *gubernium.*

V. şi g u b e r n i e.

*GUVERN s.n. v. **gubernie, gubernium.**

GUVERNATOR s.m. (1600) *Îngăduit-au pre voia împăratului cum să ţie Ardealul cu nume de gobărnator.* DÎ, 145. *Iancul,* [...] *gubernatoriul crăirii ungureşti.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 106. *Triumvir*

g.m. Viziri mari [...], *gubernatori.* CORBEA, D, 355^{v}. *S-au sfătuit ş-au chemat într-agiutor pre Iraclie cel bătrîn, guvernatorul Africăi.* CANTEMIR, HR., 332; cf. FN, 32; CHIRIACODROMION 1699, in BRV, I, 373; STINGHE, DRŞ, I, 22; FN, 104; PS.-COSTIN, L, 72; TEMPEA, IST., 109; CANTEMIR, HR., 231, 487; DC; STINGHE, DRŞ, I, 224.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **gobărnator** (DÎ, 145), **gubărnator** *(gubârnator:* STINGHE, DRŞ, I, 22), **gubernator** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 105; CHIRIACODROMION 1699, in BRV, I, 373; FN, 104; PS.-COSTIN, L, 72; TEMPEA, IST., 109; DC, 2^{v}), **guvernator** (CANTEMIR, HR., 427); **gubernatoriul** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 106), **gubernatorul** (STINGHE, DRŞ, I, 224), **gubernaturul** (CANTEMIR, HR., 487), **guvernatorul** (CANTEMIR, HR., 332); g.-d. **gubernator** (FN, 32); pl. nom. -ac. **gubernatori** (CORBEA, D, 355^{v}); **gubernatorii** (CANTEMIR, HR., 231).

Variante: **gobărnator, gubărnator, gubernator(iu), gubernatur.**

— Lat. *gubernator*, magh. *gubernátor*, pol. *gubernator*.

°GVARDIE s.f. (1715) Gardă, strajă. *În urmă fură trimişi* [...] *polcovnic de gvardie, cneazul Galiţi⟨i⟩ cu gvardia şi gheneral porucic Baur.* PS.-COSTIN, L, 69.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **gvardie** (PS.-COSTIN, L, 69); **gvardia** (PS.-COSTIN, L, 69).

— Pol. *gwardia* (< it. *guardia*).

H

◇HALȚION s.m. (c. 1700) Pasăre marină asemănătoare cu pescărușul. *Halcyon g.f. Pasăre halțion, care iarna între ghiață cu mare meșterșug îș face cuibul.* CORBEA, D, 130r.

— Lat. *Halcyon.*

HAREST s.n. v. **arest.**

◇HARMATĂ s.f. (1683) Tun. *Înhămă Faraon harmatele sale.* DOSOFTEI, P, II, 54r. *Unde era și mai mici; feluri de feluri de harmate.* NECULCE, L, 42; cf. DOSOFTEI, P, II, 76v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **harmată** (DOSOFTEI, P, II, 76v); pl. nom. -ac. **harmate** (NECULCE, L, 42); **harmatele** (DOSOFTEI, P, II, 54r).

— Pol. *harmata* (< lat. med. *armata*).

V. și a r m a t ă.

HARMONIE s.f. v. **armonie.**

*HEGEMON s.m. v. **eghemon.**

HEROICESC, -EASCĂ adj. (1736—1738) Eroic. *Cel întîi scriitoriu de stihuri heroicești în limba latiniască au fostu Enie poeticul.* N. COSTIN, C, 367.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. n. **heroicești** (N. COSTIN, C, 367).

— Lat. *heroicus, -a, um* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

HERULI s.m. pl. (1717) Popor din nordul Germaniei. *Din Scandia coborîndu-să (de unde și gotthii, vandalii, herulii și gurțilinghii ieșise).* CANTEMIR, HR., 12; cf. CANTEMIR, HR., 71, 73, 212, 294, 296, 319.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **heruli** (CANTEMIR, HR., 71, 73); **herulii** (CANTEMIR. HR., 12, 17, 212, 294); g.-d. **erulilor** (CANTEMIR, HR., 319), **herulilor** (CANTEMIR, HR., 294, 296).

Variantă: **eruli.**

— Lat. *Heruli.*

*HIACINT s.n. v. **hiațint.**

HIAȚINT s.n. **1.** (1678) Varietate de piatră semiprețioasă. *Doao pietri scumpe, diațint și zmaragd.* CÎ, 35r; cf. CÎ, 35v.

2. (c. 1700) Zambilă. *Hyacinthus, -a, -um. În floarea hiațintului, în floarea viorealei.* CORBEA, D, 137r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **diațint** (CÎ, 35r); **diațintul** (CÎ, 35v); g.-d. **hiațintului** *(hiaținthului;* CORBEA, D, 137r*).*

Variantă: **diațint.**

— Lat. *hyacinthus;* rus. *гиацинт.*

HIBERNICESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Hibernal. *Hybernicus, -a, -um. Hibernicesc, -cească.* CORBEA, D, 137^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **hibernicesc** (CORBEA, D, 137^{v}); f. **hibernicească** (CORBEA, D, 137^{v}).

— Lat. *hibernicus, -a, -um* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

*HIDRĂ s.f. v. **idră.**

HIDROPICĂ s.f. (1726) Hidropizie. *Au murit Traian* [...] *de boală ce-i dzic hidropică, mestecată cu apoplexia.* N. COSTIN, L, 57.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **hidropică** (N. COSTIN, L, 57).

— Lat. *hydropicus, -a, -um.*

HISTORIC s.n. v. **istoric.**

HISTORIE s.f. v. **istorie.**

°HIȘPAN adj. (1736—1738) Spaniol. *Veriat, de niam hișpan, domnul lusitanilor* [...]; *mare vrăjmaș romanilor* [...] *au fostu.* N. COSTIN, C, 503; cf. N. COSTIN, C, 69.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **hișpan** (N. COSTIN, C, 69, 503).

— Pol. *Hiszpan* (< lat. *Hispani*).

HIȘPAN, -Ă s.m. și f. (c. 1700) Spaniol, -ă. *Hispaniensis, e. Hișpan, -ă, den țara Hișpaniei.* CORBEA, D, 135^{r}. *Ispanii, adecăte spaniolii.* CANTACUZINO, IST., 38. *Hișpanii, ibănii* [...] *tot un neam sîntu.* M. COSTIN, NM, 268. *Traian* [...] *era spaniol sau hișpan.* N. COSTIN, L, 42; cf. CANTEMIR, HR., 12, 120; N. COSTIN, L, 136; N. COSTIN, C, 39, 53, 289.

Forme gramaticale: s.m. sg. nom. -ac. **hișpan** (CORBEA, D, 135^{r}; N. COSTIN, L, 42); pl. nom. -ac. **hișpani** (N. COSTIN, C, 39, 53); **hișpanii** (M. COSTIN, NM, 268; N. COSTIN, L, 136), **ispanii** (CANTACUZINO, IST., 38; CANTEMIR, HR., 12); g.-d. **hișpanilor** (N. COSTIN, C, 289); **ispanilor** (CANTEMIR, HR., 120); s.f. sg. nom. -ac. **hișpană** (CORBEA, D, 135^{r}).

Variantă: **ispan.**

— Lat. *Hispani*, pol. *Hiszpan.*

°HIȘPANCĂ s.f. (1736—1738) Spaniolă. *Deci acestu împărat* ⟨*era*⟩ *de strămoș rîmlian și den strămoașe hișpancă.* N. COSTIN, C, 53.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **hișpancă** (N. COSTIN, C, 53).

— *Hișpan* + suf. *-că;* cf. pol. *Hiszpanka.*

°HIȘPANIENESC adj. (c. 1700) Spaniolesc. *Iberrus, g.m. Riu hișpanienesc.* CORBEA, D, 139^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **hișpanienesc** (CORBEA, D, 139^{v}).

— *Hișpan* + suf. *-ienesc.*

°HIȘPANIOLESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Spaniolesc. *Hișpanicus, -a, -um. Hișpaniolesc, -ă.* CORBEA, D, 135^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **hișpaniolesc** (CORBEA, D, 135^{r}); f. **hișpaniolească** (CORBEA, D, 135^{r}).

— *Hișpaniol* (< magh. *ispanyol*, it. *spagnolo*) + suf. *-esc.*

HOLENDEZ s.m. v. **olandez.**

*HOMERIC, -Ă adj. **homericesc, -ească.**

HOMERICESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Homeric. *Homericus, -a, -um. Homericesc, -ă.* CORBEA, D, 135^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **homericesc** (CORBEA, D, 135^{v}); **homericească** (CORBEA, D, 135^{v}).

— Lat. *Homericus, -a, -um* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

*HUMERAL, -A adj. v. **umerali.**

HUMN s.m. v. **hun.**

HUN s.m. (1701—1750) *Hunii, au cum le zic alții, unii.* CANTACUZINO, IST., 71. *Unii, rod de tătari asiatici.* CANTEMIR, HR., 12. *Ungurii, huni, magiari.* M. COSTIN, NM, 268. *Atila, craiul humnilor.* N. COSTIN, C, 39; cf. CANTACUZINO, IST., 65, 68, 70, 72, 75, 76, 77, 78; CANTEMIR, HR., 11, 17, 147, 158, 177, 253, 255, 256, 269, 280, 281, 282, 283, 312, 313, 320, 464, 510; N. COSTIN, L, 27.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **hunii** (CANTACUZINO, IST., 75; CANTEMIR, HR., 313; M. COSTIN, NM, 268), **uni** *(unni:* CANTEMIR, HR., 11); **humnii** (N. COSTIN, L, 27), **hunii** (CANTACUZINO, IST., 65, 68, 70, 71, 72, 76, 77, 78; CANTEMIR, HR., 255, 256, 283; *hunnii:* CANTEMIR, HR., 269, 280), **unii** (CANTACUZINO, IST., 71; CANTEMIR, HR., 12, 158, 281, 464; *unnii:* CANTEMIR, HR., 17, 255, 281, 282); g.-d. **humnilor** (N. COSTIN, C, 39); **hunilor** (CANTACUZINO, IST., 70; CANTEMIR, HR., 312; *humnilor:* CANTEMIR, HR., 280, 281, 282), **unilor** (CANTEMIR, HR., 147, 320; *unnilor:* CANTEMIR, HR., 253, 281, 282, 510).

Variante: **humn, un.**

— Lat. *Hunni.*

I

*IAMB s.m. v. **iambus.**

*IAMBIC, -Ă adj. v. **iambicesc, -cască.**

IAMBICESC, -EASCĂ adj. (1680) Iambic. *Stih iambicesc a Isaiii prorocie rugă mai multă.* DOSOFTEI, PSALTIRE, ap. CANDREA, PS, II, 323. *Canon iambicesc ... în versuri iambicești.* DOSOFTEI, P, II, 107[r]; cf. DOSOFTEI, VS, dec., 231[r]; DOSOFTEI, P, II, 106[v].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **iambicesc** (DOSOFTEI, P, II, 106[v], 107[r]; *iambicescu:* DOSOFTEI, PSALTIRE, ap. CANDREA, PS, II, 323); pl. nom. -ac. n. **iambicești** (DOSOFTEI, VS, dec., 231[r]; DOSOFTEI, P, II, 107[r]).

— Lat. *iambicus, -a, -um* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

◇IAMBUS s.m. (c. 1700) Iamb. *Iambicus, iambeus, -a, -um. Den iambus, iambus.* CORBEA, D, 199[r]. *Dijambus g.n. Iambus geamăn.* CORBEA, D, 86[v].

— Lat. *iambus.*

IAZUVIT s.m. v. **iezovit.**

IBĂRI s.m. pl. (1718) Locuitori ai Iberiei. *Hispanii, ibării, țiliberii [...], tot un neam sîntu.* M. COSTIN, NM, 268.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **ibării** (M. COSTIN, NM, 268).

— Lat. *Hiberi.*

*IDE s.f. pl. v. **idi.**

IDI s.f. pl. (1652) Ide. *Calande să chiamă ceale zeace zile ale lunii de întîi; nome să chiamă ceale doazeci de zile; iară idi să chiamă ceale treizeci.* PRAV., MB., 292.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **idi** (PRAV., MB, 292).

— Lat. *idus.*

IDRĂ s.f. (1694) Monstru fabulos. *Idră cu 7 capete.* FN, 25. *Idrele (adecăte furiile).* FN, 26; cf. FN, 34.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **idră** (FN, 25); g.-d. **idre** (FN, 34); pl. nom. -ac. **idrele** (FN, 26).

— It. *idra;* cf. gr. ὕδρα.

◇IEIUNIUM s.n. (1702) Post. *În ieiunium nu-i slobod mai mult de o dată.* P. PR., 131[r]. *A doa ieiunium, adecă post.* P. PR., 131[r].

— Lat. *ieiunium.*

°IEZOVIT s.m. (1702) Membru al unui ordin călugăresc; Iezuit. *⟨Moșia⟩ preaților iazoviților leșești.* IORGA, SD, I, 85. *Martin Kerpoginski, preutul ezuvitul leșesc.* URICARIUL, V, 407. *Pater Posevin, acel vestit bogoslov între ghezoviți, trimis fiind de papa Grigorie al XIII-*

lea. VP, 5r; cf. URICARIUL, V, 406, 408, 409, 410, 411; IORGA, SD, I, 104; URICARIUL, V, 423; IORGA, SD, I, 107, 108; VP, 9r, 9v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **iezuvitul** *(ezuvitul:* URICARIUL, V, 407); g.-d. **iazuvitului** (IORGA, SD, I, 108); pl. nom. -ac. **ghezoviți** (VP, 5r), **iezoviți** (VP, 9r; *ezoviți:* URICARIUL, V, 409, 410, 411, 423); **iezoviții** *(ezoviții:* URICARIUL, V, 423; IORGA, SD, I, 107); g.-d. **iazoviților** (IORGA, SD, I, 85), **iezoviților** (VP, 9v; *ezoviților:* URICARIUL, V, 406, 407, 408).

Variante: **ghezovit, iazuvit, iezuvit.**

— Pol. *jezuita*, rus. *иезуит* (rus. < pol. < germ. *Jesuit* < fr. *jésuite*).

•IEZOVIȚESC adj. (1725) Care aparține călugărilor iezuiți; iezuit. *Rezidenției preoților ezovițești în Iași.* URICARIUL, V, 408.

Forme gramaticale: pl. g.-d. m. **iezovițești** *(ezovițești:* URICARIUL, V, 408).

— *Iezovit* + suf. *-esc.*

*IEZUIT s.m. v. **iezovit.**

◇ILLUSTRIE adj. (1682) Ilustru. *Un illustrie protospathari.* DOSOFTEI, VS, oct., 88r. *Frică fiind lui Constantin, de pre mesereae (!) illustrius* (gl. marg. *luminat*). DOSOFTEI, VS, dec., 222v. *Prea-cinstitului și luminatului lustrisum, ecselentisumului ghenărar al Brașovului.* IORGA, SD, X, 217.

Variantă: **lustrisum.**

— Lat. *illustris, -e*, gr. ἰλλούστριος.

•ILUMINĂTURĂ s.f. (1719) Iluminare. *Illuminatura.* AMELIO, CC, 296.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **iluminatura** *(illuminatura:* AMELIO, CC, 296*)*.

— *Ilumina* (< it. *illuminare*) + suf. *-(ă)tură.*

*ILUSTRU, -Ă adj. v. **ilustrie.**

*IMACULAT, -Ă adj. v. **nemăculat, -ă.**

IMPERATOR s.m. **1.** (1715) Împărat. *Istoria pentru craiul șvedului Carol XII, cînd s-au sculat asupra imperator⟨ului⟩ Petru Alexevici.* PS.-COSTIN, L, 64. *Al Rosiei imperator.* VP, 6r. *Înștiințare pentru moartea marelui Petru imperatorului a toată Rusia.* ISTORIA ROSILOR, in DA s.v.

2. (1718) Conducător de oaste. *Acesta nume împerator era hatmanilor.* M. COSTIN, NM, 252. *Imperator să dzice poroncitoriu.* N. COSTIN, L, 37,; cf. N. COSTIN, L, 317.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **imperator** (N. COSTIN, L, 37), **împerator** (M. COSTIN, NM, 252; VP, 6r); g.-d. **imperatorului** (ISTORIA ROSILOR, in DA s.v.), **împerator⟨ului⟩** *(împerator:* PS.-COSTIN, L, 64), **împeratoriului** *(împeratoriu⟨lu⟩i:* N. COSTIN, L, 317); pl. nom. -ac. **împărători** (N. COSTIN, L, 37).

Variante: **împărător, împerator(iu).**

— Lat. *imperator*, rus. *императорь.*

IMPOȘIȚIO s.n. v. **impoșițiu.**

°IMPOȘIȚIU s.n. (1742) Impozit. *Iar pentru rîndul vemij vinurilor a imposiciului szileste a iszprevi iseva.* STINGHE, DRȘ, I, 108 *Pentru imposicio, de nu sze va pute jerta ce tot, macar pe zsumatate.* STINGHE, DRȘ, I, 113.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **imposiţio** *(imposicio:* STINGHE, DRŞ, I, 113); g.-d. **imposiţiului** *(imposiciului:* STINGHE, DRŞ, I, 108).

Variantă: **imposiţio.**

— Magh. *imposició* (< lat. med. *impositio*).

*IMPOZIT s.n. v. **imposiţiu.**

°INCFIJIŢIŞ s.f. (1736) Notă, referat asupra rezultatelor unei anchete, cercetări. *Cercaţ prin sicret şi veţ afla de e adevăr să fie trimis măr. ghin. acé incfijiţiş.* STINGHE, DRŞ, I, 186.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **incfijiţiş** (STINGHE, DRŞ, I, 186).

— Magh. *inkvizició* (< lat. *inquisitio*).

*INCHIZIŢIE s.f. v. **incfijiţiş.**

INDEX s.n. (1698) Sumar. *Printr-un index, adecă scară.* CANTEMIR, D, 387.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **index** (CANTEMIR, D, 387).

— Lat. *index.*

INDICT s.n. v. **indiction.**

°INDICTION s.n. **1.** (1675) Începutul anului bisericesc. *În zioa dentîiu de'nceput, indictiona anului.* VIEŢILE SFINŢILOR 1675, in DA s.v. *La rîmleani iaste rîndul de-ncep anul din indiction. Şi indiction pre limba lor să dzice poruncă şi arătătură.* DOSOFTEI, VS, sept., 4v.

2. (1717) Perioadă de 15 ani. *În luna lui septemvrie au murit; în indictionul al 14.* CANTEMIR, HR., 338; cf. CANTEMIR, HR., 378.

Forme gramaticale: s.f. sg. nom.-ac. **indictiona** (VIEŢILE SFINŢILOR 1675, in DA s.v.); s.n. sg. nom.-ac. **indiction** (DOSOFTEI, VS, sept., 4v); **indictionul** (CANTEMIR, HR., 338), **indictul** (CANTEMIR, HR., 378); g.-d. **indictionului** (DOSOFTEI, VS, sept., 4v).

Variante: **indict** s.n., **indictionă** s.f.

— Gr. med. ἰνδικτιών, v. sl. индикатъ, индикатионъ (gr. med., v. sl. < lat. *indictio, -onis*).

INDICTIONĂ s.f. v. **indiction.**

*INDICŢIUNE s.f. v. **indiction.**

*INDULGENŢĂ s.f. v. **indulghinţie.**

INDULGHINŢIE s.f. (1702) (În biserica catolică) Iertare a păcatelor. *Ce trebuie a înţeleage prin şteargerea păcatelor noastre, ce să zice indulghinţiia spre limba latinească.* P. PR., 59r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **indulghinţia** *(indulghinţiia:* P. PR., 59r).

— Lat. *indulgentia.*

°INFANTERIE s.f. (1715) Parte a armatei care duce luptă pe jos. *1345 de cavalerie, infanterie şi artilerie ucişi.* PS.-COSTIN, L, 74; cf. PS.-COSTIN, L, 75.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **infanterie** (PS.-COSTIN, L, 74, 75).

— Pol. *infanterja*, rus. инфантерие (pol., rus. < sp. *infanteria*).

INFLUS s.n. (1703) Influenţa astrelor asupra caracterului oamenilor, asupra vieţii omeneşti, asupra vegetaţiei. *Niste locuri supuse Taurului, vor gusta mai pre amăruntul reale influsuri.* FN, 125. *Zevs trimite bune influsuri la Trigonon al nostru.* FN, 167.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **influsuri** (FN, 167), **înflusuri** (FN, 125).

Variantă: **înflus.**

— It. *influsso.*

*INFLUX s.n. v. **înflus.**

*INFORMA vb. I v. **înformui.**

INFORMAȚIE s.f. (1724) Știre. *Veți lua informație de la măriia sa.* STINGHE, DRȘ, I, 142. *După informationul de la directoriul.* TEMPEA, IST., 117; cf. STINGHE, DRȘ, I, 119, 144.

Forme gramaticale: s.f. sg. nom. -ac. **informație** (STINGHE, DRȘ, I, 142); g.-d. **informației** *(informatiei:* STINGHE, DRȘ, I, 117*)*; pl. nom. -ac. **informații** (STINGHE, DRȘ, I, 144; *informatij:* STINGHE, DRȘ, I, 117); **informațiile** (STINGHE, DRȘ, I, 144); g.-d. **informațiilor** *(informaciilor:* STINGHE, DRȘ, I, 119); s.n. sg. nom. -ac. **informationul** (TEMPEA, IST., 117).

Variantă: **informațion** s.n.

— Lat. *informatio,* germ. *Information,* magh. *információ.*

INFORMATION s.n. v. **informație.**

INFORMUI vb. IV v. **înformui.**

*INGINER s.m. v. **inginiariu.**

INGINIARIU s.m. (1730) Inginer. *Prin oicleșugul inginiariului s-au arătat de s-au luat cetatea.* IM, 63; cf. IM, 41—42, 64.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **inginiariului** (IM, 41—42, 63, 64).

— Lat. med. *ingeniarius,* it. *ingegnere.*

INGLEZ s.m. (1693) Englez. *Și franțozul și inglezul, sânt colea, de găfăescu numai.* FN, 18.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. *inglezul* (FN, 18).

— It. *inglese.*

*INGLEZESC, -ASCĂ adj. (1693) Englezesc. *Craiul inglizescu așteaptă vânt bun să treacă.* FN, 7. *Și la craiul franțuzesc și la acel inglizesc rugîndu-să.* CANTEMIR, HR., 450. *Armata inglezască să putea întoarce.* VP, 186r; cf. FN, 8; IM, 7.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **inglezesc** (IM, 7), **inglizesc** (CANTEMIR, HR., 450), **inglizescu** (FN, 7, 8); f. **inglezască** (VP, 186r).

Variante: **inglizesc, inglizescu.**

— *Inglez* + suf. *-esc.*

INGLIZESC(U) adj. v. **inglezesc, -ască.**

*INSPECTOR s.m. v. **inspector.**

*INSTANȚĂ s.f. v. **instanție.**

INSTANȚIE s.f. v. **instanție.**

INSTRUCȚIE s.f. (1723) Indicație. *Instrucțiia ce s-au dat log⟨o⟩fătului⟩ Ion Podbăniceanul.* DRA, I, 309; cf. DRA, I, 310.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **instrucție** (DRA, I, 310; *instrucțiia:* DRA, I, 309).

— Lat. *instructio,* germ. *Instruktion.*

*INSTRUCȚIUNE s.f. v. **instrucție.**

INSTRUMENT s.n. **1.** (1702) Persoană sau lucru de care cineva se folosește ca de o unealtă; mijlocitor. *Să dea har lui Dumnezău [...] că prin ișirument așa iușor l-au slobozit pre el din păcatele sale.* P. PR., 101r. *Cu acéstă dară cinii și istrumenturi Ellinii au ieșit stăpînitori.* CANTEMIR, HR., 86; cf. IORGA, SD, XIII, 96; CANTEMIR, HR., 416.

2. (1705) Aparat care produce sunete muzicale. *În instrumentu muzicli poate cîntece alcătuite a cînta.* CANTEMIR, II, I, 81.

3. (1716—1742) Fig. Uneltire, intervenție. *Protopop Radu, care din nedirepte pîrîle mele [...] și din instrumentul mieu l-a ținut maghistratul Brașovului la arești.* TEMPEA, IST., 169.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ișt**rument (P. PR., 101[r]); **instrumentul** (CANTEMIR, II, I, 81; TEMPEA, IST., 169); pl. nom. -ac. **istromenturi** (IORGA, SD, XIII, 96), **istrumenturi** (CANTEMIR, HR., 86); g.-d. **istrumenturilor** (CANTEMIR, HR., 416).

Variante: **istroment, istrument, ișt**rument.

— Lat. *instrumentum*, magh. *instrumentum*; cf. germ. *Instrument*.

INȘPECTOR s.m. (1736) Inspector. *Inspector Gebaur.* DRA, I, 30. *S-au mai așăzat cu ei înaintea dumnealui numitului inspectoriu.* DRA, I, 364. *Acolo iaste și Măriia Sa ispectorul.* IORGA, SD, XII, 36; cf. DRA, I, 364; IORGA, SD, XIV, 300.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **espector** (IORGA, SD, XIV, 300), **inșpector** (DRA, I, 364), **inșpectoriu** (DRA, I, 364); **ișpectorul** (IORGA, SD, XII, 36).

Variante: **espector, inșpectoriu, ișpector.**

— Lat. *inspector*, germ. *Inspektor*, magh. *i(n)spektor.*

INȘPECTORIU s.m. v. **inșpector.**

INȘTANȚIE s.f. **1.** (1724) Cerere. *Vej sti ke instantia [...] szau trimisz aits.* STINGHE, DRȘ, I, 107. *Resoluția la ișțanția lui pop Petrea.* MOLDOVANU, AS, I, 157; cf. STINGHE, DRȘ, I, 109, 143; IORGA, SD, XII, 231; TEMPEA, IST., 109; MOLDOVANU, AS, I, 152.

2. (1728) Plîngere, pîră, reclamație scrisă. *Nu poate ca să găsească vre o pricină cu Mihalcea, să zică că ar avea vre-o ișțanție undeva.* IORGA, SD, X, 419. *S-au cetit înștanția.* MOLDOVANU, AS, I, 151; cf. IORGA, SD, XII, 49, 52; TEMPEA, IST., 103, 106.

3. (1736) Judecată, instanță de judecată. *La țesaričasca și crăiască mărire, la instanție, unde se vor cuvine.* STINGHE, DRȘ, I, 197. *La înștanție [...] vom cere milă.* TEMPEA, IST., 166. *Toma au dat jalba în înștanție.* MOLDOVANU, AS, I, 155; cf. MOLDOVANU, AS, I, 152, 154, 156; IORGA, SD, XIII, 243.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **instanție** (STINGHE, DRȘ, I, 197), **înștanție** (TEMPEA, IST., 103, 106, 166; MOLDOVANU, AS, I, 152, 154, 155, 156), **ișțanție** (STINGHE, DRȘ, I, 143; IORGA, SD, X, 419, XII, 231); **instanția** (*instancia:* STINGHE, DRȘ, I, 107; *instantia:* STINGHE, DRȘ, I, 107), **ișțanția** (MOLDOVANU, AS, I, 157; *ișătanțiia:* STINGHE, DRȘ, I, 143; *ișțanțiia:* IORGA, SD, XII, 49), **înștanția** (MOLDOVANU, AS, I, 151; IORGA, SD, XII, 52); pl. nom. -ac. **ișțanțiile** (IORGA, SD, XIII, 243), **înștanțiile** (TEMPEA, IST., 109).

Variante: **instanție, ișțanție, înștanție.**

— Lat. *instantia*, magh. *i(n)stáncia.*

INTENȚIE s. f. (1693) *Un bătrîn [...] veade urmată prea osărdnica intenția lui.* FN, 16.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **intenția** (FN, 16).

— Lat. *intentio*; cf. it. *intenzione.*

INTERIECȚIE s. f. (1705) Interjecție. *Intericcție. La gramatică, una din céle opt părți a cuvîntului.* CANTEMIR, II, I, 14; cf. CANTEMIR, II, I, 194.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **interiecție** (CANTEMIR, II, I, 14); **interiecția** (CANTEMIR, II, I, 194).

— Lat. *interiectio.*

*INTERJECȚIE s. f. v. **intericcție.**

*INTITULA vb. I v. **(in)tituli.**

INTITULI vb. IV refl. (1717). A se intitula, a se numi. *Hanii Crîmului și astăzi să intitulesc cu' acest nume.* CANTEMIR, HR., 437.

Forme gramaticale: refl. ind. prez. 3 pl. **să intituleșc** (CANTEMIR, HR., 437).

— Lat. med. *intitulare.*

V. și t i t u l i.

*INVENTAR s. n. v. **inventarium.**

INVENTARIUM s. n. (1752) Inventar. *Inventarium printru celi ci s-au aflat în casa călugăriții Nemfodorii.* IORGA, SD, XII, 63.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **inventarium** (IORGA, SD, XII, 63).

— Lat. *inventarium.*

INVENȚIE s.f. (1701) Noutate tehnică. *Noao invenții să vădescu, pentru mai mare pagubă a oștirii.* FN, 105.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **invenții** (FN, 105).

— Lat. *inventio;* cf. it. *invenzione.*

IPOCRATIC adj. (1749) În s. comp. **Vin ipocratic** = amestec de vin nobil (roșu sau alb) cu substanțe colorante aromatice. *Vin ipocratic.* CB, 55^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **ipocratic** (CB, 55^{r}).

-It. *(vino) ippocratico.*

ISPAN s. m. v. **hișpan, -ă.**

ISTORIC s. m. (1667—1669) Cronicar, istoriograf. *Un Tito Livio istoric.* CANTACUZINO, NI, 112^{r}. *Un historic anume Cavație.* M. COSTIN, NM, 247. *Precum scrie și Ștefan Historicul.* N. COSTIN, L, 26; cf. CANTACUZINO, IST., 4, 5, 8, 9; M. COSTIN, NM, 271.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **historic** (M. COSTIN, NM, 247, 271), **istoric** (CANTACUZINO, NI, 112^{r}; CANTACUZINO, IST., 4); **historicul** (N. COSTIN, L, 26); pl. nom. -ac. **istoricii** (CANTACUZINO, IST., 5, 8, 9).

Variantă: **historie.**

— Lat. *historicus,* it. *istorico,* pol. *hystorik.*

ISTORIE s. f. **1.** (1648) Cronică, letopiseț. *Cum scrie Evsevie în historiia besearecii.* NT, 104^{v}. *A lui Bonfinie istorie.* CANTACUZINO, IST., 23; cf. NT, 135^{r}; CAT. C., 8; CANTACUZINO, IST., 3, 35; N. COSTIN, L, 19.

2. (1656) Povestire, narațiune. *Cărți de istorii a lui Hristos.* SC, 81^{v}. *A cărora istorie iaste scrisă întîia carte a lui Moisi.* SA, 137^{v}. *Aceasta [...] historie nu iaste povéste a lui Ovidie.* N. COSTIN, C, 297; cf. SA, 9^{v}, 43^{r}; N. COSTIN, C, 301; II, 33^{v}.

3. (1703) Mod de desfășurare a unei acțiuni. *Să înnădușaște o adunare, a găci istoriia viitoarea canpaniei.* FN, 154.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **historie** (NT, 135^{r}; CAT. C, 8; N. COSTIN, C, 297), **istorie** (CANTACUZINO, IST., 23), **istorie**

(SA, 137^{v}); **historia** (*historiia:* NT, 104^{v}), **istoria** (*istoriia:* CANTACUZINO, IST., 3; FN, 154), **ișteria** (SA, 9^{v}; *ișteriia:* SA, 43^{r}); pl. nom. -ac. **historii** (II, 33^{v}), **ișterii** (CANTACUZINO, IST., 35), **ișterii** (SC, 81^{v}); **historiile** (N. COSTIN, C, 301); g. -d. **historiilor** (N. COSTIN, L, 19).

Variante: **historie, ișterie.**

— Lat. *historia*, it. *istoria*, magh. *história*, pol. *hystoria*.

ISTROMENT s. n. v. **instrument.**

ISTRUMENT s. n. v. **instrument.**

IȘCOALĂ s. f. v. **școală.**

IȘPECTOR s. m. v. **inspector.**

IȘTANȚIE s. f. v. **instanție.**

IȘTORIE s. f. v. **istorie.**

IȘTRUMENT s. n. v. **instrument.**

ITAL s. m. (1689) Italian. *Acest împărat* [...] *s-au bătut cu italii.* CRON., 143^{v}. *Acest Filip Calimah era ital den Florențiia.* N. COSTIN, L, 133; cf. CANTEMIR, II, I, 7; N. COSTIN, C, 289; CANTEMIR, HR., 126, 127, 157.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ital** (N. COSTIN, L, 133); **italul** (CANTEMIR, II, I, 7; CANTEMIR, HR., 126); pl. nom. -ac. **italî** (CANTEMIR, HR., 127, 157); **italii** (CRON., 143^{v}; CANTEMIR, HR., 157); g. -d. **italilor** (CANTEMIR, HR., 126; N. COSTIN, C, 289).

— Lat. *Itali.*

V. și italian.

ITALIAN s. m. (1667—1669) *Italiianii, cum ai zice rimleanii.* TP, 53^{v}. *Italianii, adecăte frîncii.* CANTACUZINO, IST., 59. *Lèșii dzic italianului vloh.* M. COSTIN, NM, 246; cf. M. COSTIN, L, 66; CANTEMIR, HR., 54, 131, 134, 157, 512; M. COSTIN, NM, 246, 247, 248, 261; N. COSTIN, L, 40, 41, 42, 54; MD$_2$, 29^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **italian** (CANTEMIR, HR., 54; M. COSTIN, NM, 261; N. COSTIN, L, 40, 41), **italianu** (*italianŭ:* M. COSTIN, L, 66); **italianul** (N. COSTIN, L, 41); g. -d. **italianului** (M. COSTIN, NM, 246; N. COSTIN, L, 40, 42; *italianului:* M. COSTIN, NM, 246); pl. nom. -ac. **italiani** (CANTEMIR, HR., 131); **italianii** (M. COSTIN, NM, 248; CANTACUZINO, IST., 59; *italiianii:* TP, 53^{v}; CANTEMIR, HR., 131, 134, 157, 512), **italienii** (N. COSTIN, L, 41, 42, 54; *italiienii:* M. COSTIN, NM, 247), **talienii** (MD$_2$, 29^{v}); g. -d. **italianilor** (*italiianilor:* CANTEMIR, HR., 512), **italienilor** (N. COSTIN, L, 41).

Variantă: **talian.**

— It. *italiano*, magh. *talián.*

V. și ital.

ITALIAN, -Ă adj. (1694) *4 astrologhi* [...] *italiani.* FN, 22; cf. FN, 50, 118; M. COSTIN, NM, 247.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **italian** (M. COSTIN, NM, 247); f. **italiana** (FN, 118); pl. nom. -ac. m. **italiani** (FN, 22; *italiiani:* FN, 50).

— It. *italiano.*

*ITALIC, -Ă adj. v. **italicesc.**

ITALICESC adj. (c. 1700) Italic. *Italicus, -a, -um. Italicesc, din țara Italiei.* CORBEA, D, 164^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **italicesc** (CORBEA, D, 164[r]) — Lat. *italicus, -a, -um* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

•ITALICEAȘTE adv. (c. 1760) Italienește. *Să fierbi buruiana ce să chiamă* [...] *italiceaște gamantra.* MD$_2$, 168[v].

— *Italic* (< lat. *italicus, -a, -um*, it. *italico*) + suf. *-ește.*

•ITALIENESC, -EASCĂ adj. (c. 1685) *Despre Miazănoapte să hotărăște cu Marea Italinească.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 28. *Faventia g. f. Oraș italienesc.* CORBEA, D, 112[v]. *Cuvintele, unele letinești, iar altele italienești.* M. COSTIN, NM, 247. *Limba talienească.* VP, 13[r]; cf. CORBEA, D, 133[v], 177[r]; FN, 118; CANTEMIR, HR., 24, 110, 130, 134, 135, 157, 269, 375; N. COSTIN, L, 41.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **italienească** *(italienéscă:* CANTEMIR, HR., 130, 134; *italieńiască:* CANTEMIR, HR., 375), **italiinească** *(italiinéscă:* CANTEMIR, HR., 157), **italinească** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 28), **talienească** (VP, 13[r]); n. **italinesc** (CORBEA, D., 112[v]; CANTEMIR, HR., 110); pl. nom. -ac. m. **italienești** (CORBEA, D, 133[v], 177[r]; CANTEMIR, HR., 24); f. **italienești** (CANTEMIR, HR., 269); n. **italienești** (CANTEMIR, HR., 135; M. COSTIN, NM, 247; *italienești*⟨*i*⟩: FN, 118), **itălienești** (N. COSTIN, L, 41).

Variante: **itali(i)nesc, itălienesc, talienesc.**

— *Italian* + suf. *-esc.*

•ITALIENEȘTE adv. (1726) *Lăcuitorii acîia grăesc grecește* [...] *și italienește.* N. COSTIN, L, 28. *O carte ce să zice taliineaște manefest.* VP, 9[v].

Variantă: *taliineaște.*

— *Italian* + suf. *-ește.*

ITAL(I)INESC adj. v. **italienesc, -ească.**

ITĂLIENESC adj. v. **italienesc, -ească.**

IURIST s.m. v. **iurista.**

IURISTA s. m. (c. 1700) Jurist. *Trebatius g. m. Un iuristă, prea bun priietin al lui Țitero.* CORBEA, D, 352[v]. *Servius Sulpitius g. m. Un iurist au fost vestit în vreamea lui Țitero.* CORBEA, D, 308[v]. *Numele cele streine care să sfîrșesc la -sta, precum: gramatista,* [...], *iurista* (gl. marg. *cel ce știe ales judecata).* EUSTATIEVICI, GR, 41.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **iurist** (CORBEA, D, 308[v]), **iurista** (EUSTATIEVICI, GR, 41), **iuristă** (CORBEA, D, 352[v]).

Variante: **iurist, iuristă.**

— Lat. med. *jurista*, magh. *jurysi.*

V. și iurist-conzultus.

IURISTĂ s. m. v. **iurista.**

IURIST-CONZULTUS s. m. (c. 1700) Jurisconsult. *Ulpianus: g. m. Un iurist-conzultus care au trăit în vreamea împăratului Adrian.* CORBEA, D, 370[r].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **iurist-conzultus** (CORBEA, D, 370[r]).

— Lat. med. *juris consultus.*

V. și iurista.

IURIZDECȚIE s. f. (1716—1742) Jurisdicție. *Totdeauna iurizdecției noastre* [...] *plecîndu-vă.* TEMPEA, IST., 154.

Forme gramaticale: sg. g. -d. **iurizdecției** (TEMPEA, IST., 154).

— Lat. *jurisdictio.*

Î

°ÎMBUMBĂRDAT, -Ă adj. (1703) Bombardat, -ă. *Îndoială este să acea îmbumbărdată cetate va cădea.* FN, 127.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **îmbumbărdată** (FN, 127).

— *Îmbumbărda* (< it. *imbombardare*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

ÎMPĂRĂTOR s.m. v. **imperator.**

° ÎMPĂVĂZAT, -Ă adj. (c. 1700) Care are pavăză. *Scutatus, -a, -um: cu pavăză, împăvăzat, -ă.* CORBEA, D., 302^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **împăvăzat** (CORBEA, D, 302^{v}); f. **împăvăzată** (CORBEA, D, 302^{v}).

— *Împăvăza* (< *în-* + *pavăză*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

ÎMPERATOR(IU) s.m. v. **imperator.**

ÎMPREGIUR-STANȚIE s.f. (1681) Circumstanță. *Durorile ogoiaște, împregiur-stanțiile goneaște.* DOSOFTEI, M, 63^{v}. *Împregiur-stanțiile-țircumstanțiile, încungiurările.* DOSOFTEI, M, 152^{v}.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **împregiur-stanțiile** (DOSOFTEI, M, 63^{v}, 152^{v}).

— Lat. *circumstantia* (prin semicalc).

V. și ț i r c u m s t a n ț i e .

ÎNCOMODAȚIE s.f. (1749) Deranj, supărare. *Viiŭ și fac încomodația dumital[e] și înștiințezu.* IORGA, SD, XII, 51.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **încomodația** (IORGA, SD, XII, 51).

— Lat. *incommodatio.*

ÎNCORONA vb. I (c. 1685) A(-și) pune coroană de monarh. *L-au încoronat episcopii.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 75. *S-au încoronat vechii Băsărăbești.* PSALTIRE 1694, in BRV, I, 336. *Încoronindu-să împărat.* CANTEMIR, HR., 332; cf. PM, 185; EVANGHELIE 1697, in BRV, I, 343; CANTEMIR, D, 5; MINEI 1698, in BRV, I, 367; ANTIM, CL, I^{v}; CORBEA, D, 70^{r}, NOUL TESTAMENT 1703, in BRV, I, 448; CANTEMIR, II, I, 101; NEAGOE, ÎNV., 229, 234, 249, 304; GRECEANU, IST., 82; CANTEMIR, HR., 332, 515; GRECEANU, IST., 218; ANT., 1^{r}; MOLITVENIC 1730, in BRV, II, 40; NECULCE, L, 293; PSALTIRE 1743, in BRV, II, 77; EVANGHELIE 1746, in BRV, II, 91; CEASLOV 1750, in BRV, II, 112; MOLITVENIC 1754, in BRV, II, 126; LITURGHIE 1759, in BRV, II, 146; ANON. BR., 292; VP, 12^{r}.

Forme gramaticale: tranz. ind. prez. 1 sg. **încoronezu** (CORBEA, D, 70^{r}); 3 sg. **încoronează** (EVANGHELIE 1697, in BRV, I, 343),

încorunează (CEASLOV 1750, in BRV, II, 112); viit. 3 sg. **va încoruna** (NEAGOE, INV., 304); pf. s. 3 pl. **încoronară** (VP, 12r) pf. c. 1 sg. **am încorunat** *(am încorunatŭ:* MINEI 1698, in BRV, I, 367), 2 sg. **ai încoronat** *(ai încoronatu:* LITURGHIE 1759, in BRV, II, 146), 3 sg. **au încoronat** (ANT., 1r; MOLITVENIC 1730, in BRV, II, 40), **au încorunatu** (CANTEMIR, D, 5); 3 pl. **au încoronat** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 75; NECULCE, L, 293; ANON. BR., 292); conj. prez. 3 sg. **să încoruneaze** (EVANGHELIE 1746, in BRV, II, 91); ger. **încoronîndu** (GRECEANU, IST., 218); refl. ind. prez. 3 sg. **să încoroneazĕ** *(să încoronézĕ;* CANTEMIR, HR., 515), **să-ncoroneazĕ** (NOUL TESTAMENT 1703, in BRV, I, 448); viit. 3 pl. **să vor încorona** (NEAGOE, ÎNV., 229); pf. c. 3 sg. **s-au încoronat** (PSALTIRE 1694, in BRV, I, 336; ANTIM, CL, Iv), **s-au încoronatu** (PSALTIRE 1743, in BRV, II, 77; MOLITVENIC 1754, in BRV, II, 126), **s-au încorunat** (NEAGOE, ÎNV., 234; GRECEANU, IST., 82); conj. prez. 3 sg. **să să încoruneaze** (NEAGOE, ÎNV., 249); ger. **încoronindu-să** (CANTEMIR, HR., 332); pas. ind. prez. 3 sg. **încorunat este** (PM, 185); inf. **a fi încorunaţi** (CANTEMIR, II, I, 101).

Variante: **încoroni** vb. IV, **încoruna** vb. I.

— Lat. med. *incoronare.* (Varianta *încoruna*, eventual prin apropiere de *corună*)

V. şi c o r o n a.

•ÎNCORONARE s.f. (1705) *Ţeremonii spre încoronarea lui făcură.* CANTEMIR, II, II, 127. *Socoteala încorunării la Beligrad era să să facă.* GRECEANU, IST., 82.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **încoronarea** (CANTEMIR, II, II, 127); g.-d. **încorunării** (GRECEANU, IST., 82).

Variantă: **încorunare.**

— *Încorona* (prin schimbarea valorii gramaticale).

•ÎNCORONAT, -Ă adj. (c. 1685) *Întăiul-încoronatul împărat al Chievului.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 69. *Laureatus, -a, -um. Cu dafin încoronat, -ă.* CORBEA, D, 170r. *În Ungrovlahiia încorunatŭ.* OCTOIH 1742, in BRV, II, 62; cf. CORBEA, D, 70r, 85r; NEAGOE, ÎNV., 217; SLUJBELE 1720, in BRV, IV, 43; EVANGHELIE 1723, in BRV, II, 21; TRIOD 1731, in BRV, II, 44; EVANGHELIE 1742, in BRV, II, 60; MINIAT, C, 1v; PSALTIRE 1743, in BRV, II, 77; EVANGHELIE 1746, in BRV, II, 89; APOSTOL 1747, in BRV, II, 95; TRIOD 1747, in BRV, II, 102; CAZANII 1748, in BRV, II, 105; ANON. BR., 285.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **încoronat** (CORBEA, D, 70r, 85r, 170r; PSALTIRE 1743, in BRV, II, 77; *încoronatŭ;* TRIOD 1747, in BRV, II, 102), **încorunat** (MINIAT, C, 1v; *încorunatŭ;* EVANGHELIE 1723, in BRV, II, 21; TRIOD 1731, in BRV, II, 44; EVANGHELIE 1742, in BRV, II, 60; OCTOIH 1742, in BRV, II, 62; EVANGHELIE 1746, in BRV, II, 89; CAZANII 1748, in BRV, II, 105); **încoronatul** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 69); f. **încoronată** (CORBEA, D, 70r, 85r, 170r; ANON. BR., 285), **încorunată** (SLUJBELE 1720, in BRV, IV, 43; APOSTOL 1747, in BRV, II, 95); pl. nom.-ac. m. **încorunaţi** (NEAGOE, ÎNV., 217).

Variantă: **încorunat, -ă.**

— *Încorona* (prin schimbarea valorii gramaticale).

ÎNCORONAȚIE s.f. (1717) Încoronare. *Încoronație împăratului.* CANTEMIR, HR., 331.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **încoronație** (CANTEMIR, HR., 331).

— Lat. med. *incoronatio.*

V. și coronație.

ÎNCORONI vb. IV v. **încorona.**

ÎNCORUNA vb. I v. **încorona.**

ÎNCORUNARE s. f. v. **încoronare.**

ÎNCORUNAT, -Ă adj. v. **încoronat, -ă.**

•ÎNFIGURA vb. I (c. 1700) A da formă. *Formo, -as. Formăluirea, înfigurescu.* CORBEA, D, 118[r]; cf. CORBEA, D, 114[v]. ◆ (c. 1700) A imagina. *Imagino, -as. Chip îi dau, înfigurezu.* CORBEA, D, 142[r]. *Praefiguro, -as. Înainte înfigurezu.* CORBEA, D, 256[r].

Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **înfigurescu** (CORBEA, D, 118[r]), **înfigurezu** (CORBEA, D, 114[v], 142[r], 256[r]).

Variantă: **înfiguri** vb. IV.

— *În + figură.*

•ÎNFIGURARE s. f. (c. 1700) Formare. *Formatura g. f. Formăluire, obrăzîre, înfigurare.* CORBEA, D, 118[r]; cf. CORBEA, D, 114[v]. ◆ (c. 1700) Închipuire, imaginație. *Imaginatio g. f. Înfigurare, chitire, gîndire.* CORBEA, D, 142[r]. *Imaginarius, g. m. În sine gîndit, -ă. Înfigurarea aceluia care cu totdeadinsul iaste nimic, în minte furmăluită.* CORBEA, D, 142[r]. ◇ (c. 1700) Asemănare. *Similo, -as. Asemine sîntu, samănu, portu, înfigurare, obraz.* CORBEA, D, 311[v].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. *înfigurare* (CORBEA, D, 114[v], 118[r], 142[r], 311[v]); **înfigurarea** (CORBEA, D, 142[r]).

— *Înfigura* (prin schimbarea valorii gramaticale).

•ÎNFIGURĂȚEAȘTE adv. (c. 1700) În mod figurat. *Figurate. Înfigurățeaște, cu pildire, pildițeaște.* CORBEA, D, 114[v].

— *Înfigurat* (< *înfigura*) + suf. *-ește.*

ÎNFIGURI vb. IV v. **înfigura.**

•ÎNFIGUROS, -OASĂ adj. (c. 1700). Visător. *Imaginosus, -a, -um. Chipos, -ă, înfiguros, -ă.* CORBEA, D, 142[r].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **înfiguros** (CORBEA, D, 142[r]); f. **înfiguroasă** (CORBEA, D, 142[r]).

— *În + figură* + suf. *-os.*

ÎNFLUS s. n. v. **influs.**

ÎNFORMA vb. I (1698) A alcătui, a forma. *Cela ce înformadză lumina și face întunĕrecul.* CANTEMIR, D, 169.

Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **înformadză** (CANTEMIR, D, 169).

— Lat. *informare.*

V. și înformălui, înformui.

ÎNFORMĂLUI vb. IV (1717) A-și desăvîrși educația, instrucția; a se forma, a se instrui. *Țiteron [...] mergînd în Greția, cei de frunte și aleși filosofi ascultase. Pentru ca să să înformăluiască, pre sama lor să dedease.* CANTEMIR, HR., 87.

Forme gramaticale: refl. conj. prez. 3 sg. **să să înformăluiască** (CANTEMIR, HR., 87).

— Lat. med. *informare* (după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară).

V. și înforma, înformui.

•ÎNFORMĂLUIRE s. f. (1717) Informație. *Pentru ca să dăm cititoriului nostru puțină înformăluire în ce chip adică să poată* [...] *să înțăleagă.* CANTEMIR, HR., 215.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **înformăluire** (CANTEMIR, HR., 215).

— *Înformălui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

ÎNFORMUI vb. IV. 1. (1681) A-și imagina, a-și reprezenta. *Și înformuiaște-ți pre al tău Hristos într-accasta.* DOSOFTEI, M, 53^{r}.

2. (1681) A întruchipa. *Pre acesta l-ai înfurmuit în faiu și în bunătate.* DOSOFTEI, M, 81^{v}. ◆ A se transforma în ceva, a lua forma cuiva. *Pardos. Corb sau Corb pestriț să va înformui.* CANTEMIR, II, I, 133.

3. (1698) A (se) informa. *Să ne înformuim.* CANTEMIR, D, 365. *Prescrovire. Înformuind cititoriul.* CANTEMIR, HR., 215.

4. (1705) A ticlui, a aranja. *Socoteală își orîndui și cuvintele își înformui.* CANTEMIR, II, I, 86; cf. CANTEMIR, II, I, 13.

Forme gramaticale: tranz. ind. prez. 3 sg. **înformuiește** (CANTEMIR, II, I, 13); pf. c. 2 sg. **ai înfurmuit** (DOSOFTEI, M, 81^{v}); ger. **înformuind** (CANTEMIR, HR., 215); refl. ind. pf. s. 3 sg. **își înformui** (CANTEMIR, II, I, 86); viit. 3 sg. **să va înformui** (CANTEMIR, II, I, 133); conj. prez. 1 pl. **să ne înformuim** (CANTEMIR, D, 365); imper. 2 sg. **înformuiaște-ți** (DOSOFTEI, M, 53^{r}).

Variante: **înformui, înfurmui.**

— Lat. med. *informare* (după modelul verbelor terminate în *-ui*).

V. și înforma, înformui.

•ÎNFORMUIT, -Ă adj. (1705) Ticluit, aranjat. *Înformuite dovédele a Hameleonului.* CANTEMIR, II, I, 98.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. f. **înformuite** (CANTEMIR, II, I, 98).

— *Înformui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

ÎNFURMUI vb. IV v. *înformui.*

ÎNSTANȚIE s.f. v. **instanție.**

•ÎNTRUDUCĂTOR, -OARE adj. (1717). Care aduce. *Vechimé orémilor și multimé annilor stăpînitoaré științii și întruducătouré uitării.* CANTEMIR, HR., 298—299.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. f. **întruducătoarea** *(întruducătoaré:* CANTEMIR, HR., 299).

— *Întroduce* (< lat. *introducere*) + suf. *-(ă)tor;* cf. lat. *introductorius, -a, -um.*

J

*JURISDICȚIE s.f. v. **iurizdicție.**

*JURIST s.m. v. **iurista.**

*JURISCONSULT s. m. v. **iurist-conzultus.**

L

LABIRINT s.n. (c. 1700) Construcție cu multe încăperi, în care orientarea e dificilă. *Theseu s-au mîntuit din labirinturi, omorînd pre Minotaurus.* CORBEA, D, 26^{v}.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **labirinturi** (CORBEA, D, 26^{v}). — Lat. *labyrinthus.*

◇ LADANUM s. n. (c. 1700) Laudanum. *Lada g. f. O tuſă din țări streine, din care iau apa cu numele ladanum cu miros frumos și bun.* CORBEA, D, 166^{v}.

— Lat. *ladănum.*

LAMPAȘ s. n. v. **lămpaș.**

*LANTERNĂ s. f. v. **laternă.**

LATIN s. m. **1.** (1560—1562) Adept al catolicismului; catolic. *Iară cine va mînca* [...] *de la jidovi sau de la latini, post 8 zile.* CORESI, PRAV., 8^{r}. *Iară latinii și ale scripturii* [...] *învățături le stremută.* ANTIM, CL, I^{r}. *Nici din latin s-au făcut orthodox.* CANTEMIR, HR., 458; cf. NĂSTUREL, VI, 297; ANTIM, CL, II^{r}, 1^{v}; IORGA, SD, I, 96; CANTEMIR, HR., 476.

2. (1651—1700) Locuitor al Romei; roman. *Letĕny. Latinus.* ANON. CAR., 350. *Toate numele luate de la greci și de la latini.* GS$_{1}$, 382^{v}. *Mărturisit de mii de istorici eleni și latini.* ANTIM, CL, I^{v}. *Stea cu coadă, căria îi zic latinii cometa.* PS.-COSTIN, L, 22; cf. DOSOFTEI, P, II, 123^{v}; MILESCU, CÎ, 89; CORBEA, D, 169^{r}; CANTACUZINO, IST., 10, 55, 37; FN, 121; CANTEMIR, II, I, 7; CANTEMIR, HR., 13, 96, 102, 421, 424; N. COSTIN, L, 26, 49; AARON, PP, 90, 98; MD$_{2}$, 109^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **latin** (CANTACUZINO, IST., 10; CANTEMIR, HR., 458); **letăni** (*letĕny*: ANON. CAR., 350); **latinul** (CANTEMIR, II, I, 7; AARON, PP, 98); pl. nom.-ac. **latini** (CORESI, PRAV., 8^{r}; GS$_{1}$, 382^{v}; NĂSTUREL, VI, 297; ANTIM, CL, I^{v}, II^{r}; CANTACUZINO, IST., 55; FN, 121; CANTEMIR, HR., 424; AARON, PP, 90), **letini** (MILESCU, CÎ, 89); **latinii** (ANTIM, CL, I^{r}, II^{r}, 1^{v}; CORBEA, D, 169^{r}; CANTACUZINO, IST., 37; PS.-COSTIN, L, 22; CANTEMIR, HR., 421; N. COSTIN, L, 26, 49; MD$_{2}$, 109^{r}), **lătinii** (DOSOFTEI, P, II, 123^{v}); g.-d. **latinilor** (ANTIM, CL, II^{r}; IORGA, SD, I, 96; CANTEMIR, HR., 13, 96, 102, 421, 424, 476).

Variante: **lătin, letăni, letin.**

— Lat. *Latini*, v. sl. латинъ.

LATIN, -Ă adj. **1.** (1631) Catolic. *Lătinul.* BOGDAN, GLOSARUL, 70.

2. (c. 1700) Latinesc, roman; de origine (limbă) latină. *Latinus, -a id. Latin, -ă.* CORBEA, D, 169^{r}. *Bonfin, mare istoric de Dachia sau Dația, latin.* M. COSTIN, L, 41. *Istoricii latini.* CANTEMIR, HR., 134. *<Cuvînt> în limba talienească, latin.* VP, 13^{r}; cf. CANTEMIR, HR., 54, 55.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **latin** (CORBEA, D, 169^{r}; M. COSTIN, L, 41; CANTEMIR, HR., 54, 55); **lătinul** (BOGDAN, GLOSARUL, 70); f. **latină** (CORBEA, D, 169^{r}; CANTEMIR, HR., 54); n. **lătin** (VP, 13^{r}); pl. nom.-ac. m. **latini** (CANTEMIR, HR., 134).

Variantă: **lătin, -ă.**

— Lat. *latinus, -a, -um;* v. sl. латинъ.

LATINEAȘTE adv. v. **latinește.**

•LATINESC, -EASCĂ adj. 1. (1620) Care aparține latinilor; privitor la latini. *Cărțile grecești și lătinești.* MOXA, C, 363. *Limba lătenească.* TP, 24^{v}. *În limba lătinească supervu să cheamă mîndru.* CRON., 129^{r}. *Istorici ellinești, latinești.* CANTEMIR, HR., 281; cf. NT, IV^{r}, V^{r}, 40^{r}; DOSOFTEI, VS, sept., 17^{r}; BRANCOVICI, CR. SLOV., 34, 51; MILESCU, CÎ, 89; CORBEA, D, 169^{r}; P. PR., 59^{r}; FN, 121; NEAGOE, ÎNV., 173; CANTEMIR, HR., 1, 5, 13, 24, 26, 135, 156, 248, 304, 325, 444; M. COSTIN, NM, 247; AMELIO, CAT., 296; URECHE, L, 126; N. COSTIN, L, 35, 40, 41; IORGA, SD, XIV, 50; N. COSTIN, C, 632; EUSTATIEVICI, GR, 15, 30, 49.

2. (1620) Catolic. *Eresa latinească.* MOXA, C, 382. *Eresurile. latinești.* TF, 2^{r}. *Nici leagea noastră a o muta, nici* [...] *la cea letinească a trece nu voiaște.* AARON, PP, 98; cf. TP, 77^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **lătinescu** (URECHE, L, 126), **letenesc** (CORBEA, D, 169^{r}); f. **latinească** (MOXA, C, 382; P. PR., 59^{r}; *latinaska:* AMELIO, CAT., 296), **lătenească** (TP, 24^{v}; FN, 121), **lătinească** (NT, IV^{r}, 40^{r}, TP, 77^{v}; CRON., 129^{r}; N. COSTIN, C, 632; *lătinéscă:* CANTEMIR, HR., 13, 304; *lătiniască:* CANTEMIR, HR., 1, 26; N. COSTIN, L, 35), **letenească** (TP, 24^{v}; MILESCU, CÎ, 89; CORBEA, D, 169^{r}), **letinească** (CANTACUZINO, IST., 30; IORGA, SD, XIV, 50; AARON, PP, 98); n. **latinesc** (EUSTATIEVICI, GR, 15), **lătinesc** (CANTEMIR, HR., 444), **leteneso** (CORBEA, D, 169^{r}; EUSTATIEVICI, GR, 49); g.-d. f. **latinești** (CANTEMIR, HR., 5); pl. nom.-ac. m. **latinești** (CANTEMIR, HR., 281), **lătinești** (CANTEMIR, HR., 24, 156, 325), **letinești** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 34); f. **lătinești** (CANTEMIR, HR., 248; N. COSTIN, L, 40; *lătinești:* MOXA, C, 363), **letenești** (NEAGOE, ÎNV., 173); n. **latinești** (TP, 2^{r}), **lătinești** (NT, V^{r}; DOSOFTEI, VS, sept., 17^{r}; CANTEMIR, HR., 135; N. COSTIN, L, 41), **letinești** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 51; M. COSTIN, NM, 247; EUSTATIEVICI, GR., 30).

Variante: **lătenesc, lătinesc(u), letenesc, letinesc.**

— *Latin* + suf. *-esc.*

•LATINEȘTE adv. (1561) *Era scrisă ovreiaște, greceaște, lătineaște.* CORESI, T, 230^{r}. *Pre Cron, lătineaște-l chema Saturnus.* DOSOFTEI, P, II, 124^{r}. *Și fiind ungureșce, lem dat aits de le szkriu latineste.* STINGHE, DRȘ, I, 117; cf. NT, V^{r}, 131^{r}; ANON. CAR., 350; DOSOFTEI, VS, sept., 29^{r}; BRANCOVICI, CR. SLOV., 86, 91; M. COSTIN, L, 41; IORGA, SD, X, 252; CANTEMIR, HR., 152; MD$_{2}$, 41^{r}.

Variante: **latineaște, lătine(a)ște, letănieșce, letineaște.**

— *Latin* + suf. *-ește.*

°LATINIE s. f. 1. (1667—1669) Lumea catolică. *Jidovimea și păgîniia și latiniia* [...] *și calviniia o înfruntară.* TP, 3^{v}.

2. (1699) Limba latină. *Iară rumâneaște să cheamă Dumnezea care nume iaste de la letinie.* MILESCU, CÎ, 89. *Dominus — după latinie ieste la noi: domnu.* N. COSTIN, NM, 261; cf. N. COSTIN, L, 27.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **latinie** (M. COSTIN, NM, 261), **lătinie** (N. COSTIN, L, 27), **letinie** (MILESCU, CÎ, 89); **latinia** *(latiniia:* TP, 3^{v}).

Variante: **lătinie, letinie.**

— *Latin* + suf. *-ie.*

*LAUDANUM s. n. v. **ladanum.**

LAXATIV s. n. (c. 1760) *Foarte bună iaste apa de saparina* (gl. marg. *apă de laxativ*). MD_2, 109^{r}; cf. MD_2, 40^{r}, 52^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **laxativ** (MD_2, 109^{r}), **laxativon** (MD_2, 52^{v}), **laxativu** (MD_2, 40^{r}), **laxativum** (MD_2, 40^{r}).

Variante: **laxativon, laxativu(m).**

— Lat. *laxativus, -a, -um.* (Varianta în *-on*, după modelul împrumuturilor din neogreacă).

LAXATIVON s. n. v. **laxativ.**

LAXATIVU(M) s. n. v. **laxativ.**

°LAZARET s. n. (1716—1742) *Fiind preasfinția sa la Arad, la lazaret.* TEMPEA, IST., 171. *Aŭ fostŭ poroncă să facemŭ lazaretŭ.* IORGA, SD, XII, 26. *Lingă hotarăle turcești osăbite lazaretur s-au rînduit.* OC; cf. IORGA, SD, XII, 53.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **lazaret** (TEMPEA, IST., 171; OC; *lazaretŭ;* IORGA, SD, XII, 26), **lazăret** (IORGA, SD, XII, 53); **lazaretul** (OC), **lăzăretul** (IORGA, SD, XII, 53); g.-d. **lazaretului** (IORGA, SD, XII, 26; OC), **lăzăretului** (IORGA, SD, XII, 53); pl. nom.-ac. **lazareturi** (OC; *lazaretur:* OC).

Variante: **lazăret, lăzăret.**

— Germ. *Lazarett* (< it. *lazzaretto*); cf. scr. *lazaret.*

LAZĂRET s. n. v. **lazaret.**

°LAZUR s. n. (înc. sec. XVIII) Smalț, vopsea albastră. *Toate scobiturile pietrelor pe dănafară le văpsi cu lazur albastru.* ANON. CANT., 108. *Scobiturile pietrilor din afară le vopsi cu lazur albastru.* VIAȚA LUI NIFON, în DA s.v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **lazur** (ANON. CANT., 108; VIAȚA LUI NIFON, în DA s.v.)

— V. sl. лазорь (< lat. med. *lazurius*, v. it. *lazur*).

°LĂMPAȘ s. m. (1648) Lampă, felinar. *Zeace feate carele luară lămpașăle* (gl. marg. *fînărele*) *lor.* NT, 32^{v}. *Lempash. Lampas.* ANON. CAR., 350. *Și ți voi găta lampașul.* VISKI, PV, III, 78. *Polymixos g. f. Lămpaș, fălinari cu multe fufeze.* CORBEA, D, 251^{r}; cf. NT, 33^{r}; PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 493; LM, 222; CORBEA, D, 167^{v}, 169^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **lampaș** *(lampas:* LM, 222), **lămpaș** (CORBEA, D, 167^{v}, 169^{r}, 251^{r}; *lempash:* ANON. CAR., 350); **lampașul** (VISKI, PV, III, 78), **lămpașul** *(lempasul:* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 493); pl. nom.-ac. **lămpașăle** (NT, 32^{v}), **lămpașele** (NT, 33^{r}).

Variantă: **lampaș.**

— Magh. *lămpăs* (< lat. *lampas*).

°LĂMPĂȘĂL s. n. (1651—1700) Diminutiv al lui lămpaș. *Lempeshĕl.* ANON. CAR., 350.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **lămpășĭl** *(lempeshĕl:* ANON. CAR., 350).

— *Lămpaș* + suf. *-el.*

LĂTENESC, -EASCĂ adj. v. **latinesc, -ească.**

LĂTERNĂ s. f. (1651—1700) Felinar. *Lĕternĕ. Laterna.* ANON. CAR., 350.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **lăternă** *(lĕternĕ:* ANON. CAR., 350).

— Lat. *laterna*, germ. *Laterne.*

LĂTIN s. m. v. **latin.**

LĂTIN, -Ă adj. v. **latin, -ă.**

LĂTINEAȘTE adv. v. **latinește.**

LĂTINESC(U), -EASCĂ, adj. v. **latinesc, -ească.**

LĂTINEȘTE adv. v. **latinește.**

LĂTINIE s. f. v. **latinie.**

LĂZĂRET s. n. v. **lazaret.**

LECTICĂ s. f. (c. 1700). *Lectica g. f. Scaun, lectică, ca acela leagăn pre care îl duc doi asini sau doi cai.* CORBEA, D, 170[r]. *În lectică împărătească îl aședzară.* CANTEMIR, II, II, 127. *Sau cu lecticile, sau cu carul, mérgea popii.* N. COSTIN, C, 254; cf. CANTEMIR, HR., 231; N. COSTIN, L, 309.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **lectică** (CORBEA, D, 170[r]; CANTEMIR, II, II, 127; CANTEMIR, HR., 231); **leftica** (N. COSTIN, L, 309); pl. nom.-ac. **lecticile** (N. COSTIN, C, 254).

Variantă: **leftică.**

— Lat. *lectica.*

LECTOR s. m. (1702) Cîteț (la biserică). *Ce deregătorie are ostiarușul? [...] Dară lectorul?* P. PR., 102[v].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **lectorul** (P. PR., 102[v]).

— Lat. *lector*, magh. *lektor.*

LEFTICĂ s. f. v. **lectică.**

LEGAT [1] s.m. (1620) Trimis special, ambasador. *Mihail fu domn în loc de legatu.* MOXA, C, 384. ◈ Fig. *Își dzice sfîntul Pavel apostol legatul lui Hristos.* DOSOFTEI, în DA s.v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **legatu** (MOXA, C, 384); **legatul** (DOSOFTEI, în DA s.v.).

Variantă: **legatu.**

— Lat. *legatus.*

LEGAT [2] s.n. (1673) Dispoziție testamentară. *Între noi este legat pentru bonum publicum și pentru lărgirea sfintei besericei noastre.* LUPAȘ, DIT, 330.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **legat** (LUPAȘ, DIT, 330).

— Lat. *legatum.*

LEGATU s. m. v. **legat [1].**

LEGĂ s. f. v. **ligă.**

°LEITENANT s. m. (1715) În s. comp. **Gheneral-leitenaht** = general-locotenent. *S-au trimes la gheneral-leitenant Baur.* PS.-COSTIN, L, 70; cf. PS.-COSTIN, L, 68.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **leitenant** (PS.-COSTIN, L, 68, 70).
— Rus. *лейтенант* (< fr. *lieutenant*).
V. și g h e n e r a l[2].

LEONICESC adj. (1757) (Despre vers, stil) Leonin. *Pentru stihul cel leonicesc.* EUSTATIEVICI, GR, 140; cf. EUSTATIEVICI, GR, 134.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **leonicesc** (EUSTATIEVICI, GR, 134, 140).
— Lat. med. *leonini (versus ~)* (după modelul adjectivelor terminate în *-icesc*).

*LEONIN, -Ă adj. v. **leonicesc.**

*LETARGIE s. f. v. **letargus.**

LETARGUS s. n. (1651) Letargie. *Boală carea să chiamă letargus, adecă de boala ceaea ce cînd dorm ei hrăpesc și fac grozav.* MYST., 20[v].
Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **letargus** (MYST., 20[v]).
— Lat. *lethargus (morbus ~).*

LETĂNI s. m. v. **latin.**

LETĂNIEȘTE adv. v. **latinește.**

LETENESC, -EASCĂ adj. v. **latinesc, -ească.**

LETIN s. m. v. **latin.**

LETINEAȘTE adv. v. **latinește.**

LETINESC, -EASCĂ adj. v. **latinesc, -ească.**

LETINIE s. f. v. **latinie.**

°LEVENT s. m. **1.** (1710) Mercenar moldovean din oastea Țării Românești. *Matei-Vodă* [...] *avea oști, și streine și de țara sa, ales pedestrime* [...] *și călări de ai noștri, moldoveni, acolo merși în leafă, cărora numele era livinții.* M. COSTIN, L, 114. *I-au dat* [...] *și din livinți o samă.* M. COSTIN, L, 155.

2. (c. 1740) Marinar turc din marina de război a Imperiului Otoman, originar din Levant. *Înțelegînd turcii, au și pornit pe căpitan-pașe cu cîteva galioane, cu leventi ca să apere Azacul.* NECULCE, L, 341; cf. NECULCE, L, 347.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. *levenț* (NECULCE, L, 347), **livinți** (M. COSTIN, L, 155); **leventii** (NECULCE, L, 341), **levinții** (NECULCE, L, 341), **livinții** (M. COSTIN, L, 114).
Variante: **levint, livint.**
— Ngr. λεβέντης, tc. *levend* (ngr., tc. < it. *leventi*); cf. ucr. *levenéc.*

LEVINT s. m. v. **levent.**

LIAGĂ s. f. v. **ligă.**

LIBERTIN s. m. (1648) Libert. *În sinagoga carea să chiamă a libertinilor* (gl. marg. *libertinii era carii ti făcea den slugi slobodași*). NT, 142[r].
Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **libertinii** (NT, 142[r]); g.-d. **libertinilor** (NT, 142[r]).
— Lat. *libertinus.*

*LICHID, -Ă adj. v. **lichida.**

◇ LICFIDA adj. (1749) Lichid. *Și la gura țevii pune moscos* [...] *au storace licfida, cînd vei scoate apa.* CB, 61[r].
— It. *liquida.*

LICURI s. m. pl. v. **liguri.**

LIGĂ s. f. (1651—1700). *Ligĕ.* ANON. CAR., 350. *Apoi să întemeiaz liaga şi nu-l vor mai scot.* STINGHE, DRŞ, I, 13. *Nicodată hotărăscu liga.* FN, 120. *O ligă să hotărăşte.* FN, 131; cf. FN, 108, 133, 135, 137, 148.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ligă** (FN, 137, 148; *lige*: ANON. CAR., 350); **lega** (FN, 108, 120), **liaga** (STINGHE, DRŞ, I, 13), **liga** (FN, 120, 131, 133, 135).

Variante: **legă, liagă.**

— It. *lega, liga,* germ. *Liga,* magh. *liga.*

LIGURI s. m. pl. (1717) *Războaele cu ligurii.* CANTEMIR, HR., 120. *Războiu rădicară împotriva ligurilor.* N. COSTIN, C, 499. *Niamul licurilor* [...] *era* [...] *mari vrăjmaşi Rimului.* N. COSTIN, C, 499; cf. CANTEMIR, HR., 121; N. COSTIN, C, 500.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **liguri** (N. COSTIN, C, 500); **licurii** (N. COSTIN, C, 499, 500), **ligurii** (CANTEMIR, HR., 120, 121; N. COSTIN, C, 499, 500); g.-d. **licurilor** (N. COSTIN, C, 499), **ligurilor** (N. COSTIN, C, 499).

Variantă: **licuri.**

— Lat. *Ligures.*

*LIMB s. n. v. **limbus.**

LIMBUS s.n. (1702) Zona marginală a infernului. *Au coborît în limbusu, ce-i în partea cea mai din gios a pământului.* P. PR., 20^{r}. *Hristos carea pogori în suflet la limbus.* BUITUL, CAT., 7.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **limbus** (P. PR., 20^{r}; BUITUL, CAT., 7), **limbusu** (P. PR., 20^{r}).

Variantă: *limbusu.*

— Lat. med. *limbus.*

LIMBUSU s. n. v. **limbus.**

LIMITAREUS s. m. (c. 1740) Comandant de grăniceri. *Le-au îndreptat dumnealui Ioan Băleanul, când era limitareus mare.* IORGA, SD, XIV, 60.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **limitareus** (IORGA, SD, XIV, 60).

— Lat. *limitaneus* (prin apropiere probabilă de *limitare*).

LINIE s. f. **1.** (1656) Fel, chip, mod. *După liniia sau tocmala aceaea.* SC, 123^{v}.

2. (c. 1700) Dreaptă care intersectează minimum două puncte dintr-un plan. *Perpendicularis, -e. Linie spînzurătoare derept în jos, precum arată aţa cea cu plumb.* CORBEA, D, 238^{r}; cf. CORBEA, D, 282^{v}.

3. (1715) Grup de soldaţi desfăşurat în ordine de bătaie. *Din pedestrimea Moscului numai o linie (sau grămadă)* [...] *la acea bătaie n-au fost sosit.* PS.-COSTIN, L, 69.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **linie** (CORBEA, D, 238^{r}, 282^{v}; PS.-COSTIN, L, 69); **linia** (*liniia*: SC, 123^{v}).

— Lat. *linea,* germ. *Linia,* pol. *linja,* rus. *линия.*

LIRĂ s. f. (1667—1669) Monedă italiană de argint. *Dat-am iar popei lu Florie lire 6.* CANTACUZINO, NI, 132^{r}.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **lire** (CANTACUZINO, NI, 132^{r}).

— It. *lira.*

LIUTER(E)AN s. m. v. **luteran.**

LIVINT s. m. v. **levent.**

*LOCOTENENT s. m. v. **leitenant.**

LONGOBARDI s. m. pl. (1667—1669) *Den afara luncii Ioniii și a Italiei, longovardii și frîncii carii și ghermani se chiamă.* TP, 50^{v}. *Prăzi ale sarmaților, goților* [...] *și ale longobardilor.* CANTACUZINO, IST., 70. *Solii carii trimisése longobardii.* CANTEMIR, HR., 319; cf. CANTACUZINO, IST., 74; CANTEMIR, HR., 12, 318, 320; N. COSTIN, C, 209, 504.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **longobardi** (N. COSTIN, C. 209); **longobardii** (CANTEMIR, HR., 12, 319; *loggobardii:* CANTEMIR, HR., 319; *lo<n>gobardii:* CANTACUZINO, IST., 74), **longovardii** (TP, 50^{v}); g.-d. **longobardilor** (CANTACUZINO, IST., 70; CANTEMIR, HR., 318, 320; N. COSTIN, C, 209, 504).

Variantă: **longovardi.**

— Lat. med. *Longobardi*, it. *longobardi*, gr. med. λογγόβαρδοι.

LONGOVARDI s. m. pl. v. **longobardi.**

LOSTERIE s. f. (1748) Han. *În care locuri nu sînt [losterii sau făgădaie, nici case orășenești sau sătești de obște, acolo vor fi datori lăcuitorii a da călătorilor sălaș.* DC.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **losterii** (DC).

— It. *losteria.*

LOTREAN s. m. v. **luteran.**

LUSITANI s. m. pl. (1736—1738) *Veriat, de niam hișpan, domnul lusitanilor* [...], *mare vrăjmaș romanilor* [...] *au fostu.* N. COSTIN, C, 503; cf. N. COSTIN, C, 56.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **lusitani** (N. COSTIN, C, 56); g.-d. **lusitanilor** (N. COSTIN, C, 503).

— Lat. *Lusitani.*

LUSTRAT, -Ă adj. (1682) Ilustru. *Marchel era de la Apamiia, a doa Sirie, de rudă mare și lustrată* (gl. marg. *luminată*). DOSOFTEI, VS, dec., 243^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. f. **lustrată** (DOSOFTEI, VS, dec., 243^{v}).

— Lat. *illustratus, -a, -um.*

*LUSTRU s. m. v. **lustrum.**

◇ LUSTRUM s. m. (c. 1700) Interval de cinci ani; lustru. *Au numărat anii ca romanii de la lustrum, adecă de la muștruirea portărească într-al cincirea an, precum și noi de la începerea lumii.* CORBEA, D, 216^{v}.

— Lat. *lustrum.*

LUTERAN s. m. (1600) *Eu, împăratul, rog pre domneta să nu laș într-acel loc mulți credincioși, numai să laș 3: greci, și frînci și lotreni.* DÎ, 129. *Patriarhul Ieremia pre larg vorovește la cartea ce au scris către luterani.* PM, 248. *Era protestant sau liuteran.* VP, 4^{v}; cf. VARLAAM, RC, 17^{r}; VP, 4^{v}, 11^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **liuteran** (VP, 4^{v}); pl. nom.-ac. **lotreni** (DÎ, 129), **luterani** (PM, 248); **liuteranii** (VP, 11^{v}), **liutereanii** (VARLAAM, RC, 17^{r}).

Variante: **liuter(e)an, lotrean.**

— Lat. med. *lutheranus*, rus. *лютерани.*

M

MACAROANĂ s. f. (1703). *Schimbă [...] gloanțele de pușcă în macaroane.* FN, 122.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **macaroane** (FN, 122).

— It. *macaroni.*

MACHINĂ s. f. v. **mahină.**

MACULĂ s. f. (1681) În loc. adj. **Fără (de) maculă** = nevinovat; fără pată. *Fără prihană, fără ocă, fără maculă, nemăculată.* DOSOFTEI, M, 155[r]. *Immaculatus, -a, -um. Fără de maculă, neîntinat, -ă.* CORBEA, D, 142[v].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **maculă** (DOSOFTEI, M, 155[r]; CORBEA, D, 142[v]).

— Lat. *macula.*

° MADAMĂ s. f. (1756) Doamnă, stăpînă. *Luo 2 scaone și dîndu-i ei unul, șăzu și el pe cclalalt zicîndu-i ei madamă, adecă stăpînă.* VP, 45[r].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **madamă** (VP, 45[r]).

— Rus. *мадамъ* (< fr. *madame*).

° MAGAZIN s. n. (1737) Magazie. *Să să aducă de la acéle mănăstiri aici la magazinul din Craiova grîul.* DRA, I, 369. *Să încarce grîul [...] și să-l aducă aici la magazin cît mai curînd.* DRA, I, 369.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **magazin** (DRA, I, 369); **magazinul** (DRA, I, 369).

— Germ. *Magazin* (< fr. *magasin*).

MAGHISTRAT s. m. și n. 1. s. m. (1717) Cetățean ales (în Roma antică) pentru exercitarea unor importante atribuții de conducere. *Adunări fără maghistrat deosăbite să nu să facă.* CANTEMIR, HR., 193.

2. S. n. (1717) Funcția de magistrat (1). *Au încăput la cinsté Maghistratului.* CANTEMIR, HR., 163.

3. S. n. (1735) Conducere a unui oraș; sfat orășenesc; municipalitate. *Judecată cu maghistratul [...] au avut părinții noștri.* IORGA, SD, XII, 231. *Judecată nu cérem cu magistratul.* STINGHE, DRȘ, I, 203. *Cu sila domnilor maghistratului nu poate să-și ia cinstea care au pierdut.* TEMPEA, IST., 171; cf. STINGHE, DRȘ, I, 194; TEMPEA, IST., 159, 169; IORGA, SD, X, 225, 376, 379, 381, 382, 387, 388, 389.

4. S. m. și n. (1744) Membru în conducerea unui oraș. *Maghistratușurilor, domnilor [...] foarte tare să porunccaște.* OC. *Cinstiților și ai noștri de bine voitori și vecini de aproape, dumnealui județul și dumneavoastră maghistrați ai prea cinstitei cetăți Brașovului.* IORGA, SD, X, 384; cf. IORGA, SD, X, 385.

Forme gramaticale: s. m. sg. nom.-ac. **maghistrat** (CANTEMIR, HR., 193); pl. nom.-ac. **maghistraţi** (IORGA, SD, X, 384), **maistraţi** (IORGA, SD, X, 385); s. n. sg. nom.-ac. **maghistrat** (IORGA, SD, X, 225, 379, 381, 387, 388, 389; *maghiistrat*: IORGA, SD, X, 388, 389), **maistrat** (IORGA, SD, X, 225, 381, 382); **moghistrat** (*moghiistrat*: IORGA, SD, X, 389); **maghistratul** (IORGA, SD, XII, 231; TEMPEA, IST., 159, 169; *magistratul*: STINGHE, DRŞ, I, 203), **maistratul** (IORGA, SD, X, 376); g.-d. **maghistratului** (CANTEMIR, HR., 163; STINGHE, DRŞ, I, 194; TEMPEA, IST., 171), **maistratului** (IORGA, SD, X, 225, 382); pl. g.-d. **maghistratuşurilor** (OC).

Variante: **maghistratuş, maistrat, moghistrat.**

— Lat. *magistratus*, germ. *Magistrat*, magh. *magisztrát(us)*, rus. *магистрат*, gr. med. μαγιστρᾶτον.

° MAGHISTRATURĂ s. f. (1717) Funcţie sau demnitate (publică) la romani. *Iară din afară statul senatului şi maghistraturile aşezînd, cineş la locul şi orînduiala sa li-au pus.* CANTEMIR, HR., 186.

Formă gramaticală: pl. nom.-ac. **maghistraturile** (CANTEMIR, HR., 186).

— Rus. *магистратура*; cf. germ. *Magistratur* (germ., rus. < fr. *magistrature*).

MAGHISTRATUŞ s. n. v. **maghistrat.**

MAGHISTRU s. m. **1.** (1620) Persoană cu funcţie de supraveghere, administrare sau comandă. *Boris, domnul lor, fu prins viu de-l puse boiariu mare, anume maghistru.* MOXA, C, 394. *Ar fi pus pe Theodoric maghistru oştilor, în ţara de alţii ţinută.* CANTEMIR, HR., 295; cf. CANTEMIR, HR., 240, 313, 318, 510.

2. (1726) Profesor, dascăl. *Marturi: Ilie Părăianu, mar[tur], Ilion sin popi Luvaran ot Turceşti, martor, Simon magister.* IORGA, SD, XIV, 296.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **maghistru** (MOXA, C, 394; CANTEMIR, HR., 295, 313), **magister** (IORGA, SD, XIV, 296); **maghistrul** (CANTEMIR, HR., 240, 318, 510).

Variantă: **magister.**

— Lat. *magister*, germ. *Magister.*

MAGISTER s. m. v. **maghistru.**

*MAGISTRAT s. m. v. **maghistrat.**

*MAGISTRATURĂ s. f. v. **maghistratură.**

*MAGISTRU s. m. v. **maghistru.**

◇ MAGNES s. n. (c. 1700) Magnet. *Magnes, -etis. Piatră magnes care trage de la sine hierul.* CORBEA, D, 181r. *Magneticus, -a, id. De piatră de magnes.* CORBEA, D, 181v.

— Lat. *Magnes.*

*MAGNET s. n. v. **magnes.**

MAHINĂ s. f. (1717) Bombardă. *Mahinele carile aşezasă împăratul în vîrful unui dial, li-au fărmat.* CANTEMIR, HR., 416. *Meşterul carile iera asupra mahinilor (ciniilor) de oaste [...] fugisă la Hris.* CANTEMIR, HR., 416; cf. CANTEMIR, HR., 425. ◈ (1717) Tun. *Nu numai cu glonţurile mahinilor, ce încă şi pietri mari din vîrvul muntelui răsturnînd, mare stricare făcé oştii.* CANTEMIR, HR., 416.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **machinele** (CANTEMIR, HR., 425), **mahinele** (CANTEMIR, HR., 416); g.-d. **mahinilor** (CANTEMIR, HR., 416).

Variantă: **machină.**

— Lat. *machina*, pol. *machina*, rus. *махина*.

MAIESTAT s. m. **1.** (1725) Suveran, monarh. *Ku azsutorûl luj Dumnezeu şi prin oszteneale dumitale şi ku mila majestatuluj imperat.* STINGHE, DRŞ, I, 132. *Supt stăpînirea preaînălţatului Maiestat, împărat al Romei.* ANTOLOGHION 1737, în BRV, II, 52.

2. (1736—1738) Măreţie, grandoare. *Nemică nu împodobéşte maestatul domnului, decît a împărţiria de bune faceri (şi daruri)* N. COSTIN, C, 550.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **maiestat** *(maestat*: ANTOLOGHION 1737, în BRV, II, 52), **maiestatul** *(maestatul*: N. COSTIN, C, 350); g.-d. **maiestatului** *(majestatuluj:* STINGHE, DRŞ, I, 132).

— Lat. *maiestat, -atis*, germ. *Majestät.*

° MAIOR s.m. (1715). *3 maiori: Vasilie Kropot, şi Erstu, şi Gheatu.* PS.-COSTIN, L, 74. *Aicea în Eşi lăsase* [...] *şi pe un maior, cu vro 300—400 de moscali.* N. COSTIN, L, 333. *Dumitraşco beizadè maior* [...] *s-au întors la Ieşu cu duium.* NECULCE, L, 369; cf. PS.-COSTIN, L, 72, 73, 75. ◇ (1715) **Gheneral-maior** = general-maior. *Iar gheneral-maior Rozen s-au rotit cu ai săi apărîndu-se cătră ai săi.* PS.-COSTIN, L, 68. *Al sfinţitei împărăţiei Romei grof şi gheneral-maior.* DRA, I, 322; cf. PS.-COSTIN, L, 68, 69, 71.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **maior** (PS.-COSTIN, L, 68, 73; N. COSTIN, L, 333; DRA, I, 322; NECULCE, L, 369); pl. nom.-ac. **maiori** (PS.-COSTIN, L, 69, 71, 72, 74, 75).

— Germ. *Major*, pol. *major*, rus. *майор* (germ., pol., rus. < lat. *maior, -oris*).

V. şi g h e n e r a l².

MAISTRAT s. m. şi n. v. **maghistrat.**

° MAISTRU s. m. (1715) În s. comp. **Cfartir-maistru** = ofiţer însărcinat cu aprovizionarea şi cazarea unui corp de armată. *S-au luat în robie un cfartir-maistru (adecă vel-conacciu).* PS.-COSTIN, L, 69.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **maistru** (PS.-COSTIN, L, 69).

— Rus. *мейстер* (< germ. *Meister* < lat. *magister*).

V. şi c f a r t i r.

*MAJESTATE s. m. v. **maiestat.**

MALIGNA s. f. (1710) Tifos. *Nu era ciuma, ci direaptă lungoare cărei boale îi dzic doftorii maligna.* M. COSTIN, L, 201.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **maligna** (M. COSTIN, L, 201).

— Lat. *malignus, -a, -um.*

MALVĂ s. f. (c. 1700) Nalbă. *Malva g. f. Iarbă malvă.* CORBEA, D, 182r. *Malvaceus, -a, id. De malvă.* CORBEA, D, 182r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **malvă** (CORBEA, D, 182r).

— Lat. *malva.*

MANEFEST s. n. v. **manifest.**

MANIFEST s. n. (1703) Proclamaţie. *Un gabinet* [...] *manefesture spedeluiaşte.* FN, 153. *Făcu de să vesti o carte ce să zice taliineaşte manefest, carea scrie împotriva lui Dimitrie.* VP, 9v. *După ce se ceti acest manifest întru auzul a tot nărodul.* VP, 10r. *Şi strigă în Rosie o manifestă, carte în carea poruncè tuturor supuşilor, zicîndu-le să-şi cunoască datoriia.* VP, 10r—10v; cf. VP, 151r.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom.-ac. **manifestă** (VP, 10[r]); **manifesta** (VP, 151[r]); s. n. sg. nom.-ac. **manefest** (VP, 9[v]), **manifest** (VP, 10[r]), **manifestu** (VP, 151[r]); pl. nom.-ac. **manefesture** (FN, 153).

Variante: **manefest** s. n., **manifestă** s. f., **manifestu** s.n.

— It. *manifesto*, rus. *манифест*.

MANIFESTĂ s. f. v. **manifest.**

MANIFESTU s. n. v. **manifest.**

° MANTA s. f. (c. 1740) Haină lungă militară. *Avè mantale în spate și ținè flintele suptu mantale.* NECULCE, L, 244.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **mantale** (NECULCE, L, 244).

— Pol. *manta*, rus. *манта* (pol., rus. < germ. *Manto* < fr. *mante*).

MAPĂ s. f. (1917) Hartă. *Mappele lui Emeric Tucheli.* CANTEMIR, HR., 54. *Mapele gheograficești, adecă tablele ce însămnéză hotarîle și ținuturile țării Ardialului.* CANTEMIR, HR., 473. *Pot ști cei ce mapele vor cerca.* CANTEMIR, HR., 286.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **mapă** *(mappă:* CANTEMIR, HR., 473*)*; **mapa** *(mappa:* CANTEMIR, HR., 473); pl. nom.-ac. **mapele** (CANTEMIR, HR., 286, 473; *mappele:* CANTEMIR, HR., 54).

— Lat. med. *mappa.*

MARCHEZ(U) s. m. v. **marchiz.**

MARCHIZ s. m. (1667—1669) *Găsind aici pre marchiz Vila.* CANTACUZINO, NI, 127[v]. *Trecut-au la Poartă pen țară și un sol franțojescu, anume marchez Dezalore.* N. COSTIN, L, 295. *Lăsînd în locul lui pre marchezu Doriia.* GRECEANU, IST., 79; cf. GRECEANU, IST., 80.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **marchez** (N. COSTIN, L, 295; GRECEANU, IST., 79, 80), **marchiz** (CANTACUZINO, NI, 127[v]), **marchezu** (GRECEANU, IST., 79).

Variante: **marchez, marchezu.**

— It. *marchese.*

MARCOMANI s. m. pl. (1717) Veche populație germanică. *Toate țările acélé împreună cu marcomanii și cvadii li-ar fi făcut ținuturi.* CANTEMIR, HR., 201. *Strînsu-s-au dară acolo schithii, gotthii, [...], sarmații, cvadii, rughii, bastarnii, marcomanii, burgundionii.* CANTEMIR, HR., 287; cf. CANTEMIR, HR., 200, 219, 275.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **marcomani** (CANTEMIR, HR., 219); **marcomanii** (CANTEMIR, HR., 201, 275, 287); g.-d. **marcomanilor** (CANTEMIR, HR., 200).

— Lat. *Marcoman(n)i.*

° MAREȘAL s. m. 1. (1723) În s. comp. **Gheneral-marșal** = general cu funcție de mareșal. *Iaste porunca mării sale gheneralului-marșal comendant.* DRA, I, 311; cf. DRA, I, 310.

2. (c. 1730) Nume dat (în Polonia feudală) președintelui unui corp nobiliar. *Era cîțva boiari leșești tovarăși craiului Stanislav,[...] anume: voevoda Chiovschii, mareșal Tarlo, voevoda Vișnovețchii.* PS.-AM., 263[r].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **mareșal** (PS.-AM., 263[r]), **marșal** (DRA, I, 310, 311).

Variantă: **marșal.**

— Germ. *Marschall*, rus. *маршал* (rus. < germ. < fr. *maréchal*).

V. și g h e n e r a l.[2]

MARȘAL s. m. v. **mareșal.**

*MARȘRUT s. n. v. **marșută.**

°MARȘUTĂ s. f. (1748) Document, act prin care se indică un itinerar marșrut. *De s-ar întîmpla să fie vro marșută carea n-ar putea suferi zăbava să ia așa curînd asignație.* DC.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **marșută** (DC).

— Magh. *marsutá* (< germ. *Marschroute* < fr. *marcheroute*).

◇MARTIALES adj. pl. (1717) Viteji, curajoși. *Cu acéiaș (a ghetilor) poreclă martiales (adecă viteji) a-i numi, precum se cade putem.* CANTEMIR, HR., 130.

— Lat. *martiales, -e.*

*MARȚIAL, -Ă adj. v. **martiales.**

MASAGHETI s. m. pl. (1717) Huni. *Acesta în pace credincoasă au ținut pre massagheti.* CANTEMIR, HR., 72. *Sahi, dahi, masagheti, tot un neam sîntu.* N. COSTIN, NM, 254. *Dahi, sahi, gheti, massagheti* [...] *au nemerit pre aceste locuri.* N. COSTIN, L, 31; cf. CANTEMIR, HR., 76.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **masagheti** (M. COSTIN, NM, 254; *massagheti:* CANTEMIR, HR., 72; N. COSTIN, L, 31); **masaghetii** *(massaghetii:* CANTEMIR, HR., 76); g.-d. **masaghetilor** *(massaghetilor:* CANTEMIR, HR., 76).

— Lat. *Massagetae.*

°MASCĂ s. f. (1651—1700). *Maskĕ.* ANON. CAR., 352.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **mască** *(maskĕ:* ANON. CAR., 352).

— Germ. *Maske* (< fr. *masque*).

*MAȘINĂ s. f. v. **mahină.**

MATEMATEC s. m. v. **matematic, -ă.**

MATEMATECĂ s. f. v. **matematică.**

MATEMATIC, -Ă s. m. și f. (1678) Matematician, -ă. *Carele om iaste orator, filosof, teoliog, astroliog, matematec, aritmetic* [...] *să va înălța firea lui spre trufie.* CÎ, 91r. *<P>etosiris g. m. Un mathematic eghiptean.* CORBEA, D, 241r. *Proclus, mathematic grec.* CANTEMIR, HR., 55. *Vrăjitu-i-au un matematic, anume Sărapion.* N. COSTIN, L, 62; cf. CORBEA, D, 185v; CANTEMIR, II, I, 50; CANTEMIR, HR., 313, 314.

Forme gramaticale: s. m. sg. nom.-ac. **matematec** (CÎ, 93r), **matematic** (N. COSTIN, L, 62; *mathematic:* CORBEA, D, 185v, 241r; CANTEMIR, HR., 55); **matematicul** *(mathematicul:* CANTEMIR, HR., 313); g.-d. **matematicului** *(mathematicului:* CANTEMIR, HR., 314); pl. nom.-ac. **matematici** *(mathematici:* CANTEMIR, II, I, 50); s. f. sg. nom.-ac. **matematică** *(mathematică:* CORBEA, D, 185v).

Variantă: **matematec.**

— Lat. *mathematicus,* pol. *matematyk,* rus. *математикъ.*

MATEMATICĂ s. f. (1667—1669) *Început-am, la mult știutul și luminatul Bonvini, matematica.* CANTACUZINO, NI, 129r. *Mathematicus, -a, id. Care au învățat bine mathematica.* CORBEA, D, 185v. *Cine să naște supt această planetă* [...] *sînt cu tocmală spre învățătura a tuturor lucrurilor* [...] *adecă matematica.* CALENDAR, 21v; cf. CANTEMIR, II, I, 51; EUSTATIEVICI, GR, 143.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **matematecă** *(mathematecă:* CANTEMIR, II, I, 51); **matematica** (CANTACUZINO, NI, 129r; CALENDAR, 21v; *mathematica;* CORBEA, D, 185v); g.-d. **mate-**

matichii (EUSTATIEVICI, GR, 143), **matematicii** (CANTACUZINO, NI, 129r).

Variantă: **matematecă.**

— Lat. *mathematica*, it. *matematica*, rus. *математика.*

•MATEMATICESC adj. (1717) Matematic. *Meşteşug mathematicesc.* CANTEMIR, HR., 314. *De cîte feliuri este ritmul cel tehnopregnicesc? De trei feliuri; slovenicesc* [...] *ritoricesc, matematicesc.* EUSTATIEVICI, GR, 142.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **matematicesc** (EUSTATIEVICI, GR, 142; *mathematicesc:* CANTEMIR, HR., 314).

— *Mathematic* + suf. *-esc;* cf. rus. *математический.*

•MATEMATICEŞTE adv. (1717) Conform cu procedeele folosite în matematică. *Din Petavie (carii mathematiceşte cursul annilor, foarte nesmentit au însămnat).* CANTEMIR, HR., 191.

— *Matematic*[3] + suf. *-eşte.*

•MATERICESC adj. (1699) Alcătuit din materie; material. *Cu accasta nici socoteală are, nici direptate, focul acela au matericesc, să fie, au fără materie.* ANTIM, CL, 92v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **matericesc** (ANTIM, CL, 92v).

— *Materie* + suf. *-icesc.*

MATERIE s. f. **1.** (1651) Corp, element privit din punctul de vedere al compoziţiei sale; substanţă. *Materia sau lucrul a sfîntului botez.* MYST., 13r. *Crucè făcută den materie, adecă care iaste făcută de aur.* CÎ, 50v. *Materiia sfintei cumenecături iaste pîine de grîu curat, dospită.* B, 24r. *Însămnează metal sau materie.* EUSTATIEVICI, GR, 36. *Materia aceaea care curge din scobitură poate să aducă gangrină.* MD2, 32r; cf. MYST., 12v; APOSTOL 1683, in BRV, I, 260; BB, 741; MĂRG., 158v; PM, 199, 200, 248, 250, 251; ANTIM, CL, 90v, 92v, 98r; LEX.2, 54v; B, 20v, 21v, 22v, 31r; CORBEA, D, 185v; P. PR., 92v, 102r; CANTEMIR, II, I, 9, 15, 41, 110, 113, 114, 140, 166, 175, II, 92, 173, 223; CUVÎNT 1707, in BRV, I, 479; ANTIM, O, 71, 243, 373; N. COSTIN, C, 41; MINIAT, C, 50v, 146v; ÎNTREBĂRI c. 1750, in DLR s.v.; EUSTATIEVICI, GR, 142; MD1, 58r, 72r, 79v, 104v, 141r; MD2, 1v, 39v, 94v, 111v, 162v. ◇ (1689) Fig. *Supt putearea şi porunca lui Dumnezău şi materiia ispitirei.* MOLITVENIC 1689, in BRV, I, 292.

2. (1682—1686) Lucru, obiect. *<Focul> arsă tot* [...] *pre unde au agiuns: copaci, pomi şi altă materie.* DOSOFTEI, VS, febr., 57v. *Fiind praznicul domnesc şi trebuind la dinsa multă materie şi multă vorbă ca să descoperim cevaşi cît de puţin întru cinstea şi lauda ei.* ANTIM, O, 90.

3. (1694) Problemă, chestiune. *Într-un sfat de stat, să hotărăscu nişte materii de mare treabă.* FN, 27. *Lăturaş şi abătut au fost (ales într-acăstă materie).* CANTEMIR, HR., 118.

4. (1699) Conţinut, esenţă. *Iară materiia preoţiii iaste* [...] *punerea mîinilor spre capul aceluia ce va să fie preot.* B, 26r. *A lucrurilor ştiinţă nu din părére, ce din chiara arătare să naşte, carea, după materiia ce are, potrivirea formii înţelegirii cearcă.* CANTEMIR, II, II, 63. ◈ (1705) Subiect de discuţie. *<Vulturul> carile nu puţină materie de gîlceavă şi de scandală înainte pune.* CANTEMIR, II, I, 194; cf. N. COSTIN, C, 192.

5. (c. 1700) Substanța concepută ca bază a tot ce există. *Materia g. f. Materie, tot din care să face ceva.* CORBEA, D, 185^{v}. *Lacomul* [...] *nici caută materiia și forma filosofască, nici cunoaște deosăbirea și alcătuirea loghicească.* CANTEMIR, II, I, 60.

6. (c. 1700) Material. *Materis g. f. Materie de clădit, de zidit.* CORBEA, D, 185^{v}. *Că dentru acea materie socotisă să-ș zidiască turnul.* N. COSTIN, L, 20; cf. CANTEMIR, II, I, 16; CANTEMIR, HR., 252. ◆ (1701) Date, informații pentru o lucrare. *Astrologhii (carii de aceaste almanace fac), având materie mai multă și den destul, prognostice mai multe și mai alease să scrie.* FN, 89; cf. CANTEMIR, HR., 6. ◆ (1732) Material textil, țesătură, stofă. *Materiile de Messina sau Veneția cu fir sau sadea.* DOCUMENT 1732, în DLR s.v. *sadea. Să-și facă haine lungi, batîr și din materie mai proastă.* MOLDOVANU, AS, I, 149.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **materie** (CÎ, 50^{v}; DOSOFTEI, VS, febr., 57^{v}; MĂRG., 158^{v}; PM, 199, 200, 248, 250; ANTIM, CL, 92^{v}, 98^{r}; LEX$_{2}$, 54^{v}; CORBEA, D, 185^{v}; FN, 89; CANTEMIR, II, I, 15, 110, 113, 166, 175, 194, II, 223; CUVÎNT 1707, în BRV, I, 479; CANTEMIR, HR., 6, 118; ANTIM, O, 71, 90; N. COSTIN, L, 20; N. COSTIN, C. 41, 192; MINIAT, C, 50^{v}, 146^{v}; MOLDOVEANU, AS, I, 149; ÎNTREBĂRI c. 1750, în DLR; EUSTATIEVICI, GR, 36; MD$_{2}$, 1^{v}, 111^{v}); **materia** (MYST., 13^{r}; PM, 251; B, 21^{v}; P. PR., 102^{r}; CANTEMIR, II, I, 16; EUSTATIEVICI, GR., 142; MD$_{1}$, 72^{r}; MD$_{2}$, 32^{r}, 39^{v}, 94^{v}; *materiia:* MYST., 12^{v}; MOLITVENIC 1689, în BRV, I, 292; B, 20^{v}, 22^{v}, 24^{r}, 26^{r}, 31^{r}; P. PR., 92^{v}; CANTEMIR, II, I, 41, 60, 114, II, 63, 92, 173; ANTIM, O, 373; MD$_{1}$, 58^{r}, 79^{v}, 104^{v}, 141^{r}; MD$_{2}$, 162^{v}); g.-d. **materii** (BB, 741); **materiii** (CANTEMIR, II, I, 9; CANTEMIR, HR., 252); pl. nom.-ac. **materii** (APOSTOL 1683, în BRV, I, 260; FN, 27; CORBEA, D, 185^{v}; P. PR., 92^{v}); **materiile** (PM, 200; ANTIM, CL, 90^{v}; CANTEMIR, II, I, 140; ANTIM, O, 243; DOCUMENT 1732, în DLR, s. v. *sadea*); g.-d. **materiilor** (CORBEA, D, 185^{v}).

— Lat. *materia*, it. *materia*, germ. *Materie*, pol. *materja*, rus. *материя*, v. sl. МАТЕРІѦ.

•MATERIESC, -ASCĂ adj. (1705) Alcătuit din materie; material. *Cît despre partea materiască iaste* [...] *din carne, singe, oase, vine.* CANTEMIR, II, I, 110. *Din partea materiiască, se véde că nu piatră, lut sau alt metal, ce carne, singe și celelalte lucruri de materie dihaniiască are.* CANTEMIR, II, I, 113.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. f. **materiască** (CANTEMIR, II, I, 110; *materiiască:* CANTEMIR, II, I, 113).

— *Materie* + suf. *-esc.*

MATRICULĂ s. f. (1707) Registrul unei fabrici. *Matricula ștampii, istromenturi tipografii,* IORGA, SD, XIII, 96.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **matricula** (IORGA, SD, XIII, 96).

— Lat. *matricula;* cf. magh. *matrikula.*

MATROANĂ s. f. **1.** (1682) Soție a unui cetățean roman. *Au întors pre mulți la credință* [...] *și bogătași și femei de mare rudă, giupînease, care matroane le dzîc, adecă maice.* DOSOFTEI, VS, nov., 155^{v}.

2. (1682) Maica Domnului. *Într-acestaș dzi pomeniră preacuvioasei maicei noastre matroanei.* DOSOFTEI, VS, nov., 113^{v}.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **matroanei** (DOSOFTEI, VS, nov., 113^{v}); pl. nom.-ac. **matroane** (DOSOFTEI, VS, nov., 155^{v}).

— Lat. *matrona;* cf. pol. *matrona.*

MEDEOLAN s. m. (1726) Locuitor al Milanului; milanez. *Mari războae s-au făcut în Italiia, bătîndu-să hișpanii cu franțozii pentru crăiia Neapole; [...] așijdirea și papa cu florintienii; venețienii cu enovezii; medeolanii, cu stăpînul său, Ludovic Sforța.* N. COSTIN, L, 136.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **medeolanii** (N. COSTIN, L, 136).

— Lat. *Mediolanum.*

MEDIATOR s. m. (1701). *Acel mare mediiator să osteneaște, aflând tăriia de minte într-acei care să cartă.* FN, 103. *Mediatori rănduiț de multe părți, nimic nu hotărăscu.* FN, 126. *Au început a pune mediaturi de pace.* NECULCE, L, 280; cf. NECULCE, L, 277.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **mediator** *(mediiator:* FN, 103); pl. nom.-ac. **mediatori** (FN, 126), **mediaturi** (NECULCE, L, 277, 280).

Variantă: **mediatur.**

— It. *mediatore,* pol. *mediator* (< lat. *mediator*).

MEDIATUR s. m. v. **mediator.**

MEDICINĂ s. f. (1715). *S-au luat robi [...] 1 doctor de medicină.* PS.-COSTIN, L, 71.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **medicină** (PS.-COSTIN, L, 71).

— Lat. *medicina.*

MEDITERAN, -Ă adj. (1705) Mediteranean. *Din părțile ostroavelor mediterane.* CANTEMIR, II, II, 160.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. n. **mediterane** (CANTEMIR, II, II, 160).

— Lat. *mediterraneus, -a, -um.*

*MELANCOLIC, -Ă adj. v. **melancolicesc, -ească.**

MELANCOLICESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Melancolic. *Lycantropia g. f. Feli al boalei melancolicești.* CORBEA, D, 179^{r}.

Forme gramaticale: sg. g.-d. f. **melancolicești** (CORBEA, D, 179^{r}).

— Lat. *melancholicus, -a, -um* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

MELEON num. card. v. **milion.**

MELILOT s. n. (c. 1760) Sulfină. *Flori de mușățăl și de melilot să le fierbem cu apă.* MD$_2$, 7^{r}. *Să iei frunză de soc mic și frunză de melilot.* MD$_2$, 32^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **meliot** (MD$_2$, 7^{r}, 32^{v}).

— Lat. *Melilotus,* gr. μελίλωτος.

MEMORAL s. n. v. **memorial.**

◇ MEMORIA s. n. pl. (1728) Jalbă, suplică. *Pentru memoriia mele (sic) jupăneasii popii Alexe... păntru zăstrile ei.* IORGA, SD, X, 329.

— Lat. *memorium* (pl. *memoria*).

° MEMORIAL s. n. 1. (1724) Petiție, cerere. *Apoi de lukrul vamij, ku (!) ne skrii ke aj dat memoral inlountrul și zics, ke vei isprevi.* STINGHE, DRȘ, I, 106. *Jalbele [...] care s-au scris în memorial.* TEMPEA, IST., 160. *Când s-au vorbit cu duhovnicul împăratului*

și i s-au dat și memorialul. STINGHE, DRȘ, I, 216; cf. STINGHE, DRȘ, I, 215.

2. (1725) Memoriu. *S-au jăluit oamenii de la Grădini cu memorial.* DRA, I, 315. *Cu acest plecat memorial înștiințăm pe Măriia Ta și pe dumneavoastră.* IORGA, SD, XIV, 41. *La anul cu leat 1736 am dat un memorial la preacinstita Administrație.* IORGA, SN, 98; cf. DRA, I, 369; IORGA, SD, XIV, 42; DRA, I, 331, 332, 345; IORGA, SD, XIV, 53.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **memorai** (STINGHE, DRȘ, I, 106, 215), **memoriel** (DRA, I, 315; IORGA, SD, XIV, 41; DRA, I, 331, 345, 369; TEMPEA, IST., 160; *memoriial:* IORGA, SD, XIV, 42; IORGA, SN, 98), **memorialu** (IORGA, SD, XIV, 53), **mimorial** (DRA, I, 332); **memorialul** (STINGHE, DRȘ, I, 216); g.-d. **memorialului** (STINGHE, DRȘ, I, 215); pl. nom.-ac. **memoriale** (DRA, I, 338).

Variante: **memoral, memorialu, mimorial.**

— Germ. *Memorial* (< lat. *memorialis*).

MEMORIALU s. n. v. **memorial.**

* MEMORIU s.n. v. **memoria.**

MENISTRU s. m. v. **ministru.**

MENȚIE s. f. (1742) Menționare. *Să face mențiia Diplomi.* MOLDOVANU, AS, I, 147.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **mențiia** (MOLDOVANU, AS, I, 147).

— Lat. *mentio, -onis.*

*MENȚIUNE s. f. v. **mențiie.**

◇ MERCURIALIA s. pl. (c. 1760) Substanțe (medicamente) preparate pe bază de mercur. *Să lipsească toate ceale ce de cei himicești să numesc mercurialia.* MD_2, 43^v.

— Lat. *mercurialis, -e* (neutru pl. *-ia*).

MERCURIAR s. m. (1699) Sfetnic. *Mulți mercuriari (adecăte oameni de sfat) ai porâncă de la stăpînii lor a avea canochial gătit.* FN, 77.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **mercuriari** (FN, 77).

— It. *mercuriale.*

MESI s. m. pl. v. **misi.**

METAFIISDĂ s. f. v. **metafizică.**

METAFIZIC s. m. (1705) Metafizician. *Metafizic, cl. Cela ce are știința a celor peste fire.* CANTEMIR, II, I, 16.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **metafizic** (CANTEMIR, II, I, 16).

— Lat. med. *metaphysicus,* gr. μεταφυσικός.

METAFIZICĂ s. f. **1.** (1667—1669) Manual de filozofie metafizică. *Cărți Metafisicii lu Aristotel.* CANTACUZINO, NI, 113^v. *Cartea dentîi a Metafizicii lui.* FN, 22.

2. (1705) Parte a filozofiei idealiste. *Metafizica -cl. Învățătură carea arată lucruri mai sus de fire.* CANTEMIR, II, I, 16.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **metafizica** (CANTEMIR, II, I, 16); g.-d. **metafisicii** (CANTACUZINO, NI, 113^v), **metafizicii** (FN, 22).

Variantă: **metalisică**.

— Lat. med. *metaphysica*, it. *metafisica*, gr. μεταφυσική.

METAL s. m. și n. (1705) *Bunul ca metalul în foc cu nevoile să lămurește.* CANTEMIR, II, II, 129. *Untul de ceară destelat singur păstrează foarte bine metalurile.* CB, 63^{v}. *Îndreptările ce făcusă duxul Ostertan asupra metalelor* (gl. marg. *mademurilor*). VP, 180^{r}. *În prafu care îi zic spețierii crocon metalicon, adecă șofran de metaluri.* MD$_2$, 2^{v}; cf. CANTEMIR, II, I, 38, 60, 166; CALENDAR, 41; VP, 186^{r}, 186^{v}; EUSTATIEVICI, GR, 36.

Forme gramaticale: s. m. pl. nom.-ac. **metali** (VP, 186^{r}); **metalii** (VP, 186^{v}); g.-d. **metalilor** (CANTEMIR, II, I, 60); s. n. sg. nom.-ac. **metal** (CANTEMIR, II, I, 166; EUSTATIEVICI, GR, 36); **metalul** (CANTEMIR, II, I, 38, II, 129); pl. nom.-ac. **metale** (CALENDAR, 41; VP, 180^{r}), **metaluri** (MD$_2$, 2^{v}); g.-d. **metalelor** (VP, 180^{r}).

— Lat. *metallum*, it. *metalle*, gr. μέταλλον, germ. *Metall*, rus. *металл*.

° METRICĂ s. f. (1726) Registru, condică. *Și pre acestea așezămînturi și scrisori s-au făcut, care să află și astădzi în metrica crăiască, în Cracău.* N. COSTIN, L, 136. *În metrica cea de frunte* [...] *multe cărți scrise s-au aflat.* N. COSTIN, C, 122.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **metrica** (N. COSTIN, L, 136; N. COSTIN, C, 122).

— Pol. *metryka* (< lat. *metrix*, *-cis*).

*METRIC, -Ă adj. v. **metricesc**.

METRICESC adj. (1757) Metric. *Este cel ce dintru un neam metricesc să cuprinde.* EUSTATIEVICI, GR, 141.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **metricesc** (EUSTATIEVICI, GR, 141).

— Lat. *metricus*, *-a*, *-um*, gr. μετρικός, rus. *метрический* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

MIL s. n. v. **milă**.

° MILĂ s. f. (1561) Unitate de măsură pentru lungimi. *Era Vithanîia aproape de Ierusalim ca doaosprăzeace mile.* CORESI, T, 210^{v}. *Va mearge pre urmă și 100 de mile de pămînt.* FL. D$_3$, 37^{r}. *Șapte miluri de pămînt pînă la Vitiberga.* CORBEA, D, 175^{r}. *Un mil de pomont.* LM, 228. *Ca la 50 de mile afară din Moscva.* VP, 15^{v}; cf. CORESI, T, 9^{r}, 194^{v}; CORESI, C$_2$, 95, 97; ALEX., 17^{r}; MOXA, C, 354; NT, 314^{r}; GEOGRAFIE 1660—1680, în DLR s.v.; FL. D$_3$, 67^{r}; SA, 147^{r}; CORBEA, D, 36^{r}, 320^{r}; FN, 119; CANTEMIR, II, I, 179; M. COSTIN, L, 75, 86, 110, 127; PS.-COSTIN, L, 67, 68, 69; M. COSTIN, NM, 264; N. COSTIN, L, 223; IM, 19; DC.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom.-ac. **milă** (CORESI, T, 9^{r}; GEOGRAFIE 1660—1680, în DLR s.v.; SA, 147^{r}; M. COSTIN, L, 75, 86, 110, 127; PS.-COSTIN, L, 67, 68); pl. nom.-ac. **mile** (CORESI, T, 194^{v}, 210^{v}; CORESI, C$_2$, 95, 97; ALEX., 17^{r}; MOXA, C, 354; NT, 314^{r}; FL. D$_3$, 37^{r}, 67^{r}; CORBEA, D, 36^{r}; CANTEMIR, II, I, 179; PS.-COSTIN, L, 69; M. COSTIN, NM, 264; N. COSTIN, L, 223; DC; VP, 15^{v}); s.n. sg. nom.-ac. **mil** (LM, 228); pl. nom. -ac. **miluri** (CORBEA, D, 36^{r}, 175^{r}, 320^{r}; FN, 119; IM, 19; DC).

Variantă: **mii** s.n.

— V. sl. мнлн, pol. *mila*, rus. *миля* (pol., rus., v. sl. < lat. *milia*).

MILION num. card. (1701—1750) *Dentr-o sută și optzeci de neamuri s-au făcut pînă la un meleon și optzeci de mie de oameni.* CANTA-

CUZINO, IST., 74. *Racoţii* [..], *cerîndu-şi de la dînşii viaţă cu răscumpărare de doao milioane, să le dea leşilor bani.* M. COSTIN, L, 177. *Unde mergea, pre la cetăţi, arunca milioane de bani.* PS.-COSTIN. L, 66. *Mai mult de un milion întră în cămara împăratului.* VP, 3^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **meleon** (CANTACUZINO, IST., 74), **milion** (VP, 3^{v}); pl. nom.-ac. **milioane** (M. COSTIN, L, 177; PS.-COSTIN, L, 66).

Variantă: **meleon.**

— It. *milione*, pol. *miljon*, rus. *миллион* (pol., rus. < fr. *million*).

MIMORIAL s. n. v. **memorial.**

MINĂU s. n. (1688) Miniu. *Zidit-ai ţie casă cu măsură, cerdacuri largi* [...] *văruite cu minău.* BB, 507^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **minău** (BB, 507^{r}).

— Lat. *minium.*

° MINER s. m. (1715) Soldat care sapă mine. *Pomoşnicul şi minerii (adecă lagumgii).* PS.-COSTIN, L, 73.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **minerii** (PS.-COSTIN, L, 73).

— Rus. *минер* (< fr. *mineur*).

◇ MINERALIA s. pl. (c. 1760) Substanţe minerale. *Iar din mineralia dăşărtează apa minunat oarecare cristalia făcute la paticărie.* MD$_{2}$, 28^{v}.

— Lat. *mineralis, -e* (pl. *-ia*).

MINISTRU s. m. **1.** (1694) Dregător, sfetnic. *Pre surpările unui mare om va zidi, un înţelept ministru, mărimile lui.* FN, 30. *Sava Rogojenschii, menistru, Şefer, menistru, adecă visternic.* NECULCE, L, 227; cf. FN, 67; MOLITVENIC 1730, în BRV, II, 39.

2. (1695) Persoană împuternicită să reprezinte un stat în cadrul unor tratative. *Să mişcă oaste de a face războiu pre cămp şi să trimit ministri cu porunci de taină.* FN, 57. *Venisă cu Şeremet depreună şi un menistru a împăratului.* NECULCE, L, 222.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **menistru** (NECULCE, L, 222, 227), **ministru** (FN, 30, 67); pl. nom.-ac. **ministri** (FN, 57); **ministrii** (MOLITVENIC 1730, în BRV, II, 39).

Variantă: **menistru.**

— It. *ministro*, pol. *minister*, rus. *министр* (pol., rus. < lat. *minister*).

*MINIU s. n. v. **minău.**

*MINUT s. n. v. **minută.**

MINUTĂ s. f. (1698) Interval scurt de timp; minut. *De vei trăi pînă la o sută de ani, poate vrémea de poca<a>nie să afli, dară nu vei pînă la 100 de minute agiunge?* CANTEMIR, D, 259. *Socotesc că 1500 de minute nu numai de agiuns, ce încă şi de prisosit sînt.* CANTEMIR, II, II, 103; cf. CANTEMIR, D, 85; CANTEMIR, II, II, 83.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **minută** (CANTEMIR, D, 85); **minuta** (CANTEMIR, II, II, 83); pl. nom.-ac. **minute** (CANTEMIR, D, 259; CANTEMIR, II, II, 103).

— Lat. med. *minuta.*

MIRAC s.n. (1651—1700) Minune, miracol. *Mirak. Miraculum.* ANON. CAR., 354. *Siracusele Siţeliei, înspăimîndu-i cu nimic şi cu miracuri, i-au făcutu-i fii luminii.* DOSOFTEI, VS, oct., 94^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **mirac** *(mirak:* ANON. CAR., 354*)*; pl. nom.-ac. **miracuri** (DOSOFTEI, VS, oct., 94^{r}).

— Lat. *miraculum.*

*MIRACOL s. n. v. **mirac**.

MIRH s.n. v. **mirhă**.

MIRHĂ s. f. (1651—1700) Smirnă. *Mirh. Mirrha.* ANON. CAR., 354. *Mirha şi oloeş ieste haină ta.* VISKI, PV, II, 2.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom.-ac. **mirha** (VISKI, PV, II, 2); s. n. sg. nom.-ac. **mirh** (ANON, CAR., 354).

Variantă: **mirh** s. n.

— Lat. *myrrha*, magh. *mirha*.

*MISĂ s. f. v. **mişă**.

MISI s. m. pl. (1717) Locuitor ai Moesiei. *Mesii şi ghetii s-au fost chemînd.* CANTEMIR, HR., 78. *Misiii îi zicé Ivanco.* CANTEMIR, HR., 412; cf. CANTEMIR, HR., 73, 77, 397, 398, 400, 406, 411, 412.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **mesii** (CANTEMIR, HR., 73, 78), **misii** (CANTEMIR, HR., 77, 397, 398, 400, 406, 411); **misiii** (CANTEMIR, HR., 412); g.-d. **misiilor** (CANTEMIR, HR., 406).

Variantă: **mesi**.

— Lat. *Moesi*.

MISIONAR s. m. (1725). *Svinţiilor sale preoţilor ezoviţilor leşeşti carii şi mai înainte au fost în tîrgul Cotnarului, fiind misionari în Ţara Moldovei.* URICARIUL, V, 406. *Rugătorii noştri, preoţii ezoviţi cari sînt misionari în tîrgul Iaşilor şi la Cotnari.* URICARIUL, V, 409.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **misionari** (URICARIUL, L, 406, 409).

— It. *missionario;* cf. pol. *misyonarz*.

°MIŞĂ s. f. (1651—1700) Misă. *Misshĕ. Missa. Sacrificium.* ANON. CAR., 354. *Slujba sfintei mişe în sărbători cu cinste să o asculţi.* P. PR., 130^{r}. *Ascultînd svînta mişă.* BUITUL, CAT., 25; cf. LM, 243; P. PR., 131^{r}; BUITUL, CAT., 37.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **mişă** (BUITUL, CAT., 25, 37; *misshĕ:* ANON. CAR., 354); **mişa** *(missa:* LM, 243); g.-d. **mişe** (P. PR., 130^{r}, 131^{r}).

— Magh. *mise* (< lat. *missa*).

MOD s. n. **1.** (1632) Fel, chip. *Să n-avem modru şi putere.* DOCUMENT 1632, ap. TAMÁS, EW, 548. *Cu ce mod te vei înderepta înnainte lu Dumnedzeu?* CAT. C., 23. *Modul—lăt, chipul, mijlocul, leacul lucrului greu.* CANTEMIR, II, I, 17. *Să fim tréji şi să păzim modul sau măsura.* N. COSTIN, C, 325—326. *Anghinarii, fiindu o roadă vîrtoasă şi spinoasă, puţinu au dat bunilor bucătari a afla moduri de a-i fiiarbe.* CB, 23^{v}; cf. ANON. CAR., 354; VISKI, PV, IV, 1; PM, 210; LM, 229; CORBEA, D, 103^{r}, 138^{r}, 194^{r}, 244^{r}, 267^{r}, 320^{v}; P. PR., 66^{r}; CANTEMIR, II, I, 146; N. COSTIN, C, 54, 464.

2. (c. 1660) Exemplu, model, pildă. *Şi cu mod bun va vede.* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 548. *Den cé putem învăţa modul bun a slujbiei şi a rugăciuniei.* BUITUL, CAT., 14. *Modul bun a vieţiei.* BUITUL, CAT., 49; cf. BUITUL, CAT., 34.

3. (1694) Cale, procedeu, modalitate, mijloc. *Ostaşi(!)* [...] *n-au mod nici de a fugi, nici de a să bate.* FN, 38. *Arătatu-i-au moduri şi mijlociri ca de supt legătura acelui blăstăm a eşi să poată.* CANTEMIR, D, 157. *Ori cu ce mod va şti, oamenii lui să trimiţă să-l prinză.* GRECEANU, IST., 148; cf. FN, 45; CORBEA, D, 176^{r}; GRECEANU, IST., 180, 214; N. COSTIN, C, 511. ◇ Expr. **A nu avea modru** = a fi imposibil. *N-avem modru să vindem nimică.* IORGA, SD, XII, 27.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **mod** (CAT. C., 23; PSALTIRE c. 1650, ap. TAMÁS, EW, 548; VISKI, PV, IV, 1; PM, 210; ANON. CAR., 354; FN, 38, 45; LM, 229; CORBEA, D, 176^{r}, 194^{r}, 267^{r}; BUITUL, CAT., 34; GRECEANU, IST., 148, 180, 214; N. COSTIN, C, 54), **modru** (DOCUMENT 1632, ap. TAMÁS, EW, 548; IORGA, SD, XII, 27); **modul** (CORBEA, D, 103^{r}, 138^{r}, 244^{r}, 320^{v}; P.PR., 66^{r}; BUITUL, CAT., 14, 49; CANTEMIR, II, I, 17, 146; N. COSTIN, C, 326, 464, 511); pl. nom.-ac. **moduri** (CANTEMIR, D, 157; CB, 23^{v}).

Variantă: **modru**.

— Lat. *modus*, it. *modo*, magh. *mod* (magh. < lat.).

°MODIȘOR s. n. (c. 1700) Diminutiv al lui m o d. *Modulus g. m. Măsură, cumpănă, modișor.* CORBEA, D, 194^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **modișor** (CORBEA, D, 194^{r}).

— *Mod* + suf. *-ișor*.

MODRU s. n. v. **mod**.

°MODULARE s. f. (c. 1700) Modulație. *Modulamen g. n. De cintece modulare, măsurare sau oprire.* CORBEA, D, 194^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **modulare** (CORBEA, D, 194^{r}).

— *Modula* (< lat. *modulare*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

°MODULUIT, -Ă adj. (c. 1700) Modulat. *Modulatus, -a, id. Moduluit, -ă, oprit, -ă.* CORBEA, D, 194^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **moduluit** (CORBEA, D, 194^{r}); f. **modulaită** (CORBEA, D, 194^{r}).

— *Modului* (< lat. *modulare*, după modelul verbelor terminate în *-ui*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

MOGHISTRAT s. n. v. **maghistrat**.

°MONACHIE s. f. (1750) Călugăriță. *Eu monachiia Casiia.* IORGA, SD, XII, 236.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **monachia** (*monachiia:* IORGA, SD, XII, 236).

— *Monac* (< lat. *monachus*) + suf. *-ie*; cf. ngr. μοναχή.

MONARCU s. m. (1703) Monarh. *Nici eclipsis iaste pricina ca să se întunece slava celui monarcu.* FN, 126.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **monarcu** (FN, 126).

— Lat. *monarcha;* cf. it. *monarca*.

*MONARH s. m. v. **monarcu**.

*MONEDĂ s. f. v. **monetă**.

MONETĂ s. f. (1701—1750) Monedă. *De o parte de monetă bătea chipul lui.* CANTACUZINO, IST., 16. *O monetă caré [...] în țara Moldovii s-au aflat.* CANTEMIR, HR., 248; cf. CANTEMIR, HR., LXVI.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **monetă** (CANTACUZINO, IST., 16; CANTEMIR, HR., 248); **moneta** (CANTEMIR, HR., LXVI, 248).

— Lat. *moneta*, it. *moneta*.

MONSTRU s. m. (1717) Ființă cu anomalii fizice. *Ce monstru (arătare) și ce groaznică ciudesă.* CANTEMIR, HR., 360.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **monstru** (CANTEMIR, HR. 360).

— Lat. *monstrum*.

MONTANIST s. m. (1651) Adept al ereziei frigiene. *Montanistii carii să chiamă aicea frîncii.* MYST., 34[r].

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **montanistii** (MYST., 34[r]).

— It. *montanisti.*

*MORTIER s. n. v. **mortir.**

°MORTIR s. m. (1715) Mortier. *Pușca de alamă, haubițe, mortiri.* PS.-COSTIN, L, 73. *Lucruri de a pușcăriei* [. . .] *8 mortiri.* PS.-COSTIN, L, 73.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **mortiri** (PS.-COSTIN, L, 73).

— Rus. *мортир* (< germ. *Mortier* < fr. *mortier*).

MUSĂ s. f. v. **muză.**

MUSEU s. n. (1717) Bibliotecă. *Nu toți istoricii condeiele ș-au frînt, nici tăcéré celor mai vechi așé de tot museele (cămările unde stau la citială sau la învățătură) celor mai noi a închide au putut.* CANTEMIR, HR., 298.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **museele** (CANTEMIR, HR., 298).

— Lat. *museum*, gr. μουσειον.

MUSICĂ s. f. v. **muzică.**

MUSICESC, -EASCĂ adj. v. **muzicesc, -ească.**

MUSÎCĂ s. f. v. **muzică.**

MUSULMAN s. m. (1694) *Musurmanul Olofernu.* FN, 45. *Lét 570, născutu-s-au puiul viperii* [. . .], *ocara lumii, cinsté musulmanilor, psevdoprofitul Muhammed.* CANTEMIR, HR., 326; cf. VP, 6[r].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **musurmanul** (FN, 45); pl. nom.-ac. **musulmani** (VP, 6[r]); g.-d. **musulmanilor** (CANTEMIR, HR., 326).

Variantă: **musurman.**

— It. *musulmano*, rus. *мусульманин.*

MUSURMAN s. m. v. **musulman.**

MUZĂ s. f. (1682) Divinitate mitologică. *Rugîndu-vă lui Ermi, Dumnedzăul cel înțălept, și pre alalte muze, a înțălepciunilor zine.* DOSOFTEI, VS, nov., 164[v]. *Parnassides g. f. pl. Muzele din muntele Parnasus.* CORBEA, D, 227[r]. *Polymnia g. f. Una dintre 9 muse.* CORBEA, D, 251[r]. *Musele — el. scaple surori, carile să dzic boadzele cîntării și a dăscălii (i) să fie.* CANTEMIR, II, I, 17; cf. CORBEA, D, 104[v], 198[v], 245[r], 345[r]; CANTEMIR, HR., 89.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **musa** (CORBEA, D, 198[v]); pl. nom.-ac. **muse** (CORBEA, D, 251[r]; CANTEMIR, HR., 89), **muze** (DOSOFTEI, VS, nov., 164[v]; *muzae:* CORBEA, D, 104[v]); **musele** (CORBEA, D, 345[r]; CANTEMIR, II, I, 17), **muzele** (CORBEA, D, 227[r]); g.-d. **muzelor** (CORBEA, D, 245[r]).

Variantă: **musă.**

— Lat. *musa*, gr. μοῦσα.

*MUZEU s. n. v. **museu.**

°MUZICANT s. m. (1715) Instrumentist. *Trîmbițași și laccai și de tot felul de muzicanți.* PS.-COSTIN, L, 71.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **muzicanți** (PS.-COSTIN, L, 71).

— Pol. *muzykant* (< fr. *musicant*, it. *musicante*).

*MUZICAȘ, -Ă s. m. și f. (c. 1700) Lăutar, muzicant. *Muzicaș* [. . .], *căpuțzari, strunari.* CORBEA, D, 190[r]. *Citharistria g. f. Muiare, fată, muzicașă, jucătoare cu țithara.* CORBEA, D, 54[r]. *Timotheu muzicașul.* CANTACUZINO, IST., 4.

Forme gramaticale: s. m. sg. nom.-ac. **muzicaş** (CORBEA, D, 190[r]); **muzicaşul** (CANTACUZINO, IST., 4); s. f. sg. nom.-ac. **muzicaşă** (CORBEA, D, 54[r]).

— *Muzică* + suf. *-aş;* cf. magh. *muszikás.*

MUZICĂ s. f. **1.** (1682) Arta de a exprima prin sunete special combinate sentimente, stări, idei. *Ş-aş cînta, Mihaile, cîntecul cu viersuri, ce n-am de agiuns muzică să-ţ cînt într-alesuri.* DOSOFTEI, VS, nov., 112[v]. *Vreo melodie tocmită, după pravilele muzicăi alcătuită nicicum nu să aude.* CANTEMIR, II, I, 41—42; cf. DOSOFTEI, VS, dec., 192[r]; CANTEMIR, HR., 89; CALENDAR, 35; N. COSTIN, C, 20. 71.

2. (1683) Melodie, cîntec. *Glasul şi de psaltire şi de tot fealiul de muzică.* DOSOFTEI, P, II, 62[v]. *S-au veselit* [...] *cu feluri de feluri de muzîci şi de giocuri.* NECULCE, L, 69; cf. TP, 23[v]; CANTEMIR, II, I, 41, 62, 81, II, 136; CANTACUZINO, IST., 4; GRECEANU, IST., 222; NECULCE, L, 120.

3. (1683) Orchestră, fanfară. *Acicea arată trîmbiţele şi bucinele şi toată mulţimea de musică care au tulburat* [...] *acel norod.* DOSOFTEI, P, II, 93[v]. *Făcură semn tunurilor şi muzicelor şi toţi începură deodată a da cu tunurile şi a zice cu muzicele.* ANON. BR., 279; cf. DOSOFTEI, P, II, 109[r]; CRON., 143[r]; ANON. BR., 299.

4. (c. 1700) Creaţie muzicală, compoziţie. *Lasus g. m. Cel mai dintîi care au scris muzică.* CORBEA, D, 169[r].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **musică** (DOSOFTEI, P, II, 93[v], 109[r]), **muzică** (DOSOFTEI, VS, nov., 112[v], dec. 192[r]; DOSOFTEI, P, II, 62[v]; CORBEA, D, 169[r]; CANTACUZINO, IST., 4; CANTEMIR, II, I, 41, II, 136; CALENDAR, 35; N. COSTIN, C, 71); **musica** (TP, 23[v]); g.-d. **musicăi** (N. COSTIN, C, 20), **muzicăi** (CANTEMIR, II, I, 42, 62; *muzicîi:* CANTEMIR, II, I, 81, 89); pl. nom.-ac. **muzice** (GRECEANU, IST., 222; NECULCE, L, 120; ANON. BR., 299), **muzîci** (NECULCE, L, 69); **musîcile** (CRON., 143[r]); g.-d. **muzicelor** (ANON. BR., 279).

Variante: **musică, musîcă, muzică.**

— Lat. *musica*, it. *musica*, gr. μουσική, germ. *Musik*, pol. *muzyka*; cf. rus. *музыка.*

•MUZICESC, -EASCĂ adj. **1.** (1683) Care produce sunete muzicale. *Deci, ca o ceatere musicească, la toţ vederat spusără.* DOSOFTEI, P, II, 106[r]; cf. TRIOD 1700, in BRV, I, 404, 405, 406; cf. CORBEA, D, 198[v].

2. (1709) Privitor la muzică, muzical. *Acest Iuval au aflat meşteşugul muzicesc.* ANTIM, O, 250.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **muzicesc** (CORBEA, D, 198[v]; f. **musicească** (DOSOFTEI, P, II, 106[r]), **muzicească** (CORBEA, D, 198[v]); n. **muzicesc** (ANTIM, O, 250), **muziceşcu** (TRIOD 1700, in BRV, I, 405, 406); pl. nom.-ac. n. **muzicești** (TRIOD 1700, in BRV, I, 404).

Variante: **musicesc, muzicesçu.**

— *Muzică* + suf. *-esc;* cf. gr. μουσικός.

MUZICESCU adj. v. **muzicesc, -ească.**

MUZÎCĂ s. f. v. **muzică.**

N

*NALBĂ s. f. v. **malvă**.

*NAPOLITAN s. m. v. **neapolitan**.

*NARCISĂ s. f. v. **narţisus**.

NARŢISOS s. m. v. **narţisus**.

◇ NARŢISUS s. m. (c. 1700) Narcisă. *Narcissus g. m. Iarbă narţisus, crin narţisos.* CORBEA, D, 200^{v}.

Variantă: **narţisos**.

— Lat. *narcissus*.

NAT, -Ă adj. (1728) Autentificat. *Mă-sa diiată nată n-au făcut.* IORGA, SD, X, 329.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. f. **nată** (IORGA, SD, X, 329).

— Lat. *natus, -a, -um*.

NATURALĂ s. f. (1735) Motiv ornamental în cusături. *1 rochie lastră cu naturale.* IORGA, SD, VII, 194. *1 prostiri cusută cu naturală.* URICARIUL, XI, 225. *3 năfrămi cusuti cu naturali.* URICARIUL, XI, 225.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **naturală** (URICARIUL, XI, 225); pl. nom.-ac. **naturale** (IORGA, SD, VII, 194), **naturali** (URICARIUL, XI, 225).

— Lat. *naturalis*, it. *naturale*.

NATURĂ s. f. **1.** (1733) Climă. *Natura răcoroasă.* CALENDAR, 35. **2.** (c. 1740) Caracter, fire. *Şi-i era urîţi ficiorii cei de boier, să nu-i vadză într-ochi, de pe cum îi era nătura lui.* NECULCE, L, 109; cf. NECULCE, L, 351.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **natura** (CALENDAR, 35), **nătura** (NECULCE, L, 109, 351).

Variantă: **nătură**.

— Lat. *natura*, pol. *natura*, rus. *намура*.

NAŢIE s. f. (1750). În s. comp. **Sas-naţia** = săsime. *Din porunca măriei sale domnului crai-birăului Sibiiului şi a toată sas-naţiia Arădélului*, STINGHE, DRŞ, I, 218.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **naţia** *(naţiia:* STINGHE, DRŞ, I, 218).

— Lat. *natio*.

V. şi n a ţ i o n.

° NAŢION s. n. (1716—1742) Populaţie. *Un reghement nou ce au lăsat împăratul ca să facă naţionul de ritul grecesc.* TEMPEA, IST., 155.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **naţionul** (TEMPEA, IST., 155).

— Germ. *Nation* (< fr. *nation*).

V. şi n a ţ i e.

*NAȚIUNE s. f. v. **națiie, națiion.**

NĂTURĂ s. f. v. **natură.**

NEAPOLITAN s. m. (1701—1750) Persoană originară din Neapole. *Mihail Reție Neapolitanul, în cartea-i dintîi* [...] *scrie de craii ungurești.* CANTACUZINO, IST., 75. *Cuvintele lui Mihail Neopolitanul.* CANTEMIR, HR., 286; cf. CANTEMIR, HR., 281.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **neapolitanul** (CANTACUZINO, IST., 75; CANTEMIR, HR., 281), **neopolitanul** (CANTEMIR, HR., 286).

Variantă: **neopolitan.**

— Lat. *Neapolitanus.*

•NECONTENTĂLUIT adj. (1701) Nemulțumit. *Mare om, necontentăluit, să întoarcc la curtea sa.* FN, 113. *Acel norod necontenteluit nu poate înghiți acea amară îmbucătură.* FN, 148.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **necontentăluit** (FN, 113); n. **necontenteluit** (FN, 148).

Variantă: **necontenteluit.**

— *Ne* + *contentăluit* (< *contentălui* < it. *contentare*, după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară).

NECONTENTELUIT adj. v. **necontentăluit.**

NECROMANTIE s. f. (1682) Necromanție. *Chemînd la sine pre dracul cu care-ș făcea farmăca necromantiilor.* DOSOFTEI, VS, sept., 31^{r}.

Forme gramaticale: pl. g.-d. **necromantiilor** (DOSOFTEI, VS, sept., 31^{r}).

— Lat. *necromantia*, gr. νεκρομαντεία.

*NECROMANȚIE s. f. v. **necromantie.**

°NEFURMULUITOR adj. (c. 1700) Care nu formează. *Embryo, -onis g. m. Sămînță priimită sau luată nefurmuluitoare în zgăul fămeiei.* CORBEA, D, 98^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. f. **nefurmuluitoare** (CORBEA, D, 98^{r}).

— *Ne* + *formăluitor* (în varianta *furmuluitor*).

°NEÎNPERSONĂNEAȘTE adv. (c. 1700) În mod impersonal. *Impersonaliter: neînpersonăneaște, fără de persoană.* CORBEA, D, 144^{r}.

— *Ne* + *în* + *persoană* + suf. *-ănește.*

•NEMĂCULAT, -Ă adj. (1681) Imaculat. *Nevinovată. Fără prihană, fără ocă, fără maculă, nemăculată.* DOSOFTEI, M, 155^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. f. **nemăculată** (DOSOFTEI, M, 155^{r}).

— *Ne* + *măculat* (< lat. *maculatus, -a, -um*); cf. lat. *immaculatus, -a, -um.*

NEOPOLITAN s. m. v. **neapolitan.**

•NEPRACTIC adj. (1757) Care nu cercetează. *Cu mult mai înțeleptu este învățatul practic decît înțeleptul nepractic* (gl. marg. *cel ce au ispitit sau au cercat*). EUSTATIEVICI, GR, 95.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **nepractic** (EUSTATIEVICI, GR, 95).

— *Ne* + *practic.*

NERVOS adj. (1717) Puternic, viguros. *Afla-va* [...] *în mici domniile lor, chiverniseale și cumpătări cu multul mai isteațe și mai nervoasă decît la mari crăii.* CANTEMIR, HR., 106.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. f. **nervoasă** (CANTEMIR, HR., 106).

— Lat. *nervosus, -a, -um.*

NEUTRAL adj. (1699) Care are atitudine neutră. *Făţăriia, descoperită, a unui crezut neutral, face a să întoarce lucrurile.* FN, 76.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **neutral** (FN, 76).

— It. *neutrale.*

NIMFĂ s. f. (1674) Fiinţă mitologică. *Nainte fraţi, frătaţi, nimfele, iasă curund.* HALICI, C, 107. *Thespiades g. f. pl. Musele sau nimfele care au lăcuit la oraşul Thespias.* CORBEA, D, 345^{r}. *Traian au zidit acé cctate nymfelor (carele era boazele fintinilor).* CANTEMIR, HR., 158; cf. CORBEA, D, 242^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **nimfa** (CORBEA, D, 242^{v}); pl. nom.-ac. **nimfele** (CORBEA, D, 345^{r}; *Nymphele:* HALICI, C, 107); g.-d. **nimfelor** *(nymfelor:* CANTEMIR, HR., 158).

— Lat. *nympha;* cf. gr. νύμφη.

NONĂ s. f. (1652) (În calendarul roman) Nume dat ultimelor douăzeci de zile ale lunii. *Calande să chiamă ceale zeace zile ale lunii de întîi; none să chiamă ceale doaòzeci de zile.* PRAV. MB., 292.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **none** (PRAV. MB., 292).

— Lat. *nonae.*

*NORD s. n. v. **nort.**

NORT s. n. (1693) Ţinut nordic. *Bani afară la nort.* FN, 12. *Ardere de galioane în Nort.* FN, 15.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **nort** (FN, 12, 15).

— It. *norte.*

NOTAR s. m. (1652) Scriitor de cancelarie; secretar. *Protonotariul iaste uşă celor de faţă [...] şi mai mare notariilor, adecă cărtularilor.* PRAV. MB., 368. *Într-această lună 25 svinţii m<u>cen<i>ci şi notarii* (gl. marg. *iscălitorii) Marchian şi Martirie.* DOSOFTEI, VS, oct., 85^{v}. *Notarius g.m. Însămnători în sus, scriitori în sus, notari.* CORBEA, D, 207^{r}. *Au venit şi un notareş împărătescu şi au scris tot ce s-au aflat.* IORGA, SD, X, 336; cf. DOSOFTEI, VS, nov., 109^{v}, dec., 226^{v}; CEASLOV 1696, in BRV, I, 340; B, 33^{v}; CHIRIACODROMION 1699, in BRV, I, 375; CORBEA, D, 5^{r}, 61^{v}, 118^{r}, 127^{r}, 260^{v}, 310^{v}, 336^{v}; STINGHE, DRŞ, I, 10; P. PR., 86^{r}; PS.-COSTIN, L., 73; TEMPEA, IST., 90, 150, 159; IORGA, SD, XII, 64. ◈ (1716—1742) Persoană însărcinată cu lucrările de secretariat ale unui sinod. *Notareşul protopop Ionaşcu din Vineţie.* TEMPEA, IST., 102; cf. IORGA, SD, XIII, 208.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **notar** (CORBEA, D, 5^{r}), **notareş** (STINGHE, DRŞ, I, 10; IORGA, SD, XIII, 209, X, 336, XII, 64), **notari** (CORBEA, D, 118^{r}, 207^{r}), **notarie** (DOSOFTEI, VS, nov., 109^{v}, dec., 226^{v}; CORBEA, D, 61^{v}; PS.-COSTIN, L, 73), **notarius** (CORBEA, D, 127^{r}, 336^{v}), **notareşul** (CEASLOV 1696, in BRV, I, 340; B, 33^{v}; TEMPEA, IST., 90, 102, 159), **notareşulu** (CHIRIACODROMION, 1699, in BRV, I, 375), **notarul** (PRAV. MB., 368); g.-d. **notareşului** (TEMPEA, IST., 150), **notariusului** (CORBEA, D, 310^{v}); pl. nom.-ac. **notarii** (DOSOFTEI, VS, oct., 85^{v}), **notariuşii** (P. PR., 86); g.-d. **notariilor** (PRAV. MB., 368).

Variante: **notareş, notari(e), notariu(s), notariuş.**

— Lat. *notarius,* magh. *nótárius.*

NOTAREŞ s. m. v. **notar.**

NOTARI s. m. v. **notar.**

NOTARIE [1] s. f. (1652) Funcţia de notar. *Rinduialele ceastelalte se dau la bărbaţi mireni: protonotaria, logofeţia, ritoria* [. . .], *notaria.* PRAV. MB., 368.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **notaria** (PRAV. MB., 368).

— *Notar* + suf. *-ie*; cf. lat. med. *notaria.*

NOTARIE [2] s. m. v. **notar.**

NOTARIU(S) s. m. v. **notar.**

NOTARIUŞ s. m. v. **notar.**

NOTĂ s.f. 1. (c. 1700) Melodie, cîntec. *Melodia g. f. Cintare dulce, nota cea impodobită (sau glasul) cinteculuí.* CORBEA, D, 188; cf. CORBEA, D, 194[r].

2. (1717) Însemnare, glosă marginală. *Acéstă vîrstă a lui Milutin o sămăluiaşte Posonie, în notele lui Grigoraş la capul al şéselé.* CANTEMIR, HR., 481.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **notă** (CORBEA, D, 194[r]); **nota** (CORBEA, D, 188[r], 199[r]); pl. nom.-ac. **notele** (CANTEMIR, HR., 481).

— Lat. *nota*; cf. magh. *nóta.*

NOVEL adj. (1693) În sintagma **Foletul Novel** = numele unui calendar astrologic. *Calandar ce să chiamă Foletul Novel de anul 1693.* FN, 4.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **novel** (FN, 4).

— It. *novello.*

V. şi f o l e t.

O

OBLIGA vb. I (1717) A sili. *Groazei lumii, înpărăţiii turcului, bani a da obligate sînt.* CANTEMIR, HR., 107.

Forme gramaticale: pas. ind. prez. 3 pl. f. **obligate sînt** (CANTEMIR, HR., 107).

— Lat. *obligare.*

V. şi o b l i g ă l u i.

OBLIGATORIE s. f. (1742) Angajament. *Acé sută de florinţi nemţăşti care i-au fost luat lîngă obligatoria sa împrumut de la preč. vicareş Nicolae Beianul, din bani⟨i⟩ clerului să i să iarte.* MOLDOVANU, AS, I, 157; cf. MOLDOVANU, AS, I, 153.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **obligatoria** (MOLDOVANU, AS, I, 153, 157); g.-d. **obligatorii** (MOLDOVANU, AS, I, 153).

— Lat. *obligatorium* (pl. *obligatoria*).

OBLIGAŢIE s. f. 1. (1716—1742) Angajament. *Obligaţia sau legătura lui popa Teodor.* TEMPEA, IST., 165; cf. TEMPEA, IST., 168.

2. (1720—1740) Datorie, îndatorire. *Au socotit să trimiţă cuvioasa cinste şi obligaţiia céia ce să cădea.* GRECEANU, IST., 180.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **obligaţia** (TEMPEA, IST., 165, 168; *obligaţiia*: GRECEANU, IST., 180).

— Lat. *obligatio.*

°OBLIGĂLUI vb. IV (1734) A se obliga. *Mă obligăluescŭ înnaintea judecăţăi a fi gata a răspunde.* IORGA, SD, XII, 224; cf. STINGHE, DRŞ, I, 172.

Forme gramaticale: refl. ind. prez. 1 sg. **mă obligăluiescu** (*obligăluescŭ*: IORGA, SD, XII, 224; *obligăluescu:* STINGHE, DRŞ, I, 172).

— Magh. *obligálni* (< lat. *obligare*).

V. şi o b l i g a.

°OBLIGUI vb. IV (1717) A se obliga. *Într-acesta chip dară părinţii niamului moldovenesc* [. . .] *prin solii lor s-au obliguit.* CANTEMIR, HR., 23.

Forme gramaticale: ind. pf. c. 3 pl. **s-au oblignit** (CANTEMIR, HR., 23).

— *Obligă* (< it. *obbligo*) + suf. *-ui.*

OBSTENAŢIE s. f. (1693) Obstinaţie. *Obstenaţia zvităirilor face a gândi mulţi.* FN, 15.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **obstenaţia** (FN, 15).

— Lat. *obstinatio.*

*OBSTINAŢIE s. f. v. **obstenaţie.**

°OBŞTINENŢIE s. f. (1702) Abstinenţă. *Obştinenţiia, adecă rumâncaşte răbdare, adecăte ca să ne oprim pre noi de mîncările a un fealiu de bucate.* P. PR., 131r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **obștinenție** (P. PR., 131r); **obștinenția** (*obștinențiia:* P. PR., 131r).

— Magh. *absztinencia* (< lat. *abstinentia*).

OCAZIE s. f. (1717) Prilej favorabil. *Cînd ocaziia le slujia.* CANTEMIR, HR., 385.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ocazia** (*ocaziia:* CANTEMIR, HR., 385).

— Lat. *occasio.*

OCĂLARI s. m. pl. (1754) Ochelari. *O păr[eche] de ocălar[i] fai[n].* IORGA, SD, XII, 68.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **ocălari** (*ocălar[i]:* IORGA, SD, XII, 68).

— Lat. *ocularis.*

*OCHEAN s. n. v. **ochian.**

*OCHELARI s. m. pl. v. **ocălari.**

OCHIAN s. n. (1722—1724) Ochean. *S-au aflat întinăciuni la soarele cel simțitor, prin mijlocul ochianurilor, de astronomii cești de pe urmă.* ANTIM, O, 59.

Forme gramaticale: pl. g.-d. **ochianurilor** (ANTIM, O, 59).

— It. *occhiale* (după modelul substantivelor terminate în *-an*).

ODĂ s. f. (1757). *Întru facerea odelor exámetra cu cele iamviceşti.* EUSTATIEVICI, GR, 139.

Forme gramaticale: pl. g.-d. **odelor** (EUSTATIEVICI, GR, 139).

— Lat. *oda*, rus. *oда.*

OFICER s. m. v. **ofițer.**

*OFICIU s. n. v. **ofichiu.**

OFICHIU s. n. (1717) Funcție, slujbă. *Altora la offichiile hatmaniilor a întra nu să cădé, fără numai celor din bună naștere eșiți.* CANTEMIR, HR., 219.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **ofichiile** (*offichiile:* CANTEMIR, HR., 219).

— Lat. *officium*, gr. med. ὀφφίκιον.

OFIȚĂR s. m. v. **ofițer.**

° OFIȚER s. m. (1695) Nume generic pentru gradele militare. *Mergere a ofițiiarilor și a ostașilor de a să înpreuna cu colegații lor.* FN, 54. *Doi cai iară turcești pentru alți doi ofițeri a lui.* N. COSTIN, L, 296. *Să oprește [...] și pe ofițiarii județului și pe alți lăcuitori.* DRA, I, 362. *Era plină ograda de ghenărari și de oficeri tot împodobiți.* NECULCE, L, 274. *Așijderea și ofițărilor și oșteanilor le împărți [...] o somă de arginți.* VP, 185v; cf. FN, 91, 94, 104; PS. -COSTIN, L, 68, 72; N. COSTIN, L, 335; NECULCE, L, 140, 239, 274, 371, 385; VP, 186r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ofițier** (NECULCE, L, 385); pl. nom.-ac. **oficeri** (NECULCE, L, 274), **ofițeri** (PS.-COSTIN, L, 68, 72; N. COSTIN, L, 296, 335; PS.-AM., 88), **ofițiari** (*ofițiiari:* FN, 104), **ofițieri** (FN, 91); **oficerii** (NECULCE, L, 239), **ofițării** (VP, 186r), **ofițiarii** (DRA, I, 362); g.-d. **oficerilor** (NECULCE, L, 371); **ofițărilor** (VP, 185v), **ofițerilor** (PS.-COSTIN, L, 72), **ofițiarilor** (*ofițiiarilor:* FN, 54).

Variante: **oficer, ofițăr, ofițiar, ofițier.**

— Pol. *oficer*, rus. *офицер*, germ. *Offizier* (pol., rus., germ. < lat. med. *officiarius*, fr. *officier*).

OFITIAR s. m. v. **ofiţer.**

OFIŢIER s. m. v. **ofiţer.**

OLANDEZ s. m. (1710). *Ţară de la crăiei (!) streine n-au avut de la nime, nice unŭ agiutoriŭ, mai multŭ de la holendezi cîteva corăbii cu platoşe şi cu săneţe.* M. COSTIN, L, 76. *Şi-l vînd streinilor şi mai ales olăndezilor.* VP, 2^{v}.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **holendezi** (M. COSTIN, L, 76); g.-d. **olandezilor** (VP, 2^{v}).

Variantă: **holendez.**

— It. *olandese;* cf. pol. *Holender.*

OLANDEZ, -Ă adj. (1720—1740) *Intrînd la mijloc solul englezu şi olăndezu.* GRECEANU, IST., 195. *Aceale ce să zic adevărate stări, ale epărhiilor celor unite olăndeazi au trimis către dînsul o vrădnică solie.* VP, 11^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **olandezu** (GRECEANU, IST., 195); pl. nom.-ac. f. **olandeazi** (VP, 11^{r}).

Variantă: **olandezu.**

— It. *olandese.*

OLĂNDEZU adj. v. **olandez, -ă.**

*OLIMPIC, -Ă adj. v. **olimpicesc, -ească.**

OLIMPICESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Specific Olimpului; originar din Olimp. *Olympicus, -a, -um. Olimpicesc, -ă.* CORBEA, D, 216^{v}. ◇ În sintagma **jocuri olimpiţeşti** = jocuri olimpice. *Helel g. m. pl. Limbii la care au fost jocurile olimpiţeşti.* CORBEA, D, 131^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **olimpicesc** (CORBEA, D, 216^{v}); f. **olimpicească** (CORBEA, D, 216^{v}); pl. nom.-ac. n. **olimpiţeşti** (CORBEA, D, 131^{v}).

Variantă: **olimpiţesc.**

— Lat. *olympicus, -a, -um* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

OLIMPIŢESC, -EASCĂ adj. v. **olimpicesc, -ească.**

° OLOEŞ s. n. (1697) Aloe. *Mirha şi oloeş ieste haina ta.* VISKI, PV, II, 2.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **oloeş** (VISKI, PV, II, 2).

— Magh. *áloés* (< lat. *aloes*).

OPINIE s. f. (1703). *Să munceaşte a birui opiniia acelui mare, cu stricarea credinţii ministrilor săi.* FN, 152.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **opinia** (*opiniia*: FN, 152).

— Lat. *opinio.*

OPTIMATE s. m. pl. (1682—1686) Nobilime, aristocraţie (la romani). *Acesta era din Ţara Tarsiia, ce să chema aşea de fărşeaşte supt pusoarea optimatelor.* DOSOFTEI, VS, ian., 8^{v}.

Forme gramaticale: pl. g.-d. **optimatelor** (DOSOFTEI, ian., 8^{v}).

— Lat. *optimates.*

OPUNE vb. III (1717) A pune în faţa cuiva ceva ca împotrivire. *A sa socoteală [...] tuturor să opue.* CANTEMIR, HR., 279.

Forme gramaticale: conj. prez. 3 sg. **să opuie** (*să opue*: CANTEMIR, HR., 279).

—Lat. *opponere.*

ORATOR s. m. (1678). *Carele om iaste orator, filosof, [...] să va înălţa firea lui spre trufie.* CÎ, 91^{r}. *Gestus, -us g. n. Ghieştăluire, cînd face oratorul cu mîna şi arată multe lucruri întru oraţia sau declamaţiia*

sa. CORBEA, D, 125^{r}. *Crăişorii schiptru, vlădicii coronă sau mitră împletită, oratorii carte* [...] *purta.* N. COSTIN, C, 63; cf. CORBEA, D, 112^{r}, 132^{r}, 219^{r}, 249^{r}, 262^{r}, 273^{r}, 335^{v}, 344^{v}; N. COSTIN, C, 69, 320, 410, 572.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **orator** (CÎ, 93^{r}; CORBEA, D, 132^{r}, 219^{r}, 249^{r}, 262^{r}, 273^{r}, 344^{r}; N. COSTIN, C, 69, 320); **oratorul** (CORBEA, D, 125; N. COSTIN, C, 410, 572), **orătoriul** (CORBEA, D, 335^{v}); pl. nom.-ac. **oratorie** (D, 112^{r}, 344^{v}); **oratorii** (N. COSTIN, C, 63).

Variantă: **orători.**

— Lat. *orator.*

ORATORIE s. f. (1736) Arta de a compune şi rosti discursuri. *M-am dus la Rod şi la ascultare întru ritorii pre Irod Aticul, pe Fronto şi pe Pollion am avut, oameni prea ştiuţi întru meşteşugul oratorii (!).* N. COSTIN, C, 69.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **oratorii** (*oratorii*: N. COSTIN, C, 69).

— Lat. *oratoria (ars ~).*

ORAŢIE s. f. (c. 1700) Cuvîntare, discurs. *Declamatio g. f. Orăluire, zîcere de oraţii.* CORBEA, D, 77^{v}. *În limba elliniască oraţie făcînd.* CANTEMIR, HR., 87. *Multă ţirimonie şi oraţie s-au făcut.* GRECEANU, IST., 138. *Oraţie către ai casii în care vei mérge.* CATAVASIER 1759, in BRV, IV, 75; cf. CORBEA, D, 125^{r}, 266^{v}, 288^{v}, 290^{r}; NEAGOE, ÎNV., 237; CANTACUZINO, IST., 62; GRECEANU, IST., 84; TEMPEA, IST., 102; CANTEMIR, HR., 5, 115, 121; ANTIM, O, 40; N. COSTIN, C, 138, 140, 141, 518; NECULCE, L, 292; CATAVASIER 1747, in BRV, II, 97; M. COSTIN, CU, 287.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **oraţie** (CORBEA, D, 77^{v}, 266^{v}; NEAGOE, ÎNV., 237; GRECEANU, IST., 84; TEMPEA, IST., 102; CANTEMIR, HR., 87, 115, 121; GRECEANU, IST., 138; ANTIM, O, 40; N. COSTIN, C, 141, 518; CATAVASIER 1747, in BRV, II, 97; CATAVASIER 1759, in BRV, IV, 75), **uraţie** (NECULCE, L, 292); **oraţia** (CANTACUZINO, IST., 62; *oraţiea:* M. COSTIN, CU, 287; *oraţiia:* CORBEA, D, 125^{r}); pl. nom.-ac. **oraţii** (CORBEA, D, 77^{v}, 288^{v}, 290^{r}; N. COSTIN, C, 140); **oraţiile** (CANTEMIR, HR., 5; N. COSTIN, C, 138).

Variantă: **uraţie.**

— Lat. *oratio* (Varianta **uraţie,** prin apropiere de *ura*).

° ORĂLUI vb. IV (c. 1700) A ţine o cuvîntare, un discurs. *Declamo, -as. Strîgu, orăluiescu în voroavă frumoasă înfrîmseţată mă ispiitescu (!).* CORBEA, D, 77^{v}.

Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **orăluiescu** (CORBEA, D, 77^{v}).

— Magh. *orálni* (< lat. *orare*).

°ORĂLUIRE s. f. (c. 1700) Cuvîntare, discurs. *Declamatio g. f. Orăluire, zîcere de oraţii.* CORBEA, D, 77^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **orăluire** (CORBEA, D, 77^{v}).

— *Orălui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

°ORĂLUIT, -Ă adj. (c. 1700) Rostit. *Peroratus, -a, -um, Zis, -ă, orăluit, -ă.* CORBEA, D, 237^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **orăluit** (CORBEA, D, 237^{v}); f. **orăluită** (CORBEA, D, 237^{v}).

— *Orălui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

ORĂTORI s. m. v. **orator.**

*ORĂȚII vb. IV (c. 1700) A ține o cuvîntare, un discurs. *Declamito, -as. Orățiescu.* CORBEA, D, 77v.

Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **orățiescu** (CORBEA, D, 77v).

— *Orație* + suf. *-i.*

° ORDINANȚ s. n. (1755) Dispoziție scrisă, emanată de la o autoritate. *Nime nu se va clăti din loc pînă nu le va veni ordinanț de la craiul șvezesc.* AXINTE URICARIUL, în DLR s.v. *ordonanță.*

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ordinanț** (AXINTE URICARIUL, în DLR s.v. *ordonanță*).

— Rus. *орδинанц* (< germ. *Ordonanz* < fr. *ordonnance*).

ORDINAR adj. (1747) De calitate inferioară, obișnuit. *6 peptare ordina[r]e.* IORGA, SD, XII, 45.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. n. **ordinare** *(ordina[r]e:* IORGA, SD, XII, 45).

— Lat. *ordinarius*, germ. *ordinär.*

*ORDONANȚĂ s. f. v. **ordinanț.**

ORÎNDĂ s. f. v. **arendă.**

OSPITAL(I) s. n. v. **spital.**

OSPITALIE s. f. v. **spital.**

OSTROGOTI s. m. pl. (1717) Ostrogoți. *Unnii, [...] carii pre ostrogotthi, pre Ghepidi [...] asuprisă.* CANTEMIR, HR., 282. *Gotthii, vandalii, ostrogotthii, vissegotthii, tot un nărod.* CANTEMIR, HR., 515; cf. CANTEMIR, HR., 73, 260, 261, 262, 263, 267, 269, 291, 296.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **ostrogoti** *(ostrogotthi:* CANTEMIR, HR., 260, 261, 267, 269, 282); **ostrogotii** *(ostrogotthii:* CANTEMIR, HR., 73, 261, 263, 267, 269, 291, 296, 515): g.-d. **ostrogotilor** *(ostrogotthilor:* CANTEMIR, HR., 262, 263, 269).

— Lat. *Ostrogothi.*

*OSTROGOȚI s. m. pl. v. **ostrogoti.**

OȘCOALĂ s. f. v. **școală.**

OȘTIARUȘ s. m. (1702) Ușier, portar. *Ce deregătorie are oștiarușul?* P. PR., 102v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **oștiarușul** (P. PR., 102v).

— Lat. *ostiarius* (cu rostire maghiarizantă).

°OȘTIE s. f. (1702) Cuminecătură. *Sfințitoriul oștii.* P. PR., 102v.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **oștii** (P. PR., 102v).

— Magh. *osztya* (< lat. *hostia*).

OTOMAN s. m. (1694) *Otomanul [...] iaste să să supue.* FN, 24. *Fiind și Moldova de tot supusă otomanilor.* PS.-COSTIN, L. 21. *Numelui otomanilor fac strîmbătate.* N. COSTIN, L, 172; cf. FN, 52; CANTEMIR, HR., 88; M. COSTIN, NM, 268; CAZANII 1748, în BRV, II, 106; M. COSTIN, CU, 290.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **otomanul** (FN, 24); pl. nom.-ac. **otomani** (M. COSTIN, NM, 268); g.-d. **otomanilor** (FN, 52; PS.-COSTIN, L, 21; N. COSTIN, L, 172; M. COSTIN, CU, 290), **otomaniloru** (CAZANII 1748, în BRV, II, 106).

— Lat. med. *ottomanus*, it. *ottomano.*

*OTOMĂNESC, -EASCĂ adj. (1720—1740) Turcesc. *Împărățiia Otomănească.* GRECEANU, IST., 208.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. f. **otomănească** (GRECEANU, IST., 208).

— *Otoman* + suf. *-esc.*

P

PADOVAN s. m. (1701—1750) Persoană originară din Padova. *Tito Livie padovanul.* CANTACUZINO, IST., 58.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **padovanul** (CANTACUZINO, IST., 58).

— It. *padovano.*

*PADOVEAN s. m. v. **padovan.**

PADRON s. m. v. **patron.**

°PAIJ s. n. (Sf. sec. XVII) Scut de metal, pavăză. *Clypeus. Pais. Pais.* LM, 195.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **paij** *(pais:* LM, 195).

— Magh. *pajzs* (< it. *pavese*).

V. și p a v ă z ă.

PALAT s. n. (1667—1669) Reședință împărătească, curte domnească. *În palatul Veneții<i> sînt acestea.* CANTACUZINO, NI, 126^{v}. *Au căzut paleațul lui Chindian, de i-au umorîtu-i și doi senatori.* DOSOFTEI, VS, febr., 56^{v}. *Socotéște palaturile céle înnalte și desfătate a crailor și a împăraților.* CANTEMIR, D, 75. *Au întrebat pre Sevilla proroci̦a cît ani vor sta palaturile acélea.* ANTIM, O, 316; cf. DOSOFTEI, VS, nov., 126^{v}; CANTEMIR, D, 57; CANTEMIR, II, I, 18, 41, 76; ANTIM, O, 287; CANTEMIR, HR., 278, 369; N. COSTIN, C. 407, 639; MINIAT, C, 107^{r}; II, 30^{r}; VR, 4^{r}, 5^{r}, 12^{v}, 15^{r}, 186^{r}. ◇ (1705) Fig. *Înlăuntrul palaturilor cunoștinții lucrurilor a întra putem.* CANTEMIR, II, II, 125.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **palat** (CANTEMIR, II, I, 18; CANTEMIR, HR., 278), **palați** (N. COSTIN, C, 407), **pălat** (VP, 4^{r}); **palatul** (CANTACUZINO, NI, 126^{v}; CANTEMIR, II, I, 41), **paleațul** (DOSOFTEI, VS, nov., 126^{v}, febr., 56^{v}); g.-d. **palatului** (ANTIM, O, 287; CANTEMIR, HR., 369; VP, 5^{r}, 12^{v}); pl. nom.-ac. **palaturi** (VP, 186^{r}); **palaturile** ((CANTEMIR, D, 57, 75; CANTEMIR, II, I, 76; ANTIM, O, 316; N. COSTIN, C, 369; MINIAT, C, 107^{r}; VP, 15^{r}), **palațiile** (II, 30^{r}); g.-d. **palaturilor** (CANTEMIR, II, II, 125).

Variante: **palați(u), paleaț, pălat.**

— Lat. *palatium*, ngr. παλάτι, pol. *pałac.*

PALATIN s. m. 1. (1717) Principe, suveran. *A palatinilor* [...] *după lége a singelui amestecare.* CANTEMIR, HR., 26. *Au ieșit palatinul cu oaste.* CANTEMIR, HR., 448.

2. (1717) Gardă a unui suveran. *Războind la Rodna, acolo au aflat pre palatinul craiului Belii de acolo, care păziia acé trecătoare.* CANTEMIR, HR., 450.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **palatînul** (CANTEMIR, H R. 448, 450); pl. g.-d. **palatînilor** (CANTEMIR, HR., 26).

— Lat. med. *palatinus*.

PALAȚI(U) s. n. v. **palat.**

PALEAȚ s. n. v. **palat.**

PALESTRĂ s. f. (1705) Arbaletă. *Ciobanul, de după spini, cu palestra* (gl. marg. *arcubalista*) *sîgeata printr-inimă îi pătrunsă.* CANTEMIR, II, I, 256.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **palestra** (CANTEMIR, II, I, 256).

— Lat. *palestra*, gr. παλαίστρα.

PANEGHIRICESC adj. (1757) Apologetic, panegiric. *Ce este ritmul cel panegiricesc sau encomiasticesc?* EUSTATIEVICI, GR., 141.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **panegiricesc** (EUSTATIEVICI, GR., 141).

— Lat. *panegyricus, -a, -um*, gr. πανηγυρικός, -ή, -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

*PANEGIRIC, -Ă adj. v. **panegiricesc.**

*PANONIC, -Ă adj. v. **panonicesc, -ească.**

PANONICESC, -EASCĂ adj. (1717) Panonic. *Dachii, îndemnînd pe savromați și pe alte niamuri pannonicești, să rădicasă.* CANTEMIR, HR., 79.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. n. **panonicești** (**pannonicești**: CANTEMIR, HR., 79).

— Lat. *pannonicus, -a, -um* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

PAPAGAIE s. f. v. **papagalo.**

*PAPAGAL s. m. v. **papagalo.**

PAPAGALIE s. f. v. **papagalo.**

PAPAGĂLO s. m. (c. 1703) Papagal. *Un om avea o pasăre și grăiia ca omul cu limba și să cheamă anume papagalo.* SINDIPA, 84^{v}. *Mai în mare einste să află coțofanele decît papagaiele.* CANTEMIR, II, I, 83; cf. CANTEMIR, II, I, 143.

Forme gramaticale: s. m. sg. nom.-ac. **papagalo** (SINDIPA, 84^{v}); s. f. sg. nom.-ac. **papagaia** (CANTEMIR, II, I, 143); g.-d. **papagalici** (*papagoliei*: SINDIPA, 84^{v}); pl. nom. ac. **papagaicle** (CANTEMIR, II, I, 83).

Variante: **papagaie** s. f., **papagalie** s. f.

— Lat. med. *papagallus*, it. *pappagallo*, ngr. παπάγας, -άλ(λ)ος, magh. *papagáj*.

PAPĂ s. m. (1581). *Patriarșii* [...] *era acestea: Silivestru, papa den Roma, Alexandru, den cetatea lu Costandin.* CORESI, C_2, 183. *Mi-au trimes Spanea soli și papă și mă roagă să nu fac pace cu turcii.* DÎ, 129. *Întru vreamea aceaea muri papa Adrian den Rim.* MOXA, C, 382. *Sfinția sa, papa, și înălțatul împărat să-l întărească.* LUPAȘ, DIT, 467; cf. DÎ, 178, 183, 191, 128, 135; PRAV. VL, 178; CRONOGRAF c. 1650, in DLR s.v.; TP, 3^{v}; PILUTIO, DC, 8; DOSOFTEI, VS, sept., 10^{r}, 19^{v}, 23^{r}, dec., 248^{v}; PM, 234; MINEI 1698, in DLR s.v.; LUPAȘ, DIT, 478, 480; ANTIM, CL, I^{v}, 1^{r}, 103^{v}; CORBEA, D, 225^{v}; CANTACUZINO, IST., 60; CANTEMIR, HR., 115, 116, 117,

247, 387; URECHE, L, 72; SIMION DASCĂLUL, in DLR s.v.; NECULCE, L, 58, 108, 274; AARON, PP, 26, 30. ◆ (1682) Patriarh. *După săvîrşeniia svîntului papa de Alexandriia, din dumnedzăiască ursită, s-au hirotonit* [...] *arhiepiscopu Alexandriei.* DOSOFTEI, VS, nov., 109r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **papă** (MOXA, C, 382; ANTIM, CL, Iv; CORBEA, D, 225v; CANTEMIR, HR., 116); **papa** (CORESI, C2, 183; DÎ, 128, 129, 135; MOXA, C, 382; TP, 3v; PILUTIO, DC, 8; DOSOFTEI, VS, sept., 10r, 19v, 23r, nov., 109r; LUPAŞ, DIT, 467; MINEI 1698, in DLR s.v.; LUPAŞ, DIT, 478, 480; ANTIM, CL, Iv; CORBEA, D, 225v; CANTACUZINO, IST., 60; CANTEMIR, HR., 117, 247, 387; URECHE, L, 72; NECULCE, L, 58, 108, 274; AARON, PP, 26, 30); g.-d. **papa** (DOSOFTEI, VS, dec., 248v); **papei** (DÎ, 178, 183, 191; PRAV. VL, 178; CRONOGRAF c. 1650, in DLR s.v.; PM, 234; ANTIM, CL, 1r; CANTEMIR, HR., 116; SIMION DASCĂLUL, in DLR s.v.), **papii** (CANTEMIR, HR, 115, 116, 387); voc. **papo** (ANTIM, CL, 103v).

— Lat. *papa*, ngr. παπ(π)ᾶς, v. sl. папа; cf. pol. *papa*.

◦PAPIJ s. m. (1682) Papă. *Săboarăle, împăraţii, papijii, patriarhii, cetăţi.* DOSOFTEI, VS, dec., 248v. *Ceia ce-s pre deasupra sînt papijii, iară cei sup dinşii sînt nemeastnicii lor.* DOSOFTEI, VS, dec., 248v.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **papijii** (DOSOFTEI, VS, dec., 248v).

— V. sl. папежь, pol. *papież* (v. sl., pol. < germ. *pabes(t)* < lat. med. *papex* < *papa (pontif)ex*).

*PAPIRUS s. n. v. *păpiroş*.

PAPIST s. m. (1716—1742) Catolic. *Papist, adicăte mai mult crede într-ale papei, decît într-ale adevărului.* TEMPEA, IST., 135.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **papist** (TEMPEA, IST., 135).

— Lat. med. *papista;* cf. magh. *pápista*, ngr. παπιστής.

◦PAPIŞTE s. f. (1672—1673) Biserică catolică. Fig. *Lepădat de credinţa cea bună, cumu-s papiştile ereticilor, că s-au lepădat de Ierusalim.* LEX.1, 70v—71r.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **papiştile** (LEX.1, 70v).

— Magh. *pápista* (< lat. med. *papista*).

◇PARADICIOM s. n. (1697) Paradis. *Domn Ieşuş ispăsitorul, ce-i oblicit lu Adam, încă in paradiciom.* VISKI, CC, IV, 15.

— Magh. *paradicsom* (< lat. *paradisus*, gr. παράδεισος).

PARADIGMĂ s. f. 1. (1705) Exemplu, ilustrare. *Un nebun o pietricea în fundul mării aruncă* [...], *care paradigmă lesnirea facerii şi nevoia desfacerii arată.* CANTEMIR, II, II, 89; cf. EUSTATIEVICI, GR., 135.

2. (1757) Model de declinare sau de conjugare. *Puindu-să pe urmă, într-acest chip urmează paradigma.* EUSTATIEVICI, GR., 37; cf. EUSTATIEVICI, GR., 39.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **paradigmă** (CANTEMIR, II, II, 89); **paradigma** (EUSTATIEVICI, GR., 37); pl. nom.-ac. **paradigmele** (EUSTATIEVICI, GR., 39, 135).

— Lat. *paradigma*, gr. παράδειγμα.

*PARADIS s. n. v. **paradiciom.**

PARALEL s. n. v. **paralelă.**

PARALELĂ s. f. 1. (1703) Fiecare din cercurile imaginare care unesc punctele cu aceeași latitudine de pe suprafața pămîntului. *O mare cetate paralelul nostru, la mare strînsoare să află.* FN, 147. *Spre paralelo să rînduescu să meargă ostaș.* FN, 136; cf. FN, 150.

2. (1757) Paralelism sintactic și metric. *Ce este paralela? Este cînd împreună răspund cuvintele altuia stih cuvintelor celuialalt stih.* EUSTATIEVICI, GR., 143.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom.-ac. **paralelă** (EUSTATIEVICI, GR., 143); s. n. sg. nom.-ac. **paralelo** (FN, 136); g.-d. **paralelui** (FN, 147, 150).

Variante: **paralel** s. n., **paralelo** s. n.

— It. *parallelo*, lat. *parallelus*, *-a*, *-um*; cf. gr. παράλληλος.

PARALELO s. n. v. **paralelă.**

PARALIJ s. n. v. **paralisie.**

PARALIS s. n. v. **paralisie.**

PARALISIE s. f. (1733) Paralizie. *Paralij, adecă ameție umblătură.* CALENDAR, 24. *Degrabă un umăr fu aprinsu de paralis, cît nice haina a îmbrăca, nice sabiia a strînge cu mîna* [...] *nu putea.* N. COSTIN, C, 623. *Mîna cea stîngă era den paraliș luoată.* ÎNȘTIINȚARE 1757, în DLR s.v. *paralizie. Am scris înnapoi la capul pentru paralisie.* MD_1, 55r; cf. CALENDAR, 49.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom.-ac. **paralisie** (MD_1, 55r); s. n. sg. nom.-ac. **paralij** (CALENDAR, 24, 49), **paralis** (N. COSTIN, C, 623), **paraliș** (ÎNȘTIINȚARE 1757, în DLR s. v. *paralizie*).

Variante: **paralij** s.n., **paralis** s. n., **paraliș** s.n.

— Lat. *paralysis*, gr. παράλυσις, magh. *paralízis*; cf. pol. *paraliż.*

PARALIȘ s. n. v. **paralisie.**

*PARALIZIE s. f. v. **paralisie.**

*PARANTEZĂ s. f. v. **parentesie.**

PARCĂ s. f. (c. 1700) Ursitoare (în mitologia romană). *Clotha. Una din parchele iadului.* CORBEA, D, 72r.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **parchele** (CORBEA, D, 72r).

— Lat. *parca.*

PARENTESIE s. f. (1651) Paranteză. *Unele cuvente le-am pus pre rînd, ce le-am închis în parintijiș.* PSALTIRE 1651, 318r. *Prin parenthesii* [...] *încuiate și pre margine cîte cu doaî punturi roșii însămnate le vii videa.* CANTEMIR, II, I, 4. *Am îngrădit numărul în parintej.* ACATIST 1746, în BRV, IV, 58.

Forme gramaticale: s. f. sg. g.-d. **parentesii** *(parenthesii:* CANTEMIR, II, I, 4); pl. nom.-ac. **parentesii** *(parenthesii:* CANTEMIR, II, I, 4); s. n. sg. nom.-ac. **parintej** (ACATIST 1746, în BRV, IV, 58), **parintijiș** (PSALTIRE 1651, 318r).

Variante: **parintej** s. n., **parintijiș** s.n.

— Lat. med. *parenthesis*, gr. παρενθέσις, magh. *parentézis.*

PARGAMEN s. n. v. **pergament.**

PARIE s. f. (1660) Copie, duplicat. *Acelor căr[ți] (cărți) pario, carii au scris Șăst-Mahamet-Pașa, vizirul dă la Buda.* IORGA, SD, X, 293. *Să va cunoaște dintr-această parie a diplomei ce avem latinește.* TEMPEA, IST., 76. *Și mă rog dumitale, jupăne Morcoș, ca să-mi scoți pariia dă la cărțile Mihalcii.* IORGA, SD, X, 420; cf. TEMPEA, IST., 77; STINGHE, DRȘ, I, 117.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom.-ac. **parie** (TEMPEA, IST., 76, 77; STINGHE, DRŞ, I, 117); **paria** *(pariia:* IORGA, SD, X, 420); s. n. sg. nom.-ac. **pario** (IORGA, SD, X, 293).

Variantă: **pario** s.n.

— Lat. med. *paria*, magh. *pária*.

PARINTEJ s. n. v. **parentesie.**

PARINTIJIŞ s. n. v. **parentesie.**

PARIO s. n. v. **parie.**

°PARMAZAN s. n. (1754) Parmezan. *4 loţ parmazan caş.* IORGA, SD, XII, 67—68.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **parmazan** (IORGA, SD, XII, 67).

— Germ. *Parmasan* (< fr. *parmesan*).

*PARMEZAN s. n. v. **parmazan.**

PAROCUŞ s. m. v. **parohuş.**

*PAROH s. m. v. **parohuş.**

°PAROHUŞ s. m. (1702) Paroh. *Boroniai Laslo, parochuşul besearecii catoliceşti de la Belgrad.* P. PR., I^r; cf. P. PR., 132^r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **parocuşul** *(parochuşul:* P. PR., I^r), **parohuşul** (P. PR., 132^r).

Variantă: **parocuş.**

— Magh. *parochus* (< lat. med. *parochus*).

PAROLĂ s. f. **1.** (1705) Cuvînt de onoare, promisiune, angajament. *Parola. Ital. Cuvînt, cuvînt dat, stătătoriu, neîntors.* CANTEMIR, II, I, 18. *La viclean, parola dumnădzăiască şi basna poeticească, toţ o cinste au.* CANTEMIR, II, II, 61. *Heizer au zis: N-aţi vrut să păziţi tocmealele şi legăturile, cum zic la noi, la neamţi, parola.* ANON. BR., 286; cf. CANTEMIR, II, II, 21; IM, 58; NECULCE, L, 293; DOCUMENT 1747, in DLR s.v. ◇ (1715) Expr. **A-şi da parola, a(-şi) pune parola** = a promite solemn, a făgădui. *Şi-au dat el parola cu craiul mai nainte.* PS.-COSTIN, L, 65. *Au poftit Moţoc de au vorovit cu Anton Săcuiul, amîndoi puind parola.* N. COSTIN, L, 201. *Au dat parola, în 15 zile să nu se apuce de arme.* AXINTE URICARIUL, in DLR s.v. ◇ (c. 1740) Expr. **A(-şi) ţine parola** = A(-şi) respecta o promisiune. *Cantimir vodă n-au ţinut parola.* NECULCE, L, 99.

2. (c. 1740) Cuvînt sau mesaj secret convenţional, folosit de militari. *Datu-s-au parola de bătaie.* NECULCE, L, 187.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **parolă** (CANTEMIR, II, II, 21; NECULCE, L, 293); **parola** (CANTEMIR, II, I, 18, II, 61; PS.-COSTIN, L, 65; N. COSTIN, L, 201; IM, 58; NECULCE, L, 99, 187; DOCUMENT 1747, in DLR s.v.; ANON. BR., 286; AXINTE URICARIUL, in DLR s.v.).

— Lat. med. *parola*, it. *paròla*, germ. *Parole*, pol. *parol*, rus. *napoл* (rus. < pol. < germ. < lat. med., it.).

PARTI s. m. pl. (1736—1738) Popor scitic. *Avia rimlénii [...] apărăturile sale foarte tare, cumu-i Vizantiia, unde iaste acmu Ţarigradul, pentru să opriască pre parthi.* N. COSTIN, C, 56; cf. N. COSTIN, C, 57.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **parti** *(parthi:* N. COSTIN, C, 56, 57).

— Lat. *Parthi*, gr. πάρθοι.

PARTIŢIP s. n. v. **partiţipie.**

PARTIȚIPIE s. f. și n. (1756) Meridian. *Iară în curmezis să tinde până la a noaozeci și doao de partițipie.* VP. 2r. *Să tinde dintru al cincizecile partițipie până la al șaptezecile.* VP, 2r; cf. VP, 2v.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom.-ac. **partițipie** (VP, 2r); s. n. sg. nom.-ac. **partițip** (VP, 2v), **partițipie** (VP, 2r).

Variante: **partițip** s. n.

— Lat. med. *particĭpium, -a.*

*PARȚI s. m. pl. v. **parți.**

*PARȚIAL, -Ă adj. v. **parțialiș.**

°PARȚIALIȘ adj. (1690) În sintagma **Săbor parțialiș** = proces de partaj. *Având noi parțialiș săbor pentru îndrăptare a multe trebi în satu Budești, atunci au stătutu nainte noastră* [...] *Grigor*[*e*] *Ștefan.* IORGA, SD, XII, 234.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **parțialiș** (IORGA, SD, XII, 234).

— Magh. *parciális* (< lat. *partialis*).

°PASAPORT s. n. (1736) Pașaport. *Ne-m cerut* [...] *dându-ne și pasaport, de am mersu pe la toate sfintel*(*e*) *mănăstiri, de ne-m închinat.* STINGHE, DRȘ, I, 189. *Pastport (!) s-au dat la Dum*[*i*]*tru Duca și la Hristofor, neguțitori mergînd la Liptĭuca.* IORGA, SD, VI, 234.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pasaport** (STINGHE, DRȘ, I, 189), **pasport** (*pastport*: IORGA, SD, VI, 234).

Variantă: **pasport.**

— Ngr. πασ(σ)απόρτι (< it. *passaporto*).

PASPORT s. n. v. **pasaport.**

PASTET s. n. (1703) Pateu. Fig. *Acel gabinet pus-au în masă un pastet care nu prea place sfeatnicilor.* FN, 155.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pastet** (FN, 155).

— It. *pasteta.*

°PASTOR s. m. (1715) Preot protestant. *2 pastori sau duhovnici.* PS.-COSTIN, L, 73.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **pastori** (PS.-COSTIN, L, 73).

— Pol. *pastor* (< lat. *pastor*).

*PAȘAPORT s. n. v. **pașaport.**

PAȘOȘ s. n. **pașuș.**

°PAȘUȘ s. n. (1716—1742) Permis, pașaport. *Au sosit aici* [...] *cu patent împărătesc și cu pașuș de la măria sa ghinerariul Valis.* TEMPEA, IST., 155. *Aici le-m zis că mă mir, cum că măriia sa ghin. știe și au dat pașuș pentru veniré vlădicii aici.* STINGHE, DRȘ, I, 186; cf. IORGA, SD, V, 152; STINGHE, DRȘ, I, 190; DC, 1v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pașoș** (IORGA, SD, V, 152), **pașuș** (TEMPEA, IST., 155; STINGHE, DRȘ, I, 186, 190); **pașușul** (DC, 1v).

Variantă: **pașoș.**

— Magh. *passzus* (< lat. med. *passus*).

PATĂR s. m. v. **pater.**

PATENȘ s. n. **patent.**

°PATENT s. n. (1716—1742) Act, dispoziție. *Au sosit aici un vlădică sîrb* [...] *cu patent împărătesc și cu pașuș.* TEMPEA, IST. 155. *Acest craiu se scria la patentele sale.* AXINTE URICARIUL, în DLR s. v. *patentă. Mariia Theresiia, în patenșul său, la anul 1746 tipărit, au vestit.* AARON, PP, 98.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **patent** (TEMPEA, IST., 155); **patenşul** (AARON, PP, 98); pl. nom.-ac. **patentele** (AXINTE URICARIUL, în DLR s.v. *patentă*).

Variantă: **patenş.**

— Germ. *Patent*, magh. *patens* (germ., magh. < lat. *patens, -tis*).

*PATENTĂ s. f. v. **patent.**

PATER s. m. (1651) Călugăr sau preot catolic. *Cei bărbaţi lénişi şi patări ce să chiamă părinţi.* PSALTIRE 1651, 5^{v}. *Paterii multă gilceavă au făcut.* TEMPEA, IST., 160. *Iară călugării, popii şi paterii, fără sfială îngenunchind, îi tăia.* IM, 77; cf. STINGHE, DRŞ, I, 12; P. PR., I^{r}; TEMPEA, IST., 74, 88, 90, 102, 111, 122, 140; IORGA, SD, XII, 22; MOLDOVANU, AS, I, 147; VP, 5^{r}; IORGA, SD, I, 104.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pater** (STINGHE, DRŞ, I, 12; P. PR., I^{r}; TEMPEA, IST., 74, 88, 90, 102; MOLDOVANU, AS, I, 147; VP, 5^{r}); pl. nom.-ac. **patări** (PSALTIRE 1651, 5^{v}), **pateri** (TEMPEA, IST., 111, 122, 140; IORGA, SD, I, 140); **paterii** (TEMPEA, IST., 160; IORGA, SD, XII, 22; IM, 77).

Variantă: **patăr.**

— Lat. *pater*, germ. *Pater*, magh. *páter.*

•PATICARIE s. f. (c. 1700) Farmacie, spiţerie. *Am săzut la petecărie de la Lanţu.* IORGA, SD, X, 324. *Să află la paticarie şi oarecare praf gata foarte bun pentru acest fel de pricină.* MD$_2$, 180^{r}. *La păticărie să află şi alte rotiţe albe şi negre.* MD$_1$, 58^{r}; cf. MD$_2$, 28^{v}, 33^{v}, 76^{r}, 225^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **paticarie** (MD$_2$, 33^{v}, 180^{r}, 225^{v}), **paticărie** (MD$_2$, 28^{v}, 76^{r}), **păticărie** (MD$_1$, 58^{r}), **petecărie** (IORGA, SD, X, 324).

Variante: **paticărie, păticărie, petecărie.**

— *Paticar (păticar)* + suf. *-ie;* cf. lat. med. *(a)pothecaria.*

PATICĂRIE s. f. v. **paticarie.**

◇PATRANGOLO s. n. (1703) Figură în astrologie. *Cronos, căutîndu-se cu Mars, în patrangolo arată pe turc a fi supus gîlcevilor.* FN, 127.

— It. *quadràngolo* (prin apropiere de *patru*).

PATRIARC s.m. (c. 1700) Nume dat unor personaje venerabile din Biblie, patriarh. *Patriarcha g. m. Părinte sînt de demult, patriarch.* CORBEA, D, 228^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **patriarc** *(patriarch:* CORBEA, D, 228^{v}).

— Lat. *patriarcha.*

*PATRIARH s. m. v. **patriarc.**

PATRIC s. m. v. **patrichie.**

PATRICHIE s. m. (1682) (La romani şi în Imperiul bizantin) Titlu aristocratic, patrician. *Acesta sînt era în dzilele împăratului Theodosie cel mare patrichie şi eparh pretorielor, adecă boiarin din cei mari de sfat şi giudeţ mare.* DOSOFTEI, VS, dec., 189^{r}. *Să trage despre diregătorie de patrichii şi de sfeatnici împărăţiii grecesti.* BB, IV^{r}. *Iară tînărul, alergînd după cum putea şi întrînd în camara patriculuí, cu îndrăznire apucă lăcriţa.* MP, 271^{r}; cf. DOSOFTEI, VS, oct., 62^{v}, dec. 216^{r}, 226^{v}; MP, 271^{v}; N. COSTIN, C, 518.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **patrichie** (DOSOFTEI, VS, oct., 62^{v}, dec., 189^{r}, 216^{r}); **patricul** (MP, 271^{v}); g.-d. **patricului** (MP, 271^{r}); pl. nom.-ac. **patrichi** (N. COSTIN, C, 518); **patrichii** (BB, IV^{r}); g.-d. **patrichiilor** (DOSOFTEI, VS, oct., 62^{v}, 226^{v}).

Variantă: **patric.**

— Lat. *patricius*, gr. πατρίκιος.

*PATRICIU s.m. v. **patrichie.**

PATRIE s. f. (1680) Țară în care s-a născut cineva sau al cărei cetățean este. *Lumina lumii [...] să te adaogă în lungi ani [...], păzindu-te noauo și patriei (gl. marg. moșiei) noastre.* LITURGHIE 1680, in BRV, I, 235. *Nu voiu avea cu cine da războiu și să apăr patria.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 41. *Te-ai arătat știut [...] și curățitoriu de tiranii patriei.* BB, IV^{r}. *Să învîrtejaște la patria lui, încărcat de laude, cel căpitan viteazu.* FN, 26. *Patria g. f. Patrie, casa-ne, pămîntul.* CORBEA, D, 228^{v}. *De dulcé dragosté patriii nebiruiți a fi socotindu-ne.* CANTEMIR, HR., 9. *Să tragă și să adune pe toți fiii patriei cei risipiți din pămîntul lor.* DRA, I, 453; cf. BRANCOVICI, CR. SLOV., 43; MĂRG., II^{v}, IV^{r}; CORBEA, D, 223^{v}, 244^{v}, 248^{v}, 263^{v}, 323^{r}; CANTACUZINO, IST., 5; FN, 118; PILDE FILOSOFEȘTI 1713, in BRV, I, 488; CANTEMIR, HR., 10, 23, 109, 162; IORGA, SD, X, 263; N. COSTIN, L, 52; MOLITVENIC 1730, in BRV, II, 39, 40; GRECEANU, IST., 183, 190, 220; PSALTIRE 1731, in BRV, II, 42; TRIOD 1731, in BRV, II, 44; N. COSTIN, C, 142, 155, 218, 304; IORGA, SD, VI, 215; CAZANII 1742, in BRV, II, 59; PSALTIRE 1743, in BRV, II, 115; ANON. BR., 284, 285, 332; APOSTOL 1756, in BRV, II, 133; HV, 1^{r}; EUSTATIEVICI, GR., 33, 36; HVc., 1^{r}, 3^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **patrie** (CORBEA, D, 228^{v}, 263^{v}; GRECEANU, IST., 183, 220; IORGA, SD, VI, 215; EUSTATIEVICI, GR., 33, 36); **patria** (FN, 26; MOLITVENIC 1730, in BRV, II, 40; N. COSTIN, C, 155; DRA, I, 453; HVc., 1^{r}, 3^{r}; *patriia*: BRANCOVICI, CR. SLOV., 41; MĂRG., II^{v}; CORBEA, D, 223^{v}, 244^{v}, 248^{v}, 323^{r}; PILDE FILOSOFEȘTI 1713, in BRV, I, 488; IORGA, SD, X, 263; MOLITVENIC 1730, in BRV, II, 39, 40; N. COSTIN, C, 142; PSALTIRE 1743, in BRV, II, 78; DRA, I, 453; OCTOIH 1750, in BRV, II, 115; ANON. BR., 285; APOSTOL 1756, in BRV, II, 133); g.-d. **patrii** (DIB, [I], 387); **patriei** (LITURGHIE 1680, in BRV, I, 235; BRANCOVICI, CR. SLOV., 43; BB, IV^{r}; CANTACUZINO, IST., 5; PILDE FILOSOFEȘTI 1713, in BRV, I, 488; N. COSTIN, L, 52; N. COSTIN, C, 218; CAZANII 1742, in BRV, II, 59; PSALTIRE 1743, in BRV, II, 78; DRA, I, 453; ANON. BR., 284, 332; HV, 1^{r}; HVc., 1^{r}), **patriii** (MĂRG., IV^{r}; CANTEMIR, HR., 9, 10, 23, 109, 162; GRECEANU, IST., 190; *patrii*: FN, 118; TRIOD 1731, in BRV, II, 44; N. COSTIN, C, 304; *patri*: PSALTIRE 1731, in BRV, II, 42).

— Lat. *patria*, it. *patria*, ngr. πατριά.

PATRON s. m. **1.** (1682) Sfînt protector al unui așezămînt. *Iară apostolescul acela și fericit trup îl astrucară cu mare pofală păzitoriu și socotitoriu patronilor.* DOSOFTEI, VS, nov., 184^{v}. *Kon patron.* AMELIO, CC, 293; cf. DOSOFTEI, VS, nov., 176^{v}.

2. (1699) Protector, susținător. *Fiind patronoș adevărat al sfintei mitropolii.* CHIRIACODROMION 1699, in BRV, I, 375. *Socotiiă*

[...] *să dobîndească pe mitropolitul patron.* TEMPEA, IST., 155. *Măriia sa vă va fi de ajutoriu și vă va fi bun patron.* STINGHE, DRȘ, I, 135. *Țărîi-ș patron să fie totdeauna neclătit.* ANT., I^{v}; cf. IORGA, SD, X, 416, XII, 224; N. COSTIN, C, 521; IORGA SN, 102; MOLDOVANU, AS, I, 148; IORGA, SD, XII, 73.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **padron** (AMELIO, CC, 293), **patron** (TEMPEA, IST., 155; STINGHE, DRȘ, I, 135; ANT., I^{v}; IORGA, SD, XII, 224; N. COSTIN, C, 521; IORGA, SN, 102; MOLDOVANU, AS, I, 148; IORGA, SD, XII, 73), **patronu** (IORGA, SD, X, 416), **patronoş** (CHIRIACODROMION 1699, in BRV, I, 375); pl. nom.-ac. **patronii** (DOSOFTEI, VS, nov., 184^{v}); g.-d. **patronilor** (DOSOFTEI, VS, nov., 176^{v}, 184^{v}).

Variante: **padron, patronoş, patronu.**

— Lat. *patronus*, it. *padrone*, gr. πάτρων, germ. *Patron*, magh. *patrónus*.

*PATRONIMIC, -Ă adj. v. **patronimicesc.**

PATRONIMICESC adj. (1757) Patronimic. *De cîte feliuri este numele cel purcezători?* [...] *Cel patronimicesc sau părințesc, care de la numele părinților sau altiia familii purcezînd, însămnează ori pre cine din neam.* EUSTATIEVICI, GR., 33.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **patronimicesc** (EUSTATIEVICI, GR., 33).

— Lat. *patronymicus*, *-a*, *-um*, gr. πατρωνυμικός, -ή, -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

PATRONOȘ s. m. v. **patron.**

PATRONU s. m. v. **patron.**

PAVĂȚĂ s. f. v. **pavăză.**

°PAVĂZĂ s. f. (1578)–**1.** Scut. и па(к) покȣпи ла(ц)ко б҃ инве [...] за и҃ а(с)при и а҃ *pavăza.* DOCUMENT 1578, in DERS, 169. *Și-și învăliră pavățele și sulițe<le> cu pieile acele.* ALEX., 24. *Va îngrădi cetatea cu sulițele, cu plavezele.* MOXA, C, 375. *Acolea au frînt săgețile arcului, pavăța, spata.* PSALTIRE 1651, in DLR s.v. *Scutarius g. m. Făcători de paveze.* CORBEA, D, 302^{v}. *Schimbă* [...] *pavezile în strachini.* FN, 122; cf. MOXA, C, 395; ÎZ, 32^{v}; BRANCOVICI, CR. SLOV., 42, 43; BB, 207, 282; LEX$_2$, 44^{r}, 173^{v}, 206^{v}; CANTACUZINO, IST., 66; ANTIM, O, 281; M. COSTIN, NM, 259; N. COSTIN, L, 177; M. COSTIN, CU, 296. ◇ (1648) (Fig.) *Luați toate armele lui Dumnezău* [...], *spre toate luînd pavăza credinței.* NT, 262^{v}. *Și luîndu-ți în mîini pavăza credinței* [...] *eși înpotriva războiului păgînilor.* NĂSTUREL, VI, 156. *Ea este putere cea sufletească și pavăța lui Dumnezău.* DOSOFTEI, PV, 11; cf. SC, 41^{r}; TP, 165^{v}; DOSOFTEI, PV, 177, 227; DOSOFTEI, P, II, 16^{r}; BB, II^{v}; PM, 237; ANT., 50^{r}; N. COSTIN, L, 140.

2. (1648) Agrafă, copcă; pafta. *Vei face paveze de aur curat* [...] *și vei pune lanțurile împletite peste pevecioarele după înaințile umerilor lor.* BB, 59.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pavăță** (DOSOFTEI, PV, 177, 227; BB, 207, 282; N. COSTIN, L, 177), **pavăză** (ÎZ, 32^{v}; TP, 165^{v}; BB, II^{v}; LEX$_2$, 44^{r}, 173^{v}, 206^{v}; CORBEA, D, 302^{v}; ANT., 50^{r}; M. COSTIN, CU, 296); **pavăța** (SC, 41^{r}; PSALTIRE 1651, in DLR s.v.; DOSOFTEI, PV, 11; DOSOFTEI P, II, 16^{r}; M. COSTIN, NM, 259; N. COSTIN, L, 140), **pavăza** (DOCUMENT 1578, in DERS,

169; NT, 262^{v}; NĂSTUREL, VI, 156; PM, 237); pl. nom.-ac. **paveze** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 42, 43; BB, 59; CORBEA, D, 302^{v}; CANTACUZINO, IST., 66; ANTIM, O, 281); **pavăţele** (ALEX., 24^{v}), **paveţele** (MOXA, C, 395), **pavezile** (FN, 122), **plavezele** (MOXA, C, 375).

Variante: **pavăţă, plavăză.**

— Gr. med. παβε(λ)ζια, pol. *pawęża* (ngr., pol. < it. *pavese, palvese*).

V. şi p a i j.

PĂLAT s. n. v. **palat.**

PĂLĂRIE s. f. (1689) Acoperămînt pentru cap. *Iar de la acesta pînă la boieriia lui curopalat, pre rînd au fost purtînd pălării.* CRON., 424^{v}. *Petasus. Paleria. Kalap.* LM., 236. *Şi prin pălăriea ce era în capul său, printr-însa un glonţ au trecut.* PS.-COSTIN, L, 69; cf. IM, 57.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pălărie** (IM, 57); **pălăria** *(paleria:* LM, 236; *pălăriea:* PS.-COSTIN, L, 69); pl. nom.-ac. **pălării** (CRON., 424^{v}).

— Cf. it. *cappelleria.*

•PĂPĂSC adj. (1717) Papal, păpesc. *Pius al doilea [...], trăind în scaunul păpăsc 5 ani şi luni 2, zile 27, leat 1464, avgust 14, au murit.* CANTEMIR, HR., 116.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **păpăsc** (CANTEMIR, HR., 116).

— *Papă* + suf. *-esc.*

•PĂPIE s. f. (1699) Demnitatea papală. *Cu farmecile luase păpiia.* ANTIM, CL, I^{v}. *Cînd greşaşte, nu iaste papă, adecă nu rămîne la el păpiia.* ANTIM, CL, 67^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **păpia** *(păpiia:* ANTIM, CL, I^{v}, 67^{r}).

— *Papă* + suf. *-ie.*

°PĂPIROŞ s. n. (1651—1700) Hîrtie. *Pĕpiros. Papyrus.* ANON. CAR., 359.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **păpiroş** *(pĕpiros:* ANON. CAR., 359).

— Magh. *papirós* (< lat. *papyrus*).

•PĂTICARI s. m. (c. 1700) Farmacist. *Myropola g. m. Păticari, apticari, spiceari.* CORBEA, D, 199^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **păticari** (CORBEA, D, 199^{v}).

— *Pătică* + suf. *-ar;* cf. magh. *patikárius* (< lat. *apothecarius*).

°PĂTICĂ s. f. (c. 1700) Farmacie. *Sesama g. f. Sămînţă de iarbă care o chiiamă în pătică sisamum.* CORBEA, D, 308^{v}. *Ia de la pătică spirton de pucioasă.* MD$_{1}$, 95^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pătică** (CORBEA, D, 308^{v}; MD$_{1}$, 95^{v}).

— Magh. *patika* (< lat. med. *(a)potheca*).

V. şi a p t i c ă.

PĂTICĂRIE s. f. v. **paticarie.**

•PĂVĂJIOARĂ s. f. (1688) Diminutiv al lui p a v ă z ă. *Vei pune lanţurile împletite peste pevecioarele, după înaintile lor, den nainte.* BB, 59. *Scutulum g. n. Păvăjioară, pavăză mică.* CORBEA, D, 304^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **păvăjioară** (CORBEA, D, 304[r]); pl. nom.-ac. **pevecioarele** (BB, 59).

Variantă: **pevecioară.**

— *Pavăză* + suf. *-ioară.*

•PĂVĂȚAȘ s. m. (1688) Soldat cu pavăză. *Purtători de arme rădicînd scuturi și sulițe* [...], *păvățași și arcași.* BB, 317.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **păvățași** (BB, 317).

— *Pavăță* + suf. *-aș.*

PELECAN s. m. v. **pelican.**

PELICAN s. m. (c. 1660) *Ka pellican en pustinye.* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 606. *De-a tocma cu pelecanul,|Prin pustii petrec tot anul.* DOSOFTEI, PV, 723. *Asămănaiu-mă cu pelecanul, pustinic făcuiu-mă ca corbul de noapte în jărişte.* BB, 414. *A doa tagmă cuprindea corbul, cioara, pelicanul.* CANTEMIR, II, I, 33; cf. VISKI, PV, III, 10.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pelican** *(pellican:* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 606); **pelecanul** (DOSOFTEI, PV, 723; BB, 414), **pelicanul** (CANTEMIR, II, I, 33); g.-d. **pelicanului** *(pellicanuluj:* VISKI, PV, III, 10).

Variantă: **pelecan.**

— Lat. *pelecanus, pelicanus,* gr. πελεκάν, magh. *pel(l)ikán.*

*PERCEPE vb. III v. **perțepelui.**

*PERCEPTOR s. m. v. **perțeptor.**

*PEREGRINAȚIE s. f. v. **peregrinăciune.**

PEREGRINĂCIUNE s. f. (1682) Peregrinație. *Deci așea trudind pînă la sfîrșeniia peregrinăciunii* (gl. marg. *călătoriii) sale 104 de ai, s-au mutat la veacinicul răpaos.* DOSOFTEI, VS, dec., 198[r].

Forme gramaticale: sg. g.-d. **peregrinăciunii** (DOSOFTEI, VS, dec., 198[r]).

— Lat. *peregrinatio* (ac. *-onem*).

PERGAMEN s. n. v. **pergament.**

PERGAMENT s. n. (c. 1700). Piele prelucrată special, folosită în trecut în loc de hîrtie. *Membrana g. f. Pergamen, care deaca scrii, poți șterge.* CORBEA, D, 188[v]. *Membranacus, -a. De pergamen.* CORBEA, D, 188[v].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pargamen** (CORBEA, D, 188[v]), **pergamen** (CORBEA, D, 188[v]); pl. nom.-ac. **pergamenturi** (CORBEA, D, 188[v]).

Variante: **pargamen, pergamen.**

— Lat. med. *pergamen(t)um,* gr. περγαμηνή, magh. *pargámen(t), pergámen(t).*

*PERIOADĂ s. f. v. **period.**

PERIOD s. n. **1.** (1705) Etapă, stadiu, interval de timp. *Nu lipsesc unii dintre muritori, carii* [...], *periodul firii cutrierînd, ocolesc, săvîrșesc și din robia furtunelor scăpînd, să mîntuiesc.* CANTEMIR, II, I, 131. *Cursul perioadelor sale făcînd* [...] *să întorc.* CANTEMIR, II, II, 173.

2. (1705) Traiectorie a unui corp ceresc. *Period. El. Drumul carile întorcîndu-să, iarăși de unde au ieșit să întoarce, încungiurare, împregiurare.* CANTEMIR, II, I, 18.

3. (1705) Frază amplă. *Perioadele mari în voroavă și celui ce vorovește la cuvînt smînteală* [...] *face.* CANTEMIR, II, I, 165. *Graiul*

pre tot periodul (gl. *împregiur stare numită, cu carea să hotărăște cuvintarea*) *ales încuie.* EUSTATIEVICI, GR., 118; cf. EUSTATIEVICI, GR., 12, 17.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **period** (CANTEMIR, II, I, 18); **periodul** (CANTEMIR, II, I, 131; EUSTATIEVICI, GR., 118); pl. nom.-ac. **perioduri** (EUSTATIEVICI, GR., 17); **perioadele** (CANTEMIR, II, I, 165); g.-d. **perioadelor** (CANTEMIR, II, II, 173), **periodurilor** (EUSTATIEVICI, GR, 12).

— Lat. *periodus*, gr. περίοδος.

*PERIPATETIC, -Ă adj. v. **peripateticus.**

◇PERIPATETICUS adj. (c. 1700) Peripatetic. *Socion g. m. Un filosof peripateticus spaniolean.* CORBEA, D, 313^{v}.

— Lat. *peripateticus, -a, -um.*

◇PERJECUȚIO s. (1716—1742) Persecuție. *Să supăr* [...] *pentru nevoile și perjecuțio, adecă greutățile.* TEMPEA, IST., 109.

— Lat. *persecutio* (cu rostire maghiarizantă).

*PERSECUȚIE s. f. v. **perjecuțio.**

PERSOANĂ s. f. (1681). Individ, ins. *O față, adecă o persoană.* DOSOFTEI, M, 152^{v}. *Așea li-i osăbiciunea, numai cu cît să osăbăsc alsăurile personelor.* DOSOFTEI, P, II, 127^{r}. *Persona g.f. Personă, față, iarăș obraz.* CORBEA, D, 239^{r}. *De la împărăție s-au dezlupit, precum și vrémé, chipul și persoanele carile au fost.* CANTEMIR, HR., 397. *Atunci veț trimite o persoană.* STINGHE, DRȘ, I, 211; cf. CORBEA, D, 18^{r}, 26^{v}, 144^{r}, 260^{r}, 352^{r}; CANTEMIR, HR., 88; TEMPEA, IST., 170; STINGHE, DRȘ, I, 172, 217.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **personă** (DOSOFTEI, M, 152^{v}; CORBEA, D, 144^{r}, 239^{r}, 260^{r}; STINGHE, DRȘ, I, 211); **persona** (STINGHE, DRȘ, I, 172); pl. nom.-ac. **persoane** (CANTEMIR, HR., 88; TEMPEA, IST., 170), **persone** (CORBEA, D, 18^{r}, 26^{v}, 352^{r}; STINGHE, DRȘ, I, 217); **persoanele** (CANTEMIR, HR., 397); g.-d. **personelor** (DOSOFTEI, P, II, 127^{r}).

Variantă: **personă.**

— Lat. *persona*, germ. *Person.*

PERSONĂ s. f. v. **persoană.**

PERȚEPELUI vb. IV (1742) A percepe un impozit sau o taxă. *Să-și aducă cvietănțiile, unde ce au dat, ce au fost perțepeluit la mîna sa.* MOLDOVANU, AS, I, 153.

Forme gramaticale: pf. c. perifrastic 3 sg. **au fost perțepeluit** (MOLDOVANU, AS, I, 153).

— Lat. *percipere* (după modelul verbelor terminate în *-ălui (-elui)*, împrumutate din maghiară).

PERȚEPTOR s. n. (1742) Perceptor. *Toate reștanțiile să să administrăluiască la mîna perțeptorilor.* MOLDOVANU, AS, I, 147. *Preteptoarele ne supără pentru taxa săpunului.* IORGA, SD, XIII, 242; cf. MOLDOVANU, AS, I, 153; DC, 3. ◇ (1742) S. comp. **Ghineralișperțeptor** = perceptor general. *Ghineralișperțeptor bine să grijască obligatoria acéia.* MOLDOVANU, AS, I, 157.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **perțeptor** (MOLDOVANU, AS, I, 157); **perțeptoriul** (DC, 3^{r}), **preteptoarele** (IORGA, SD, XIII, 242); pl. nom.-ac. **perțeptori** (MOLDOVANU, AS, I, 153); g.-d. **perțeptorilor** (MOLDOVANU, AS, I, 147).

Variante: **perțeptoriu, preteptoare.**

— Lat. *perceptor* (ac. *-rem*).

V. și g h e n e r a l i s.

PERȚEPTORIU s. m. v. **perțeptor.**

°PERUCĂ s. f. (1730). *Și așa, fără de perucă, fără de pălăric, cu șreangul în git, îl ducea bătîndu-l.* IM, 57.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **perucă** (IM, 57).

— Ngr. περούκα (< it. *perrucca*).

PERUVIAN adj. (c. 1760) Originar din Peru. *Ales iaste balsamul de copaibe, iar mai ales foarte iaste balsamul peruvian.* MD_2, 85^r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **peruvian** (MD_2, 85^r).

— It. *peruviano.*

PETECĂRIE s. f. v. **paticarie.**

PEVECIOARĂ s. f. v. **păvăjioară.**

°PIAȚ s. n. **1.** (1651—1700) Loc, spațiu deschis; for, piață. *Piacz. Forum.* ANON. CAR., 360. *Forum. Piacz. Piácz.* LM, 208; cf. BB, ap. TAMÁS, EW, 609.

2. (Sf. sec. XVII) Loc în care se face comerț; tîrg. *Forum boarium. Piácz de boi. Ökör Vásár.* LM, 208.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **piaț** (BB, ap. TAMÁS, EW, 609; *piacz:* ANON. CAR., 360; LM, 208).

— Magh. *piac* (< it. *piázza*).

*PIAȚĂ s. f. v. **piaț.**

PILULĂ s. f. (1705) *Pilula. Lăt. Pirulă, gogoașă, bubușlie, carea dau doftorii de înghit pentru leacul.* CANTEMIR, II, I, 19. *Să ia* [...] *nește hapuri bune, alcătuite pentru această rînduială, care să numesc la spițărie pilule.* MD_1, 58^r. *Să se înghită ca pirulele.* MD_2, 28^v; cf. CANTEMIR, II, I, 147.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pirulă** (CANTEMIR, II, I, 19); **pilula** (CANTEMIR, II, I, 19); pl. nom.-ac. **pilule** (MD_1, 58^r); **pilulele** (CANTEMIR, II, I, 147), **pirulele** (MD_2, 28^v).

Variantă: **pirulă.**

— Lat. *pilula*, magh. *pirula.*

PIMPINELĂ s. f. (1749) Pătrunjel-de-cîmp. *Le pune într-o plachie au alt vas* [...], *puindu-le izmă, maghiran, pimpinela și pătrinjăi.* CB, 21^r; cf. CB, 42^r, 44^r, 48^v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pimpinelă** (CB, 42^r); **pimpinela** (CB, 21^r, 44^r, 48^v).

— It. *pimpinella.*

°PINCOȘ s. n. (1651—1700) Rusalii. *Pinkosh. Pentecoste.* ANON. CAR., 360.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pincoș** (*pinkosh*: ANON. CAR., 360).

— Magh. *pünkösd* (< lat. *Pentecoste*).

°PINT s. n. (1582) Măsură de capacitate. *Ia* [...] *și un pint de uleiu de lemn.* PO, 282. *Pint. Pinta. Urna.* ANON. CAR., 360.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pint** (PO, 282; ANON. CAR., 360).

— Magh. *pint* (< lat. med. *pinta*).

°PINZION s. n. (1741) Termen fixat pentru o plată, scadență. *Pentru pinzionul de anul trecut munceaște prin mijlocirea grof. Arcosti.* IORGA, SD, XII, 39.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pinzionul** (IORGA, SD, XII, 39). — Germ. *Pension* (< lat. *pensio, -onis*).

PIRAMIDĂ s. f. (1688) Monument egiptean. *Are Ptolomeu împăratul Eghipetului mai mare laudă, care au zidit ceale de la Memfes piramide.* BB, IV^{v}. *Piramide. El. Mormînturile împăraților Eghiptului.* CANTEMIR, II, I, 19; cf. CANTEMIR, II, II, 89; DOSOFTEI, O, 379.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **piramide** (BB, IV^{v}; CANTEMIR, II, I, 19), **piramidzi** (DOSOFTEI, O, 379); **piramidele** (CANTEMIR, II, II, 89).

— Lat. *pyramis, -idis*, gr. πυραμίς, -ίδος; cf. v. sl. пирамида.

PÎRULĂ s. f. v. **pilulă.**

°PISTOL s. n. (1715) Armă de foc. *Și cercîndu-l, au găsit pistol mic în mînică supus.* PS.-COSTIN, L, 51. *Au ieșit* [...] *pașă cu pistoale la cal și cu toată oastea călărime.* AXINTE URICARIUL, în DLR s.v. *Au scos gubatul acela pistolul ca să dea în noi.* IM, 83; cf. CB, 63^{v}; DOCUMENT 1753, în DLR s.v.

Forme gramaticale: sf. nom.-ac. **pistol** (PS.-COSTIN, L, 51); **pistolul** (IM, 83); pl. nom.-ac. **pistoale** (AXINTE URICARIUL, în DLR s.v.; CB, 63^{v}; DOCUMENT 1753, în DLR s.v.).

— Ngr πιστόλι(ον), pol. *pistol* (ngr., pol. < it. *pistola*, fr. *pistole*).

PLANETĂ s. f. 1. (1672—1673) Corp ceresc. *Iar numele de la greci s-au luat* [...], *cum e cometa, planeta ș-altele.* GS$_1$, 403^{r}. *Pre acei ostaș nu-i mișcă cu aceale planete.* FN, 126. *Planeta. El. Stea rătăcită, carea îmblă împotriva altora.* CANTEMIR, II, I, 19; cf. GS$_2$, 231^{r}; CORBEA, D, 185^{r}, 189^{v}; CANTEMIR, II, I, 94, 171; CANTEMIR, HR., 89; CALENDAR, 3, 4, 5, 7; M. COSTIN, CU, 301.

2. (1733) Zodie. *Cine să va naște supt această planetă va fi drept și adevărat.* CALENDAR, 12. *Zicem că s-au născut supt nește seamne cerești, supt o puteare ca aceaea ce are planeta.* II, 48^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **planetă** (CALENDAR, 4, 5, 12; M. COSTIN, CU, 301); **planeta** (GS$_1$, 403^{r}; GS$_2$, 231^{r}; CANTEMIR, II, I, 19; CALENDAR, 3, 5; II, 48^{r}; CORBEA, D, 185^{r}); g.-d. **planete** (CANTEMIR, II, I, 171); **planetei** (CALENDAR, 7); pl. nom.-ac. **planete** (FN, 126; CORBEA, D, 109^{v}; CANTEMIR, HR., 89); g.-d. **planetelor** (CANTEMIR, II, I, 94).

— Lat. *planeta*, gr. πλανήτης, rus. *планета.*

*PLANTA vb. I v. **plăntălui.**

PLASTOR s. n. (1683) Cataplasmă. *Nu-i pleastru a pune, nice oloi.* DOSOFTEI, P, I, 1^{v}. *Cataplasma. Plastură.* CORBEA, D, 45^{v}. *Să faci o cataplasma, adecă plastor.* MD$_1$, 26^{r}; cf. CORBEA, D, 48^{v}, 98^{v}; N. COSTIN, C, 526; MD$_1$, 24^{v}, 37^{v}, 43^{v}, 57^{v}, 58^{v}, 72^{r}, 126^{v}; MD$_2$, 3^{v}, 7^{r}, 14^{v}, 15^{r}, 36^{r}, 36^{v}, 94^{v}, 105^{r}, 110^{r}.

Forme gramaticale: s.n. sg. nom.-ac. **plastor** (MD$_1$, 24^{v}, 26^{r}, 37^{r}, 57^{v}, 58^{v}, 126^{v}), **plastore** (MD$_1$, 37^{r}, 43^{v}, 72^{r}), **plastru** (MD$_2$, 3^{v}, 7^{r}, 14^{v}, 15^{r}), **pleastru** (DOSOFTEI, P, I, 1^{v}); **plastrul** (MD$_1$, 94^{v}, 110^{r}); pl. nom.-ac. **plasturi** (MD$_2$, 3^{v}, 36^{r}, 36^{v}, 105^{r}), **pleasturi** *(pliasturi:* N. COSTIN, C, 526); **plasturile** (MD$_1$, 72^{r}); s. f. sg. nom.-ac. **plastură** (CORBEA, D, 45^{v}, 47^{v}, 98^{v}).

Variante: **plastore, plastru, plastur** s. n.; **plastură** s. f.; **pleastru, pleastur** s. n.

— Lat. *(em)plastrum* (pl. *(em)plastra)*, gr. (ἔμ)πλαστρον (pl. (ἔμ)πλαστρα), pol. *plast(e)r*.

V. și emplastră.

PLASTORE s. n. v. **plastor.**

PLASTRU s. n. v. **plastor.**

PLASTUR s. n. v. **plastor.**

PLASTURĂ s. f. v. **plastor.**

*PLASTURE s. m. v. **plastor.**

PLATAN s. m. (c. 1700). *Platanus, -i, g. m. Lemnul platanus, frunzos, cu frunzele întinse afară, cu umbră cuvioasă.* CORBEA, D, 248r. *Platanul* [...] *dinainté capiștii lui Apollon éste sădit.* CANTEMIR, II, I, 152.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **platanus** (CORBEA, D, 248r); **platanul** (CANTEMIR, II, I, 152).

Variantă: **platanus.**

— Lat. *platanus*, gr. πλάτανος.

PLATANUS s. m. v. **platan.**

PLAVĂZĂ s. f. v. **pavăză.**

°PLĂNTĂLUI vb. IV (1651—1700) A planta. *Plenteluiĕsk. Planto.* ANON. CAR., 361. *Planto, -as. Sădescu, plăntăluiescu.* CORBEA, D, 248r.

Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **plăntăluiesc** *(plenteluiĕsk:* ANON. CAR., 361), **plăntăluiescu** (CORBEA, D, 248r).

— Magh. *plantálni* (< lat. *plantare*).

°PLĂNTĂLUIRE s. f. (c. 1700) Plantare, răsădire. *Novelletum g. n. Sădire noao, plăntăluire.* CORBEA, D, 207r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **plăntăluire** (CORBEA, D, 207r).

— *Plăntălui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

PLEASTRU s. n. v. **plastor.**

PLEASTUR s. n. v. **plastor.**

*PLEBAN s. m. v. **plebanuș.**

°PLEBANUȘ s. m. (1702) Paroh catolic. *Cine de episcop în locurile tale îi rînduit spre slujba sfinților, precum iaste plebanușul sau parohușul.* P. PR., 132r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **plebanușul** (P. PR., 132r).

— Magh. *plébános* (< lat. med. *plebanus*).

PLENIPOTENȚIAL[1] adj. (1721—1740) Plenipotențiar. *Au trimis sol mare și plenipotențial pre Petre Șafirov.* GRECEANU, IST., 184.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **plenipotențial** (GRECEANU, IST., 184).

— Lat. med. *plenipotentialis, -e;* cf. it. *plenipotenziale.*

PLENIPOTENȚIAL[2] s. m. (1735) Persoană investită cu puteri depline, plenipotențiar. *I-am făcut plenipotențiialeș, după cum arată și carté noastră.* STINGHE, DRȘ, I, 173. *Ca unui plenipotențial al nostru, iarăș ne rugăm.* STINGHE, DRȘ, I, 223.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **plenipotențial** (STINGHE, DRȘ, I, 223); pl. nom.-ac. **plenipotențialeș** *(plenipotențiialeș:* STINGHE, DRȘ, I, 173).

Variantă: **plenipotențialeș.**

— Lat. med. *plenipotentialis.* (Varianta *plenipotențialeș* < lat., cu pronunție maghiarizantă.)

PLENIPOTENȚIALEȘ s. m. v. **plenipotențial**[2].

*PLENIPOTENȚIAR adj., s. m. v. **plenipotențiar**[1,2].

PLENIPOTENȚIE s. f. (1742) Act prin care se acordă o împuternicire. *Pîrîșii de sus nu putură da nici o plenipotenție.* MOLDOVANU, AS, I, 156.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **plenipotenție** (MOLDOVANU, AS, I, 156).

— Lat. med. *plenipotentia;* cf. germ. *Plenipotenz.*

PLENITUDOSȚIENȚIE s. f. (1681) Deplinătate a cunoașterii. *Plenitudoștienție, plinul științei, adecă liuboul, că-i împlutura leagii lui Dumnădzău.* DOSOFTEI, M, 154[v].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **plenitudoștienție** (DOSOFTEI, M, 154[v]).

— Lat. med. *plenitudoscientia.*

PLIC s. n. (1694). *Cu multă pripă mergu plicuri de cărți.* FN, 27.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **plicuri** (FN, 27).

— It. *plico.*

POBLICAN s. m. v. **publican**[1].

POCRĂTOL s. m. v. **procator.**

PODAGRĂ s. f. (c. 1700) *Podagra, g. f. Podraghie.* CORBEA, D, 249[v]. *Gruda și cumplita boală (a podagriii și hidagriii zic) atîta m-au chinuit.* FN, 89. *Mai mult de boală ce au avut, adecă podagrie și cetățile [...] le-au întorsu.* URECHE, L, 111. *Și aceastea, adecă pentru podagra, ajung destul.* MD_2, 110[r]; cf. M. COSTIN, L, 92; IORGA, SD, XIV, 19; CALENDAR, 3[r]; N. COSTIN, C, 594; MD_2, 105[r], 106[r].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **podagrie** (URECHE, L, 111; CALENDAR, 3[r]; N. COSTIN, C, 594; MD_2, 105[r]), **podraghie** (CORBEA, D, 249[v]); **podagra** (M. COSTIN, L, 92; MD_2, 105[r], 106[r], 110[r]); g.-d. **podagrei** (IORGA, SD, XIV, 19), **podagriii** (FN, 89).

Variante: **podagrie, podraghie.**

— Lat. *podagra,* it. *podagra,* gr. ποδάγρα, pol. *podagra.*

*PODAGRIC, -Ă adj. v. **podagricesc, -ească, podraghic, -ă.**

PODAGRICESC, -EASCĂ adj. (c. 1760) Caracteristic podagrei. *Pierd acrimea cea podagricească.* MD_2, 105[r].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. f. **podagricească** (MD_2, 105[r]).

— Lat. *podagricus, -a, -um,* gr. ποδαγρικός, -ή, -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

V. și p o d r a g h i c, -ă.

PODAGRIE s. f. v. **podagră.**

PODRAGHIC, -Ă adj. (c. 1700) Caracteristic podagrei. *Podagricus, -a, -um. Podraghic, -ă.* CORBEA, D, 249[v].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **podraghic** (CORBEA, D, 249[v]); f. **podraghică** (CORBEA, D, 249[v]).

— Lat. *podagricus, -a, -um,* gr. ποδαγρικός, -ή, -όν.

V. și p o d a g r i c e s c, -e a s c ă.

PODRAGHIE s. f. v. **podagră.**

*POEM s. n. v. **poema.**

◇POEMA s. n. (1672—1673) Poem. *De la greci s-au luat [...] poema, dogma.* GS_1, 403[v]; cf. GS_2, 231[r].

— Lat. *poema,* gr. ποίημα.

POET s. m. (1672—1673) Autor de poezii. *Numele de la greci s-au luat [...], cum e cometa, planeta, poeta și altele.* GS_1, 403[r]. *Poetificus, -a, -um. Făcători, -re de poet.* CORBEA, D, 250[r]. *Ovidie Nason*

[...] iaste foarte bătrîn poet. CANTACUZINO, IST., 36. *Pentru acest Fulvie să véde că pomenéşte. Ovidie poetă în stihurile sale.* CANTEMIR, HR., 121; cf. GS$_2$, 231^r; CANTACUZINO, IST., 63.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **poet** (CORBEA, D, 250^r; CANTACUZINO, IST., 36, 63), **poeta** (GS$_1$, 403^r; GS$_2$, 231^r; CANTEMIR, HR., 121).

Variantă: **poeta.**

— Lat. *poeta*, gr. ποίητής.

POETA s. m. v. **poet.**

POETIC s. m. (1682) Autor de poezii; poet. *Părintele nostru, Cozma, poeticul de canoane.* DOSOFTEI, VS, oct., 64^r. *Acestă o cîntă poeticul, adecă tvoreţul, făcătoriul canoanelor din cîntecul lui Moisi.* DOSOFTEI, P, II, 76^v. *Pentru aceasta, mai vîrtos iaste de strigat cu poeticul.* CANTEMIR, D, 325. *Homerus. Numele unui poetic elin [...] înţelept.* CORBEA, D, 135^v. *Unii socotiia a fi zidită lumea den haos [...], între carii şi părerea poeticului Ovidie au fost.* N. COSTIN, L, 9; cf. DOSOFTEI, VS, dec., 241^r; DOSOFTEI, P, II, 77^v, 108^r; CORBEA, D, 104^r, 124^v, 133^v, 138^r, 242^v, 243^r; CANTEMIR, II, II, 325; ANTIM, O, 302; CANTEMIR, HR., 53, 59, 121, 130, 299; ANT., 45^r; N. COSTIN, L, 29, 110; CALENDAR, 41; N. COSTIN, C, 75, 76, 301.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **poetic** (CORBEA, D, 133^v, 242^v, 243^r; CANTEMIR, II, II, 325; N. COSTIN, L, 110; CALENDAR, 41); **poiatic** (N. COSTIN, C, 76); **poeticul** (DOSOFTEI, VS, oct., 64^r, dec., 241^r; DOSOFTEI, P, II, 76^v, 77^v, 108^r; CANTEMIR, D, 325; CORBEA, D, 243^r; CANTEMIR, HR., 59, 121, 130; ANT., 45^r), **poiaticul** (N. COSTIN, L, 29); g.-d. **poetic** (CORBEA, D, 135^v); **poeticului** (N. COSTIN, L, 9); pl. nom.-ac. **poiatici** (N. COSTIN, C, 75); **poeticii** (CORBEA, D, 124^v; ANTIM, O, 302); g.-d. **poeticilor** (CORBEA, D, 104^r, 138^r; CANTEMIR, HR., 53, 299; N. COSTIN, L, 9; N. COSTIN, C, 301).

Variantă: **poiatic.**

— Lat. *poëticus*, gr. ποιητικός.

POETICĂ s. f. **1.** (1699) Poezie, creaţie în versuri. *Nu pot ceialalţ să vă înţeleagă, ca şi întunecoasa poiatică a lui Licefrón.* ANTIM, CL, 67^r.

2. (c. 1700) Tratat despre creaţia poetică. *Poetria g. f. Aşezătoare de cuvinte, poetică.* CORBEA, D, 250^r; cf. CANTEMIR, II, II, 325; CATAVASIER 1747, in BRV, II, 97.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **poetică** (CORBEA, D, 250^r; CANTEMIR, II, II, 325), **poiatică** (ANTIM, CL, 67^r); **poetica** (CATAVASIER 1747, in BRV, II, 97).

Variantă: **poiatică.**

— Lat. *(ars) poetica;* cf. gr. ποιητική (τέχνη).

•POETICESC, -EASCĂ adj. (1682) Poetic. *Cu nevoie iaste prisne a le primeni [...] legătura şi ţăsătura poeticească.* DOSOFTEI, VS, dec., 193^r. *Poeticus, -a, -um. Poeticesc, -ă.* CORBEA, D, 250^r. *Vatologhie. Chip poeticesc, cînd aceleaşi cuvinte cu întoarsă orînduială le poftoréste.* CANTEMIR, II, I, 11; cf. CANTEMIR, II, II, 61; CANTEMIR, HR., 122; ANTOLOGHION 1755, in BRV, II, 127.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **poeticesc** (CORBEA, D, 250^r); f. **poeticească** (DOSOFTEI, VS, dec., 193^r; CORBEA, D, 250^r; CAN-

TEMIR, II, II, 61; *poeticéscă;* CANTEMIR, HR., 122); n. **poeticesc** (CORBEA, D, 250r; CANTEMIR, II, I, 11); pl. nom.-ac. n. **poeticești** (ANTOLOGHION 1755, in BRV, II, 127).

— *Poetic* + suf. *-esc.*

•**POETICEȘTE** adv. (c. 1700) Poetic. *Poetice adv. În chip poeticesc, poeticește.* CORBEA, D, 250r.

— *Poetic* + suf. *-ește.*

•**POETICI** vb. IV (c. 1700) A compune versuri. *Poetor, -aris.* *Poeticescu:* CORBEA, D, 250r.

Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **poeticescu** (CORBEA, D, 250r).

— *Poetic* + suf. *-i.*

POIATIC s. m. v. **poetic.**

POIATICĂ s. f. v. **poetică.**

POL s. m. **1.** (1698) Fiecare din cele două puncte în care un diametru al sferei o intersectează. *Precum sfera între doaă poluri, așea el între doaă închiuri [...] iaste suppus.* CANTEMIR, D, 239.

2. (1699) Fiecare din cele două puncte situate la capetele axei de rotație a pământului. *Un crai de cătră polo va avea noauă turburări.* FN, 73. *Întoarce-se pururea magnitul cătră polus.* ANTIM, O, 406; cf. CANTEMIR, D, 325. ◇ (1698) S. comp. **Polul antarctic, polus antarcticus** = polul sud. *Una, polus arcticus iară alta, polus antarcticus le număsc.* CANTEMIR, D, 7. *Cu mîna dreaptă despre polul arctic spre polul antarctic, cu dégetul întins, ceasurile arăta.* CANTEMIR, II, I, 170. ◇ (1698) S. comp. **Polul arctic, polus arcticus** = polul nord. Cf. CANTEMIR, D, 7; CANTEMIR, II, I, 170.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **polo** (FN, 73), **polus** (CANTEMIR, D, 7, 325; ANTIM, O, 406); **polul** (CANTEMIR, II, I, 170); pl. nom.-ac. **poluri** (CANTEMIR, D, 239).

Variante: **polo, polus.**

— Lat. *polus,* it. *polo;* cf. gr. πόλος.

POLITIC[1] adj. (1694) Care se referă la politică. *Meșteșugul politic rădică den lume pre niște amestecători și turburători.* FN, 30.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **politic** (FN, 30).

— It. *politico.*

V. și politicesc, -ească.

POLITIC[2] s.m. (1705) Persoană care se ocupă de politică. *A celor înțelepți politici chivernisală ieste ca nici în frica fricosului să cadză, nici norocul nărocoșilor să ispitească.* CANTEMIR, II, II, 17.

Forme gramaticale: pl. g.-d. **politici** (CANTEMIR, II, II, 17).

— Lat. *politicus,* gr. πολιτικός.

POLITICĂ s. f. **1.** (1693) Abilitate, diplomație. *Craiul frantozescu au înpărțit cu mare politică la ernaticele.* FN, 14.

2. (1699) Formă de organizare și conducere a unui stat. *Să leagă înpreună cătva putearnici [...] să le fie puterile mai tari, că așa va politica.* FN, 72.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **politică** (FN, 14); **politica** (FN, 72).

— It. *politica.*

•**POLITICESC, -EASCĂ** adj. **1.** (1682—1686) Care aparține vieții laice, profan. *Împreunînd viața săhăstrească cu înțelepciunea politicească orășască.* DOSOFTEI, VS, ian., 9v. *În Roma să fac trebi bisericești, iar puțin politicești.* FN, 10.

2. (1705) Care aparține vieții publice; cetățenesc, civic. *Și cu vreo pasire prietesug adevărat să nu leg, fără numai cu vulturul și corbul pentru adése hrană împreună oarece chivernisală politicească să fac.* CANTEMIR, II, I, 59. *Céle ce am vrea politicești a le spune nu putem.* N. COSTIN, C, 146.

3. (1705) Care ține de un ceremonial. *Căruia, după politicescul obiceiu închinîndu-să și toată fericirea rugîndu-i și menindu-i, dzisă.* CANTEMIR, II, II, 33; cf. CANTEMIR, HR., 179.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. f. **politicească** (DOSOFTEI, VS., ian., 9^{v}; CANTEMIR, II, I, 59); n. **politicescul** (CANTEMIR, II, II, 33); pl. nom.-ac. f. **politicești** (FN, 10; CANTEMIR, HR., 179; N. COSTIN, C, 146).

— *Politic*[2] + suf. *-esc.*

V. și p o l i t i c.[1]

°POLIȚĂ s. f. (1726) Act încheiat între un creditor și un debitor. *Trimițîndu Nicolae vodă niște teșcherele și fermanuri împărătești și polițe [...] le-au tîlnitu Dumitrașco vodă și le-au luat la sine.* N. COSTIN, L, 310.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **polițe** (N. COSTIN, L, 310).

— Ngr. πόλιτσα, pol. *polica* (ngr., pol. < it. *polizza*).

POLO s. m. v. **pol.**

POLUS s. m. v. **pol.**

◇POMICE adj. invar. (1749) În comp. **Piatră pomice** = piatră ponce. *După aceaea să iei piatră acră [...], lignit, piatră pomice, colofănio.* CB, 63^{r}.

— It. *pomice.*

POMPĂ s. f. (c. 1700) Ansamblu de manifestări fastuoase caracteristice unor ceremonii. *Pompa, g. f. Pompă, rînd cu împodobită gătare, gătire de pompă.* CORBEA, D, 251^{v}. *Pompa. Lăt. Petrecanie, alaiu, tocmala, slava, șicuirea oștii împărățiii.* CANTEMIR, II, I, 19. *În cea prea mare slavă aceii pompe tare să îngrijea.* N. COSTIN, C, 439; cf. CORBEA, D, 262^{r}, 314^{r}, 314^{v}, 350^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pompă** (CORBEA, D, 251^{v}, 262^{r}, 314^{r}, 314^{v}, 350^{v}); **pompa** (CANTEMIR, II, I, 19); g.-d. **pompe** (N. COSTIN, C, 439).

— Lat. *pompa;* cf. gr. πομπή.

°POMPOS, -OASĂ adj. (c. 1700). *Pompalis, -e. Pompos, -ă.* CORBEA, D, 251^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **pompos** (CORBEA, D, 251^{v}); f. **pompoasă** (CORBEA, D, 251^{v}).

— *Pompă* + suf. *-os.*

PONCT s. n. v. **punct.**

PONT(U) s. n. v. **punct.**

PONTUM s. n. v. **punct.**

POR s. m. (1705) Mic orificiu pe suprafața pielii. *Și căldura austrului porii pieii [...] i-au deșchis.* CANTEMIR, II, I, 78. *Porii. El. Găurici prin pielea omului, prin carile ies sudorile.* CANTEMIR, II, I, 19.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **porii** (CANTEMIR, II, I, 19, 78).

— Lat. *porus,* gr. πόρος.

°PORTOGAL s. m. (1718) Portughez. *Hișpanii, ibării, țiltiberii, portogalii iară tot un neam sîntu.* M. COSTIN, NM, 268; cf. N. COSTIN, L, 56.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **portogalii** (M. COSTIN, NM, 268; N. COSTIN, L, 56).

— Ngr. πορτογάλος (< it. *portogallo*).

PORȚIE s. f. **1.** (Sf. sec. XVII) Rație. *Portio. Portia. Portio.* LM, 238.

2. (1755) Impozit. *Și porție a nalțate crăesi [...] se dați.* DOCUMENT 1755, ap. TAMÁS, EW, 635.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **porție** (DOCUMENT 1755, ap. TAMÁS, EW, 635); **porția** (*portia*: LM, 238).

— Lat. *portio*, magh. *porció*.

POSTĂ s. f. v. **poștă**.

POSTERIOR, -Ă adj. (1667—1669) Situat după ceva. *Alta ce face asupra cărților lu Aristotel posterioare la Fisicii sufletului.* CANTACUZINO, NI, 113^{v}.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. f. **posteriore** (CANTACUZINO, NI, 113^{v}).

— Lat. *posterior*, it. *posteriore*.

POȘT s. m. v. **poștă**.

°POȘTĂ **1.** s. f. (1593—1594) Serviciu de transport pentru călători și corespondență, diligență, poștalion. *16 gulmi la poșta, ducundu, venindu, Tamaș.* DÎ, 187. *Și ku tsejalalta poste vom szkrije.* STINGHE, DRȘ, I, 110; cf. STINGHE, DRȘ, I, 117, 144, 215. ◇ (c. 1750) Loc. adv. **În cai de poște** = cu cai schimbați la fiecare popas. *Ghenerariul îndată au încălecat și s-au dus în cai de poște să ajungă mai curînd la Rușava.* ANON. BR., 288. ◇ (1755) Comp. **Cal de poștă** = cal destinat serviciului de transporturi, schimbat la fiecare popas. *Șvezii avea cai de poștă la toate conacile din Tighinea pînă la Iași.* AXINTE URICARIUL, în DLR s.v.

2. s. f. și m. (1651—1700) Curier, crainic, ștafetă. *Poshtĕ. Cursor.* ANON. CAR., 362. *Cartea Măriei Tale dintru mîna cestui poșt al Măriei Tale cu cinste o am primit.* IORGA, SBD, 281. *Și au vrut să trimeț carte acesta [...] pe un poște dereptu la crai.* DOCUMENT 1680, ap. TAMÁS, EW, 637. *Celmus. Olăcariul, poșta lui Iupiter au fost.* CORBEA, D, 48^{r}; cf. DOCUMENT 1674, ap. TAMÁS, EW, 637.

Forme gramaticale: s. f. nom.-ac. **poștă** (AXINTE URICARIUL, în DLR s.v.; *poshtĕ*: ANON, CAR., 362; *poste*: STINGHE, DRȘ, I, 110; 117; *poșt(ă)*: STINGHE, DRȘ, I, 215); **posta** (DÎ, 187), **poșta** (CORBEA, D, 48^{r}); pl. nom.-ac. **poște** (STINGHE, DRȘ, I, 144; ANON. BR., 288); **poștelor** (DOCUMENT 1674, ap. TAMÁS, EW, 637); s. n. sg. nom.-ac. **poște** (DOCUMENT 1680, ap. TAMÁS, EW, 637; g.-d. **poșt** (IORGA, SBD, 281).

Variante: **postă** s. f., **poșt** s. m., **poște** s. m.

— Germ. *Post*, magh. *posta*, pol. *poszta* (germ., magh., pol. < lat. med. *posta*, it. *posta*).

°POȘTĂRIE s. f. (1748) Corvoadă pe care o îndeplineau țăranii în serviciul de transporturi cu poștalionul. *Acel feliu de poștărie fără plată.* DC, 1^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **poștărie** (DC, 1^{r}).

— *Poștă* + suf. *-ărie*.

POȘTE s. m. v. **poștă.**

POTENTAT s. m. (1726) (Fig.) Imputernicit, trimis. *Slăvitului și alesului întru cei înălțați domni ce cred întru Iisus, care este întru norodul, potentatului a Meșiei.* N. COSTIN, L, 317.

— Forme gramaticale: sg. g-d. **potentatului** (N. COSTIN, L, 317).

— Lat. *potentatus;* cf. pol. *potentat(a).*

*POTENȚĂ s. f. v. **potență.**

POTENȚIE s. f. (1742) Abuz de putere. *Nici n-am făcut vreo potențiie, că au fost în casa mea și așa am oprit-o.* MOLDOVANU, AS, I, 154.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **potențiie** (MOLDOVANU, AS, I, 154).

— Lat. *potentia;* cf. germ. *Potenz.*

POTROCOL s. n. v. **protocol.**

PRACTIC adj. (1757) Care verifică, care se bazează pe fapte reale, concrete. *Cu mult mai înțelepții este învățatul practic* (gl. *cel ce au ispitit sau au cercat*) *decît înțeleptul nepractic.* EUSTATIEVICI, GR, 95.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **practic** (EUSTATIEVICI, GR., 95).

— Lat. *practicus, -a, -um,* gr. πρακτικός, -ή, -όν.

V. și p r a c t i c e s c, - e a s c ă.

PRACTICĂ s. f. **1.** (1676) Ansamblul soluțiilor date de instanțele judecătorești în rezolvarea unor litigii; procedură. *Și împotriva a fieștecăruia lege nu vom face practică că să nu-i fie spre asupreală, nice sfat rău nu vom da.* IORGA, SBD, 81. *Cu țeri străine nu vom face practice și sfaturi.* IORGA, SBD, 81.

2. (1702) Metodă, procedeu; mașinație. *Ale diiavolului practice le goneaște.* P. PR., 93^{v}; cf. P. PR., 138^{v}.

3. (c. 1740) Pricepere, iscusință. *Practică bună avè la voroavă.* NECULCE, L, 93; cf. URICARIUL, I, 62.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **practică** (IORGA, SBD, 81; NECULCE, L, 93); **practica** (URICARIUL, I, 62); pl. nom.-ac. **practice** (IORGA, SBD, 81; P. PR., 93^{v}); g.-d. **practicilor** (P. PR., 138^{v}).

— Lat. *practica,* gr. πρακτική, magh. *práktika,* pol. *praktyka* (magh., pol. < lat.).

*PRACTICĂLUITORI, -OARE adj. (c. 1700) Care face, întreprinde ceva. *Practicus, -a, -um. Făcători, -re, practicăluitori, -re.* CORBEA, D, 254^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **practicăluitori** (CORBEA, D, 254^{v}); f. **practicăluitoare** (CORBEA, D, 254^{v}).

— *Practicălui* (< lat. *practicare,* după modelul verbelor terminate în *-ălui,* împrumutate din maghiară) + suf. *-tor.*

PRACTICESC, -EASCĂ adj. (1682—1686) Practic. *Nu mai puțin s-au nevoit și s-au ostenit în practicească filosofie.* DOSOFTEI, VS, ian., 1^{v}. *Și sosindu-i vreamea să călugări și practicească* (gl. marg. *făpturalnica*) *înțelepciune bărbătească petrecea.* DOSOFTEI, VS, febr., 66^{r}).

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. f. **practicească** (DOSOFTEI, VS, ian., 1^{v}, febr., 66^{r}).

— Lat. *practicus*, *-a*, *-um*, gr. πρακτικός, -ή, -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-icesc*).

V. și p r a c t i c.

PREDENZIE s. f. v. **pretenție.**

PREDICAȚIE s. f. (1714—1716) Predică. *Dup-aceea, contenindu-să cîntările, început-au popa cel mare al lor predicație a face.* GRECEANU, IST., 83.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **predicație** (GRECEANU, IST., 83).

— Lat. med. *praedicatio.*

*PREFAȚĂ s. f. v. **prefație.**

PREFAȚIE s. f. (1717) Prefață. *Caută și la Istorie de noi făcută, în Prefație (Pridoslovie).* CANTEMIR, HR., 436.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **prefație** (CANTEMIR, HR., 436).

— Lat. *praefatio;* cf. pol. *prefacja.*

PREFĂCTUȘ s. m. v. **prefect.**

PREFECT s. m. **1.** (1717) (La romani) Demnitar care conducea o unitate teritorială. *Celui dintîi prefect a provinții dacoromanilor.* CANTEMIR, HR., 161.

2. (1733) Administrator de moșie. *Voao, oamenilor de la Prisaca, care aveți pricină pentru mosăia Zmărdăștetul cu dumnealui Ștefan Toronți, prefăctușul dumnealui grofului.* DOCUMENT 1733, in DLR, s. v. *prefectuș.*

3. (1741—1742) Persoană care conducea o biserică sau o parohie catolică; prefector. *Jălui prefectul Manzis din Iaș că [...] s-au dus acest fecor împreună cu nănaș-său.* IORGA, SD, VI, 213. *O carte s-au dat sfinții sal[e] prefectul de la bis[ă]rica catoličască.* IORGA, SD, VI, 243; cf. IORGA, SD, I, 103; URICARIUL, V, 423, 424. ◇ (1744) S. comp. **Viță-prefect** = vice prefector. *Viță-prefectul de la sfînta mănăstire unguriască.* IORGA, SD, I, 103.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **prefect** (CANTEMIR, HR., 161); **prefectu** (IORGA, SD, I, 103; URICARIUL, V, 423, 424); **prefăctușul** DOCUMENT 1733, in DLR s.v. *prefectuș*), **prefectul** (IORGA, SD, VI, 213, 243, I, 103; URICARIUL, V, 423).

Variante: **prefăctuș, prefectu.**

— Lat. *praefectus*, magh. *prefektus*, pol. *prefekt;* cf. lat. *praefector.*

PREFECTU s. m. v. **prefect.**

*PREFORMUI vb. IV (1681) Refl. A se preschimba. *La cea după chip rădică-mă, / În cea dintîi frîmseațe preformuindu-mă.* DOSOFTEI, M, 141^{v}.

Forme gramaticale: refl. ger. **preformuindu-mă** (DOSOFTEI, M, 141^{v}).

— *Pre* + *formui.*

PREPOJIT s. m. (1716—1742) Prelat catolic, prepozit. *Și acolo șezînd nu în strană, ce pe un scaun, începu a-i face laude de bună venirea un pater prepojit.* TEMPEA, IST., 102—103).

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **prepojit** (TEMPEA, IST., 103).

— Lat. *praepositus* (cu pronunție maghiarizantă); cf. magh. *prepost.*

*PREPOZIT s. m. v. **prepojit.**

PRESIDENȚIE s. f. (1681) Avanpost. Fig. *Te găsești unde-s a îngerilor dzăci de mii, a întîi născuților bulciul, scaunele apostolilor presidențiile prorocilor, steagurile patriarșilor.* DOSOFTEI, M, 103^{v}.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **presidențiile** (DOSOFTEI, M, 103^{v}).

— Lat. med. *praesidentia;* cf. pol. *prezydencja.*

PRESIDIU s. n. v. **prezidiu.**

PRETĂNDĂLUI vb. IV v. **pretendălui.**

°PRETENDĂLUI vb. IV (1717) A pretinde. *Lauda a pomeniților istorici pretendeluim (vom să cérem).* CANTEMIR, HR., 300. *Moșia Gropșanii care pretăndăluiaște [...] grofu Secheli.* DOCUMENT 1732, in DLR, s.v. *pretendelui. Patru sute de florinți care pretendăluiaște [...] ca să-i trimiță.* MOLDOVANU, AS, I, 152; cf. CANTEMIR, HR., 387; DOCUMENT 1729, in DLR, s. v. *pretenție;* MOLDOVANU, AS, I, 156.

Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **pretendăluiesc** *(pretendăluesc*: MOLDOVANU, AS, I, 156*)*; 3 sg. **pretăndăluiaște** (DOCUMENT 1732, in DLR, s. v. *pretendelui*), **pretendăluiaște** (MOLDOVANU, AS, I, 152); 1 pl. **pretendeluim** (CANTEMIR, HR., 300); pf. c. 3 sg. **au pretăndăluit** (DOCUMENT 1729, in DLR, s. v. *pretenție*); ger. **pretăndăluind** (CANTEMIR, HR., 387).

Variante: **pretendălui, pretendelui.**

— Magh. *pretendálni* (< lat. *praetendere*).

V. și p r e t e n d u i.

PRETENDELUI vb. IV v. **pretendălui.**

PRETENDENȘ s. m. (1742) Pretendent. *Vicareș pretendențul și alți perțeptori din acéia vréme să-și aducă cvietățiile.* MOLDOVANU, AS, I, 153. *Cu numiți pretendenși ecjecutori.* MOLDOVANU, AS, I, 156. *Și pretendenști să dé cvietanție.* MOLDOVANU, AS, I, 156.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pretendențul** (MOLDOVANU, AS, I, 153); pl. nom.-ac. **pretendenși** (MOLDOVANU, AS, I, 156), **pretendenști** (MOLDOVANU, AS, I, 156).

— Lat. *praetendens, -tis* (cu rostire maghiarizantă).

*PRETENDENT s. m. v. **pretendenș.**

PRETENDUI vb. IV (1717) A pretinde. *Că doară pretenduim precum adecă niamul romano-moldo-vlahilor, nici un singe de a streinilor, în singele său să nu fie amestecat.* CANTEMIR, HR., 25.

Forme gramaticale: ind. prez. 1 pl. **pretenduim** (CANTEMIR, HR., 25).

— Lat. *praetendere* (după modelul verbelor terminate în *-ui*); cf. pol. *pretendować.*

V. și p r e t e n d ă l u i.

PRETENJIE s. f. v. **pretenție.**

PRETENSIE s. f. v. **pretenție.**

PRETENȚIE s. f. **1.** (c. 1685) Revendicare a unui drept sau privilegiu. *Sloveanii și sărbii Illiricului au pretensiia avtoritasului și volniciia împăratului.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 91. *Se rădică niște pretenții asupra unor ținuturi și aceastea vor întărâta pohtă de oștire.* FN, 96. *Pretenzionul care au pretăndăluit dumnealui grof Sechil Adam den țara Ardealului.* DOCUMENT 1729, in DLR s. v. *Pentru mai bună cercetare și luminarea aceștii pretenjii să porunceșe.* MOL-

DOVANU, AS, I, 153; cf. FN, 103; MOLDOVANU, AS, I, 152; IORGA, SD, XII, 51.

2. (1694) Aspirație, ambiție, intenție. *Cât de bine ai face de ai ședea în pace și să lași pretensiile celor ce-le pohtesc.* FN, 92. *Pretenție. Lăt. Întindere înainte, lucrul carile arată socoteala sfîrșitului mai denainte.* CANTEMIR, II, I, 19; cf. FN, 24.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom.-ac. **pretenjie** (MOLDOVANU, AS, I, 153), **pretensie** (FN, 24), **pretenție** (CANTEMIR, II, I, 19); **predenzia** (IORGA, SD, XII, 51), **pretensia** *(pretensiia:* BRANCOVICI, CR. SLOV., 91), **pretenția** *(pretenției:* FN, 103), **pretenzia** (MOLDOVANU, AS, I, 152); g.-d. **pretenjii** (MOLDOVANU, AS, I, 153); pl. nom.-ac. **pretenții** (FN, 96); **pretensiile** (FN, 92); s. n. sg. nom.-ac. **pretenzionul** (DOCUMENT 1729, în DLR s. v.).

Variante: **predenzie, pretenjie, pretensie, pretenzie** s. f.; **pretenzion** s. n.

— Lat. med. *praetensio* (ac.-*onem*), it. *pretensione*, germ. *Prätension*, pol. *pretensja, pretenzja.*

PRETENZIE s. f. v. **pretenție.**

PRETENZION s. n. v. **pretenție.**

PRETEXT s. n. (1701) *Sub pretextul bunei slujiri, că isprăvescu trebile, va da porunci de mare strîngere de bani.* FN, 93. *Iară cine s-ar ispiti [...] cu vrun chip de profasis (pretext) a strămuta această aficrosire [...] pîrîș să aibă.* URICARIUL, X, 212.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pretext** (URICARIUL, X, 212); **pretextul** (FN, 93).

— Lat. *praetextum.*

PRETOR s. n. v. **pretoriu.**

PRETORIAN s. m. (1718) (La romani) Soldat din garda împăratului. *Ienicerii, cum sînt acum la turci, la Rîm, pretoriianii, adecă pedestrime, le zice.* M. COSTIN, NM, 260.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **pretorianii** *(pretoriianii:* M. COSTIN, NM, 260).

— Lat. *praetorianus.*

PRETORIAN, -Ă adj. (1717) (La romani) Care constituia garda împăratului. *Pe Cornelie, mai marile polcurilor ce le chema pretoriane (adecă de curte) rău i-au bătut.* CANTEMIR, HR., 79.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. n. **pretoriane** (CANTEMIR, HR., 79).

— Lat. *praetorianus, -a, -um.*

PRETORIE s. f. sau n. v. **pretoriu.**

PRETORIU s. n. **1.** (1561) (La romani) Sală de judecată a instituției conduse de un pretor. *Cînd auzi Pilat acest cuvînt, vîrtosu se temu și întră în pretor iară.* CORESI, T, 229^{r}. *Pusără pre el înlăuntru în curte carea iaste pretor* (gl. marg. *ce să zice casă de leage*). NT, 62^{v}. *Să margă în pretor, adecă unde să giudecă giudeațele.* DOSOFTEI, VS, sept., 9^{v}; cf. CORESI, A, 116.

2. (1682) Instituție cu atribuții judecătorești. *Acesta svînt era în dzîlele împăratului Theodosie cel mare patrichie și eparh pretorielor, adecă boiariu din cei mari de sfat și giudeț mare.* DOSOFTEI, VS, dec., 189^{r}. *Iară dennapoia svîntului altariu iaste temnița unde au fost ținînd pre Dumnădzău închis cînd l-au fost scoțind la pretoriie, adecă la giudeț.* CRON., 159^{v}. *Chemînd pre cel dintîi al pretoriului, i-au*

dat sabiia. CANTACUZINO, IST., 13; cf. CRON., 424[r]; CANTEMIR, HR., 161, 186.

Forme gramaticale: s. f. sau n. sg. nom.-ac. **pretorie** *(pretoriie:* CRON., 159[v]); g.-d. **pretorielor** (DOSOFTEI, VS., dec., 189[r]); s. n. sg. nom.-ac. **pretor** (CORESI, T, 229[r]; NT, 62[v]; DOSOFTEI, VS, sept., 9[v]); **pretoriul** (CRON., 424[r]); g.-d. **pretorului** (CANTACUZINO, IST., 13; CANTEMIR, HR., 186), **pretorulŭi** (CANTEMIR, HR., 161); pl. nom.-ac. **pritorii** (CORESI, A, 116).

Variante: **pretor** s. n., **pretorie** s. f. sau n., **pritor** s. n.

— Lat. *praetorium* (pl. *praetoria*), gr. πραιτώριον (pl. πραιτώρια), v. sl. претори, притори; cf. pol. *pretorium.*

PREȚEPTOARE s. m. v. **perțeptor.**

°PREVEDOR s. m. (1730) Comisar general care se ocupă de aprovizionarea unei cetăți; supraintendent. *Care cetate [...] fiind într-însa un prevedor frîncesc, au trimis la prevedorul și la creștinii cc eră acolo, ca să dea cetatea.* IM, 41. *După aceia și pe prevedorul, anume Iacovo Minoto [...] l-au dat pe seama a cățiva din ieniceri.* IM, 57.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **prevedor** (IM, 41); **prevedorŭl** (IM, 41, 57).

— Gr. med. πρεβεδούρος (προβεδούρος) (< it. *prov(v)edidor*).

PREVELEGHIU s. n. v. **privileghie.**

° PREZEDENT s. m. (1747) Prezident. *Mergeré la Lexenburcu, întăi cu prezedentul.* STINGHE, DRȘ, I, 215. *Au mersu prezedentul cu aghentul.* STINGHE, DRȘ, I, 216.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **prezedentul** (STINGHE, DRȘ, I, 215, 216).

— Germ. *Präsident* (< lat. *praesidens, -tis*).

*PREZENTA vb. I v. **prezentui.**

PREZENTUI vb. IV (1705) A prezenta, a oferi. *Prezentuiaște: Lăt. Arată, de față îl scoate, înnainte îl pune.* CANTEMIR, II, I, 19. *Și mai de aproape le prezentuia (le puné înnainte).* CANTEMIR, HR., 360; cf. CANTEMIR, II, I, 64.

Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **prezentuiaște** (CANTEMIR, II, I, 19, 64); imperf. 3 sg. **prezentuia** (CANTEMIR, HR., 360).

— Lat. *praesentare* (după modelul verbelor terminate în *-ui*).

*PREZENȚĂ s. f. v. **prezenție.**

PREZENȚIE s. f. (1698) Prezență. *A îngerilor prezenție, adecă întotdeauna împreună ființă.* CANTEMIR, D, 353. *Prezenție. Lăt. Starea de față, aflare denainte la obraz.* CANTEMIR, II, I, 19. *Pre acest dar numit boiariu ca un sol, închipuind însuși prezențiia (adecăte chipul) mării sale [...] l-au trimis.* GRECEANU, IST., 140; cf. CANTEMIR, II, I, 41; CANTEMIR, HR., 406.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **prezenție** (CANTEMIR, D, 353; CANTEMIR, II, I, 19); **prezențiia** *(prezențiia:* CANTEMIR, II, I, 41; CANTEMIR, HR., 406; GRECEANU, IST., 140).

— Lat. *praesentia;* cf. pol. *prezencja.*

°PREZES s. m. (1728) Președinte. *La Măriia Sa prezesul, precum și pe la dumnealor prea-cinstiți consiliari.* IORGA, SD, V, 148. *Prea cinstită chisaricească administrație, préluminate măria ta, prizăș.* DRA, I, 332. *Îi voi trimite eu, prezesul.* DRA, I, 336; cf. DRA, I, 339.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **prizăș** (DRA, I, 332); **prezesul** (IORGA, SD, V, 148; DRA, I, 336, 339).

Variantă: **prizăș.**

— Germ. *Präses* (< lat. *praeses*). (Varianta *prizăș*, cu rostire maghiarizantă.)

*PREZIDENT s. m. v. **prezedent.**

*PREZIDENȚIE s. f. v. **președenție.**

PREZIDIU s. n. (1699) Fortăreață, garnizoană; comandă, conducere. *Plinirile reghimenturilor de călărime și de pedestrime să fac în chip precum să publicăluiaște de a ținea obiciuite presidii (adecăte muhavezeale).* FN, 70. *Cîți au fost, cu comandanții lor, pă toți i-au omorît și au luat ungurii prezidiile cetăților în mîna lor.* ANON. BR., 328.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **presidii** (FN, 70); **prezidiile** (ANON. BR., 328).

Variantă: **presidiu.**

— Lat. *praesidium* (pl. *praesidia*), it. *presidio.*

*PRIMICER s. m. v. **primichiri.**

°PRIMICHIRI s. m. (1682) Superiorul cîntăreților bisericești; primicer. *Deci Serghie era primichiri la școala ghentililor.* DOSOFTEI, VS, oct., 50r. *Primichiriul cel mare.* CRON., 423v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **primichiri** (DOSOFTEI, VS, oct., 50r); **primichiriul** (CRON., 423v).

— Gr. med. πριμικήριος (< lat. med. *primicerius*).

*PRINCIPAL, -Ă adj. v. **prințipal, -ă.**

*PRINCIPE s. m. v. **prințip.**

*PRINCIPESĂ s. f. v. **prințipeasă.**

°PRINȚ s. m. (1715) *Și feldmarșalul Renșelt și prințul de Viurtemberg [...] s-au închinat.* PS.-COSTIN, L, 68.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **prințul** (PS.-COSTIN, L, 68).

— Rus. *принц* (< germ. *Prinz* < fr. *prince*).

PRINȚEP s. m. v. **prințip.**

PRINȚEPEASĂ s. f. v. **prințipeasă.**

PRINȚEPS s. m. v. **prințip.**

°PRINȚESĂ s. f. (1756) *Preanălțata chesarocrăiasa romanilor, prințesa Ardealului.* LITURGHIE 1756, in BRV, II, 134.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **prințesa** (LITURGHIE 1756, in BRV, II, 134).

— Rus. *принцесса* (< germ. *Prinzessin* < fr. *princesse*).

PRINȚIP s. m. (1667—1669) Principe. *Scris este în casa ce ședea prințipul cu alalți mari.* CANTACUZINO, NI, 126v. *Prințepsul Batori zăcea rănit.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 109. *Cel prințip are titulus numai de o crăie.* FN, 16. *Princeps, -is g. m. Crai, căpetenie, prințip.* CORBEA, D, 261r. *L-au făcut prințipe, adecă din domnii împărăției unul.* M. COSTIN, L, 49—50; cf. BRANCOVICI, CR., SLOV., 111; FN, 24, 25, 26, 31, 32, 33, 91, 92, 95; ANON. CANT., 222; FN, 140; GRECEANU, IST., 60, 61, 64, 119; DRA, I, 304, 305; IM, 49; GRECEANU, IST., 185; IORGA, SD, XIV, 335, 336, 339; IORGA, SBD, 105; NECULCE, L, 138, 141, 283; IORGA, SD, X, 336; STINGHE, DRȘ, I, 215; ANON. BR., 311; M. COSTIN, CU, 279, 308; VP, 8v, 9r, 184v, 185v; DU; LAFSAICON 1760, in BRV, II, 151.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **prinţep** (FN, 16), **prinţeps** (GRECEANU, IST., 185), **prinţip** (FN, 31, 33; CORBEA, D, 261[r]), **prinţipe** (M. COSTIN, L, 49); **prinţepsul** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 109, 111), **prinţepul** (ANON. CANT., 222; GRECEANU, IST., 60, 61, 64, 119; DRA, I, 304; NECULCE, L, 283), **prinţipul** (CANTACUZINO, NI, 126[v]; ANON. CANT., 222; GRECEANU, IST., 64; IORGA, SD, XIV, 335, 336, 339; NECULCE, L, 138, 141; IORGA, SD, X, 336; STINGHE, DRŞ, I, 215; ANON. BR., 311; VP, 184[v]; DU); g.-d. **prinţep** (FN, 91; IORGA, SBD, 105), **prinţip** (FN, 26; ANON. CANT., 222); **prinţepsului** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 109), **prinţipului** (IM, 49; IORGA, SD, XIV, 339, X, 336; VP, 8[v], 9[r], 185[v]); voc. **prinţipe** (FN, 92; IORGA, SD, X, 334); pl. nom.-ac. **prinţepi** (FN, 95), **prinţipi** (M. COSTIN, CU, 279, 308; LAFSAICON 1760, in BRV, II, 151); **prinţipii** (FN, 24, 25); g.-d. **prinţepi** (FN, 140), **prinţipi** (FN, 32).

Variante: **prinţep, prinţeps, prinţipe.**

— Lat. *princeps, -ipis*, it. *principe*, ngr. πριντζιπος.

PRINȚIPAL, -Ă adj. (1717) De frunte, principal. *După acest nume prinţipal* (gl. marg. *mai de frunte*), *aflăm numele sarmaţilor.* CANTEMIR, HR., 75. *Să împărţiia în doaĭ parţi prinţipale.* CANTEMIR, HR., 242.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **prinţipal** (CANTEMIR, HR., 75); pl. nom.-ac. f. **prinţipale** (CANTEMIR, HR., 242).

— Lat. *principalis, -e.*

PRINȚIPALIS s. m. (1736) Şef, conducător. *Fiind aiča comisie împărătească şi fiind ghenărariul Hămeltum prinţipalis la ačasta comisie, nem sfătuit maĭ bine să nu dăm.* STINGHE, DRŞ, I, 191.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **prinţipalis** (STINGHE, DRŞ, I, 191).

— Lat. *principalis.*

°PRINȚIPĂ s. f. (1756) Principesă. *Şi au plecat voie sa ca să ie pe prinţipa, nepoata duxului Volfelvutel.* VP, 152[v]; cf. VP, 13[r], 13[v], 45[r].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **prinţipa** (VP, 13[r], 13[v], 45[r], 152[v]).

— *Prinţip* + suf. *-ă.*

PRINȚIPE s. m. v. **prinţip.**

PRINȚIPEASĂ s. f. (1694) Principesă. *Să găteaşte cu pripă o armadă de o slăvită prinţipească.* FN, 29. *Cinstită lucrare a unii mare prinţipesă, slăveaşte numele său.* FN, 103; cf. FN, 151.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **prinţipeasă** (FN, 29); g.-d. **prinţepease** (FN, 151), **prinţipesă** (FN, 103).

Variantă: **prinţepesă.**

— It. *principessa.*

PRITOR s. n. v. **pretoriu.**

PRIVANT s. n. v. **proviant.**

PRIVAT, -Ă adj. **1.** (1705) Particular, individual. *Şi aceasta nu numai unui chip privat şi deosăbit, ce a tot trupul publičăi de nemutată primejdie va aduce.* CANTEMIR, II, II, 162. *Nevoile de casă şi private aşĕşi nici le mai pomenim.* CANTEMIR, HR., 50.

2. (1705) Specific; diferit. *Privat. Lăt. Deosebit; înstreinat, chip carile nu ieste dintre dinşii.* CANTEMIR, II, I, 19.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **privat** (CANTEMIR, II, I, 19); n. **privat** (CANTEMIR, II, II, 162); pl. nom.-ac. f. **private** (CANTEMIR, HR., 50).

— Lat. *privatus, -a, -um.*

°PRIVĂTARIU s. m. (1682) (În Imperiul bizantin) Păzitor al tezaurului împărătesc. *L-au tîlnit romana carea era logoditĕ cu privătariu* (gl. marg. *dovădari*), *de rea vestită pînă la Rîm.* DOSOFTEI, VS, sept., 28^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **privătariu** (DOSOFTEI, VS, sept., 28^{v}).

— Gr. med. πριβάτάριος (< lat. med. *privatarius*).

PRIVELEGHIE s. f. sau n. v. **privileghie.**

PRIVELEGHIU s. n. v. **privileghie.**

PRIVILEGHIE s. f. sau n. (1623) Act (domnesc) prin care se acordă un avantaj, o scutire de obligaţii; privilegiu. *Drepte privileghii ce au avut ei de la bătrînul Ştefan vodă.* BĂLAN, DB, I, 185. *Au trimis [...] priveleghie, adecă carte cu tăriia împărătească înpodobită.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 93. *Privileghii. Lăt. Ispisoacele, uricele, legăturile, aşedzămînturile mai marilor.* CANTEMIR, II, I, 20. *Să fie moşie cu priveleghii de la împăratul date neamului cantacozinesc.* ANON. BR., 281; cf. LUPAŞ, DIT, 464; CANTEMIR, II, I, 224; CANTEMIR, HR., 468, 473; STINGHE, DRŞ, I, 143, 144; TEMPEA, IST., 97, 152, 153, 154, 215; ANON. BR., 282; DOCUMENT 1754, in DLR s. v. *privilegiu.* ◇ (1705) (Fig.) *Cu ce privileghie puteţi strica axioma vechilor filosofi şi mathematici.* CANTEMIR, II, I, 50. *A mea poftă supt vecinică privileghie supuind, dzic.* CANTEMIR, II, I, 208.

Forme gramaticale: s. f. sau n. sg. nom.-ac. **priveleghie** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 93); pl. nom.-ac. **priveleghii** (ANON. BR., 281, 282), **privileghii** (BĂLAN, DB, I, 185; TEMPEA, IST., 97, 152, 153, 154); s. f. sg. nom.-ac. **privileghie** (CANTEMIR, II, I, 50, 208; DOCUMENT 1754, in DLR s. v. *privilegiu*); pl. nom.-ac. **privileghii** (CANTEMIR, II, I, 20; CANTEMIR, HR., 473); **privileghiile** (CANTEMIR, II, I, 224; CANTEMIR, HR., 468); s. n. sg. nom.-ac. **privileghium** (TEMPEA, IST., 154); g.-d. **preveleghiului** (STINGHE, DRŞ, I, 143; *prevelegăeului (!)*: STINGHE, DRŞ, I, 144), **privileghiului** (TEMPEA, IST., 154), **privilegumului** (STINGHE, DRŞ, I, 215); pl. nom. -ac. **privileghiomuri** (LUPAŞ, DIT, 464).

Variante: **preveleghiu** s. n., **priveleghie** s. f. sau n., **priveleghiu** s. n., **privileghiom** s. n., **privileghiu(m)** s. n., **privilegum** s. n.

— Lat. med. *privilegia, privilegium* (pl. *privilegia*), germ. *Privilegie, Privilegium*, gr. med. πρεβελέγιον (pl. πρεβελέγια), πριβιλέγιον (pl. πριβιλέγια), magh. *privilégiom, privilégium*, rus. *привилегия.*

PRIVILEGHIOM s. n. v. **privileghie.**

PRIVILEGHIU(M) s. n. v. **privileghie.**

*PRIVILEGIU s. n. v. **privileghie.**

PRIVILEGUM s. n. v. **privileghie.**

PRIZĂŞ s. m. v. **prezes.**

*PROBA vb. I v. **probălui, probui.**

PROBĂ s. f. **1.** (1651—1700) Încercare, experienţă. *Probĕ. Proba.* ANON. CAR., 363.

2. (1698) Text de tipar pe care se operează corecturile. *Multe lunecături vom fi făcut [...], unele pentru graba citirii la prube.* MINEI 1698, in BRV, I, 368. *Şi multe alunecături şi greşale voi fi făcut [...], unele pentru graba citirii la probe.* ANTOLOGHION 1737, in BRV, II, 53; cf. PENTICOSTAR 1743, in BRV, II, 76.

3. (1705) Confirmare, demonstraţie, probare. *Probă. Lăt. Ispiţă, dovadă, lucru adeverit.* CANTEMIR, II, I, 20. *Iară vrémea, proba cea neminciunoasă [...] ne va arăta.* CANTEMIR, II, I, 215.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **probă** (CANTEMIR, II, I, 20; *probĕ:* ANON. CAR., 363); **proba** (CANTEMIR, II, I, 215); pl. nom.-ac. **probe** (ANTOLOGHION 1737, in BRV, II, 53), **prube** (MINEI 1698, in BRV, I, 368); g.-d. **prubelor** (PENTICOSTAR 1743, in BRV, II, 76).

Variantă: **prubă.**

— Lat. *proba*, germ. *Probe*, magh. *próba.*

•PROBĂIT adj. (1705) Încercat, cu experienţă. *Din vrémea a patrudzăci de ani ispitiţi şi probăiţi să avem.* CANTEMIR, II, II, 165.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. m. **probăiţi** (CANTEMIR, II, II, 165).

— *Probăi* (< *probă* + suf. *-ăi*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

°PROBĂLUI vb. IV (1651—1700) A dovedi, a demonstra, a pune în evidenţă; a proba. *Proběluiesk: Probo.* ANON. CAR., 363. *Probo, -as. Bine vădescu, adeverescu, mărturisescu, probăluiescu, ispitescu.* CORBEA, D, 261^{v}. *Trebuie a să cerca şi a să probălui toate lucrurile.* CANTEMIR, HR., 184; cf. LM, 239; CORBEA, D, 232^{r}.

Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **probăluiesc** *(probaluesk:* LM, 239; *probĕluiesk:* ANON. CAR., 363), **probăluiescu** (CORBEA, D, 232^{r}, 261^{v}); refl. inf. **a să probălui** (CANTEMIR, HR., 184).

— Magh. *probálni* (< lat. *probare*).

V. şi p r o b u i.

•PROBĂLUIRE s. f. (c. 1700) Încercare, probare. *Praecluſio g. f. Înainte probăluire, ispitire, începere spre ceva.* CORBEA, D, 257^{r}; cf. CORBEA, D, 235^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **probăluire** (CORBEA, D, 235^{v}, 257^{r}).

— *Probălui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

•PROBĂLUIT, -Ă adj. (c. 1700) Încercat, probat. *Census, -a, -um. Numărat, -ă, probăluit, -ă, ispitit, -ă,* CORBEA, D, 48^{r}; cf. CORBEA, D, 340^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **probăluit** (CORBEA, D, 340^{v}); f. **probăluită** (CORBEA, D, 48^{r}, 340^{v}).

— *Probălui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

•PROBĂLUITORI s. m. (c. 1700) Persoană investită cu puteri judecătoreşti care aduce o imputare sau fixează o amendă. *Censitor. g. m. Birşoguitori, bănătuitori, probăluitori.* CORBEA, D, 48^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **probăluitori** (CORBEA, D, 48^{r}).

— *Probălui* + suf. *-tor.*

PROBUI vb. IV (1680) A pune la încercare, a cerceta. *Probuiră-mă şi văzură lucrurile meale.* DOSOFTEI, PSALTIRE, ap. CANDREA, PS, 199.

Forme gramaticale: ind. pf. s. 3 pl. **probuiră** (DOSOFTEI, PSALTIRE, ap. CANDREA, PS, 199).

— Lat. *probare* (după modelul verbelor terminate în *-ui*).

V. și p r o b ă l u i.

PROCĂTĂR s. m. v. **procator.**

°PROCATOR s. m. **1.** (1593—1594) Avocat. *De pocrătol, timintari, 20 guldun.* DÎ, 187. *Urătoriu* (gl. marg. *carele e grăitor sau procatăr*), *anume Tertulie.* NT, 167r. *Prokator. Causidicus.* ANON. CAR., 363. *Causidicus g. m. Procator.* CORBEA, D, 47r. *Procatorii să cheamă cei ce grăiescu trebi și lucru altora la judecată.* NEAGOE, ÎNV., 212; cf. PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 645; CORBEA, D, 277r, 335v; IORGA, SN, 86; TEMPEA, IST., 106; IORGA, SN, 113; CALENDAR, 20; IORGA, SD, XII, 70.

2. (c. 1700) Notar; procurator. *Formularius g. m. Procatori sau notari.* CORBEA, D, 118r. *Cinstitului și mie bun și adevărat priiaten [...] procatorul al cinstitului sfat al Brașovului.* IORGA, SD, X, 416; cf. IORGA, SN, 107, 217.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **pocrătol** (DÎ, 187), **procatăr** (NT, 167r), **procator** (CORBEA, D, 47r, 277r, 335v; TEMPEA, IST., 106; CALENDAR, 20; IORGA, SN, 107, 217; IORGA, SD, XII, 70; *prokator:* ANON. CAR., 363; PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 645), **procatori** (CORBEA, D, 118r), **procatoru** (IORGA, SN, 113); **procatoru** (IORGA, SN, 86), **procatorul** (IORGA, SD, X, 416); pl. nom.-ac. **procatorii** (NEAGOE, ÎNV., 212).

Variante: **pocrătol, procatăr, procatori, procatoru.**

— Magh. *prókátor* (< lat. *procurator*).

V. și p r o c u r a t o r.

PROCĂTORI s. m. v. **procator.**

•PROCATORIE s. f. **1.** (1551—1553) Propovăduire. *Omini den Ninoven scula-se-vor în giudecata cu ruda aceasta și vor osîndi căce s-au pocait pren protocaria lui Ionin.* ES, 199.

2. (1651—1700) Avocatură (?). *Prokatorie.* ANON. CAR., 363.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **procatorie** *(prokatorie:* ANON. CAR., 363); **protocaria** (ES, 199).

Variantă: **protocarie.**

— *Procator* + suf. *-ie.*

PROCATORU s. m. v. **procator.**

*PROCEDA vb. I v. **proțădălui.**

*PROCES s. n. v. **proțesuș.**

PROCONSUL s. m. (1717) (La romani) Magistrat care guverna o provincie. *Acestaș Fulvie fiind proconsul și avînd războiu [...] asupra vartailor, i-au făcut triumf.* CANTEMIR, HR., 121; cf. CANTEMIR, HR., 282.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **proconsul** (CANTEMIR, HR., 121); **proconsulul** *(proco(n)sulul:* CANTEMIR, HR., 282).

— Lat. *proconsul.*

PROCURATOR s. m. **1.** (1694) Înalt magistrat al unor republici italiene în Evul Mediu. *Un obrazu ostaș vine răsplătit în haină de procurator.* FN, 41.

2. (1724) Înalt funcționar cu atribuții judecătorești; avocat. *Fără de nici o frică are voie să-l tragă la judecată, unde procuratorii*

vor răspunde. URECHE, L, 113. *Pentru rîndul procuratorului [...] care să poată promăvălui lucrurile č. cler.* MOLDOVANU, AS, I, 150.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **procurator** (FN, 41); g.-d. **procuratorului** (MOLDOVANU, AS, I, 150); pl. nom.-ac. **procuratorii** (URECHE, L, 113).

— Lat. *procurator*, it. *procuratore*, germ. *Prokurator*, pol. *prokurator* (germ., pol. < lat.).

V. și p r o c a t o r.

•PROCUROR s. m. (1677) *Gheorghe Armbruster, procurorul.* IORGA, SD, XIII, 6.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **procurorul** (IORGA, SD, XIII, 6).

— Rus. *прокурор* (< fr. *procureur*).

PROFAN, -Ă adj. (1717) *Carile macar cît de puțin citiala sfintelor și profanilor (păgînești) scrisori va fi amirosit.* CANTEMIR, HR., 169.

Forme gramaticale: pl. g.-d. f. **profanilor** (CANTEMIR, HR., 169).

— Lat. *profanus, -a, -um.*

*PROFESA vb. I v. **profesi, profesui.**

PROFESI vb. IV (1705) A expune, a susține public. *Falnică filosofia lupului în școala dobitoacelor să nu să profesască.* CANTEMIR, II, I, 241.

Forme gramaticale: refl. conj. prez. 3 sg. **să nu să profesască** (CANTEMIR, II, I, 241).

— Lat. med. *professare* (< *profiteor, -eri, -fessus sum*) (prin schimbarea conjugării).

V. și p r o f e s u i.

PROFESUI vb. IV (1705) A expune, a susține public. *Profesui. Lăt. A da învățătură, a mărturisi ce slăvește, a propovedui.* CANTEMIR, II, I, 20. *Învățătura tăcerii undeva macară în lume a să profesui nu audzim.* CANTEMIR, II, I, 104.

Forme gramaticale: inf. **profesui** (CANTEMIR, II, I, 20); refl. inf. **a să profesui** (CANTEMIR, II, I, 104).

— Lat. med. *professare* (< *profiteor, -eri, -fessus sum*) (după modelul verbelor terminate în *-ui*).

V. și p r o f e s i.

◇ PROFILACTICA s. pl. (1736—1738) Leacuri profilactice. *Că nu iaste durére, unde ai pus profilactica; nu iaste acolo fistula, unde ai făcut fîntînélele.* N. COSTIN, C, 644.

— Lat. med. *prophylacticus, -a, -um.*

PROGNOSTIC s. n. **1.** (1693) Ipoteză, previziune; pronostic. *Mai adaos-am și alte, ale altor astronomi, prognostice.* FN, 5. *Un prognostic a face [...] voi îndrăzni.* CANTEMIR, II, I, 115; cf. FN, 16, 22, 23, 44, 55, 89, 117; CANTEMIR, II, I, 21.

2. (1705) Previziune asupra evoluției, duratei unei maladii. *Vulpea pre viață-și se giura căci din prognosticul doftorului precum la luna nu va ieși.* CANTEMIR, II, I, 214.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **prognostic** (CANTEMIR, II, I, 21, 115); **prognosticul** (CANTEMIR, II, I, 214); g.-d. **prognosticului** (FN, 55); pl. nom.-ac. **prognostice** (FN, 5, 16, 22, 23, 44, 89, 117).

— Lat. med. *prognosticum*, gr. προγνωστικόν, it. *prognostico.*

*PROGNOSTICI vb. IV (1710) A face un prognostic; a prezice. *Să nu prognosticiască de aceale reale, ales de ai lor.* FN, 90. *De multe ori împărații [...] preste simțirea lor să par a prognostici.* CANTEMIR, II, I, 66.

Forme gramaticale: conj. prez. 3 pl. **să nu prognosticească** (*să nu prognosticiască:* FN, 90) inf. a **prognostici** (CANTEMIR, II, I, 66).

— *Prognostic* + suf. *-i;* cf. lat. med. *prognosticare.*

PROGRES s. n. (1699) *Cunoscu că foarte bine va fi asisiăluit den credința fericitelor tale progresuri.* FN, 87.

Forme gramaticale: pl. g.-d. **progresuri** (FN, 87).

— It. *progresso.*

PROLOG s. n. **1.** (1701—1750) Parte introductivă a unei lucrări, introducere, prefață. *Nafclir în prologul Hronografului lui [...] zice.* CANTACUZINO, IST., 5.

2. (1705) Parte introductivă a unui discurs. *Camilopardalul un prolog ca acesta făcu.* CANTEMIR, II, II, 231.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **prolog** (CANTEMIR, II, II, 231); **prologul** (CANTACUZINO, IST., 5).

— Lat. *prologus,* gr. πρόλογος.

PROMĂVĂLUI vb. IV (1742) A promova. *Pentru rîndul procuratorului [...] care să poată promăvălui lucrurile č. cler.* MOLDOVANU, AS, I, 150.

Forme gramaticale: inf. **promăvălui** (MOLDOVANU, AS, I, 150).

— Lat. med. *promovare* (< *promovere,* după modelul verbelor terminate în *-ălui,* împrumutate din maghiară).

*PROMOVA vb. I v. **promăvălui.**

◇PRONOMEN s. n. (c. 1700) Pronume. *-Pte. Cuvîntul spînzurat de pronomen.* CORBEA, D, 269v.

— Lat. *pronomen.*

*PRONOSTIC s. n. v. **prognostic.**

*PRONOSTICA vb. I v. **prognostici.**

*PRONUME s. n. v. **pronomen.**

PROPOSIT s. m. v. **propozit**[1].

PROPOSUI vb. IV v. **propozui.**

PROPOZĂLUI vb. IV (1699) A propune. *Scaunul crăescu de supt Leu iaste plin de streini, pentru hotărîrea părerii dupre cum însuși au propozăluit.* FN, 76.

Forme gramaticale: ind. pf. c. 3 sg. **au propozăluit** (FN, 76).

— Lat. med. *proposare* (< *propono, -ere, proposui*) (după modelul verbelor terminate în *-ălui,* împrumutate din maghiară).

V. și p r o p o z u i.

PROPOZIT [1] s. m. **1.** (1682) Ofițer superior; guvernator, prepozit. *Svîntul Dorothei, propozitul de sabie, s-au săvîrșit.* DOSOFTEI, VS, dec., 242v.

2. (1709) Ofițer superior al justiției; armaș. *Iuar era proposit, adecă purtător de grijă jurămîntului, Avduran era preste dăjdi.* ANTIM, O, 280.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **proposit** (ANTIM, O, 280); **propozitul** (DOSOFTEI, VS, dec., 242v).

Variantă: **proposit.**

— Lat. *propositus.*

PROPOZIT [2] s. n. **1.** (1705) Ipoteză, plan, intenție, propunere. *Propozit. Lăt. Cuvîntul pre carile înainte îl punem pentru ca mai pre urmă să-l dovedim, lucrul de carile ne apucăm.* CANTEMIR, II, I, 20. *Căci propozitul (pusésem în minte) nostru era ca [...] pentru vechimé romanilor din Dachia să punem.* CANTEMIR, HR., 153.

2. (1705) Subiect de discuție, plan al unui discurs. *Siloghizmul corbului [...] la propozitul adunării aceștia ce folos au adus?* CANTEMIR, II, II, 67. *Și cu atîta pentru țările vechi a Dachiii precît propozitului nostru destul a fi socotind, mai mult nu vom lungi.* CANTEMIR, HR., 69; cf. CANTEMIR, HR., 153.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **propozit** (CANTEMIR, II, I, 20); **propozitul** (CANTEMIR, II, II, 67; CANTEMIR, HR., 153, 461); g.-d. **propozitului** (CANTEMIR, HR., 69).

— Lat. *propositum.*

PROPOZIȚIE s. f. **1.** (1694) Propunere. *Propozițiile celor prințipi sînt priimite în cel gabinet.* FN, 41. *Mi să pare prea semeață propoziția celui prințip.* FN, 76; cf. FN, 36.

2. (1717) Enunț al unei judecăți ajutătoare demonstrației. *I să pare că va puté dovedi părére sa puind aceasta propoziție: Vlahii, cé dintîi a lor începătură, o trag din némul ghetilor, care lucru [...] încă dovedéște că vitejia sau vîrtuté sufletului își țin.* CANTEMIR, HR., 130.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **propoziție** (CANTEMIR, HR., 130); **propoziția** (FN, 76); pl. nom.-ac. **propozițiile** (FN, 36, 41).

— Lat. *propositio;* cf. pol. *propozycja.*

PROPOZUI vb. IV **1.** (1682) A prezenta, a face o depoziție. *Și plecîndu-să patriarhului ce i-au trimis, deaderă hărturiile, propozuind și ei multe cuvinte dogmăticești împrotiva cela (!) ce li să punea protivă.* DOSOFTEI, VS, dec., 227[r].

2. (1705) A propune. *Știre i-am făcut precum cuvinte de pace a-i proposui am.* CANTEMIR, II, II, 183.

Forme gramaticale: inf. **a proposui** (CANTEMIR, II, II, 183); ger. **propozuind** (DOSOFTEI, VS, dec., 227[r]).

Variantă: **proposui.**

— Lat. med. *proposare* (< *propono, -ere, proposui*) (după modelul verbelor terminate în *-ui*).

V. și p r o p o z ă l u i.

PROPRIETAS s. f. v. **proprietate.**

PROPRIETATE s. f. (1682) Trăsătură predominantă care caracterizează un lucru, o ființă. *Au luatu-și pline și întregi toate proprietățile trupului, precum au înșirat ș-au plăzmuit omeneasca fire de la început.* DOSOFTEI, VS, dec., 204[v]. *Idioma g. n. A limbii proprietas.* CORBEA, D, 140[r].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **proprietas** (CORBEA, D, 140[r]); pl. nom.-ac. **proprietățile** (DOSOFTEI, VS, dec., 204[v]).

Variantă: **proprietas.**

— Lat. *proprietas* (ac. *-atem*).

*PROPRIU, -IE adj. v. **proprium.**

◇ PROPRIUM adj. (1682—1686) Caracteristic, propriu. *Care lucru iaste alsău* (gl. marg. *proprium*) *firii ceii cugetăreațe și fără trup?* DOSOFTEI, VS, ian. 16[v].

— Lat. *proprius, -a, -um.*

•PROTĂCVĂLUI vb. IV (1742) A întocmi un protocol, a scrie la catastif. *De va fi lipsă, să să protăcvăluiască, pentru atunci măr. D. vldca, cu pré č. vicar să rînduiască pe cine va socoti vrédnic de acé trébă.* MOLDOVANU, AS, I, 147.

Forme gramaticale: refl. conj. prez. 3 sg. **să să protăcvăluiască** (MOLDOVANU, AS, I, 147).

— *Protocol* (în varianta *protăcvol*) + suf. *-ui;* cf. lat. med. *protocollare*, germ. *protokollieren*.

V. și p r o t o c ă l i.

°PROTĂȘTĂLUI vb. IV (1716—1742) A protesta. *S-au făcut jalbă și la curtea împărătească, proteșteluind că nu vor ținea la vlădica.* TEMPEA, IST., 76. *Să fii ostenitoriu ca să protăștălueșți dup[ă] cum știi obiceaiul.* IORGA, SD, X, 416—417. *Au venit [...] protoștoluind și pohtindu ca s[ă] să pecetluiască bolta dumitale.* IORGA, SD, X, 420—421; cf. TEMPEA, IST., 78, 79, 106, 163; IORGA, SD, X, 417, 418, 420, 328, XII, 37; MOLDOVANU, AS, I, 153.

Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **protă<ște>luiești** (*protăluești:* IORGA, SD, X, 417); pf. s. 3 sg. **protăștălui** (MOLDOVANU, AS, I, 153); pf. c. 3 sg. **au proteștuluit** (IORGA, SD, XII, 37), **au proteșteluit** (TEMPEA, IST., 106, 163); 3 pl. **au proteșteluit** (TEMPEA, IST., 79, 106); conj. prez. 2 sg. **să protăștăluiești** (*să protăștăluești:* IORGA, SD, X, 417, 420); 2 pl. **să protăștăluiți** (IORGA, SD, X, 418); ger. **proteșteluind** (TEMPEA, IST., 76, 78), **protoștoluind** (IORGA, SD, X, 420); refl. conj. prez. 3 sg. **să să protăștăluiască** (IORGA, SD, X, 328).

Variante: **proteștului, proteștelui, protoștolui.**

— Magh. *protestálni* (< lat. *protestari*).

PROTECȘTAȚIE s. f. (1737) Jalbă, protest. *Să caute să trimiț[ă] acea protecștație cu care s-au încărcat.* IORGA, SD, XII, 37.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **protecștație** (IORGA, SD, XII, 37).

— Lat. *protestatio* (cu rostire maghiarizantă).

PROTECȘTULUI vb. IV v. **protăștălui.**

PROTECTOR s. m. (1682) Persoană care apără, sprijină pe cineva sau ceva. *Și notînd către locul cel de izganie cu protictorii* (gl. marg. *sprejinitorii*) *au înțis pre un slujitoriu.* DOSOFTEI, VS, sept., 29^{v} *Scris-au și nouă într-acesta chip: [...] Așijderea a mărirei sale împărățești și crăiești [...], sîrbilor mai mare protector.* TEMPEA, IST., 152.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **protector** (TEMPEA, IST., 152), **protictor** (DOSOFTEI, VS, sept., 29^{v}); pl. nom.-ac. **protictorii** (DOSOFTEI, VS, sept., 29^{v}).

Variantă: **protictor.**

— Lat. *protector*, germ. *Protektor*, gr. med. προτικτωρ.

PROTECȚIE s. f. (1700) Persoană sau instituție care protejează pe cineva sau ceva. *De aciasta și de altel[e] ce va avea și va fac[e] știre dumital[e], să fie supt protexiia dumital[e].* IORGA, SD, X, 326. *Toți cu muiari și cu copii [...] să-i priimască supt supunerea și protecția împărățiii.* CANTEMIR, HR., 256. *Numai nu ne scrieți, vorbit-ați cu jup. Cristof de iaste numai asupra protecționului vechi sau și asupra celorlalte trebi?* STINGHE, DRȘ, I, 203; cf. CANTEMIR, HR., 192, 245, 319, 396, 445, 496, 514; IORGA, SBD, 299, 300.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom.-ac. **protecție** (CANTEMIR, HR., 319, 496); **protexia** *(protexiia;* IORGA, SD, X, 326), **protecția** (CANTEMIR, HR., 192, 245, 256, 445, 514; IORGA, SBD, 300; *protecțiia;* CANTEMIR, HR., 396); g.-d. **protecții** (IORGA, SBD, 299); s. n. sg. g.-d. **protecționului** (STINGHE, DRȘ, I, 203).

Variantă: **protecțion** s. n., **protexie** s. f.

— Lat. *protectio, -onis*, germ. *Protektion.*

PROTECȚION s. n. v. **protecție.**

PROTEST s. n. (1703) Faptul de a protesta; opoziție. *Să seamănă protesturi pentru noao oștire.* FN, 155.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **protesturi** (FN, 155).

— It. *protesto.*

*PROTESTA vb. I v. **protăștălui.**

°PROTESTANT s. m. (1756) Adept al protestantismului, reformat. *Era protestant sau liuteran.* VP, 4^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **protestant** (VP, 4^{v}).

— Germ. *Protestant* (< lat. *protestans, -tis*).

*PROTESTAȚIE s. f. v. **protecștație.**

PROTEȘTELUI vb. IV v. **protăștălui.**

PROTEXIE s. f. v. **protecție.**

PROTICTOR s. m. v. **protector.**

°PROTOCARI vb. IV (1551—1553) A propovădui. *Îmblind, protocariți greind că s-au apropiat împărația cerului.* ES, 173. *Merse de acolo a învăța și a protocari în cetățile lor.* ES, 182.

Forme gramaticale: imper. 2 pl. **protocariți** (ES, 173); inf. **a protocari** (ES, 182).

— *Procator* (în varianta *protocar*) + suf. *-i.*

PROTOCARIE s. f. v. **procatorie.**

°PROTOCĂLI vb. IV (1752) A scrie la catastif, la protocol; a menționa într-un proces verbal. *Vel medelnicer protocălit.* DRA, II, 300.

Forme gramaticale: part. sg. m. **protocălit** (DRA, II, 300).

— *Protocol* + suf. *-i;* cf. germ. *protocollieren* (< lat. med. *protocollare*).

V. și p r o t ă c v ă l u i.

PROTOCOL s. n. (1716—1742) Formular oficial pentru acte publice; catastif, registru. *Am căutat toate scrisorile și protocoalele eparhiei noastre.* TEMPEA, IST., 77. *Și așa să i să scrie [...] și să s[ă] pue la protocolul cinstitului sfat.* IORGA, SD, X, 418. *Cu carte di giudecată să le hotăriți, scriindu-le la protocol.* DRA, II, 257; cf. DRA, II, 227, 237, 244, 255, 271; IORGA, SD, VI, 226, 409; DIB, [I], 436, 447, 448.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **potrocol** (DRA, II, 257), **protocol** (DRA, II, 227, 237, 244, 255; IORGA, SD, VI, 226; DRA, II, 271; IORGA, SD, VI, 409; DIB, [I], 436, 447, 448; *prot<ocol>:* DRA, II, 271); **protocolul** (IORGA, SD, X, 418); pl. nom.-ac. **protocoalele** (TEMPEA, IST., 77).

Variantă: **potrocol.**

— Lat. med. *protocollum*, germ. *Protokoll*, magh. *protokoll*, ngr. πρωτόκολλον.

*PROTONOTAR s. m. v. **protonotariu.**

PROTONOTARIU s. m. (1652) Secretar șef. *Protonotariul iaste ușă celor de afară și pre pitacure și mai mare notarilor, adică cărtularilor.* PRAV. MB, 368.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **protonotariul** (PRAV. MB, 368).

— Lat. med. *protonotarius*, gr. med. πρωτονοτάριος.

PROTOȘTOLUI vb. IV v. **protăștălui.**

PROȚĂDĂLUI vb. IV (1742) A urma o procedură juridică; a face un proces. *Č. prot. să proțădăluiască precum să cuvine.* MOLDOVANU, AS, I, 154. *După aceaea scaunul sănătății de-aici, proțădăluind în aleanul lor, cu grea pedeapsa trupului [...] să vor pedepsi.* OC. *Cu gloaba articulușului să vor pedepsi, proțedeluind împotriva acelor stlnici după legile țării.* DC, 4r; cf. MOLDOVANU, AS, I, 156.

Forme gramaticale: conj. prez. 3 sg. **să proțădăluiască** (MOLDOVANU, AS, I, 154, 156); ger. **proțădăluind** (OC), **proțedeluind** (DC, 4r).

Variantă: **proțedelui.**

— Lat. *procedere* (după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară).

PROȚEDELUI vb. IV v. **proțădălui.**

PROȚESUȘ s. u. (1742) Proces; judecată. *Să-și înceapă proțesușul de nou.* MOLDOVANU, AS, I, 155.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **proțesușul** (MOLDOVANU, AS, I, 155).

— Lat. *processus* (cu rostire maghiarizantă).

°PROVEZION s. n. (1749) Cauțiune. *Aflindu-l de un provezion, am gândit să înștiințezu întâi pe dumniata, ca pe un dintîi a cinstitei companii.* IORGA, SD, XII, 52.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **provezion** (IORGA, SD, XII, 52).

— Germ. *Provision* (< lat. *provisio, -onis*).

°PROVIANT s. n. (c. 1740) Alimente cu care se aprovizionă armata. *Murindu-le caii și boii [...] n-avé cu ce tragi privantul, pușcile.* NECULCE, L, 364. *Leșii [...] cereau multe provianturi de la oameni.* AXINTE URICARIUL, în DLR s. v.; cf. NECULCE, L, 369, 373.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **privantu** (NECULCE, L, 369, 373); **privantul** (NECULCE, L, 364); pl. nom.-ac. **provianturi** (AXINTE URICARIUL, în DLR s. v.).

Variantă: **privant.**

— Pol. *prowjant*, rus. *провиант* (rus.< pol. < lat. med. *praebenda, probenda, provenda*, it. *provianda*).

*PROVIDENȚĂ s. f. v. **providenție.**

PROVIDENȚIE s. f. **1.** (1682) Voință, grijă, milă atribuite divinității. *Din providența lui Dumnezău [...] veniră pasări [...] și-i mîncară pe toți.* DOSOFTEI, VS, dec., 210r. *Dumnezeu [...] cu nemărginita-i providenție, toate ca să să ție și una cu alta să să păzească, așa de mare și de bună orînduială au pus.* LITURGHIE 1702, în BRV, I, 438; cf. LITURGHIE 1702, în BRV, I, 439.

2. (1701) Înțelepciune supremă atribuită divinității. *Căci nimeni nu știe, nici poate iscodi tainicile providențiii lucrări.* FN, 89.

3. (1701—1750) Persoană care contribuie la salvarea sau la fericirea cuiva. *Providența lui Avgust, adevăratului pontifex, putérea romană ce nu supune supt jug.* CANTACUZINO, IST., 16.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **providenție** (LITURGHIE 1702, în BRV, I, 438); **providenția** (DOSOFTEI, VS, dec., 210^{r}; CANTACUZINO, IST., 16; LITURGHIE 1702, în BRV, I, 439); g.-d. **providenției** (FN, 89).

— Lat. *providentia*.

*PROVÍNCIAL, -Ă adj. v. **provințial.**

*PROVINCIE s. f. v. **provincie.**

°PROVINȚIAL adj. (1736) De provincie, provincial. *Dumnealui, provințial inșpector Gebaur.* DRA, I, 364. *Scrisoarea dumnealui, provințial inșpector.* DRA, I, 364.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **provințial** (DRA, I, 364).

— Germ. *Provinzial* (< lat. *provincialis, -e*).

PROVINȚIE s. f. **1.** (1715) Unitate geografică sau administrativă dintr-o țară; regiune, ținut. *Fiind un bregadir cu oaste de strajă, acolo pe marginea țării leșești, sta împărați peste tot locul [...], să nu cumva să treacă pe furiș spre provinție la partea lor.* PS.-COSTIN, L, 76. *Carté a zéce caré [...] arată cetățile, tîrgurile și provințiile carile au ținut în Ardial românii.* CANTEMIR, HR., 461; cf. CANTEMIR, HR., 66.

2. (1717) Teritoriu cucerit de romani în afara Italiei, supus legilor și organizării romane. *Traian înpărat, după ce au sfărmat oștile dachilor și acé țară au făcut-o provinție [...], supt înpărățiia romanilor au suppus-o.* CANTEMIR, HR., 129. *Dachiia [...] Traian o făcusă provinție românească.* CANTEMIR, HR., 151; cf. CANTEMIR, HR., 17, 159, 408.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **provinție** (PS.-COSTIN, L, 76; CANTEMIR, HR., 129, 151, 159); **provința** (CANTEMIR, HR., 408); pl. nom.-ac. **provințiĭ** (CANTEMIR, HR., 17, 66); **provințiile** (CANTEMIR, HR., 461).

— Lat. *provincia*, pol. *prowincja*.

PROVIZER s. m. v. **provizor.**

°PROVIZOR s. m. (c. 1733) Persoană care se ocupă cu aprovizionarea, administrarea, îngrijirea unei moșii, instituții. *Sculatu-s-au cu pără dumnealui Ștefan Arșanii, provizorul măriilor sale.* DOCUMENT c. 1733, în DLR s. v. *Vei vedea scrisoarea ce mi-au trimis-o dumnealui provizerul.* IORGA, SD, XII, 40.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **provizerul** (IORGA, SD, XII, 40), **provizorul** (DOCUMENT c. 1733, în DLR s. v.).

Variantă: **provizer.**

— Germ. *Provisor* (< lat. *provisor*).

PRUBĂ s. f. v. **probă.**

*PUBLICA vb. I v. **publicălui.**

PUBLICAN[1] s. m. (1648) Eretic. *Iară de nu va asculta nece săborul fie ție ca un păgîn și publican.* NT, 23^{v}. *Să nu va asculta de besearecă, să fie înaintea ta ca un păgîn și publican.* P. PR., 129^{r}. *Cine nu ascultă de beseareca svîntă [...], să-l ție ca pre un păgîn și publican.* BUITUL, CAT., 14; cf. NT, V^{v}, 2^{r}, 7^{v}, 8^{r}, 11^{v}, 23^{v}, 26^{v}, 43^{r}, 72^{r}; PILUTIO, DC, 12; AMELIO, CC, 294.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **publican** (NT, 2^{r}, 23^{r}; P. PR., 129^{r}; BUITUL, CAT., 14; AMELIO, CC, 294), **publicanus** (PILUTIO, DC, 12); **publicanul** (NT, 72^{r}); pl. nom.-ac. **poblicani** (NT, V^{v}), **publicani** (NT, 2^{r}, 11^{v}); **publicanii** (NT, 7^{v}, 8^{r}, 26^{v}, 43^{r}).

Variante: **poblican, publicanus.**

— Lat. *publicanus*, it. *pubblicano.*

°PUBLICAN [2] s. m. (c. 1700) Pelican. *Pelicanus g. m. Pasăre publican.* CORBEA, D, 230[v].

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **publican** (CORBEA, D, 230[v]).

— Magh. *publikán;* cf. lat. *publicanus.*

PUBLICANUS s. m. v. **publican** [1].

•PUBLICARE s. f. (1748) *Din ziua publicării acestora, nimenea să nu gîndească a i să cuveni asignație de cărăușie.* DC, 3[r].

Forme gramaticale: sg. g.-d. **publicării** (DC, 3[r]).

— *Publica* (< lat. *publicare*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

PUBLICĂ s. f. **1.** (1705) Sfat domnesc, divan, sfatul țării. *Publică. Lăt. Politie, sfatul a toată cetatea, boierimea.* CANTEMIR, II, I, 21. *În toată publica cu rău gînd și cu pizmă asupra altora imblînd, cu vremea toată monarhiia cu capul gios prăvălește.* CANTEMIR, II, I, 67; cf. CANTEMIR, II, I, 47, 109, 126, II, 40.

2. (1705) Țară, stat. *Mai réle și mai cumplite răscoale în tot trupul publicăi vor aduce socoti.* CANTEMIR, II, I, 250. *Să nu mai pomenim cîte răutăți și cumpliri au făcut publicăi venețienești.* CANTEMIR, HR., 20; cf. CANTEMIR, II, II, 162; CANTEMIR, HR., 81, 282.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **publică** (CANTEMIR, II, I, 21, 47), **publica** (CANTEMIR, II, I, 67, 109; CANTEMIR, HR., 282); g.-d. **publicăi** (CANTEMIR, II, I, 126, 250, II, 40, 162; CANTEMIR, HR., 20, 81).

— Lat. *(res)publica.*

V. și r e p u b l i c ă.

°PUBLICĂLUI vb. IV (1699) A publica. *Plinirile reghimenturilor [...]să fac în chip precum să publicăluiește de a ținea obiciuite presidii.* FN, 70. *Diploma vechie [...] nu s-au publicăluit și de la gubernium, căci au fost ascunsă de atunci.* TEMPEA, IST., 160. *Avrelie Sever înpărat [...] légé evangheliii au publicăluit.* CANTEMIR, HR., 502; cf. DRA, I, 337; DC, 4[r].

Forme gramaticale: ind. pf. c. 3 sg. **au publicăluit** (CANTEMIR, HR., 502); conj. prez. 2 sg. **să publicăluiești** (*să publicăluești:* DRA, I, 337); refl. ind. prez. 3 sg. **să publicăluiește** (FN, 70); pf. c. 3 sg. **s-au publicăluit** (TEMPEA, IST., 160); conj. prez. 3 sg. **să să publicăluiască** (DC, 4[r]).

— Magh. *publikálni* (< lat. *publicare*).

PUBLICUM adj. v. **bonum publicum.**

*PULS s. n. v. **pulsus.**

◇PULSUS s. n. (c. 1700) Nume al arterei jugulare externe (la care se poate lua pulsul). *Arteria g. f. Gîtlej, vînă viețuitoare, vînă cu numele pulsus.* CORBEA, D, 27[v]. *Arteriace g. f. Toată doftoriia spre vîna care să chiiamă pulsus.* CORBEA, D, 27[v].

— Lat. med. *pulsus.*

PUNCT s. n. **1.** (1694) Articol, paragraf dintr-o lege, convenție, statut; p. e x t. lege, convenție, statut; p. r e s t r. hotărîre, prevedere, condiție, clauză. *Chesarul ar trebui să stea deasupra unui punctu de folos.* FN, 41. *Făgăduim că toate capitulurile și punturile [...] să le păzim.* CANTEMIR, II, I, 236. *Despre partea hanului era aceste ponturi.* M. COSTIN, L, 45. *Ei nu vor ținea de puncturile vlă-*

dicăi al rumânilor. TEMPEA, IST., 77. *Între puncturile ce amîndoao împărăţiile avea, era şi acest punctu.* GRECEANU, IST., 197. *S-au dus în sus la craiul Avgust cu ponturile păcii.* NECULCE, L, 145; cf. FN, 83; LUPAŞ, DIT, 480; IORGA, SD, X, 44; STINGHE, DRŞ, I, 22, 24, 28; CANTEMIR, II, I, 241; TEMPEA, IST., 75, 77, 78, 79, 100, 136; STINGHE, DRŞ, I, 54; CANTEMIR, HR., 411; STINGHE, DRŞ, I, 62, 105, 106; IORGA, SD, X, 328, 329; GRECEANU, IST., 193, 195, 200, 209; STINGHE, DRŞ, I, 203; NECULCE, L, 144; MOLDOVANU, AS, I, 148; IORGA, SD, VI, 224, 239, 314, 315, 356, 407; DC, 2r; ANON. BR., 280; STINGHE, DRŞ, I, 222; DRA, II, 312; DU; AARON, PP, 18, 25, 34, 39, 60, 85, 99.

2. (1698) Paragraf, capitol, fragment, pasaj dintr-o lucrare. *Aşijdirea céle Pentru aşedzarea păcii 77 de ponturi, care pont, pentru care triabă să fie, cu glavine pre margini ţîi sînt arătate.* CANTEMIR, D, 23. *Vă poftim să vă aduceţi aminte cetindu acestu pontu de deasupra, să vedeţi ce-au păţit atunce acei hatmani.* NECULCE, L, 289; cf. CANTEMIR, D, 139, 295.

3. (1699) Loc determinat pe o lungime, pe o suprafaţă, în spaţiu. *Soarele trecînd ceale 12 zodii încunjură cercul său şi vine iarăşi la punctul de unde au purces.* FN, 69. *Centrum g. n. Punct, miljoc, punctura ţîrcalamului.* CORBEA, D, 48r. *Chentru. El. Ţinta, punctul carile ieste tocma în mijlocul lucrului rătund.* CANTEMIR, II, I, 14; cf. CANTEMIR, II, II, 174. ◈ (1705) Punct de vedere. *Încă un sfat am a vă sfătui, pre carile audzindu-l [...], noi înde noi lucrul la săvîrşit a duce să putem socotesc, iară de nu, fietecarile la punctul său cel dintîi a să întoarce cu voia sa să slujaşte.* CANTEMIR, II, II, 236.

4. (c. 1700) Semn grafic; semn de punctuaţie. *Interpunctio g. f. Usebire cu punt, despărţire.* CORBEA, D, 159r. *Une sentenţii [...] şi pre margine cîte cu doaî puncturi roşii însămnate le vii videa.* CANTEMIR, II, I, 4.

5. (1705) Etapă, fază, moment în desfăşurarea unui proces. *Pre cît ieste de iute la curgere punctul vremii, încă mai iuţi sînt mutările lucrurilor în vréme.* CANTEMIR, II, I, 123. *Tot chipul videniii, ca într-un punct a socotélii culegînd, ni spre bine, ni spre rău îl lua.* CANTEMIR, II, II, 73.

6. (1705) Prilej, ocazie (favorabilă). *Numai de pre aicea nu te depărta ca [...] să te pociu afla, că punctul vremii trebuitoare la a lucrului isprăvire, ca măsura căldurii focului la vărsarea jmalţului ieste.* CANTEMIR, II, II, 32.

7. (1705) Parte a unui subiect, idee, principiu care stă la baza unei discuţii. *Atuncea iarăşi la punctul ce eram ne vom întoarce.* CANTEMIR, II, II, 25.

8. (1705) Capăt, sfîrşit, deznodămînt. *De vréme ce sorţul firesc [...] în samă nebăgat ieste, cu cît mai vîrtos sorţul tîmplătoriu (a căruia punct neînsămnat ieste).* CANTEMIR, II, II, 131.

9. (1717) Capriciu, toană. *Cu amăgeală şi cu silă i-au făcut de-au iscălit după puncturile plăcérii lor.* CANTEMIR, HR., 354.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ponct** (STINGHE, DRŞ, I, 222), **pont** (CANTEMIR, D, 23), **pontu** (NECULCE, L, 289), **punct** (CORBEA, D, 48r; CANTEMIR, II, II, 73, 131, 174), **punctu** (GRECEANU,

IST., 197), **punt** (CORBEA, D, 159r), **puntum** (DC, 2r; AARON, PP, 34, 39, 60); **pontumul** *(potumul:* IORGA, SD, X, 44), **punctul** (FN, 69; CANTEMIR, II, I, 14, 123, II, 25, 32, 174, 236), **puntul** (STINGHE, DRŞ, I, 105, 106), **puntumul** (AARON, PP, 25); g.-d. **punctu** (FN, 41); pl. nom.-ac. **poncturi** (TEMPEA, IST., 100, 136; STINGHE, DRŞ, I, 203), **ponturi** (CANTEMIR, D, 23, 139, 295; M. COSTIN, L, 45; STINGHE, DRŞ, I, 62; IORGA, SD, VI, 356, 407; ANON. BR., 280), **puncturi** (FN, 83; CANTEMIR, II, I, 4; GRECEANU, IST., 209); **puntumuri** (DU; AARON, PP, 18, 25), **punturi** (CORBEA, D, 159r; STINGHE, DRŞ, I, 22, 28; CANTEMIR, HR., 411); **poncturile** (TEMPEA, IST., 75), **pontorile** (IORGA, SD, X, 328, 329), **ponturile** (CANTEMIR, II, I, 241; STINGHE, DRŞ, I, 54; NECULCE, L, 145; IORGA, SD, VI, 224, 239, 314, 315), **ponturili** (NECULCE, L, 144), **puncturile** (TEMPEA, IST., 77, 79; CANTEMIR, HR., 354; GRECEANU, IST., 193, 195, 197, 200; MOLDOVANU, AS, I, 148), **puntumurile** (DU; AARON, PP, 85, 99), **punturile** (LUPAŞ, DIT., 480; STINGHE, DRŞ, I, 24; CANTEMIR, II, I, 236); g.-d. **ponturilor** (IORGA, SD, VI, 407; DRA, II, 312), **puncturilor** (TEMPEA, IST., 79).

Variante: **ponct, pont(u), pontum, punctu, punt(um).**

— Lat. *punctum*, it. *punto (ponto)*, germ. *Punkt*, magh. *pont (ponkt, punkt(um), punt)* (germ. < lat., magh. < lat., it.).

PUNCTU s. n. v. **punct.**

PUNCTURĂ s. f. **1.** (1688) Împunsătură, înţepătură; urmă lăsată de o împunsătură. *Şi va fi ca pulberea de la roată avuţia celor necuraţi şi ca ţărîna ce spulberă mulţimea celor ce te asupresc şi va fi ca o puntură îndată.* BB, 469.

2. (c. 1700) Centru. *Centrum g. n. Punct, miljoc, punctura ţîrcălamului.* CORBEA, D, 48r. *Centralis. De punctură.* CORBEA, D, 48r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **punctură** (CORBEA, D, 48r), **puntură** (BB, 469); **punctura** (CORBEA, D, 48r).

Variantă: **puntură.**

— Lat. *punctura;* cf. it. *puntura.*

PUNT(UM) s. n. v. **punct.**

PUNTURĂ s. f. v. **punctură.**

PURGATORIE s. n. v. **purgatoriu.**

PURGATORIO s. n. v. **purgatoriu.**

PURGATORIU s. n. (1677) *Şi acel păcat tribuie să curăţească în iasta lume sau în purgatorio.* PILUTIO, DC, 29—30. *Şi nu un lătinesc părut purgatorium, ce o mie macar di ar fi, ce-ţi vor folosi?* CANTEMIR, D, 235. *Să trimiţă în ceriu sufletele dreptilor, iară în iad ale păcătoşilor, iar în purgatorie a celor ce s-au pocăit.* ANTIM, CL, 89v—90r. *Sufletele ce sînt în purgatorium au parte şi folos în fapte bune.* P. PR., 30r; cf. CANTEMIR, D, 107, 109, 233; ANTIM, CL, 1r; P. PR., 10v; BUITUL, CAT., 10; AMELIO, CC, 298; AARON, PP, 60, 78.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **purgatorie** (ANTIM, CL, 90r), **purgatorio** (PILUTIO, DC, 30), **purgatoriu** (ANTIM, CL, 1r), **purgatorium** (CANTEMIR, D, 107, 109, 233, 235; P. PR., 10v, 30r; BUITUL, CAT., 10; AMELIO, CC, 298; AARON, PP, 60, 78).

Variante: **purgatorie, purgatorio, purgatorium.**

— Lat. med. *purgatorium* (pl. *purgatoria*), it. *purgatorio*, magh. *purgatórium*.

PURGATORIUM s. n. v. **purgatoriu.**

PURGAȚIE s. f. **1.** (1610—1640) Purgativ. *Purgație iaste tămăduire pohtelor celor dinlontru și deșertare împuțiciunei și scîrnăviei ce nu se veade.* VARLAAM, LEASTVIȚA, in LR, 1976, 625. *Scamonia g. f. O iarbă roditoare în Siriia, dintr-a căriia zamă să face purgație bună.* CORBEA, D, 299^{v}. *Iar de să află trupul în zemuri rele, să ia purgație curățitoare* (gl. marg. *purgație, adecă curățenie*). MD$_{1}$, 79^{v}.

2. (1699) Purificare. *Să vedeți și să aflați cum că nu înțeleage el acea de noi zămislită purgație, ci alta, care iaste veacinicul foc.* ANTIM, CL, 91^{r}. *Dară mearge și domnul împreună cu acela în purgație.* ANTIM, CL, 95^{r}; cf. ANTIM, CL, 91^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **purgație** (VARLAAM, LEASTVIȚA, in LR, 1976, 625; ANTIM, CL, 91^{r}, 91^{v}; CORBEA, D, 299^{v}; MD$_{1}$, 79^{v}).

— Lat. *purgatio*, magh. *purgáció*.

R

*RAPORT s. n. v. **report.**

RAPSODIE s. f. (1736—1738) Cîntec epic. *Sabellic, întru „Rapsodiile" lui, dzice.* N. COSTIN, C, 517.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **rapsodiile** (N. COSTIN, C, 517).

— Lat. *rhapsodia*, gr. ραψωδία.

RĂBELIE s. f. v. **rebelie.**

*RĂCOMĂNDUIT adj. (1742) Recomandat. *Răcomănduiț cu cărți de la stăpăni (!) lor.* IORGA, SD, VI, 283.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **răcomănduiț** (IORGA, SD, VI, 283).

— *Recomendui* (în varianta *răcomăndui*, prin schimbarea valorii gramaticale).

RĂCOMENDĂLUI vb. IV v. **recomendălui.**

RĂGULĂ s. f. v. **regulă.**

RĂPORT s. n. v. **report.**

RĂPUBLICĂ s. f. v. **republică.**

RĂSPUBLICĂ s. f. v. **republică.**

RĂSPUNDE(N)ȚIE s. f. v. **corespondență.**

RĂȘTANȚIE s. f. (1733) Restanță. *Cu toate restanțiile banilor care vor fi suptu mâna frății tal(e) și alte venituri din birșaguri [...] să te afli cu dânsele.* STINGHE, DRȘ, I, 161. *Aceste restanție trebuie să plătiț voi, preoț, cari sânteț dători.* IORGA, SD, X, 353. *Să să stringă împreună cu toate reștanțiile anilor trecuți și să să administrăluiască la mîna perțeptorilor.* MOLDOVANU, AS, I, 147. *Pe la Blagovești să-i strângi toți bani, fără țiră de răștanție.* IORGA, SD, XIII, 137; cf. STINGHE, DRȘ, I, 154; MOLDOVANU, AS, I, 156.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **răștanție** (STINGHE, DRȘ, I, 161; IORGA, SD, XIII, 137), **reștanție** (MOLDOVANU, AS, I, 156); pl. nom.-ac. **restanțle** (IORGA, SD, X, 353); **răștanții** (IORGA, SD, XIII, 137; *răștan:* MOLDOVANU, AS, I, 156), **reștanții** (MOLDOVANU, AS, I, 156); **răștanțiile** (STINGHE, DRȘ, I, 154), **restanțiile** (STINGHE, DRȘ, I, 161), **reștanțiile** (MOLDOVANU, AS, I, 147).

Variante: **restanție, reștanție.**

— Lat. med. *restancia*, magh. *restáncia.*

RĂZĂDENȚ s. m. v. **rezident.**

RĂZEDINȚĂ s. f. v. **rezidență.**

RĂZIDENȚĂ s. f. v. **rezidență.**

RĂZIDENȚIE s. f. v. **rezindență.**

REBEL [1] adj. (c. 1750) Nesupus, răzvrătit. *Nemții [...] carii mergea împotriva ungurilor rebeli.* ANON. BR., 329.
Forme gramaticale: pl. nom. -ac. m. **rebeli** (ANON. BR., 329).
— Lat. *rebellis.*

REBEL [2] s. m. (1693) Persoană care ia parte la o rebeliune. *Acelui rebel vestit nu-i iaste prea bine.* FN, 21. *Rebeliii să dau peste cap dencolo de munți.* FN, 19. *Un rebel va plăti cu capul lui blestemăția.* FN, 29; cf. FN, 25, 163, 167, 169.
Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **rebel** (FN, 21, 25, 29); pl. nom.-ac. **rebeli** (FN, 163); **rebelii** (FN, 167, 169; *rebeliii:* FN, 19).
— Lat. *rebellis*, it. *rebelle.*

•REBELIE s. f. (1693) Răzvrătire, revoltă, rebeliune. *Într-o parte a Țărăi Nemțești, rebelie.* FN, 7. *Rebelii și înfricoșate sfăzi să aud.* FN, 19; cf. FN, 158, 161, 166, 171. ◇ (1716—1742). (Cu val. adj.) *Să cade să fiți ascultători [...] să nu fiți rebelie.* TEMPEA, IST., 162.
Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **rebelie** (FN, 7; TEMPEA, IST., 162); g.-d. **răbelii** (FN, 171); pl. nom.-ac. **răbelii** (FN, 161, 166), **rebelii** (FN, 19, 158).
Variantă: **răbelie.**
— *Rebel* + suf. *-ie.*

RECE(A)TĂ s. f. v. **rețetă.**

RECETĂ s. f. v. **rețetă.**

*RECOMANDA vb. I v. **recomendălui, recomendui.**

RECOMENDĂLUI vb. IV (1716—1742) A sfătui. *Cu purtare de grije [...] a să ținea recomendăluim.* TEMPEA, IST., 154. *Filip [...], pe cumnată-său fără agiutoriu nu l-au trimis, recomendăluindu-l cu cărți la venețiiani.* CANTEMIR, HR., 420; cf. STINGHE, DRȘ, I, 134.
Forme gramaticale: ind. pr. 1 pl. **recomendăluim** (TEMPEA, IST., 154); inf. **răcomendălui** (STINGHE, DRȘ, I, 134); ger. **recomendăluind** (CANTEMIR, HR., 420).
Variantă: **răcomendălui.**
— Lat. med. *recommendare*, magh. *rekommendálni.*
V. și r e c o m e n d u i.

RECOMENDUI vb. IV (1717) A prezenta elogios pe cineva pentru o funcție. *Slujitorilor cu gură de moarte recomenduindu-l, cu testament în locu său împărat l-au lăsat.* CANTEMIR, HR., 203.
Forme gramaticale: ger. **recomenduindu-** (CANTEMIR, HR., 203).
— Lat. med. *recommendare;* cf. rus. *рекомендовать.*
V. și r e c o m e n d ă l u i.

•RECOMENDULEASI vb. IV (1749) A prezenta, a expune. *Recomenduleasesc totu lucrul mieu [...] la jupănul bireu.* IORGA, SD, XII, 52.
Forme gramaticale: ind. pr. 1 sg. **recomenduleasesc** (IORGA, SD, XII, 52).
— *Recomendălui* (în varianta *recomendului*) (după modelul verbelor terminate în *-isi*).

REFERAT s. n. (1747) Raport. *Cându au mersu aghentul singur să vază iaste referat.* STINGHE, DRȘ, I, 216.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **referat** (STINGHE, DRȘ, I, 216).

— Lat. *referatus*, germ. *Referat*.

REFERENDAR s. m. **1.** (1652) Sol, trimis. *Referendariul iaste de-a să trimeaterea la împăratul și pre la boiari mari.* PRAV. MB, 368. *Referendar lăt. Purtătoriu de răspunsurile împărătești. Boieriia carea duce și aduce răspunsurile Talhîschiu.* CANTEMIR, II, I, 21; cf. CANTEMIR, II, I, 238.

2. (1717) Referent. *În săborul de la Bazilia fiind referindar cantilariului, despre parté sinodului, mult au scris micșurînd cinsté și putéré papii.* CANTEMIR, HR., 115.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **referendar** (CANTEMIR, II, I, 21), **referindar** (CANTEMIR, HR., 115); **referendariul** (PRAV. MB, 368; CANTEMIR, II, I, 238).

Variante: **referendari, referindar.**

— Lat. med. *referendarius*, gr. med. ρεφερενδάριος.

REFERENDARI s. m. v. **referendar.**

REFERINDAR s. m. v. **referendar.**

REFUNDĂLUI vb. IV (1742) A restitui. *Însă împlîndu-să a zăbovi în Sibiiu vréme multă și pentru acéia a cheltui mai mult decît taleri (!), pe ce vor face credincioasă remonștrație, să să refundăluiască de la č. cler.* MOLDOVANU, AS, I, 148.

Forme gramaticale: refl. conj. pr. 3 sg. **să să refundăluiască** (MOLDOVANU, AS, I, 148).

— Lat. *refundere* (după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară).

REGHEMENT s. n. v. **reghiment.**

REGHIMENT s. n. (1699) Regiment. *Plinirile reghimenturilor de călărime și de pedestrime să fac în chip [...] de a ținea obiciuite presidii (adecăte muhavezeale).* FN, 70. *Regimen. Regiment. Regement.* LM, 241. *Un reghement nou.* TEMPEA, IST., 155. *Iaste datoare a da forșpont în cinste reghimenturilor.* DC, 1^{v}; cf. FN, 97; GRECEANU, IST., 64; PS.-COSTIN, L, 71, 72; TEMPEA, IST., 152; ANON. BR., 329.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **reghement** (GRECEANU, IST., 64; TEMPEA, IST., 155), **reghiment** (PS.-COSTIN, L, 71, 72; *regiment:* LM, 241); g.-d. **reghementului** (TEMPEA, IST., 155), pl. nom.-ac. **reghementuri** (TEMPEA, IST., 152; ANON. BR., 329), **reghimenturi** (DC, 1^{v}); **reghimenturile** (FN, 97); g.-d. **reghimenturilor** (FN, 70; DC, 1^{v}).

Variantă: **reghement.**

— Lat. *regimentum*, magh. *regiment*, *regement*, germ. *Regiment*, pol. *regiment*.

°REGHIȘTROM s. n. (c. 1660) Registru, listă. *En registromul teu tu el szemnas.* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 666.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **reghiștromul** (*registromul:* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 666).

— Magh. *registrom*, *regyistrom* (< lat. med. *registrum*).

°REGHIUȘ s. m. (1742) Comisar regal. *Numai un reghiuș au fost iscălit.* MOLDOVANU, AS, I, 152; cf. MOLDOVANU, AS, I, 151.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **reghiuș** (MOLDOVANU, AS, I, 152); pl. nom.-ac. **reghiușii** *(reghiuși:* MOLDOVANU, AS, I, 151).

— Magh. *régius* (< lat. *regius*).

*REGIMENT s. n. v. **reghiment.**

*REGISTRU s. n. v. **reghiștrom.**

REGULAMENT s. n. (1748) Statut. *Carea datorie [...] s-au întărit prin regulamentumul ce s-au făcut.* DC, 1^{v}. *Plata după regulament cărăușilor îndoit o va da.* DC, 3^{r}; cf. DC, 2^{r}, 3^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **regulament** (DC, 1^{v}, 3^{r}, 3^{v}); **regulamentumul** (DC, 1^{v}); g.-d. **regulamentumului** (DC, 1^{v}, 2^{r}, 3^{v}).

Variantă: **regulamentum.**

— Lat. med. *regulamentum.*

REGULAMENTUM s. n. v. **regulament.**

REGULĂ s. f. **1.** (c. 1700) Normă. *Regularis, -e. Canonicesc, de după regulă, îndereptare.* CORBEA, D, 282^{v}. *Astronomii, obiciuitele lor fac și scriu [...] arătând dupre regulele și știința lor [...] ce au făcut.* FN. 117. *Canonul dară, și regula adevărată și neschimbată iaste.* CANTEMIR, HR., 182; cf. CORBEA, D, 350^{v}; CANTEMIR, II, I, 110, II, 182; CANTEMIR, HR., 224, 368, 385.

2. (1710) Obicei. *De atuncé s-au stînsŭ acéia răgulă la dinșii.* M. COSTIN, L, 112. *Toate vitele aceluia le va plăti după regula ce va ieși la pemintiani.* IORGA, SD, X, 383.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **răgulă** (M. COSTIN, L, 112), **regulă** (CORBEA, D, 282^{v}; CANTEMIR, HR., 368); **regula** (CANTEMIR, II, I, 110, II, 182; CANTEMIR, HR., 182, 224, 385; IORGA, SD, X, 383); pl. nom.-ac. **regule** (CORBEA, D, 350^{v}); **regulele** (FN, 117).

Variantă: **răgulă.**

— Lat. *regula;* cf. it. *regola,* pol. *reguła.*

RELATORIE s. f. (1742) Chitanță. *A. arată relatoria despre sorocală, apoi i s-au cetit înștanția.* MOLDOVANU, AS, I, 151; cf. MOLDOVANU, AS, I, 154, 155.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **relatoria** (MOLDOVANU, AS, I, 151, 154, 155).

— Lat. *relatoria.*

°REMITĂLUI vb. IV (1742) A remite, a încredința, a preda. *Caujele, de nu vor fi cernute în scaunul de mai jos, să să remităluiască la prot. din scaunul arh.* MOLDOVANU, AS, I, 150.

Forme gramaticale: refl. conj. pr. 3 pl. **să să remităluiască** (MOLDOVANU, AS, I, 150).

— Magh. *remittálni* (< lat. *remittere*).

*REMITE vb. III v. **remitălui.**

*REMONSTRAȚIE s. f. v. **remonștrație.**

REMONȘTRAȚIE s. f. (1742) Dare de seamă, raport. *Tîmplîndu-să a zăbovi în Sibiiu vréme multă și pentru acéia a cheltui mai mult [...], pe ce vor face credincioasă remonștrație, să să refundăluiască de la č. cler.* MOLDOVANU, AS, I, 148; cf. MOLDOVANU, AS, I, 155.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **remonștrație** (MOLDOVANU, AS, I, 148, 155).

— Lat. med. *remonstratio* (cu rostire maghiarizantă); cf. germ. *Remonstration.*

*REPARTIȚIE s. f. (1736) Împărțire. *Să face repartițion nou contribuționului chesaricesc.* DRA, I, 358. *Grîul ce le-au ajuns repartițiia ca să dea.* DRA, I, 369.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **repartițion** (DRA, I, 358); **repartiția** *(repartițiia:* DRA, I, 369).

Variantă: **repartițion** s. n.

— Germ. *Repartition* (< fr. *répartition*).

REPARTIȚION s. n. v. **repartiție.**

REPONDIE s. f. (1652) Despărțire, divorț. *Urgie tocmită asupra celor ce despart bărbatul de muiare și muiarea de bărbat, fără cuvînt de vină și pentru repondie, cartea cea de dăspărțeală.* PRAV. MB, 220.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **repondie** (PRAV. MB, 220).

— Lat. *repudium* (pl. *-a*).

REPORT s. n. (1703) Raport diplomatic. *În reporturi, reale vești vom avea.* FN, 121. *Vor avea reporturile ce scrie.* FN, 124; cf. FN, 126, 128, 133, 134, 142.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **reporturi** (FN, 121, 128); **răporturile** (FN, 142), **reporturile** (FN, 124, 126, 133, 134).

Variantă: **răport.**

— Lat. med. *reportum*, it. *rapporto (riporto).*

REPUBLICĂ s. f. (1694). *Poate o seninată respublică a nădăjdui cele ce au poftit.* FN, 24. *Alte răspublice făcîndu-se [...], nu unul numai samoderjeț să pornească.* CANTACUZINO, IST., 61. *Iulie Chesar, împărățiia Romanilor, din respublică o mută în monarhie.* CANTEMIR, HR., 485. *Au stricat puternica împărăție legătura păcii ce avea cu republica de Veneție.* IM, 1; cf. CANTACUZINO, IST., 59, 66, 70; CANTEMIR, II, I, 105; CANTEMIR, HR., 338, 430; N. COSTIN, L, 6, 272; IM, 5, 91; N. COSTIN, C, 27, 29, 55, 72, 82, 133, 156, 218, 271, 272, 303, 467, 483, 491, 494, 517, 662, 668; M. COSTIN, CU, 287.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **răpublică** (IM, 5; N. COSTIN, C, 55, 72, 82), **răspublică** (CANTEMIR, HR., 430), **republică** (N. COSTIN, C, 491), **respublică** (FN, 24; CANTACUZINO, IST., 70; CANTEMIR, HR., 338, 485); **răpublică** (N. COSTIN, C, 55, 156), **răspublica** (M. COSTIN, CU, 287), **republica** (CANTEMIR, II, I, 105; N. COSTIN, L, 272; IM, 1, 91; N. COSTIN, C, 27, 29, 467, 483, 668), **respublica** (CANTACUZINO, IST., 66); g.-d. **republicăi** (N. COSTIN, C, 271), **republicii** (N. COSTIN, L, 6; N. COSTIN, C, 72, 133, 218, 272, 303, 467, 494, 662), **respublicii** (CANTACUZINO, IST., 66); pl. nom.-ac. **răspublice** (CANTACUZINO, IST., 61), **republice** (N. COSTIN, C, 29), **republici** (N. COSTIN, C, 517); **respublicele** (CANTACUZINO, IST., 59).

Variante: **răpublică, răspublică, respublică.**

— Lat. *respublica*, it. *republica*, pol. *republika.*

V. și publică.

*REPUDIU s. n. v. **repondie.**

RESOLUȚIE s. f. v. **rezoluție.**

*RESPECT s. n. v. **respect.**

RESPUBLICĂ s. f. v. **republică.**

*RESTANȚĂ s. f. v. **răștanție.**

RESTANȚIE s. f. v. **răștanție.**

°REȘPECT s. n. (1734) Respect. *Cu totu reșpectul rămâi al dumitale bun priiatin.* IORGA, SD, XII, 225.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **reșpectul** (IORGA, SD, XII, 225).

— Germ. *Respekt* (< lat. *respectus*).

REȘTANȚIE s. f. v. **răștanție.**

RETOR s. m. **1.** (1697) Profesor de retorică. *Oh, drag, dulce Iejușul mieu, dulce scumpe retorul mieu.* VISKI, CC, IV, 49.

2. (c. 1700) Orator. *Gorgias, Numele unui retor care au fost ucenic lui Empedocles.* CORBEA, D, 126^{v}. *Iară voia cé slobodă a scriitorilor și bogată voroava retorilor, cineș pentru némul său, precum minté și inima îl va împinge, ce va scrie și ce sint să laude.* CANTEMIR, HR., 176; cf. CORBEA, D, 288^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **retor** (CORBEA, D, 126^{v}); **retorul** (VISKI, CC, IV, 49); g.-d. **retoriului** (*rhetoriului:* CORBEA, D, 288^{v}); pl. g.-d. **retorilor** (CANTEMIR, HR., 176).

Variantă: **retori.**

— Lat. *rhetor;* cf. pol. *retor.*

RETORI s. m. v. **retor.**

RETORIC s. m. (1683) Retor, orator. *Apostolii era neînvățaț de ritorică și limbi nu știusă, iară atunci să feaceră mai presus de toț retoriții.* DOSOFTEI, P, II, 108^{r}.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **retoricii** (DOSOFTEI, P, II, 108^{r}).

— Lat. *rhetoricus;* cf. pol. *retoryk.*

RETORICĂ s. f. (1682) Arta de a vorbi frumos. *Sînt învățată în toate științele cărților, retorica, filosofia, gheometria.* DOSOFTEI, VS, nov. 164^{r}. *Corax g. m. Corb; iarăș nume al unui dascal, învățători de retorică.* CORBEA, D, 69^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **retorică** (CORBEA, D, 69^{v}); **retorica** (DOSOFTEI, VS, nov., 164^{r}).

— Lat. *rhetorica;* cf. gr. ρητορική.

°RETORICESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Retoric. *Rhetoricus, -a, id. Rhetoricesc, -ă.* CORBEA, D, 288^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **retoricesc** (*rhetoricesc:* CORBEA, D, 288^{v}); f. **retoricească** (*rhetoricesc, -ă:* CORBEA, D, 288^{v}).

— *Retoric* + suf. *-esc.*

°RETORICI vb. IV (c. 1700) A ține o cuvîntare. *Rhetorisso, -as. Rhetoricescu, facu oraț̦ii.* CORBEA, D, 288^{v}.

Forme gramaticale: ind. pr. 1 sg. **retoricescu** (*rhetoricescu:* CORBEA, D, 288^{v}).

— *Retoric* + suf. *-i.*

REȚETĂ s. f. (1705) Prescripție medicală. *Reț̦eta ital. Izvodzel de leacuri, carile trimăt doftorii la spițéri să facă leacul asupra boalei.* CANTEMIR, II, I, 21. *Receta leacului boalei Hameleonului.* CANTEMIR, II, II, 264. *Reț̦eta lu Ștubler.* IORGA, SD, XII, 59; cf. CANTEMIR, II, I, 147, II, 72.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **receta** (CANTEMIR, II, II, 72, 264); **reț̦eta** (CANTEMIR, II, I, 21; IORGA, SD, XII, 59); pl. nom.-ac. **receatele** (*recétele:* CANTEMIR, II, I, 147).

Variante: **receată, recetă.**

— It. *ricetta,* ngr. ρετσέτα; cf. lat. med. *recepta.*

REZEDENȚIE s. f. v. **rezidențe.**

REZELUȚIE s. f. v. **rezoluție.**

REZIDENT s. m. (1720—1740) Reprezentant diplomatic. *Solul Anglii [...] era la Poarta turcească rezident.* GRECEANU, IST., 137. *Trimetea Nicolai Vodă la rezidentul craiului șvezesc de-i spunea de toate.* AXINTE URICARIUL, în DLR s.v. *Duca-vodă le da la un răzădent a lui ce ședé în Iești.* NECULCE, L, 124. *Iulian rezidentul și solul papei de Rim.* M. COSTIN, CU, 283; cf. N. COSTIN, L, 316; NECULCE, L, 122.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **răzădent** (NECULCE, L, 122, 124), **rezident** (GRECEANU, IST., 137), **rezidentu** (N. COSTIN, L, 316); **răzădentul** (NECULCE, L, 124), **rezidentul** (AXINTE URICARIUL, în DLR s. v.; M. COSTIN, CU, 283).

Variante: **răzădent, rezidentu.**

— Lat. *residens, -tis*, pol. *rezydent.*

REZIDENTU s. m. v. **rezident.**

*REZIDENȚĂ s. f. v. **rezidențe.**

REZIDENȚIE s. f. (1702) Reședință, domiciliu. *Hrisoavele [...] a răzidenții Eșilor.* IORGA, SD, I, 86. *S-au dat la arhipăstoreasca și mitropolitansca a Belgradului, care e în Serbia rezidenției.* TEMPEA, IST., 155. *Patru rezidenții (scaune de stăpînire) au orînduit.* CANTEMIR, HR., 285. *Avram iaste om nemeș și cu răzidențe.* MOLDOVANU, AS, I, 152. *Eu săntu omu nemeș și cu rezedența aici în Beligrad.* IORGA, SD, XII, 52; cf. CANTEMIR, HR., 505; URICARIUL, V, 407, 408; IORGA, SD, I, 104.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **răzidențe** (MOLDOVANU, AS, I, 152), **rezidențe** (URICARIUL, V, 407); **rezedența** (IORGA, SD, XII, 52); g.-d. **rezidenții** (TEMPEA, IST., 155; URICARIUL, V, 408), **răzedinți** (IORGA, SD, I, 104), **răzidenții** (IORGA, SD, I, 86); pl. nom.-ac. **rezidenții** (CANTEMIR, HR., 285, 505).

Variante: **răzedință, răzidență, răzidențe, rezedențe.**

— Lat. med. *residentia*, magh. *rezidencia*, pol. *rezydencja;* cf. germ. *Rezidenz.*

REZOLUȚIE s. f. (1732) Hotărîre. *Viind rezoluție la măria sa mai sus numitul director.* DRA, I, 335. *Pe care resoluție să să milostivéscă [...] a să iscăli.* MOLDOVANU, AS, I, 157. *Resoluția la ișantia lui pop Petrea.* MOLDOVANU, AS, I, 157; cf. DRA, I, 336. ◆ (1747) Act. *Cănd au mers prințipul la Laxenburcu la refedarul De Veber pentru rezeluție.* STINGHE, DRȘ, I, 216.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **resoluție** (MOLDOVANU, AS, I, 157), **rezeluție** (STINGHE, DRȘ, I, 216), **rezoluție** (DRA, I, 335, 336); **resoluția** (MOLDOVANU, AS, I, 157).

Variante: **resoluție, rezeluție.**

— Lat. *resolutio*, germ. *Resolution*, magh. *rezolúció.*

*RIT s. n. v. **rituș.**

RITM s. n. (1757) Așezare simetrică și periodică a silabelor accentuate și neaccentuate într-un vers. *Pentru ritm. Ce este ritmul?* EUSTATIEVICI, GR, 141. *Cîte sînt neamurile sau numirile ritmurilor? [...] Care sînt ritmurile cele epicești și liricești?* EUSTATIEVICI, GR, 141; cf. EUSTATIEVICI, GR, 142, 143.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ritm** (EUSTATIEVICI, GR, 141); **ritmul** (EUSTATIEVICI, GR, 141, 142, 143); g.-d. **ritmului**

(EUSTATIEVICI, GR, 143); pl. nom. -ac. **ritmurile** (EUSTATIEVICI, GR, 141); g.-d. **ritmurilor** (EUSTATIEVICI, GR, 141).

— Lat. *rhythmus*, gr. ρυθμός.

°RITUȘ s. n. (1742) Religie. *Niminea din ritușul nostru cel grecesc unit să nu fie slobod a tréce la ritușul lătinesc.* MOLDOVANU, AS, I, 151. *Această îngăduință neamului din ritușul grecesc [...] s-au arătat.* DU.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **rituşu** (DU); **rituşul** (MOLDOVANU, AS, I, 151; DU).

Variantă: **rituşu.**

— Magh. *ritus* (< lat. *ritus*).

RITUȘU s. n. v. **rituș.**

ROBIN s. n. v. **rubin.**

ROJMARIN s. m. v. **rozmarin.**

ROMAN s. m. **1.** (1648) Catolic. *Carte scrisă la romani.* CAT. C., 8.

2. (1660—1680) (la pl.) Populația statului roman. *Acolo lîngă Turda [...] au fost un oraș foarte frumos al romanilor.* GEOGRAFIE c. 1660—1680, in DLR s. v. *Nu așa oștiia romanii.* FN, 45. *Țiteron marele acela a romanilor Dimosthenis.* CANTEMIR, HR., 5; cf. BRANCOVICI, CR. SLOV., 45, 90, 104; CORBEA, D, 129^{r}, 216^{v}; ANON. CANT., 83; CANTACUZINO, IST., 12, 13, 14, 17, 25, 30, 31, 37; ANTIM, O, 254, 307, 312; NEAGOE, ÎNV., 175; CANTEMIR, HR., 9, 105, 113, 119, 163, 181, 222, 223, 245, 277, 321, 369; ANTIM, O, 155; N. COSTIN, L, 4; N. COSTIN, C, 40, 149, 458, 467, 468, 469, 500, 501, 503, 506; VP, 184^{v}; MOLITVELNIC 1758, in BRV, II, 143. ◆ (1716—1742) Populația Sfîntului imperiu roman de națiune germană. *Leopold [...], ales împărat al romanilor.* TEMPEA, IST., 77; *Iosif, puternicul împărat al romanilor.* GRECEANU, IST., 191; cf. TEMPEA, IST., 76, 78, 116; CAZANII 1748, in BRV, II, 106.

Forme gramaticale: sg.-nom.-ac. **roman** (N. COSTIN, C, 506); pl. nom.-ac. **romani** (CAT. C., 8; ANON. CANT., 83; CANTACUZINO, IST., 17, 30, 31, 37; CANTEMIR, HR., 113, 119, 181, 223; ANTIM, O, 155; N. COSTIN, C, 458, 469; MOLITVELNIC 1758, in BRV, II, 143); **romanii** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 90; FN, 45; CORBEA, D, 129^{r}, 216^{v}; CANTACUZINO, IST., 12, 14, 17; ANTIM, O, 254, 307; NEAGOE, ÎNV., 175; CANTEMIR, HR., 119, 222, 245; N. COSTIN, C, 467, 469, 501); g.-d. **romanilor** (GEOGRAFIE 1660—1680, in DLR s. v.; BRANCOVICI, CR. SLOV., 45, 90, 104; CANTACUZINO, IST., 13, 14, 25; ANTIM, O, 312; TEMPEA, IST., 76, 77, 78, 116; CANTEMIR, HR., 5, 9, 105, 113, 119, 163, 222, 277, 321, 369; GRECEANU, IST., 191; N. COSTIN, L, 4; N. COSTIN, C, 40, 149, 468, 500, 503; VP, 184^{v}), **romaniloru** (CAZANII 1748, in BRV, II, 106).

— Lat. *Romanus, -a, -um.*

ROMAN, -Ă adj. (1701—1750) Care se referă la Roma și la statul roman. *Împărații romani.* CANTACUZINO, IST., 12. *Multe dómne și gupînése romane [...] prin theatruri și prin uliță [...] zua și noapte înbla.* CANTEMIR, HR., 117; cf. DOSOFTEI, O, I, 376; CANTACUZINO, IST., 15, 16, 17, 21, 44, 66, 69, 70; N. COSTIN, C, 55, 477, 518.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **roman** (N. COSTIN, C, 518), **romanu** (CANTACUZINO, IST., 16, 44, 66, 70); f. **romana** (CANTACUZINO, IST., 12, 15); g.-d. **romane** (CANTACUZINO, IST., 70); voc. m. **romane** (DOSOFTEI, O, I, 376); pl. nom.-ac. m. **romani** (CANTACUZINO, IST., 12; N. COSTIN, C, 55, 518); f. **romane** (CANTACUZINO, IST., 69; CANTEMIR, HR., 117; N. COSTIN, C, 477).

Variantă: **romanu.**

— Lat. *romanus, -a, -um.*

•ROMANCĂ s. f. (1736—1738) Femeie care aparţine populaţiei de bază din Imperiul Roman. *Acéia iaste a celor răi răutate [...], şi aceasta nu cu scăderia fételor romance.* N. COSTIN, C, 460. *Clavdina, văduva romancă.* N. COSTIN, C, 634; cf. N. COSTIN, C, 618, 619, 676.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **romancă** (N. COSTIN, C, 634, 676); pl. g.-d. **romance** (N. COSTIN, C, 460, 618, 619).

— *Roman* + suf. *-că.*

•ROMANESC adj. (1717) De origine romană; roman. *Stihurile unui vestit poet romanesc ce-i zic Ovidius.* CANTEMIR, HR., 117.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **romanesc** (CANTEMIR, HR., 117).

— *Roman* + suf. *-esc.*

ROMANU adj. v. **roman, -ă.**

ROMBIN s. n. v. **rubin.**

ROSMARIN s. m. v. **rozmarin.**

ROSOLIN s. n. v. **rozol.**

ROTULĂ s. f. (sf. sec. XVII) Rotiţă. *Rotula. Rotula. Kerekecske.* LM, 242.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **rotula** (LM, 242).

— Lat. *rotula.*

ROZMARIN s. m. (1699). *Cîmpii cei ce fac rozmarin.* FN, 71. *Ulex, -cis g. m. O iarbă în chipul rojmarinului.* CORBEA, D, 370^{r}. *Rozmarinul ne-au venit bine.* IORGA, SD, X, 143. *Tufe de rosmarin.* IM, 99. *Mai pune ceva untdelemnu, oţet bun, rozmarin, magheran.* CB, 6^{v}; cf. CORBEA, D, 172^{v}, 290^{r}; CB, 54^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **rosmarin** (IM, 99), **rozmarin** (FN, 71; CB, 6^{v}, 54^{r}), **rujmărin** (CORBEA, D, 172^{v}, 290^{r}); **rozmarinul** (IORGA, SD, X, 143); g.-d. **rojmarinului** (CORBEA, D, 370^{r}).

Variante: **rojmarin, rosmarin, rujmărin.**

— Lat. *rosmarinus,* it. *rosmarino,* magh. *rozmarin,* ngr. ροσμαρῖνον.

°ROZOL s. n. (1749) Un fel de lichior. *Rosolin franţozescu.* CB, 56^{v}. *1 butel rozol.* IORGA, SD, XII, 68; cf. IORGA, SD, XII, 67.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **rosolin** (CB, 56^{v}), **rozol** (IORGA, SD, XII, 67, 68).

Variantă: **rosolin.**

— Ngr. ροδόλι (< it. *rosolio*); cf. germ. *Rosolia.*

RUBIN s. n. (1594). *Aĉasta lef mari ari on margaritar, [...] on rombin miĝloc, pirăĝor almas.* DÎ, 194. *1 inel cu rubin în 4 muchi.* IORGA, SD, VII, 178. *Acolo iaste rubinul şi piatra cea verde.* BB, 3. *Aceastea sînt zamfir, rubin, ametist [...] şi alte multe.* PA, 56^{v}. *Îmbrăcămintea craiului [...] era foarte de mare preţ. tot diiamanturi şi robine.* ANON. BR., 331; cf. INVENTAR 1681, in DLR s. v.;

IORGA, SD, VII, 183; BRANCOVICI, CR. SLOV., 45; CANTEMIR, II, I, 8; IORGA, SD, VII, 189, VI, 236, 250; URICARIUL, XI, 225; IORGA, SD, XII, 46, 67.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **rombin** (DÎ, 194), **rubin** (IORGA, SD, VII, 178; PA, 56^{v}; CANTEMIR, II, I, 8; IORGA, SD, VI, 236; URICARIUL, XI, 225), **rubinu** (URICARIUL, XI, 225); **rubinul** (BB, 3); pl. nom.-ac. **robine** (ANON. BR., 331), **robinuri** (INVENTAR, 1681, in DLR s. v.; BRANCOVICI, CR. SLOV., 45; URICARIUL, XI, 225; IORGA, SD, XII, 46, 67), **rubinuri** (IORGA, SD, VII, 178, 183, 189; *rubinur[i]*: IORGA, SD, VI, 250).

Variante: **robin, rombin, rubinu.**

— Lat. med. *rubinus, robinus*, ngr. ρουμπίνι.

RUBINU s. n. v. **rubin.**

RUGHI s. m. pl. (1717) Popor germanic de pe ţărmul Mării Baltice. *Strînsu-s-au dară acolo schithii, gotthii [...],sarmatii, cvadii, rughii, bastarnii, marcomanii.* CANTEMIR, HR., 287.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **rughii** (CANTEMIR, HR., 287).

— Lat. *Rugii.*

RUJMĂRIN s. m. v. **rozmarin.**

RUTĂ s. f. (1648) Virnanţ. *Zeciuiţ minta şi ruta şi toate legumile.* NT, 84^{v}. *Rutĕ. Ruta.* ANON. CAR., 366. *Fiertură de therme amară cu rută şi cu piper să bea.* MD$_2$, 32^{v}; cf. MD$_1$, 26^{v}, 37^{r}; MD$_2$, 76^{r}, 84^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **rută** (MD$_1$, 26^{v}, 37^{r}; MD$_2$, 14^{v}, 32^{v}, 76^{r}; *rutĕ:* ANON. CAR., 366); **ruta** (NT, 84^{v}; MD$_2$, 84^{r}).

— Lat. *ruta*, magh. *ruta (fü).*

RUTULI s. m. pl. (1717) Veche populaţie din Latium. *Pre fiică-sa Levania i-au dat (pre caré mai denainte o fusése logodit cu Turnus, domnul rutulilor).* CANTEMIR, HR., 95.

Forme gramaticale: pl. g.-d. **rutulilor** (CANTEMIR, HR., 95).

— Lat. *Rutuli.*

S

°SABINEANCĂ s. f. (1717) Sabină. *Féte sabinénce pentru privala ğocurilor alergase.* CANTEMIR, HR., 99.

— Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **sabineance** *(sabinénce:* CANTEMIR, HR., 99).

— *Sabinean* + suf. *-că.*

°SABINEANI s. m. pl. (1717) Sabini. *Pre acéle féte a sabinénilor au rîpit şi le-au luat fémei.* CANTEMIR, HR., 99.

Forme gramaticale: pl. g.-d. **sabineanilor** *(sabinénilor:* CANTEMIR, HR., 99).

— *Sabini* + suf. *-ean.*

SABINI s. m. pl. (1736—1738) *Împotriva sabinilor celor prea cumpliţi vrăjmaşi a romanilor.* N. COSTIN, C, 468.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **sabinilor** (N. COSTIN, C, 468).

— Lat. *Sabini.*

SACRAMENT s. n. (1648) Taină bisericească. *Cîte şacramentumuri au orîndit Cristuş în Testamentumul Nou?* CAT. C., 27. *Mystirio sau sacrament.* MYST., foaia de titlu. *Cuvine-se a şti haina sacramentului sau tainei.* SC, 123^{r}. *Cîte sacramenturi simpt?* PILUTIO, DC, 22. *Ce au rînduit acest şacramentom?* P. PR., 103^{v}; cf. CAT. C., 26, 28; SC, 120^{r}; PILUTIO, DC, 8, 15; MOLITVENIC 1689, in BRV, I, 292, 293; CORBEA, D., 295^{r}; P. PR., 28^{r}, 96^{r}; BUITUL, CAT., 17; AMELIO, CAT., 293, 295.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **sacrament** (MYST., foaia de titlu; CORBEA, D, 293^{r}), **sacramentu** (MOLITVENIC 1689, in BRV, I, 293), **şacramentom** (P. PR., 103^{v}), **şacramentum** (CAT. C., 28); **şacramentomul** (P. PR., 96^{r}); g.-d. **şacramentului** (SC, 123^{r}); pl. nom.-ac. **sacramenturi** (PILUTIO, DC, 8, 15, 22), **şacramentumuri** (CAT. C., 26, 27), **şacramenturi** (SC, 120^{r}); **sacramenturile** (MOLITVENIC 1689, in BRV, I, 292; *sakramenturile:* AMELIO, CAT., 293; *sakramenturyle:* AMELIO, CAT., 295), **şacramentumurile** (BUITUL, CAT., 17; *şacramentumurille:* CAT. C., 27, *şacramentumvrile:* CAT. C., 26), **şacramenturile** (P. PR., 28^{r}); g.-d. **sacramenturilor** (MOLITVENIC 1689, in BRV, I, 293), **şacramenturilor** (P. PR., 28^{r}).

Variante: **sacramentu, şacrament(om), şacramentum.**

— Lat. *sacramentum,* magh. *sákramentom, sákramentum.*

SACRAMENTU s. n. v. **sacrament.**

SACRISTIE s. f. (1716—1742) *Sacristia, adecă casă de taină, ce este paraclisul.* TEMPEA, IST., 148.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **sacristia** (TEMPEA, IST., 148).

— Lat. med. *sacristia.*

SAFIR s. n. (1582) *Supt picioarele lui era ca o piatră frumoasă de şafir.* PO, 259. *Şi-l grămădiră acesta cu patru rîndure de pietri [...] în al doilea <era>: carmen, safir şi gheman.* PO, 311. *Sapphirus g. f. Piatră safir.* CORBEA, D, 296v; cf. PO, 272.

Forme gramaticale: **safir** (PO, 272, 311; CORBEA, D, 296v), **şafir** (PO, 259).

Variantă: **şafir.**

— Lat. *sapphirus*, magh. *sáphir.*

SALAM s. m. (1749) Varietate de cîrnaţi. *Cîrnaţi groşi şi scurti ce să chiamă salami frinceşti.* CB, 51v.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **salami** (CB, 51v).

— It. *salame, salami*, ngr. σαλάμι.

SALATĂ s. f. **1.** (1690—1700) Plantă. *Salata. Sălată. Salat(!).* CANTACUZINO, VIR, 175. *Lactuca g. f. Sălată, lăptucă.* CORBEA, D, 166v. *Să le oblojeşti cu cîte răcoresc, adecă făcute cu oţet de trandafir, arpăcaş, salată.* MD2, 79v; cf. CORBEA, D, 244v, 350v; MD2, 225v.

2. (1749) Preparat culinar. *Sălată de andidii.* CB, 49v; cf. CB, 16r, 20r, 50r, 50v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **salată** (MD2, 79v; *salat:* CANTACUZINO, VIR, 175), **sălată** (CANTACUZINO, VIR, 175; CORBEA, D, 166v, 244v, 350v; CB, 16r, 20r, 49v, 50r, 50v; MD2, 225v); **sălata** (CB, 40v); pl. nom.-ac. **sălături** (CB, 49v).

Variantă: **sălată.**

— It. *salata*, ngr. σαλάτα.

◇SALVATELLA s. f. (c. 1760) Venă a braţului stîng, din care se extrage, în mod obişnuit, sînge. *Apoi să sloboază sînge, ori din vîna cea împărătească sau din salvatella la cotul stîng.* MD2, 225v.

— It. *salvatella.*

SALVIE s. f. (1651—1700). *Shalyĕ. Salvia.* ANON. CAR., 366. *Salvia g. f. Salvie.* CORBEA, D, 295r. ◇ (1651—1700) **Şalie sălbatică** = salvie sălbatică, jaleş. *Shalyĕ sĕlbatikĕ. Ambrosia.* ANON. CAR., 366.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **salvie** (CORBEA, D, 295r), **şalie** *(shalyĕ:* ANON. CAR., 366).

Variantă: **şalie.**

— Lat. *salvia*, magh. *zsálya.*

SAMARITEAN, -Ă s. m. şi f. (1643). *Nice unul de voi n-au făcut milă cu deaproapele său cum au făcut acest samaritean.* VARLAAM, C, 341r. *Hristos zice şi făgăduiaşte samariteanii.* MĂRG., 2v; cf. VARLAAM, C, 345v.

Forme gramaticale: s. m. sg. nom. -ac. **samaritean** (VARLAAM, C, 341r); **samariteanul** (VARLAAM, C, 341r, 345v); s. f. sg. g. -d. **samariteanii** (MĂRG., 2v).

— Lat. *Samaritanus, -a* (cu substituire de sufix).

SANDAL s. n. v. **santal.**

◇SANICULA s. f. (c. 1700) Sănişoară. *Sanicula g. f. Iarbă sanicula.* CORBEA, D, 296v.

— Lat. *sanicula.*

SANTAL s. n. **1.** (c. 1700) Arbore tropical. *Santalum g. n. Lemn sandal, roditori la Indiia.* CORBEA, D, 296v.

2. (c. 1760) Lemnul santalului, utilizat în farmacie pentru uleiurile pe care le conține. *Să bea bolnavul în fieștecare zi [...] speție dă trei santale și dă trandafilii lui Avva.* MD_2, 36^r; cf. MD_2, 2^v, 3^v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sandal** (CORBEA, D, 296^v); pl. nom. -ac. **sandaluri** (MD_2, 2^v, 3^v), **santale** (MD_2, 36^r).

Variantă: **sandal.**

— Lat. med. *sandalum, santalum*, ngr. σαντάλι, σάνταλο.

*SARDEA s. f. v. **sardelă.**

SARDELĂ s. f. (1749) Sardea. *Ostropiel de sardeale.* CB, 48^r.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **sardeale** (CB, 48^r).

— It. *sardella*, ngr. σαρδέλ(λ)α.

SARMAT s. m. (c. 1685). *De neamul sarmatilor și de numirea lor.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 29. *Gîlcevile ce dése făcea sarmații (adecăte léșii).* CANTACUZINO, IST., 30. *Multe némuri foarte, unile după alalte stînd [...], ghermanii, sarmatii, ghetii.* CANTEMIR, HR., 61; cf. BRANCOVICI, CR. SLOV., 30; CANTACUZINO, IST., 70; CANTEMIR, HR., 63, 126, 127, 177, 207, 274, 280, 464; N. COSTIN, L, 29.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sarmat** (CANTEMIR, HR., 177); pl. nom. -ac. **sarmati** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 30; CANTEMIR, HR., 127; N. COSTIN, L, 29), **sarmați** (CANTEMIR, HR., 464); **sarmatii** (CANTEMIR, HR., 61, 274; *sarmatei*: CANTEMIR, HR., 126, 280), **sarmații** (CANTACUZINO, IST., 30, 70; CANTEMIR, HR., 63; N. COSTIN, L, 29); g. -d. **sarmatilor** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 29, 30; CANTEMIR, HR., 207), **sarmaților** (CANTACUZINO, IST., 70).

— Lat. *Sarmata*, gr. Σαρματής.

•SARMATEAN s. m. (1717) Sarmat. *Solului avgustesc, celui dintăi prefect a provinției [...] sarmaténilor.* CANTEMIR, HR., 161.

Forme gramaticale: pl. g. -d. **sarmateanilor** *(sarmaténilor*: CANTEMIR, HR., 161).

— *Sarmat* + suf. *-ean.*

SARMATEC, -Ă adj. v. **sarmatic, -ă.**

SARMATIC, -Ă adj. (1717) Care provine din Sarmația. *Rudeniia schithilor sarmatici [...] nărocite începături au dat.* CANTEMIR, HR., 12; cf. CANTEMIR, HR., 76.

Forme gramaticale: pl. g. -d. m. **sarmatici** (CANTEMIR, HR., 12); f. **sarmatece** (CANTEMIR, HR., 76).

Variantă: **sarmatec.**

— Lat. *Sarmaticus, -a, -um*; cf. gr. Σαρματικός, -ή, -όν.

V. și s a r m a t i c e s c, -e s c ă.

SARMATICESC, -ESCĂ, adj. (c. 1685) Specific sarmaților; sarmatic. *Supt acest nume sarmaticesc toți strămoșii sloveno-rusești [...]să încue.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 30. *Sarmaticus, -a, id. Sarmaticesc, sarmaticescă.* CORBEA, D, 297^v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **sarmaticesc** (CORBEA, D, 297^v); f. **sarmaticescă** (CORBEA, D, 297^v); n. **sarmaticesc** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 30); pl. nom. -ac. n. **sarmaticești** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 30).

— Lat. *Sarmaticus, -a, -um*, gr. Σαρματικός, -ή, -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

V. și s a r m a t i c, -ă.

•SARMATIENEŞTE adv. (c. 1700) Într-un mod specific sarmaţilor. *Sarmatice adv. Sarmatieneşte.* CORBEA, D, 297r.

— *Sarmat* + suf. *-ieneşte.*

SASAFRASĂ s. f. (c. 1760) Lemnul unui gen de lauracee, utilizat în farmacie. *Să iei [...] patru ughii adecă loturi saparina, patru loturi sasafrasa.* MD2, 29r. *Bun iaste şi lemnul cel sfînt şi sasafrasa.* MD2, 67r; cf. MD2, 3r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sasafrasa** (MD2, 3r, 29r, 67r).

— It. *sassafrasso.*

SATIRĂ s. f. (c. 1700) Specie lirică. *Satyricus, -a, -id. Satiricesc, -ă, de satira sau însuş poeticul scriitori de satiria.* CORBEA, D, 298r; cf. EUSTATIEVICI, GR, 144.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **satira** (CORBEA, D, 298r; EUSTATIEVICI, GR, 144), **satiria** (CORBEA, D, 298r).

Variantă: **satirie.**

— Lat. *satira*, ngr. σάτιρα; cf. rus. *camupa.*

SATIRIC s. n. (c. 1700) Autor de satire. *Iuvenalis g. m. Numele unui poetic satiric.* CORBEA, D, 165v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **satiric** (CORBEA, D, 165v).

— Lat. *satyricus.*

•SATIRICESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Care ţine de satiră; satiric. *Satyricus, -a, id. Satiricesc, -ă, de satira.* CORBEA, D, 298r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **satiricesc** (CORBEA, D, 298r); f. **satiricească** (CORBEA, D, 298r).

— *Satiric* + suf. *-esc.*

SATIRIE s. f. v. **satiră.**

*SATISFACŢIE s. f. v. **sădesfacţie.**

•SAXONESC, -EASCĂ adj. **1.** (1717) De origine saxonă. *Cravţius, istoric saxonesc.* CANTEMIR, HR., 54; cf. CANTEMIR, HR., 176, 285, 511.

2. (1717) Propriu saxonilor, al saxonilor. *Ardialul în limba saxonéscă [...] s-au numit [...] ţara a şépte cetăţi.* CANTEMIR, HR., 463.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **saxonesc** (CANTEMIR, HR., 54, 176, 511); f. **saxonească** *(saxonéscă;* CANTEMIR, HR., 463); g. -d. f. **saxoneşti** (CANTEMIR, HR., 285).

— *Saxon* + suf. *-esc.*

SAXONI s. m. pl. **1.** (1701—1750) Saşi. *Saxoni (adecă [...] sasi, că aşa le zic).* CANTACUZINO, IST., 34.

2. (1717) Uniune de triburi germane care locuia în vechea Saxonie. *Sacsonii [...] crăiia anglicană şi scotică au aşezat.* CANTEMIR, HR., 12. *Svezii, danii, saxonii [...] din rădăcina cea veche a alamanilor sînt.* N. COSTIN, L, 54; cf. CANTEMIR, HR., 148, 287, 350; PS. -AM., 87.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **saxoni** (CANTACUZINO, IST., 34; CANTEMIR, HR., 350); **saxonii** (CANTEMIR, HR., 148, 287; N. COSTIN, L, 54; *sacsonii*: CANTEMIR, HR., 12); g. -d. **saxonilor** *(sacsonilor*: PS. -AM., 87).

— Lat. *Saxones.*

SĂCRETARIU s. m. v. **secretar.**

SĂDESFACŢIE s. f. (1749) Satisfacţie. *Mă rog [...] ca să amu sădesfacţia pentru ruşin[ea] ačasta ce mi-au făcutu.* IORGA, SD, XII, 52.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sădesfacţia** (IORGA, SD, XII, 52).

— It. *sod(d)isfazione;* cf. lat. *satisfactio.*

SĂLATĂ s. f. v. **salată.**

°SĂLĂŢÎCĂ s. f. (c. 1700) Sălăţică. *Lactucula g. f. Sălăţică, lăptucică.* CORBEA, D, 166^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sălăţîcă** (CORBEA, D, 166^{v}).

— *Sălată* + suf. *-ică.*

SĂLDAŢ s. m. v. **soldat.**

SĂMINARIUM s. n. v. **seminarium.**

SĂNATOR s. m. v. **senator.**

SĂNATUR s. m. v. **senator.**

°SCALĂ s. f. **1.** (1590 — 1591) Port, chei. *Am dat vame lui Ğiva se ghiriğéscu vadură şi sicalele.* DÎ, 167. *Iaste acolo scală pre mare.* PA, 50^{v}. *Le-au dat zălog Crîmul şi* [...] *unghiul Mării Negre, cu scălile lui.* M. COSTIN, NM, 266; cf. PA, 57^{r}; M. COSTIN, L, 119; CANTEMIR, HR., 60; N. COSTIN, L, 27, 28, 53, 222; VP, 6^{r}. ◇ (1736—1738) Fig. *Moartea* [...] *iaste scală fără de grije.* N. COSTIN, C, 257.

2. (1594) Scară la şa. *On peräche sicale, arit.* DÎ, 192.

3. (1599) Vamă, punct vamal. *Ţinutul scalei de la Bran, biruri 200.* DÎ, 115. *Orcare vameş va fi pricină ca să nu treacă neguţătorii cu negoţ pre la vreo scală, făcîndu-le multă asupreală.* PRAV, VL, 72. *Fiind aceşti oameni den scală, care scală iaste şi de folosul ţărăi noastre* [...] *pohtim* [...] *să nu stea scala pustie.* IORGA, SD, X, 137; cf. IORGA, SN, 70; PRAV. MB, 323; IORGA, SD, X, 147, 50, 80, 141; IORGA, SD, VI, 235.

4. (1717) Indice, tablă de materii. *Riciioluc (!) în scala hronicului arată să fie înpărăţit ani 37, luni 5, zile 21.* CANTEMIR, HR., 391.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **scală** (IORGA, SN, 70; PRAV, VL, 72; PRAV. MB, 323; IORGA, SD, X, 137, 80, 141; PA, 50^{v}; M. COSTIN, L, 119; N. COSTIN, L, 222; N. COSTIN, C, 257; VP, 6^{r}; *scal[ă]:* IORGA, SD, X, 147, 50); **scala** (IORGA, SD, X, 137; PA, 57^{r}; CANTEMIR, HR., 60, 391); g. -d. **scalei** (DÎ, 115); pl. nom. -ac. **scale** (N. COSTIN, L, 27), **sicale** (DÎ, 192); **scalele** (N. COSTIN, L, 28), **scaleli** (N. COSTIN, L, 53), **scălile** (M. COSTIN, NM, 266; IORGA, SD, VI, 235), **sicalele** (DÎ, 167).

Variantă: **sicală.**

— V. sl. скала, ngr. σκάλα, pol. *skala,* tc. *skala,* (v. sl., ngr., pol., tc. < lat. med., it. *scala*).

SCANDAL s. n. (1705) Supărare, ceartă. *Scandal lăt. Scandală, bănţuire, supărarea, împiedecarea voii.* CANTEMIR, II, I, 21. *Să nu să facă scandal.* DRA, I, 405; cf. N. COSTIN, C, 28. ◇ (1705) **Piatră de scandal, stîncă a scandalului** = obstacol, piedică neprevăzută. *Însă nu mică stinca a scandalului la tot pasul căii aceştiia au aruncat.* CANTEMIR, II, I, 146. *Acéstă a lui Pretorie piatră de scandal din drumul adeverinţii istoriii nerădicată nu o vom lăsa.* CANTEMIR, HR., 280.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **scandal** (CANTEMIR, II, I, 21; CANTEMIR, HR., 280; N. COSTIN, C, 28; DRA, I, 405); g. -d. **scandalului** (CANTEMIR, II, I, 146).

— Lat. *scandalum,* gr. σκάνδαλον.

SCHIT[1] adj. (1701—1750) Scitic. *Au venit un sol schith la turci.* CANTACUZINO, IST., 73. *Vitalian de ném schith fiind.* CANTEMIR, HR., 313.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **schit** *(schith:* CANTACUZINO, IST., 73; CANTEMIR, HR., 313); n. **schitu** *(schithu:* CANTACUZINO, IST., 73).

Variantă: **schitu.**

— Lat. *Scytha*, gr. Σκύθης.

SCHIT[2] s. m. (c. 1685) Scit. *Schithia, unde şăd acum schithii, adecă tătarii.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 29. *Hunii, adecăte schithii aceia, cărora acum şi unguri le zicem.* CANTACUZINO, IST., 72. *Vitalian tătarul cu multă samă de scythi să creştiniază.* CANTEMIR, HR., 511; **cf.** BRANCOVICI, CR. SLOV., 33, 98; CANTACUZINO, IST., 73, 74, 75; CANTEMIR, II, I, 21; CANTEMIR, HR., 177, 212, 287; M. COSTIN, NM, 254; URECHE, L, 74, 75; N. COSTIN, L, 54; VP, 3[v].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **schit** *(schith:* CANTACUZINO, IST., 73; *scytth:* CANTEMIR, HR., 177); **schitul** *(schithul:* BRANCOVICI, CR. SLOV., 98); pl. nom. -ac. **schiti** *(schithi:* BRANCOVICI, CR. SLOV., 33; CANTACUZINO, IST., 73, 74, 75; VP, 3[v]; *schythi:* CANTEMIR, HR., 212, 511), **schiţi** (M. COSTIN, NM, 254), **ştiti** (URECHE, L, 75); **schitii** (CANTEMIR, II, I, 21; N. COSTIN, L, 54; *schithii:* BRANCOVICI, CR. SLOV., 29; CANTACUZINO, IST., 72; CANTEMIR, HR., 287; VP, 3[v]; *schythii:* CANTEMIR, HR., 212), **ştitii** (URECHE, L, 74); g. -d. **schitilor** *(schithilor:* BRANCOVICI, CR. SLOV., 98).

Variantă: **ştit.**

— Lat. *Scytha*, gr. Σκύθης.

SCHITIC, -Ă adj. (1701—1750) Scitic. *Hunii şi [...] alte noroade dentr-acolo schitice [...] într-acéste părţi ale Apusului au venit.* CANTACUZINO, IST., 9; cf. CANTACUZINO, IST., 36.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. n. **schitice** (CANTACUZINO, IST., 9, 36).

— Lat. *Scythicus, -a, -um*, gr. σκυθικός, -ή, -όν.

V. şi schiticesc, -ească.

SCHITICESC, -EASCĂ adj. (1717) Scitic. *Ungaria [...] din unii iaste născută, a cărora limbă schythicéscă iaste.* CANTEMIR, HR., 281; **cf.** CANTEMIR, HR., 364, 510, 539.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **schiticească** *(schythicéscă:* CANTEMIR, HR., 281); n. **schiticesc** *(schythicesc:* CANTEMIR, HR., 364, 510, 539).

— Lat. *Scythicus, -a, -um*, gr. σκηθικός, -ή, -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

V. şi schitic, -ă.

SCHITU adj. v. **schit**[1].

SCHIŢIARIE s. f. v. **spiţărie.**

SCHIŢIER s. m. v. **spiţer.**

*SCIT s. m. v. **schit**[2].

*SCITIC, -Ă adj. v. **schitic, -ă, schiticesc, -ească.**

SCO(A)LĂ s. f. v. **şcoală.**

SCOLASTIC s. m. (c. 1700) Şcolar. *Scholasticus g. m. Scolastic, diiac, [...], şcoleri.* CORBEA, D, 300[v].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **scolastic** (CORBEA, D, 300^{v}).
— Lat. *scholasticus, -a, -um.*

SCORBUT s. n. (c 1760). *Cap. 9. Pentru patima ce să numeşte scorbut, stricarea sîngelui.* MD$_1$, 21^{r}. *Scorbutul care supără greu părţile ceale mai dinlăuntru.* MD$_2$, 43^{v}; cf. MD$_2$, 45^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **scorbut** (MD$_1$, 21^{r}; MD$_2$, 45^{r}); **scorbutus** (MD$_2$, 45^{r}); **scorbutul** (MD$_2$, 43^{v}).

Variantă: **scorbutus.**

— Lat. med. *scorbuthus*; cf. it. *scorbuto.*

*SCORBUTIC, -Ă adj. v. **scorbuticesc, -ească.**

SCORBUTICESC, -EASCĂ adj. (c. 1760) Scorbutic. *Melanholiceasca patimă fără ceale împotrivă scorbuticeşti nu să tămăduiaşte.* MD$_2$, 43^{v}.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. f. **scorbuticeşti** (MD$_2$, 43^{v}).

— Lat. med. *scorbuticus, -a, -um* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

SCORBUTUS s. n. v. **scorbut.**

SCOTI s. m. pl. (1717) Scoţieni. *Alemanii prăda Gallia [...] şi scotii, Vritaniia.* CANTEMIR, HR., 254.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **scotii** (CANTEMIR, HR., 254).
— Lat. *Scoti.*

SCOTIC, -Ă adj. (1717) Scoţian. *Crăiia anglicană şi scotică au aşezat.* CANTEMIR, HR., 12.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **scotică** (CANTEMIR, HR., 12).
— Lat. *scoticus, -a, -um.*

*SCRIN s. n. v. **scrină.**

°SCRINĂ s. f. (1711) Comodă. *7 beniseli cu scrină.* URICARIUL, XI, 219.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **scrină** (URICARIUL, XI, 219).
— Rus. *скрипя* (< lat. *scrinium*).

SCRINIARIU s. m. (1682) Arhivar. *Evstratie [...] era scriniiariu a cinul duchicesc şi era mai mare într-însul.* DOSOFTEI, VS, dec., 214^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **scriniariu** *(scriniiariu*: DOSOFTEI, VS, dec., 214^{v}).
— Lat. *scriniarius.*

SCRIPTORI s. m. (c. 1700) Notar. *Concepta verba. Forma (sau izvodul) de obşte zicătoare după notarius (scriptori).* CORBEA, D, 61^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **scriptori** (CORBEA, D, 61^{v}).
— Lat. *scriptor.*

*SECRET s. m. v. **sicret.**

SECRETAR s. m. (1593) Funcţionar (public sau particular); demnitar. *Ghiorghie pîrcălabul şi Jora pîrcălabul [...] şi Toader Veveriţă secretariul.* DÎ, 179. *Primejdii unui secretariu de mult preţ.* FN, 40. *Silentarii g. m. pl. [...] secretariusi.* CORBEA, D, 311^{r}. *Secretar Diben.* PS. -COSTIN, L, 70. *N. de Porta, secretar.* DRA, I, 307. *La secretareşul cel mare.* STINGHE, DRŞ, I, 144. *Mi-au zis aici sicritarul.* IORGA, SN, 113; cf. DOSOFTEI, VS, nov., 149^{r}; IORGA, SD, X, 280, XIII, 72; TEMPEA, IST., 118; CANTEMIR, HR., 115, 154, 225, 396, 468, 470; DRA, I, 304, 305, 308, 309; IORGA, SD, XIV, 19; STINGHE, DRŞ, I, 94—95, 97; DRA, I, 315; STINGHE, DRŞ, 135; IORGA, SD, XIV, 53, 54; STINGHE, DRŞ, I, 216; AXINTE URICARIUL, în DLR s.v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **săcretariu** (CANTEMIR, HR., 115), **secretar** (PS. -COSTIN, L, 70; DRA, I, 304, 305, 307, 308; IORGA, SD, XIV, 19; STINGHE, DRŞ, I, 216; AXINTE URICARIUL, in DLR s.v.), **secretariş** (STINGHE, DRŞ, I, 216), **secretariu** (CANTEMIR, HR., 115, 154, 396), **secretaru** (IORGA, SD, XIV, 53); **secretareşul** (STINGHE, DRŞ, I, 144). **secretarişul** (STINGHE, DRŞ, I, 216), **secretariul** (DÎ, 179; DOSOFTEI, VS, nov., 149r; CANTEMIR, HR., 225, 468, 470; DRA, I, 309, 315; STINGHE, DRŞ, I, 135; IORGA, SD, XIV, 54; *secret[a]riul*: IORGA, SD, XIII, 72), **sicretariul** TEMPEA, IST., 118), **sicritariul** (IORGA, SD, X, 280), **siciritarul** (IORGA, SN, 113), **sicritorişul** *(sikritorissul:* STINGHE, DRŞ, I, 97); g. -d. **secretariu** (FN, 40), **sicritareşului** *(sicritaresului:* STINGHE, DRŞ, I, 94—95); pl. nom. -ac. **secretariusi** (CORBEA, D, 311r).

Variante: **săcretăriu, secretareş, secretariş, secretariu(s), secretaru, sicretariu, sicritar(eş), sicritariu, sicritoriş.**

— Lat. med. *secretarius*, magh. *szekretárius*, germ. *Sekretar*, pol. *sekretarz.*

SECRETAREŞ s. m. v. **secretar.**

SECRETARIŞ s. m. v. **secretar.**

SECRETARIU(S) s. m. v. **secretar.**

SECRETARU s. m. v. **secretar.**

SECTĂ s. f. **1.** (c. 1700) Grup alcătuit din adepţii unei doctrine filozofice. *Zeno g. m. Un filosof [...] care au fost întîiul începători stoiţei sectei.* CORBEA, D, 376r.

2. (1733) Comunitate religioasă. *Această planetă e fără noroc secti⟨i⟩ jidovească.* CALENDAR, 5.

Forme gramaticale: sg. g. -d. **sectei** (CORBEA, D, 376r), **secti⟨i⟩** (CALENDAR, 5).

— Lat. *secta*; cf. germ. *Sekte*, magh. *szekta.*

◇SECUNDĂ adj. f. (1748) A doua. *După decret, la partea secunda, titulo 36, a lui Mantian.* IORGA, SD, XII, 49.

— Lat. *secundus, -a, -um.*

SECUNDICHI s. m. (1682) Funcţie în ierarhia mănăstirească; adjunct al primiceriului. *Serghie era primichiri la şcoala ghentililor, iară Vacho, secundichi lor.* DOSOFTEI, VS, oct., 50r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **secundichi** (DOSOFTEI, VS, oct., 50r).

— Lat. med. *secundicerius*, gr. med. σεκουνδικήριος.

*SEMINAR s. n. v. **seminarium.**

SEMINARIUM s. n. (1742) Şcoală pentru pregătirea preoţilor; seminar. *Neisprăvindu-să seminariumul aici lîngă episcopi, nice o socotinţă despre altul nu poate face.* MOLDOVANU, AS, I, 151. *Feciori (!) rumânilor să să primească, ca şi pînă acum în săminariumele catoliceşti.* MOLDOVANU, AS, I, 151.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **seminariumul** (MOLDOVANU, AS, I, 151); g. -d. **seminariumului** (MOLDOVANU, AS, I, 151); pl. nom. -ac. **săminariumele** (MOLDOVANU, AS, I, 151).

Variantă: **săminarium.**

— Lat. *seminarium*, magh. *szeminárium.*

SENAT s. n. **1.** (1682) (La romani) Organul suprem de conducere a statului. *Era în dzilele lui Lichinie împărat [...] ceata senatului, adecă sfatului.* DOSOFTEI, VS, sept., 12v. *La-ntrebare fu scos naintea*

senatului (gl. marg. *boierilor celor de divan*). DOSOFTEI, VS, ian., 22^{v}. *Cu mai mare cinste l-au priimit sinatul.* CANTEMIR, HR., 105. *Ales fu împărat Rimului acesta Marco Avrilie, den dzisa norodului şi ales sinatului.* N. COSTIN, C, 52; cf. CANTEMIR, HR., 15, 82, 99, 118, 120; N. COSTIN, C, 66, 70, 72, 130, 540, 541, 584, 597.

2. (c. 1740) Sfat domnesc. *Ieşind din beserică cu tot senatul au întrat în curţile domneşti.* NECULCE, L, 321. *Cu de acéste şi ca acéste au adus pre craiul şi pre tot senatul cardinalul acela.* M. COSTIN, CU, 285; cf. NECULCE, L, 258; M. COSTIN, CU, 284.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **senat** (N. COSTIN, C, 130, 540, 541, 584, 597); **senatul** (CANTEMIR, HR., 82, 99, 118, 120; NECULCE, L, 321; M. COSTIN, CU, 284, 285), **sinatul** (CANTEMIR, HR., 105; M. COSTIN, C, 72; NECULCE, L, 258); g. -d. **senatului** (DOSOFTEI, VS, sept., 12^{v}, ian., 22^{v}; CANTEMIR, HR., 15; N. COSTIN, C, 66, 130), **sinatului** (N. COSTIN, C, 52, 70).

Variantă: **sinat.**

— Lat. *senatus*, pol. *senat*, rus. *сенат*.

SENATOR s. m. (1682—1686) *I-au umorîtu-i şi doi senatori.* DOSOFTEI, VS, febr., 56^{v}. *Senator lăt. Sfătnic, boier de sfat, boier mare.* CANTEMIR, II, I, 21. *Au trimis-o la Roma, la un sinator ce-l chema Greţin.* CANTEMIR, HR., 72. *Vestit senator pre atuncea la Rim, anume Brut.* M. COSTIN, NM, 251. *Să tot ruga sinatorilor.* NECULCE, L, 259. *Auzînd senatorii [...] au început a întra în polată.* ÎNŞTIINŢARE 1757, în DLR ms, s. v.; cf. CANTEMIR, II, I, 40, 85, 243, II, 126; M. COSTIN, L, 121; CANTEMIR, HR., 80, 225, 382; M. COSTIN, NM, 250, 252, 253; N. COSTIN, L, 37, 38; N. COSTIN, C, 134, 299, 444, 460, 621; NECULCE, C, 28; NECULCE, L, 371.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **senator** (CANTEMIR, II, I, 21; M. COSTIN, NM, 251), **sinator** (CANTEMIR, HR., 72); pl. nom. -ac. **sănatori** (M. COSTIN, NM, 250), **sănaturi** (NECULCE, L, 371), **senatori** (DOSOFTEI, VS, febr., 56^{v}; CANTEMIR, II, I, 85; CANTEMIR, HR., 225; N. COSTIN, C, 460, 621), **sinatori** (CANTEMIR, HR., 80; N. COSTIN, C, 299); **senatorii** (CANTEMIR, II, I, 40, II, 126; M. COSTIN, L, 121; M. COSTIN, NM, 253; N. COSTIN, L, 38; NECULCE, C, 28; ÎNŞTIINŢARE 1757, în DLR ms., s. v.), **sinatorii** (CANTEMIR, HR., 382); g. -d. **senatorilor** (CANTEMIR, II, I, 243; N. COSTIN, C, 134); **sinatorilor** (M. COSTIN, NM, 252; N. COSTIN, L, 37; N. COSTIN, C, 444; NECULCE, L, 259).

Variante: **sănator, sănatur, sinator.**

— Lat. *senator*, rus. *сенатор*.

*SENATORESC, -EASCĂ adj. (1717) Care aparţine senatului. *Unii şi la cinste de boerii senatoreşti mai pre urmă au încăput.* CANTEMIR, HR., 384.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. f. **senatoreşti** (CANTEMIR, HR., 384).

— *Senator* + suf. *-esc.*

SENATORIE s. f. (1717) Funcţia de senator. *Acmu şi slujba senatoriii numai iuşuré adăogîndu-să.* CANTEMIR, HR., 50; cf. N. COSTIN, C, 597.

Forme gramaticale: **sg. g. -d. senatoriei** (N. COSTIN, C, 597), **senatoriii** (CANTEMIR, HR., 50).

— Lat. *senatoria.*

*SENIOR s. m. v. **sinior.**

*SENIORĂ s. f. v. **sinioră.**

SENS s. n. (1717) Înțeles. *Pre acești gotthi îi numește crivățéni; sau, cu alt sens (înțelégere), numește peștii, carii s-au hrănit cu stîrvurile gotthilor crivățéni.* CANTEMIR, HR., 271.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sens** (CANTEMIR, HR., 271).

— Lat. *sensus.*

SENTENȚIE s. f. **1.** (c. 1700) Hotărîre, decizie. *Theta g. n. O slovă grecească care în judecată osîndire și spre moarte sentenție au însămnat.* CORBEA, D, 345^{v}. *Sentenție lăt. Sfatul cel mai de pre urmă. Cuvînt carile într-alt chip nu să mai poate muta ales.* CANTEMIR, II, I, 21. *Ce vor fi după ce să va spune afară șetențiia groaznică a lui Hristos?* P. PR., 25^{r}; cf. CORBEA, D, 221^{v}; CANTEMIR, II, I, 50, 149; P. PR., 24^{v}.

2. (c. 1700) Maximă, aforism, adagiu. *Gnomae. Zicere împodobită, sentențiĭ frumoase.* CORBEA, D, 126^{v}. *Sentențiile filosofești în bolbăieturi [...] să să prefacă.* CANTEMIR, II, II, 179. *După sentința pomenită zicem.* CANTEMIR, HR., 117; cf. CORBEA, D, 265^{r}, 306^{r}; CANTEMIR, II, I, 108, 116, II, 22; CANTEMIR, HR., 116. ◆ (1717) Părere, opinie. *Aceștii sentențiĭ precum ellini așé latini, cățiva avtori a avé putem; [...] pentru dovada cuvîntului aicé pre scurt îi vom aduce.* CANTEMIR, HR., 62; cf. CANTEMIR, HR., 180.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sententie** (CORBEA, D, 306^{r}, 345^{v}; CANTEMIR, II, I, 21; CANTEMIR, HR., 180), **șetențiе** (P. PR., 24^{v}); **sententia** (CANTEMIR, II, I, 116, II, 22; *sentențiia:* CORBEA, D, 221^{v}, 265^{r}; CANTEMIR, II, I, 50), **sentința** (CANTEMIR, HR., 116, 117), **șetențiа** (*șetențiia:* P. PR., 25^{r}); g.-d. **sentențiĭ** (CANTEMIR, HR., 62); pl. nom.-ac. **sentențiĭ** (CORBEA, D, 126^{v}); **sententiile** (CANTEMIR, II, I, 108, 149, II, 179).

Variante: **sentințiе, șetențiе.**

— Lat. *sententia*, magh. *sentencia, szentencia.*

*SENTINȚĂ s. f. v. **sententie.**

SENTINȚIE s. f. v. **sententie.**

SEPIE s. f. (c. 1700) *Nautilus, g. m. Peaște de mare mai așa ca sepiia.* CORBEA, D, 202^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sepia** (*sepiia:* CORBEA, D, 202^{r}).

— Lat. *sepia*; cf. gr. σηπία.

SEPTENTRION s. n. (1726) *Părțile acestea de la septentrion (adecă părțile care sintu apropiiate spre miadzănoapte).* N. COSTIN, L, 56.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **septentrion** (N. COSTIN, L, 56).

— Lat. *septentrio, -onis.*

SERENISĂM adj. (1738) Serenisim. *Fiind comăndir în Ardeal serenisămul graf Gheorghius de Lubcoviț.* IORGA, SD, XIII, 65.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **serenisămul** (IORGA, SD, XIII, 65).

— It. *serenissimo.*

*SERENISIM, -Ă adj. v. **serenisăm.**

*SERGENT s. m. v. **serjant.**

°SERJANT s. m. (1715) Sergent. *Serjant (adecă başciauș).* PS.-COSTIN, L, 75. *11 șerjanți.* PS.-COSTIN, L, 73.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **serjant** (PS.-COSTIN, L, 75); pl. nom. -ac. **șerjanți** (PS.-COSTIN, L, 73).

Variantă: **şerjant.**

— Rus. *сержант*, pol. *sierżant* (rus., pol. < fr. *sergent*).

SERVET s. n. v. **şărvit.**

*SESAM s. n. v. **sisamum.**

*SESIUNE s. f. v. **siseon.**

SFERĂ s. f. 1. (1667—1669) Globul pămîntesc. *Sferă care să zice armilaris, care este a toatei lumi.* CANTACUZINO, NI, 129r. *A sferii pămîntului groasă grosime a opri [...] pot.* CANTEMIR, D, 7; cf. CANTEMIR, D, 239; CANTEMIR, II, I, 22.

2. (1705) Corp geometric. *Soldzii lui sînt rătundzi şi în chipul sferii.* CANTEMIR, II, II, 14. *Sferă sau cercul.* CANTEMIR, HR., 299.

◆ (1705) Ciclu, perioadă. *Toate în sferă să întorc.* CANTEMIR, II, II, 173.

3. (1705) Domeniu (de activitate). *Fietecarea [...] sfera activităţii (!)sale [...] să nu covîrşască.* CANTEMIR, II, I, 200; cf. CANTEMIR, II, I, 252, II, 174.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sferă** (CANTEMIR, D, 239; CANTEMIR, II, I, 22, II, 173); **sfera** (CANTACUZINO, NI, 129r; CANTEMIR, II, I, 200, 252; CANTEMIR, HR., 299); g. -d. **sferii** (CANTEMIR, D, 7; CANTEMIR, II, II, 14, 174), **sferîi** (CANTEMIR, II, II, 173).

— Lat. *sphaera*, gr. σφαῖρα, it. *sfera.*

SFRENŢIT, -Ă adj. v. **frenţit.**

SFRINŢIE s. f. v. **frenţie.**

SICALĂ s. f. v. **scală.**

SICAR s. m. (1648) Asasin, ucigaş plătit. *Ai scos în pustie patrumie de sicari.* (gl. marg. *Sicarii sînt lotri, tîlhari*). NT, 164r.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **sicari** (NT, 164r); **sicarii** (NT, 164r).

— Lat. *sicarius.*

*SICILIAN s. m. v. **siţilian.**

SICLOŞ s. m. v. **sicluş.**

SICLUS s. m. v. **sicluş.**

SICLUŞ s. m. (1582) Monedă veche la evrei. *Să dea giumătate de siclus după sicluşul celui loc sfînt: sicluşul iară face 20 de bani. Derept aceaea, darul domnului fie giumătate de sicluş.* PO, 281; cf. PO, 74, 177, 249, 282, 309, 310.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sicloş** (PO, 309), **siclus** (PO, 177, 281), **sicluş** (PO, 281); **sicloşul** (PO, 309), **sicluşul** (PO, 281, 282, 309); pl. nom. -ac. **sicluşi** (PO, 282, 309, 310), **sicluşî** (PO, 74, 249).

Variante: **sicloş, siclus.**

— Lat. *siclus*, magh. *siklus.*

SICRET s. n. (1736) Taină. *Cercaţ prin sicret şi veţ afla de e adevăr să fie trimis.* STINGHE, DRŞ, I, 186.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sicret** (STINGHE, DRŞ, I, 186).

— Lat. *secretus, -a, -um*, germ. *Sekret.*

SICRETARIU s. m. v. **secretar.**

SICRITAR(EŞ) s. m. v. **secretar.**

SICRITARIU s. m. v. **secretar.**

SICRITORIŞ s. m. v. **secretar.**

SICUL adj. (1717) Sicilian. *Fasticulele Sicule latin.* CANTEMIR, HR., 55. *Precum scriu Fasticulele Siculi.* CANTEMIR, HR., 292.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **sicule** (CANTEMIR, HR., 55), **siculi** (CANTEMIR, HR., 292).

— Lat. *Siculus, -a, -um.*

SICURS s. n. (1715) Ajutor. *Ce pururea acea călărime de la pedestrimea neprietenului afla sicurs (ajutor).* PS. -COSTIN, L, 67.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sicurs** (PS. -COSTIN, L, 67).

— Lat. *secursus.*

SIGNAȚIE s. f. v. **asignație.**

SILABĂ s. f. (c. 1700) *Picior în vers de patru sillabe.* CORBEA, D, 101r. *Prosodia g. f. Sunarea, zicerea afară în grai a tuturor sillabelor cu bun mod.* CORBEA, D, 267r; cf. CORBEA, D, 19r, 23r, 51r, 132v, 261v.

Forme gramaticale: sg. g. -d. **silabe** *(sillabe:* CORBEA, D, 23r); pl. nom. -ac. **silabe** *(sillabe:* CORBEA, D, 19r, 51r, 101r, 132v, 261v); g. -d. **silabelor** *(sillabelor:* CORBEA, D, 267r).

— Lat. *syllaba.*

SILITRĂ s. f. (1649) Azotat de potasiu, нитръ. *Şaletru* MARDARIE, L, 191. *Shalitră. Nitrum.* ANON. CAR., 366. *Ammonitrum g. n. Silitră cusitorită.* CORBEA, D, 17v. *Nitraria g. f. Groapă de silitră sau loc de făcut silitra.* CORBEA, D, 205r. *Lutnd cimbru [...] şi silitră, încălzește-le bine.* MD_1, 92r; cf. LEX_2, 109r; CORBEA, D, 205v, 294v. ◆ (1497) Praf de pușcă. *Să iai silitră părți 10, cărbuni, pucioasă.* CB, 63v.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom. -ac. **silitră** (LEX_2, 109r; CORBEA, D, 17v, 205r, 205v, 294v; CB, 63v; MD_1, 92r), **şalitră** *(shalitră:* ANON. CAR., 366); **silitra** (CORBEA, D, 205r); s. n. sg. nom. -ac. **şaletru** (MARDARIE, L, 191).

Variante: **şaletru, şalitră.**

— Lat. *sal nitrum,* bg. *салитра,* scr. *šalitra* (bg., scr. < it. *salnitro*).

•SILITROS adj. (c. 1700). *Nitrosus, -a, -um. Silitros.* CORBEA, D, 205v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **silitros** (CORBEA, D, 205v).

— *Silitră* + suf. *-os.*

SILOGHISM s. n. (1699) Silogism. *Fac mulți înțelepți și bogosloviu multe cărți și multe siloghizmușuri.* ANTIM, CL, 72v. *Alcătuirea sloghismului arătătoriu să închéie înșelătoriu.* CANTEMIR, II, II, 179. *Siloghizmul iaste sofistic și sentența răzsuflată.* CANTEMIR, II, I, 116; cf. ANTIM, CL, 94r, 101r, 102r; CANTEMIR, II, I, 51, 55, 62, 64, 70, 72, II, 233.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **siloghizmuș** (ANTIM, CL, 102r); **siloghismul** (CANTEMIR, II, I, 51), **siloghizmul** (CANTEMIR, II, I, 55, 62, 64, 70, 116); g. -d. **siloghismului** (CANTEMIR, II, I, 55, II, 179), **siloghizmului** (CANTEMIR, II, I, 70); pl. nom. -ac. **sloghismuri** (CANTEMIR, II, I, 72, II, 233), **siloghizmuri** (CANTEMIR, II, I, 72), **siloghizmușuri** (ANTIM, CL, 72v, 94r, 101r, 102r).

Variante: **siloghizm, siloghizmuș.**

— Lat. *syllogismus,* gr. συλλογισμός, magh. *szillogiszmus.*

SILOGHIZM(UȘ) s. n. v. **siloghism.**

*SILOGISM s. n. v. **siloghism.**

SINAT s. n. v. **senat.**

SINATOR s. m. v. **senator.**

SINDIC s. m. (1742) *Alt sindic să nu să rînduiască fiindcă pînă acum acest obiceaiu n-au fost în ț. cler ca să fie sindic.* MOLDOVANU, AS, I, 147.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sindic** (MOLDOVANU, AS, I, 147).

— Lat. *syndicus.*

SINIOR s. m. (1694) Senior. *Mare hicleșug împotriva unui sinior nevinovat.* FN, 35. ◆ (1726) Domn. *S-au adunat cu Șeremet și cu sinior Sava.* N. COSTIN, L, 328. *S-au sfătuit cu ghenăralii [...] și cu sinior Sava.* PS. -AM, 69.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sinior** (FN, 35; N. COSTIN, L, 328; PS. -AM, 69).

— It. *signor(e).*

SINIORĂ s. f. (1693) Doamnă. *Albiia în care făcea pâine siniora Altiera.* FN, 19.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **siniora** (FN, 19).

— It. *signora.*

SINONIMIE s. f. (1757) *Sinonimia, prin care un cuvînt ține aceea însemnînd, să pune în locul altuia.* EUSTATIEVICI, GR, 121.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sinonimia** (EUSTATIEVICI, GR., 121).

— Lat. *synonymia*, gr. συνωνυμία.

SIRENĂ s. f. (1705) Ființă fabuloasă, jumătate femeie, jumătate-pasăre. *Ca sirenele cu cîntecele, l-au atipit și l-au amăgit.* CANTEMIR, II, II, 101; cf. CANTEMIR, II, I, 153.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **sirenele** (CANTEMIR, II, II, 101); g. -d. **sirenilor** (CANTEMIR, II, I, 153).

— Lat. *siren, -enis*; cf. gr. Σειρην, -ῆνος.

SIROP s. n. (1749) *Le pune în tingire cu șiropul să fiarbă.* CB, 58^{r}. *Fă dar sirop [...] de trandafir.* MD$_{1}$, 27^{v}. *Să tămăduiaște cu bucate, cu vin mult și cu ierburi care răcorescu* (gl. marg. *siropuri răcoritoare*). MD$_{1}$, 95^{v}; cf. CB, 56^{r}; MD$_{1}$, 57^{v}, 141^{r}; MD$_{2}$, 2^{v}, 28^{r}, 41^{r}, 53^{v}, 79^{v}, 123^{r}, 162^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sirop** (MD$_{1}$, 27^{v}, 141^{r}; MD$_{2}$, 2^{v}, 28^{r}, 41^{r}, 53^{v}, 79^{v}, 123^{r}), **siropu** (MD$_{1}$, 57^{v}, 95^{v}), **șirop** (CB, 56^{r} 58^{r}); **șiropul** (CB, 58^{r}); pl. nom. -ac. **siropuri** (MD$_{1}$, 95^{v}; MD$_{2}$, 162^{v}).

Variante: **siropu, șirop.**

— Lat. med. *siropus*, it. *s(c)iroppo*, ngr. σιρόπι.

SIROPU s. n. v. **sirop.**

◇ SISAMUM s. n. (c. 1700) Susan. *Sesama g. f. Sămînță de iarbă care o chiiamă în pătică sisamum.* CORBEA, D, 308^{v}.

— Lat. *sesamum.*

°SISEON s. n. (1737) Sesiune. *La al doilea siseon [...] au zis că pentru frica dumnealui, Pătru Zătreanul au zis așa.* DRA, I, 367. *La siseonul cînd s-au chemat întîi înaintea noastră.* DRA, I, 367; cf. DRA, I, 369.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **siseon** (DRA, I, 367, 369); **siseonul** (DRA, I, 367).

— Germ. *Session* (< lat. *sessio, -onis*).

SITUAȚIE s. f. (1717) Așezare, dispunere. *Așé dară de situația, adecă de punere locului Dachiii.* CANTEMIR, HR., 63.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **situația** (CANTEMIR, HR., 63).
— Lat. med. *situatio*.

SIȚILIAN s. m. (1726) Sicilian. *Au stăpînit [...] sițilienii.* N. COSTIN, L, 27.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **sițilienii** (N. COSTIN, L, 27).
— It. *siciliano*.

•SIȚILIENESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Care este situat în Sicilia. *Helorus g. m. Gîrlă sițilienească.* CORBEA, D, 132r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **sițilienească** (CORBEA, D, 132r).
— *Sițilian* + suf. *-esc*.

SMARAGD s. n. (c. 1700) Smarald. *Smaragdus g. m. Smaragd.* CORBEA, D, 313v. *Smaragdinus, -a id. De smaragd.* CORBEA, D, 313v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **smaragd** (CORBEA, D, 313v).
— Lat. *smaragdus*, gr. σμάραγδος.

*SOCIETATE s. f. v. **soțietate.**

SOFIST s. m. (c. 1700) Filosof și retor în antichitatea greacă. *Procopius g. m. Un orator din Chesariia și sofist.* CORBEA, D, 262r. *Livanie, sofist grec.* CANTEMIR, HR., 54. *Periclis sofistul.* CANTEMIR, HR., 176; cf. CORBEA, D, 133v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **sofist** (CORBEA, D, 133v, 262r; CANTEMIR, HR., 54); **sofistul** (CANTEMIR, HR., 176).
— Lat. *sophista*, gr. σοφιστής.

◇SOLATRO s. (c. 1760) Zîrnă. *Și să zice iarba aceasta [...] de speție solatro și vesicaria.* MD2, 73r.
— It. *solatro*.

◇SOLDANELLA s. f. (c. 1760) Degetăruț. *Să ia doauă dramuri varză de mare căria ți zic acum de obște soldanella.* MD2, 28r.
— It. *soldanella*.

°SOLDAT s. m. (1715) Luptător *Prin bărbățiia și vredniciia capetilor și a soldaților biruință s-au făcut.* PS. -COSTIN, L, 69. *Să trimită și un soldat afară, să meargă la vizirul.* IM, 53. *Să aibă hiecare săldaț apă gata la războiu.* NECULCE, L, 259; cf. IM, 66, 69; NECULCE, L, 243, 244.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **săldaț** (NECULCE, L, 259); **soldat** (IM, 53, 66); **săldațul** (NECULCE, L, 259); pl. nom. -ac. **săldați** (NECULCE, L, 244), **soldați** (IM, 69); **săldații** (NECULCE, L, 243); g. -d. **soldaților** (PS. -COSTIN, L, 69).
Variantă: **săldaț.**
— Rus. *солдат* (< it. *soldato*).

*SOLEMNITATE s. f. v. **șolenitașu.**

SOMĂ s.f. v. **sumă.**

SOȚIETATE s. f. (1733) Asociere. *Acest an iaste bun de așezare și de soțietate.* CALENDAR, 14.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **soțietate** (CALENDAR, 14).
— Lat. *societas* (ac. *-atem*), germ. *Sozietät*.

SOVRAN s. m. v. **suvran.**

SPANIOL[1] adj. (1701—1750) Originar din Spania. *Ulpie Traian, carele să trăgea de neam spaniol.* CANTACUZINO, IST., 13.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **spaniol** (CANTACUZINO, IST., 13).

— It. *spagnolo.*

SPANIOL[2] s. m. (1651—1700) *Spenyor: Hispanus.* ANON. CAR., 371. *Spaniolii [...] vor da [...] ajutoriu.* FN, 15. *Traian de niamul său era spaniol sau hispan.* N. COSTIN, L, 42; cf. CANTACUZINO, IST., 38, 61; M. COSTIN, NM, 255; M. COSTIN, CU, 308.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **spaniol** (M. COSTIN, NM, 255; N. COSTIN, L, 42), **spănior** (*spenyor:* ANON. CAR., 371); pl. nom. -ac. **spanioli** (M. COSTIN, CU, 308); **spaniolii** (FN, 15; CANTACUZINO, IST., 38, 61).

Variante: **spaniol, spănior.**

— It. *spagnolo,* magh. *spanyol, spanyor.*

SPARTANI s. m. pl. (1717) *Jidovii de la Iudea [...] să făcé rudă şi de un singe cu spartanii.* CANTEMIR, HR., 177. *Acéle legi alése [...] voiu da voaă [...] cum au sparthanii.* N. COSTIN, C, 483.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **spartanii** (CANTEMIR, HR., 177; *sparthanii;* N. COSTIN, C, 483).

— Lat. *Spartani.*

SPAŢIE s. f. v. **spaţium.**

*SPAŢIU s. n. v. **spaţium.**

SPAŢIUM s. n. (c. 1700) Întinderea care ne înconjoară; spaţiu. *Intervallum g. n. Loc deşărt întru ceva; ca şi spaţium.* CORBEA, D, 160[r]. *Interstitium g. n. Loc deşert între ceva, spaţie.* CORBEA, D, 159[v].

Forme gramaticale: s. f. sg. nom. -ac. **spaţie** (CORBEA, D, 159[v]; s. n. sg. nom. -ac. **spaţium** (CORBEA, D, 160[r]).

Variantă: **spaţie,** s. f.

— Lat. *spatium.*

*SPECIFICAŢIE s. f. v. **speţificaţio.**

SPEDELUI vb. IV v. **expedelui.**

*SPEDELUIT adj. (1703) Expediat, trimis. *Olăcari cu pripă spedeluiţ, dară târziu să pun la cale.* FN, 144.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. m. **spedeluiţ** (FN, 144).

— *Spedelui* (prin schimbarea valorii gramaticale).

SPEDULUI vb. IV v. **expedelui.**

SPEŢER s. m. v. **spiţer.**

SPEŢIARIE s. f. v. **spiţărie.**

SPEŢIER s. m. v. **spiţer.**

◇SPEŢIES s. f. (c. 1760) Poţiune. *Lucrează şi aceaste pisături, să bea bolnavul în fieştecare zi, adecă speţies de curcumis [...], speţies dă trei santale [...], speţies de trandafil.* MD_2, 36[r].

— Lat. med. *species;* cf. germ. *Spezies.*

◇SPEŢIFICAŢIO s.f. (1723) Specificaţie. *Să faci dumneata speţificaţio de toţi oamenii.* DRA, I, 307.

— Lat. med. *specificatio;* cf. germ. *Spezifikation.*

SPICIAR s. m. v. **spiţer.**

SPIRIT(ON) s. n. v. **spirt.**

SPIRITUS s. n. v. **spirt.**

SPIRT s. n. (c. 1760) Nume dat unor substanţe volatile, obţinute prin distilare şi folosite ca medicamente: *Să ia de la spiţărie spiritus de terpentina* (gl. marg. *spirt de terevinth*). MD_1, 73[v]. *Pică înlăuntru cîteva picături spirt de pucioasă.* MD_1, 95[v]. *Ia de la pătică spirton de*

pucioasă. MD_1, 95^v. *Spiritul de vitriol [...] iaste cunoscut.* MD_2, 82^r; cf. MD_2, 3^r, 53^v, 57^r, 73^r, 105^r, 122^v. ◆ (c. 1760) Medicament preparat din aceste substanțe. *Să ia vreo întăritoare de stomah și de mațe, adică spirt.* MD_1, 141^r; cf. MD_1, 95^v. ◆ (c. 1760) Rachiu. *Să numesc ape de apoplexie și rachiu de apoplexie* (gl. marg. *spirt de apoplexie*). MD_1, 40^r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **spirit** (MD_1, 73^r, 105^r, 122^v), **spiriton** (MD_1, 95^v; MD_2, 53^v; 57^r), **spiritus** (MD_1, 73^v), **spirt** (MD_2, 40^r, 73^v, 95^v, 141^r; MD_2, 3^r, 28^v), **spirton** (MD_1, 95^v); **spiritul** (MD_2, 82^r).

Variante: **spirit(on), spiritus, spirton.**

— Lat. *spiritus*, it. *spirito*, ngr. σπίριτον.

SPIRTON s. n. v. **spirt.**

SPITAL s. n. (1646) *Va trimite pre fiiu-său cel bolnav la spitali.* PRAV. VL., 93. *L-au dus la spitalul lui svetii Petru.* MP, 273^r. *Multe case sau spitaluri de săraci au făcut.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 61. *Să fie pentru treaba ospitalului.* DIB, [I], 251; cf. BRANCOVICI, CR. SLOV., 59; DIB, [I], 256, 271, 272, 276, 326, 327, 328; DRA, I, 340, 370, 371, 378, 395; DIB, [I], 401.

Forme gramaticale: s. f. sg. nom. -ac. **ospitalie** *(ospitaalie:* DIB, [I], 272), **spitalie** (DIB, [I], 271); **spitalia** *(spitaliia:* DIB [I], 271); s. n. sg. nom. -ac. **ospital** (DIB, [I], 326; *ospitaal;* DIB, [I], 326), **ospitali** (DIB, [I], 256, 276); **spital** (DIB, [I], 328; DRA, I, 378; DIB, [I], 401; *spitaal:* DIB, I, 271), **spitali** (PRAV. VL., 93); **spitalul** (MP, 273^r; DRA, I, 395; DIB, [I], 401); g.-d. **ospitalului** (DIB, [I], 251), **spitalului** (DIB, [I], 327, 328, 401); pl. nom. -ac. **spitaluri** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 59; DIB, [I], 327; DRA, I, 371; DIB, [I], 401), **spitaluri** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 61); **spitalurile** (DIB, [I], 327; DRA, I, 340, 370, 395; DIB [I], 401).

Variante: **ospital(i)** s. n., **(o)spitalie** s. f., **spital(i)** s. n.

— It. *ospitale*, germ. *Spital*, ngr. σπιτάλι, pol. *szpital.*

SPITALIE s. f. v. **spital.**

SPIȚĂRIE s. f. (1719) Farmacie. *Speziaria = schyzyaria.* AMELIO, VIM, 309. *Ia zeama de anilion ce-i zic la spițărie memidon.* MD_1, 78^v. *Apă fiartă cu trandafili ... ce să numește la spețiarie nefriticon.* MD_2, 43^r; cf. MD_2, 13^v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **spețiarie** (MD_2, 29^r, 43^r), **spițărie** (MD_1, 78^v; MD_2, 13^v); **schițiaria** *(schyzyaria:* AMELIO, VIM, 309).

Variante: **schițiarie, spețiarie.**

— Lat. med. *speciaria*, it. *spezieria*, ngr. σπετσαρία.

SPIȚER s. m. (1651) Farmacist. *Facem știr[e] domnetal[e] pentru rândul cestui spiciiar, anum[e] Avram.* IORGA, SD, X, 299. *Apotecar, ce să zice spițiiar.* NĂSTUREL, VI, 216. *Rețeta -ital. Izvodzel de leacuri, carile trimăt doftorii la spițéri, să facă leacul asupra boalei.* CANTEMIR, II, I, 21; cf. PS.-COSTIN, L, 71; AMELIO, VIM, 309; IORGA, SD, I, 99; MD_2, 2^v, 228^r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **speței** (PS.-COSTIN, L, 71), **speției** (MD_2, 2^v), **spiciar** *(spiciiar:* IORGA, SD, X, 299), **spițiar** *(spițiiar:* NĂSTUREL, VI, 216), **spițier** (MD_2, 228^r); **schițierul** *(skyzyerul;* AMELIO, VIM, 309), **spițeriul** (IORGA, SD, I, 99); pl. nom.-ac. **spițeri** *(spițéri:* CANTEMIR, II, I, 21).

Variante: **schiţier, speţer, speţier, spiciar, spiţeriu, spiţiar, spiţier.**
— Lat. med. *speciarius*, it. *speziale*, ngr. σπετσ(ι)έρης.
*SPIŢERIE s. f. v. **spiţărie.**
SPIŢERIU s. m. v. **spiţer.**
SPIŢIAR s. m. v. **spiţer.**
SPIŢIER s. m. v. **spiţer.**
SPONDEU s. n. (1757) *Rîndul al doilea întru un chip să răspunză spondeul sau troheul.* EUSTATIEVICI, GR, 135.
Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **spondeul** (EUSTATIEVICI, GR, 135).
— Lat. *spondeus*, gr. σπονδεῖος.
° STAMBĂ s. f. (1733) În expr. **A se da în stambă** = a se tipări. *Acum în stambă noao s-au dat.* CALENDAR, 1.
Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **stambă** (CALENDAR, 1).
— Ngr. στάμπα (< it. *stampa*).
*STAMPĂ s. f. v. **stambă.**
°STANDART s. n. (1715) Steag. *14 steaguri şi standarturi moscalii au dobîndit.* PS.-COSTIN, L, 67. *De la neprieteni, puşci, steaguri, standarte şi alte lucruri de-ale oştii.* PS.-COSTIN, L, 70; cf. PS.-COSTIN, L, 71, 72, 73.
Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **standarte** (PS.-COSTIN, L, 71, 72), **standarturi** (PS.-COSTIN, L, 67), **ştandarte** (PS.-COSTIN, L, 70, 73).
Variantă: **ştandart.**
— Rus. *штандарт* (< germ. *Stendarte* < it. *stendardo*).
STANŢIE s. f. v. **împregiur-stanţie.**
. STAT s. n. (1694) Organizare politică a clasei economiceşte dominante. *Într-un sfat de stat se hotărăscu nişte materii de mare treabă.* FN, 27. *În tot chipul statul monarhiii să tulbure.* CANTEMIR, II, II, 40. *Au suppus statul publicîi împărăţiii romanilor supt monarhie.* CANTEMIR, HR., 163; cf. CANTEMIR, II, I, 67; CANTEMIR, HR., LXXII, 317, 461, 463; N. COSTIN, L, 218.
Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **stat** (FN, 27); **statul** (CANTEMIR, II, I, 67, II, 40; CANTEMIR, HR., LXXII, 163, 317, 461, 463); pl. nom.-ac. **staturile** (N. COSTIN, L, 218).
— Lat. *status*, it. *stato.*
*STATUT s. n. v. **ştatuta.**
*STAŢIE s. f. v. **ştaţie.**
*STINDARD s. n. v. **standart.**
STOIC s. m. (1698) Adept al stoicismului. *Ale stoicilor porunci dzece.* CANTEMIR, D, 397. *O pildă a stoicilor care o pomeneşte Aristotel.* N. COSTIN, C, 109; cf. N. COSTIN, C, 391.
Forme gramaticale: pl. g.-d. **stoicilor** (CANTEMIR, D, 397; N. COSTIN, C, 109, 391).
— Lat. *stoicus*, gr. στωϊκός.
STOIC, -Ă adj. (1648) Care aparţine stoicismului. *Iară unii den epicuri şi stoici filosofi să pritciia cu el.* NT, 158r. *Zeno g. m. Un filosof [...] care au fost întîiul începători stoiţei sectei.* CORBEA, D, 376r. *Thraseas g. m. [...] un filosof stoicus au fost în vreamea lui Nero.* CORBEA, D, 346r.
Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **stoicus** (CORBEA, D, 346r); g.-d. f. **stoiţei** (CORBEA D, 376r); pl. nom.-ac. m. **stoici** (NT, 158r).

Variantă: **stoicus.**

— Lat. *stoicus, -a, -um,* gr. στωϊκός, -ή, -όν.

STOICUS adj. v. **stoic, -ă.**

STOMAC s. n. (1690—1700) *Stomacho—stomacul, pîntece.* CANTACUZINO, VIR, 173.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **stomacul** (CANTACUZINO, VIR, 173).

— It. *stòmaco.*

◇STORACE s. f. (1749) Smirnă. *La gura ţevii pune moscos au ţelgioin au storace licfida cînd vei scoate apa.* CB, 61r.

— It. *storace.*

*STORAX s. f. v. **storace.**

STRAORDINARION s. m. v. **straordinariu.**

STRAORDINARIOS s. m. v. **straordinariu.**

STRAORDINARIU s. m. (1730) Împuternicit. *Straordinariul au poruncit să să aleagă grecii din frănci şi ... au rănduit pre frănci despre partea stîngă.* IM, 55. *L-au trimis la cetate, la straordinarion [...] să dea cetatea cu bine.* IM, 48; cf. IM, 49, 53, 54.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **straordinarion** (IM, 48, 53), **straordinarios** (IM, 49); **straordinariul** (IM, 54, 55).

Variante: **straordinarion, straordinarios.**

— It. *straordinario.* (Variantele în *-on, -os,* după modelul împrumuturior din neogreacă.)

STRAORTINARIU adj. (1701) Extraordinar. *Pripealnică călătorie solilor straortinarii.* FN, 98.

Forme gramaticale pl. g.-d. m. **ştraortinarii** (FN, 98).

— It. *straordinario.*

*STUCATOR s. m. v. **ştiucatur.**

ŞTIT s. m. v. **schit²**.

◇ŞTITIENESC adj. (c. 1700) Scitic. *Sarmatia g. f. Ţinut ştithienesc, care dincoace de apa Ganais să zice Sarmaţia Europei.* CORBEA, D, 297r; cf. CORBEA, D, 138r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **ştitienesc** *(ştithienesc:* CORBEA, D, 138r, 297r).

— *Ştit* + suf. *-ienesc.*

*SUBSTANŢĂ s. f. v. **substanţie.**

SUBSTANŢIE s. f. (1667—1669) Substanţă. *Şi pre o carte a lu Averoe [...] De supstanţia lumii.* CANTACUZINO, NI, 113v. *Înţelepciunea iaste substanţie, adecă postnovanie, adecă suptstare a tot lucrul.* CANTEMIR, D, 315.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **substanţie** (CANTEMIR, D, 35); **supstanţia** (CANTACUZINO, NI, 113v).

Variantă: **supstanţie.**

— Lat. *substantia.*

*SUCCESIV, -Ă adj. v. **sucţesiv.**

SUCŢESIV adj. (1702) Succesiv. *S-ar créde că în véci sucţesive s-ar trage şi ar sta lumé.* LITURGHIE 1702, in BRV, I, 439.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. m. **sucţesive** (LITURGHIE 1702, in BRV, 1. 439).

— Lat. med. *succesivus, -a, -um.*

SUMĂ s. f. 1. (1643) Rezultatul adunării, total. *Suma aceiia datorii face dzeace mii de camene de galbeni.* VARLAAM, C, 271r.

Aşijderea am [...] cărţi de sumă t. 210 la Lipsca şi la Vineţie, cumpărate. IORGA, SD, X, 423. *Şuma face florinţi ungureşti 31, 98 bani.* IORGA, SD, XII, 63; cf. CORBEA, D, 157r; DRA, I, 418; IORGA, SD, XIV, 342; IORGA, SD, X, 338. ◆ (1651—1700) Cantitate. *Summĕ; Summa.* ANON. CAR., 373. *Păn la sfărşitul aceştii luni să dea o sumă de sfoar[ă].* IORGA, SD, X, 64. *Multă sumă de bani trimeate cătră Italia.* FN, 8. *O sumă de bucate ce s-au împărţit săracilor pe ascuns.* TEMPEA, IST., 95; cf. IORGA, SD, X, 60, 65, 365, XIV, 326; CORBEA, D, 330v; BĂLAN, DB, III, 159; M. COSTIN, L, 126; GRECEANU, IST., 68; CANTEMIR, HR., 318; M. COSTIN, NM, 255; GRECEANU, IST., 233; N. COSTIN, L, 79; BĂLAN, DB, IV, 79; IORGA, SD, X, 418, XIV, 340; DIB, [I], 353; DRA, I, 371; NECULCE, L, 73, 117, 138; IORGA, SD, VI, 261, 314, 380, 384, XIV, 25, 187; ANON. BR., 297, 349; IORGA, SD, XIV, 342. ◆ (1658) Venit. *Ne scrie ca să-i trimitem den somele sale 2000 ug. aur.* LUPAŞ, DIT, 278. ◇ (c. 1700) Expr. **Suma sumelor** = în concluzie, în ansamblu. *Summa summarus (!). Summa summelor, suma tuturor.* CORBEA, D, 330v. ◆ (1701) Cifră. *Am luat aceşti bani, suma cît scriu mai sus.* DIB, [I], 222; cf. IORGA, SD, XIV, 342. ◆ (1724) Parte, cuantum. *Au rămas cu ţănutul cari iaste soma lor la ccfert.* BĂLAN, DB, IV, 40. *După soma aĉasta veţi plăti ĉfertur[i]le.* IORGA, SD, VI, 399; cf. DRA, I, 336; IORGA, SD, VI, 402.

2. (1648) Partea principală, esenţa unui lucru. *Suma sau medua uluitei şi a credinţiei creştinească.* CAT. C, 7. *Status, -us g. m. Stat, fiinţa, capul, suma lucrurilor.* CORBEA, D, 320v; cf. PILUTIO, DC, 3; TP, 7v; CORBEA, D, 282v, 330v; BUITUL, CAT., foaia de titlu; AMELIO, CAT, 292, 293, 297; N. COSTIN, C, 495, 633. ◆ (1683) Explicare, tălmăcire a sensului unui context. *Şumma mai pre larg şi mai bioasă a acestui psalom iaste tipărită în Psaltire.* SA, 17v; cf. SA, 18v. *Argumentum g. n. Întăriciune, mărturisire, summă.* CORBEA, D, 26r. *Hypothesis g. f. Summa şi înţeleagerea vreunui lucru.* CORBEA, D, 138v.

3. (1648) Sumar, cuprins. *În cestu testamînt întîiu am pus şuma la toate capetele şi în şuma sîntu stihuri carele arată mai pre scurtu lucrurile ce sînt scrise într-acel cap.* NT, Vv; cf. PB, foaia de titlu, 299v; P. PR., 1.

4. (1648) Cantitate de bani. *Eu cu multă şumă de preţ am agonisit oraşul acesta.* NT, 165v. *S-au legat a plăti acé sumă.* MOLDOVANU, AS, I, 153. *O somă de arginţi.* VP, 185v; cf. LUPAŞ, DIT, 278, 462; CANTACUZINO, IST., 20; IORGA, SD, X, 372; BĂLAN, DB, III, 159; PS.-COSTIN, L, 73; TEMPEA, IST., 147, 155; IORGA, SD, XIV, 277; IORGA, SD, VI, 281, 409, XIV, 197, 342.

5. (1678) Număr mare; mulţime, sumedenie. *Au fost o sumă bună de turci.* IORGA, SBD, 83. *Au omorît o sumă de boieri.* ANON. BR., 332; cf. BRANCOVICI, CR. SLOV., 101; CANTACUZINO, IST., 50; IORGA, SBD, 289; CANTEMIR, HR., 99; NECULCE, L, 332; IORGA, SD, VI, 353; DRA, I, 457; IORGA, SD, VI, 270, X, 377; VP, 14v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **somă** (LUPAŞ, DIT, 278; BĂLAN, DB, III, 159; N. COSTIN, L, 79; BĂLAN, DB, IV, 79; NECULCE, L, 73, 117, 332; IORGA, SD, VI, 261, 353, 384; VP, 14v, 185; *som[ă]:* IORGA, SD, VI, 314), **sumă** (IORGA, SBD, 83;

FN, 8; IORGA, SD, X, 365, 60; LUPAȘ, DIT, 462; IORGA, SD, X, 64, 65; BRANCOVICI, CR. SLOV., 101; ANON. BR., 297, 332, 349; CANTACUZINO, IST., 20, 50; GRECEANU, IST., 233; IORGA, SD, X, 372; IORGA, SBD, 289; M. COSTIN, L, 126; PS.-COSTIN, L, 73; TEMPEA, IST., 95, 147, 155; CANTEMIR, HR., 99, 318; M. COSTIN, NM, 255; IORGA, SD, X, 418; DRA, I, 336; IORGA, SD, X, 423, XIV, 340; DIB, [I], 353; DRA, I, 371; MOLDOVANU, AS, I, 153; IORGA, SD, VI, 380; DRA, I, 457; IORGA, SD, XIV, 197, 342; *summă:* CORBEA, D, 26^{r}, 157^{r}, 330^{v}; *summe:* PILUTIO, DC, 3; AMELIO, CAT., 292), **șumă** (NT, V^{v}, 165^{v}; P. PR., 1; *summĕ:* ANON. CAR., 373); **soma** (IORGA, SD, XIV, 277; N. COSTIN, C, 495, 633; NECULCE, L, 138; BĂLAN, DB, IV, 40; IORGA, SD, VI, 270, 281, 399, 402, 409; DRA, I, 418), **suma** (VARLAAM, C, 271^{r}; IORGA, SD, XIV, 326; LUPAȘ, DIT, 462; CORBEA, D, 282^{v}, 320^{v}; DIB, [I], 222; IORGA, SD, XIV, 25, 187, X, 377, XIV, 342, X, 338; *summa:* CAT. C., 7; PB, foaia de titlu, 299^{v}; TP, 7^{v}; CORBEA, D, 138^{v}; 330^{v}; BUITUL, CAT., foaia de titlu; AMELIO, CAT., 297; *svmma;* AMELIO, CAT., 293), **șuma** (NT, V^{v}; IORGA, SD, XII, 63; *șumma:* SA, 17^{v}, 18^{v}); pl. nom.-ac. **sume** (GRECEANU, IST., 68); **somele** (LUPAȘ, DIT, 278); g.-d. **sumelor** *(summelor:* CORBEA, D, 330^{v}).

Variante: **somă, șumă.**

— Lat. *summa*, it. *soma*, magh. *summa*, ngr. σοῦμα, pol. *suma*.

°SUMEAȘTE adv. (c. 1700) Superficial; pe scurt. *Summatim adv. Sumeaște, după sumă.* CORBEA, D, 330^{v}.

— *Sumă* + suf. *-ește.*

°SUMȘOARĂ s. f. (c. 1700) Diminutiv al lui s u m ă. *Summula g. f. Sumuliță, sumșoară.* CORBEA, D, 331^{r}. ◆ (c. 1700) Esență. *Regula g. f. Indereptare, linie, dungă direaptă, iarăș sumșoara învățăturei, suma mică, canon.* CORBEA, D, 282^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **sumșoară** (CORBEA, D, 331^{r}); **sumșoara** (CORBEA, D, 282^{v}).

— *Sumă* + suf. *-șoară.*

°SUMULIȚĂ s. f. (c. 1700) Diminutiv ai lui s u m ă. *Summula g. f. Sumuliță, sumșoară.* CORBEA, D, 331^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **sumuliță** (CORBEA, D, 331^{r}).

— *Sumă* + suf. *-uliță.*

SUPĂ s. f. **1.** (1749) Preparat dietetic lichid, cu gust dulce. *Fă supa dimineața și bea un pahar în loc de cafea [...], că întărește capul și stomahul.* CB, 53^{v}. *La aceasta iaste bună apa cea îndulcită cu miere* (gl. marg. *supă muietoare*). MD$_1$, 104^{v}; cf. MD$_1$, 139^{r}.

2. (c. 1760) În expr. **Zupă acră** sau **zupă de tărîțe acre** = borș. *Zeamă de arpacaș [...] la care poate pica [...] zupă* (gl. marg. *borșu) de tărîțe acre.* MD$_1$, 92^{r}. *Mai bună [...] iaste zupa acră, adicx borșul fiert cu faleș și cu tarhon.* MD$_1$, 104^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **supă** (MD$_1$, 104^{v}), **zupă** (MD$_1$ 92^{r}); **supa** (CB, 53^{v}), **zupa** (MD$_1$, 104^{v}); pl. nom.-ac. **zupuri** (MD$_1$, 139^{r}).

Variantă: **zupă.**

— It. *suppa, zuppa*, germ. *Suppe*, ngr. σοῦπα.

SUPERBIE s. f. (c. 1685) Mîndrie, trufie, orgoliu. *Domnul Iancul, voevod Țării Ardealului [...], pentru superbiia sumeției lui,*

pre Gheorghie, despotul [...] *nu l-au pohtit.* BRANCOVICI, CR. SLOV., 106.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **superbia** *(superbiia:* BRANCOVICI, CR. SLOV., 106).

— Lat. *superbia.*

SUPERIOR s. m. (1702) Conducător al unei mănăstiri catolice. *Părintele Maftei, superiorul de ac[u]m, gata sănt să giur.* IORGA, SD, I, 87. *Martin Kirpoginski, care este acum superior rezidenției preoților ezoviței în Iași.* URICARIUL, V, 408; cf. URICARIUL, V, 407; IORGA, SD, I, 104, 107, 108.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **superior** (URICARIUL, V, 400; IORGA, SD, I, 104, 108; *supe[ri]or;* IORGA, SD, I, 107); **superiorul** (IORGA, SD, I, 87); g.-d. **superiorului** (URICARIUL, V, 407).

— Lat. med. *superior.*

SUPLICAT s. n. (1716—1742) Cerere, plîngere scrisă. *Iară popa Radu n-au avut pace pînă n-au dat suplicat.* TEMPEA, IST., 163. *Am mers la Taomet secretar de am dat copia șuplicatului lui.* STINGHE, DRȘ, I, 216; cf. TEMPEA, IST., 109, 110.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **suplicat** (TEMPEA, IST., 163), **șuplicat** (TEMPEA, IST., 109, 110); g.-d. **suplicatului** (STINGHE, DRȘ, I, 216).

Variantă: **șuplicat.**

— Lat. med. *supplicatus.*

° SUPLICAȚION s. n. (1716—1742) Suplică *Rugînd [...] precum se cade cu suplicație.* TEMPEA, IST., 117. *După plecat suplicaționul lui [...] pre acest Ștefan [...] îl întărim [...] la acel loc al Rîmnicului.* TEMPEA, IST., 117.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **suplicație** (TEMPEA, IST., 117); **suplicaționul** (TEMPEA, IST., 117).

— Germ. *Supplikation* (< lat. *supplicatio, -onis*).

SUPLICĂ s. f. (1701) Cerere, petiție. *Mai trimisei iarăș o suplică făcută letenește care iaste făcută și rumânește tot într-un chip.* STINGHE, DRȘ, I, 20. *Au dat supplică la Balduin împăratul iarăși ca să-i primască la slujbă.* CANTEMIR, HR., 423.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **suplică** (STINGHE, DRȘ, I, 20; *supplică;* CANTEMIR, HR., 423).

— It. *supplica.*

SUPSTANȚIE s. f. v. **substanție.**

*SUSPICIUNE s. f. v. **suspiție.**

SUSTENTULUI vb. IV (1703) A sprijini, a apăra. *Acea [...] întinpinare cu vitejie să sustentuluiașe.* FN, 143.

Forme gramaticale, refl. ind. prez. 3 sg. **să sustentuluiașe** (FN, 143).

— Lat. *sustentare* (după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară); cf. it. *sostentare.*

SUȘPIȚIE s. f. (1742) Suspiciune. *Aron de la Tichindeal să mîntuiașe de suspiția pentru păucenia p. Ilie.* MOLDOVANU, AS, I, 152.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **suspiția** (MOLDOVANU, AS, I, 152).

— Lat. *suspicio* (cu rostire maghiarizantă).

*SUVERAN s. m. v. **suvran.**

SUVRAN s. m. (1703) Suveran, monarh. *Acel suvran nu va a consetului unor făgăduiale, dacă să arată statornic.* FN, 130. *Nu să potrivesc răspunsurile de obște acelui sovran.* FN, 140; cf. FN, 136, 159.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **sovran** (FN, 136), **suvran** (FN, 130), **șovran** (FN, 159); g.-d. **sovran** (FN, 140).

Variante: **sovran, șovran.**

— It. *sovrano.*

Ş

ŞACRAMENT(OM) s. n. v. **sacrament.**
ŞACRAMENTUM s. n. v. **sacrament.**
ŞAFIR s. n. v. **safir.**
ŞALETRU s. n. v. **silitră.**
ŞALIĂ s. f. v. **salvie.**
ŞALITRĂ s. f. v. **silitră.**
ŞĂRVET s. n. v. **şărvit.**

° ŞĂRVIT s. n. (1678) Şervet. *10 şărvite cu firu.* IORGA, SD, VII, 179. *Ş-au scos Traian mésele, servetele şi năfrămile.* CANTEMIR, HR., 81. *3 şărveturi de Vineţiia, cu horgote.* IORGA, SD, XIV, 44. *1 şirvitu cu mătasă.* URICARIUL, XI, 225; cf. CANTEMIR, HR., 187; IORGA, SD, VII, 191, 194; IORGA, SD, XI, 266.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **şirvitu** (URICARIUL, XI, 225) pl. nom.-ac. **şărvete** (IORGA, SD, XI, 266), **şărveturi** (IORGA, SD, XIV, 44), **şărvite** (IORGA, SD, VII, 179, 191), **şărviti** (IORGA, SD, VII, 194), **şirviti** (URICARIUL, XI, 225); **servetele** (CANTEMIR, HR., 81, 187).

Variante: **servet, şărvet, şirvit(u).**

— Germ. *Serviette*, magh. *s(z)ervéta*, pol. *serwet* (germ. magh., pol. < fr. *serviette*).

ŞCOALĂ s. f. **1.** (1648) Instituţie de învăţământ. *În toate zile pritcindu-să în şcoala unui tirean.* NT, 160^{r}. *Oshkolĕ. Schola.* ANON. CAR., 358. *Serghie era primichiri la şcoâla ghentililor.* DOSOFTEI, VS, oct., 50^{r}. *Schola. Iskola. Iskolă.* LM, 244. *Schola g. f. Şcoală.* CORBEA, D, 300^{v}. *Mergi la şcoală [...] să-nveţi ştiinţă.* II, 54^{v}; cf. DOSOFTEI, VS, dec., 216^{v}; CRON., 169^{v}; LUPAŞ, DIT, 480; GS$_2$, 217^{v}; LEX$_2$, 42^{r}, 148^{v}; CORBEA, D, 129^{r}, 133^{r}, 222^{v}; CANTEMIR, HR., 252; N. COSTIN, L, 47; GRECEANU, IST., 53; DIB, [I], 326; NECULCE, L, 386; MOLDOVANU, AS, I, 151; IORGA, SD, XIII, 236.

2. (1682) Studiu, învăţătură. *Acestea [...] cuconi mearsără la şcoală.* DOSOFTEI, VS, sept., 23^{r}. *Eram pre atuncea la şcoală la Bar.* M. COSTIN, L, 166.

3. (1736) Grupare filozofică. *Mare price au fostu între şcoala Pithagorii şi a lui Socrat.* N. COSTIN, C, 290; cf. N. COSTIN, C, 24.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **işcoală** *(iskola:* LM, 244), **oşcoală** *(oshkolĕ:* ANON. CAR., 358), **scoală** (II, 54^{v}), **şcoală** (DOSOFTEI, VS, sept., 23^{r}, 50^{r}, dec., 216^{v}; CRON., 169^{v}; LEX$_2$, 42^{r}; CORBEA, D, 129^{r}, 133^{r}, 300^{v}; M. COSTIN, L, 166; DIB, [I], 326); **scoala** (LEX$_2$, 148^{v}), **şcoala** (NT, 160^{r}; DOSOFTEI, VS, oct., 50^{r};

CORBEA, D, 222^{v}; N. COSTIN, C, 290), **şcola** (LUPŞA, DIT, 480); pl. nom.-ac. **scole** (LUPAŞ, DIT, 480), **şcoale** (N. COSTIN, L, 47; GRECEANU, IST., 53; MOLDOVANU, AS, I, 151; IORGA, SD, XIII, 236), **şcoali** (N. COSTIN, C, 24), **şcoli** (NECULCE, L, 386); **şcoalele** (GS$_2$, 217^{v}); g.-d. **şcolelor** (CANTEMIR, HR., 252).

Variante: **işcoală, oşcoală, sco(a)lă, şcolă.**

— Lat. *schola*, magh. *iskola, oskola*, pol. *szkola*, v. sl. ШКОЛА.

ŞCOLĂ s. f. v. **şcoală.**

•ŞCOLEAR s. m. (1682—1686) Şcolar. *În dzilele lui Theodosie împărat [...] şcolar* (gl. marg. *sholeastic*) *fiind.* DOSOFTEI, VS, febr., 67^{v}. *Scholaster g. m. Şcoleri.* CORBEA, D, 300^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **şcolear** (DOSOFTEI, VS, febr., 67^{v}), **şcoleri** (CORBEA, D, 300^{v}).

Variantă: **şcoleri.**

— *Şcoală* + suf. *-ar;* cf. lat. *scholaris.*

ŞCOLERI s. m. v. **şcolear.**

•ŞCOLESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) De şcoală, şcolăresc. *Scholaris, -e. Şcolesc, -ă.* CORBEA, D, 300^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **şcolesc** (CORBEA, D, 300^{v}); f. **şcolească** (CORBEA, D, 300^{v}).

— *Şcoală* + suf. *-esc.*

•ŞCOLIŞOARĂ s. f. (1701—1750) Diminutiv al lui ş c o a l ă. *Pe alocurea să veade că au cîte o şcolişoară de învaţă.* CANTACUZINO, IST., 41.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **şcolişoară** (CANTACUZINO, IST., 41).

— *Şcoală* + suf. *-işoară.*

ŞERJANT s. m. v. **serjant.**

*ŞERVET s. n. v. **şărvit.**

ŞETENŢIE s. f. v. **sentenţie.**

ŞIROP s. n. v. **sirop.**

ŞIRVIT(U) s. n. v. **şărvit.**

ŞOLENITAŞU, s. n. (1702) Ceremonie. *După acelu şolenitaşu mare să urmăm care iaste în ceriu.* P. PR., 96^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **şolenitaşu** (P. PR., 96^{r}).

— Lat. *sol(l)emnitas* (cu rostire maghiarizantă).

ŞOVRAN s. m. v. **suvran.**

ŞPANIOL s. m. v. **spaniol** [2].

•ŞPANIOLEAN adj. (c. 1700) Spaniol. *Socion g. m. Un filosof peripateticus şpaniolean.* CORBEA, D, 313^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. **şpaniolean** (CORBEA, D, 313^{v}).

— *Şpaniol* + suf. *-ean.*

•ŞPANIOLESC adj. (1651—1700) Originar din Spania. *Spenyoresc: Hispanicus.* ANON. CAR., 371. *Hispalis g. f. Oraş s<p>aniolesc.* CORBEA, D, 135^{r}. *Geryon g. m. Crai şpaniolesc.* CORBEA, D, 124^{v}; cf. CORBEA, D, 164^{r}, 243^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m., n. **şpaniolesc** (CORBEA, D, 124^{v}, 164^{r}, 243^{r}; *ş<p>aniolesc:* CORBEA, D, 135^{r}), **şpănioresc** *(spenyoresc:* ANON. CAR., 371).

Variantă: **şpănioresc.**

— *Spaniol* (în variantele *şpaniol, şpănior*) + suf. *-esc.*

•ȘPĂNIOLEȘTE adv. (1651—1700) Spaniolește. *Spenyoleshte i Hispanice.* ANON. CAR., 371.
— *Spaniol*[2] (în varianta *spăniol*) + suf. *-ește.*
ȘPĂNIOR s. m. v. **spaniol** [2].
ȘPĂNIORESC adj. v. **spaniolesc.**
ȘPITAL(I) s. n. v. **spital.**
ȘTANDART s. n. v. **standart.**
◇ȘTATUTA s. pl. (1748) Statute. *La ștatuta așa scrie.* IORGA, SD, XII, 50.
— Lat. *statuta;* cf. germ. *Statut.*
° ȘTAȚIE s. f. (1748) Stație (de poștalion). *Să vor numi chiar ștațiile.* DC, 1[v]. ◆ (1748) Distanța dintre două stații (de poștalion). *O ștație de trei sau patru miluri.* DC, 2[r].
Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ștație** (DC, 2[r]); pl. nom.-ac. **ștații** (DC, 2[r]); **ștațiile** (DC, 1[v]); g.-d. **ștațiilor** (DC, 2[r]).
— Magh. *stácio* (< lat. *statio*).
°ȘTIUCATUR s. m. (1709) Stucator. *Mă mai rog [...] pentru un știucatur ce au fost aici de au lucrat.* IORGA, SD, X, 113.
Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **știucatur** (IORGA, SD, X, 113).
— Magh. *stukatur* (magh. < it. *stuccatore*).
ȘUMĂ s. f. v. **sumă.**
ȘUPLICAT s. n. v. **suplicat.**
° ȘVADRON s. n. (1715) Escadron. *Și cîteva steaguri de călărime, ce se numescu șvadroane [...] s-au rupt.* PS.-COSTIN, L, 67.
Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **șvadroane** (PS.-COSTIN, L, 67).
— Pol. *szwadron* (< germ. *Schwadron* < fr. *escadron*, it. *squadrone*).

T

TABACINĂ s. f. (1719) Tabacheră. *Tabachera. Tabacyna.* AMELIO, VIM, 309.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **tabacina** *(tabacyna:* AMELIO, VIM, 309).

— It. *tabaccina.*

TABLĂ s. f. **1.** (1559) Fiecare dintre cele două lespezi de piatră pe care au fost săpate cele zece porunci ale lui Moise. *Pre cine-ş deade Dumnezeu zeace cuvintele sale afară? [...] Pre Moisi proroc, pre doao table de piatră.* CORESI, CAT., 4[r]—4[v]. *Moisi [...] scrise ceale dzeace besedzi a legăturiei pre table.* PO, 296. *Atunce vei priceape direptate şi giudeţ şi vei isprăvi toate tablele ceale bune.* DOSOFTEI, P, I, 7[v]; cf. CORESI, A, 555; PO, 259, 261 n.m., 286, 288, 293; CAT. C., 35; PB, 12[r]; SC, 108[r]; BB, 56.

2. (1561) Monedă. *Ce mă ispitiţi? Arătaţi-mi tabla al cui chip are şi scriptură.* CORESI, T, 167[r]. ◆ (1599) Monetărie. *Tabla de galbeni de la Cluj iaste vîndută lu Muratoş Ianăş; întru an să dea talere 4000.* DÎ, 114.

3. (1582) Placă de lemn utilizată în construcţii, scîndură. *Fă şi prăjine den lemn de şetim, cinci scîndurilor ce-s dc o laturi a cortului, cinci tablelor de ceaea laturi încă* (gl. marg. *Tablele cu scîndurile un nume*). PO, 266. *Beszereka ta ... ku table frumos podobite.* PSALTIRE, c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 757.

4. (1643) Placă pe care se scria sau se desena. *Cerşu a tablă şi scrise aşa.* VARLAAM, C, 463. *Ia-ţ tabla ta şi şăzi numaidecît de scrie cincizeci.* NT, 90[v]. *Ca pe o tablă zugrăvită [...] istoriia dă socotială.* N. COSTIN, L, 4; cf. NT, 67[r]; ANON. CAR., 373; CORBEA, D, 336[v]; CANTEMIR, II, I, 118; N. COSTIN, C, 54, 677, 681. ◇ (1705) Fig. *Atîta cîmpul cu otavă înverdziia, cît ochilor preste tot o tablă de zmaragd meree a fi să părea.* CANTEMIR, II, I, 162. ◆ (1736—1738) Tablou. *Oarecare zugrav au făcut o tablă foarte iscusită şi frumoasă lui Octavie, chesariului, în care tablă erau zugrăviţi toţi domnii.* N. COSTIN, C, 350; cf. N. COSTIN, C, 70. ◆ (1736—1738) Hartă. *Acolo cîţva zugravi era, carii cu mare preţu era de zugrăviia tabla împărăţiei Palastinei.* N. COSTIN, C, 70.

5. (c. 1700) Listă. *Chronographia g. f. Tabla, scrierea ţinuturilor.* CORBEA, D, 51[r]. *Cu sfatul tuturor s-au ales ca din tabla amînduror monarhiilor să să radză.* CANTEMIR, II, I, 64; cf. CANTACUZINO, IST., 8; CANTEMIR, HR., 484; NECULCE, L, 184. ◆ (1733) Tabel. *La aceşti ani ce scrie într-această tablă la toţ iaste planeta Saturnus.* CALENDAR, 3; cf. CALENDAR, 4.

6. (1710) Placă metalică. *Era la Ștefan vodă dărăbanii foarte îmbrăcați bine [...], cu table de argint la șoldure pe lădunce.* M. COSTIN, L, 62—63.

7. (1717) Însemnare, notă. *Întîi cu acéstă tablă ne iasă înainte Procopie Chesarianul.* CANTEMIR, HR., 76.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **tablă** (VARLAAM, C, 463; NT, 67^{r}; CAT. C, 35; PB, 12^{r}; ANON, CAR., 373; CORBEA, D, 336^{v}; CANTEMIR, II, I, 162; CANTEMIR, HR., 76; N. COSTIN, L, 4; CALENDAR, 3, 4; N. COSTIN, C, 70, 350, 677); **tabla** (CORESI, T, 167^{r}; PO, 266; DÎ, 114; NT, 90^{v}; SC, 108^{r}; CORBEA, D, 51^{r}; CANTEMIR, II, I, 64; CANTEMIR, HR., 484; N. COSTIN, C, 70, 681); g.-d. **table** (N. COSTIN, C, 681); **tablei** (PB, 12^{r}), **tablii** (N. COSTIN, C, 350); pl. nom.-ac. **table** (CORESI, CAT., 4^{r}; PO, 259, 261, 266, 286, 288, 293, 296; CAT. C, 35; SC, 108^{r}; PSALTIRE, c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 757; CANTEMIR, II, I, 118; M. COSTIN, L, 63; N. COSTIN, C, 54); **tablele** (CORESI, A, 555; PO, 266; DOSOFTEI, P, I, 7^{v}; BB, 56; CANTACUZINO, IST., 8; NECULCE, L, 184); g.-d. **tablelor** (PO, 266).

— Lat. *tab(u)la*, magh. *tábla*, v. sl. ТАБЛА.

TABLIȚĂ s. f. v. **tăbliță.**

TALIAN s. m. v. **italian.**

TALIENESC, -EASCĂ adj. v. **italienesc, -ească.**

TALIINEAȘTE adv. v. **italienește.**

TAMARISCĂ s. f. (c. 1760) *Să fiiarbă pojghița rădăcinii decapere și balegă de catîr, rădăcină de tamarisc<ă> și ramurile ei, cu oțet și cu miere.* MD$_{2}$, 14^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **tamarisc<ă>** (MD$_{2}$, 14^{v}).

— Lat. *tamariscus.*

TARTAR s. n. (c. 1700) *Tartara g. n. pl. Iadul sau o parte îmbăznată a iadului, tartar.* CORBEA, D, 338^{v}. *Supt tartarurile pămîntului ș-au coborît.* CANTEMIR, HR., 89; cf. CANTEMIR, HR., 253.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **tartar** (CORBEA, D, 338^{v}); g.-d. **tartarului** (CANTEMIR, HR., 253); pl. nom.-ac. **tartarurile** (CANTEMIR, HR., 89).

— Lat. *Tartarus*, gr. Τάρταρος.

TARTARIU s. n. (1749) Tartar. *Să o ungi întîi cu untu de tartariu.* CB, 63^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **tartariu** (CB, 63^{r}).

— It. *(cremore di, cremor) tartaro.*

V. și c r e m o t a r t a r o.

*TARTRU s. n. v. **tartariu, cremotartaro.**

*TĂBLESC adj. (c. 1700) Făcut din scîndură. *Tabularis, -e. De tablă, tăblesc, de scîndură.* CORBEA, D, 336^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. m. sau n. **tăblesc** (CORBEA, D, 356^{v}).

— *Tablă* + suf. *-esc.*

*TĂBLIȚĂ s. f. **1.** (1649) Pul. ТАБЛІЦА И ЗАРІЯ *Tăbliță de joc sau hîrjeate.* MARDARIE, L, 262; cf. MARDARIE, L, 147.

2. (1678) Placă mică de metal sau din alt material pe care se putea scrie sau grava. *Avea spre sine o tăbliță de aur pre care era săpate cuvintele aceastea.* CÎ, 83^{v}. *Scheda g. f. Hîrtie, țidulă, tăbliță de însămnat.* CORBEA, D, 300^{r}; N. COSTIN, C, 681.

3. (1705) Monedă. *Cuvintele scumpe și voaî svinte, cu slove mărunte, în tăblițe rătunde să cumpără.* CANTEMIR, II, I, 188.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **tăbliță** (CÎ, 83^{v}; CORBEA, D, 300^{r}; N. COSTIN, C, 681); pl. nom.-ac. **tablițe** (MARDARIE, L, 147, 262), **tăblițe** (CANTEMIR, II, I, 188).

Variantă: **tabliță.**

— *Tablă* + suf. *-iță.*

°TĂBLUȚĂ s. f. (1651—1700) Diminutiv al lui t a b l ă. *Tĕbluczĕ. Tabella.* ANON. CAR., 373.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **tăbluță** (*tĕbluczĕ:* ANON. CAR., 373).

— *Tablă* + suf. *-uță.*

TĂMBAR s. n. v. **tămbariu.**

°TĂMBARIU s. n. (1581) Manta. *Împărți veșmintele meale loruși și pre tămbariul mieu aruncară sorți.* CORESI, T, 230^{v}. *La-va în vin veșmîntul său și în sîngele aoiei tămbariul său.* PO, 174; cf. CORESI, T, 230^{r}; DOCUMENT 1579, in DERS, 236; NT, 99^{v}; PS.-COSTIN, L, 19; IORGA, SD, VII, 194; IORGA, SD, VI, 278. ◆ (1651—1700) Veșmînt. *Tembar. Vestimentum.* ANON. CAR., 374. *Luați-i tămbariul și o bateț!* DOSOFTEI, VS, sept., 7^{r}. оутворение. *Tămbarul.* LEX.$_{2}$, 158^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tămbar** (DOCUMENT 1579, in DERS, 236; ANON. CAR., 374; IORGA, SD, VII, 194); **tămbariul** (CORESI, T, 230^{r}, 230^{v}; PO, 174; NT, 99^{v}; DOSOFTEI, VS, sept., 7^{r}), **tămbarul** (LEX.$_{2}$, 158^{v}); g. -d. **tămbariului** (PS. -COSTIN, L, 19); pl. nom. -ac. **tănbare** (IORGA, SD, VI, 278).

Variante: **tămbar, tănbar.**

— Gr. med. ταμπάριον (< it. *tabarro*).

TĂNBAR s. n. v. **tămbariu.**

°TĂRBAN s. n. (1745) Turban. *26 nasturi vechi ce au fost la un tărban fără mărgăritar.* URICARIUL, XI, 225.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tărban** (URICARIUL, XI, 225).

— Rus. *тюрбан* (< fr. *turban*).

TĂRMIN s. n. v. **termin.**

TĂSTĂMÎNT s. n. v. **testament.**

TĂȘTIMONIE s. f. (sec. XVII) Testimoniu, mărturie. *Demŭ știre de tuturora cărora să cuvine peste tăștimonie nostre ačasta.* IORGA, SD, XII, 233.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tăștimonie** (IORGA, SD, XII, 233).

—Lat. med. *testimonia;* cf. magh. *testimonium.*

TEATRU s. n. 1. (1648) Adunare, mulțime. *Rugară-l să nu iasă în teatru.* NT, 161^{r}. *Către tot theatrul voroavă ca aceasta făcu.* CANTEMIR, II, I, 250; cf. CANTEMIR, II, I, 3, 42, 212.

2. (1682) Piață publică. *Să fie certaț cu capul în prăvirişte* (gl. marg. *teatrum*). DOSOFTEI, VS, oct., 71^{r}. *Multe dómne și ğupînése romane [...] aducînd, prin theatruri [...] zua și noapte îmbla.* CANTEMIR, HR., 117. ◆ (1682) Locul unde se petrece un eveniment. *Era strînș mulțime multă la teatrul, la prăvirişte, să vadză cea de-apoi ce-a hi.* DOSOFTEI, VS, nov., 165^{r}.

3. (1682—1686) Loc sau clădire unde au loc lupte, jocuri sau se dau spectacole; amfiteatru. *Deci scoțînd pre svinții la prăvirişte* (gl. marg.

teatrum—meidan) și fieri de cîtva feliu slobodzînd asupră-le, să rugară svinții lu Dumn⟨e⟩dzău. DOSOFTEI, VS, ian., 45r. *În pragul a fietecare poartă, în gios, scară în chipul theatrului în gios să lăsa.* CANTEMIR, II, I, 165. *Au poroncit să facă acolo un theatru.* CANTEMIR, HR., 252; cf. DOSOFTEI, VS, sept., 19r; CANTEMIR, II, I, 24. ◆(1717) Spectacol prezentat într-un teatru. *S-au întors la Țarigrad, unde în gocurile și privélele theatrului îș da inimii răzsuflare și odihnă.* CANTEMIR, HR., 406.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **teatru** (NT, 161r; *theatru:* CANTEMIR, II, I, 24; CANTEMIR, HR., 252), **teatrum** (DOSOFTEI, VS, oct., 71r, ian., 45r); **teatrul** (DOSOFTEI, VS, nov., 165r; *theatrul:* CANTEMIR, II, I, 212, 250); g. -d. **teatrului** (DOSOFTEI, VS, sept., 19r; *theatrului:* CANTEMIR, II, I, 3, 42, 165; CANTEMIR, HR., 406); pl. nom. -ac. **teatruri** (*theatruri:* CANTEMIR, HR., 117).

Variantă: **teatrum.**

— Lat. *theatrum*, gr. θέατρον.

TEATRUM s. n. v. **teatru.**

•TEBANUSEAN s. m. (c. 1700) Locuitor al Tebei. *Helle g. f. Fata împăratului Athamas al tebanusenilor.* CORBEA, D, 132r.

Forme gramaticale: pl. g. -d. **tebanusenilor** (CORBEA, D, 132r).

— *Tebanus* (< lat. *Thebanus*) + suf. *-ean.*

TEJAURAREȘ s. m. (1703) Custodele unui tezaur, vistiernic. *Să fie supt gloaba Mării Sale, dumnealui tejaurareșului Apor.* IORGA, SN, 88.

Forme gramaticale: sg. g. -d. **tejaurareșului** (IORGA, SN, 88).

— Lat. *thesaurarius* (după modelul împrumuturilor din maghiară).

TEMĂ s. f. (1678) Subiect dat pentru o tratare de tip oratoric. *Să pui tema aceasta; „O, rudă necredincioasă, pînă cînd voiu fi întru voi, pînă cînd voiu răbda pre voi?“.* CÎ, 27r. *Au pus acéia thema pentru lucru prot. Stan.* STINGHE, DRȘ, I, 186.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tema** (CÎ, 27r; *thema:* STINGHE, DRȘ, I, 186).

— Lat. *thema*, gr. θέμα.

TEMPERAMENT s. n. **1.** (1705) Echilibru. *Temperamentul cel de sănătate și de viață izvoritoriu ieste aședzînd.* CANTEMIR, II, I, 142; cf. CANTEMIR, II, I, 23.

2. (1717) Caracter temperat. *Însă cu bunătate ceriului, cu temperamentul aerului, cu curgeré apelor [...] încă cu multul a le covîrși poate.* CANTEMIR, HR., 16.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **temperament** (CANTEMIR, II, I, 23); **temperamentul** (CANTEMIR, II, I, 142; CANTEMIR, HR., 16).

— Lat. *temperamentum.*

TEOLOG s. m. **1.** (1702) Specialist în teologie. *Trei fealiuri o înțeleg teologhii.* P. PR., 93v. *Vrea unii să-l puie vlădică și-i zicea că e teolog.* TEMPEA, IST., 81. *Belarminus, theolog latin.* CANTEMIR, HR., 53.

2. (1726) Preot reformat. *Pentru care spurcată și rar audzită faptă striga thcologhii, preoții lor, pre la biserici.* N. COSTIN, L, 185. *Păr. pater theolog.* MOLDOVANU, AS, I, 148; cf. MOLDOVANU, AS, I, 151; M. COSTIN, CU, 310.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **teolog** (TEMPEA, IST., 81; *theolog:* CANTEMIR, HR., 53; MOLDOVANU, AS, I, 148, 151); pl. nom. -ac. **teologhii** (P. PR., 93^{v}; *theologhii:* N. COSTIN, L, 185; M. COSTIN, CU, 310).

— Lat. *theologus*, gr. Θεολόγος.

TEOLOGHICESC adj. (1705) Teologic. *Theologhicesc el. Lucru carile cu voroava dumnădzăiască să ţine; cel ce ieste din theologhie.* CANTEMIR, II, I, 24.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. sau n. **teologhicesc** (*theologhicesc:* CANTEMIR, II, I, 24).

— Lat. *theologicus, -a, -um*, gr. Θεολογικός, -ή, -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

TEOLOGHIE s. f. (1682) Teologie. *Am învăţat şi a noastră teologhie.* DOSOFTEI, VS, dec., 192^{v}. *Pre aceia vreme, s-au aţiţat spurcata eresă a lui Martin Liuter, [...] om învăţat în theologhia.* N. COSTIN, L, 152. *În pravilă, la teologhiia bogoslovilor, cap.* 2. AARON, PP, 61; cf. DOSOFTEI, VS, oct., 64^{v}, dec., 197^{v}; CANTEMIR, II, I, 24.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **teologhie** (DOSOFTEI, VS, dec., 192^{v}; *theologhie:* CANTEMIR, II, I, 24); **teologhia** (*teologhiia:* AARON, PP, 61; *theologhia:* N. COSTIN, L, 152); g. -d. **teologhiei** (DOSOFTEI, VS, oct., 64^{v}, dec., 197^{v}).

— Lat. *theologia*, gr. Θεολογία.

*TEOLOGIC, -Ă adj. v. **teologhicesc.**

*TEOLOGIE s. f. v. **teologhie.**

TEORIE s. f. (1682—1686) Ansamblu de cunoştinţe sau de ipoteze. *Iară la bunătăţ şi facere şi teorie* (gl. marg. *vedeanie*) *atîta s-au făcut, cît pre toţ au întrecut.* DOSOFTEI, VS, ian., 46^{v}. *Învăţătura din praxiu în theorie îşi mută.* CANTEMIR, II, I, 173; cf. CANTEMIR, II, I, 24.

Forme gramaticale: **teorie** (DOSOFTEI, VS, ian., 46^{v}; *theorie:* CANTEMIR, II, I, 24, 173).

— Lat. *theoria*, gr. Θεωρία.

*TEREBENTINĂ s. f. v. **terpentină, trementină.**

TERMĂ s. f. (1726) Baie publică. *Făcut-au în Rim şi feredee de ape calde, care să chiamă therme.* N. COSTIN, L, 62. *Iar iaste şi lăgea, băi calde, care le zic therma.* IM, 18.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **terma** (*therma:* IM, 18); pl. nom. -ac. **terme** (*therme:* N. COSTIN, L, 62).

— Lat. *thermae.*

*TERMEN s. n. v. **termin, terminuş.**

TERMIN s. n. (1748) Termen, scadenţă. *Să poată plăti arănda la tearmin.* DOCUMENT 1748, ap. TAMÁS, EW, 80. *Aceştie ban[i] să aib a-i plăti încet, încet, pen să ne scoţ zapisul de la dumnealui, adecă tărminul.* IORGA, SD, XII, 62.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **termin** (*tearmin:* DOCUMENT 1748, ap. TAMÁS, EW, 80); **tărminul** (IORGA, SD, XII, 62).

Variantă: **tărmin.**

— Lat. med. *terminus.*

V. şi terminuş.

*TERMINUS s. n. v. **terminuş.**

*TERMINUŞ s. n. (1742) Terminus, termen final. *Neaducînd, să nu i să opăcască finalis resolutio, mai mutîndu-să la alt terminuş pentru neaducerea cvietanţiilor.* MOLDOVANU, AS, I, 153.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **terminuș** (MOLDOVANU, AS, I, 153).

— Magh. *terminus* (< lat. *terminus*).

V. și t e r m i n.

°TERPENTINĂ s. f. (c. 1760) Terebentină. *Să ia de la spițărie spiritus de terpentina.* MD_1, 73^v. *Deci de obște toate aceale doftorii care am arătat pentru împietrire să cuvin cu potrivire și pentru oprirea udului, precum terpentina.* MD_2, 73^r; cf. MD_2, 29^r, 67^r, 85^r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **terpentină** (MD_2, 29^r, 67^r, 85^r); **terpentina** (MD_1, 73^v; MD_2, 73^r); g. -d. **terpentinei** (MD_2, 67^r).

— Germ. *Terpentin*, magh. *terpentin* (magh. < germ. < lat. *terpentina (resina)*.

V. și t r e m e n t i n ă.

TERS s. n. (1736—1738) Tirs. *Antigon [...] ederă în loc de coronă de aur, în loc de schiptru, thers purta în mînă.* N. COSTIN, C, 650.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ters** (*thers*: N. COSTIN, C, 650).

— Lat. *thyrsus*, gr. θύρσος.

TESTAMENT s. n. **1.** (1648) Fiecare dintre cele două mari părți ale Bibliei. *Acest Testament l-au început a-l izvodi iermonah Selivestru.* NT, V^r. *Întru amîndoao testamenturile [...] lucrul cel mai de folos iaste a face bine.* EVHOLOGHION 1722, in BRV, IV, 45. *Acestui dumnezeesc Testament toate ce sînt în sînul credinciosului [...] ca la un chendru firesc aleargă.* ANTIM, O, 406—407; cf. NT, IV^r, V^v; MĂRG., 132^r; CANTEMIR, D, 3; P. PR., 103^r; ANTIM, O, 241. ◇ (1648) În sintagmele **Testamentul (cel) vechi** = parte a Bibliei cuprinzînd textele referitoare la credințele religioase și la viața poporului evreu (pînă la nașterea lui Cristos). *Cărțile a Teștamentumului vechiu îs treidzeci și nouă* CAT. C., 7. *Să vă spuiu o istorie din Tistamentul cel vechiu.* ANTIM, O, 70; cf. NT, IV^r; SC, 81^r; APOSTOL 1683, in BRV, I, 260. **Testamentul (cel) nou, Noul Testament** = parte a Bibliei cuprinzînd evangheliile și alte scrieri religioase creștine (posterioare nașterii lui Cristos). *Duhul sfînt au îndemnat evanghelistii și apostolii a scrie în limba grecească Testamîntul cel nou.* NT, V^v. *În Testamentul nou, întărind milostenia, zice așa.* PM, 297. *Nici au lipsit spurcați hulitori, carii și asupra Noului Testament mînule céle pline de singele sufletelor nevinovate a-și arunca [...] au îndrăznit.* CANTEMIR, HR., 172; cf. CAT. C., 8, 27, 28; NT, 60^v, 99^r; SC, 82^r; APOSTOL 1683, in BRV, I, 260; MOLITVENIC 1689, in BRV, I, 292; PM, 254; B, 27^r; AMELIO, PD, 47^v. ◆ (1732) Carte bisericească cuprinzînd Vechiul sau Noul Testament. *Au fostu dat Stan Prăvariulu din Făgăraș un testament bese[re]cii.* IORGA, SD, XIII, 205. *Am dat testamentulu pe aciastă poucenie, pentru c-am mai avut și alt testament.* IORGA, SD, XIII, 205.

2. (1651—1700) Act juridic prin care cineva își exprimă dorințele ce urmează a-i fi împlinite după moarte. *Teshtement. Testamentum.* ANON. CAR., 374. *Intestato. Fără de tistament, adecă mărturisire.* CORBEA, D, 160^r. *Pe urmă să va dzice de moartea lui Marco Avrelie [...] și ce testament i-au lăsat la moarte sa.* N. COSTIN, C, 7; cf. DOSOFTEI, VS, febr., 65^r; CANTEMIR, HR., 198, 203, 246, 476; N. COSTIN, L, 124; N. COSTIN, C, 90; M. COSTIN, CU, 294. ◆ (1681) Legămînt. *Testament.* DOSOFTEI, M, 151^v. *Și voi pune testamentul mieu între mijlocul mieu și-ntre mijlocul tău.* DOSOFTEI, P, III, 32^r. *Cu a credinții și cu al botedzului testament, între om și între Dumnezeu*

să liagă. CANTEMIR, D, 291; cf. DOSOFTEI, P, II, 8^{v}, 9^{r},62^{r}. ◆ (1702) Act juridic consemnînd o hotărîre. *Trebuie să plinim testamentul lor şi porunca lor.* P. PR., 76^{r}. *Şi, cu îndemnarea sfinţiei sale, s-au umilit domnul şi au făcut testament de aşezare.* PS. -COSTIN, L, 42. *Derept acéia am socotit domniia mea împreună cu tot sfatul nostru şi am făcut acest testamentu sfintei episcopii.* DRA, II, 140. *Toţ să dea camăna, după obiceaiu, pă testamentul ce iaste la visterie.* IORGA, SD, VI, 219; cf. P. PR., 76^{r}; BĂLAN, DB, III, 127, 159; URICARIUL, V, 250; PS. -COSTIN, L, 52; TEMPEA, IST., 130; CANTEMIR, HR., 275; URICARIUL, V, 253; PS. -AM., 71; DRA, II, 191, 360; NECULCE, L, 325, 336; DRA, II, 212; URICARIUL, V, 419; IORGA, SD, VI, 270, 241, 371, 380; DRA, II, 347; URICARIUL, V, 423; DRA, I, 495, 497; IORGA, SD, XII, 64; DRA, I, 510, II, 304, 311, 312, 318, 320, 325, 330, 338, 341, I, 544, II, 349, 350, 353, I, 546; IORGA, SD, XIV, 87; DRA, II, 353.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **testament** (NT, V^{r}; DOSOFTEI, M, 151^{v}; DOSOFTEI, P, II, 9^{r}, 62^{r}; CANTEMIR, D, 3, 291; B, 27^{r}; ANTIM, O, 406; BĂLAN, DB, III, 127, 159; URICARIUL, V, 250; PS. -COSTIN, L, 42; TEMPEA, IST., 130; CANTEMIR, HR., 198, 203, 246, 275, 476; N. COSTIN, L, 124; IORGA, SD, XIII, 205; DRA, I, 360; N. COSTIN, C, 7; NECULCE, L, 325; IORGA, SD, VI, 270, 241; URICARIUL, V, 423; DRA, I, 495, 497; M. COSTIN, CU, 294; DRA, II, 311, 330, 341, I, 544, 546), **testamentu** (DRA, II, 140; PS. -AM., 71; DRA, II, 191; N. COSTIN, C, 90; IORGA, SD, XII, 64; DRA, II, 304, 349; IORGA, SD, XIV, 87), **testamint** (PM, 254), **testamînt** (NT, V^{v}; DOSOFTEI, P, II, 8^{v}), **tistament** (CORBEA, D, 160^{r}), **tistemînt** (DRA, II, 325), **teştement** (ANON. CAR., 374); **testamentomul** (NT, 99^{r}), **testamentul** (NT, IV^{r}; APOSTOL 1683, in BRV, I, 260; DOSOFTEI, P, III, 32^{r}; MOLITVENIC 1689, in BRV, I, 292; PM, 297; P. PR., 76^{r}; PS. -COSTIN, L, 52; URICARIL, V, 253, 419; IORGA, SD, VI, 219; DRA, I, 495, 497, 510, II, 320, 350; *test[a]mentul:* BĂLAN, DB, III, 159), **testamentulu** (IORGA, SD, XIII, 205), **testamîntul** (NT, V^{v}), **teştamentomul** (P. PR., 103^{r}), **teştamentumul** (CAT. C., 27; VISKI, CC, IV, 56), **tistamentul** (ANTIM, O, 70), **tistamintul** (DRA, II, 212); g. -d. **tăstămîntului** (SC, 81^{r}; *tăstămîltului:* SC, 81^{r}), **testament** (NT, 60^{v}; APOSTOL 1683, in BRV, I, 260; ANTIM, O, 241; CANTEMIR, HR., 172), **testamentului** (MĂRG., 132^{r}; DOSOFTEI, VS, febr., 65^{r}; NECULCE, L, 336; DRA, II, 247, 318, 353), **testamintului** (DRA, II, 312), **testamîntului** (AMELIO, PD, 47^{v}), **testămîntului** (SC, 82^{r}), **teştamentumului** (CAT, C., 7, 8, 28); pl. nom. -ac. **testamenturi** (PS. -COSTIN, L, 52; DRA, II, 312, 338; *testamentur[i]:* IORGA, SD, VI, 371); **testamentumurile** (P. PR., 76^{r}), **testamenturile** (EVHOLOGHION 1722, in BRV, IV, 45; IORGA, SD, VI, 380).

Variante: **tăstămînt, testamentom, testamentu(m), testamint, testamînt, testămînt, teştamentom, teştamentum, teştement, tistament, tistaminţ, tistemînt.**

— Lat. *testamentum,* magh. *testámentum, testámentom,* pol. *testament.*

TESTAMENTOM s. n. v. **testament.**

TESTAMENTU(M) s. n. v. **testament.**

TESTAMÎNT s. n. v. **testament.**

TESTAMÎNT s. n. v. **testament.**

•TESTĂMENTUI vb. IV (1683) A stabili (un legământ). *Acesta testament [...] îl voi testămentui casii lui Izrail.* DOSOFTEI, P, II, 62r.

Forme gramaticale: ind. viit. 1 sg. **voi testămentui** (DOSOFTEI, P, II, 62r).

— *Testament* + suf. *-ui.*

TESTĂMÎNT s. n. v. **testament.**

*TESTIMONIU s. n. v. **tăştimonie.**

TEŞTAMENTOM s. n. v. **testament.**

TEŞTAMENTUM s. n. v. **testament.**

TEŞTEMENT s. n. v. **testament.**

TEŞTIMONIALIŞ s. n. (1742) Testimoniu, mărturie. *Pirişul de jos adus teştimonialiş credincios cum că 71 oameni îl voesc.* MOLDOVANU, AS, I, 156—157.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **teştimonialiş** (MOLDOVANU, AS, I, 157).

— Lat. *testimonialis* (cu rostire maghiarizantă).

TETEL(I)UŞ s. n. v. **titlu.**

TEXT s. n. (1717) Cuprinsul unei lucrări. *În textul istoriii pre la locul şi vrémé sa îi vom arăta.* CANTEMIR, HR., 17.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **textul** (CANTEMIR, HR., 17).

— Lat. *textus.*

*TEZAURAR s. m. v. **tejaurareş.**

◇THYMUM s. n. (c. 1700) Plantă din familia labiatelor, probabil cimbrişor. *Thymum g. n. Iarbă thymum.* CORBEA, D, 346v.

— Lat. *thymum.*

TIGRIS s. m. v. **tigru.**

TIGRU s. m. (1733) *Cu mare noroc stăpîneaşte pre cei puternici [...] şi asupra hierilor, pre leu şi pre pardos, pe tigri.* CALENDAR, 27. *Marele Alexandru în tinerèţele sale era foarte vînătoriu şi nu hiară mică şi pasări mici, ce tigrisuri [...] vîna.* N. COSTIN, C, 94.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **tigri** (CALENDAR, 27), **tigrisuri** (N. COSTIN, C, 94).

Variantă: **tigris.**

— Lat. *tigris*, gr. τίγρις.

TIMPANIT s. n. (c. 1760) Timpanită. *Timpanitul iaste grea patimă de idropică.* MD_2, 32v. *Pentru timpanit, adecă toboşoiu, şi pentru doftoria lui.* MD_2, 32v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **timpanit** (MD_2, 32v); **timpanitul** (MD_2, 32v).

— Lat. *tympanites*, gr. τυμπανίτης.

*TIMPANITĂ s. f. v. **timpanit.**

*TINCTURĂ s. f. v. **tintură.**

°TINTĂ s. f. (1651—1700) Cerneală. *Tintĕ. Atramentum.* ANON. CAR., 374.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tintă** (*tintĕ*: ANON. CAR., 374).

— Magh. *tinta* (< lat. *tincta (aqua)*).

TINTURĂ s. f. (c. 1760) Tinctură. *Şi în zeama lor adaoge ţiperig şi tintura nefritichii.* MD_2, 36r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. *tintura* (MD_2, 36r).

— It. *tintura.*

TIP s. n. (1698) Model. *Aşijderea acéste ale lumii ţie pomenite pilde şi tipuri.* CANTEMIR, D, 249.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **tipuri** (CANTEMIR, D, 249).

— Lat. *typus*, gr. τύπος.

TIRAN s. m. (1682) Stăpînitor absolut al unui stat sau al unei cetăţi (care guverna cu cruzime). *I-au osînditu-i tiranul să-i omoară cu pumnii.* DOSOFTEI, VS, nov., 109r. *Unde iaste Dioclitiian, Maximiian şi Iuliian, tiranii cei putérnici şi mari?* CANTEMIR, D, 53. *Au venit samoderjeţii împăraţi, au mai bine tirani.* CANTACUZINO, IST., 19; cf. DOSOFTEI, VS, nov., 109r, 143r, 157v, ian., 15r; CANTACUZINO, IST., 21; M. COSTIN, NM, 255; N. COSTIN, L, 21, 154, 155; N. COSTIN, C, 6, 54, 301. ◆ (1705) Persoană care încearcă să-şi impună voinţa în orice împrejurare. *A tot tiranul una şi acéia ieste socoteala ca ori cu ce mijloc a putea streinele ale sale a face.* CANTEMIR, II, I, 94.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tiran** (DOSOFTEI, VS, nov., 157v; N. COSTIN, L, 21; N. COSTIN, C, 301); **tiranul** (DOSOFTEI, VS, nov., 109r; CANTACUZINO, IST., 21; CANTEMIR, II, I, 94; M. COSTIN, NM, 255; N. COSTIN, L, 155; N. COSTIN, C, 6); g. -d. **tiranului** (DOSOFTEI, VS, nov., 109r, ian., 15r); pl. nom. -ac. **tirani** (CANTACUZINO, IST., 19); **tiranii** ((DOSOFTEI, VS, nov., 143r; CANTEMIR, D, 53; N. COSTIN, L, 21, 154); g. -d. **tiranilor** (N. COSTIN, C, 54).

— Lat. *tyrrannus*, gr. *τύραννος*.

•TIRAN, -Ă adj. **1.** (c. 1700) Nemilostiv. *Tyrannicida. g. c. Ucigători pre tiranul domn, -re, omorîtori de domn nemilostiv, -re.* CORBEA, D, 359r. *Să oţăraşte condeiul a scrie tirăniile şi mijloacele tirăneşti acestui cumplit tiran domnu!* N. COSTIN, L, 231.

2. (1716—1742) Stăpînitor. *Au fost şi mai-nainte răzvrătiri între limbile cele tirane.* TEMPEA, IST., 73.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **tiranul** (CORBEA, D, 359r); g. -d. m. **tiran** (N. COSTIN, L, 231); pl. nom. -ac. f. **tirane** (TEMPEA, IST., 73).

— *Tiran* (prin schimbarea valorii gramaticale).

TIRANI vb. IV v. **tirăni.**

•TIRĂNEAŞTE adv. (c. 1700) În mod tiranic. *Tyrannice adv. Tirănneaşte, nemilostiveaşte.* CORBEA, D, 359r. *Bucăţi, bucăţéle tirăneşte (sau mai adevărat să grăiesc) cu tirăniia să slujiia lupéşte.* CANTEMIR, II, I, 96. *Şi întîi începu acesta tirăniaşte a poronci noroadélor.* N. COSTIN, C, 303.

— *Tiran* + suf. *-eşte.*

•TIRĂNESC, -EASCĂ adj. (1703) Care tiranizează; de tiran. *Tirăneşti lucrări, mari turburări aduc unii ţară, supt Trigonul Acuio.* FN, 138. *Să dea pe un om nevinovat şi care s-au plecat la crăie să părea lucru tirănesc.* N. COSTIN, L, 136; cf. N. COSTIN, L, 231.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **tirănesc** (N. COSTIN, L, 136); pl. nom. -ac. f. **tirăneşti** (FN, 138); n. **tirăneşti** (N. COSTIN, L, 231).

— *Tiran* + suf. *-esc.*

•TIRĂNI vb. IV **1.** (1701) A asupri; a teroriza. *Nici căndu nu s-au auzit împăratul cel nebiruit al romanilor să fie întors pre cineva de la légé sa cu săbiia sau să-i fie tirănit pentru ăcasta.* STINGHE, DRŞ, I, 27. *Norod care tirăneaşte să căzneaşte.* FN, 148. ◆ (1701) A chinui, a

obseda. *Cruda şi cumplita boală-m [...] atita m-au chinuit şi tirănit.* FN, 89.

2. (1705) A guverna ca un tiran. *Pre Vidră [...] ca locul altuia să tiranească [...] au trimis-o.* CANTEMIR, II, II, 56.

Forme gramaticale ind. pr. 3 sg. **tirăneaşte** (FN, 148); pf. c. 3 sg. **au tirănit** (FN, 89); conj. pr. 3 sg. **să tiranească** (CANTEMIR, II, II, 56); pf. 3 sg. **să fie tirănit** (STINGHE, DRŞ, I, 27).

Variantă: **tirani.**

— *Tiran* + suf. *-i.*

TIRON s. m. **1.** (1643) Sutaş. *Era şi el ales [...] în ceata ce să chema tironi, adecă, cum dzicem noi, hotnogi.* VARLAAM, C, 425.

2. (1718) Tînăr soldat, recrut. *Carii era pre la şcoale, încă suptu steaguri, le zice tirones.* M. COSTIN, NM, 259. *Cu vreme den tironi eşiia de le dzicea viteranii.* N. COSTIN, L, 47; cf. M. COSTIN, NM, 259; N. COSTIN, L, 47.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **tirones** (M. COSTIN, NM, 259). **tironi** (VARLAAM, C, 425; N. COSTIN, L, 47), **tironis** (N. COSTIN, L, 47).

Variante: **tirones, tironis.**

— Lat. *tiro, -onis.*

TIRONES s. m. pl. v. **tiron.**

TIRONIS s. m. pl. v. **tiron.**

*TIRS s. n. v. **ters.**

TISTAMENT s. n. v. **testament.**

TISTAMINT s. n. v. **testament.**

TISTEMÎNT s. n. v. **testament.**

TIT s. n. v. **titlu.**

TITELUŞ s. n. v. **titlu.**

TITILUŞ s. n. v. **titlu.**

TITIULUŞ s. n. v. **titlu.**

TITLU s. n. **1.** (1600) Titulatură a domnitorilor sau a înalţilor demnitari. *Cum au dat împăratul lu Batăr Jigmon teteluş de domnie, aşa mă rog măriii lui să aib şi eu ca acela.* DÎ, 131. *Tituluşul domnului s-au făcut precum arată mai jos.* ANON. CANT., 84. *Ce-i umpluse popa sacul de tituluşuri înalte.* TEMPEA, IST., 81. *Acestiia sînt tituluşurile acestui pré vestit împărat.* M. COSTIN, NM, 415; cf. DÎ, 133, 146; MANUSCRIS 1650—1675, in DLR s. v.; BRANCOVICI, CR. SLOV., 114; DIOPTRA, 23^{r}; FN, 16; ANON. CANT., 84; CANTACUZINO, IST., 60; CANTEMIR, II, I, 23, 52, 141; TEMPEA, IST., 80; CANTEMIR, HR., 50, 131, 140, 433, 455, 468; GRECEANU, IST., 185; N. COSTIN, L, 264; PS.-AM., 120; NECULCE, L, 346; IORGA, SD, XII, 236; VP, 13^{v}.

2. (1649) Tildă. НАПИСАНІЕ. *Titla carea-i desupra. Titul.* MARDARIE, L, 177; cf. MARDARIE, L, 257.

3. (1651) Denumire dată unei lucrări sau unei părţi dintr-o lucrare. *Acest psalm în cartea jidovească n-are tituluş.* PB, 20^{r}. *Chéia meşteşugului meşteşugurilor [...] loghicăi acest titlu a-i da m-am obiciuit).* CANTEMIR, II, I, 85. *O carte au scris pentru otcîrmuirea împăraţilor, căriia i-au dat titiuluş „Învăţătura domnilor".* N. COSTIN, C, 272; cf. PB, 16^{r}; DOSOFTEI, PV, 27, 97; LUPAŞ, DIT, 481; CORBEA, D, 258^{v}.

4. (1673) Formulă introductivă în acte şi scrisori care cuprinde numele, titulatura, originea emitentului sau expeditorului. *În sfîrşit, să nu strici, David, în titul de scrisoare.* DOSOFTEI, PV, 383. *Dănăoară multe cărţi scrisă s-au aflat [...], a cărora era aşea titiuluşul; „Noi; craiul partilor în Asia, părinţilor tuturor în Rim şi norodului nărocos a Rimului în Italia [...] s⟨ă⟩n⟨ă⟩tate dzicem".* N. COSTIN, C, 123. *Un pitac cu tituluş.* IORGA, SD, VI, 228; cf. PS. -COSTIN, L, 24; CANTEMIR, HR., 287; ANTIM, O, 89; IORGA, SD, XIV, 19; DRA, I, 358; M. COSTIN, NM, 416.

5. (1698) Semn, dovadă. *De lume lepădîndu-te, titul fericirii vei agonisi.* CANTEMIR, D, 69. *Izbînda numai atuncea titulul biruinţii a agonisi poate.* CANTEMIR, II, II, 34; cf. CANTEMIR, D, 107, 189; CANTEMIR, II, II, 45; N. COSTIN, C, 327.

6. (c. 1700) Inscripţie. *Inscriptio g. f. Scriere den sus, tituluş.* CORBEA, D, 155r. *Acest tituluş mulţi îl citiia den jidovi, că aproape era locul de oraş.* ANT., 34v. ◆(1757) Epitaf. *De la închipuirea cea dinafară a măcar-căruia lucru de meşteşug purcede stih sau cuvîntare, sau titul, sau epigrama.* EUSTATIEVICI, GR., 143.

7. (1705) Nume dat unei persoane. *Supt titulul altuia răutatea lor să scrie.* CANTEMIR, II, II, 29. *Titluşul lui nu scrie Cantemir-voevoda, ce numai Costantin-voevoda.* NECULCE, L, 93; cf. AMELIO, PD, 60v; ANT., 34v. ◆ (1717) Supranume, poreclă. *A luat de la senat titlul Dacicus, adecă Dăţanul.* CANTEMIR, HR., 156. *Şi pre urmă i s-au dat titlul Exaporito, adecă tainicul din luntru la împărăţie.* N. COSTIN, L, 291; cf. N. COSTIN, C, 498.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **teteliuş** (DÎ, 146), **teteluş** (DÎ, 131), **titeluş** (DÎ, 133), **titiuluş** (N. COSTIN, C, 272, 498), **tiutiuluş** (N.COSTIN, L, 264), **titlu** (DOSOFTEI, PV, 27; CANTEMIR, II, I, 85), **titluş** (NECULCE, L, 346), **titul** (MARDARIE, L, 177, 257; DOSOFTEI, PV, 383; CANTEMIR, II, I, 23; CANTEMIR, HR., 140, 455, 468; EUSTATIEVICI, GR, 143), **titulus** (ANTIM, O, 89), **tituluş** (PB, 16r, 20r; FN, 16; CORBEA, D, 155r, 258v; CANTACUZINO, IST., 60; CANTEMIR, II, I, 23; PS. -COSTIN, L, 24; TEMPEA, IST., 80; IORGA, SD, XIV, 19; ANT., 34v; DRA, I, 358; M. COSTIN, NM, 416; IORGA, SD, VI, 228); **titiuluşul** (N. COSTIN, C, 123), **tiutiuluşul** (MANUSCRIS 1650—1675, in DLR, s. v.), **titlul** (DOSOFTEI, PV, 97; CANTEMIR, HR., 433; N. COSTIN, L, 291), **titluşul** (ANT., 34v; NECULCE, L, 93), **titolul** (CANTEMIR, D, 189), **titul** (CANTEMIR, D, 69; CANTEMIR, HR., 156, 287; AMELIO, PD, 60v; *titu⟨l⟩*; AMELIO, PD, 60v), **titulul** (CANTEMIR, II, I, 141, II, 24, 29, 45), **tituluşul** (BRANCOVICI, CR. SLOV., 114; ANON. CANT., 84; GRECEANU, IST., 185; IORGA, SD, XII, 236); g. -d. **titui** (PS. -AM., 120); **titului** (CANTEMIR, II, I, 52), **tituluşului** (LUPAŞ, DIT, 481); pl. nom. -ac. **tituluri** (CANTEMIR, HR., 50), **tituluşuri** (DIOPTRA, D, 23r; TEMPEA, IST., 81), **tituri** (CANTEMIR, D, 107); **titiluşurile** (VP, 13v), **titiuluşurile** (N. COSTIN, C, 237), **titulurile** (CANTEMIR, HR., 131), **tituluşurile** (M. COSTIN, NM, 415).

Variante: **teteliuş, teteluş, tit, titeluş, titiluş, titiuluş, titluş, titel, titul, titulus, tituluş, tiutiuluş.**

— Lat. *titulus*, magh. *titulus*, pol. *titul*, rus. *титул*; cf. gr. τίτλος, v. sl. ТИТЛО.

V. şi t i t u l ă.

TITLUŞ s. n. v. **titlu.**

TITOL s. n. v. **titlu.**

TITOR s. m. (1651—1700) Tutore. *Titor. Tutor.* ANON. CAR., 374. *După aceaea, care căsătorii vor fi fără voia părinţilor şi titorilor nemică să ţine aceaea.* SC, 170^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **titor** (ANON. CAR., 374); pl. g. -d. **titorilor** (SC, 170^{v}).

— Lat. *tutor, -oris*; cf. ngr. κτήτωρ.

TITUL s. n. v. **titlu.**

TITULĂ s. f. (1748) Capitol, paragraf al unui text de lege sau regulament. *La ştatuta aşa scrie, la al patrulea carte, titula 5, paragrafos 4.* IORGA, SD, XII, 50. *După decret, la partea secundă, titulo 36, a lui Mantian, s-ar fi căzut să plătească chiar Pantasi f. 100.* IORGA, SD, XII, 49.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **titulo** (IORGA, SD, XII, 49); **titula** (IORGA, SD, XII, 50).

Variantă: **titulo** s. n.

— Lat. med. *titula*; cf. it. *titolo.*

V. şi t i t l u.

°TITULI vb. IV (1717) A intitula, a numi. *Craiul unguresc, pre domnii de Ardél, în deplomatele sale voevod îl tituléste.* CANTEMIR, HR., 131.

Forme gramaticale: ind. pr. 3 sg. **tituleşte** (*tituléste*: CANTEMIR, HR., 131).

— *Titul* + suf. *-i*; cf. lat. *titulare.*

V. şi i n t i t u l i.

TITULO s. n. v. **titulă.**

TITULUS s. n. v. **titlu.**

TITULUŞ s. n. v. **titlu.**

TIUTIULUŞ s. n. v. **titlu.**

TOM s. n. (1667—1669). *Toate „Faptele" lu Luchian în patru tomuri.* CANTACUZINO, NI, 113^{v}. *Tot trupul „Hroniculuí" acestuia în doaĭ tomuri (adecă cărţi mari) să-l împărţim.* CANTEMIR, HR., 50; cf. CANTACUZINO, IST., 17.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tom** (CANTEMIR, HR., 50); **tomul** (CANTACUZINO, IST., 17; CANTEMIR, HR., 50); pl. nom. -ac. **tomuri** (CANTACUZINO, NI, 113^{v}; CANTEMIR, HR., 50).

— Lat. *tomus*, gr. τόμος.

TONJURĂ s. f. v. **tunsură.**

°TOPEL adj. (1748) Dublu. *Sănt ieu un huntfut [...], dară el iaste un topel huntfut şi blestemat* IORGA, SD, XII, 47.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **topel** (IORGA, SD, XII, 47).

— Germ. *doppelt* (< fr. *double*).

◇ TORMENTILLA s. f. (c. 1760) Plantă din familia rozaceelor; cinci-degete. *Să fiarbă [...] rădăcină de tormentilla în apă de izvor.* MD$_{2}$, 63^{v}.

— It. *tormentilla.*

TOTAL, -Ă adj. (1715) Care cuprinde totul. *Adunînd suma totală cu de-amăruntul.* PS. -COSTIN, L, 74.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. f. **totală** (PS. -COSTIN, L, 74).

— Lat. med. *totalis, -e.*

TRAC [1] adj. (1717) Originar din Tracia. *Au rîdicat la împărăție pre Iustin thracul.* CANTEMIR, HR., 314. *Iustin Cororopalat [...], de moșie thrac.* CANTEMIR, HR., 325; cf. CANTEMIR, HR., 288.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **trac** *(thrac:* CANTEMIR, HR., 325); **tracul** *(thracul:* CANTEMIR, HR., 288, 314).

— Lat. *tracus, -a, -um.*

*TRAC [2] s.m. v. **trachi.**

TRACHI s.m. pl. **1.** (1694) Turc. *Ciumă între thrachi (adecăte turci).* FN, 45.

2. (1701—1750) Locuitor al Traciei. *Din thrachi rodul lor trăgîndu-se.* CANTACUZINO, IST., 10. *Ni cu mesii, ni cu thrachii să amesteca.* CANTEMIR, HR., 73; cf. CANTEMIR, HR., 77; N. COSTIN, L, 28.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **trachi** *(thrachi:* FN, 45; CANTACUZINO, IST., 10); **trachii** *(trachii:* CANTEMIR, HR., 73, 77); g.-d. **trachilor** (N. COSTIN, L, 28).

— Lat. *Thraces.*

TRACT s.n. (1717) Ținut, regiune. *Purcegînd cu oastea [...] și luînd tractul de pe ceia parte de Dunăre.* CANTEMIR, HR., 220. *Tractul Dachiii.* CANTEMIR, HR., 211; cf. CANTEMIR, HR., 67, 227, 286.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tract** (CANTEMIR, HR., 67); **tractul** (CANTEMIR, HR., 211, 220, 227, 286).

— Lat. *tractus.*

TRACTAT s.n. (1694) Tratat. *Tractaturi noaă de pace, ce fără roadă.* FN, 27. *Tractatele de pace s-au încheiat.* CANTEMIR, II, I, 191. *Tractate, adecă legături de pace.* M. COSTIN, L, 45. *Tractate de pace între turci cu nemții și cu leșii, care apoi s-au legat la Carlovița.* PS.-COSTIN, L, 48; cf. FN, 31, 39, 40, 54, 57, 66, 67, 124, 131, 132, 133, 139, 148, 149, 154, 162; CANTEMIR, II, I, 24, II, 170, 208; PS.-COSTIN, L, 14; CANTEMIR, HR., 491; M. COSTIN, CU, 284, 292.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tractat** (FN, 31, 134; M. COSTIN, CU, 292); **tractatul** (CANTEMIR, HR., 491); pl. nom. -ac. **tractate** (CANTEMIR, II, I, 24; M. COSTIN, L, 45; PS.-COSTIN, L, 14, 48), **tractaturi** (FN, 27, 39, 66, 67, 124, 131, 132, 139, 148, 149, 154, 162); **tractatele** (CANTEMIR, II, II, 170, 191, 208; M. COSTIN, CU, 284), **tractaturile** (FN, 40, 54, 57, 133).

— Lat. *tractatum,* pol. *traktat.*

*TRAGEDIE s.f. v. **traghedie.**

*TRAGHEDIARI s.m. (c. 1700) Autor dramatic. *Puppius g.m. Un poetic traghediiari.* CORBEA, D, 271[v].

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **traghediari** *(traghediiari:* CORBEA, D, 271[v]).

— *Traghedie* + suf. *-ar.*

TRAGHEDIE s.f. (1700) Specie a genului dramatic. *Tragicus, -i g.m. Făcător de traghedii.* CORBEA, D, 350[v]. *Euripides, -is g.m. Un elin, vestit scriitor de traghiedii.* CORBEA, D, 104[r]; cf. CORBEA, D, 222[v], 244[v]; N. COSTIN, C, 426; EUSTATIEVICI, GR, 142. ◆ (1703) Nenorocire. *O trăgediia semnează, cui obrazul acel dentii aseamene va fi prințepului de Machedonie.* FN, 121.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **traghedia** (N. COSTIN, C, 426; EUSTATIEVICI, GR, 142), **trăgedia** *(trăgediia:* FN, 121); pl. nom.

-ac. **traghedii** (CORBEA, D, 222^{v}, 244^{v}, 350^{v}), **traghiedii** (CORBEA D, 104^{r}).

Variantă: **traghiedie, trăgedie.**

— Lat. *tragoedia*, it. *tragedia;* cf. rus. *трагедия.*

TRAGHICESC, -EASCĂ adj. (1705) Cu caracter de tragedie. *Sunete jealnice, eleghii [...] traghicești.* CANTEMIR, II, II, 139.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. f. **traghicești** (CANTEMIR, II, II, 139).

— Lat. *tragicus, -a, -um*, gr. τραγικός, -ή, -όν (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

V. și t r a g h i c u s.

◇TRAGHICUS adj. (c. 1700) Care este autor de tragedii. *Thespis g.m. Poeticul traghicus cel prea dintîi în Athina.* CORBEA, D, 345^{r}.

— Lat. *tragicus, -a, -um.*

V. și t r a g h i c e s c, -e a s c ă.

TRAGHIEDIE s.f. v. **traghedie.**

*TRAGIC, -Ă adj. v. **traghicesc, -ească, traghicus.**

TRANSALPIN adj. (1736—1738). *Franțozii transalpinii [...] cinstiea pre muerile grèle foarte cu cinste.* N. COSTIN, C, 474.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. m. **transalpinii** (N. COSTIN, C, 474).

— Lat. *Transalpinus, -a, -um.*

TRANTALUI vb. IV v. **trăctălui.**

*TRATA vb. I v. **trăctălui, trăctui.**

*TRATAT s.n. v. **tractat.**

TRĂBÎCIE s.pl. (1620) Mașină de război, folosită pentru a arunca pietre, proiectile; bombardă. *Se prinseră întîiu de Galata să o dobîndească și puseră trăbîcie, deci începură a o bate cu tunuri.* MOXA, C, 403.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **trăbîcie** (MOXA, C, 403).

— It. *trabocco, trabucco.*

TRĂCTĂLUI vb. IV **1.** (1699) A duce tratative, a discuta. *Să trăctăluescu pricini de noaă oaste.* FN, 74. *Să trăptăluiaște o logodnă.* FN, 98; cf. FN, 82, 84, 87, 98, 107, 132, 135, 150, 154, 166, 167.

2. (1749) A avea față de cineva o anumită comportare. *Mi-au bașocoritu fiĭorul [...] și l-a trantaluitu și cu bătaeaie.* IORGA, SD, XII, 51.

Forme gramaticale: ind. imperf. 3 sg. **tractăluia** (FN, 154); pf. c. 3 sg. **a trantaluitu** (IORGA, SD, XII, 51); conj. pr. **să trăctăluiască** (FN, 167); inf. **a trăptălui** (FN, 107); refl. ind. pr. 3 sg. **să trăctăluiaște** (FN, 74, 82, 87, 132, 135, 150, 166), **să trăptăluiaște** (FN, 98); 3 pl. **să trăctăluiescu** *(să trăctăluescu:* FN, 74, 84*).*

Variante: **trantalui, trăptălui.**

— Lat. *tractare*, magh. *traktálni.*

V. și t r ă c t u i.

TRĂCTUI vb. IV (1705) A trata, a discuta. *Pentru ca [...] trébele să ne trăctuim.* CANTEMIR, II, I, 127.

Forme gramaticale: conj. pr. 1 pl. **să trăctuim** (CANTEMIR, II, I, 127).

— Lat. *tractare* (după modelul verbelor terminate în *-ui*); cf. pol. *traktować*, rus. *трактовать.*

V. și t r ă c t ă l u i.

TRĂGEDIE s.f. v. **traghedie.**

TRĂPTĂLUI vb. IV v. **trăctălui.**

TRĂTATOR s.m. (1701) Persoană care duce tratative. *Cură un glas de niște trătatori.* FN, 96. *Să vedescu alți trătatori, de tocmire între niște putearnici.* FN, 102.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **trătatori** (FN, 96, 102).

— It. *trattatore.*

TREBUN s.m. v. **tribun.**

TREGVĂ s.f. (1695) Armistițiu. *Vorbe de pace au de tregva.* FN, 62.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tregva** (FN, 62).

— It. *tregua.*

TREMENTINĂ s.f. (c. 1760) Terebentină. *Unt strecurat de inuper sau de trementină:* MD_2, 73^r. *Să ia de la spițărie spiritus de terpentină, adică rachiu de trementin⟨ă⟩.* MD_1, 73^v; cf. MD_1, 95^v, 141^r; MD_2, 3^r, 15^r.

Forme gramaticale: sf. nom. -ac. **trementină** (MD_2, 3^r, 73^r; *trementin⟨ă⟩:* MD_1, 73^v); **trementina** (MD_1, 95^v, 141^r; MD_2, 15^r).

— It. *trementina.*

V. și terpentină.

TREUMF s.n. v. **triumf.**

TRIBUN s.m. **1.** (1682) (La romani) Magistrat însărcinat cu comanda unor unități militare. *Au trimis 5 tribuni cu voinicii lor.* DOSOFTEI, VS, nov., 157^v. *În curțile domnilor romani să afla trebuni, polcovnici, învățători armelor.* N. COSTIN, C, 283; cf. CANTEMIR, HR., 161.

2. (1682) (La romani) Magistrat însărcinat cu apărarea drepturilor plebei. *I deade pre mîna lui Clavdie tribunul.* DOSOFTEI, VS., oct., 71^r. *Pre Traian îl face [...] tribun și lui moștenitoriu.* CANTEMIR, HR., 80; cf. CANTEMIR, HR., 161, 315; N. COSTIN, C, 299, 369, 609.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tribun** (CANTEMIR, HR., 80); **tribunul** (DOSOFTEI, VS, oct., 71^r; CANTEMIR, HR., 161, 315; N. COSTIN, C, 369, 609); g.-d. **tribunului** (CANTEMIR, HR., 161); pl. nom. -ac. **trebuni** (N, COSTIN, C, 283), **tribuni** (DOSOFTEI, VS, nov., 157^v), **trivuni** (N. COSTIN, C, 299); **tribunii** (DOSOFTEI, VS, nov., 157^v); g.-d. **tribunilor** (DOSOFTEI, VS, nov., 157^v).

Variante: **trebun, trivun.**

— Lat. *tribunus*, v. sl. трибоунъ.

TRIBUNAL s.n. (1725) Instanță de judecată. *Unde zic acelor legi tribunal.* SIMION DASCĂLUL, in DLR, s.v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tribunal** (SIMION DASCĂLUL, in DLR, s.v.).

— Lat. *tribunal*, pol. *trybunał*, rus. *трибунал*.

TRIBUNIȚIE s.f. (1717) Demnitatea de tribun. *Cu putéré l-au împodobit tribunițiii și chesari l-au făcut.* CANTEMIR, HR., 193.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **tribunițiii** (CANTEMIR, HR., 193).

— Lat. *tribunicia (potestas).*

TRIGEAMĂN s.m. (c. 1700) (Probabil) Fiecare dintre cei trei copii, născuți odată de aceeași mamă. *Trigeminus g.m. Trigeamăn, întreit.* CORBEA, D, 354^r.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **trigeamăn** (CORBEA, D, 354^r).

— Lat. *trigeminus* (prin apropiere de *geamăn*).

TRIGON s.n. (1694) Dispunere a aştrilor în formă de triunghi. *Trigonul [...] de opşte, stă, adăvărat, în loc nalt, nič iaste de a nu-l băga seama.* FN, 26; cf. FN, 159.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **trigon** (FN, 159); **trigonul** (FN, 26).

— It. *trigono*, ngr. τρίγωνον.

TRINEPOT s.m. (c. 1700) Stră-strănepot. *Trinepos g.m. Trinepot, al treile nepot.* CORBEA, D, 354^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **trinepot** (CORBEA, D, 354^{v}).

— Lat. *trinepos, -otis* (prin apropiere de *nepot*).

◇TRIPLICITA s.f. (1703) Natură triplă. *Un loc, supus a cui triplicita, negîndit vine năvălit.* FN, 134.

— It. *triplicità*.

TRISTICIE s.f. (1681) Tristeţe. *În loc de odihnă, de unde s-au depărtat toată durearea, tristiciia şi ⟨su⟩spinul.* DOSOFTEI, M, 113^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tristicia** *(tristiciia:* DOSOFTEI, M, 113^{v}*)*.

— Lat. *tristitia*.

◇TRITURA s.f. (c. 1760) (În farmacie) Pulbere. *Împreunează-le pe toate şi le piseză şi fă alesticon, adecă tritura şi pune în băutura lui să bea.* MD$_2$, 36^{r}.

— Lat. *tritura, it. tritura*.

TRIUMF s.n. (1717) (În Roma antică) Celebrarea unei victorii, prin ceremonia intrării solemne în oraş a conducătorului biruitor. *Traian [...] să duce la Roma cu triumf.* CANTEMIR, HR., 486. *Ducînd [...] cu triumf, adecă cu alaiul, [...] au luat de la Senat titlul: Dacicus, adecă Dăţanul.* CANTEMIR, HR., 156. *Unde sintu alaiurile şi triumfurile?* N. COSTIN, C, 190; cf. CANTEMIR, HR., 82, 105, 121, 189; N. COSTIN, C, 184, 185, 198, 467, 468, 578.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **triumf** (CANTEMIR, HR., 82, 105, 121, 156, 189, 486; N. COSTIN, C, 468, 578), **triumful** (N. COSTIN, C, 467, 468); g.-d. **treumfului** (N. COSTIN, C, 467), **triumfului** (N. COSTIN, C, 184); pl. nom. -ac. **triumfuri** (N. COSTIN, C, 185, 198); **triumfurile** (N. COSTIN, C, 190).

Variantă: **treumf**.

— Lat. *triumphus*.

TRIUMVIR s.m. (1717). *Lui Annie Fabian, triumvirului a acelor mai de frunte.* CANTEMIR, HR., 161.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **triumvirului** (CANTEMIR, HR., 161).

— Lat. *triumvir*.

TRIVUN s.m. v. **tribun**.

TROFEU s.n. (1717) Monument. *A lui Traian în veci de pomenit trofee.* CANTEMIR, HR., 15.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **trofee** (CANTEMIR, HR., 15).

— Lat. *trophaeum*.

*TROHAIC, -Ă adj. v. **troheicesc**.

TROHEI s.m. v. **troheu**.

TROHEICESC adj. (1717) Trohaic. *Stihul cel troheicesc.* EUSTATIEVICI, GR, 137; cf. EUSTATIEVICI, GR, 134.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. n. **troheicesc** (EUSTATIEVICI, GR, 134, 137).

— Lat. *trochaicus, -a, -um*, gr. τροχαϊκός, -ή, -όν (după modelul[1] adjectivelor terminate în *-icesc*); cf. rus. *трохайческий*.

TROHEU s.m. (1757). *Rîndul al doilea întru un chip să răspunză spondeul sau troheul.* EUSTATIEVICI, GR, 135. *Al şaselea ⟨pas⟩ spondei sau trohei.* EUSTATIEVICI, GR, 135; cf. EUSTATIEVICI, GR, 137.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **trohei** (EUSTATIEVICI, GR, 135, 137); **troheul** (EUSTATIEVICI, GR, 135).

Variantă: **trohei.**

— Lat. *trochaeus*, gr. τροχαῖος, rus. *трохей*.

TRON s.n. (1679) Scaun (jilţ) ornamentat, pe care stau monarhii sau prelaţii la ceremonii. *Tron, adecă scaunul cel în oltariu.* DOSOFTEI, L, 23^{v}. *Din thronul stăpînirii să nu lipsască.* CANTEMIR, II, I, 236.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tron** *(thron:* DOSOFTEI, L, 23^{v}*)*; **tronul** *(thronul:* CANTEMIR, II, I, 236).

— Lat. *thrônus*, gr. θρόνος; cf. pol. *tron*.

TROPIC s.n. (1705). *Tropic să cheamă dunga ceriului din carea soare să întoarce, veri la suit, veri la coborît, Racul, Capricornl.* CANTEMIR, II, I, 24; cf. CANTEMIR, II, I, 206.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tropic** (CANTEMIR, II, I, 24); **tropicul** (CANTEMIR, II, I, 206).

— Lat. *tropicus*, gr. τροπικός.

TUNSURĂ s.f. **I.** (1702) Tunsoare specifică preoţilor catolici. *Dară preste tonjura cea dintîi, ce zici?* P. PR., 103^{r}.

2. (1718) Tunsoare. *Doo feluri de tunsuri au luat ardeleni (!) noştri de la rimleni.* M. COSTIN, NM, 271; cf. M. COSTIN, NM, 270.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tonjură** (P. PR., 103^{r}), **tunsură** (M. COSTIN, NM, 271); **tunsura** (M. COSTIN, NM, 270, 271); g.-d. **tunsuri** (M. COSTIN, NM, 271); pl. nom. -ac. **tunsuri** (M. COSTIN, NM, 271).

Variantă: **tonjură.**

— Lat. *tonsura*. (Varianta *tonjura*, cu rostire maghiarizantă).

*TURBAN s.n. v. **tărban.**

TURINGHI s.m. pl. (1717) Locuitori ai Turingiei. *Strînsu-s-au [...] marcomanii, burgundionii, thuringhii, bructerii.* CANTEMIR, HR., 287.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **turinghii** *(thuringhii:* CANTEMIR, HR., 287).

— Lat. *Thuringi*.

TURMIZOL s.n. (1754) Turnesol. *1/2 ll turmizol.* IORGA, SD, XII, 67.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **turmizol** (IORGA, SD, XII, 67).

— It. *turnàsole*, fr. *tournesol*.

*TURNESOL s.n. v. **turmizol.**

*TUTORE s.m. v. **titor.**

•TUTORIE s.f. (c. 1700) Calitatea de tutore. *Protutela g.f. După tutorie, o boierie.* CORBEA, D, 268^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **tutorie** (CORBEA, D, 268^{r}).

— *Tutore* (< lat. *tutor, -oris*) + suf. *-ie*.

Ţ

ŢĂRĂMONIE s.f. v. **ceremonie.**

°ŢĂRCĂLAT s.n. (1675) Control, inspecţie. *Să iasă în ţărcălat.* DOCUMENT 1675, in DLR ms., s.v.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ţărcălat** (DOCUMENT 1675, in DLR ms., s.v.).

— Magh. *cirkálat* (< lat. *circare*).

°ŢĂRCĂLUI vb. IV (1675) A controla, a inspecta. *Sfinţie-Sa, ieşind în ţară [...], să ţărcăluiască pre protopopi.* DOCUMENT 1675, ap. TAMÁS, EW, 810.

Forme gramaticale: conj. prez. 3 sg. **să ţărcăluiască** (DOCUMENT 1675, ap. TAMÁS, EW, 810).

— Magh. *cirkálni* (< lat. *circare*).

°ŢEDRUŞ s.m. (c. 1660) Cedru. *Lemnelor a Cedruşilor.* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 810. *Graiul domnului [...] şi ţedruşi zdrobeşte, Frînge lemnul de ţedruş.* VISKI, PV, I, 63. *Tu dai umedală [...] lemnelor a ţedruşilor.* VISKI, PV, III, 17.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ţedruş** (VISKI, PV, I, 63); pl. nom. -ac. **ţedruşi** (VISKI, PV, I, 63); g.-d. **ţedruşilor** (VISKI, PV, III, 17; *Cedruşilor*: PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 810).

— Magh. *cédrus* (< lat. *cedrus*).

•ŢELTENI s.m. pl. (1726) Celţi. *Franţozii, ce să chema mainte galateni şi ţelteni.* N. COSTIN, L, 27.

Forme gramaticale: pl. nom. -ac. **ţelteni** (N. COSTIN, L, 27).

— *Ţelt* (< lat. *Celtae*) + suf. *-ean.*

•ŢELTIBEREAN s.m. (c. 1700) Celtiber, locuitor al Celtiberiei. *Celtiberia g.f. Ţinut al ţeltibereanilor.* CORBEA, D, 47^{v}. *Celtibericus, -a, -um [...] Ţeltiberean, -că.* CORBEA, D, 47^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ţeltiberean** (CORBEA, D, 47^{v}); pl. g.-d. **ţeltibereanilor** (CORBEA, D, 47^{v}).

— *Ţeltiber* (< lat. *Celtiberi*) + suf. *-ean.*

•ŢELTIBEREANCĂ s.f. (c. 1700) Celtiberă, locuitoare a Celtiberiei. *Celtibericus, -a, -um [...] Ţeltiberean, -că.* CORBEA, D, 47^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ţeltibereancă** (CORBEA, D. 47^{v}).

— *Ţeltiberean* + suf. *-că.*

ŢELTIBERICESC, -EASCĂ adj. (c. 1700) Specific celtiberilor. *Celtibericus, -a, -um. Ţeltibericesc, -ă.* CORBEA, D, 47^{v}.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. m. **ţeltibericesc** (CORBEA, D, 47^{v}); f. **ţeltibericească** (CORBEA, D, 47^{v}).

— Lat. *celtibericus, -a, -um* (după modelul adjectivelor terminate în *-esc*).

◇ŢEMENTERIUM s.n. (c. 1700) Cimitir. *Coemeterium g.n. Ţementerium, loc de îngropat.* CORBEA, D, 56v.

— Lat. *coemeterium, caementerium;* cf. magh. *cimeteriom.*

V. şi ţintirim.

ŢENSOR s.m. (1736—1738) Magistrat roman. *În dzileli Ţennei ţensorul, adecă cercătoriul.* N. COSTIN, C, 64. *Elie Fabat ţensorul.* N. COSTIN, C, 634; cf. N. COSTIN, C, 201.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ţinsor** (N. COSTIN, C, 201); **ţensorul** (N. COSTIN, C, 64, 634).

Variantă: **ţinşor.**

— Lat. *censor.*

ŢENSORIN s.m. (1736—1738) Persoană care a îndeplinit (de două ori) funcţia de cenzor. *Cato ţinsorinul.* N. COSTIN, C, 199. *Cnei Flavie, ţensorin, grăie.* N. COSTIN, C, 621.

Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ţensorin** (N. COSTIN, C, 621); **ţinsorinul** (N. COSTIN, C, 199).

Variantă: **ţinsorin.**

— Lat. *censorinus, -a, -um.*

◇ŢENTAURUS s.m. (c. 1700) Centaur. *Phlegraeus g.m. Unul dintre ţentaurus.* CORBEA, D, 243v.

— Lat. *centaurus.*

°ŢENTROM s.n. (1702) Centru, loc de întîlnire. *Fala spre rătăcire şi spre tăgăduirea lui Dumnezău duce pre om, care iaste ţentromul cel desăvîrşit a păcatelor.* P. PR., 108r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ţentromul** (P. PR., 108r).

— Magh. *centrom* (< lat. *centrum*).

ŢERĂMONIE s. f. v. **ceremonie.**

ŢERBER s.n. (1717) Animal fabulos. *Pără-să-vă cuiva [. . .] acéste [. . .] lătrături de ţerberi.* CANTEMIR, HR., 9.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **ţerberi** (CANTEMIR, HR., 9).

— Lat. *Cerberus.*

ŢEREMONĂ s.f. v. **ceremonie.**

ŢEREMONIE s.f. v. **ceremonie.**

◇ŢEREMONIŢEAŞTE adv. (c. 1700) În chip ceremonios. *Solemniter, adv. [. . .] cu pompă, ghizdav, ţeremoniţeaşte, cu ţeremonii.* CORBEA, D, 314v.

— *Ţeremonie* + suf. *-iceşte* (în varianta *-iţeaşte*).

ŢERMONIE s.f. v. **ceremonie.**

°ŢET s.m. (c. 1660) Balenă, *Szupt kare nnote Cetu'ul bine.* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 814. *Şi ţeturi cei peşti mari înoate.* VISKI, PV, III, 17.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ţetuş** (*cetu'ul:* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 814); pl. nom.-ac. **ţeturi** (VISKI, PV, III, 17).

Variantă: **ţetuş.**

— Magh. *cet (us)* (< lat. *cetus*).

ŢETUŞ s.m. v. **ţet.**

°ŢIDULĂ s.f. (c. 1700) Bilet înscris. *Inscriptum g.n. Ţidulă.* CORBEA, D, 155r. *Că-ţi trimit şi ţidula.* IORGA, SN, 93. *O ţidulă de hîrtie.* NECULCE, L, 221; cf. CORBEA, D, 300r; DRA, II, 234.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ţidulă** (NECULCE, L, 221, DRA, II, 234); **ţîdulă** (CORBEA, D, 155r, 300r); **ţidula** (IORGA, SN, 93).

Variantă: **țîdulă**.
— Magh. *cedula*, pol. *cedula* (magh., pol. < lat. med. *cedula*).

ȚILIȚIUM s.n. (1702) Veșmînt monahal de penitență. *Mai demult în cenușă și în țilițium făcea pocăință*: P. PR., 137v.
Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **țilițium** (P. PR., 137v).
— Lat. *cilicium* (cu pronunțare maghiarizantă).

ȚILTEBERI s.m. pl. v. **țiltiberi**.

ȚILTIBERI s.m. pl. (1718) Locuitori ai Celtiberiei. *Hișpanii, ibării, țiltiberii* [...] *tot un neam sîntu*. M. COSTIN, NM, 268. *Iverii, țiltiverii, portogalii, tot un niam sîntu*. N. COSTIN, L, 56; cf. N. COSTIN, L, 27.
Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **țilteberi** (N. COSTIN, L, 27), **țiltiberi** (N. COSTIN, L, 27); **țiltiberii** (M. COSTIN, NM, 268), **țiltiverii** (N. COSTIN, L, 56).
Variante: **țilteberi, țiltiveri**.
— Lat. *Celtiberi*.

ȚILTIVERI s.m. pl. v. **țiltiberi**.

ȚILȚI s.m. pl. (1726) Celți. *Li-au dzis țilteberi, cum s-ar dzice țilți și iveri*. N. COSTIN, L, 27.
Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **țilți** (N. COSTIN, L, 27).
— Lat. *Celtae*.

ȚIMBAL, s.n. v. **țimbalm**.

ȚIMBALM s.n. (c. 1660) Cimbal. *Ku kordz multe / En czimbálm frumoszé*. PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 817. *Lăudați și-[l] strigați tare În țimbale de cîntare*. DOSOFTEI, PV, 1055. *Cu timpen* [...] *și cu țimbale*. BB, 209. *Cymbalum g. n. Timbal*. CORBEA, D, 75v; cf. VISKI, PV, I, 72.
Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **țimbal** (CORBEA, D, 75v), **țimbalm** (VISKI, PV, I, 72); *czimbálm*: PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW 817); pl. nom.-ac. **țimbale** (DOSOFTEI, PV, 1055), **țimbalme** (*cymbalme*: PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 817), **țimbale** (BB 209).
Variante: **țimbal, țimbal**.
— Lat. *cymbalum*, magh. *cimbalom*, pol. *cymbał*.

ȚIMBĂLI vb. IV (c. 1700) A cînta la cimbal. *Cymbalisso, -ás. Țimbălescu*. CORBEA, D, 75v.
Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **țimbălescu** (CORBEA, D, 75v)
— *Țimbal* + suf. *-i*.

ȚIMBĂLITORI s.m. (c. 1700) Persoană care cîntă la cimbal. *Cymbalistă g.m. Țimbălitori*. CORBEA, D, 75v.
Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **țimbălitori** (CORBEA, D, 75v).
— *Țimbal* + suf. *-itori*.

ȚIMBRI s.m. pl. (1717) Cimbri, populație germanică. *Atila* [...] *au poroncit hatmanilor săi să margă să supue normanii, frizii, țimbrii*. CANTEMIR, HR., 285. *Țimbrii,ném gothicesc*. CANTEMIR, HR., 364; cf. CANTEMIR, HR., 362; N. COSTIN, L, 27, 28, 29, 30.
Forme gramaticale: nom.-ac. **țimbrii** (CANTEMIR, HR., 362, 364; N. COSTIN, L, 30); **țimbrii** (CANTEMIR, HR., 285; N. COSTIN, L, 27, 28, 29); g.-d. **țimbrîlor** (N. COSTIN, L, 29).
— Lat. *Cimbri*.

ȚINSOR s.m. v. **țensor**.

•ȚINSORIE s.f. (1717) (În Imperiul Roman) Demnitatea de cenzor. *Acesta au fost în cinsté boeriii ce zic ţinsoria.* CANTEMIR, HR., 119.
Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ţinsoria** (CANTEMIR, HR., 119).
— *Ţinsor* + suf. *-ie;* cf. lat. *censoria (potestas).*
ȚINSORIN s.m. v. **ţensorin.**
ȚINTERIM s.n. v. **ţintirim.**
°ȚINTIRIM s.n. (1628) Cimitir. *Scriem [...] a socoti [...] alegăndu sventele besareč de acoperiş, de ţinterimur[i] şi de s[ă]criul din lăuntru.* IORGA, SD, XII, 281. *Mormîntul apostolului ... era acolo în ţinterim,* DOSOFTEI, VS, nov., 159^{v}. *Ţintirimul besaricii.* ÎNSEMNARE 1725, ap. TAMÁS, EW, 819; cf. DOSOFTEI, VS, nov., 160^{r}; STINGHE, DRŞ, I, 95, 99; IORGA, SD, I, 107; N. COSTIN, C, 474.
Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ţinterim** (DOSOFTEI, VS, nov., 157^{v}), **ţintirimu** *(cintirimu:* STINGHE, DRŞ, I, 95); **ţinterimul** (IORGA, SD, I, 107), **ţintirimul** (DOSOFTEI, VS, nov., 160^{r}; *ţintirimul:* STINGHE, DRŞ, I, 99; ÎNSEMNARE 1725, ap. TAMÁS, EW, 819): pl. nom. -ac. **ţinterimuri** (IORGA, SD, XII, 281); **ţintirimurile** (N. COSTIN, C, 474).
Variante: **ţinterim, ţintirimu.**
— Magh. *cinterem* (< lat. *coemeterium, cimeterium, cimiterium*).
V. şi ţ e m e n t e r i u m.
ȚINTIRIMU s.n. v. **ţintirim.**
°ȚIPROŞ s.n. (1651—1700) Chiparos. *Cziprosh. Cyparissus.* ANON. CAR., 333.
Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ţiproş** *(cziprosh:* ANON. CAR., 333).
— Magh. *ciprus* (< lat. *cyprus*).
ȚIRCUMFERENȚIE s.f. (1715) Linie împrejmuitoare a unui teritoriu de formă relativ rotundă. *Cît s-ar socoti de la singur Poltava (ţircumferenţie) ca la trei mile şi mai bine.* P.S. -COSTIN, L, 69.
Forme gramaticale: sg. nom. -ac. **ţircumferenţie** (P.S.-COSTIN, L, 69).
— Lat. *circumferentia.*
ȚIRCUMSTANȚIE s. f. (1656) Circumstanţă. *Ţircumstanţiile, ce se zic: încunjurările vremilor.* IORGA, SBD, 276. *Împregiurstanţiile — ţircumstanţiile, încungiurările.* DOSOFTEI, M, 152^{v}. *Toate ţircumstanţiile, adecă împregiurstările, ale lumii, sînt.* CANTEMIR, D, 199. *Ţircumstanţii lăt. Peristases, el. Lucrurile ce stau pre lîngă altele.* CANTEMIR, II, I, 25; cf. CANTEMIR, D, 75, 249; CANTEMIR, II, II, 239; CANTEMIR, HR., 396, 398.
Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **ţircumstanţii** (CANTEMIR, II, I, 25, II, 239; CANTEMIR, HR., 396, 398); **ţircumstanţiile** (IORGA, SBD, 276; DOSOFTEI, M, 152^{v}; CANTEMIR, D, 75, 199, 249).
— Lat. *circumstantia.*
V. şi î m p r e g i u r - s t a n ţ i e.
ȚIRIMONIE s. f. v. **ceremonie.**
°ȚIRULIC s. m. (1705) Chirurg. *Unsoare cu carea să slujesc ţirulicii la rane.* CANTEMIR, II, I, 16. *La apothecari şi la ţirulici nemairămînd pănzături.* CANTEMIR, HR., 81.
Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **ţirulici** (CANTEMIR, HR., 81); **ţirulicii** (CANTEMIR, II, I, 16).
— Pol. *cyrulik* (< lat. *chirurgus*); cf. ucr. *цирулик.*

ŢITARĂ s. f. v. **ţiteră.**

•ŢITĂLUIT adj. (1742) Citat. *Precum ſi-au fost judecat în ţităluitul s. s.* MOLDOVANU, AS, I, 155.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. n. **ţităluitul** (MOLDOVANU, AS, I, 155).

— *Ţităluí* (< magh. *citálni* < lat. *citare*) (prin schimbarea valorii gramaticale).

ŢITĂRĂ s. f. (c. 1660). Citeră. *Lauta me ſi Cythere.* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 821. *În ţitera răsunaţ.* VISKI, CC, IV, 3. *Citharistria g. f. Muiare, fată muzicaşă, jucătoare cu ţitara.* CORBEA, D, 54r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ţitara** (CORBEA, D, 54r), **ţitera** (VISKI, CC, IV, 3); pl. nom.-ac. **ţitere** (VISKI, CC, IV, 3; *Cythere:* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 821).

Variantă: **ţitară.**

— Lat. *cithara, citera,* magh. *citera.*

ŢÎDULĂ s. f. v. **ţidulă.**

ŢÎMBAL s. n. v. **ţimbalm.**

°ŢUCĂR s. n. (1754) Zahăr. *2 loţ ţucăr.* IORGA, SD, XII, 67.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ţucăr** (IORGA, SD, XII, 67).

— Germ. *Zucker* (< it. *zùcchero, zùccaro*).

•ŢUDULIŢĂ s. f. (1743) Diminutiv al lui ţ i d u l ă. *Să te duci cu aciastă ţuduliţă la ficiorii Volfoae.* IORGA, SD, X, 335.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ţuduliţă** (IORGA, SD, X, 335).

— *Ţidulă* (în varianta *ţudulă*) + suf. *-iţă.*

U

°UJURĂ s. f. (1551—1553) Camătă. *Cade-se ție se dai argintul miu negutătorilor și deca am venit eu, luvaș al miu cu ujura.* ES, 102r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **ujura** (ES, 102r).

— Magh. *uzsura* (< lat. *usura*).

UMERALI adj. (c. 1760) Humeral. *Întîi să sloboază sînge din vina cotului umerali.* MD1, 79v.

Forme gramaticale: sg. g.-d. n. **umerali** (MD1, 79v).

— Lat. *humeralis.*

UN s. m. v. **hun.**

•UNAȚIE s. f. (1756) Unirea bisericii răsăritene cu biserica romano-catolică; uniație. *Poroncind să-i învețe oarecare eres nou ce să zice unație.* VP, 12v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **unație** (VP, 12v).

— *Uniat* + suf. *-ie.*

*UNCIE s. f. v. **unție.**

•UNESC adj. (1717) Care aparține hunilor. *Trimițînd pre fiiul său Carolus într-agiutoriu hanului unnesc.* CANTEMIR, HR., 351—352.

Forme gramaticale: sg. g.-d. m. **unesc** *(unnesc:* CANTEMIR, HR., 352).

— *Hun* (în varianta *un*) + suf. *-esc.*

*UNGUENT s. n. v. **ungvento.**

◇UNGVENTO s. n. (c. 1760) Unguent. *Iar pentru locul ficatului [...] să se ungă cu ungvento de zahar cu camfor.* MD2, 123r.

— It. *unguènto.*

°UNIAT s. m. (1724) Greco-catolic. *Asa se fie si stepenire protopopiei in lecse de ketre vladica și de ketre uniacii lui.* STINGHE, DRȘ, I, 94. *Noi, preoții [...] ce sîntem uniiați.* IORGA, SD, XII, 42.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **uniați** *(uniiați:* IORGA, SD, XII, 42); **uniații** *(uniacii:* STINGHE, DRȘ, I, 94).

— Rus. *унинтъ* (< lat. *unio*).

*UNICORN, -Ă adj. v. **unicornuș.**

UNICORNĂ s. f. v. **unicornuș.**

UNICORNIȘ s. m. v. **unicornuș.**

UNICORNUȘ s. m. (c. 1660) Licorn. *De cornele unikornușului.* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 830. *Sare tocma ca vițelul, ca puiul de unicornă.* VISKI, PV, I, 63; cf. VISKI, PV, I, 50.

Forme gramaticale: s. m. sg. g.-d. **unicornișului** (VISKI, PV, I, 50), **unicornușului** *(unikornușului:* PSALTIRE c. 1660, ap. TAMÁS, EW, 830); s. f. sg. nom.-ac. **unicornă** (VISKI, PV, I, 63).

Variante: **unicornă** s. f., **unicorniș** s. m.

— Lat. *unicornus* (cu rostire, maghiarizantă), magh. *unikornis.*

°UNIE s. f. (1716—1742) Unirea bisericii răsăritene cu biserica romano-catolică. *Fiind el* [...] *jurat uniei.* TEMPEA, IST., 89.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **uniei** (TEMPEA, IST., 89).

— Rus *уния* (< lat. *unio, -onis*).

°UNIVERSAL s. n. (1715) Decret. *Așa am aflat scris la izvodul lor cel tipărit, dintr-un universal a lui țar Petru.* PS.-COSTIN, L, 66. <*Domnul*> *nici ziselor, scriselor* [...], *nici universalului* [...] *nu s-au supus.* GRECEANU, IST., 183; cf. N. COSTIN, L, 327.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **universal** (PS.-COSTIN, L, 66; N. COSTIN, L, 327); g.-d. **universalului** (GRECEANU, IST., 183).

— Pol. *uniwersał*; rus. *универсал* (rus., pol. < lat. *universale*).

UNȚIE s. f. (c. 1700) Uncie. *Sextula g. f. A șasea parte a unției.* CORBEA, D, 309^{v}.

Forme gramaticale: sg. g.—d. **unției** (CORBEA, D, 309^{v}).

— Lat. *uncia*, magh. *uncia.*

TURAȚIE s. f. v. **orație.**

*UZ s. n. v. **uzuș.**

°UZUȘ s. n. (1742) Obicei, deprindere. *Această benevolență să nu să cunoască a fi uzuș.* MOLDOVANU, AS, I, 157.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **uzuș** (MOLDOVANU, AS, I, 157).

— Magh. *úzus* (< lat. *usus*).

V

VANDALI s. m. pl. (1620). *Pînă atunce s-au ţinut de rumânî Rimul, de-aciia începură vandalii, că stătu împărat Măxim.* MOXA, C, 366. *Cei mai aleşi ostaşi au fost goţii, vandalii, slovenii.* CANTACUZINO, IST., 65. *Alţi părinţi nu-şi pot cunoaşte, fără numai pe gotthi, vândali, unni, sclavoni.* CANTEMIR, HR., 11; cf. CANTACUZINO, IST., 66, 68, 70; CANTEMIR, HR., 75, 240, 275, 287, 318, 319, 389; N. COSTIN, L, 27.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **vandalî** (CANTACUZINO, IST., 66; CANTEMIR, HR., 11, 319); **vandalii** (MOXA, C, 366; CANTACUZINO, IST., 65, 68; CANTEMIR, HR., 75, 240, 275; N. COSTIN, L, 27); g.-d. **vandalilor** (CANTACUZINO, IST., 70; CANTEMIR, HR., 287, 318, 319, 389).

— Lat. *Vandali*, ngr. Βάνδαλοι.

°VAPEL s. n. (1669) Volan (de rochie). *Un capot de bazea, cu vapeluri.* DOCUMENT 1669, în DA, s. v. **bazea.**

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **vapeluri** (DOCUMENT 1669, în DA, s. v. **bazea**).

— Germ. *Falbel* (< fr. *falbala*, it. *falpala*).

VENDUZĂ s. f. v. **ventuză.**

°VENTUZĂ s. f. (c. 1760) Pahar special de sticlă utilizat în practica medicală. *Legăturile* [...] *îi folosesc şi a pune venduze la ceafă şi la umeri.* MD_1, 29^r. *Vei întîmpina pre bolnav cu o tigvă mare, adecă ventuză, cu multă văpaie.* MD_2, 111^v; cf. MD_1, 41^v, 53^v, 72^r, 75^v, 141^r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **venduză** (MD_1, 75^v, 141^r), **ventuză** (MD_2, 111^v); pl. nom.-ac. **venduze** (MD_1, 29^r, 41^v, 53^v, 72^r, 75^v); **venduzile** (MD_1, 53^v).

Variantă: **venduză.**

— Ngr. βεντοῦζα (< it. *ventosa.*)

*VERB s. n. v. **verbum.**

◇VERBUM s. n. (c. 1700) Verb. *Verbalis, -e. De la verbum.* CORBEA, D, 363^r.

— Lat. *verbum.*

*VERS s. n. v. **verş.**

°VERŞ s. n. 1. (1648) Verset. *Cinci cărţi scrise pre verşurî.* CAT. C., 8. *Cărţi scrise pre verşuri a lui Iov, psaltirea, pildele.* SC, 81^v. *De la verşul dintîiu aşea să cetesti istoria.* SA, 9^v; cf. DOSOFTEI, PSALTIRE SL.-ROM. 1680, în BRV, I, 227; DOSOFTEI, VS, nov., 105^v; DOSOFTEI, P, II, 107^r.

2. (1649) Vers. гранесь, гранесословіе. *Stih, vierş.* MARDARIE, L, 129. *Le-am scris şi verşuri.* DOSOFTEI,

M, II^{r}. *Prologul fiind în versuri iambicești.* DOSOFTEI, VS, dec., 231^{r}. *Phalaecium: vers cu cinci picioare.* CORBEA, D, 241^{v}. *Omiros, carile cu versuri neapotrivite* [...] *au scris.* CANTEMIR, HR., 59; cf. DOSOFTEI, PV, 3; LITURGHIE 1680, in BRV, I, 231; EVANGHELIE 1682, in BRV, I, 247; APOSTOL 1683, in BRV, I 260; DOSOFTEI, P, II, 107^{r}; MĂRG., I^{v}; PM, 185; PSALTIRE 1694, in BRV, I, 336; ORÎNDUIALA 1696, in BRV, I, 341; EVANGHELIE 1697, in BRV, I, 343; ANTIM, CL, I^{v}; LEX$_{2}$, 147^{v}; CORBEA, D, 51^{r}, 191^{r}, 266^{v}, 321^{v}; EVANGHELIE 1742, in BRV, II, 60. ◆ (1652) Compunere în versuri. *Cela ce va scrie virșuri sau va scoate cîntece* [...], *acela se va certa.* PRAV. MB., 141. *Poema g. n. Vers scornit, așezat.* CORBEA, D, 250^{r}; cf. CORBEA, D, 101^{r}; CANTEMIR, II, I, 107, II, 210; CANTEMIR, HR., 121.

3. (c. 1700) Cîntec. *Elegiă g. f. Vers plîngăcios, bocitori, cîntare.* CORBEA, D, 96^{v}; cf. CORBEA, D, 101^{r}, 289^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **vers** (DOSOFTEI, VS, nov., 105^{v}; CORBEA, D, 96^{v}, 101^{r}, 191^{r}, 241^{v}, 250^{r}, 289^{r}, 321^{v}); **viers** (MARDARIE, L, 129; LEX$_{2}$, 147^{v}; **versul** (SA, 9^{v}); g.-d. **versului** (CORBEA, D, 51^{r}); pl. nom.-ac. **versuri** (SC, 81^{v}; DOSOFTEI, PV, 3; DOSOFTEI, PSALTIRE SL.-ROM. 1680, in BRV, I, 227; LITURGHIE 1680, in BRV, I, 231; DOSOFTEI, M, II^{r}; DOSOFTEI, VS, dec., 231^{r}; EVANGHELIE 1682, in BRV, I, 247; APOSTOL 1683, in BRV, I, 260; DOSOFTEI, P, II, 107^{r}; MĂRG., I^{v}; PM, 185; PSALTIRE 1694, in BRV, I, 336; ORÎNDUIALA 1696 in BRV, I, 341; EVANGHELIE 1697, in BRV, I, 343; ANTIM, CL, I^{v}; CORBEA, D, 191^{r}, 266^{v}; CANTEMIR, HR., 59, 121; EVANGHELIE 1742, in BRV, II, 60; *versjurj:* CAT. C., 8), **virșuri** (PRAV. MB., 141); **versurile** (CANTEMIR, II, I, 107, II, 210); g.-d. **versurilor** (DOSOFTEI, P, II, 107^{r}).

Variante: **vierș, virș.**

— Magh. *vers*, pol. *wiersz, wirsz* (magh., pol. < lat. *versus*).

•**VERȘULEȚ** s. n. (c. 1700) Diminutiv al lui v e r ș. *Versiculus g. n. Verșuleț.* CORBEA, D, 364^{r}.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **verșuleț** (CORBEA, D, 364^{r}).

— *Verș* + suf. *-uleț.*

◇**VESICARIA** s. f. (c. 1760) Salcîm galben. *Și să zice iarba aceasta* [...] *de speției solatro și vesicaria.* MD$_{2}$, 73^{r}.

— Lat. *(herba) vesicaria.*

VETERAN s. m. (1717) (La romani) Ostaș eliberat după terminarea serviciului militar. *Dachia* [...] *împlînd-o de cetățeni și de ostași viterani.* CANTEMIR, HR., 83. *Le zicea veteranii, adecă slujitoriu vechiu, bătrîn.* M. COSTIN, NM, 260; cf. CANTEMIR, HR., 486; N. COSTIN, L, 47.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **veterani** (CANTEMIR, HR., 486; M. COSTIN, NM, 260), **viterani** (CANTEMIR, HR., 83; N. COSTIN, L, 47); **veteranii** (M. COSTIN, NM, 260).

Variantă: **viteran.**

— Lat. *veteranus*, pol. *weteran.*

*VEZICATOR, -OARE adj. v. **vezicatoriu.**

VEZICATORIU s. n. (c. 1760) Substanță vezicantă. *Folosesc mai virtos vezicatoriile, adecă acel feliu de plasturi care scot bășică.* MD$_{2}$, 105^{r}; cf. MD$_{2}$, 32^{r}.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **vezicatorii** (MD$_2$, 32^r), **vezicatoriile** (MD$_2$, 32^r, 108^r).

— Lat. med. *vesicatorius, -a, -um.*

*VICAR s. m. v. **vicareș.**

VICARĂȘU s. m. v. **vicareș.**

°VICAREȘ s. m. (1726) Vicar. *Ioan Iosif de Camilist, [...] vicariș apostolicescu în Țara Ungurească.* CATEHISM 1726, in BRV, II, 27. *La această viitoare dietă să fie [...] preț. vicareș.* MOLDOVANU, AS, I, 147. *Am văzut și porunca preacinstitului vicarășu.* IORGA, SD, XIII, 137; cf. MOLDOVANU, AS, I, 153; CEASLOV 1751, in BRV, IV, 70; ◊ (1760) S. comp. **Gheneral-vicariuș** = vicar-general. *În ceale sufletești gheneral-vicariuș.* GHERONTIE COTORE, in BRV, II, 149.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **vicarășu** (IORGA, SD, XIII, 137), **vicareș** (MOLDOVANU, AS, I, 147, 153), **vicariș** (CATEHISM 1726, in BRV, II, 27), **vicariuș** (GHERONTIE COTORE, in BRV, II, 149); g.-d. **vicareșului** (CEASLOV 1751, in BRV, IV, 70).

Variante: **vicarășu, vicariș, vicariuș.**

— Magh. *vikárius* (< lat. *vicarius*).

V. și g h e n e r a l i s.

°VICARIATUȘ s. n. (1742) Vicariat. *Ecjecutóri să rînduiesc de prè partea vicarietușului de la Beia.* MOLDOVANU, AS, I, 156. *În partea vicareatușului de la Giuc.* MOLDOVANU, AS, I, 156.

Forme gramaticale: sg. g.-d. **vicariatușului** (*vicareatușului:* MOLDOVANU, AS, I, 156), **vicarietușului** (MOLDOVANU, AS, I, 156).

Variantă: **vicarietuș.**

— Magh. *vikáriátus* (< lat. med. *vicariatus*).

*VICARIAT s. n. v. **vicariatuș.**

VICARIETUȘ s. n. v. **vicariatuș.**

VICARIȘ s. m. v. **vicareș.**

VICARIUȘ s. m. v. **vicareș.**

*VICE- v. **viță-.**

VICTORIE s. f. (1715) *S-au sfîrșit victoria [...] cu ușoară trudă.* PS.-COSTIN, L, 69.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **victoria** (PS.-COSTIN, L, 69).

— Lat. *victoria*, pol. *wiktorja.*

VIDIMULUI vb. IV (1716—1742) A autentifica. *Această copie [...] este vidimuluită.* TEMPEA, IST., 167.

Forme gramaticale: pas. ind. prez. 3 sg. f. **este vidimuluită** (TEMPEA, IST., 167).

— Lat. med. *vidimare* (după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară).

VIERȘ s. n. v. **verș.**

° VIOLĂ s. f. (1651—1700) Viorea. *Violè. Viola.* ANON. CAR., 378.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **violă** (*violè:* ANON. CAR., 378).

— Magh. *viola* (< lat. *viola*).

°VIRGHINĂ s. f. (1697) Un fel de spinetă. *Răsunînd în cithere, Domnului răsunați-vă! În virghina-n simfone, În șiruri sunătoare.* VISKI, PV, IV, 3.

— Magh. *virginá (l)* (< germ. *Virginal* < lat. *virginalis*).

VIRȘ s. n. v. **vers.**

◇VISECTOS adj. (1652) Bisect. *Anul [...] cînd iaste visectos, atunce are zile 366.* PRAV. MB., 292. *Calindariul anului visectos de la Hristos 1704.* FN, 156.

— Ngr. βίσεκτος (< lat. *bisextus*).

VISEGOTI s. m. pl. (1717) Vizigoți. *Vom afla că [...] și gotthii, visegotthii și ostrogotthii [...] tot o semenție să fi fost.* CANTEMIR, HR., 73. *Domnul visegotthilor era [...] Fritighernis.* CANTEMIR, HR., 262; cf. CANTEMIR, HR., 76, 260, 261, 263, 264, 268, 269.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **visegoti** *(visegothi:* CANTEMIR, HR., 260, 261); **visegotii** *(visegothii:* CANTEMIR, HR., 73, 76, 260, 261, 262, 263, 264, 268, 269); g.-d. **visegotilor** *(visegotthilor:* CANTEMIR, HR., 262).

— Lat. *Visigothae.*

VITERAN s. m. v. **veteran.**

VITRIOL s. n. (c. 1760) Nume dat mai multor sulfați de metale. *Spiritul de vitriol [...] iaste cunoscut tuturor.* MD_2, 82^r. *Să oțetească cu spirt de vitriolo să o bea.* MD_2, 3^r; cf. MD_2, 28^v, 79^v.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **vitriol** (MD_2, 28^v, 79^v, 82^r), **vitriolo** (MD_2, 3^r).

Variantă: **vitriolo.**

— Lat. med. *vitriolum*, it. *vitriolo;* cf. ngr. βιτριόλι.

VITRIOLO s. n. v. **vitriol.**

°VIȚĂ-Vice-. (1725) În s. comp. **Viță-colonel** = locotenent-colonel. *Au lucrat la măriia-sa viță-colonel Pivoda.* DRA, I, 315. (1744) **Viță-prefect** = vice-prefector. *Viță-prefectul de la sfănta mănăstire unguriască den Eș.* IORGA, SD, I, 103.

— Magh. *vice* (< lat. *vice*).

◇VIVAT interj. (1694) *Strigănd „vivat" (adecăte trăiască!).* FN, 37. *Cu un glas au strigat, zicînd vivat, vivat!* GRECEANU, IST., 83. *Au și-nceput a să închina lui și a dzice: „Crai nou [...], vivat!"* NECULCE, L, 328.

— Lat. *vivat.*

*VIZIGOT s. m. v. **visegoti.**

*VOCALĂ s. f. v. **vocalisă.**

VOCALISĂ s. f. (c. 1700) Vocală. *Positio g. f. Punere, iară la grammatici iaste cînd după o vocalisă doao consone să urmează și să zice positio.* CORBEA, D, 253^r.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **vocalisă** (CORBEA, D, 253^r).

— Lat. *vocalis.*

°VOCȘ s. n. (1742) Vot. *Cu o inimă și cu un vocș să așează [...] cum în săborul mic [...] să rînduiască om.* MOLDOVANU, AS, I, 147.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **vocș** (MOLDOVANU, AS, I, 147).

— Magh. *voks* (< lat. *vox*).

°VOLONTER s. m. (1715) Voluntar. *Și volonteri, adecă cineși după statul și vredniciia sa, precum este socoteala oștilor svezești*

după limba lor. PS.-COSTIN, L, 73; cf. PS.-COSTIN, L, 71.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **volonteri** (PS.-COSTIN, L, 71, 73).

— Rus. *волонтёр* (< fr. *volontaire*).

VOLSCI s. m. pl. (1736—1738) Populație din Latium. *Larghie Mamilie au biruit pre volsci.* N. COSTIN, C, 468. *Făcu mare pierdzare împotriva volscilor.* N. COSTIN, C, 468; cf. N. COSTIN, C, 517.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **volsci** (N. COSTIN, C, 468); g.-d. **volscilor** (N. COSTIN, C, 468, 517).

— Lat. *Volsci.*

*VOLUNTAR s. m. v. **volonter.**

◇VOMITORIUM s. n. (c. 1760) Vomitiv. *Foloseaște mai mult să ia vreo curățenie de vărsat, vomitorium.* MD_2, 168^v; cf. MD_1, 25^r.

— Lat. *vomitorium.*

Z

ZACUŢIE s. f. v. **eczăcuţie.**

ZEFIR s. m. (1682). *Ca o corabie* [...] *cînd o îmflă zefirul.* DOSOFTEI, VS, dec., 193r. *Cînd zepfirul, vîntul despre apus, aburiia.* CANTEMIR, II, I, 162.

Forme gramaticale: sg. nom.-ac. **zefirul** (DOSOFTEI, VS, dec., 193r); **zepfirul** (CANTEMIR, II, I, 162).

Variantă: **zepfir.**

— Lat. *zephyrus*, gr. ζέφυρος.

ZEPFIR s. m. v. **zefir.**

ZUPĂ s. f. v. **supă.**

ZVIŢER s. m. (1693) Elveţian. *Zviţerii nu dau nimunui ajutoriu.* FN, 11. *Obstenaţia zviţirilor face a gândi mulţi.* FN, 15; cf. FN, 7, 8.

Forme gramaticale: pl. nom.-ac. **zviţeri** (FN, 7); **zviţerii** (FN, 8, 11); g.-d. **zviţirilor** (FN, 15).

Variantă: **zviţir.**

— It. *svizzero.*

ZVIŢIR s. m. v. **zviţer.**

CUPRINS

Cuvînt înainte 5
Introducere 7
Îndrumări pentru utilizarea dicționarului 71
Izvoare și lucrări de referință 77
Abrevieri 84
Dicționar 87